Devenishki Memorial Book

Sefer Divenishoḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer Divenishok : yad va-shem le-'ayarah Yehudit = Devenishki book : memorial book = Sefer Divenishok : geshikhte fun a shtetl / ha-'orekh, David Shtokfish.
IMPRINT	880-02 [Tel Aviv?] : Irgune Yots'e Divenishok be-Yiśra'el uve-Artsot ha-Berit, 1977.
DESCRIPT	536 p. : ill., ports., maps ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Devenishki. Devenishki (Belarus) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Devenishki.
ADD'L NAME	Sztokfisz, David.
ADD'L TITLE	Devenishki book

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר דיבנישוק

יד ושם לעיירה יהודית

DEVENISHKI BOOK

MEMORIAL BOOK

ספר דיווענישאָק

געשיכטע פון א שטעטל

העורך : • רעדאקטאָר :
דוד שטוקפיש

ועד הספר : • בוך־קאָמיטעט :
מאיר־יוסף איצקוביץ,
יעקב בלוך, שרגא בלאכר,
בנימין דובינסקי, שמואל שרון

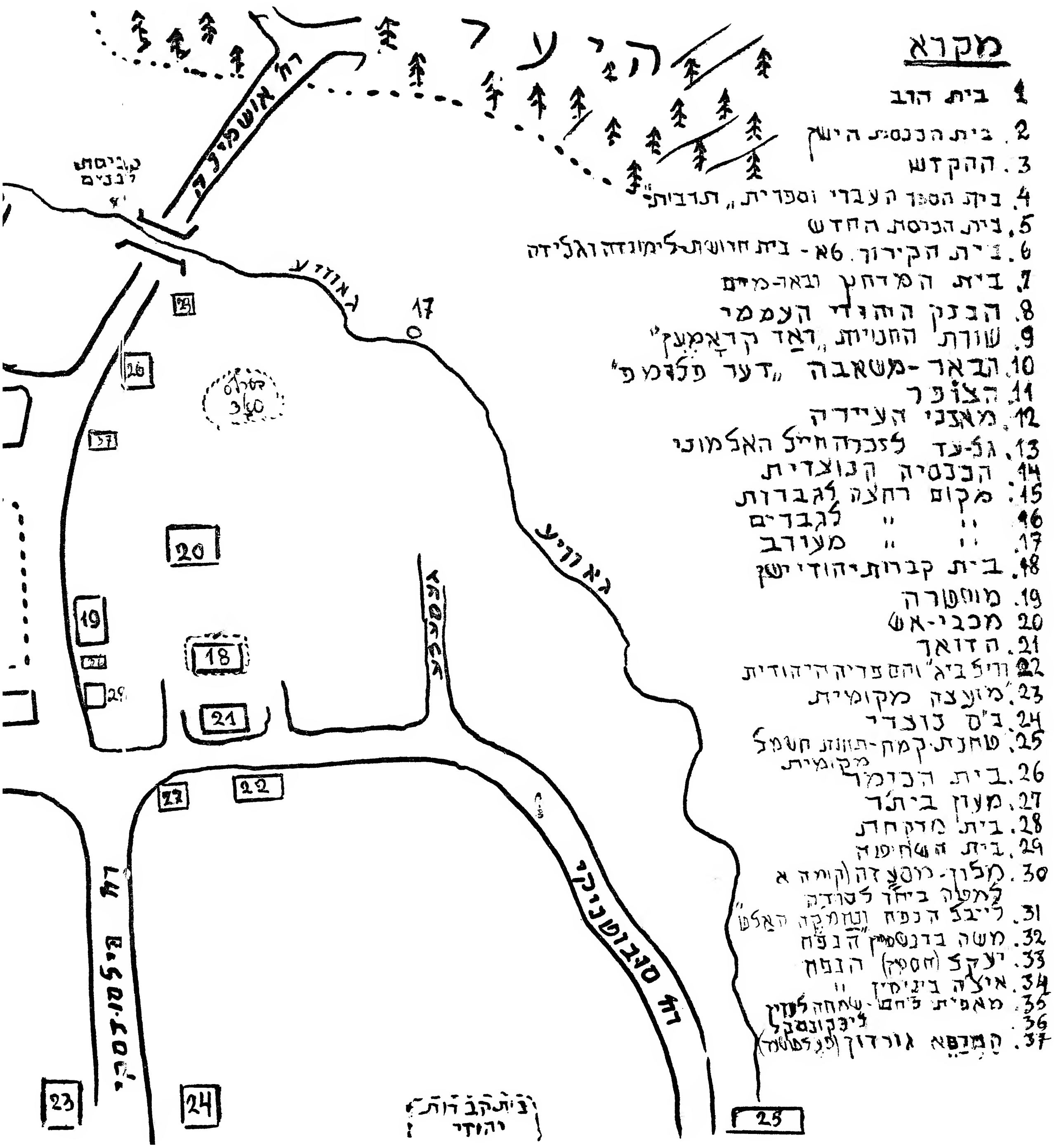
ציור המפות והשער :
די מאפעס און שערבלאט :
מאיר־יוסף איצקוביץ

המו"ל : • ארויסגעבער :
ארגוני יוצאי דיבנישוק בישראל
ובארצות־הברית
די לאנדסמאנשאפטן אין ישראל
און אין די פאר. שטאטן

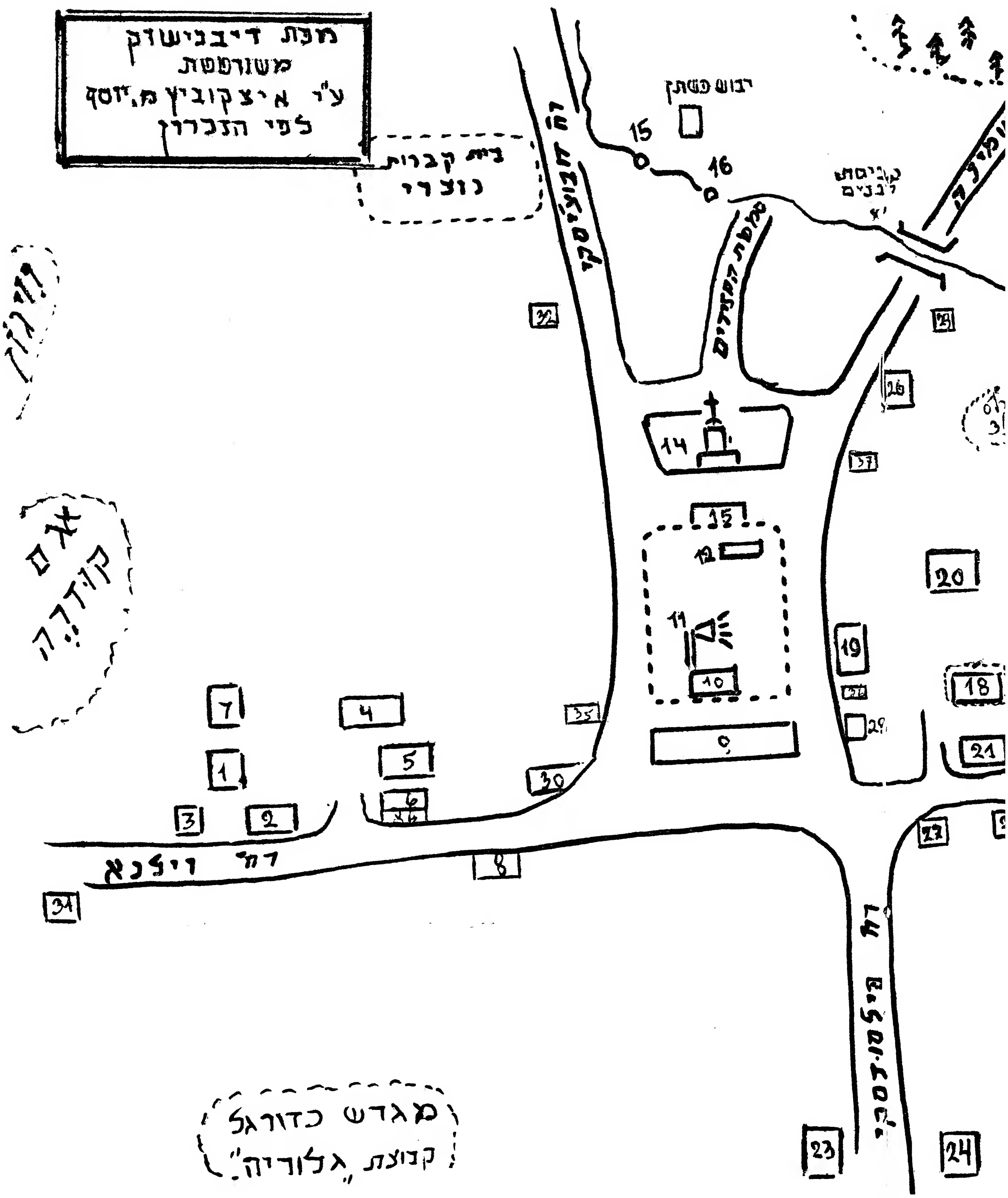
PRINTED IN ISRAEL

נדפס בישראל, 1977 — תשל"ז

דפוס רייתן בע"מ טל. 827-480

היער
מקרא
1 בית הרב
2. בית הכנסת הישן
3. ההקדש
4. בית הספר העברי וספרית „תרבות"
5. בית הכנסת החדש
6. בית הקירוף. 6א - בית חרושת לימונדה וגלידה
7. בית המרחץ ובאר-מים
8. הבנק היהודי העממי
9. שורת החנויות „ראד קראמען"
10. הבאר-משאבה „דער פלומפ"
11. הצופר
12. מאזני העיירה
13. גל-עד לזכרה חייל האלמוני
14. הכנסיה הקתולית
15. מקום רחצה לגברות
16. " " לגברים
17. " " מעורב
18. בית קברות יהודי ישן
19. משטרה
20. מכבי-אש
21. הדואר
22. וריל ביג" והספריה היהודית
23. מועצה מקומית
24. ב"ס נוצרי
25. טחנת קמח-תחנת חשמל מקומית
26. בית הכומר
27. מעון בית"ר
28. בית מרקחת
29. בית השחיטה
30. מלון-מסעדה (קומה א למעלה ביחד לסודה
31. ליבל הנפח ונחמקה האלט"
32. משה ברנשטיין" הנפח
33. יעקב (חסקה) הנפח
34. אליה בנימין "
35. מאפית לחם-שמחה לוין
36. ליבקונסקי
37. המרפאה גורדון (פלדשר)

מפת דיבנישוק
משורטטת
ע"י איצקוביץ מ. יוסף
לפי הזכרון
בית קברות
נוצרי
יבוש פשתן
רח' וילנא
מגרש כדורגל
קבוצת "גלוריה"

מפת אירופה
1939
לטביה
ליטא
פרוסיה
גרמניה
עירתנו
אונזער שטעטעלע
ברית
המועצות
רילבה
דיווענישוק
לידה
מינסק
ביאליסטוק
ברנוביץ
ורשה
בריסק
פינסק
פולין
צכוסלובקיה
אוסטריה
הונגריה
איטליה
רומניה

לזכר יקירינו
קדושי קהילת
דיבנישוק
אשר
נהרגו ונרצחו
בימי השואה
1942-1945
ת.נ.צ.ב.ה.

התוכן • אינהאלט

א. העיירה בהתפתחותה 15

ב. השואה והלחימה 127

ג. דמויות 249

יידיש-טייל

1. דאָס שטעטל אין אנטוויקלונג

2. אומקום און גבורה 443

3. ג ע ש ט א ל ט ן 457

4. ל א נ ד ס מ א נ ש א פ ט ן 477

ענגליש־טייל • המדור באנגלית

העיירה היהודית

מבוא ל„ספר דיבנישוק"

מה היתה דמותה של העיירה היהודית ומה היה בינה לבין ישוב יהודי בכרך גדול בגולה?

העיירה היתה ניגוד מובהק להווי וחיי היהודים שהתרכזו בין חומות הכרך הגדול ושהיו סגורים ומסוגרים בפני העולם הרחב. העיירה שכנה בחיק הטבע, מוקפת יערות, שדות וגנים, אפופה אווירה פסטורלית, פתוחה לכל, הן לברכותיו והן לקללותיו של העולם הסובב.

ליהודי העיירה לא עמדו חומות הגיטו שיגנו עליהם בפני שכניהם העויינים; לא היו שערים שיכלו להינעל בפני פורעים וחומסים. מבצרם היה הבטחון והאמונה באומץ לבם. גבורתם ועוז רוחם הם שעמדו להם בעיתות צרה ובימי פרעות, שהיו רבים מספור.

במרכז העיירה, על מגרש ענק, ניצב השוק. כאן היו מתנהלים חיי המסחר, לרבות הירידים; זכורים ודאי לכל אותם ימי שוק מיוחדים, בהם התאספו הסוחרים היהודים והחקלאים הנוצרים מהמקומות הסמוכים ומכרו מרכולתם. סביב לשוק עמדו בתי־היהודים, זה בסמוך לזה. ברחובות הצדדיים ובריחוק־מה מהמרכז התגוררו הגויים. העיירה היתה מחולקת, בדרך כלל, לשכונות יהודיות ולשכונות נוצריות, שכן ליהודים היה נוח יותר לקיים את מצוות הדת, להיות זהירים במנהגיהם ולהקפיד על שמירת השבת והמועדים. בתוך תחום מושבם חשו היהודים עצמם כבמבצר, בהאמינם כי עולמם איתן ובלתי פגיע, כאילו במולדתם הם יושבים.

בין יהודי העיירה היו בעלי־מלאכה שבעמל רב הרוויחו לחמם. הם אהבו את עבודתם ומבוקר עד ערב עסקו בה. מלאכות אחדות היו אופייניות ליהודים: חייטות, סנדלרות, כובענות, נפחות, פחחות. אך יש לציין, כי היו גם סוחרי יערות ותבואות בעיירה. כולם חרוצים היו במלאכתם ואולם קשיי הפרנסה לא הסיחו דעתם מנושאי רוח נשגבים יותר. הם מצאו פנאי לעבודת הבורא, לחיי משפחה נפלאים, לחינוך ילדיהם וללימוד תורה.

הסופר שלום אש מתאר בהתרוממות־רוח סוחרים עשירים מקרב העיירות הללו, שנהגו מנהגי מלכות כאצילים הנוכרים, דבר שעורר קנאה וטינה מצד שכניהם הנוצרים. הללו לא יכלו לשאת העובדה שהיהודים חיים ברווחה והמתינו להזדמנות בה ינשלו את היהודים מבתיהם המפוארים. את האדון ישלחו למוות ואת רכושו יגזלו. לצערנו ולדאבון לבנו התגשמה תקוותם.

מרבית היהודים עסקו במסחר זעיר. היו אלה חנוונים מוכרי סדקית מוצרי מזון, צרכי־בית וכלי־מלאכה. עמלים היו על פת לחמם, טרודים למצוא קונה למרכולתם ולא תמיד היתה פרנסתם מצויה. קשים במיוחד היו חיי הרוכלים. הללו היו מפלסים לעצמם דרך בסופות שלג, בימי גשם, בלילות כפור ובחומו של תמוז. היו ביניהם סוחרי סמרטוטים וגרוטאות שהתקשו בהשגת פרוטה לפרנסת המשפחה. עניים מרודים היו, אולם, על פי רוב, לא איבדו את צלם אלוהים בלבם.

מהספרות ידועים אותם יהודים הנוסעים לעבודתם המייגעת בכפרים. הסוס מושך העגלה והם עומדים עטורי טלית ותפילין בתוך הטבע ומודים לבורא שיצר עולם כה מלא זיו והמחדש בכל יום מעשה בראשית. אותה שעה נדמו בעיניהם כבני מלאכים בעולם הזה, בני־בית אצל הקדוש ברוך הוא ופיהם אומר שירה. ידועה אף התמונה, בה יושב חנווני בפתח חנותו על ה„גניק" ומייחל לקונה, כשבידו ספר קודש.

העיירה ידעה שעות משבר רבות: דלות, חובות, חוסר במעות ופשיטות רגל. אך אנשיה מעולם לא איבדו את אמונתם, תוך שהם מצפים בתקווה ליום המחר.

העיירה היתה חדורה אהבת אלוהים. יהודי העיירה היו, ברובם הגדול, שומרי מצוות. אף בטרם נכחדה העיירה, עדיין היו באים מרבית בני העיירה מדי יום ביומו לבית המדרש, כדי ללמוד תורה ולפוש קמעה מעמלם הקשה. העיירה שמרה בשארית כוחותיה על גחלת קדומים וצביונה המיוחד.

שבת ומועד הביאו שמחה ואורה לבתי היהודים, ואז היתה המנוחה שלמה והדאגה נשכחת מלב הבריות. יהודים הפכו להיות בני מלאכים בקבלם את פני שבת המלכה, כשהם מלווים מבתי־הכנסת לבתיהם הממורקים והמצוחצחים על־ידי מלאכי השרת.

החגים היו טבועים בעצם מהות העיירה. יהודים קמים לפנות בוקר ל„סליחות", בימים שלפני „הימים הנוראים". הקיץ פג ועם שחר אוחזת צינה בעולם. ימי „סליחות" נחרטו בלבבות כימי כפור ראשונים. ראש השנה כרוך היה ביציאה לתפילת „תשליך" בסמוך לנהרות מים. יציאה המונית זו נעמה בעיקר לילדי ישראל, שהתענגו על חידוש זה ועל תפילה בחיק הטבע. הסוכה, על הסכך הירוק שמעליה ועל הידורה, על הלולב והאתרוג, דורון מארץ הקודש שהיתה להם כה יקרה — כל אלה הביאו ריח שדה לבתי ישראל.

חג הפסח, חג האביב, ירד על העיירה ביחד עם נצנוצים ראשונים של שמש אביב. בל"ג בעמר יוצאים היו הילדים ליערות שבפאתי העיירה. חג השבועות היה לחג הירק שבו מקשטים יהודים את בתיהם בצמחי העונה

ובענפי שיח ירוקים, בהם היתה העיירה משופעת בחודש סיון.

קשים היו חיי העיירה, ואולי עלובים בחיצוניותם, אך היתה בהם גדולה. היה לה לעיירה סגנון חיים. האמונה שררה בבתי ישראל, והיא נתנה טעם לחיים בעיקר בימי שבתות, חגים ומועדים. החג הביא עמו שמחה, חדווה וענין. חודשים שלמים מתכוננים היו לחג הפסח וזכורה העזרה ההדדית באפיית מצות ב„פודריאטים" — מפעלי „קמחא דפסחא", פן, חס וחלילה, יימצא יהודי ללא מצות ויין בחג זה.

בימי חול דוק של עצבות היה נסוך על העיירה, אך ימי השמחה המעטים הביאו נחמה ללבבות, תקווה לימים טובים וציפיה לגאולה.

ילדי העיירה ממתינים היו בקוצר רוח ובהמיית לב למשחקי סביבון, ללביבות חנוכה, לשלהבות הזעירות שהפיצו נרות חנוכה מן החלונות הקפו־אים, למשלוחי־מנות, לאזני המן, לאקדחי פורים, לסדרי פסח, לקשתות ל"ג בעומר, לירק חג השבועות, לעצבות תשעה באב, לשופר של אלול, להשכמה ל„סליחות", לסודם של ימים נוראים, ל„תשליך", ל„כפרות", לנסיון שבצום הכיפורים, למורא של תקיעות השופר, לחבטת הערבה ולריקודי שמחת־תורה. העיירה היתה מלאה מנהגים והחיים — מלאי תוכן, גם שהיו מלווים מלחמת קיום קשה ורוויי צער.

הרבה פנים היו לעיירה: פנים של גבורה ומלחמת קיום נואשת, פנים של פקחות ותבונה, פנים של חסד, של חיי משפחה נפלאים, של אהבת הבריות, מסירות נפש ויראת שמים. אולם — גם פנים של דלות, חיי ניוון, השפלה וכניעה, בטלה וחוסר אונים, פנים של מציאות ושל חלום, פנים של צידוק הדין ובריחה מהמציאות.

רבי בנימין השלישי, יצירתו של מנדלי מוכר ספרים, הינו דמות טיפוסית ליהודי העיירה. רבי בנימין רוצה לצאת לארץ־ישראל, אולם אין הוא מבדיל בין מציאות לחלום. מדמה עצמו לאלכסנדר מוקדון ומאמין בכוחותיו, מתגעגע לארץ הקודש ואינו נרתע מלצאת אליה, למרות שאינו יודע להוציא את מזונותיו ולמלא את צרכיו, אך חלומותיו מקיפים עולם ומלואו.

מגוחכים היו בעלי החלומות הללו, שקועים באגדות ומעשי מופת, רחוקים מחיי המציאות — אך הם העלו את החיים מעבר למציאות האפורה, נטעו תקווה, הפיחו אמונה.

האם היה רבי בנימין חולם חלומות? ובאמת, כלום היו ה„בנימינים" הללו כה רחוקים מהמציאות? הם האמינו בדברים כפשוטם ורצו להיחלץ מתחומי העיירה. דווקא הם, בעלי החלומות, חשו שבגולה דוויה זו אין ליהודי קיום, ומשום כך דחקו את הקץ. מצויידים בכוח הבטחון, באמונה באחרית טובה, באהבה לבני משפחתם ולבני עמם — פרצו מתחומי המושב.

ו„בנימינים" אלה היו הבולטים בקרב מחנה החלוצים והלוחמים, שהחיו את חזון עצמאות ישראל במולדתו. מביניהם קמו מנהיגים דגולים, לוחמי חרות, מהפכנים, משוררים, סופרים, אנשי מדע, אנשי רוח, עובדים חרוצים ויוצרים בכל תחומי החיים. הם נושאים בלבם את מורשת העיירה וזוכרים לה את חסד נעוריהם.

השואה האיומה שפקדה את עמנו בדורנו, הביאה כליון על העיירה היהודית באירופה. „דאס שטעטל ברענט" (העיירה בוערת) לא היה שיר עממי סתם; זו היא קינה על צורת חיים יהודית שנכחדה והפכה להיות נחלת העבר.

✶

גם על דיבנישוק לא פסח הגורל הטראגי. אנו, שארית הפליטה של קהילה זו, שמצאנו את ביתנו החדש במדינת ישראל ובארצות־הברית, לא רצינו, בשום אופן, לשכוח את עיירתנו בה נולדנו, גדלנו, התחנכנו והתבגרנו. התודעה הלאומית, אותה רכשנו בעיירתנו ורצון ההנצחה למען הדורות הבאים, חייב אותנו להקים יד־ושם לדיבנישוק היהודית — וזאת על־ידי הוצאה לאור של ספר יזכור, המוגש ליוצאי העיירה ובניהם ולאלה המתענינים בלימוד קורותיה של עיירה יהודית, על כל צדדיה — ודיבנישוק שלנו יכולה לשמש דוגמה ומופת למחקר מעין זה.

„ספר דיבנישוק" הוא פרי עמל של שנים רבות, מחשבה, מאמצים ויוזמה להנצחת קהילה יהודית קטנה. הספר מורכב מ־5 חלקים, המתארים, מבחינה כרונולוגית את ייסודה, התפתחותה וכליונה של העיירה.

כאן המקום להודות בהוקרה ליוצאי עירנו בארצות־הברית, ובראשם: מילטון קרצ'מר ובאפנט פראנק ולבני דיבנישוק בישראל, חברי ועדת הספר: מאיר־יוסף איצקוביץ', שרגא בלאכר, יעקב בלוך ובנימין דובינסקי. וכמובן, לעורך הספר מר דוד שטוקפיש, ולכל אלה שהשקיעו מאמצים בלתי־נלאים לסייע בהופעתו.

בתחילת הדרך, בעת תיכנון „ספר דיבנישוק", לא תיארנו לעצמנו שנגיע להיקף של יותר מ־500 עמודים. רצוננו העז להנציח ולהציב מצבה על הקברים הבלתי־נודעים של אחינו היהודים בני דיבנישוק — גבר על כל הקשיים שנערמו בדרכנו. והתוצאה: „ספר דיבנישוק", אותו אנו מוסרים לבני העיירה ולדורות הבאים בחרדת קודש, תוך אמונה שהספר אך יגשים את תקוותנו בו.

שמואל שרון
בשם ועד הספר

תל־אביב, ינואר 1977.

דאָס יידישע שטעטל

פאָרוואָרט צום „ספר דיווענישאָק"

ווי האָט אויסגעזען דאָס יידישע שטעטל און מיט וואָס האָט עס זיך אונטערשיידעט פון א יידישן ישוב אין דער גרויסער שטאָט אין גלות?

דאָס קליינע שטעטל איז געווען דער אבסאָלוטער קעגנזאץ פונעם לעבנס־שטייגער פון די יידן וואָס האָבן זיך קאָנצענטרירט אין דער גרויסער שטאָט און געווען אָפּגעשלאָסן פון דער ברייטער וועלט. דאָס שטעטל איז זיך געלעגן אויפן שויס פון דער נאַטור, ארומגערינגלט מיט וועלדער, פעלדער און גערטנער, איינגעהילט אין א פאסטאָראַלער אטמאָספער, און אָפן סיי פאר די ברכות, סיי פאר די קללות פון דער ארומיקער וועלט.

פאר די יידן אין שטעטל זענען ניט געווען קיין געטאָ־מויערן וואָס זאָלן זיי באשיצן פון די פיינדלעכע שכנים; נישט געווען קיין טויערן וועלכע מ'זאָל קענען פארשליסן קעגן פאָגראָמשטשיקעס און רויבערס. זייער פעסטונג איז געווען: בטחון און אמונה. זייער גבורה און גרויסמוטיקייט איז זיי בייגעשטאנען אין צייטן פון אָן א שיעור פאָגראָמען און צרות.

אין צענטער פון שטעטל, אויף א ריזיקן פלאץ, איז געווען דער מארק. דאָ האָט זיך געפירט דער האנדל און די יארידן. אלע געדענקען דאָך יענע אייגנארטיקע מארק־טעג, ווען ס'האָבן זיך צונויפגעזאמלט יידישע סוחרים און פויערים פון די ארומיקע ערטער און פארקויפט זייערע פראָדוקטן. ארום דעם מארק זענען געשטאנען יידישע הייזער, צונויפגעדרענגט איינע צו דער אנדערע. אין די זייטיקע געסלעך און עטוואָס ווייטער פון צענטער האָבן געוווינט די קריסטן. בדרך־כלל איז דאָס שטעטל געווען איינגעטיילט אויף יידישע און קריסטלעכע קווארטאלן, ווייל אזוי ארום איז די יידן לייכטער געווען אָפּצוהיטן זייער רעליגיע, זיין פאָרזיכטיקער מיט זייערע מינהגים און מקפיד זיין צו פייערן די שבתים און יום־טובים.

אין דעם תחום המושב האָבן יידן זיך געפילט ווי אין א פעסטונג, גלויבנדיק, אז זייער וועלט איז שטארק, אומבאריירלעך, גלייך זיי וואָלטן זיך געפונען אין אייגענעם לאנד.

צווישן די שטעטלדיקע יידן זענען געווען בעלי־מלאכות וואָס האָבן מיט שווערער האָרעוואניע פארדינט דאָס שטיקל ברויט. זיי האָבן ליב געהאט זייער ארבעט און מיט איר זיך באשעפטיקט פון באגינען ביז פארנאכט. געוויסע פאכן זענען געווען כאראקטעריסטיש נאָר פאר יידן:

שניידעריי, שוסטעריי, היטלמאכעריי, שמידעריי. מען דארף אָבער אונטער־שטרייכן, אז אין שטעטל זענען אויך געווען וואלד־סוחרים און תבואה־הענדלערס. די אלע זענען געווען פלייסיק ביי דער ארבעט, אָבער די פרנסה־שוועריקייטן האָבן זיי ניט אָפגעריסן פון דערהויבענע, גייסטיקע ווערטן. זיי האָבן געפונען צייט צו דינען דעם וואָס אייביק לעבט, געפירט א מוסטער־האפט פאמיליע־לעבן, דערצויגן זייערע קינדער צו תורה און מעשים טובים.

דער שרייבער שלום אש שילדערט מיט טאלאנט די רייכע, יידישע סוחרים אין די דאָזיקע שטעטלעך, וואָס האָבן זיך געפירט מאיעסטאטיש, ווי די אדל־לייט, און דאָס האָט ארויס גערופן קנאה און שנאה ביי די קריסטלעכע שכנים. די לעצטע האָבן נישט געקענט פארטראָגן, וואָס יידן לעבן ברייווח און נאָר געווארט אויף א געלעגנהייט צו קענען זיי באזייטיקן פון די שיינע הייזער, אומברענגען דעם ייד און זיין פארמעגן צורויבן. צום גרויסן באדויערן און ווייטיק, זענען זייערע האָפענונגען פארווירקלעכט געוואָרן.

דער רוב יידן האָט זיך באשעפטיקט מיט קליינהאנדל. דאָס זענען געווען גאלאנטעריע־סוחרים, שפייז־קרעמערס, הענדלערס מיט געשיר און מכשירים. זיי האָבן געהאָרעוועט אויפן שטיקל ברויט, געיאָגט זיך נאָך א קונה און נישט תמיד האָט מען געהאט פרנסה. באזונדערס שווער איז געווען דאָס לעבן פון די דאָרפגייערס. זיי פלעגן שפאנען איבער פארשנייעטע און פאר־בלאָטיקטע וועגן, אין קאלטע נעכט און אין די היצן פון חודש תמוז. געווען צווישן זיי הענדלער מיט שמאטעס און אלטווארג, און פאר אזעלכע איז אוודאי שווער געווען צו פארדינען א גראָשן כדי מפרנס צו זיין די משפחה. אָבער די דאָזיקע אָרעמע און דערשלאָגענע יידן האָבן אין זייער גרעסטער מערהייט נישט פארלוירן דעם צלם אלהים, וואָס איז געווען איינגעבאקן אין זייערע הערצער.

דער יידישער ליטעראטור זענען גוט באקאנט יענע יידן די דאָרפס־הענדלער. לעבן דעם פערד־און־וועגעלע שטייט אזא ייד איינגעוויקלט אין טלית און תפילין און אויפן שויס פון דער נאטור דאנקט ער דעם רבונו של עולם וואָס האָט באשאפן אזא שיינע וועלט און וואָס יעדן טאָג באנייט ער מעשה בראשית. אין אזא מאָמענט האָט זיך זיי אויסגעוויזן, אז זיי זענען ווי מלאכים אויף דער וועלט, איינגייערס ביים קדוש ברוך הוא, פול מיט געזאנג און לויב פאר אים.

און ס'איז אויך באקאנט דאָס בילד פון א קרעמער וואָס זיצט אויפן שוועל צי אויפן גאניק פון זיין קלייטל, קוקט אויס א קונה, האלטנדיק א ספר אין האנט.

דאָס שטעטל האָט געוווּסט פון אַ סך קריזיסן: אָרעמקייט, חובֿות, מאַנגל אין מזומנים און באַנקראָטן. אָבער די דאָזיקע מענטשן האָבן קיינמאָל נישט פאַרלוירן זייער אמונה, וואַרטנדיק מיט האָפנונג אויף אַ בעסערן מאָרגן.

דאָס שטעטל איז געווען דורכגענומען מיט ליבשאַפט צו גאָט. די מערהייט יידן אין שטעטל האָבן אָפּגעהיטן די מצוות. איידער דאָס שטעטל איז פאַרלענדט געוואָרן, איז דער רוב איינוווינער אירע געקומען טאָג־טעגלעך אין בית־המדרש צו לערנען תורה און כאַפּן דעם אָטעם נאָך דער שווערער אַרבעט. מיט די לעצטע כּוחות האָט דאָס שטעטל אָפּגעהיטן די ירושה פון דורות און די ספּעציפֿישקייט אירע.

שבת און יום־טובֿ האָבן געבראַכט פרייד און ליכט אין יידישע היימען. דעמאָלט איז די רו געווען אַ פאָלקמאָמע און אַלע זאָרגן זענען פאַרגעסן געוואָרן. יעדער ייד איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מלך, ביים אויפנעמען די שבת מלכּה. אויסגעפּוצטע און שטראַלנדיקע, זענען זיי געגאַנגען פון שיל אַ היים, באַגלייט פון די מלאכי השרת.

די יום־טובֿים זענען געווען פאַרוואָרצלט אינעם שטייגער פון שטעטל. פאַר די ימים־נוראים הייבן זיי זיך אויף באַגינען צו „סליחות". דער זומער גייט אַוועק און האַרבסטיקע קעלטן באַהערשן די וועלט. די „סליחות"־טעג זענען איינגעקריצט אין זכּרון, ווי די ערשטע יום־כּיפּור טעג. ראש־השנה ווידער איז געווען פאַרבינדן מיטן „תּשליך" ביים טייך. אַזאַ מאַסן־אַרויסגאַנג צום וואַסער, איז באַזונדערס געווען באַליבט ביי יידישע קינדער, וואָס האָבן שטאַרק הנאה געהאַט פונעם מתפּלל זיין אויפן שויס פון דער נאַטור. די סוכּה, מיטן גרינעם סכך איז זיי געווען ליב און טייער, אויך דערפאַר וואָס זיי האָבן אין די יידישע היימען אין שטעטל געבראַכט מיט זיך דעם ריח פון די ארץ־ישׂראלדיקע פעלדער.

פּסח, דער יום־טובֿ פון פרילינג, האָט זיך געלאָזט פילן אין שטעטל באַזאַמען מיט די ערשטע שטראַלן פון דער פרילינגדיקער זון. אין ל"ג בעומר האָבן קינדער זיך אַרויסגעלאָזט אויסער דעם שטעטל, אין וואַלד. שבֿועות איז געווען דער יום־טובֿ פון גרינס, מיט וועלכן יידן האָבן אויסגעפּוצט זייערע הייזער.

אַ שווער לעבן געווען אין שטעטל, אויסערלעך — זייער טרויעריק, ס'איז אָבער געווען דערין אַ סך גרויסקייט. דאָס שטעטל האָט זיך געהאַט איר סטיל פון לעבן. די אמונה האָט געוועלטיקט אין יידישע היימען און זי האָט עס געגעבן דעם טעם פון לעבן. אַ גרויס ליכט האָט אַרויסגעשטראַלט פון די שבתים און יום־טובֿים. דער יום־טובֿ האָט געבראַכט מיט זיך פרייד,

דערהויבנקייט און אינטערעס. חדשים־לאנג האָט מען זיך געגרייט צו פסח און איך געדענק די קעגנזייטיקע הילף באם באקן די מצות — „קמחא דפסחא", צי „מעות חטים", אז קיין שום ייד, זאָל חלילה, נישט בלייבן אָן מצות און וויין אין אזא יום־טוב.

אין די וואָכעדיקע טעג איז טרויער געווען אויסגעשפרייט איבערן שטעטל, אָבער די ווינציקע טעג פון שמחה האָבן געברענגט טרייסט פאר צעבראָכענע הערצער, האָפענונג אויף בעסערע טעג און דערוואַרטונג אויף דערלייזונג.

יידישע קינדער אין שטעטל האָבן מיט אומגעדולד און הארץ־קלאפעניש געווארט אויף די לאטקעס פון חנוכה, אויפן דריידל־שפיל, אויף די פלעמלעך פון די חנוכה־ליכטלעך, וועלכע האָבן געלויכטן דורך די פארפרוירענע שויבן; אויפן פורימדיקן שלח־מנות, אויף די המן־טאשן, גראגערס; אויף די פסחדיקע סדר־נעכט; אויף די פייל־און־בויגנס אין ל"ג בעמר; אויפן גרינס אויף שבועות; אויפן טרויער פון תשעה באב; אויפן שופר בלאָזן אין חודש אלול; אויפן וועקן צו „סליחות"; אויף דער סודותדיקייט פון די ימים נוראים, תשליך, כפרות שלאָגן; דעם יום־כיפורדיקן פאסטן; די מיסטעריע פון שופר בלאָזן און קלאפן הושענות מיט די שמחת־תורהדיקע טענץ. דאָס שטעטל איז געווען פול מיט מינהגים, און דאָס לעבן — פול מיט אינהאלט, אפילו ווען באגלייט מיטן שווערן גראנגל פאר עקזיסטענץ און טיפן צער.

א סך פנימער האָט געהאט דאָס שטעטל: פון גבורה און פארצווייפלטן קאמף פאר קיום, פון פיקחות און פארשטאנד, פון חסד, פון וווּנדערלעכן משפחה־לעבן, פון מענטשן־ליבע, פון איבערגעגעבנקייט און גאָטספאָרכטיקייט. אָבער אויך פנימער פון דלות, פון דעגענערירונג, דערנידעריקונג און קאפיטו־לאציע, פון ארבעטלאָזיקייט און הילפלאָזיקייט, א פנים פון ווירקלעכקייט און פון טרוימען, א פנים פון בארעכטיקן די לאגע און פון אנטלויפן פון דער ווירקלעכקייט.

בנימין השלישי, דער „העלד" פון מענדעלע מוכר ספרים, איז א טיפיש געשטאלט פאר די יידן פון קליינעם שטעטל. ר' בנימין וויל פאָרן קיין ארץ־ישראל, ער אונטערשיידעט נישט צווישן ווירקלעכקייט און חלום. ער רעדט זיך אייך אז ר'איז אלעקסאנדער מוקדון און גלויבט אין זיין כוח, בענקט נאָכן הייליקן לאנד און גאָרנישט האלט אים אָפּ פון צו קומען אהין, הגם ער ווייסט נישט ווי אזוי האָבן פרנסה און צו שטילן זיינע באדערפענישן — אָבער זיינע טרוימען נעמען ארום א וועלט.

לעכערלעך זענען געווען די דאָזיקע טרוימערס, פארזונקען אין לעגענדעס און וווּנדער־מעשיות, ווייט פון דער ווירקלעכקייט — זיי האָבן אָבער אריבער־

געפירט דאָס לעבן אויסער דער גראָער רעאַליטעט, פארפלאנצט האָפענונגען, אריינגעגעבן גלויבן.

איז טאקע ר' בנימין געווען א טרוימער? באמת, זענען די אלע „בנימינס" געווען טאקע אזוי ווייט פון דער ווירקלעכקייט? זיי האָבן געגלויבט און געוואָלט זיך ארויסרייסן פונעם שטעטל. דווקא זיי, די טרוימערס, האָבן געפילט, אז אין דעם טרויעריקן גלות איז נישטאָ קיין קיום פארן ייד און דערפאר האָבן זיי געשטויסן צו א לייזונג. אויסגעשטאט אינעם כוח פון בטחון, מיט דער אמונה אין בעסערע צייטן, מיט ליבשאפט צו זייערע משפחות און צו זייער פאָלק — האָבן זיי זיך ארויסגעריסן פונעם תחום המושב.

און די דאָזיקע „בנימינס" זענען געווען די בולטע אין דער מחנה פון חלוצים און קעמפערס, וואָס האָבן געזען די וויזיע פון יידישער זעלבשטענדיקייט אין זייער היימלאנד. צווישן זיי זענען געבוירן געוואָרן פראָמינענטע מנהיגים, פרייהייט־קעמפערס, רעוואָלוציאָנערן, פּאָעטן, שרייבערס, וויסנשאפטלערס, גייסט־מענטשן, פלייסיקע ארבעטער און שעפערס אויף אלע געביטן. זיי טראָגן אין זיך די ירושה פון יידישן שטעטל און געדענקען דעם יוגנטלעכן חסד פון דאָרטן.

דער שרעקלעכער חורבן וואָס האָט געטראָפן אונדזער פאָלק אין אונדזער דור, האָט אָפּגעווישט דאָס יידישע שטעטל אין אייראָפּע. „אונדזער שטעטל ברענט" איז ניט געווען סתם א פאָלקס־ליד — נאָר א קינה אויף א פארשניטענעם יידישן לעבנס־שטייגער וועלכער געהערט צו דער פארגאנגענהייט...

*

אויך דיווענישאָק האָט נישט אויסגעמיטן דעם טראגישן גורל. מיר, די שארית הפליטה פון יענער קהילה, וואָס האָבן געפונען זייער נייע היים אין דער אויפגעריכטער יידישער מדינה און אין די פאראייניקטע שטאטן, האָבן בשום אופן נישט געוואָלט לאָזן אין פארגעסנקייט דאָס שטעטל אונדזערס, ווו מ'איז געבאָרן, אויסגעוואָקסן און באקומען דאָרט בילדונג, דערציונג, וויסן און באוווסטזיין. טאקע דער נאציאָנאלער באוווסטזיין און געפיל פון אחריות פאר די צוקונפטיקע דורות, האָט אויף אונדז ארויפגעלייגט די אויפגאבע צו שטעלן א ווירדיקן מאָנומענט דער יידישער דיווענישאָק — און דער באשלוס איז געפאלן, אז דאָס קען געטאָן ווערן נאָר דורך א ספר, וועלכן מיר דערלאנגען איצט די לאנדסלייט און יענע לייענער וואָס ווען האָבן אן אינטערעס צו לערנען די געשיכטע, סאָציאָלאָגיע און פסיכאָלאָגיע פונעם

יידישן שטעטל — און דיווענישאָק האָט א ברירה צו זיין דער „קלאסישער מאָדעל" פאר אזא פאָרשונג.

„ספר דיווענישאָק" איז א פּראָדוקט פון א סך יאָרן מחשבה, מי און איניציאטיוו לזכר א קליינער יידישער קהילה. דאָס בוך איז צונויפגעשטעלט פון 5 טיילן, וואָס גיבן א בילד, כראָנאָלאָגיש און טעמאטיש, פון דער אנשטייונג, אנטוויקלונג און... אונטערגאנג פון שטעטל.

דאָ איז דאָס אָרט אויסצודרוקן דאנק און אנערקענונג אונדזערע לאנדס־לייט אין ניו־יאָרק, בראש מיט די חברים מילטאן קארטשמער, בארנעט פראנק, די לאנדסלייט אין ישראל, די חברים פון קאָמיטעט און רעדאקציע־קאָלעגיע : איצקוביץ מאיר־יוסף, בלאכער שרגא, בלאָך יעקב, דובינסקי בנימין; דעם רעדאקטאָר פון בוך, דוד שטאָקפיש און די אלע וואָס האָבן מיט זייערע זכרונות בארייכערט אונדזער בוך און אויך מאטעריעל געהאָלפן דערצו, אז דער ספר זאָל דערזען די ליכטיקע שיין.

ווען מיר האָבן פלאנירט אונדזער יזכור־בוך, איז זיך ניט געווען פאָר־צושטעלן, אז מיר וועלן דערגיין צו איבער 500 זייטלעך (אין העברעיש, אין יידיש און אין ענגליש). נאָר דער ווילן צו פאראייביקן, צו שטעלן א מצבה אויף די אומבאקאנטע קברים פון די אונדז גוט באַקאנטע יידן, האָט ניט אָפּגעהאלטן פון קיין שום שוועריקייטן. דער רעזולטאט — „ספר דיווענישאָק" וועלכן מיר גיבן איבער דעם לייענער מיט א סך יראת הכבוד, אחריות און א תפילה אין הארצן : ער זאָל דערפילן זיין אויפגאבע !

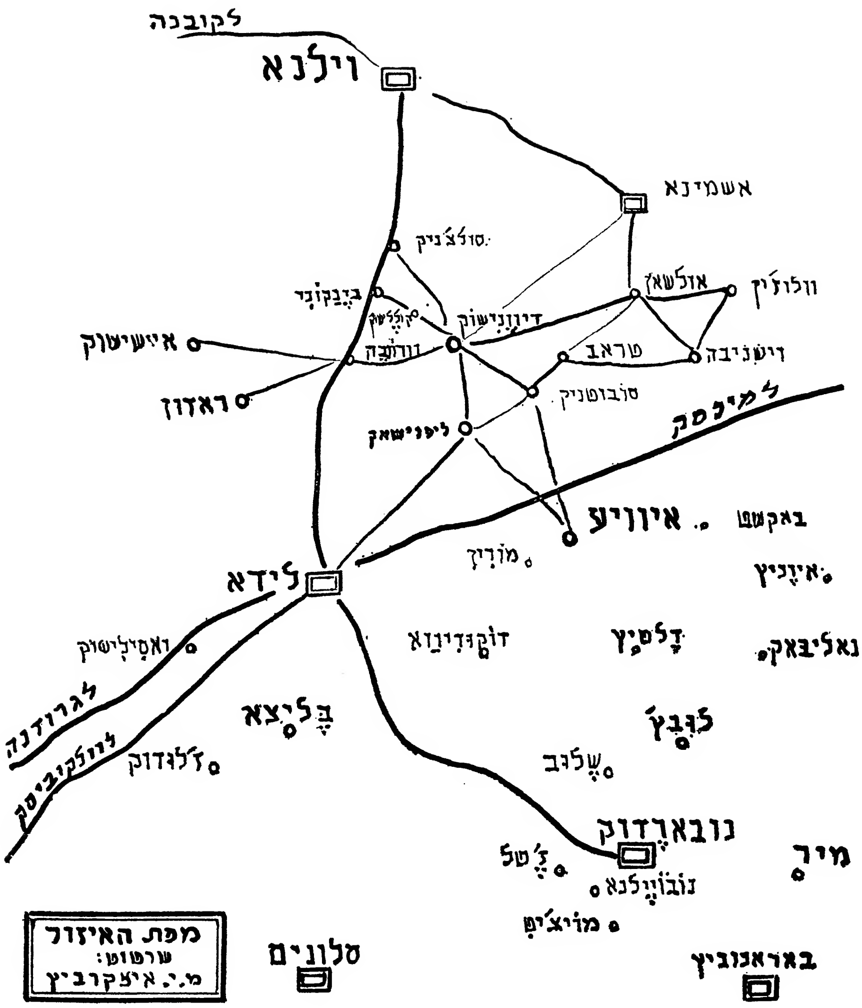
שמואל שרון

אין נאָמען פון בוך־קאָמיטעט

תל־אביב, יאנואר 1977.

א

העיירה בהתפתחותה

לקובנה
וילנא
אשמינא
סולצ'ניק
בנבקודר
קולישק
דיוונישוק
אולשאן
וולוזין
איישישוק
וורונובה
טראב
דישניבה
ראדון
סובוטניק
ליפנישאק
למינסק
איווע
באקשט
מודיק
לידא
איוויניץ
ואסילישוק
דוקודוובא
דליטיץ
נאליבאק
לגרודנה
בליצא
לובץ
לוולקוביסק
זלודוק
שעליב
נובארדוק
זשטל
מיר
נובויעלנא
מוליצ'יט
מפת האיזור
שרטוט:
מ.י. איצקוביץ
סלונים
באראנוביץ

דיבנישוק מראשית היווסדה

נתונים גיאוגרפיים, דמוגרפיים וסטטיסטיים

בנימין דובינסקי

שמות רבים היו לעיירה, אם כי מבחינה פונטית מקורם אחד.
בעברית נקראה בשם דיבנישוק
ביידיש : דזיווענישאָק
ברוסית : דבנישקי ДЕВЕНИШКИ
באנגלית : דבנישקי DEVENISHKI
בפולנית : דזיעוויענישקי DZIEWIENISZKI
בליטאית : דעווענישקאס DEVENISKAS

העיירה שוכנת על גדת נחל הגביה, שמקורותיו נובעים במרחק של כ־15 ק״מ מהעיירה. האזור כולו משופע במעיינות מים חיים. נחל הגביה משתפך בהמשך זרימתו לניעמאן.

דיבנישוק שוכנת על רמה שגובהה כ־150 מ׳ מעל פני הים, בין מעלות רוחב 54°12׳ ובין מעלות אורך 43°16׳ ממזרחה לגריניץ׳.

העיירה נמצאת כ־30 ק״מ דרומית מערבית לאושמינה, 63 ק״מ מווילנה, 12 ק״מ מסובוטניק, 21 ק״מ מתחנת הרכבת בעניאקון וכ־50 ק״מ מלידה.

מקור שמה של העיירה אינו ברור כל צרכו, אולם יש לו קשר עם המלה הפולנית „דזוואָן״, שפירושה פעמון. בכל המסמכים הרשמיים היה הפעמון מופיע כסמלה הרשמי של העיירה.

ייסוד דיבנישוק ובעליה

לפי „הסלובניק הגיאוגרפיצ׳ני״ הועברה בשנת 1433 דיבנישוק, ביחד עם נכסים נוספים בליטא, לבעלות משפחת הגאסטולדים הידועה, בתוקף צו הנסיך הגדול של ליטא, זיגמונט קייסטוטוביץ. בשנת 1500 הוקמה בעיירה כנסיה קתולית על ידי אחד מבני משפחה זו. לאחר מות אחרון הגאסטולדים, סטניסלב, הועברה העיירה בשנת 1542 לחסותו של המלך זיגמונט. בכך הפכה לרשות מדינית, שנשלטה על־ידי ה„סטארוסטה״.

בשנת 1782 היתה העיירה בשליטתו של המרשל (תואר של השליאכטה הפולנית) יאדקא (צאצא של מומר שקיבל תואר שלאכציץ), והכניסה לו דמי חכירה שנתיים בסך 11,84 זהובים.

באמצע המאה ה־19 בוצעה חלוקה של אדמות העיירה, וכתוצאה ממנה התחלקו האדמות החקלאיות בין תושבי העיירה הנוצרים שנקראו בשם „מיעשצ׳אנים״, חוץ מ־100 דיעסאטין שהוענקו לפקיד הממשלה נזרצקי.

בשנת 1880 היו בעיירה 843 תושבים נוצרים שעיסוקם העיקרי היה חקלאות. היהודים, שהיוו את רוב אוכלוסיית העיירה, עסקו במסחר ובמלאכה והרוויחו יפה, במיוחד בימי השוק השבועיים ובשני הירידים השנתיים הגדולים.

ה„גמינה״ (המועצה) מנתה 9 איזורים כפריים, שכללו 90 כפרים ו־5,796 תושבים. תמוה הדבר שה„סלובניק״ לא הביא כל נתונים על מספר היהודים בעיירה, למרות שמצוי בו מידע על מספר היהודים בעיירות אחרות.

התהוות העיירות היהודיות בליטא

ראשית הישוב היהודי בדיבנישוק לוט בערפל, ממש כצמיחתן של כל העיירות הקטנות במישור רחב־ידיים המשתרע בין נהרות הניעמאן, הגביה והוויליה. שטח זה מכוסה היה ברובו יערות־עד משובצים אפרים ירוקים ופלגי מים מפכים, שהשתרעו על שטח של אלפי קמ״ר.

בידינו מצויות תעודות מהימנות המעידות על מציאותם של יהודים בליטא עוד במאה התשיעית. הבישוף אלברט מפראג, שנשלח בשנת 997 ללמד את דת הברית החדשה לעובדי אלילים בליטא, מספר כי „הרבה שבויים נוצרים נמכרו בעד בצע כסף ליהודים ואין בידו לפדותם״. כמו כן ידוע על הגירה יהודית גדולה ממערב אירופה לליטא במאה ה־14, בימי שלטונו של גדימין (1316—1341), שהרחיב את גבולות המדינה הליטאית עד הניעמאן והבוג. גדימין זה היה עובד אלילים, חופשי מתסביך שנאת היהודים, אשר פתח את שערי ארצו ליהודים הנרדפים ממערב אירופה. גם נכדו, הנסיך הגדול של ליטא וויטולד וויטאוטאס (1392—1430), התייחס ליהודים באהדה רבה. הוא אף פירסם „חוק יהודים״ בן 37 סעיפים, המעניק זכויות מיוחדות ליהודים. כתב הזכויות של וויטולד ליהודי ליטא דומה בעיקרן לפריבילגיות של הנסיך בולסלב מיקאליש ליהודי פולין, ומעניק ליהודים זכויות אזרחיות, דתיות ומסחריות ורשות לתנועה חופשית בכל רחבי המדינה.

האוכלוסיה הליטאית, שהיתה עד המחצית השניה של המאה ה־14 עובדת אלילים, לא ידעה אנטישמיות מהי, והתייחסה אל היהודים בכבוד ובסובלנות.

ראשית הישוב היהודי בווילנה והסביבה

וילנה נוסדה בשנת 1323 על־ידי גדימין, הנסיך הגדול של ליטא. מאז החלו יהודים להגיע אט־אט לעיר, ועסקו בעיקר במסחר ובתיווך. גידול האוכלוסיה היהודית בווילנה היה איטי מאוד, ובשנת 1520, כשנוסד „ועד ארבע ארצות", היו מיוצגות בו רק שלוש קהילות מטעם ועד יהודי ליטא והן: בריסק, הורודנה ופינסק. גודל האוכלוסיה היהודית בווילנה דאז לא הצדיק נציגות בוועד.

רק אחרי שנת 1623 נתווספו לוועד יהודי ליטא גם קהילות וילנה וסלוצק. הווה אומר: רק 300 שנה אחרי היווסדה של וילנה, גדלה אוכלוסיתה לממדים ניכרים שהצדיקו את צירופה לוועד יהודי ליטא.

התפתחות הישוב היהודי בסביבות וילנה היתה מקבילה להתפתחות העיר עצמה. יהודים בודדים התיישבו בכל מרכז מינהלי ובכל מקום שנבנתה כנסיה קתולית, שם היו להם סיכויים טובים לקיום הוגן. כן התיישבו יהודים בכפרים הסמוכים למרכז וכך החל פיזור הישוב היהודי בגליל וילנה.

גורם מכריע לגידול האוכלוסיה היהודית בסביבות וילנה היו גזרות ת"ח ות"ט (בשנים 1648—1649). בוגדאן חמלניצקי יצא אז בראש הקוזאקים למלחמת קודש נגד בעלי האחוזות (ה„פריצים") הפולניים. בדרכם העקובה מדם השמידו הקוזאקים קהילות שלמות באוקראינה ופודוליה. זרם של פליטים יהודיים החל זורם מערבה ורבים מהם הגיעו לאזור, ויש להניח שגם לעיירתנו הגיעו ניצולים מפרעות אלה.

מלחמת רוסיה—שבדיה

ימים קשים עברו על יהודי האזור במלחמת רוסיה—שבדיה בשלהי המאה ה־17. הצבא הרוסי הסתער על פולין ועל ליטא, ובשנת 1655 נכבשו וילנה וסביבותיה על־ידי הצבא הרוסי. בווילנה ובגרודנה נערכו פרעות ביהודים, אולם אין כל הד היסטורי שהיו גם פרעות ביהודי העיירות הקטנות בסביבה, כגון דיבנישוק.

המלך השבדי קארל גוסטב ה־10 שהיה אז בשיא כוחו הצבאי ניצל את המצב האנרכי בפולין ויצא להתקפת־פתע על רוסיה. צבאותיו כבשו בסערה את כל ליטא והגיעו לווינה ואפילו דרומה ממנה. עד היום יש עדות כלשהי על נוכחות השבדים בעיירתנו. כ־5 ק"מ מדיבנישוק, בדרך המלך מווילנה העוברת דרך יער בשם „דובינקער וואלד", נמצא קטע בוצי המקשה את המעבר במיוחד בימי הגשמים. השבדים פתרו את הבעיה כפי שנהגו אותם ימים בשבדיה: הם ניסרו עצי אורן מהיער וכיסו את הדרך שכבות שכבות וכך נוצר גשר על פני הביצה שפתר את בעיית הבוץ.

עד היום ניכרים שרידי הגשר במקום והקטע נקרא בפי אנשי המקום „שבדסקה גרבלה" (המעבר השבדי).

בתקופת הכיבוש הרוסי

שלוש פעמים, בשנים 1772, 1793 ו־1795, חילקו ביניהן רוסיה, פרוסיה ואוסטריה את מדינת פולין. אחרי החלוקה השלישית עבר חלק הארי של פולין לשלטון הרוסי, ויהודי ליטא מצאו עצמם תחת שלטונה של יקטרינה הגדולה, המלכה ה„נאורה" שקבעה מיד „תחום מושב" ליהודים וגזרה עליהם גזרות קשות, ביניהן איסור מוחלט לגור בכפרים. היהודים, שהיו מושרשים זה דורות בכפרים ובעלי נכסים וקרקעות נאלצו לעזוב את מקומותיהם ובחוסר־כל לעבור לעיירות.

בשנת 1804 החל הגירוש, שלא בוצע בשלמות מחמת פלישת צבאות נפוליאון לרוסיה. הגירושים נתחדשו לאחר תבוסת נפוליאון ונמשכו לסירוגין במשך המאה ה־19. גירושים אלו גרמו לזרימת אוכלוסיה לערים ולעיירות, וזוהי אחת הסיבות לגידול האוכלוסיה היהודית בעיירתנו.

לכיבוש הרוסי היו גם צדדים חיוביים: בפני יהודי ליטא נפתחו שווקים רחבים ברוסיה, והדבר הביא רווחה כלכלית לעיירות ליטא. כמו כן הורחב הקשר הדתי והתרבותי בין יהודי ליטא לרוסיה שהתבטא בתפוצת העתונות והוצאת ספרי דת ומחקר.

תקופת התהפוכות והשינויים

השנים 1914—1945 היו שנים קשות ומלאי הרפתקאות בעיירה, כשהשלטון עבר מיד ליד. בשנת 1915 כבשו הגרמנים את העיירה ושלטו בה כשנתיים. אחר־כך כבשו הבולשביקים את העיירה ושהו בה תקופה קצרה עד שהפולנים גרשום. בשנת 1919 התייצב בעיירה השלטון הפולני והתקיים עד 1939, עת כבשו הסובייטים את העיירה. בשנת 1941 כבשו הגרמנים שוב את העיירה ובשנת 1943 הועברה העיירה על־ידי הגרמנים לידי הליטאים. עם כיבוש האיזור על־ידי הסובייטים ב־1945 הועברה העיירה סופית לידי הרפובליקה הסובייטית הליטאית שאליה היא משתייכת עד היום.

התפתחות הקהילה היהודית בדיבנישוק

בגלל ניתוק הקשרים עם פולין אין בידינו מסמכים היכולים לשפוך אור על ראשית הישוב היהודי בדיבנישוק. המקור המוסמך היחידי בידנו היא ה„יברייסקיה אנציקלופדיה" של הד"ר קצנלסון וגינזבורג, המוסרת

כי בשנת 1766 היו בדיבנישוק 94 יהודים. ב־1847 מנתה העיירה 240 יהודים, ובשנת 1897 היו בעיירה 1,897 תושבים מהם 1,225 יהודים.

אין להסיק מכך שלא היה קיים ישוב יהודי בעיירה שנים רבות לפני זה. עצם העובדה שעוד בשנת 1500 הוקמה בעיירה כנסיה קתולית והמקום הוכרז כמרכז איזורי, מעלה אפשרות שיהודים בודדים גרו בה כבר במאה ה־16, משום שמצאו בעיירה מקום נוח לקיום ולהתפתחות. יש גם להניח שבכפרים הסמוכים גרו יהודים בודדים שעסקו בתיווך וחקלאות.

בשנת 1652, עם הכללת וילנה בגליל עצמאי בוועד יהודי ליטא, יש יסוד להאמין שבד בבד עם גידול האוכלוסיה בווילנה גדלה גם האוכלוסיה בסביבה, כולל עיירתנו. אם כי אין להוכיח זאת מנתונים היסטוריים, משום שמס הגולגולת שהיו משלמים יהודי העיירות הקטנות נכללו במסגרת חשבון כולל של גליל וילנה.

מספר נתונים יכולים במידת־מה לשפוך אור על קדמותו של ישוב יהודי בעיירתנו. כנהוג בעולם בית־העלמין מרוחק מרחק די ניכר מהישוב. ואכן בעיירתנו היה בית־עלמין ב„מאגאזין", מרחק של ק"מ אחד ויותר מהעיירה. אך יחד עם זאת היה קיים במרכז העיירה במרחק של כמה עשרות מטרים מהשוק בית־קברות עתיק יומין שלא היה כבר בשמוש יותר ממאה שנה. המצבות היו שקועות בחצין באדמה ומעלות אזוב. עובדה זו מוכיחה מעל כל ספק שהעיירה נבנתה לראשונה במקום מרוחק ממקומה הנוכחי, ומסיבות בלתי ידועות לנו הועברה למקום שם היה בית־העלמין של העיירה. אפילו זקניה המופלגים של העיירה לא יכלו להצביע על מקום העיירה הקודם. הללו סיפרו כי בבית־העלמין היו מצבות משנת ת"נ, כלומר מלפני כ־300 שנה.

זכורני גם שבעיירה היה „שול" (בית תפילה) מיוחד לימי הקיץ, וב„עזרת נשים" היתה חרוטה כתובת מגולפת בעץ בזו הלשון : „בית־הכנסת נבנה בשנת ת"ק לפ"ק" — היינו לפני 235 שנה. עובדה זו מצביעה על כוחו הכלכלי וחוסנו הרוחני של הישוב בעיירה בכך שבנה בית־כנסת מיוחד לתפילות הקיץ.

ה„שול" התמוטט בשנות העשרים ובמקומו נבנה בית־הספר העברי. כדי לא להפקיע את קדושת המקום, פסק הרב להעמיד ארון קודש עם ספר תורה באחד החדרים ובו נערכו מזמן לזמן תפילות.

זכורני גם שבבית המדרש החדש היו כמה ארונות עם ספרי ש"ס עתיקים מאוד מדפוס „ליווארנה" שבאיטליה ועליהם נטפי שעוה צהובים, המוכיחים שלפני מאות בשנים גרו בעיירה תלמידי חכמים רבים שבלו ימיהם בלימוד התלמוד והמשנה.

מכל האמור לעיל יש להסיק שהישוב היהודי בדיבנישוק החל להתרקם במאה ה־16. בתחילתו היו ממדיו זעירים מאוד והסתכמו בעשרות משפחות בעיירה ובסביבתה. בגלל רדיפות היהודים במזרח ובמערב הלך וגדל הישוב והתחיל להתגבש לצורת עיירה טיפוסית. קשה לקבוע אם הרוב הדומיננטי בעיירה היה מורכב מיהודי רוסיה שהגיעו ממזרח או מיהודי גרמניה שהגיעו ממערב. לפי סברת הרב יוסף מובשוביץ, זרם היהודים הגיע לעיירה מגרמניה. ההוכחה לכך היא שבעיירה היו שמות משפחה רבים בעלי צליל גרמני, כגון: לוין, קוהן, בקר, פלודרמכר ואחרים. הרב שמע גם שסבו של שופט בית המשפט העליון של ארצות הברית, ד"ר פרנקפורטר, גר פעם בדיבנישוק והמשק של „פושפעשק" היה שלו. ואולם, יהודים רבים שינו שמותיהם, כדי שלא לשרת בצבא הצאר, וכך נעלמה זהותם האמיתית.

יתירה מזאת, ליהודי גרמניה היו קשרים מסחריים הדוקים עם יהודי הבאלטיקום ובשעת צרה בוודאי מצאו מקלט בעיירות ליטא השלווֹת.

במאה ה־17 היתה העיירה בראשיתה ורק לקראת המאה ה־18 התגבשה לישוב יהודי מסודר. במאה ה־18 היתה התפתחות העיירה דינמית ומבוססת מבחינה כלכלית, ובמאה ה־19 גדלה העיירה באיכות ובכמות בשל גירוש היהודים מהכפרים, אך עברה תהליך של דלדול בעקבות ההגירה ההמונית לאמריקה, שנמשכה גם במאה ה־20.

יותר מ־400 שנה התקיימה העיירה השקטה והחיננית בין יערות ליטא העבותים עד שבא הצורר הגרמני ומחק אותה עלי אדמות. קללת הדורות תלווהו לעד.

ההשתייכות המוניציפלית

בשעת ה„אוניה" (איחוד) השתייכה דיבנישוק מבחינה מוניציפלית למחוז לידה והיתה כפופה לבית המשפט האיזורי שבליפנישוק. את הדואר היתה מקבלת דרך סובוטניק, עיירה במרחק של 12 ק"מ מדיבנישוק.

לאחר חלוקת פולין האחרונה (1795) דאגו השלטונות הרוסיים לרוסי־פיקציה של האיזור: בככר השוק באושמינה הוקמה כנסיה פרבוסלבית ובעיר נפתח בית־ספר רוסי. העיר אושמינה הוקמה מאז כעיר מחוז שכללה חמש עיירות, בתוכן דיבנישוק. לפי המיפקד של שנת 1880 גרו בכל מחוז אושמינה 11,131 יהודים.

מאז הכיבוש הרוסי השתייכה דיבנישוק לגוברניה (פלך) של וילנה ולאויזד (מחוז) אושמינה. משנפתח קו הרכבת וילנה—ברנוביץ, החל הדואר לדיבנישוק להגיע מתחנת הרכבת בעניאקון, כ־21 ק"מ מדיבנישוק.

בתקופת השלטון הפולני (1919—1939) השתייכה העיירה אדמיניסטר־טיבית לוואיעוודזטבה (פלך) של וילנה ולפוביאט (מחוז) אושמינה. בשנות השלטון הסובייטי היתה שייכת לראיספולקום (הוועד הפועל האיזורי) של אושמינה ולאובלסט (פלך) גרודנה, במסגרת ב. ס. ס. ר. (הרפובליקה הסוביי־טית הסוציאליסטית הביילורוסית) שבירתה מינסק.

מאז הכיבוש הסובייטי שייכת דיבנישוק לליטא, ומבחינה אדמיניסטר־טיבית לווילנה, בירת ליטא.

תעסוקה וכלכלה

הכלכלה בעיירה התבססה בעיקרה על המסחר והמלאכה, והחקלאות שימשה תוספת לאיזון הפרנסה אצל בעלי קרקעות.

ב„סלובניק גיאוגרפיצ'ני" נאמר: העיירה מכילה 9 איזורים כפריים הכוללים 90 כפרים. המסחר נתון בידי היהודים המהווים את החלק הדומיננטי של האוכלוסיה בעיירה. המסחר מביא להם רווחים נאים בימי השוק הרגילים ובשני הירידים הגדולים המתקיימים פעמיים בשנה.

מצב זה לא השתנה גם במאה ה־20. המסחר עם הסביבה הכפרית

השוק בעיירה, שהתקיים כל יום חמישי בשבוע. איכרי הסביבה ומרכולתם בכיכר השוק.
דער מארק־טאָג אין שטעטל, וואָס איז פאָרגעקומען יעדן דאָנערשטיק. מאסן פויערן מיט זייערע פראָדוקטן אויפן מארק־פלאַץ.

היווה בסיס עיקרי לקיום היהודים בעיירה. מצב זה איפיין את כל ערי ליטא מאז היווסדן.

ימי השוק היו ימי פעלתנות משקית וגופנית מאומצת שקבעו את שיעור רווחיהם של היהודים לשבוע שלם. בעלי בתים עטורי זקן ניצבו בפתח חנויותיהם מחכים לקונים. סוחרים, בעלי־עגלות וספסרים למיניהם רצים בהולים ודחופים לקנות את התוצרת מהאכרים בטרם ישיגנה מתחרהו. רוכלים ומוכרים מזמינים קונים בקולי קולות ובתנועות. יהודים קונים ומוכרים מכל הבא ליד. שאר ימי השבוע שקטה העיירה והחיים בה התנהלו בעצלתיים. הכל מתכוננים ליום השוק הבא.

עד המאה ה־20 אין בידינו כל נתונים על הרכב האוכלוסיה לפי מקצועות. ב„ג'ואיש אנציקלופדיה" אנו מוצאים מידע על נושא זה המתיחס בעיקרו לסוף המאה ה־19 וראשית המאה ה־20.

המיפקד משנת 1898 מצביע על אוכלוסיה בת 1,877 נפש מהם 1,283 יהודים. בעיירה היו 277 בעלי מלאכה, וכ־66 נשים מרוויחות מחייתן מסריגת גרביים הנמכרות בווילנה. 93 אנשים בקירוב מועסקים כעובדים יומיים, ושאר האוכלוסיה עוסקת במסחר. בעיירה היו מוסדות צדקה כגון: בית הכנסת־אורחים, קופת גמילות חסדים, ביקור־חולים ועוד. לצדם היו ספריה באידיש ובית־ספר שמנה 84 תלמידים, תלמוד תורה על 20 תלמידיו וחמישה „חדרים" ובהם 56 דרדקים.

יש לציין, שהעיסוק בסריגת הגרביים היה עניין יוצא דופן בעיירה, והיתה זו תופעה חולפת בלבד. בעיסוק זה עסקו רק שלוש עיירות: מולודצנה, קבילניק ודיבנישוק, עד שקמו בתי סריגה גדולים בווילנה ובערים אחרות.

החיים בעיירה התנהלו לפי דפוסים קבועים כפי שהתנהלו בכל עיירות ליטא. מאות בשנים זרמו החיים על מי־מנוחות, ללא שינויים וללא זעזועים.

התעסוקה והמצב הכלכלי הם שקבעו את מעמדו של האדם בחברה. לנכבדים נחשבו העשירים והחנוונים המבוססים. מרבית תושבי העיירה היו טרודים בפרנסתם וחיו על יגיע כפיים. למרות שהתפרנסו בדוחק היו היהודים גאים, בעלי תודעה יהודית ולאומית. רבים מהם היגרו לחוץ לארץ לתור אחר חיים טובים יותר.

השריפות

עיירתנו עברה שתי שריפות גדולות ומספר שריפות בממדים קטנים יותר. שריפה גדולה פרצה בשוק בשנת 1912 וכילתה כמעט את כל העיירה. שריפה שניה פרצה בשנת 1932 ובה נשרפו בתים רבים בשוק. השריפות דלדלו את משאביהם הכלכליים של אנשי העיירה, אך תודות לעזרה הדדית

שוקמו הסובלים מהשריפה. יש לציין כי עזרה הדדית במקרה שריפות היתה מקובלת מאוד בעיירות ליטא. ב„המליץ" משנת תרנ"ב (1891) מוצאים אנו את דיבנישוק ברשימת העיירות שהגישו עזרה יעילה ליהודי לידה בעת השריפה הגדולה שפרצה בעיר.

מלחמת העולם הראשונה

המצב בעיירה השתנה לרעה לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, ובמיוחד לאחר כניסת הגרמנים בשנת 1915. הגרמנים חטפו את צעירי העיירה ל„פאניע־באטאליון" (מחנה כפיה) ושדדו מזון מהכפרים. המצב החמיר מיום ליום ומחלת הטיפוס התפשטה בכל הסביבה והפילה קרבנות רבים.

בפנקס ה„יעקופה" מאותה תקופה אנו מוצאים דו"ח מדיבנישוק: מ. ר־ש. בני 10 ו־13. האב נפטר מבהרת הטיפוס, האֵם עיוורת. את משק הבית מנהלת ש. בת ה־13. הבית אינו ראוי לדיור ומט ליפול. הילדה משיגה בתחנונים מעט עצים להסקה משכנים נדיבי־לב, כדי לחמם את עצמותיהם היבשות. סבל, מצוקה ודחקות בעיירה.

חנות מכולת פולנית שהוקמה ע"י האנטישמים, בסיסמה „לקנות רק אצל פולנים".
דאָס פוילישע שפייז־געוועלב אויפגעשטעלט פון די אנטיסעמיטן, כדי צו בויקאָטירן דעם יידישן האנדל.

ה„יעקופה" (מוסד פילנטרופי ידוע) נרתם לעזרת העיירה. נערכו כינוסים דחופים בווילנה בהשתתפות אריה לייב רוגול והרב מובשוביץ כצירים מעיירתנו. עזרה דחופה נשלחה לכל עיירות הסביבה, ובתוכן דיבנישוק. בעיירה נפתח מטבח עממי לעניים, והנזקקים מקבלים עזרה במזון ולבוש. מצב זה נמשך גם עם כניסת הבולשביקים לעיירה, והשתפר עם כניסת הפולנים.

המשטר הפולני

את המשטר הפולני ניתן לחלק לשתי תקופות: האחת, בימי שלטונו של המרשל פילסודסקי, שהתייחס ליהודים בסובלנות, עת הגיע המצב הכלכלי של היהודים לדרגת יציבות מסויימת; והשניה, בשנים שלאחריו כשמצב היהודים בפולין הלך והחמיר בשל גל האנטישמיות הגואה. הגויים החלו להוציא את המסחר מידי היהודים ופתחו חנויות וקואופרטיבים בכל עיירה וכפר. אירגנו בויקוט (חרם) על היהודים תחת הסיסמה „סבוי דו סבאגו" (כל אחד למען בן עמו).

על מצב יהודי דיבנישוק בתקופה זו אנו קוראים בדו"ח „יעקופה": בעיירה דיבנישוק 250 משפחות, מהן 140 יהודיות. העיסוק העיקרי — חנויות, מסחר כפרי, בעלי־מלאכה, מתפרות וקונפקציה. בעיירה 60 חנויות בבעלות יהודים, ושני קואופרטיבים פולניים המקבלים עזרה כספית מהשלטון המקומי. הסחורה מובאת לקואופרטיבים מהמחסן המרכזי בביניאקון.

הסוחרים היהודיים מביאים את סחורתם בעגלות מווילנה. מצב החנוונים קשה מאוד בגלל יוקר התחבורה, עודף החנויות והתחרות הפרועה עם הקואופרטיבים הפולניים. יום השוק היה אחת לשבוע, ביום חמישי. 20—30 משפחות התקיימו מקניית תוצרת הכפר (קאראבעלניקעס). בעיירה 5 מתפרות של קונפקציה המעסיקות 40 פועלים, גברים ונשים, המשתכרים 20—30 זלוטי לשבוע. התוצרת משווקת לעיירות הסמוכות וישנבה, טרוק, אלשאן, אושמינה ואחרות.

בעיירה, שני סנדלרים־מומחים פולניים, נגר אחד, אין בה פועלי בנין. ל־5 משפחות יהודיות יש אדמה חקלאית, לכל אחת 2 דיעסאטין אדמה. המשפחות מעבדות את האדמה בעצמן ובעזרת שכירי יום. בקרב היהודים אנשים „החיים מהאויר" (לופט מענטשן), כגון: תיווך, שדכנות, רוכלות ועוד.

בשנים 1939—1941 היתה העיירה נתונה תחת השלטון הסובייטי. הצבא האדום רוקן במשך ימים ספורים את כל חנויות העיירה מתוכנן. חיי המסחר פסקו לחלוטין, ורוב היהודים חיו מן היד אל הפה. הם עסקו

במסחר בלתי חוקי ובמכירת שאריות שנותרו מימי הפולנים. החיים היו אפורים והמועקה שררה בכל.

בשנת 1941 נכנסו הגרמנים לעיירה וקהילתנו הושמדה באופן אכזרי.

ביבליוגרפיה

1) ד"ר רפאל מאהלר, תולדות היהודים בפולין, „ספרית הפועלים", 1946.
2) פרופ' ש. דובנוב, פנקס המדינה של ועד הקהילות הראשיות במדינת ליטא, ברלין, תרפ"ח.
3) פרופ' ש. דובנוב, דברי ימי עולם, הוצאת „דביר", תל־אביב, תש"י.
4) משה שאליט, אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות, פנקס פון געגנט קאמיט יעקאפא, וילנע, תרצ"א.
5) ספר יהדות ליטא, תל־אביב, תשכ"ז.
6) ספר אושמינה, תל־אביב.
7) ספר לידה, תל־אביב.
9) „המליץ", תרנ"ב.
10) צייטשריפט פאר געשיכטע, דעמאגראפיע און עקאנאמיק, מינסק, 1928.
11) סלובניק גיאוגרפיצ'ני, בעריכת ברוניסלב ופיליפ חליבובסקי, ורשה, 1882.
12) יברייסקיה אנציקלופדיה, ד"ר כצנלסון וברון גינזבורג, פטרבורג, 1912.
13) יברייסקיה אנציקלופדיה, ברקהויז עפרון פטרבורג 1912.
14) ג'ואיש אנציקלופדיה, ניו־יורק — לונדון, 1903—1916.

גדוד מכבי־האש ב־1932, מורכב כולו מנוער יהודי.
פייערלעשער־קאָמאַנדע פון בלויז יידישע יוגנט (1932).

שמורים בזכרוני אותם הימים

יעקב בלוך

ביום 25 בינואר 1975 מלאו 40 שנה מאז עזבתי את בית הורי (אמי ז״ל, אחי ואחיותי), את קרובי המשפחה, חברי לספסל הלימודים, תנועת הנוער („השומר הצעיר״) בעיירת מולדתי דיבנישוק שבגליל וילנה — ועליתי ארצה. עד היום שמורים בזכרוני אותם הימים הטובים שביליתי בבית הורי, בחיק המשפחה, בתוך אווירה ביתית של חמימות מהולה בדאגה. עד היום עזים געגועי לאותה עיירה קטנה, אשר לא נותר בה אף יהודי אחד, כמו מאות העיירות במרחבי פולין וליטא, שהתרוקנו מתושביהן היהודים, לאחר שמרביתן הושמדו בידי הצוררים הנאצים ועוזריהם בימי מלחמת־העולם השניה. רק קומץ קטן מיהודים אלה הצליח להימלט מידי הרוצחים, ומשארית פליטה זו רובם נמצאים בישראל.

משפחתי

אמי, פרידה ז״ל, שתי אחיותי מלכה ודובה ואחי הצעיר שאול, ניספו ביחד עם כל קדושי העיירה, ואחי הבכור דוב שהצליח לברוח לברית־המועצות, נפל בקרבות עם הנאצים ע״י מוסקבה.

אמי, פרידה בת יצחק בנימין ושרה מלכה מבית ברנשטיין, ילידת דיבנישוק היתה, ואבי אהרון ז״ל, יליד איביה היה. נולדתי בתקופת מלחמת־העולם הראשונה, כבן השני במשפחה. אחי הבכור דוב ז״ל גדול היה ממני בשנתיים. כאשר פרצה המלחמה, נלקח אבי לצבא הרוסי כחייל בשירות פעיל לחמש שנים רצופות. לאחר התייצבותו של אבי לצבא, נשארה אמי ז״ל לבדה עם אחי הבכור ועמי.

עול הפרנסה וגידול הילדים הוטל על שכם אמי, וגורלנו, כגורל כל התושבים, לא שפר ביותר. אמי המשיכה לנהל את בית־המלאכה לכובעים ונעזרה בתמיכה שקיבלה מסבנו יצחק בנימין, שעבד כנפח בשביל האיכרים בפרזול כלי חקלאות וכלי מטבח מנחושת ומברזל. תמורת עבודה זו קיבל תוצרת חקלאית: תפוחי־אדמה, דגן, שעורה, ירקות וגם פירות — וזה הספיק לכלכלת משפחתו הגדולה וגם להושיט עזרה לשכנים, שידם לא השיגה אז להתפרנס.

אבי בשבי הגרמני

בימי מלחמת־העולם הראשונה הקודרים הורע מאוד מצבם הכלכלי של יהודי העיירות הקטנות. ישובים יהודיים רבים באירופה המזרחית הפכו לשדות קטל, בהם ניגפו צבאותיו של ניקולאי השני בידי צבאותיהם של הקיסרים וילהלם הגרמני ופראנץ יוזף האוסטרו־הונגרי. תדהמה אחזה את כל האוכלוסיה, וביחוד את תושבי העיירות הנידחות. המסחר והמלאכה השתתקו, כי לא ניתן היה להשיג חמרי גלם ודלק. פליטי מלחמה נדדו על פני דרכי פולין וליטא בחפשם מחסה ומזון. חיילי הצבא הרוסי ובמיוחד הקוזקים, פשטו על הבתים, שדדו מכל הבא ליד, ומי שהתנגד להם — הוכה קשות. מערכות הקרב התקרבו למזרח. הצבא הרוסי הובס ע״י טננברג בפרוסיה המזרחית ופולין וליטא נכבשו בידי הצבא האוסטרי והגרמני. הצבא הגרמני הכובש נגש פחות באוכלוסיה הדוברת יידיש, שהבינה לשפת הכובשים המדברים גרמנית. כאשר הדי הקרבות התרחקו, הותרו המיגבלות הצבאיות על מסחר פרטי במצרכי מזון והתחבורה נתחדשה. הופיעו מצרכים מתוצרת גרמנית ואוסטרית, בעלי טיב משובח. הקשר עם שלטונות הצבא היה תקין.

תחילה לא הגיעו מאבי ידיעות כל שהן. אחר כך התפשטה שמועה, כי הוא חי ונמצא בשבי בידי הגרמנים. הידיעה התאמתה כאשר נתקבלה ממנו גלויה על־ידי הצלב האדום. הוא נשבה בידי הגרמנים בקרבות על טננברג, שם נחל הצבא של הגנראל סמסונוב מפלה מוחצת. מאז התחילה חליפת מכתבים בין אבי בשבי ובין אמי מדיבנישוק. אמי היתה משרטטת את כפות ידינו שלי ושל אחי, כדי שיתרשם מגידול בניו. כן שלחנו לו צילומים שצולמו ע״י מפקד הצבא הגרמני בעיירה, שגילה יחס מיוחד אלינו, הילדים, כבניו של שבוי מלחמה.

ה„הגינות" הגרמנית

אף־על־פי שהגרמנים גילו יחס הוגן כביכול ליהודי העיירה, גייסו בכל זאת את הצעירים לפלוגות עבודה בחזית, לחפור חפירות מגן ותעלות קשר ולבניית גשרים. על כל אלה שהיו להם פרות, הטילו מיכסות חלב.

בעיצומו של הכיבוש הגרמני, כמעט שלא התנהלו חיים חברתיים ותרבותיים בעיירה, שבה נשארו אך צעירים מעטים, והיא היתה מנותקת מן המרכז התרבותי בווילנה. השלטונות הגרמניים ערכו הופעות תזמורות והצגות ראינוע בשוק בשביל התושבים.

המצב בעיירה הורע בשנת 1917, כאשר הגרמנים הפסיקו את חלוקת

התבואה לתושבים — והרעב הורגש בכל בית. כן פקדו מחלות ומגפות (טיפיס־בטן) את בתי העיירה.

אחרי שפרצה מהפכת אוקטובר ברוסיה בשנת 1917 והמהפכה בגרמניה בשנת 1918, התחילו שוב קרבות בין הצבא האדום והצבא הגרמני שנסוג בבהלה מפני הצבא הסובייטי והעיירה עברה מיד ליד. התנהלו גם קרבות בין הצבא האדום וצבא השיחרור הפולני. לבסוף נכבשה דיבנישוק ע"י הצבא הפולני, שבראשו עמד הגנראל האלר. פעולתם הראשונה היתה להתעלל ביהודים. האימה והפחד חזרו לעיירה, כי לא ידעו מה ילד יום. התארגנה אז מיליציה של הנוער, שתפקידה היה לשמור על הסדר ולמנוע ביזה ופרעות. לאט לאט נכנסו החיים למסלול תקין פחות או יותר.

בסוף 1919 חזר אבי מן השבי הביתה לחיק משפחתו. הייתי אז בגיל ארבע ואחי בגיל שש, כאשר אבי הופיע באחד הערבים בלוויית שלושה חיילים משוחררים, שעברו יחד עם אבי את המלחמה וגם את תקופת השבי. אמי כמעט שלא הכירה את אבי, לאחר התלאות שעברו עליו. אנחנו, הילדים, התייחסנו גם אנו אליו בקרירות. אבא הרעיף אז עלינו חיבה ומתנות והתחלנו להסתגל אליו. כעבור ימים מספר עזבו חבריו את ביתנו, לאחר מנוחה ושבו למשפחותיהם.

בתקופה שבין 1923—1929 נולדו במשפחתי אחותי מלכה, אחי שאול ואחותי דובה, שניספו בשואה, יחד עם אמי. אחי הבוגר דב נפל בקרבות עם הגרמנים ליד מוסקבה.

שיקום החיים המשפחתיים

לאחר מכן התחיל אבא לשקם את חיינו המשפחתיים וכן את בית־המלאכה. הוא השתלב בחיים החברתיים והתרבותיים של העיירה והשתתף בייסוד הבנק הקואופרטיבי. כמו כן השתתף בייסוד בית־הספר וגן־הילדים הראשון בעיירה. ביחד עם צבי קריזובסקי ואחרים, אירגן חוג דרמטי והקים ספריה של ספרי יידיש, עברית, פולנית ורוסית.

לא קל היה בימים ההם לשכנע את יהודי דיבנישוק לשנות את הנוסח הישן של לימוד בחדר, בו השתמשו המלמדים. רק לאחר הסברה ויזמה, הצליח ועד הורים מתקדם לשכור את הבית שהתאים לבית־ספר. כמנהל ביה"ס, זכור לי, שימש המורה אינגלסקי, איש קפדן ומדקדק, שהטיל מורא על הילדים. הוא דרש מאתנו „דרך ארץ" בפניו. כן נשאר חרות בזכרוני המלמד לייב־אהרע שהרביץ תורה בחדר במשך שנים רבות, עוד לפני מלחמת־העולם הראשונה והמשיך ללמד כמה שנים בחדר המתוקן חומש, גמרא ופוסקים. לא פעם „כיבד" את תלמידיו המפגרים במקל על

קן „השומר הצעיר" בדיבנישוק ב־1930.

דער קן פון „השומר הצעיר" אין דיוועונישאַק אין יאָר 1930.

הגב. חכמה רבה ודעת למדנו מפיו. זכור לי שגם לייב אהרע וגם אינגלסקי חבשו את ה„כובע היהודי". אינגלסקי לבוש היה בדרך כלל בקפידה, לעומת הרבי לייב אהרע, שלבוש היה בקפוטה ארוכה ובארבע כנפות. מגודל זקן שיבה היה וחי את חייו עם אשתו בבדידות. בקי היה בתנ"ך וידע לאתר בדיוק נמרץ את מקומם של הפסוקים בספר. עד כמה שידוע לי, היה מספר התלמידים בביה"ס בשנים 1922—1923 100—120 בשש כיתות.

התעוררות פוליטית-ציבורית

מתוך נבכי העבר אני דולה זכרונות על תנועות הנוער השונות בעיירתנו, ואני שואל את עצמי: איך זה התחיל? בימינו, כשאנו מדברים על תנועה פוליטית, יודעים אנו את המצע הרעיוני שלה וגם שמות מנהיגיה. בעיירה כשלנו, היו דברים אלה קשים להגדרה ברורה. דמויות כגון הרצל, ז'בוטינסקי, גרינבוים, בן־גוריון, ברל כצנלסון ועוד, היו מעורבבות בתודעת הנוער שבעיירה. המתנגדים לא יכלו תמיד להגדיר נגד מי או נגד מה הם; נגד זרם פוליטי, או נגד אישיות מסויימת.

אך מוסד אחד היה ברור לכולם: הקרן הקיימת לישראל. מטרתו היתה ידועה לכל: איסוף פרוטות בנשפים, בחגיגות ובאירועים שונים

והרקת הקופסה הכחולה, שנמצאה במרבית בתי היהודים בעיירה. וכל זה — למען גאולת אדמת המולדת.

תנועות הנוער ריכזו בתוכן נוער שלמד בבתי־ספר שונים: ביה״ס העברי „תרבות״, ביה״ס הפולני הממשלתי ועוד.

„השומר הצעיר״

קן השוה״צ נוסד בשנת 1929 ע״י המורה בצלאל פטוחובסקי מווילנה, שכיהן כמנהל ביה״ס העברי „תרבות״ בדיבנישוק. הייתי אז תלמיד הכיתה השביעית. הוא כינס את כל תלמידי הכיתה וכן גם את בוגרי בית־הספר, שכמה מהם כבר למדו מקצועות בעיירה או המשיכו לימודיהם בווילנה. התנועה כבר פעלה בכל רחבי גליל ווילנה. הוזמנו מדריכים מהנהגת הגליל ואחרי שהכירו בקן שלנו, שלחו חומר הדרכה. בתנועה זו היו כל הסממנים שיכלו למשוך את הנוער בימים ההם: מדים, דגלים, פעילות צופית וחובת הגשמה עצמית ע״י הכשרה קיבוצית.

מבין ראשוני הקן ומייסדיו ייזכרו לברכה: אחי דוב בלוך, ליובקה נמיוט, אסתר רחל שקולניק, מינקה מינץ, נחמקה קצב, יקותיאל זיזמסקי — וייבדלו לחיים ארוכים שרגא בלאכר (ישראל), נחום לוין (ארה״ב), משה לוין (ארה״ב), ש. לוין וכותב השורות האלה (ישראל). כולנו היינו מסורים

קן „השומר הצעיר״ עם המורה בצלאל פטוחובסקי ז״ל (1930).

דער קן פון „השומר הצעיר״ מיטן לערער בצלאל פעטוכאָווסקי ז״ל (1930).

חברי קן „השומר הצעיר" במושבה לעבודה חקלאית בכפר ליד סמורגוני (1932).
חברים פון „השומר הצעיר" אויף א לאנדווירטשאפטלעכער קאָלאָניע אין א דאָרף לעבן סמאָרגאָן (1932).

לרעיון ההגשמה ולעבודה החינוכית. איחדה אותנו ההתלהבות לעניני התנועה. כל אחד תרם מסגולותיו המיוחדות.

הקן מנה 150 בני־נוער והיווה תוכן ומרכז החיים של הדור הצעיר. הוא היפנה את מרצם לשאיפות ציוניות וסוציאליסטיות, וכל החיים הפכו כאן מעין „פרוזדור" למה שעתיד לבוא בארץ־ישראל. אילולא משיכה זו של הנוער לארץ האבות, מעבר למציאות הגלותית וגילוייה הקודרים, היתה שמחת החיים כאן מאוד מקופחת. התסיסה של הנוער בקן הדביקה כמעט את כל העיירה: ההורים, המורים וגם את רב העיירה, ר' יוסף רודניק זצ"ל.

טיול שנערך בל"ג בעומר, התהלוכה בראש חוצות, שנערכה ב־3 במאי (החג הלאומי הפולני) — במדים ובדגלים של הקן, הפכה לחוויה מרשימה, והכל, האוהדים כמתנגדים, התייחסו אליהם יחס אבהי וחם.

הקן מלא היה חיים ופעילות חברתית ותרבותית. מרבית חברי הקן ומדריכיו הרחיבו את השכלתם, קנו וקראו ספרים בלהיטות קנאית

ובהבנה רבה. השלמנו ההתפתחות החברתית וההשכלתית והעברנו את ידיעותינו לחניכים שלנו, לשכבות הצעירות — ל„כפירים".

התנועה נטעה בלב כולנו הרגשת אחריות והשתייכות למסגרת והקנתה לנו תוכן ותכלית בחיים, רגעי שמחה והתעלות. אנו הבודדים שזכינו לעלות, חייבים לזכור את הסיפוק הרוחני והגשמי שנתן לנו הקן, שהיה לביתנו השני.

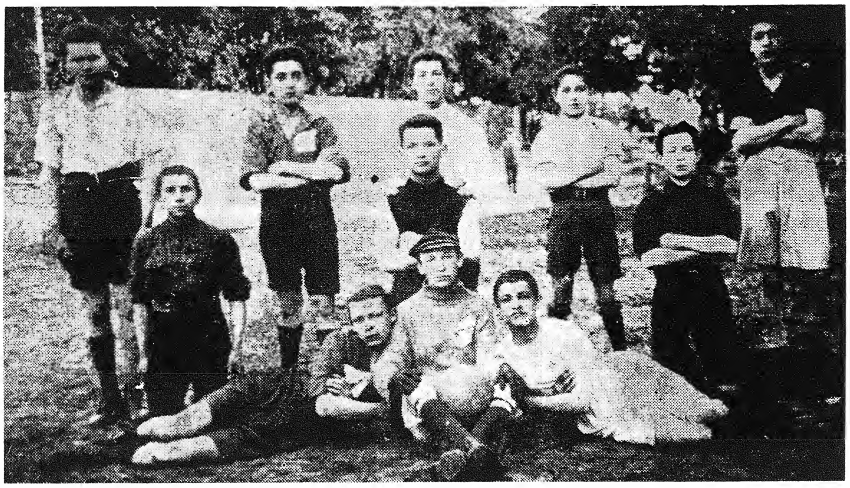
הקן בדיבנישוק עמד בקשרים הדוקים עם הסניפים בעיירות הסביבה. ערכנו טיולים, הפלגות ופעילות צופית משותפת. חברינו השתתפו בכל כינוסי הגליל והמחוז. חברי הנהגת הקן היו מיוצגים במועצת גליל ווילנה, וכן הופנינו לפעילות על־ידי ההנהגה הראשית בוורשה.

בקיץ 1933 יצאו כמה מבוגרי הקן והנהגתה להכשרה ובשנים 1934 ו־1935 זכינו לעלות ארצה. אלה מהחברים שנשארו, המשיכו בפעילותם, וכן התארגנה משמרת שניה שקיבלה עליה ניהול הקן, אם כי בפחות התלהבות.

ואלה החברים שעלינו להזכירם: יקותיאל זיזמסקי ז"ל, בוגר סמינר „תרבות" בווילנה, שעמד בראש הקן בשנת 1936; מינקה רגול, יהודית וסימה־אטקה לוין, שתי אחיות, בוגרות הסמינר הנ"ל; טוביה בלאכר ז"ל, שניספה כפרטיזן ומלכה בלוך ז"ל.

מושבת קיץ לעבודה חקלאית בכפר ליד סמורגון, בה השתתפו חברי קן „השומר הצעיר" (1931).
זומער־קאָלאָניע פאר פעלד־ארבעט אין א דאָרף לעבן סמאָרגאָן, אין וועלכער עס האָבן זיך באטייליקט חברים פון „השומר הצעיר" (1931).

קבוצת כדורגל „גלוריה", שהוקמה ב־1923 ע"י תלמידי ביה"ס.
פוטבאַל־מאַנשאַפט „גלאַריאַ", געשאַפן דורך שילערס אין יאַר 1923.

קן בית"ר

מייסדי וראשוני קן בית"ר, היו למעשה מיוצאי „השומר הצעיר", כמו מאיר איצקוביץ' ואחרים. עד כמה שזכור לי, היה אחד מיוזמיו ישראל ברקובסקי מהעיירה הסמוכה ורונובה, ששימש כמפקד קן בית"ר בעיירה זו. בביקורו בשנת 1933, ריכז חלק מהנוער, אשר דגל ברעיונו של זאב ז'בוטינסקי על ארץ־ישראל משני גדות הירדן.

קן בית"ר בעיירה מנה כמה עשרות חברים פעילים ואוהדים. הקן הצטיין בליכוד הפנימי של חבריו סביב הרעיון הרביזיוניסטי. הם הרבו בפגישות חברים, שבהן נדונו בעיות התנועה, פרקים מהיסטוריה יהודית ובעיות אקטואליות של הציונות. בין הפעילים בלטו: איצקוביץ' מ., שניידר (שרון), סולודיכה אהרון (כעת בארה"ב), י. קוטלר (ארה"ב), לובצקי, ליסקי ואחרים.

בהסגר אצל הרוסים, הפולנים והגרמנים

אליהו וינר

בעת כיבוש פולין בידי הבולשביקים בשנת 1920, שרר רעב גדול בדיבנישוק. המצב לא הוטב גם לאחר נסיגת הבולשביקים וכניסת הפולנים. הבית של סקייווע הידוע בו גרנו, עלה באש ונאלצנו לעבור לגור לביתו של חיים גרשוביץ, ששימש קודם לכן בית־ספר.

נדודים, רעב, מוות

זוכר אני אפיזודה מאותם ימים: לסבו של נתן קפלן היה שטח אדמה נרחב מאחורי ביתו, שם גידל תפוחי אדמה. היות והרעב היה חמור, התגנבנו, אני ופנחס כץ, בנו של הירשל הסנדלר, אל הגן, הוצאנו את תפוחי האדמה הזרועים, בישלנו ואכלנו אותם על קליפתם.

לאחר זמן, כשהרעב בבית היה ללא־נשוא, החלטנו אני, אמי שרה, אחי לייבקה, ואלינו הצטרף יצחק שניידר, אחיו של לייזר „דער וואַיעוואָדע", לשים פעמינו לגרודנה, שכן הגיעתנו השמועה שהמצב שם טוב יותר. בבית נשארו אבי החולה ואחותי צירה־לאה שנשארה לטפל בו.

נדדנו מעיירה לעיירה וביקשנו אוכל. לא התביישנו כלל, שהרי היתה זו תקופה של נדידה המונית. בהגיענו לגרודנה, חלינו בטיפוס הבהרות ואושפזנו בבית־חולים עירוני. אני, שהייתי החלוש ביותר, ביליתי כשנה בבית החולים.

בדרכנו חזרה עברנו דרך העיר שצ'וצ'ין הסמוכה ללידה, ואחי שמלאו לו 16 שנים, השיג עבודה כבורסי. בזכותו עלה בידינו לקבל מקום מגורים בפינת החדר בו יבשו עורות. סרחון העורות המיובשים היה ללא נשוא, אך מצאנו נחמה פורתא בכך שהיה לנו מקום להניח ראשינו. עד מהרה נודע לנו שאבי יואל נפטר, ואחותי צירה־לאה עברה לווילנה, ולפיכך החלטנו שלא לחזור לדיבנישוק ונשארנו לגור בשצ'וצ'ין. בשנת 1934 פקד המוות גם את אמי. אחי התחתן ועסק בסנדלרות, אולם תחביבו היה כתיבת שירים ובהיותו בחור אינטליגנטי היו אנשי הסביבה באים אליו כדי לכתוב „אדרעסן" (כתובות) לאמריקה.

בשנת 1931 נסעתי לווילנה כדי ללמוד בבית־הספר לחניכים „הילף דורך ארבעט" („עזרה דרך עבודה"), בו למדו נגרות, חייטות, אמנות הציור

ועוד. אני בחרתי במגמת אמנות הציור. לבית־הספר נתקבלתי כיתום וקבלתי 3 זלוטי לשבוע כדמי כיס וכן תלושים למטבח העממי ברחוב וילנער. מאחר שתנאי הקיום בבית הספר הלכו והורעו, פניתי לעבוד כשוליה לחייט ולמדתי את מקצוע החייטות.

הבריחה לרוסיה

בשנות השלושים המוקדמות, כשהמצב בפולין היה בשפל המדרגה, והאבטלה הרבה והמיסים הכבדים העיקו על האוכלוסיה היהודית, התעוררה תנועת נהירה המונית של הנוער היהודי לרוסיה. בהשפעתה גמלה אף בלבי ההחלטה לעבור את הגבול לרוסיה.

התקשרנו, אני ועוד חבר וחברה בשם זלדה עם איכר שגר על הגבול. בהמלצתו הגענו לבית־מלון בעיירה איבניץ ומשם עברנו לביתו של האיכר. הסתתרנו אצלו במשך שלושה ימים, עד שמזג האויר הפך גשום ואביך, ובלילה חשוך וערפילי הוציאנו האיכר אל מעבר לנחל והורה לנו ללכת לכיוון חורשה, שעציה נראו חיוורים מבעד לערפל.

חצינו את הגבול והמשמרות הרוסיים הובילו אותנו למחנה קוידנובה, בו היו כ־200 אנשים, שמרביתם יהודים ומיעוטם פולנים וליטאים.

לאחר שהייה של ימים אחדים במחנה, נוכחנו לדעת שהיינו קלי־דעת והכנסנו עצמנו להרפתקאה שאנו עלולים לשלם עבורה בחיינו. התנאים הסניטריים במחנה היו קשים ביותר וכל האסירים היו רעבים, תשושים ומלאי כינים. האסירים הרוסיים היו לבושים סחבות, ומהם למדנו על המצב האיום השורר בברית־המועצות. בחורים רבים היו על סף היאוש. נראה כי מה שלא עלה בידי הפולנים בעינויים ובמחנות הסגר, הצליחו הרוסים לעשות בימים ספורים. החלומות הוורודים על חיי „גן־העדן" הרוסי נגוזו כרוח קדים, וכל אחד חלם רק על דבר אחד: חזרה לפולין הקפיטליסטית.

מזלי שיחק לי מאחר שעברתי לעבוד במטבח והיה לי לכל הפחות, אוכל לשובע. פת לחם דלה בת 200 גרם ליום, מרק ובו חלקי פגר ראש־סוס היו מנת מזוננו, וגם זה רק לעתים רחוקות.

לעומת זאת הצטיינו הרוסים בשטח החקירות. במשך ששה שבועות, יום אחר יום הובלנו לחקירות ונחקרנו על ידי חוקרים שהתחלפו ביניהם. פעם אף נחקרתי על־ידי יהודי מראדון, שנקלע כנראה לרוסיה עוד בימי מלחמת העולם הראשונה. החקירות היו מדוקדקות ויסודיות ביותר וכל פרט נרשם. בכל החקירות הועלתה ההצעה, כי נחזור לפולין ונקבל עלינו משימת ריגול.

בחקירותי טענתי שוב ושוב, כי ברחתי מפולין עקב מחסור בעבודה, והשמועה אמרה כי ברוסיה יש עבודה למכביר ונותנים לכל צעיר אפשרות ללמוד ולהתקדם. חששתי ממלכודת ועמדתי בעקשנות על טענתי — והחוקרים לא הצליחו לשבור אותי.

אמנם בתחילה התנהלו החקירות בעדינות, אך בהמשך קיבלו אופי תוקפני יותר ויותר והיו מלוות בגידופים, איומים ועלבונות. רוחנו דוכאה מאוד, כי לא ציפינו ל,,קבלת פנים" כזאת לנוער חדור אידיאלים כה נשגבים של צדק ואחוות לאומים. המרצע יצא מן השק, ועמדנו על טיבו של משטר ,,מתקדם" זה.

השחרור

חלפו ששה שבועות ואני וחברי נקראנו מתא המעצר אל אחד החוקרים, בגדינו הוחזרו לנו והוא אמר לנו שאנו מוחזרים לפולין. לאחר מכן צורפה אלינו גם הבחורה שהגיעה אתנו לרוסיה, זלדה. בלילה הובלנו על ידי אשה רוסיה לבושה מדי צבא עד לקירבת הגבול הפולני. אשה זו הורתה לנו בידה את הכיוון בו עלינו ללכת, כדי לחצות את הגבול הפולני.

חששנו היה רב, שכן עוד בהיותנו בפולין שמענו על בחורים שגנבו את הגבול לרוסיה והסתננו אחר־כך שוב לפולין בלא ידיעת השלטונות, נתפסו ועונו קשות בבית־הסוהר מאחר שנחשבו על־ידי הפולנים למרגלים. בחור אחד ממיר עונה למוות בבית־הסוהר בברנוביץ, וכדי לטשטש את המעשה, תלוהו הסוהרים ומסרו, שהוא התאבד בתלייה.

כשאנו מודעים לכל זאת, שינינו את הכיוון מתוך כוונה ברורה ליפול לידי משמר הגבול הפולני. ידענו שהם יחזיקונו במאסר זמן־מה ואחר־כך נשוחרר. ואכן המשמר הפולני אסר אותנו והושיבנו בכלא. חקירותי עברו ללא בעיות מיוחדות, אך נודע לי מפי אסירים אחרים, שחברי עונה בחקירות קשות בגלל דולרים שנמצאו אצלו. הבינותי במה מדובר והחלטתי להצילו, שכן חברי נחשד בריגול, וביקשתי ראיון עם החוקר הראשי.

בפגישתי עם החוקר הראשי סיפרתי לו, כי הגענו לעיירה איבניץ, עוד בטרם חצינו את הגבול לרוסיה, שהינו שם יממה בבית מלון יהודי. פרטנו אצל בעל בית־המלון את הכסף הפולני לעשרה דולר כדי שנוכל לעשות בו שימוש ברוסיה, וחברי תפר את השטר לצווארון חולצתו. הרוסים לא הצליחו למצוא את השטר, אולם הפולנים גילוהו ועל־כן הם מאשימים אותו בריגול. האמת היא, אמרתי לחוקר, שהבחור עשה זאת לתומו, וכדי להוכיח אמיתות דברי, מסרתי לו את שם בעל בית־המלון. הדבר נבדק וחברי ניצל מאסון כבד.

לאחר כמה ימים הועמדנו למשפט בעוון חציית הגבול ללא רשות, ועונשנו — חודשיים מאסר, שיחסית למחנה קוידנובה ברוסיה, היה עבורנו „בית־מלון".

לאחר שיחרורנו מבית הסוהר בסטולפצי, הסתובבנו ללא פרנסה בכיסינו וללא אמצעים לחזור הביתה. בלש פולני שראה אותנו מסתובבים בעיירת־גבול כסטולפצי, חשד בנו שאנו מתכננים לעבור לרוסיה. הוא עצר אותנו בתחנת הרכבת ומיד הושיב אותנו על הרכבת והובילנו למשטרת ווילנה. לא גילינו לו דבר וחצי דבר, כי היינו מעוניינים להגיע לווילנה, אבל במשטרה סיפרנו את האמת והוכחנו את אמיתות טענותינו בתעודות. שוחררנו, לבושת פניו של הבלש, שלא במתכוון עזר לנו להגיע למחוז חפצנו.

שנים רבות היתה סיבת שיחרורנו על ידי הרוסים, תעלומה בעיני, שהרי רבים ממכרינו נשלחו לסיביר ושם נפחו את נשמתם. רק לאחר שלושים שנה, בהיותי בארץ, נפתרה התעלומה. בדרך מקרה פגשתי חבר מימי הילדות, מהעיירה ז'אַלודק, לא הרחק משצ'וצ'ין. ידעתי שגם הוא היה ברוסיה והתחלנו לגלגל שיחה על ימים עברו. הוא סיפר לי שניצל ממוות בכך, שקיבל עליו „לעורר" מרגלת לעבודה. החוקר ברוסיה נתן לו חצי מטפחת של בחורה בשם זלדה ואמר לו להראותה ולהודיע לה דבר המשימה שעליה למלא. כך הוברר למה שוחררנו. זלדה לא עמדה בלחץ וקיבלה עליה תפקיד ריגול, וכדי שלא לעורר חשד, שיחררו גם אותי ואת חברי, שהרי יחד אתה גנבנו את הגבול. זלדה סבלה, כמובן, אחר־כך מקלות דעתה. כשחזרתי הביתה, התייצבתי לצבא, אבל לא נתקבלתי מסיבות פוליטיות. מאז הלקח שלמדתי ברוסיה, זנחתי את עבודתי הפוליטית והתחלתי להשתלם במקצוע החייטות.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה, בשנת 1939, ביקרתי אצל ביילה בת לייבה אידל'ס בדיבנישוק, שהיו קרובי משפחתי. לאחר התמוטטות המשטר הפולני קשה היה לחזור לווילנה, כי לא היה ידוע מי ישלוט בה. בדרך־לא־דרך הגעתי לווילנה ובעיר שרר אי־שקט. הפולנים הסתלקו והעיר היתה זמן־מה בלי שלטון. היהודים חששו שהגויים יערכו בהם פרעות. כדי לשמור על הסדר בעיר עד שיתבסס שלטון כלשהו, אירגנה מחלקת התרבות של האיגודים המקצועיים בווילנה את המשמר האזרחי של הפועלים („רבוצ'איה גברדיה"), שתפסה את השלטון בעיר עד התבהרות העניינים. אני נמניתי עם חבריו הפעילים של משמר אזרחי זה. המנהיגים היו שני יהודים, קרושקין ושוכמאן והם תפסו את מחסני הנשק במשטרה וחילקוהו לחברים שיצאו לשמירה בכל המקומות הציבוריים הרגישים בעיר. הדבר

נמשך עד לאחר כניסת הליטאים, ואז התפרק המשמר האזרחי, כשחלק הצטרף לרוסים וחלק נשאר בווילנה.

אני עזבתי את ווילנה בדרכי ללידה, שם התחתנתי עם אשתי שרה. יחד חזרנו לווילנה, שם עבדתי כחייט עד פרוץ המלחמה. בימי שלטון הגרמנים הייתי במחנות הסגר שונים. לאחר שחרורי הגעתי עם אשתי ארצה וכאן נולדו לי שתי בנות.

האחיות־המורות בריינה ושיינדלה רודניק ז"ל, עם קבוצת תלמידי בית־הספר העברי בשנת 1933.
די לערערינס שוועסטערס בריינע און שיינעלע רודניק ז"ל, מיט א גרופע שילערס פון דער העברעישער שול.

עיירתי ומשפחתי

אורית קפלן

בשנת 1923 בעיירה בשם דזיבנישוק, ששכנה במרחק 63 ק"מ דרומה מווילנה, נולד בראש־השנה למשפחה יהודית מיוחסת בן־זקונים שמאוחר יותר היה אבי. היו לו ארבע אחיות ואח אחד — ומובן מאליו שאחיותיו המבוגרות פינקו אותו.

אביו (סבי) היה מנהל הבנק של העיירה, בעל אדמות שהיה מעבדן בעזרת פועלים שכירים נוצרים מהכפרים בסביבה. כמו־כן היתה לו חנות למצרכי מזון והיה גם הגבאי של בית־הכנסת.

בעיירה היו כ־5000 תושבים, שכולם היו יהודים, פרט למספר פולנים שעבדו בתפקידים שונים במועצה ובמשטרה. כמו־כן היו מספר משפחות נוצריות שהתפרנסו מעבודות נקיון אצל היהודים.

פעם בשבוע התקיים בעיירה יום־שוק. האיכרים מהסביבה היו מביאים את תוצרתם למכירה בעיירה והיו קונים מצרכים הנחוצים להם.

בית־הספר הפולני הממשלתי ברחוב גירניוני, שנבנה בשנת 1927.

פוילישע פאָלק־שול („פּאָווּשעכנאַ") אויף דער גראַניאַן־גאַס, אויפגעבויט אין 1927.

כל העיירה היתה מתפרנסת מן המסחר ביום־השוק. ההמולה ביום זה היתה גדולה. היו מופיעים גם מוכרי הגרלות ולהטוטנים. יום השוק בעיירה היה מאורע כלכלי וחברתי.

בעיירה היה בית־כנסת גדול ועל ידו בית־ספר עברי של שבע כיתות. בערב שבת, בשבת ובחגים היו כל יהודי העיירה מתאספים בבית־הכנסת לתפילות. לסבי היה שמור מדורי־דורות מקום כבוד על יד ארון הקודש ואבי היה חייב להצטרף אליו. בהיותו ילד קטן, היתה קריאת התפילות עליו למעמסה, והיה רגיל להתחמק ביחד עם שאר הילדים ולשחק בחצר בית־הכנסת. לפני גמר התפילה היה חוזר בחשאי לבית־הכנסת. בדרך כלל היה אביו נוזף בו על התחמקויות אלו.

בית־הכנסת היה מקום מפגש לחלק גדול מהיהודים שהיו באים להתפלל שלוש פעמים ביום במשך כל השבוע. יהודים שלא היה להם זמן ללכת לבית־הכנסת, התפללו בבית.

לאחר שאבי סיים שש כיתות של ביה״ס העברי, עבר ללמוד בבית־ספר עממי ממשלתי־פולני ע״ש אדם מיצקביץ׳, משורר פולני ידוע ומפורסם. בבית־ספר זה למדו ילדי היהודים, שגמרו את שש הכיתות של בית־הספר העברי וילדי האיכרים הנוצרים בסביבה. אחוז היהודים בבית־הספר הנ״ל היה קטן. בדרך כלל היו בכל כיתה 5 עד 8 יהודים ו־30 עד 40 נוצרים. ילדי היהודים הצטיינו בלימודים, ובפרט במתמטיקה. האווירה בבית־הספר היתה מתוחה וכמעט שלא היו כל יחסים חברתיים בין היהודים והנוצרים, פרט למסיבות מאורגנות על־ידי בית־הספר ותחרויות ספורט. לעתים היו פורצות קטטות בין היהודים והנוצרים. פעם פרצה תגרה בין אבי ובין אחד מילדי הפולנים, שהוריו עבדו במועצה. למרות ששניהם לא התלוננו, הובא הדבר ע״י התלמידים לידיעת המנהל. בתור עונש היו חייבים להישאר אחר הלימודים ולהעביר באלונקה אבנים מגינת בית־הספר לשדה. לאחר ששניהם עבדו בצוותא במשך שעתיים, שוחררו ע״י המנהל ומאז, למרות ההסתה של שאר הנוצרים, נעשו שניהם חברים טובים — עד שאבי עלה ארצה.

עוד בילדותו הצטיין אבי בספורט ומנהל בית־הספר מינה אותו למרכז נבחרת הספורט של בית־הספר. באחת התחרויות בכדור־עף צירף לנבחרת בית־הספר 5 יהודים ואת חברו הנוצרי. מנהל בית־הספר התנגד לכך והכניס עוד 2 פולנים, ורק לאחר שנוכח שבהרכב שהוא קבע עומדים להפסיד, הסכים להרכב שקבע אבי — והקבוצה באמת ניצחה.

ביום העצמאות של פולין, התקיימו כל שנה תחרויות ספורט עם פרסים שבהם היהודים לא השתתפו. שנה לפני שאבי עלה ארצה, והיה

אז בן 12, החליט לקחת חלק בתחרויות בין הנערים בריצה ל־60 מטר. הוא נאלץ לרוץ מספר פעמים עד שהגיע לגמר, ולאחר שהגיע, נוכחו מארגני התחרות, שאלה שהתחרו אתו, אין להם סיכויים להשיג אותו ולכן הכניסו לגמר שני צעירים, אך הדבר לא עזר להם ואבי הגיע ראשון למטרה. נוסף לכך לקח מקום ראשון בקפיצה למרחק. החשוב והמעניין בדבר הוא, שראש העיר הנוצרי, שהיה אנטישמי, היה צריך לקרוא לנער יהודי, כשפניו אדומות מכעס וחרון, ללחוץ את ידו ולתת לו את הפרס בנוכחות כל האצולה הפולנית. אבי עוד זוכר שהם דיברו ביניהם ואמרו „כיצד אף פולני לא יכול היה להשיג את היהודי הזה ?".

כשהמקרה התפרסם בעיירה, בא סבי, שהיה יהודי דתי קנאי, למגרש לחפש את אבי, שחשש מאוד שאביו יכעס עליו על מה שעשה, אבל סבי ניגש אליו, אם כי עיניו זהרו, לא אמר דבר, לקח את ידו בחיבה וכשכולו שבע־רצון אמר לאבי : „נו, בוא הביתה".

שנה לאחר המקרה, עלה אבי ארצה עם הוריו.

בארץ למד בגימנסיה „אחד־העם" בפתח־תקוה וגר עם הוריו בכפר־מעש. באותם זמנים היו מאורעות דמים בארץ. הבית של ההורים היה בדיוק על הגבול. מעבר לגדר היה פרדס ערבי שממנו היו יורים בלילות, ואנשי הכפר היו יוצאים לשמירה בתוך עמדות, על מנת למנוע מהערבים להתפרץ לכפר. מאחר שסבי היה אדם מבוגר והיה לו קשה לשמור בלילות, אבי, בהיותו נער עדיין, שמר בלילות רבים במקום סבי, וכתוצאה מכך

רחוב השוק במרכז העיירה.

די מארק־גאס אין צענטער פון שטעטל.

היה נאלץ להילחם עם השינה שלא תשתלט עליו בשעת הלימודים בבית־הספר. פעם זכה להערת המורה, שהרגיש בחוסר ערנותו בשעור וברצונו לנמנם.

בית אבי היה בית מסורתי, הדת והמנהגים היהודיים המסורתיים נשמרו בקפדנות. סבי היה גם ציוני נלהב ורווי הוד קדושת מלכות ישראל. בילדותו ינק אבי מסבי את תפארת הגבורה של מלכי ישראל ברוח התנ״ך, כשהנביאים והמלכים מתוארים כגבורים בעלי חזון, המפארים את מלכות ישראל.

לאור חינוך זה, ברור מאליו שסבי ואבי עלו ארצה. ואבי לאחר שלחם לעצמאות ישראל עם קום המדינה, הקים משפחה בישראל.

טחנת־הקמח בדיבנישוק.

די מיל אין דיווענישאָק.

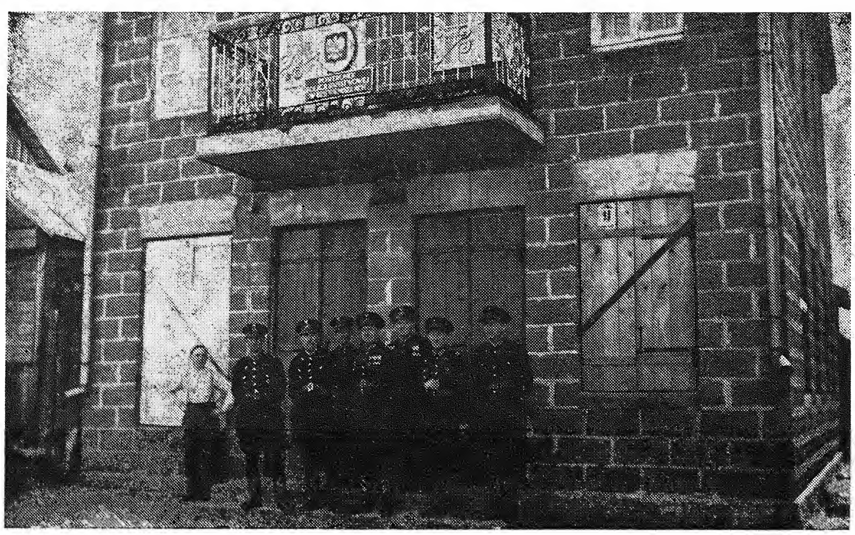
„װאַרטע"

מאיר יוסף איצקוביץ'

שמתי בכותרת את המונח כמו שהוא, כפי שהיה מוכר ונקרא בפי כולם, יהודים כגויים. הכוונה היא, בעצם, למה שידוע לנו כיום כמשמר־אזרחי.

לילה־לילה היו יוצאים, איש לבית מגורים, 4 במספר כולל, ומטיילים לאורך רחובותיה של העיירה, עד עלות השחר. תפקיד ה„װאַרטע" היה לשמור על החיים והרכוש של תושבי דיבנישוק. במקרה של גניבה או משהו חשוד, היה צורך להעיר את אנשי המשטרה ובמקרה של שריפה — להפעיל את ה„סירענע" (צופר) ולהזעיק את מכבי־האש. למחרת הלילה היו שוב יוצאים 4 איש מהבתים שבהמשך השורה, וכך היה נמשך המחזור עד לבית האחרון שבקצה העיירה. ואז התחיל הסיבוב מחדש. בדרך־כלל היה יוצא בן־בית לשמירה, אולם, מי שידו היתה משגת, היה שוכר גוי או גויה למשימה זו.

זכורני ואני אז גימנזיסט, חזרתי מהעיר לחופשת־קיץ ובאחד הימים

המשטרה הפולנית בעיירה (1932).

די פוילישע פּאָליציי אין שטעטל (1932).

הגיע תור ה„ווארטע" לביתנו. פניתי לאבא ובקשתיו שירשה לי לבצע את השמירה וישלם לי את התמורה, במקום לשכור איזו שהיא גויה, כי בלאו הכי הייתי מסתובב בחוץ עד לשעות המאוחרות של הלילה. לשמחתי אבא הסכים.

ויהי בחצי הלילה ואני מטייל לי ב„ווארטע" ובנוסף אלי גם בתו הצעירה והיפה של אלכסנדר (אולעס) פצקובסקי החייט, ודוד אבי. כדרך בני נעורים לא יכולתי להתהלך שליו ולעמוד בפני הפיתוי של הלנקה הבלונדינית... ועל מרפסת (הגאַנעק) של נחום ליפקונסקי, בעל המאפיה, התרקמה, מול הירח המלא, אידיליה ביני היהודי ולבין הלנקה הגויה. לא אזכור כיום פרטים על מה דיברנו ועל מה לא שוחחנו, אולם זכור לי שהיינו כל כך שקועים בדו־שיח, עד שלא השגחנו שבאופק, מצד רחוב דובטשינסקי, האדימו השמים וכפר שלם עלה באש, מבלי שעינינו הבחינו בכך.

למחרת קמה מהומה ורעש: היתכן? כיצד קרה הדבר וה„ווארטע" לא הרגישה ולא ראתה את השריפה? למה לא הופעל הצופר? מי היה בשמירה?

תארו לעצמכם מה עבר עלי. רעדתי מפחד וכמו שאומרים: „אויס־געקרענקט דעם גאנצן פארגעניגן". מי יודע במה היה מסתיים כל הענין, לולא התערבותו של אבי שהיה חבר במועצה המקומית, מקובל ומכובד בעיני השלטונות. הודות להתערבותו, חוסלה פרשת ליל ה„ווארטע" האומללה.

התחלת רחוב גירניוני (1931). אַנהייב פון דער גערוניאַן־גאס (1931).

מלאה חן היתה העיירה

ד״ר מנחם ויזנפלד

נולדתי בגליציה, בעיירה ז׳ורבנה, השוכנת בין לבוב וסטניסלבוב. שם סיימתי את בית־הספר היסודי והתיכון והמשכתי ללמוד רפואה באוניברסיטת ווילנה. הייתי בין הסטודנטים המקיימים את עצמם ממתן שיעורים. בין תלמידי היו ילדיו של עורך־הדין הידוע סלונימסקי, שהיה מראשי הציונים בווילנה.

עם סיום למודי באוניברסיטה נודע לי שבדיבנישוק זקוקים לרופא „סיימיקובי״ (איזורי) מטעם הממשלה. רשיון כזה ניתן רק על ידי הסטרוסטה (האחראי על המחוז) ששכן בעיר אושמינה. מעולם לא הצטיינו הפולנים באהבת יהודים ומעולם לא אישר הסטרוסטה רופא יהודי למשרה זו. אך אני נסיתי את מזלי ובקשתי ראיון אצלו. האיש נתן בי מבט חודר ושוחח אתי קצרות — קלסתר־פני ה„לא־יהודי״ והשפה הפולנית הרהוטה שבפי, מצאו כנראה חן בעיניו — והפנה אותי אל מזכירתו למלא את הטפסים לקבלת האישור. כאשר המזכירה קראה את הדיפלומה שלי, בה רשום שמי הפרטי — מנחם מנדל, חשכו עיניה, אך ללא הגה מלאה את המסמכים והסטרוסטה חתם על החוזה.

בסוף דצמבר 1928 הגעתי לדיבנישוק והתארחתי בביתו של הרוקח אריה לייב רוגול. האיש היה כבר חולה אנוש ואצלו עבד אז הרוקח נמיוט. מחוץ לעבודתי כרופא, הייתי אחראי לתנאים הסניטריים וההגייניים בעיירה, ובתוקף תפקידי הייתי יוצא עם מפקד המשטרה לבדוק את הנקיון בבתי־העסק ובחצרות.

עד בואי, היה עושה זאת הרופא הסניטרי מעיר המחוז אושמינה והיהודים סבלו ממנו מאוד, במיוחד סבלו בעלי המסעדות, המאפיות ובעלי העסקים. כיד הרוח הטובה עליו, היה רושם רפורטים על ימין ועל שמאל — „יכניסו היהודים קצת כסף לאוצר המדינה״ — היה אומר. הופעת הרופא הסיימיקובי הזה בעיירה היתה כרוח רפאים, כי היהודים פחדו ממנו מאוד, שכן רובם היו עניים מרודים, ולא פעם היו נאלצים להתרוצץ ולהלוות את עשר הזלוטי כדי לשלם את הקנס.

עם הופעתי בעיירה, גברה תחושת הבטחון של יהודי העיירה במידה רבה. אשתי היתה מיודדת מאוד עם משפחת נח קרצמר, ואם קשה היה לאנשי העיירה להתקבל על־ידו, הרי אל רוזה אוסטרינסקי, כלומר אשתי —

שהיתה ידועה בעיירה כבתו של הסוחר הידוע אוסטרינסקי מווילנה, לא קשה היה להגיע ועל־ידי נח קרצמר היתה מודיעה לאנשי העיירה מתי עומדת להופיע „הקומיסיה (הוועדה) הסניטרית".

מפקד המשטרה היה אומר לי: „אנשי העיירה מפחדים ממך. מאז שאתה מופיע כרופא, הנקיון הוא למופת, ואין צורך לעשות רפורטים".

פעם בשבוע הייתי מבקר בבתי הספר בכפרים שבסביבה לבדוק את המצב הסניטרי. כמו כן בדקתי את מצב בריאותם של המורים הפולניים, אם הם כשרים להוראה. לרשותי עמדה כרכרה רתומה לשני סוסים ועגלון. לבותיהם של אנשי העיירה היו מתמלאים שמחה, בעוברי בכרכרה בחוצות העיירה. הייתי בקשרים הדוקים עם קצין המשטרה ועם הכומר, ששמו היה גדגובד, ממוצא ליטאי. היינו מבקרים איש אצל רעהו, ומטיילים יחד בחוצות העיירה. היהודים היו מרוצים מאוד מידידות הכומר עם הרופא היהודי.

בטקסים הממשלתיים שהיו נערכים בפאר רב, הייתי מופיע על במת ההצדעה בלבוש קצין פולני, לעיני אלפי הפולנים שהיו מצטופפים מסביב לבמה. כל זה העלה את כבוד היהודים בעיני הפולנים ואת הרגשת הכבוד של היהודים.

העשיר סטרוגץ' הידוע מאושמינה הכניס אותי למרכז מפלגת הבלתי תלויים, אותם הקים פילסודסקי כדי לקרב את היהודים אליו. זו היתה מפלגה בלי כל זיקה לזרם ימני או שמאלי, ומגמתה היחידה היתה לשתף פעולה עם הממשלה. אני הייתי הנציג של דיבנישוק והתייעצו אתי בענין העיירה יותר מאשר עם ה"וואיט" (ראש המועצה) מאצקביץ.

רוב אנשי העיירה היו עניים — משוטטים בכפרי הסביבה כדי לקנות אצל האכרים את תוצרתם ולמוכרה בווילנה. על דיבנישוק היו אומרים: „דיבנישוק ארבעים שמייסערס" — כלומר: בעיירה ארבעים בעלי סוסים (שמייסערס — הכוונה מצליפים על הסוסים).

✡

מלאה חן היתה העיירה, אהבתי אותה בגלל הנוף המקסים ואנשיה הנחמדים. לכולם היתה זיקה למסורת, אפילו לאפיקורסים שביניהם. זכורני מקרה עם שלום יעקב אלקניצקי, שבנו אהרון בן ה־19 חלה בדלקת ריאות קשה ומצבו היה חמור מאוד. למרות העובדה ששלום יעקב זה היה קומוניסט אדוק, התעטף בטלית ותפילין ובאישון הלילה רץ לבית־הכנסת, פתח את ארון הקודש, נשק את ספרי התורה, השתטח לפני ארון הקודש, התייפח מרה וביקש רחמים על בנו.

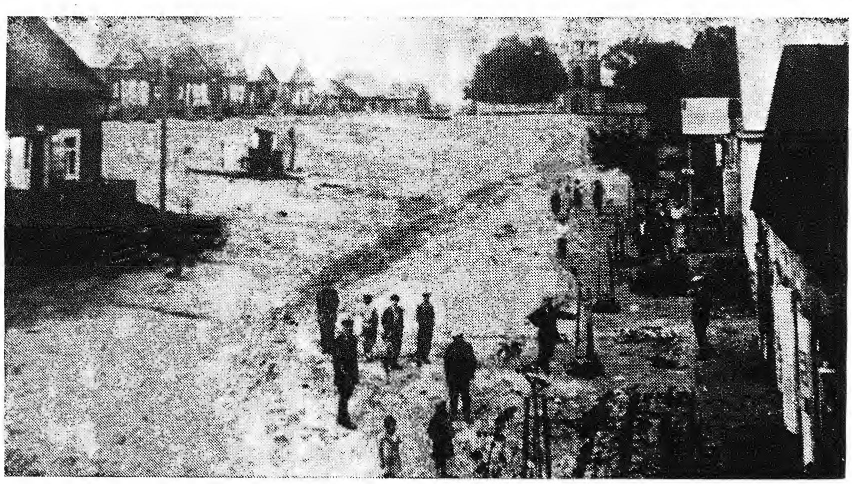
לצערי הרב לא יכולתי למלא בדיבנישוק את תפקידי זמן רב. הפולנים

שהיו רוויים שנאה ארסית ליהודים ולא יכלו לסבול שרופא יהודי ישמש בתפקיד רם זה, התחילו לחתור תחתי ולשלוח עצומות לשלטונות על התנגדותם, שיהודי ישמש כ„רופא סיימיקוביי". במיוחד חתר תחתי רופא פולני, בשם רשקו, שהיה בעל אחוזה בסביבות בינאקון ושאף לרשת את מקומי. הוא אירגן תעמולה ארסית נגדי והיות שהיו לו קשרים עם בעלי האחוזות, היתה השפעתו גדולה על השלטונות. רשקו זה לא היה רופא מדופלם, הוא סיים איזה בית־ספר של „פלצ'רים" בסך הכל, אבל כאמור, היה גוי טהור ואנטישמי גדול — וזה היה העיקר.

נוכחתי לדעת שלא כדאי לי לשבת יותר בדיבנישוק, עזבתי את העיירה בצער רב והחלטתי לנסוע לוינה להשתלם כרופא אף, אוזן וגרון.

בשנת 1939 גויסתי לצבא הפולני ונלחמתי נגד הנאצים. עם כיבוש פולין ע"י הנאצים, הייתי במחנות עבודה בסלונים ובאליסטוק. זמן־מה לפני סיום המלחמה יצאתי לכפר בינקי, התחפשתי לנוצרי ועבדתי במנסרה. על כל מה שעבר עלי בתקופה ההיא, רשום בספר של יצחק נימצביץ בשם „בזכותם — דמויות מן הפנקס", תחת הכותרת „מזכירת הגסטפו — פרטיזנית יהודית" (הוצאת משרד הבטחון, ינואר 1968).

עם הגיעי ארצה, השתתפתי במלחמת הקוממיות וקיבלתי עיטור לוחמי המדינה. השתתפתי גם במבצע „קדש" כרופא בבית־חולים צבאי. קיבלתי עיטור „לוחמי המדינה" וגם עיטור „לוחם בנאצים".

כיכר השוק. במרכז — משאבת המים שהותקנה ע"י הגרמנים במלחמת העולם הראשונה.
דער מארק־פלאץ. אין צענטער — דער פלומפ, וועלכן עס האָבן אויפגעשטעלט די דייטשן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה.

התייחסתי באהדה לדיבנישוק ואנשיה

שלמה לוין

משפחתנו הגיעה לדיבנישוק מהכפר הסמוך גיעראניון, בו גרנו שנים רבות. אחרי מלחמת העולם הראשונה היגרו רוב בני משפחתנו לארצות־הברית ואבי נשאר לגור בגיעראניון.

בשנת 1920 התגברה האנטישמיות בסביבה שהתבטאה ברציחת יהודים. בין היתר נרצח דודי בידי הפולנים והובא לקבורה כקדוש בדיבנישוק. גם אבי־אמו של צבי נובופלנסקי, נרצח בגיעראניון באופן אכזרי. דודי, שהגיע אז לביקור מארצות־הברית, דרש שנעבור לגור לדיבנישוק, וכך הגענו בשנת 1921 לעיירה. אבי קנה בית גדול במרכז השוק, שבו היו שלוש חנויות והתקיימנו מבית־קפה ומחדרי לינה שהעמדנו לרשות אנשים שבאו ליום השוק.

אבי התערה בכל החיים הציבוריים בעיירה. הוא היה חבר בוועד גמילות־חסד, היה פעיל בוועד בית־הכנסת, חבר ועד ההורים של בית־הספר, תמך ביד רחבה בכל מוסדות העיר ודאג לקיומם.

במשפחתי היו שתי אחיות, פועה וחיה, ואחי הבכור גד. אחותי פועה התחתנה לפני שעברנו לדיבנישוק ועברה לגור בסביבת איוויה, ושם ניספתה עם משפחתה. אחי גד עם אשתו ושני ילדיו מצאו את מותם בגיעראניון יום לפני השחרור. הם נרצחו באכזריות בידי הפולנים הלבנים. הורי ואחותי חיה נרצחו בגיטו וורונובה.

כשהגענו לדיבנישוק, הייתי בן שבע ונתקבלתי לבית־הספר העברי שהיה בביתו של אבע דער שוסטער. מן המורים זכורים לי המורה אנגל והמלמד לייב־ארע. בשנת 1928 נסעתי בהשפעת הרב רודניק לישיבת ראדון. יחד אתי נסעו חייקל איצקוביץ וישעיהו משה כץ. שם למדתי במשך שנה אחת.

זכורני, שבמוצאי שבת היינו — תלמידי הישיבה — מבקרים בביתו של הגאון חפץ חיים לשמוע תורה מפיו. התרשמנו מאוד מצניעותו ומפשטותו. הוא היה אומר לנו לכתוב בראש כל מכתב את המלים „שנת גאולה וישועה". כל שנה הוא חיכה לגאולה, וזאת מתוך הכרה ובטחון פנימי שהגאולה עתידה לבוא בקרוב.

לאחר מכן עברתי ללמוד בישיבת ר' אלחנן ווסרמן בברנוביץ. שם למדתי שנה וחזרתי הביתה.

שם קרה לי מקרה מעניין — פעם כשישבתי שקוע בסוגיה קשה בתלמוד, הגיחו מאחורי שני בחורי ישיבה, תפסו אותי — ובמכונת גילוח

גלחו לי את השערות במקום שמניחים את התפילין של ראש, כדי שלא תהיה חציצה של שערות בין התפילין והראש.

כשחזרתי מהישיבה בגיל חמש עשרה, הצטרפתי לתנועת „השומר הצעיר" ויחד עם יעקוב בלוך, אהרון כגנוביץ ומשה לוין, יצאנו לכפר בסביבות ווילנה ולמדנו שם עבודה חקלאית.

לאחר מכן עזבתי, ביחד עם עוד חברים, את „השומר הצעיר" והקימונו את „החלוץ הצעיר". בשנת 1932 נסעתי להכשרה של „החלוץ" בלידה ומשם לגרודנה. לאחר שהייה של שנה ב„החלוץ", קיבלתי סרטיפיקט ועליתי ארצה. היה זה בסוף יולי 1933.

מיד אחרי שירדתי מהאניה, הצטרפתי לקיבוץ תל־יוסף שבעמק יזרעאל ואחר־כך לקיבוץ רמת רחל שעל יד ירושלים. לאחר מכן התחתנתי עם אשתי טובה מבית לשצינסקי והקמנו לנו בית. נולדו לנו שני ילדים: הבת הבכורה חיה והבן יחזקאל, ותודה לאל זכיתי לראות נכדים מהם.

אני התייחסתי תמיד באהדה אל אנשי עיירתנו שהגיעו ארצה והשתדלתי לקרבם ולבוא לעזרתם ככל האפשר. כמה וכמה מאנשי עיירתנו בילו אצלי את הימים הראשונים לבואם ארצה, עד שהצליחו איכשהו להסתדר.

הכינוס הראשון של אנשי דיבנישוק בארץ התקיים בביתי ברחוב בר־כוכבא בתל־אביב, בשנת 1936, לרגל ביקורו של דודי בצלאל לוין מאמריקה. היתה זו התחלה טובה, ובהגיע זרם גדול יותר של דיבנישקאים ארצה, אחרי שנות המלחמה, התחילו לערוך את הכינוסים בבית־החלוצות.

בית המועצה המקומית („גמינה") ברחוב גיראניון. הבית הוקם ב־1926.
דאָס גמינע־הויז אויף דער גערעניאָן־גאַס. אויפגעבויט אין 1926.

הייתי קשורה לדיבנישוק

פרומה קפלן

הורי גדלו ונשמו את אווירת העיירה משחר ילדותם. שם הם נולדו, שם קיבלו את חינוכם המסורתי ושם התחתנו.

לאבי קראו יצחק בן נטע (נאַטע דעם מולער׳ס) ולאמי קראו אסתר. היא היתה בתו של יצחק לייב. הם התחתנו בשנת 1909 ועברו לווילנה. שם עסק אבי בבנין בתים.

אף־על־פי שנולדתי בווילנה, שם למדתי ושם גדלתי, הייתי קשורה לדיבנישוק בנימי אהבה מיוחדים. כל קיץ היתה נוסעת משפחתנו לדיבנישוק לבלות את החופש ולנוח. שם חיכה לנו הבית המרווח של סבי החביב יצחק לייב.

שמחה לילדים עם הופעת מנגן ה„קטרינקה״ בעיירה, עם התוכי המוציא „גורלות״.

א פרייד פאר די קינדער, מיטן באוויזן זיך אין שטעטל פונעם קאטאריניאזש מיט זיין פאפוגיי, וועלכע ציט ארויס „גורלס״.

בילוי החופש בדיבנישוק, היה בשבילי חוויה בלתי־נשכחת. בווילנה היו לי חברים וחברות, אך היו אלה חוג מצומצם בלבד. בדיבנישוק — לעומת זאת — היתה לי ההזדמנות להכיר את כל הנוער של העיירה. כי הרי כולם הכירו אחד את השני, כולם היו חברים וידידים — ולמרות השוני בהשקפותיהם הפוליטיות, היה זה נוער מלוכד וידידותי, עליז ושמח ונעים היה לבלות את החופש בחברתם.

כל הנוער דרש את חברתי, משום שבאתי מעיר גדולה. וזאת לדעת: הנוער בעיירה היה כמהה לעיר הגדולה, וכל משאת נפשו היתה להתבשם מאווירתה של העיר. לא הרגשתי כל רגש של עליונות כלפי הנוער בעיירה, ובכל זאת קסם לי יחסם המיוחד אלי.

את החופש הייתי מבלה בטיולים בסביבה, העטורה שדות קמה מזהיבים ובעיקר ביער האורנים שאת ריחו המשכר היינו נושמים במלוא הריאות. אמי היתה לוקחת אוכל וכולנו היינו מבלים יחד את היום במנוחה ובנמנום על הנדנדות שהיינו קושרים בין העצים. השלווה והשקט הפסטורלי, היו משרים עלינו רוח טובה ומרגוע.

בערבים היינו מבלים בצוותא בשירה ובריקודים. העולם היה כל כך טוב, כל כך נעים, שעם תום החופש, לא היה לי רצון לעזוב את העיירה.

במיוחד הייתי גאה בסבי יצחק לייב. היה זה יהודי גבוה, עטור זקן לבן היורד על מידותיו. בעל הופעה נאה היה סבי, יפה תואר ונעים הליכות. היה מקובל גם על הנוער וכיסיו היו תמיד מלאים סוכריות שהיה מחלקן לילדים. לכל ילד שניגש אליו, היה צובט בלחיו ונותן לו סוכריה, וכל זה מתוך חיבה ורוח טובה.

קשה היתה לי הפרידה ממנו כתום החופש. הסבא אהב אותנו ובכל האמצעים השתדל להנעים לנו את הזמן ולהעניק הרגשת בית. אוהב שיחה וחברה היה סבי והרגשת היתמות היתה ניכרת על פניו בשעה שנפרדנו ממנו. „אתם נוסעים ואני נשאר פה גלמוד ובודד. אנא, הישארו עוד קצת אצלי" — היה מתחנן בפני אמי.

אכן, מלא חוויות ורגשות נעימים היה עבורי החופש בעיירת מולדתם של הורי, ונימי אהבה לעיירה היו רועדים בלב גם בהיותי בווילנה.

ימי עלומים מאושרים היו אלה וחווייתם נשארה בלבי עד היום הזה.

אבי עסק בווילנה במסחר ובנוסף לזה היה לו „לומברד" (בנק להלוואות) על ידי משכון דברי ערך ודברי זהב. מצבנו הכלכלי היה די איתן עד המלחמה.

אני הייתי הבת הצעירה במשפחה. הגעתי ארצה לפי דרישתו של נתן קפלן, שעמו התחתנתי.

בבית נשארו, חוץ מהורי, אחותי הגדולה גיטה שסיימה לימודי אגרונומיה ואח צעיר ממני בשם הרצל. משתפי־פעולה ליטאים שקיבלו כסף מהגרמנים עבור כל יהודי שחטפו, תפסו את אחי בחצר ביתנו והרגו אותו במקום. דמו הטהור נתז על אבני המרצפה, מול חלון ביתנו — והורי הסתכלו דרך החלון על מעשה הזוועה, איך שבנם היחיד, בן ה־17, יפה התואר ועדין הנפש, נרצח באכזריות וידם קצרה מלהושיע.

אמי נספתה במחנה שטוטהוף ואבי נפטר אחריה באותו מחנה, שבועיים לפני השחרור. אחותי גיטה נספתה בקלוגן שבאסטוניה.

האגם („די קידרע") ברחוב וילנה.
„די קידרע" (אָזערע) אויף דער ווילנער גאַס.

החיים החברתיים והמפלגתיים

שרגא בלאכר

עיירתי דיבנישוק היתה עיירה קטנה ושקטה. בשנת 1932 עזבתיה ועליתי לארץ־ישראל. חביבה היתה עלי על רחובותיה, בתיה ומוסדותיה. ככל בני העיירה, ידעתי גם אני את כל תושביה על שיחם ושיגם.

א.

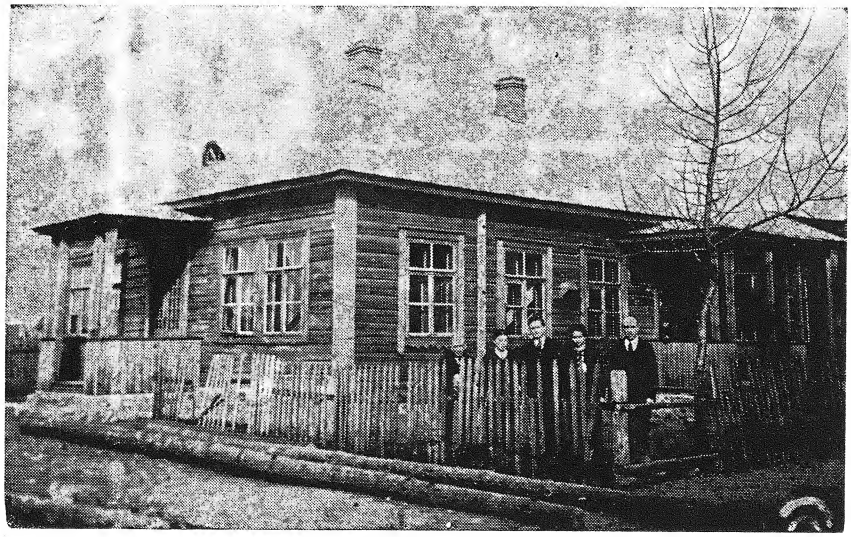
תושביה היהודים התפרנסו ממסחר וממלאכות שונות, כגון: סנדלרות, חייטות, נגרות, פחחות ונפחות. היו כאלה שחיו על תמיכה כספית וחבילות שקיבלו מקרוביהם באמריקה. היו גם כאלה שלא לימדו את בניהם מקצוע, כי הדבר נחשב בעיניהם כפחיתות כבוד. חלק מבני הנוער המשיכו את לימודיהם בווילנה או בישיבות בראַדון ובוולוז׳ין, או שהתהלכו בטלים.

פעלו בעיירתנו מוסדות צדקה שונים: גמילות־חסד, ביקור־חולים ולינת־צדק, שהיו מושיטים עזרה לנזקקים. אני נזכר ברבנית רודניק ושרה־דישה, ששלחו זוגות־זוגות של בני נוער בכל יום ששי, לאסוף כסף בשביל נצרכים. העזרה ההדדית לאנשים במצוקה היתה לפעמים ניכרת. למשל: כאשר לבעל־עגלה היה נופל הסוס, היו למחרת קונים לו סוס אחר.

ביום החמישי בשבוע, יום־השוק, היו הסוחרים, החנוונים וגם בעלי־המלאכה פעילים מאוד במקח־וממכר, כי יום זה היה מספק פרנסה לכל ימי השבוע. ביתר הימים אפשר היה לראות יהודים מזוקנים יושבים על מדרגות בתיהם של זלמן אורטשיקס, זלמן קושעס או של נתן החייט, ומגלגלים שיחות על עניינים שונים. גם דברי רכילות לא היו חסרים.

בחצר בית־הכנסת היו שלושה בתים: בית־המדרש הישן והחדש ובית הרב. בבית־המדרש הישן התפלל אבי ז״ל במקומו הקבוע מול ארון הקודש, ואילו בבית־המדרש החדש — מימין לארון הקודש, על־יד מושבו של הרב ר׳ יוסף רודניק זצ״ל. בשורה הראשונה ישבו מכובדי העיר, ובתוכם הגבאי מונע דער שניידער (החייט). ליד השולחנות שבקירבת התנור בבית־המדרש הישן, למדו משניות, ש״ס וקיצור שולחן־ערוך. ערב־ערב, בין מנחה למעריב, נטשו החנוונים את חנויותיהם ובעלי־מלאכה את סדנותיהם, באו לבית־המדרש ולמדו דף גמרא או משנה.

כדאי להזכיר את בית המרחץ שלנו, שהיה בחצר בית־הכנסת. היינו

בית־הספר „תרבות" וחבר המורים (1930).
די „תרבות"־שול און אירע לערערס (1930).

פוקדים אותו בכל יום ששי והיינו נהנים מן ההבל החם והמרענן שעלה מן התנור, וגם מן השפשוף בזרדים על הגב. היהודים, ערומים כביום הוולדם, היו שוכבים על המדרגות וסופגים את האדים שעלו מן האבנים הלוהטות שבתנור. בקיץ היינו מוותרים על בית־המרחץ והולכים להתרחץ בנהר שברחוב אושמיאנה. היו שם חלקות מיוחדות לנשים וגברים (בלי בגדי רחצה). ואם עין סקרנית הציצה לשם, היו הבחורות מתחבאות בין השיחים.

ב.

בתוך חצר בית־הכנסת היה גם בית־הספר העברי „תרבות", בו למדו התלמידים את כל המקצועות בשפה העברית. בין כתלי בית־הספר פעלו „השומר הצעיר" ו„החלוץ". אחרי גמר האסיפה בה השתתפנו אני ואחי טוביה ז"ל, היינו נכנסים לבית־הכנסת לאמור פרק תהילים. היה קיים בעיירתנו גם ארגון ה„בונד" שכפר בציונות, אבל השפעתו על הנוער היתה מעטה. הדור הצעיר, ברובו המכריע, נטה לציונות.

המפלגות הציוניות נרתמו לפעילות משותפת והקימו את „החלוץ", שהכשיר את הנוער לעליה. „השומר הצעיר" ו„החלוץ" פעלו רבות למען הקרן הקיימת וקרן היסוד. זכורני, שהזמנו פעם לעיירתנו את שמעון וישנצקי

מ„השומר הצעיר", שנאם בבית־הכנסת הגדול — ואחרי נאומו היתה כל העיר כמרקחה.

כדאי להזכיר את המורים אברהם אלוני ודובקין, שעזרו לנו הרבה ב„החלוץ" וב„השומר הצעיר". הם היו בעלי הכרה ציונית־סוציאליסטית וו״זלו פעולה ענפה. ראוי לציון הוא ראש האגודה הציונית בעיירתנו, ר' אריה ליב רוגל ז"ל, שהיה אחראי לפני השלטונות לכל המוסדות הציוניים בדיבנישוק. בפגישות אתו היינו מדברים רק עברית. כל ימיו היה שואף לעלות ארצה. יהי זכרו ברוך.

אציין במיוחד את הרב הגאון ר' יוסף רודניק זצ"ל, שלא במעט עזר לנו בעבודתנו הציונית. הוא היה דמות אצילה, והתחבב על כל בני עיירתנו, שהכירוהו כדיין אמת ודואג לכל מוכי־הגורל. היה מסור לרעיון יישוב ארץ־ישראל והתחבב על כל החוגים — החרדים והחופשים כאחד. הצטיין כּדרשן מעולה, שהיה בכוחו לזעזע לבבות. בליל הפטירה שלו ישבנו אני ואחי טוביה ז"ל בביתו ואמרנו תהילים כל הלילה. זכרונו לא ימוש מקרבנו.

אזכיר גם את להקת חובבי התיאטרון בעיירתנו. הצגנו הצגות שונות, כגון „מכירת יוסף", „המכשפה", „די פוסטע קרעטשמע", „דער ווילדער

קבוצת נוער, מורים וסטודנטים על הגשר ברחוב אושמיאני, מקום המפגש של הנוער.

א גרופע יוגנטלעכע, לערערס און סטודנטן אויפן בריק אויף דער אַשמיאנער גאס, דער טרעף־פונקט פון דער יוגנט.

חברות נפרדות משרה קרצ׳מר ז״ל לקראת הגירתה לארצות־הברית.
חברטעס געזעגענען זיך מיט שרה קארטשמער ז״ל, צו איר עמיגרירן קיין אמעריקע.

מענטש״, „דער בטלן״ ועוד. את התפקיד של אשה זקנה שיחקו ביילקה נתנ׳ס ואסתר רוחקה ז״ל.

ג.

בזכות פעילותם הברוכה של „החלוץ״ ו„השומר הצעיר״ ניצלו רבים מבני עיירתנו שעלו ארצה. כדאי להזכיר את המקרה עם כמה צעירים, שאני, יעקב בלוך ושלומקה, חברי ועד „החלוץ״, הוצאנו אותם מן הנוער הקומוניסטי ושלחנו אותם להכשרה בקיבוץ. כיום הם נמצאים אתנו בארץ.

אני נזכר במקרה של שלומ׳קה, בנם של איצ׳ה ופשה גירנונער. כאשר שלחנו אותו להכשרה בקיבוץ, ישבו הוריו „שבעה״. הם באו אלי ואל יעקב בלוך, בכו והתחננו שלא נשלח את בנם לשמד... שלומ׳קה התמרד, עבר את ההכשרה — וכיום נמצא הוא אתנו בארץ.

האנטישמיות בפולין גברה מיום ליום וגם לעיירתנו הגיעה. נוכחנו לדעת, שאין לנו מקום בארץ זו והתחלנו לטפל בעניני עליה. אני, יעקב בלוך, אסתר רחקה, נחמ׳קה ומינקה יצאנו להכשרה בקיבוצים בלומז׳ה ובגרודנה — ואח״כ עלינו ארצה. הגיעו אלינו לכאן ידיעות שהפעילות ב„שומר הצעיר״ וב„חלוץ״ נמשכת. גם זליג רוגול הגיע ארצה וקיווינו שעוד רבים מבני הנוער יבואו אלינו, אבל לצערנו הגדול — לא זכו לכך...

ד.

עוד בנעורי הייתי ציוני נלהב, ועם ייסוד „השומר הצעיר" השקעתי עצמי בכל ישותי בפעילות הציונית ולתנועת „השומר הצעיר". בין הפעילים בתנועה התבלטו: יעקוב בלוך, שלמה לוין, אהרון כגנוביץ, לווקה נמיוט, שיחד אתי ניהלו את העבודה התרבותית והארגונית של התנועה.

לאחר זמן־מה קם פילוג ב„השומר הצעיר". החבר פונדק (כעת תת־אלוף) בא לדיבנישוק ומשך אליו חלק מאנשי „השומר הצעיר" — ל„חלוץ־הצעיר". ההבדל בין שתי התנועות לא היה גדול, אבל בכל זאת היו חילוקי־דעות רעיוניים ביניהם — „השומר הצעיר" שם את הדגש על הפעולה החינוכית והאידיאולוגית, בשעה ש„הפועל הצעיר" שם את הדגש על הצד המעשי.

עוד לא הספקנו להתאושש מהפילוג והנה הופיע משה לובצקי, בנו של דוד־חיים לובצקי, שהיה סטודנט למשפטים בווילנה ויסד את הבית"ר. לבית"ר הצטרפו אז שמואל שרון, מאיר יוסף איצקוביץ, האחים סולודוכע, ובניהם של פנחס ובצלאל מינץ.

ה.

עם ייסוד בית"ר, החריפו היחסים אצל הנוער בעיירה. אנשי בית"ר פלשו לבית־הספר ולפעמים פרצו תגרות־ידיים בין הורי בית"רים והורי חברי „השומר הצעיר".

החוג הדרמטי לאחר הצגת המחזה „החוטף".
דער דראמאטישער קרייז נאָך דער פאַרשטעלונג „דער כאפער".

חורף בעיירה. הנוער נהנה מן השלג.
ווינטער אין שטעטל. די יוגנט געניסט פונעם שניי.

פעם ערכנו אסיפה של „השומר הצעיר" בהשתתפות שמעון וישניצקי מההנהגה הראשית בווילנה. הבית"רים הלשינו עלינו — ופתאום הופיעה המשטרה הפולנית שציוותה לכולם להתפזר. השוטר אסר אותי, את ארקה כגנוביץ, את לווקה נמיוט ואת יעקב בלוך. יעקב לייב רוגול הגיע למשטרה, הרגיע את הרוחות ושחרר את העצורים, על אחריותו.

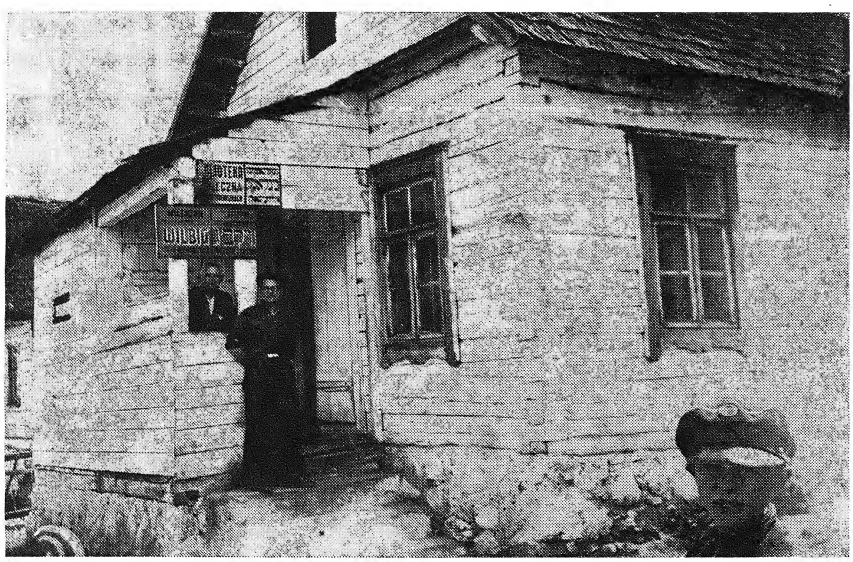
כידוע, כל התנועות בכלל ושל יהודים בפרט, היו טעונות אשור השלטונות (לגליזציה בלע"ז). בפני „השומר הצעיר" הערימו קשיים בנתינת האישור, מאחר והסוציאליזם היה לזרא בעיני הפולנים ולכן מנעו את האישור. כל עוד האסיפה התקיימה בבנין בית הספר, היה זה „כשר" ; אולם משנאלצנו לקיים אסיפות מתחת לכיפת השמים — זה עורר את חשדם.

כשאני ויעקב בלוך יצאנו להכשרה, נכנסו להנהלת „השומר הצעיר" חייקל קצב, משה לוין, טוביה בלאכר, חיה שרה'קה לוין ושרה טייבקה גרשוביץ. את הפעילות התרבותית ניהלו מורי בית־הספר, ביניהם : אברהם אלוני, עמוס דובקין, בצלאל פטוחובסקי ועוד.

לעתים תכופות היינו עורכים „יום הפרח" („בלימל־טאָג") — מגבית עבור קק"ל ברחובות העיירה ובבתים היהודיים. מגבית כזו היתה נפתחת בעצרת עם, שבה היו נואמים ראשי הציונים בדיבנישוק.

ו.

בשנת 1934 עליתי ארצה בעזרת הקיבוץ, אך הקשר עם חברי בדיבנישוק לא נפסק. הייתי ער לכל המתרחש בעיירה, ובמיוחד ב„השומר הצעיר". מאורע חגיגי שם, היה גם חג עבורי. עם פרוץ מלחמת־העולם השניה ובוא השואה, נפסקו הקשרים עם ידידי. האויב האכזרי שיתק את השירה העברית בחוצות דיבנישוק לעד...

ספריית „ווילביג" לספרי יידיש ברחוב סובוטניקי (1931).
בפתח עומד יוסלה לוין ז"ל, מאחוריו — הירשל קריזובסקי ז"ל.

די „ווילביג"־ביבליאָטעק פאר יידישע ביכער (1931). עס שטייען: יאָסעלע לעווין ז"ל און (אונטער אים) הירשל קריזאָווסקי ז"ל.

מוסדות וארגונים בדיבנישוק

אברהם אביר (רודניק)

בזכרונותי על כמה ארגונים ומוסדות בעיירתנו, ברצוני גם להדגיש את מעורבותו הפעילה והחיובית של אבי ע״ה, הרב הגאון ר׳ יוסף רודניק זצ״ל, שלא הסתפק רק בעשייה בתחום הדת, אלא פעל במסירות ובנאמנות למען פיתוחם והרחבתם של רוב המוסדות בדיבנישוק.

בית-הספר

עיקר דאגתו של הרב רודניק היה גידול דור ההמשך וחינוך הבנים. לשם זה הוא הקדיש מרץ רב לענין הקמת בית־ספר יהודי לילדי ישראל. ליד בית־הספר היה ועד הורים שנבחר באסיפה כללית בבית־הכנסת, על פי רוב בשבת, לפני קריאת התורה.

בית־הספר היה דתי לאומי, הרב הביא רבי מווישניבה שלימד את הילדים מהכיתות הגבוהות גמרא ומשנה. הרבי קיבל שכר זעום והיה אוכל לסירוגין אצל הורי התלמידים.

תלמידים, מורים וועד ההורים של בית־הספר העברי בדיבנישוק „תרבות" (1932).
במרכז: הרב רודניק זצ״ל, ד״ר ויזנפלד, בן־ציון שניידר, זישה יעקב שקולניק, נתן איצקוביץ׳, משה יעקב רוגול וקריביצקי.

די שילערס, לערערס און עלטערן־קאָמיטעט פון דער „תרבות"־שול, בראש מיטן הרב רודניק.

קודם התקיים בית־הספר בבתים שכורים. אך אבי החליט לבנות בית־ספר יפה ומודרני, שיוכל לעמוד בהתחרות עם בית־הספר הממשלתי.

את בית־הספר החליטו לבנות במקום בית הכנסת שהתמוטט מרוב זיקנה, אבל התעוררה בעיה הלכתית אם לבנות בית־ספר במקום בית־כנסת. את זה פתר אבי על־ידי כך, שמכרו את בית־הכנסת ליהודי אחר, כדי להפקיע את הקדושה.

כדי לגייס סכום גדול למטרה זו, עבר אבי ביום שישי, למחרת יום השוק, עם הגבאי ר׳ שמואל חרסון ועם ישעיהו קפלן ובמשך שעות אחדות אספו סכום גדול במזומנים ובהתחייבויות. פעילים מאוד היו בן־ציון שניידר וישעיהו קפלן, המורה ליהדות ב„פובשכנה״ (בית־הספר העממי הפולני).

אבי היה מבקר לעתים תכופות בבית־הספר החדש ודאג לכך, שלא יהיה קר לילדים ושלא יהיו רעבים וכמו כן — להתקדמותם בלימודים. הילד היה מבלה בבית־הספר יותר מאשר בבית, ולכן צריכים לדאוג שיהיה לו טוב על ספסל הלימודים, שילמד מתוך הרחבת הדעת, ולא מתוך דחקות.

כמעט בכל שבת לפני קריאת התורה, היה הרב נואם לפני הקהל על פרשת השבוע ומקשר את הרעיון עם העניינים הציבוריים שעמדו על סדר־היום. בשיחותיו הדגיש תמיד, שהוא מדבר בפני קהל של יהודים ליטאים, שהם מסלתה ומשמנה של היהדות. אבותינו מישכנו אפילו את הפמוטים, כדי לשלם שכר־לימוד — ועל כן חובה עלינו גם היום לשאת בעול הקשה של החינוך, כדי להקנות לדור הצעיר את ערכי היהדות.

מאמציו נשאו פרי. בית־הספר עמד על רמה גבוהה ולימדו בו מורים מעולים. ביניהם היה אברהם אלוני, שסיים את הסמינר למורים של ד״ר צ׳רנו בווילנה. הוא ניהל את בית־הספר בהצלחה רבה. לאחר מכן עלה ארצה והתחתן עם אחותי ברוריה. כיום הוא משמש מנהל בית־הספר „תל־נורדוי״ בתל־אביב.

יש לציין, שמבחינת הכדאיות הכלכלית והמעשית, היה נוח יותר לשלוח את הילדים לבית־הספר הפולני (הפובשכנה): שם היו פטורים משכר לימוד, רכשו ידיעות יותר בסיסיות בשפה הפולנית, שאז היתה לזה חשיבות רבה. הרב עמד על המשמר ודאג לכך, שאף ילד אחד לא יפרוש מהציבור. ילדים עניים היו לומדים חינם — ובלבד שילמדו בבית־הספר העברי. יש לציין, שאבי הצליח במשימה זאת.

ארגוני הנוער

בעיירה היו ארגוני נוער ציוניים ולא ציוניים. הרב קיים עם כולם יחסים טובים וניסה להשפיע עליהם, שלא יסטו יותר מדי מהמסורת היהודית.

מחוסר מועדונים היו מרבית פעולות הנוער מתקיימות בבית־הספר. כדרכם של בני נוער, היו גורמים נזקים לריהוט ומשאירים לכלוך. פעם החליטו אנשי הוועד להוציא את הנוער מבית־הספר. הצעירים קיבלו את אנשי הוועד בשירת המנון „השומר הצעיר", כשהם עומדים דום. השירה לא נפסקה, עד שהוועד עזב את הבנין. בן־ציון שניידר אמר לחברים: „אל נפריע להם, עכשיו הם אומרים את ,הקדיש' שלהם". התכסיס של הצעירים הצליח — כעסם של הזקנים פג ומאז הפסיקו להטריד את הנוער.

ביקור־חולים

קופת־חולים לא היתה בעיירה. במקום זה היה קיים ביקור חולים, שהוועד שלו דאג לעזרה רפואית לעניים, שלא היה ביכולתם לשלם לרופא. כמו־כן דאגו למכשירים רפואיים כדי להגיש עזרה לחולה בבית. בעיקר דאגו שיהיה קרח בימי הקיץ. לשם־כך נבנה בחצר בית־הכנסת מחסן לקרח. היו מכניסים למרתף גושי קרח קטנים ושופכים עליהם מים — ואז היה נהפך לגוש קרח גדול, שהחזיק גם בימי הקיץ הלוהטים. חולה שנזקק לקרח, היה מקבלו מן המרתף. היו גם אנשים שהחזיקו שם בקיץ צרכי אוכל שלא יתקלקלו מהחום.

יוסף ז'יזמסקי היה במשך שנים רבות הגבאי של ביקור־חולים. אבי היה תמיד מעודד אותו שימשיך בתפקידו, למרות הקשיים, כגון: חוסר תקציב והעלמת כלים. לאחר מכן היה גבאי ביקור־חולים יעקב עליאשקביץ.

קבוצת בחורים מתנדבים עזרה לוועד ביקור־חולים. הם היו עוברים כל יום שישי בעיירה ואוספים כספים לביקור חולים. ההכנסה היתה לא מבוטלת, אך בעיקר היה בכך גורם חינוכי.

לינת־הצדק וגמילות חסד

בעיירה פעל גם ועד מיוחד, שבו היו רשומים בחורים מתנדבים שתפקידם היה לשלוח צעירים לחולה קשה, כדי לעזור לבני המשפחה, ובמיוחד ללינת לילה ליד מיטת החולה. היתה זו עזרה חשובה למשפחה, שהתעייפו, עד אפיסת כוחות, בטיפולו בחולה.

בכסף שיהודים קיבלו בתור הלוואות מקופת גמ"ח, היו קונים סחורה מהחקלאים בסביבה ומוכרים אותה בווילנה.

הרב ייסד בעיירה קופת גמילות־חסד ויהודים קיבלו שם הלוואות בלי ריבית. הרב עמד תמיד בראש הקופה ודאג שהכסף יחולק בצדק. כל אחד יכול היה לבקש הלוואה בגמילות־חסד, בלי הגבלות פורמליות. נוכחות הרב בגמילות־חסד מנעה מריבות, סכסוכים וטרוניות, משום

שהאנשים ידעו, שהוא יעמוד על המשמר שהחלוקה תהיה צודקת, ללא קיפוח והפליה.

הפעילות הדתית

בעיירה התקיימה פעילות דתית ענפה. שני בתי־כנסת התרכזו בחצר אחת שנקראה „שולהויף". בתי־הכנסת היו תמיד הומים אנשים. התקיימו שם כמה מניינים לתפילת שחרית, מנחה וערבית. בשבת היו באים כמעט כל אנשי העיירה לבתי־הכנסת. לא רק לתפילות שימש בית־הכנסת, הוא היה המרכז הרוחני של העיירה. בבית־הכנסת התקיימו ברציפות חוגים שונים ללימוד תורה, כגון: חברת משניות, חברת ש"ס, חיי־אדם ותהילים.

זכורני, פעם עמדתי והתפללתי שחרית ביחידות באחת הפינות של בית־הכנסת, כשהגיע לאזני קולו החנוק מבכי של אבי. ניגשתי לראות מה קרה — והנה אני רואה את יהודי העיירה מסובים לשולחן ארוך ואבי מלמד את צאן מרעיתו את המשנה, המתארת כיצד העלו אבותינו את הביכורים לבית־המקדש ברוב פאר והדר. והמשנה מסיימת: „כשהגיעו להר הבית, אפילו אגריפס המלך נטל הסל על כתפו ונכנס"... מרוב התרגשות וגעגועים התחיל אבא בוכה ודמעות זולגות גם מעיני הזקנים ויורדות ומתגלגלות על זקניהם. תמונה זאת לא משה מעיני עד היום הזה.

בין מנחה למעריב למד אבי עם שלושה־ארבעה מניינים דינים מספר „חיי־אדם". אחרי תפילת מעריב לימד אבי דף גמרא לפני חברת ש"ס. בדף הגמרא השתתפו התלמידי־חכמים החשובים שהיו בעיירה.

הודות להסברתו הטובה וכוחו למשוך אנשים, היו המשתתפים נהנים מאוד מהלימודים, וגם צעירים ובעלי כשרונות נמשך ליבם לשיעורים. מתלמידיו בגיל בית־הספר היו כאלה שהמשיכו את לימודיהם בישיבות קטנות, ואחר־כך — בישיבות גדולות. אחד מהם, ישעיהו משה כץ, מבני העניים, היה אחר־כך מהבחורים הטובים ביותר בישיבת ראדון. זכור יהיה לברכה יעקב כהן, יתום מאבא ואמא, שהיה אחד התלמידים החשובים בישיבת מיר. בימי הפגרה היה בכשרון רב מלמד בבית־הכנסת הישן פרקי אבות.

יש לציין, שלמרות עול הפרנסה הכבד, קבעו אנשי העיירה עיתים לתורה בעקביות ובהתמדה. בבית־המדרש היתה ספריה תורנית גדולה, שכל אחד היה חפשי להשתמש בה כרצונו. לאחר סיום ספר, היו עורכים סעודת מצווה ברוב פאר והדר.

קבוצת נוער בעיירה. עומדים משמאל: לאה וישעיהו וינר ז״ל, איטקה מינץ, טוביה בליכר, רייזל יוטאן, דובה ברנשטיין. יושבות: אטקה ויינר ז״ל, אטקה בליכר, שרה הינדה בליכר, מובשוביץ, חיה בליכר־ליפשה.

א גרופע יוגנטלעכע אין שטעטל.

הספריות ו... השמאלנים

בבית־הכנסת היתה קיימת אמנם ספריה תורנית גדולה — אבל קם דור חדש, שהתעניין גם בספרות החילונית, ובעיקר — בספרות יידיש. לכן היתה בדיבנישוק ספריה גדולה שהכילה ספרי־ערך חשובים מאוד בשפת יידיש — לא לפי ממדי העיירה, אלא בגלל התמיכה הכספית הנדיבה מה„רעליף״ באמריקה, שם נמצאו עסקנים מיוצאי דיבנישוק, שבמיוחד התעניינו בספריה ודאגו לקיומה והרחבתה.

גם צעירים מקומיים הקדישו מזמנם לארגון ולפיתוח הספריה. הרוח החיה של צעירים אלה היה ראובן קרצ׳מר, בעל חנות לפרמצבטיקה, שבעצמו קרא ספרים רבים. הוא העביר את ידיעותיו לצעירים ועורר בהם את הרצון לקרוא ולדעת. אבל במרוצת הזמן קרצ׳מר זה התרחק מהמסורת, נטה לדיעות השמאל והלעיט עם זה את הנוער. עשרות צעירים נעשו קנאים לרעיון הקומוניסטי וקרצו עיניהם לעבר רוסיה הסובייטית. כמה מהם עזבו את העיירה ועברו בגניבה את הגבול לברית־המועצות. השמועות שהגיעו אחר־כך סיפרו, שגורלם שם היה מר מאוד.

אבל כל זה לא עצר בעד הזרם השמאלני לגדול. בראש הזרם הזה עמד הצלם הירשל קריזובסקי, בן ליהודי אדוק. הירשל היה קנאי לדעותיו, וכמובן — התנגד לרב ולעסקנים סביבו.

בעיני הרב ושאר בעלי־הבתים, החרדים לגורל ילדיהם, היו פעולות אלה כצניינים. היה קיים מאבק חריף בין שני המחנות היריבים שבא לידי ביטוי בחזיתות שונות, בעיקר — בשטח החינוך. השמאלנים רצו להחדיר לבית־הספר מורים משלהם, שאפו להקים גן־ילדים, שהמחנכת תהיה לפי רוחם. אבל הרב ויתר העסקנים לא נתנו להם לחדור למוסדות אלה. גם בן־ציון שניידר, יהודי עם לב חם, שהיה מטופל בילדים, מצא לו זמן לעסוק בצרכי ציבור ולהאבק נגד השמאלנים.

לאבא כאב מאוד, שצעירים טובים וכשרוניים מתרחקים מצור מחצבתם. הוא פעל נגדם ונטה למשוך את הנוער לבית־המדרש.

על הספריה המהוללת השתלטו השמאלנים והם העשירו אותה בספרים נגד הדת ונגד הציונות. כל המאמצים להעביר את הספריה למחנה הציוני — עלו בתוהו. לאור זה החליט הנוער הציוני לייסד ספריה עברית. בענין זה פעלו רבות גד לוין, אחיו של שלמה, דוד־ליבקה ברקוביץ' ועוד. הם פנו לרב שיעזור להם בכסף מאמריקה. לעסקני השמאל היה עורף חזק בארצות־הברית ואבא ידע, שכל דולר שיקציב לספריה החדשה יגרום למחלוקת קשה, הן בדיבנישוק, הן בניו־יורק. הלא הם הקציבו סכום כסף לספריה — ובאיזה רשות מוסר הרב מכספי ה„רעליף" לספריה חדשה?

אחרי ויכוחים ולבטים, החליטו להקציב לספריה החדשה 15 דולר — ובכסף זה קמה הספריה החדשה, ששימשה תריס חזק נגד השמאל בעיירה. ובאמת זכינו, שרבים מצעירי דיבנישוק עלו לארץ־ישראל בתור חלוצים.

הקשרים עם השלטונות

לאבי היו קשרים טובים עם האינטליגנציה הנוצרית בעיירה. פעם אמר לו מנהל הדואר הנוצרי: „כבוד הרב, אתה רואה, אני מוכרח לעבוד גם ביום ראשון, בשבת שלי!". ענה לו הרב: „גם אני עיקר עבודתי בשבת... בשבת עלי להשתתף בתפילה בציבור ולנאום לבני עדתי וגם ללמד אותם את תורתנו". תמה הגוי, שאצל היהודים גם המבוגרים לומדים תורה.

בימי הפולנים היה לעתים רחוקות מופיע בעיירה אורח חשוב והנוצרים וגם היהודים קיבלו את פניו בחגיגיות רבה. פעם ביקר בדיבנישוק הארכיבישוף מווילנה. כל קבלות־הפנים התקיימו ברחוב ווילנר, ליד בתי־הכנסת. בהגיע האורח ליד בתי־הכנסת, היה כבר מוכן שער־כבוד. הרב ונכבדי היהודים קיבלו את פניו בלחם ומלח. הרב דיבר עברית ואמר לו את ברכת הכוהנים: „יברכך ה' וישמרך"! הארכיבישוף ענה לו גם כן בעברית „אמן ותודה".

זכורני, פעם יצא הרב עם נכבדי היהודים לקבל את פני מושל הפלך. לאחר צפיה ארוכה, התחיל לטפטף גשם. פנה אבי לנכבדים ואמר: „כנראה שהגוי הזה לא למד תורה ואינו יודע את הצו על טירחת הציבור, שאיש ציבור חייב לשמור עליו יותר מבשר ודם רגיל"...

אחרי מות אבי, בזמן כהונתו של אחי, הרב אהרון טייץ כרב דמתא, הקימו, כמקובל, שער כבוד ליד בתי־הכנסת. בימים ההם גברה בפולין האנטישמיות והמורה הפולני קוטילה ציווה על אנשי ה„סטשלץ" (ארגון צבאי פולני) להוריד את המגן דוד שהתנוסס מעל השער. היהודים התנגדו וקמה קטטה גדולה. קוטילה, שהיה לבוש במדי הצבא הפולני, התחיל לנופף בחרבו מעל לראשי היהודים. אז ניגש אליו יעקל הנפח, הוציא ממנו בכוח את החרב ושבר אותו לעיני הפולנים והיהודים הנדהמים. הגויים נרתעו והחליטו להקים לעצמם שער כבוד במבואות העיירה, כמאתיים מטר לפני שער הכבוד היהודי. וכך הם עשו.

בימי שלטון הפולנים, היו היהודים תלויים בהרבה בחסדם של אנשי המשטרה, כי כל שוטר יכול היה לפגוע קשות בפרנסתם של יהודים.

כדי לפגוע ביהודים, הוצא חוק שיום ראשון הוא יום שבתון וכל אדם הפותח חנותו ביום זה — חייב לשלם קנס. החוק היה מכוון בראש וראשונה נגד היהודים, שלא פתחו את חנויותיהם בשבת. הכנסיה עמדה במרכז העיירה. בכל יום ראשון היו באים האיכרים מהסביבה בהמוניהם להתפלל בכנסיה, ואחרי התפילה נכנסו לבתי היהודים לערוך קניות. טבעי הדבר, שבנקל יכול היה כל שוטר לתפוס את היהודי בקלקלתו ולרשום לו „רפורט", שהיה עולה ליהודי פי כמה ממה שהרוויח מהפדיון — ושכרו מהפדיון יצא בהפסד הקנס.

כדי למנוע תופעות כאלה, היה אבי מקיים קשרים עם קצין המשטרה. עם בואו של קצין משטרה חדש לעיירה, היה אבי משתדל לקשור אתו קשרים ולהסביר לו את המצב: אם רושמים ליהודי פרוטוקול, לוקחים ממנו את פרנסתו ואין לו אחר־כך ממה לקיים את אשתו וילדיו. סטירה על לחיו של יהודי לא יהיה עונש כל־כך חמור, כמו „רפורט" של יום ראשון. הרב ביקש את הקצין שיעלים עין מתקנות יום ראשון ויאפשר ליהודים לסחור ביום זה. על פי רוב הסתדרו הדברים כהלכה. כמובן, שהקצין לא סטר וגם פרוטוקול לא עשה.

זכורני, כשישבנו פעם מסובים לשולחן ביום שבת, מסרו לאבא שקצין המשטרה החדש, שהגיע לא מזמן לדיבנישוק, בדק את הנקיון בשוק ונתן סטירת־לחי ללובצקי על הלכלוך מסביב לביתו. חייך אבא ואמר:

— לקצינים אחרים בעיירה, אמרתי שפרוטוקול קשה יותר ליהודי

מסטירת לחי — וזה פעל. אבל כבר בשיחתי הראשונה עם הקצין הזה נוכחתי לדעת, שהוא אינו חכם גדול, ואם אגיד לו שהוא יכול לתת סטירת לחי, הוא באמת יעשה את זה. מה נכון **הוא** מאמר חז״ל: „חכמים הזהרו בדבריכם״. המצב היה גרוע בהרבה, לו הייתי אומר לו זאת...

תמיכה מאמריקה

כל מוסדות העיירה התקיימו בזכות התמיכה הכספית מיוצאי עירנו — ה„רעליף״ באמריקה. אבי היה מנהל את הקורספונדנציה עם ה„רעליף״, בעיקר עם הרב חיים יודל הורביץ. באמת, קהילת דיבנישוק קיבלה הרבה תמיכה מעבר לים. אבי היה מחלק את הכספים בין כל מוסדות העיירה ושולח דו״ח מפורט. לולא עזרת ה„רעליף״, היו כל מוסדות העיירה עומדים בפני משבר חמור.

רובם של בני העיירה היו מקבלים תמיכה מקרוביהם באמריקה. במקרים רבים היה הרב המקשר בין המשפחות. והיה כשהקשר בין המשפחה שבעיירה והמשפחה מעבר לים התרופף, כתב הרב והסביר לקרובים כמה חשוב הוא לתמוך בשאר בשרם. המכתבים של אבי היו עושים רושם עז וברוב המקרים הגיעה העזרה לנצרכים.

פעם היה מקרה עם מתנגד של אבא, יהודי אנטי־דתי. מצבו של איש זה הורע מאוד ולא היה לו ממה להתקיים. סיפרו לרב, שליהודי זה יש קרובים באמריקה שיכולים לעזור לו, אבל אין מעיזים לבקש את הרב שיכתוב להם. כששמע הרב את הסיפור, שלח מיד מכתב לקרוביו בניו־יורק וביקש עזרה — והעזרה הגיעה.

העברעישע פאָלק־שול אין דיווענישאָק (1931).

„מכבי הצעיר"

נתן קפלן

החל בשנות העשרים למדנו אברהם קרצ'מר, נחום מובשוביץ, משה סטול, משה לובצקי, אברהם קוטלר, אני ואחרים בווילנה. בין היתר עסקנו גם בספורט, והיינו חברים קבועים ב„מכבי הצעיר" בווילנה. למדנו ג'ודו, שחיה, האבקות וכדורגל.

כשחזרנו הביתה לחופשה, סידרנו מגרש מיוחד לכדורגל מאחורי ה„גמינה" ושם התאמנו. מובן, שהקמת המגרש משכה את מיטב הנוער בעיירה אלינו — וכך הקימונו קבוצה.

כדי לשפר את כושרנו, נהגנו לשחק נגד קבוצות פולניות מהסביבה, והיחסים בינינו היו מצויינים. לאחר שהתקדמנו והגענו לרמה מניחה את הדעת בכדורגל, התקשרנו עם כל העיירות שבסביבה כוורונובה, וישניבה, לידה, איביה, אושמינה, טראב, אולשאן וליפנישוק והכדורגלנים בהן נענו להזמנתנו לתחרויות.

המשחקים שנערכו בעיירה עמדו במרכז ההתעניינות של הנוער המקומי ומשכו קהל רב. אחרי המשחק, היו בני הנוער פורצים למגרש בשירה ובזמרה, ויחד עם השחקנים היתה בוקעת שירה אדירה ביידיש. אחר־כך היינו מזמינים את שחקני הקבוצה היריבה לאחד הבתים ומבלים בצוותא את הזמן בשירה ובארוחה דשנה, כשאני מלווה את הקהל במנדולינה.

גם אנו התקבלנו בעיירות הסמוכות בהתלהבות. בלידה ובאושמנה היו תזמורות של מכבי־אש מנעימות את המשחק במנגינות לכת. יש לציין, שהמשחקים הקשים ביותר היו עם קבוצות לידה, איביה ואושמנה, שהיו קבוצות בעלות כושר.

ב„מכבי הצעיר" בווילנה למדנו שחיה, ובזמן חופשותינו נהגנו להתאמן בנחל הגביה שעבר בשולי העיירה. בתקופת החופש הגדול התארחו בעיירתנו קייטנים וביניהם גם סטודנטים, שרבים מהם נהגו להצטרף אלינו לאמוני שחיה.

בארץ פגשתי רופא שלמד רפואה בווילנה, ותוך כדי שיחתנו נודע לו שאני מדיבנישוק. הוא חיבק ונישק אותי מרוב שמחה, וכשראה את תמהוני, סיפר לי בעיניים נוצצות מדמעות כי הימים הטובים שבילה בחברתנו בשחיה ובפיקניקים ביערות דיבנישוק — הם חוויות שלא ישכח לעולם.

כזאת היתה עיירתנו, שהצטיינה בקיסמה המיוחד וביחסה האוהד והחביב לכל הבא בשעריה, וחווית הביקור בה שמורה לנצח בליבותיהם של רבים שנהנו בה.

הצגת „פורים" בביה"ס העברי בשנת 1931, בהדרכת המורים: א. אלוני (זולונדז), ברוריה רודניק־אלוני ז"ל, דובקין ועוד.

פורים־פארשטעלונג אין דער העברעישער שול (1931).

דרכי אל בית״ר

(ברית הנוער ע״ש יוסף טרומפלדור)

מאיר יוסף איצקוביץ׳

תנועות־נוער מכל צבעי הקשת

קן בית״ר בדיבנישוק התארגן וקם, כשבעיירה פעלו כבר תנועות נוער מכל צבעי הקשת, החל מ,,ווילביג״ (,,ווילנער יידישע בילדונג־געזעלשאפט״), שהיה מורכב מ,,יידישיסטים״, ,,פאָלקיסטים״ וחלק ניכר מחברי המפלגה הקומוניסטית שמצאו במסגרת זו מקלט ומחסה מפני השלטונות הפולניים. ה,,ווילביג״ היה אנטי־ציוני. בראשו עמד הירשל־צבי קריזובסקי, צלם העיירה. הרוח החייה והאידיאולוג היה יוסף לוין (,,יאָסעלע דעם מולערס״), אשר זכה להגיע ממקום גלותו ברוסיה לארץ־ישראל ולראות במו עיניו בהתגשמות הציונות — הקמת המדינה היהודית בארץ האבות.

ליד ה,,ווילביג״ פעלה תנועת נוער ,,די בין״ (,,הדבורה״), שהיתה מורכבת מנוער קומוניסטי. ו,,דבורה״ על שום מה? על צורת החיים הקולק־טיביים בכוורת. המארגן והמחנך היה ישראלקע מוניעם (ישראל חרטון), האפיקורס המושבע, החי כעת בפילדלפיה שבארצות הברית והפך ציוני נלהב.

בצד שני האירגונים האנטי־ציוניים הנ״ל, היה קיים ,,החלוץ״, שגם חבריהם היו חסידי הסוציאליזם, אולם בניגוד לאנטי־ציונים, ראו במטרתם שיבה לציון והגשמת הסוציאליזם בארץ־ישראל.

ליד הסתדרות ,,החלוץ״ קם ,,החלוץ הצעיר״, אשר הקיף את הנוער בגיל יותר צעיר.

ומעל כולם היה פעיל קן של ,,השומר הצעיר״, אשר הכיל את רוב רובו של הנוער היהודי בעיירה. הפעילים בקן היו יאנקלה (יעקב) בלוך, פייבקה (שרגא) בלכר, שליימקה (שלמה) לווין (החיים אתנו בארץ) וארקה (אהרון) כגנוביץ (אשר לא זכה להגיע לארץ ומקום קבורתו לא נודע).

נמניתי עם החברים הצעירים ביותר בקן ,,השומר הצעיר״. הייתי משתתף בכל ההפלגות והמיפגשים עם סניפים מהעיירות הסמוכות. זכור לי מקרה מעניין מפגישה שהתקיימה בכפר ז׳יז׳מי ליד ליפנישוק. ביער ליד הכפר נפגשנו עם קן ,,השומר הצעיר״ בוורונובה. בערב שבת הודלקה מדורה. אז ניגש אלי חברי טוביה בליאכער הי״ד, בחור ירא שמיים ושומר מצוות, ואמר לי: ,,ראה, בשבת מדליקים אש!״ החלטנו שלא נשתה מהקפה השחור מסביב למדורה.

בגימנסיה העברית בווילנה

בשנת 1931 החליט אבי לשלוח אותי להמשך לימודים לווילנה. נתקבלתי כתלמיד בגימנסיה העברית ע"ש ד"ר אפשטיין.

בכיתה בה למדתי, היה בן למשפחה עשירה בווילנה בשם לייבקה בלוך. הבחורצ'יק הזה התלבש משום מה עלי, היה רודף אותי בכינוי „פראָווינצר חזיר" („חזיר מהפרובינציה"). בהפסקות במסדרון הגדול והארוך, היה רץ אחרי ולועג לי. חמתי בערה בי, אולם הססתי מלהגיב. באחד הימים, בשעת הפסקת הצהריים, כשהוא הציקני במיוחד ובנוכחות תלמידות ותלמידים חזר בקריאות „פראָווינצער חזיר" — לא יכולתי להתאפק יותר. סבלנותי פקעה, הרימותי את ידי הימנית והכנסתי אגרוף ישר בפרצופו. מאפו התחיל זב דם וכיסה את פניו. קמה מהומה, הזעיקו את רופא בית־הספר, ד"ר ביז'נסקי, ואותי הובילו בכבוד רב למחנך הכיתה שטיינברג. שפכתי לפניו את מר לבי וספרתי לו על כל התלאות והרדיפות. אמר לי המחנך: „ככה ינהג אדם, השומר על כבודו" — ולהפתעת כולם, פטרני ללא עונש.

אבל ההפתעה הגדולה ביותר בשבילי היתה שאותו „רודף", שנפגע מחמת ידי, התחיל לכבדני בברכת שלום, כל עת שפגשני. אחריו הלכו כל יתר תלמידי הכיתה, אשר התחילו לחלק לי כבוד. בין לילה הכל נהפך: מנרדף, מוכה ומושפל — התחלתי להתהלך זקוף־קומה והסביבה הזרה התחילה אט־אט להתייחס אלי אחרת. התחלתי לראות הרבה דברים, שאותם לא ראיתי קודם לכן; התחלתי להבין דברים, שעליהם לא חשבתי לפני כן; המחשבה על ה„מהפיכה" שחוללה סטירת הלחי המצלצלת, לוותה אותי ולא עזבני. התחלתי להרהר על כל מיני תופעות בחיי הפרט ויחסו לכלל.

והתקופה היתה לא מעודדת ליהודים. האנטישמיות הלכה והתפשטה, באוניברסיטה שבווילנה השתוללו הסטודנטים הנוצרים ומנעו כניסה לאוניברסיטה בעד חבריהם היהודים. צעירים יהודיים מעובדי בית־המטבחיים בעיירה ומענף הבשר, שקראו להם „שטארקע יינגלעך" („בחורים חזקים") התארגנו, חבשו כובעי „קורפורנטים" (סטודנטים) והשתרבבו בין הסטודנטים היהודים. בסיכום: הודות ל„התערבותם", הועברו הרבה פצועים מבין האנטשימיים לבתי־חולים שבעיר וסטודנט פולני, בשם פאלצקי, הגיע עד ל...בית הקברות. אנו, תלמידי הגימנסיה העברית, צברנו כמות גדולה של אבני פחם על גג הבית, מוכנים לקבל את פני המפגינים הפולניים. תגובה נועזת זו מצד הצעירים היהודים, השאירה בי רושם כביר והתחלתי להרהר, באם דרכי ב„השומר הצעיר" היא הנכונה.

ובארץ־ישראל הוכרז ע״י מנהיגי הישוב דאז על **הבלגה** — וקשה היה לי להבין גישה זאת. לא הייתי מסוגל לעכל זאת. שאלתי את עצמי: „איך נראה ולמה נגיע באם לא נדע, באם לא נשכיל להגיב?״ האם בדרך ההבלגה נגיע להקמת המדינה היהודית? ותשובתי היתה: „לא!״.

ודבר נוסף השפיע על דרכי הפוליטית לעתיד. באחד משעורי עברית, למדנו על המשורר דוד פרישמן והמורה קרא לפנינו מפרי עטו של המחבר. המדובר היה בדו־שיח בין כסף וברזל, ואם אינני טועה, השורות נכתבו כדלקמן:

„אמר הכסף: הכל שלי!
ענה הברזל: הכל שלי!
אמר הכסף: הכל אקנה!
ענהו הברזל: הכל אקח!״

חשבתי על שורות אלה הרבה ונוכחתי לדעת, עד כמה הן צודקות. באתי למסקנה, כי מקומי בשורות „בית״ר״ — ויחד עם עוד מספר תלמידי הכיתה, הצטרפתי לקן בית״ר בווילנה.

איך הוקם קן בית״ר בדיבנישוק

בקומה העליונה שמעל לקן בית״ר, שכנה אגודת הסטודנטים הרביזיוניסטית „חשמונאי״. באחד הערבים פגשתי את בן העיירה, סטודנט למשפטים, משה לובצקי, בנו של דוד חיים לובצקי. החלטנו להקדיש את חופשת הקיץ להקמת קן בית״ר בדיבנישוק.

החלטנו להזמין את תושבי העיירה לאסיפת־עם בבית הכנסת הגדול ביום שבת, בשעות שבין תפילות מנחה למעריב. משקיבלנו את הסכמת הרב והגבאי, הכננו פלקטים והדבקנו אותם בכניסה לבתי־הכנסת הישן והחדש ולבית הספר. הנאום המרכזי נשא משה לובצקי ואני השלמתי אחריו. במקום הצטרפו אלינו מספר חברים, וביניהם: מיישקה סאלץ, ארקה (אהרן) סלדוכה, גוטליב־שקולניק והאחרים, האחים לוין מהכפר דאנויקע ופייגעלע קפלן (כיום בקנדה), שעברה משורות „השומר הצעיר״. למחרת התכנסנו באחד מחדרי בית־הספר העברי, לישיבת היסוד. הקמנו מפקדת הקן, כשאני משמש כמפקדו הראשון. משה לובצקי הכין בקשה למושל המחוז באושמיינה לשם קבלת רשיון („לגאליזאציה״ בלע״ז) — לארגון נוער ע״ש יוסף טרומפלדור (בראשי תיבות — בית״ר). פורטה מטרת הארגון, כגון: חינוך לאומי, הכשרה צבאית לקראת עלייה לארץ־ישראל והקמת מדינה עברית בשתי גדות הירדן. על הבקשה חתמו כאחראים שלושה מנכבדי העיר: השוחט ר׳ אברהם נח, ציוני לאומי קנאי, איצקוביץ

נתן ושניידר בן־ציון. כמו־כן שוגרו מכתבים לנציבות בית״ר בוורשה, בהם בקשנו חומר הסברה. משנתקבל המשלוח הראשון, לא היה קץ לשמחתנו. הוא כלל את עתון „המדינה״ בשפה העברית, שהופיע מטעם שלטון בית״ר בעיר ריגה (לטביה), עריסתה של בית״ר; השבועון „די וועלט״ בשפת יידיש, בעריכתו של אורי צבי גרינברג. מאמריו הלוהטים „פון וואַך צו וואַך״ („משבוע לשבוע״), חצבו להבות. כן כלל המשלוח חוברות, עלונים וחוזרים. „בלענו״ את החומר, שאבנו ושתינו ממנו כצמא מהמעיין.

מעודכנים ומעודדים, הסתערנו על הנוער בעיירה, כדי לרכוש אותם כחברים. בשיחות ובוויכוחים, פנים אל פנים, הצלחנו לשכנע מספר בני־נוער — והגענו ליותר מ־20 חבר. לא הסתפקנו בכך. פנינו בבקשת עזרה לקן בית״ר בוורונובה ולמפקדה המוכשר אהרן קלמנוביץ, שנאומיו בשפת האם הפשוטה והמובנת, משכו קהל רב. אהרן הופיע מספר פעמים באסיפות־עם רבות משתתפים ולאחר כל הופעה מספר החברים בקן הלך וגדל.

בקיץ שנת 1932 התקיימה ביער דובינקי הפגישה הראשונה של הקן מדיבנישוק עם קן בית״ר וורונובה, בתלבושת בית״ר. המסדר המשותף היה רב רושם וחגיגי. לאחר המסדר התיישבנו מסביב למדורה ושרנו משירי בית״ר ומשירי הארץ, ולאחר מכן התנהלה שיחה משותפת, בה לקחו חלק כל המשתתפים. נשאלו שאלות והוחלפו דעות. לאחר השיחה, נגמר הטכס הרשמי וכל אחד ניסה להכיר חבר אחר מהקן השני. זוגות־זוגות התיישבו ליד האוהלים, עד מאוחר בלילה.

ללא קורת־גג...

מקום משכנם של רוב תנועות הנוער הציוניות, היה בבניין בית־הספר העברי. משנתארגן וקם בית״ר, גם אנחנו תבענו את זכותנו למועדון בבית־הספר. על רקע זה פרצו ויכוחים ומריבות, שהגיעו לפעמים למכות. למען שלום־בית בעיירה, החליט ועד ההורים לאסור להבא החזקת מועדוני התנועות בבניין בית־הספר — וכך נשארנו ללא קורת גג.

בקיץ נפתרה הבעייה בקלות, מכיוון שהאסיפות והמסדרים התקיימו תחת כיפת השמים, בתוך היער הגדול שהקיף את העיירה. מקום המפגשים היה — דרך קבע — על ככר דשא עצום ונפלא, שהטבע ברא אותו בתוך סבכי היער. אולם משהגיע הסתיו והחורף עמד מאחוריו, היינו נאלצים לרכוש משכן בדירה פרטית, אבל כסף לא היה לנו. המחסור במצלצלין ליווה אותנו כל הזמן. פרט לבודדים, הרי חברי בית״ר היו מדלת העם ואפילו ה״גבירים״ שבעיירה, כסף במזומן כמעט ולא היה בכיסם. ממצוקת הכסף

חילץ אותנו מדי פעם בפעם שו״ב העיירה ר׳ אברהם נח שלומוביץ, ציוני קנאי מבית מדרשו של אבא אחימאיר ז״ל.

רכשנו מועדון בביתו של אולקניצקי אריה — דירה שעמדה ריקה ברחוב סובוטניקי. בחדר הקטן שכנה המפקדה וביתר שני החדרים, כיתות הקן. הקירות קושטו בתמונות של בנימין זאב הרצל, מכס נורדאו, ראש בית״ר זאב ז׳בוטינסקי, יוסף טרומפלדור במדי הגדוד, וציור נוסף — נפילתו של טרומפלדור בהגנת תל־חי. הציור היה מתנת חבר בית״ר, מקן איוויה. מעל לתמונות התנוססו מקיר לקיר סיסמאות: „שתי גדות לירדן — זו שלנו זו גם כן״; „בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום״; „אין דבר — טוב למות בעד ארצנו״ וכו׳.

פעילות מורחבת ומגוונת

מדי ערב בערב התקיימו אסיפות ופגישות, מוקדשות לפעולות חינוכיות ולימודיות. כל מפגש התחיל במסדר בתלבושת מלאה. אחר כך היתה הקראת חוזרים מהנציבות, או מפקדת המחוז ושיחה על נושאים אקטואליים, לימוד ידיעת ארץ ישראל, שיחות וויכוחים על נושאים מתולדות הישוב. דגש מיוחד הושם על תרגילי סדר, התעמלות ופיתוח כושר גופני.

בשבתות היה מתקיים מסדר הקן, על כל כיתותיו. מצויידים בחומר רב, שהיה מגיע אלינו מדי שבוע, בצורת עיתונים, חוברות, ומעל לכל — מאמרו השבועי של ז׳בוטינסקי ב„היינט״ הוורשאי, ולאחר מכן בעתון „דער מאָמנט״, היינו מקריאים את המאמר, מפרשים ומסבירים אותו, ולאחר מכן היה מתנהל וויכוח ער בנושא.

בימי שישי בשבוע, היה זוג (בית״רי ובית״רית), עובר את העיירה מקצה לקצה לאסוף תרומות ל„קרן תל־חי״. בידיהם קופסאות־פח כחולות עם הדפסות על דפנן, בצבע לבן: „קרן תל־חי״. הקופסאות היו בעלות שלוש צלעות, להבדיל מהקופסה של ק.ק.ל. המרובעת. מדי פעם בפעם היינו פוקדים את בתי העיירה ומחלקים חומר הסברה על נושאים שונים, הקשורים בעמדה של התנועה הרביזיוניסטית.

חנוכת הדגל

עם רכישת משכננו הקבוע, התחלנו להתכונן לחגיגת חנוכת הדגל. לבצוע משימה זו, גוייסו כוחות נוספים מחוץ לשורות בית״ר. הדגל היה בגודל של 100×120 ס״מ, בשני צבעים: האחד — משי לבן, והצד השני — כחול. בצד הלבן היתה דמות של אריה, ובצד השני — סמל בית״ר: מנורה ומעליה רקום „ברית הנוער ע״ש יוסף טרומפלדור בפולניה״, ומתחת

למנורה: „קן בדיבנישוק". אחותי בלהה נתבקשה לבצע את עבודת הרקמה של האריה. פייגלה קפלן ואחיותיה (אף הן חברות בית"ר), רקמו את המנורה. את האריה הכין אבא מבד חום, שגזר לפי ציור שלי על גבי הבד והוא שתפר אותו על הדגל. מוט עץ באורך ועובי מתאים, הוזמן במיוחד אצל יאנקעלע דער סטאָלער (יעקב הנגר). הכננו רשימות של בעלי־בתים, שיהיו מוכנים לארח את הבית"רים שיגיעו מהעיירות הסמוכות. כשהדגל היה מוכן, נשלחו חוזרים והזמנות לקני בית"ר בסביבה לבוא להשתתף בטכס, שנועד למוצאי שבת.

על אף הקור העז ששרר בחורף שנת 1933, הגיעו אלינו משלחות רבות משתתפים מכל העיירות הסמוכות. דיבנישוק המתה ולבשה חג. הראשונים באו בית"רי העיירה הקטנה בקשט, שהקדימו לבוא ביום שישי, כדי לא לחלל את קדושת השבת. המשלחת כללה תזמורת כלי־נשיפה. תארו לעצמכם: בעיירה קטנה בימים ההם, מופיעה תזמורת שלימה וכולם בתלבושת בית"ר, כשבראשה נישא דגל כחול־לבן ולאחריו דגל בית"ר. לשמחתנו לא היה גבול. בני העיירה היהודים יצאו מכיליהם, אפילו הגויים התפלאו למראה עיניהם והסתכלו מתוך יראת כבוד. התהלוכה עברה בחוצות העיירה, בשורות מסודרות. זה היה חזיון מרהיב עין ובלתי נשכח. בתום התהלוכה נתקיים בזר, שהכנסותיו היו קודש ל„קרן תל־חי" ולהקמת „מצודת־זאב" בתל־אביב. זכורני שלמטרה זו הוצא חוזר מיוחד, שעליו התנוסס דגם הבניין שעמד לקום.

אקדמיות מיוחדות היינו מקיימים בימי ל"ג בעומר, כ"ט בתמוז, י"א באדר, בהשתתפות נואמים מבחוץ. תושבי העיירה, לרבות מתנגדי בית"ר, באו לאירועים אלה. ומשהיה מגיע זאב ז'בוטינסקי, ראש בית"ר לווילנה, היינו נוהרים לשם לראותו ולשמוע, כמינהג החסידים להקשיב לקול הרבי. זכיתי יחד עם הבית"רי אריה (לייבקה) בוטווייניק הי"ד מהעיירה אישישוק, להגיש לז'בוטינסקי זר פרחים במלון „בריסטול", בשם הסמינריון למורים ע"ש ד"ר צ'רנו בוילנה.

בימי חג ומועד קושט הקן בציורים בנושא החג ובסיסמאות מתאימות. השיחות בימי פסח היו מוקדשות ליציאת מצרים — מעבדות לחירות, או בחנוכה — למרד החשמונאים — מלחמת המעטים נגד הרבים. מהעבר הרחוק היינו שואבים עידוד, אמונה ובטחון לקראת העתיד.

אחת הבעיות הקשות היתה — רכישת תלבושת בית"ר. כידוע, תלבושת זו היתה מורכבת מחולצה מבד חקי חום וכפתורי מתכת בצבע זהב, ועליהם מוטבעים סמל בית"ר — מנורה. בד כזה לא היה בנמצא בכל חנויות העיירה והיה צריך להביאו במיוחד. ומיהו החנווני שישקיע מכספו

ברכישת בד מסוג ומצבע זה, שאין עליהם „קופצים" רבים?

אולם נמצאה הסוחרת בה"א הידיעה, אשר בני ביתה היו חברי בית"ר, הלא היא הינדה־שרה, אשתו של בן־ציון שניידר ואמו של שמואל שרון, החי אתנו בארץ. אשת חיל זו, שהיתה „שרת החוץ" בעסקו הגדול של ר' בן־ציון, הביאה את גליל הבד הראשון לתלבושת בית"ר והחנווני שלום גרבייה הסתכן אחריה והשקיע ממיטב כספו לרכוש כפתורי הזהב הנוצצים של בית"ר.

משנתפרו החולצות, פנינו לכובען אהרן בלוך לתפור את כובע בית"ר. זאת היתה מלאכה לא פשוטה ורק ידי הזהב של אהרן הצליחו בכך.

הפילוג הגיע גם לדיבנישוק

מקושטים בתלבושות לכבוד ולתפארת, התהלכנו בקומה זקופה בחוצות העיירה, כשלבנו מלא שמחה, חדווה ותקווה — ואז פקד אותנו משבר: הפילוג בין ראש בית"ר זאב ז'בוטינסקי ומאיר גרוסמאן יד ימינו, אשר פרש מהתנועה הרביזיוניסטית ויסד את תנועת הנוער „ברית הקנאים", כמקבילה ומתחרה לבית"ר. ואז קם מיכאל סאלדוכה, אחיו של מפקד בית"ר בעיירה, אהרן, ויסד את „ברית הקנאים". אולם מספר חבריו לא הגיעו אפילו למניין. מיכאל, אשר היגר עם אחיו לארצות־הברית, נלחם ונפצע במלחמת קוריאה וזכה לאותות הצטיינות רבים (הוא נפטר באופן פתאומי בשנת 1975).

בישובי הסביבה

כשמספר החברים בקן הגיע ליותר מ־40 נפש, יצאנו „לכבוש" את הנוער היהודי שהיה מפוזר בכפרי הסביבה, את ה„ישובניקים", שפרט לשומרי מצוות ותפילה, לא ידעו על המתרחש והמתחולל בעם היהודי בגולה ועל הישוב בארץ־ישראל לא שמעו בכלל.

בכפר דאנויקה חייה לה משפחת לווין, אשר בניה חיים (החוכר האחרון ומנהל טחנת הקמח בעיירתנו), שני אחיו: יוסף וחנן הצטרפו לבית"ר. בסמוך לעיירתנו, על אם הדרך לביניאקוני, שכנה קונוואלישקי עם כ־14 משפחות יהודיות, שחיו בין הגויים. באחת השבתות יצאתי עם עוד שני בית"רים ברגל לעבר הכפר. משהגענו לשם, אספנו כמניין משתתפים בעזרת הנשים של בית־הכנסת הקטן והרציתי לפניהם על בית"ר ותפקידו. היהודים הפשוטים האלה „בלעו" ממש את דברינו —— ולא פלא. הם היו כה רחוקים מכל הנעשה ברחוב היהודי. הופעתנו הביאה להם קרן אור לחשכת הסביבה הכפרית והגויית. נתבקשנו ללמדם את הימנון בית"ר

ושירי הארץ. יסדנו במקום קן בית״ר, שמנה 8 איש. לאחר כיבוד קל בחלות ולימונדה מתוצרת יודלביץ המפורסמת, נפרדנו בלבביות.

נסיון נוסף להקים קן בית״ר בעיירה ליפנישיק — לא הצליח. ברחבת הדשא, בין בית וגורן, התאסף ביום שבת קהל רב ושמחנו לקראתו, אולם הסתבר, שאלה היו אנשי „השומר הצעיר״. משניסה אהרן קלמנוביץ, הנואם שלנו, לשאת את דברו, שסעוהו בקריאות ביניים ושריקות. פניתי למפריעים, ברובם חברי לשעבר מ„השומר הצעיר״, להרגיעם, אך לא הצלחתי. ניגש אלי חברי מ„השומר הצעיר״ נפתלי קרצמר, (חבר וידיד עד היום הזה, החי בארץ) ואמר לי בפשטות: „מאיר־יושקה, פה לא יקום ולא יהיה בית״ר!״ — וכך לצערי היה.

בימי מלחמת העולם השניה

בעוד חברי בית״ר רוקמים חלומותיהם להגיע ארצה, כוסו פני השמים בעננים כבדים וחושך ירד עלי אדמות. פרצה המלחמה ופולין נכבשה. בני־הברית (רוסיה הסובייטית וגרמניה הנאצית), התחלקו ביניהן בשלל. עיירתנו עברה לחסותה של ברית־המועצות ואז התחילה תקופת הרדיפות מצד השלטונות אחר חברי תנועות הנוער הציוניות בכלל ואחר חברי בית״ר בפרט. לא אחד נקרא לנ.ק.ו.ד. ונחקר לילות שלמים. החוקר היה שולף מהמגירה את תמונתו של ז׳בוטינסקי ושואל: „המכיר אתה את הזה? מי זה היה?״ — והיה חוזר על השאלה בקול יותר רם, בליווי קללה רוסית עסיסית. „נכון שזה גדול הפשיסטים היהודיים?״

יעקב שניידר, המפקד האחרון של בית״ר, אסף את דגל בית״ר, תמונות וספרי ההסברה והטמינם במקום סתר בביתו, שיום יבוא והשמש שוב תזרח. לימים נתקלה אמו ב„מטמון״ והזעיקה את בעלה, אשר צווה על יעקב לחסל את החומר. אולם לבו של יעקב לא נתן לו לבצע את ההוראה, ואז בא לעזרתו אחיו הצעיר בן ה־15, שמואל, אשר העמיס את החומר על אופניו ועבר לאורכה ולרוחבה של העיירה ופיזר אותו לכל העוברים ושבים.

היה מי ש„דאג״ להעביר את ההודעה על הפעולה האנטי־מהפכנית לנ.ק.ו.ד. ושמואל נקרא לחקירה. ליד המדרגות המובילות לחדר החקירה, נתקל בחבר בית״ר לשעבר, אשר הפך למלשין. שמואל עבר על פניו בשלחו מבט של בוז. החקירה נמשכה כשעתיים ולאחר מכן שוחרר. כנראה, שהם שוכנעו שהילד הקטן עשה זאת בתום לב, מבלי שיהיה אחראי למעשיו.

ערימות של חומר חקירה נאסף נגד חברי בית״ר לשעבר והמטרה היתה ידועה — סיביר. הצלתם היתה אולי בכך, שמאחר והגיעה השמועה

לעיירה, שאני נהרגתי במלחמה (הייתי בשירות פעיל בצבא הפולני) נגד הגרמנים, הרי המוצא היחיד היה להטיל את כל האחריות עלי. אני הוא זה שהולכתי אותם שולל, אני הוא שהובלתי אותם בדרך הלא נכונה, אני בהיותי מורה בעל כושר דיבור ושכנוע, פיתיתי אותם וסינוורתי עיניהם מלראות את הדרך הנכונה וכו' וכו'.

אולם מה שלא הספיקו לבצע ה„משחררים" הסובייטיים, כילו הפולשים הגרמנים.

לא פעם הנני מדבר עם עצמי ושואל: „לו היה נוער ציוני זה בחיים, לו היה אתנו פה בארץ, לא היינו מרגישים את עצמנו כה גלמודים, לא היינו מתהלכים בהרגשת מועקה כבדה על הלב, כי בכל אשר נפנה, הם חסרים לנו."

תהיינה שורות אלה מצבה לזכרם של כל חברי תנועות הנוער הציוניות — הנאמנים, הכשרים, הישרים, העדינים, אנשי העיירה התמימים, שלווים ושקטים, אוהבי הבורא והאדם, אשר בהקיץ ובשנתם חלמו על ציון, אשר בתפילתם דבקו ב„תחזינה עינינו לציון".

תהיינה השורות גל־עד לאלה, אשר לא זכו להגשים חלומם וכרעו, נפלו על אדמת נכר. ת.נ.צ.ב.ה.

מסיבת־חנוכה בבית משפחת שטקילשצ'יק, סבו של שמואל שרון, ברחוב סובוטניק.
אַ חנוכה־מסיבה אין דער ווינונג פון דער משפחה שטאַקילשטשיק.

הפעילות הציונית והתרבותית

אברהם אלוני

בשמשי כמנהל בית הספר העברי בדיבנישוק, היתה לי הזדמנות לעיין בפנקס העיר, שנשמר אז בידי מרדכי קפלן, שניגש אלי יום אחד כשהפנקס בידו, ואמר: „הסתכל על ה„פוצ׳ורק׳ שלי״ (הסתכל על הכתב־יד שלי). באותו פנקס נהג מרדכי קפלן לרשום בכתב ידו המסולסל את כל המאורעות שהתרחשו בעיירה. באותה הזדמנות מסר לי גם את שמו של האיש שניהל את הפנקס לפניו, אך איני זוכר את שמו.

לצערי הרב אבד הפנקס, וגם מרדכי קפלן הלך לעולמו. בנוסף לכך, אבד גם פנקס קודם, שבו נרשמו כל מאורעות העיירה מיום היווסדה, ולכן נשתכחו דברים חשובים, ואין איש אשר יוכל להעלותם מתהום הנשיה.

למעלה מארבעים שנה חלפו מאז, אך אנסה בכל זאת להעלות על הכתב אי־אילו זכרונות.

עדויות מהפנקס

בפנקס היה כתוב בערך כך:

בתולה פייגה ל. נפלה מעליית הגג ואיבדה בתוליה. אנו, נכבדי העדה, בדקנו את הדבר ואנו מעידים שהבתולה פייגה ל. איבדה בתוליה. על החתום: ... היה גם מקרה נוסף באותו סגנון.

בשנת 1912 פרצה בעיירה שריפה גדולה, ובפנקס היה רשום: לזכרון עולם ולדורות הבאים: בעירנו פרצה השנה שריפה גדולה שאכלה את כל העיר, וכל אנשיה יצאו בעירום ובחוסר כל. לא היו כל אבידות בנפש, אך אבידות הרכוש היו גדולות מאוד.

ומקרה נוסף שהוזכר בפנקס: משפחה מרובת ילדים ליקטה ביער פטריות ובישלה אותן. כל בני המשפחה סבלו מכאבי בטן נוראים, וכולם נפטרו לאחר עינויים קשים.

אחרי עלייתי ארצה, הגיע לעיירה נציג „ייוואָ״ כדי להעלות על הכתב את קורות העיירה. פנקסי העיירה וחומר היסטורי חשוב אחר הועמדו לרשותו, אך כפי הנראה, שעבודתו נפסקה באמצע, כי שום מונוגרפיה על דיבנישוק לא יצאה לאור.

יגוני על כך שהמקורות האוטנטיים על קורות העיירה הלכו לאיבוד,

רב היה בהם החומר כדי להבהיר מאורעות חשובים בקורות יסוד העיירה והתפתחותה שלא יוודעו עוד לעולמים.

בית הספר העברי

בית־הספר העברי ריכז סביבו את חיי התרבות בעיירה: כל המוסדות הציוניים, הספריה, שכללה ספרים בעברית וביידיש, הגמ"ח, החוג של חובבי אמנות, ועוד. אף החזרות להצגות התקיימו בבית־הספר.

בית הספר היה בן שבע כיתות, ולמדו בו כמעט כל ילדי העיירה. בודדים למדו בבית־הספר הפולני („פובשכנה"), במיוחד אלה שהתנגדו לעברית, כבנותיו של קריזובסקי.

בית הספר העברי עמד על רמה פדגוגית וחינוכית גבוהה, ועלה אפילו על זו של בית־הספר הפולני. התמחיתי בעיקר בתחום הטבע ולמדתי איך לצוד נחשים, לטאות ופרפרים. ארגנתי חדר טבע לתפארת. באחד הימים צדתי בתחומי בית הספר נחש ועד שתפסתיו, עברו עלי ועל התלמידים רגעי חרדה רבים.

מבצע נטיעות

מאחר שהעיירה היתה חשופה מכל ירק ועץ, יזמתי פנייה לגמינה (המועצה), ובקשתי שתילי עצים. לאחר שהגשתי מבוקשי — יצאתי עם הילדים לשתול את העצים ברחובות העיירה, ובמיוחד ברחוב הווילנאי, שם היה בית־הספר. נטענו גינת נוי סביב לבית הספר וליד בית הרב. הכינונו גינה לתפארת, יפה להפליא, וגינה זו של בית הספר נתנה דחיפה להכנת גינות נוספות כאלה בבתים. מלכה'לה, אחותו של יעקב בלוך, כתבה לי מאוחר יותר ארצה: „אנו מנשקים את הגדר שהתקנת סביב חצר בית הספר".

תחום אחר אותו יזמתי היה בדיקות רפואיות. התקשרתי עם ד"ר ויזנפלד, רופא העיירה, וכל שבוע היה בא לבית־הספר כדי לבדוק את הילדים. אלה הזקוקים לתרופות זכו לקבל הנחה בבית המרקחת היחידי של אריה לייב רוגול. כך עלתה רמת הבריאות של הילדים.

הואיל והפרנסה לא היתה מצויה בידינו, הקימונו מטבח, שאת המימון לו השגנו מהצגות, מעזרה מאמריקה, מהבנק וממענקים ותרומות. ילדי העניים קיבלו מדי יום ארוחת־בוקר וארוחת־צהריים. בוועדת המטבח היו שלום יעקב רוגול, בן־ציון שניידר, ש. י. שקולניק ואחרים.

הצגות וטיולים

בכל חג ומועד נהגנו לארגן הצגות והמורים השקיעו מאמץ עצום בהכנתן. מאחר שידעתי לנגן בכינור, ארגנתי יחד עם יוסלה „דעם מולערס" ואחיו לייבקה, מוסיקה ושירה. ההצגות נערכו באולם בית־הספר. כשחקנים הצטיינו במיוחד: חנה'לה ליפקונסקי, צבי נובופלנסקי ואחותו, ובנה של אינגל חנה.

אחרי הפסח ערכנו טיולים לעיירות הסביבה. ביקרנו באושמינה, בטראב, בוורונובה, באולשאן ואפילו בכפר קלוויצי, ששם היה בית־מלאכה לזפת של צבי אהובי. ביקרנו בכל המקומות ההיסטוריים והציבוריים, שעוררו את סקרנות הילדים.

על מנת שבית־הספר יהיה מקובל על כל אנשי העיירה, שכן היו בעיירה אוהדי שפת יידיש שהתנכלו לנו, ערכנו בחינות פומביות. הכינונו שאלות על חומר הלימודים ובכל כיתה התקיימה, בנוכחות ההורים, בחינה. להורים ניתנה רשות לשאול שאלות ולבחון את הילדים. הצלחתנו היתה למעלה מהמשוער, והיה זה מבצע תרבותי שהילדים וההורים ציפו לו בקוצר־רוח.

המצטיינים מבין מסיימי בית הספר היו נוסעים ללמוד לווילנה או לישיבות בראדון וברנוביץ. אלה שלא היה ביכולתם להמשיך בלימודים עיוניים, היו לומדים מקצוע.

בין השנים 1930 עד 1934 ניהלתי את בית הספר העברי בדיבנישוק. היו אלה ימי זוהר וסיפוק נפשי רב. נהניתי מהיחס האדיב והחביב של אנשי העיירה אל המורים ומהאווירה החמה ומהכמיהה לתרבות ומדע ששררו בעיירה ומאהבת הילדים למורים ולבית־הספר. חוויות אלה מלוות אותי כל ימי חיי.

הפעילות התרבותית

עסקנו בפעולות תרבות, כגון: משפטים ציבוריים על נושאים ציוניים וספרותיים. „המשפטים" היו נערכים בפומבי, ואליהם הוזמנו כל אנשי העיירה על ידי מודעות בבית־הכנסת ובחוצות. „המשפטים" עמדו על רמה גבוהה והיו מושכים קהל רב, ששאל שאלות וקיבל תשובות.

המורים היו מרצים לפני הנוער מענייני דיומא. לאחת ההרצאות הוזמן מנהיג היידישיסטים, ראובן קרצ'מר, בעל ידע רב ואינטליגנציה, מוכשר מאוד ובעל זכרון מופלא. הרצאותיו היו מעמיקות ומלאי עניין, אם כי היה איטי בדיבורו.

„השומר הצעיר" היה מארגן הצגות ומופעים תרבותיים. את ההצגות

ביימתי אני עם עוד מורים. לפני כל הצגה בא בנו של עורך־דין דילינסקי מאולשאן והיה „מלטש" את ההצגה. המופעים היו מוצלחים ומושכים את בני העיירה לצד הציונים — והשפעת היידישיסטים ירד. הם החלו להצר את צעדנו.

קריזובסקי היה יהודי טוב, אבל מתנגד חריף לציונות. הוא היה אחראי על הצריף של מכבי האש. פעמים רבות לפני ההצגות היינו רבים אתו, כי לא רצה למסור לידנו את המפתחות, ונאלצנו להפעיל גורמים שונים, כדי לקבלם.

פעם איים עלי קריזובסקי, שיגרש אותי מהעיירה. כדי לעשות רושם, הביאו היידישיסטים את צעירי ה„ווילביג" מווילנה להראות שגם להם יש נוער, אך ללא הואיל. התודעה הציונית בקרב הנוער בדיבנישוק היתה מושרשת עמוק.

כל יום שישי היו מתקיימות פעולות של „השומר הצעיר". בכל פגישה הירצה מורה על נושא תרבותי, או פוליטי אקטואלי. יש לציין את פעילות המורים דובקין ואליהו מאזה.

לאחר ההרצאה, היו שאלות ותשובות. הפגישה הסתיימה בשירים ארץ־ישראליים ובריקוד „הורה" שהלהיב את הנוער. לאחר־מכן היינו הולכים היערה לבלות.

ה„שולהויף"

ה„שולהויף" (חצר בית־הכנסת) היה מרכז העצבים של העיירה. שם נמצאו בתי המדרש — החדש והישן, בית־הספר, בית הרב, ה„הקדש" (בית הכנסת־אורחים), בו לנו העניים שבאו מחוץ לעיר. את ההקדש ניהל אברהמל הסנדלר. בחצר היה בית־קירור, שממנו היו לוקחים קרח לחולים.

ה„שולהויף" המה תמיד יהודים שהיו ממהרים להתפלל ותלמידים — לבית־הספר. כמו כן אנשים שבאו לרב לסדר את ענייניהם. ובלילות התנהלה כאן פעילות של הסתדרויות הנוער.

בית־הספר העברי בדיבנישוק

שמואל דובקין

„אל תגעו במשיחי"
אלו תינוקות של בית רבן.
(מס' שבת)

היתה לי הזכות להרביץ תורה ודעת בכמה עיירות באזור וילנה ולחנך תינוקות של בית רבן ברוח עברית לאומית, לאהבת תורת ישראל, עם ישראל וארץ־ישראל.

כשאני מנסה עכשיו לנער את אבק הזמן מעל אותה תקופה השקועה בנבכי העבר, עולות לנגד עיני כל אותן עיירות על בתי־הספר העבריים שלהן ועל תלמידיהן, שהוריתי וחינכתי. לכאורה, כל העיירות במזרח אירופה דומות במבנן החיצוני ובמבנן הכלכלי והרוחני. ואף־על־פי־כן, היה לכל עיירה צביון משלה, יחוד משלה.

מבין אותן עיירות בהן שמשתי כמורה, תצויין במיוחד קהילת דיבנישוק באזור וילנה. הרבה חוויות ורשמים מעבודתי בבית־הספר העברי ומפעילותי בקרב הנוער הציוני־חלוצי נשארו בזכרוני עד היום.

הגעתי לדיבנישוק בשנת 1930. קדמה לבואי פגישה מעניינת עם יו"ר ועד בית־הספר, הרב דמתא — הרב ר' יוסף רודניק זצ"ל, בווילנה. דמותו התמירה ואישיותו האצילה הותירו עלי רושם עז. הַרב, בשיחתו אתי על ביה"ס ועל תנאי־המקום, שאלני אם אוכל להדריך נוער. „איזה נוער?" שאלתי. „נוער ציוני חלוצי, ,השומר הצעיר' ו,החלוץ', במיוחד ,השומר הצעיר' " — השיב.

תשובה זו הביכה אותי. מה לרב ול„השומר הצעיר?". הרב שחש במבוכתי, אמר, בהומור המיוחד לו ובנימה אבהית: „אתה מתפלא ודאי, שרב בישראל דואג ל,השומר הצעיר'?! ובכן, דע לך, לא הרי 'השומר' שלנו כ,שומרים' אחרים. אצלנו באים חברי ,השומר־הצעיר' לבית הכנסת שלוש פעמים ביום, כדי להתפלל".

בעיירה התאכסנתי בבית השו"ב ר' אברהם נח הי"ד. בני־משפחתו קבלוני בסבר פנים יפות ותחושת „בתוך עמי אני יושב" אפפתני.

התרשמותי מבית־הספר היתה אף היא טובה מאוד. בניין יפה, מרווח, מלא אור, כיתות מתאימות וחלונות פתוחים לרווחה אל עבר נוף השדות, הירק והעצים. הבנין ניצב במרכז ה„שול־הוף" — המרכז הרוחני של העיירה.

בית־הספר נתברך בצוות מורים מסורים ובראשם מר אברהם אלוני, מנהל בית־הספר (כעת מנהל ביה"ס „תל־נורדוי" בת"א) ואשתו ברוריה ז"ל,

ישעיהו קרמר (המתגורר בחיפה) ואל צוות זה צורפתי גם אני. כולנו השתדלנו לקדם את המוסד החינוכי הזה ולהעלותו לרמה חינוכית ולימודית גבוהה.

חלק חשוב מעבודתנו החינוכית היו הצגות תלמידי בית־הספר, אשר הביאו אווירה של חג ושמחה בקרב הילדים וההורים.

ביה"ס שימש בשביל הילדים לא רק מקום לימודים, אלא גם פינת יקרות, מלאת אורה ושמחת־חיים, אשר השכיחה לרבים מהם את דאגות היום־יום של הוריהם בבית.

חובה עלי להזכיר לטובה את חברי ועד ביה"ס, עם הרב דמתא — הרב ר' יוסף רודניק ז"ל בראש. ואלה הם: ב. צ. שניידר, קפלן מינץ, איצקוביץ נתן, קריביצקי אברהם, אברהם נח ועוד — אשר פעלו רבות למען ביה"ס ולמען החינוך העברי בעיירה.

במשך כל זמן עבודתי הייתי פעיל בקרב הנוער הציוני־חלוצי „השומר־הצעיר" שהיה רובו מבוגרי בית־הספר, והחלק הער והתוסס ביותר ובו מצאתי כר נרחב לפעילות תרבותית ולהדרכה רוחנית. אם בנין בית־הספר היה רוב שעות היום מלא צהלת ילדים, הרי בערב הואר הבנין ונכבש כולו על־ידי חברי „השומר", שבאו לנהל עבודה חינוכית ענפה, ועד שעות הערב המאוחרות נשמעו מסביב הדי השיר העברי וריקודי ה„הורה". כאן, בין כתלי ביה"ס, נרקמו החוויות הנפשיות והגעגועים הכמוסים לארץ־ישראל.

חלק חשוב מהעבודה החינוכית ב„השומר־הצעיר" היו הטיולים בחיק הטבע מסביב. העיירה היתה מוקפת יערות אורן מקסימים. אליהם נערכו מסעות לרוב. כמו־כן, התקיימו פגישות עם נוער ציוני חלוצי בעיירות הסמוכות, שהביאו להתעוררות רבה בקרב הישובים האלה. עוד מהבהבים בזכרוני שני כינוסים, האחד בטראב הסמוכה, והשני באושמינה, לרגל ועידת קק"ל, שהשאירו עלינו רושם עז.

רטט עובר בקרבי בזכרי כי על כל אלה עלה הכורת הנאצי הטמא, שמחה מהעולם קהילה יקרה וקדושה, כקהילת דיבנישוק. מאוד מאוד כואב הלב — היתה קהילה קדושה ואיננה עוד, ושירת חייה באמצע נפסקה. כדברי המשורר ר. וינטרוב:

„ורוח תהום תיבב בדממה
על כליון חורבן ושממה
תהום ותהום על שואת הדמים
לא תכופר לעד ולעולמי עולמים."

ישמש נא צרור זכרונות אלה לאותיות חיות על המצבה הכתובה לזכר קהילת דיבנישוק.

זכרונות חבר „החלוץ״

שלום רוזנבלום

ביתנו היה בשכונת „פאצלופ״ על יד תחנת הקמח. בחלק אחד של הבית גרנו אנחנו וחלקו השני היה מושכר להוריו של יעקב חסמן (יעקל הנפח). הם גרו בביתנו 28 שנים. שם אמי היה מנוחה ואבי צבי, היה לה הבעל השני. אבי נפטר במלחמת־העולם הראשונה ועל אמי הוטל העול לגדל את היתומים.

המלמד הראשון שלי היה קלמן שפסל (אביו של צבי קריזובסקי). אנחנו, התלמידים היינו יושבים מסביב לשולחן והוא לבוש טלית־קטן מחזיק את ה„טייטל״ ביד ומנצח על הילדים. לאחר שגדלתי קצת, למדתי חייטות. לראשונה עבדתי אצל נתן החייט, ואחר כך עברתי לעבוד אצל גרוינם החייט.

עם ייסוד „החלוץ״, נרשמתי כחבר ונשלחתי (ב־1925) להכשרה

סניף „החלוץ״ בדיבנישוק (1932).

די „החלוץ״־אָרגאַניזאַציע אין דיווענישאַק (1932).

בסביבות סווינציאן. עבדנו שם בכל מיני עבודות פרך ולא פעם סבלנו חרפת רעב. לאחר חצי שנה הגשתי בקשה לעלות ארצה ונשלחתי לוורשה לבדיקה, אם אני מתאים לעליה. שם היה להם מד־לחץ למדוד את השריר ואת הכוח... למזלי, היה המכשיר מקולקל — בכל זאת אושרתי לעליה.

מוורשה עד קונסטנצה נסענו ברכבת ומשם באניה רומנית „דאציה" לארץ. בלבוב קרה לי מקרה לא נעים. שם לקחתי סבל שיעביר לי את המזוודה דרך המנהרה, הוא הסתיר את המספר ורצה לברוח — הוצאתי ממנו בכוח את המזוודה והמשכתי בדרכי.

עם בואי ארצה, נשלחתי לקיבוץ הכובש בפתח־תקוה. שם עבדתי בפרדס, חפרתי בורות לנטיעות חדשות, גזמתי וזיבלתי את הפרדסים. שם למדתי עבודת כפיים מהי; קרה פעם שהיינו צריכים לסחוב את הזבל על הכתף וחולצתי נקרעה לי. אני, כמובן, המשכתי לסחוב את שקי הזבל עד הערב. כשחזרתי הביתה, הרגשתי צריבות איומות על גבי מהחום ומהזבל. שלושה ימים לא אכלתי ולא ישנתי מהכאבים.

אחרי 1929, כשהתחילה העליה מגרמניה, השתפר המצב והתחלתי לעבוד באופן קבוע במקצוע החייטות.

כרטיס־חבר של „החלוץ" בדיבנישוק ב־1925.
מיטגליד־קארטע פון „החלוץ" אין דיווענישאָק אין יאָר 1925.

בדיבנישוק ביקרתי בשנת 1938, לאחר היעדרות של 12 שנה. כל הנוער היה לי בבחינת סוד. הופתעתי מאוד לראות נוער מעולה, תוסס, בעל תודעה ציונית, המוכן לעלות ארצה. הם היו כמהים לעלייה, אך שערי הארץ היו סגורים בפניהם.

התיידדתי במיוחד עם יקותיאל זיזמסקי, הוא רצה לשאוף את האווירה הארץ־ישראלית, ללמוד את המבטא הספרדי הנכון. אהבתי את זיזמסקי, הוא היה בחור נפלא, נעים הליכות, משכיל ומורה מצויין. אני פשוט התגעגעתי אליו. כמה חדשים ביליתי בדיבנישוק וחזרתי ארצה מלא רשמים.

בנין הדואר ברחוב סובוטניק, בבית משפחת קיבלביץ׳־קריביצקי.
די פאַסט אויף דער סובאַטניקי־גאַס, אין הויז פון דער משפחה קיוועלעוויטש־קריוויצקי.

תקופת התחייה בדיבנישוק

דב בן שלום (פופשיקו)

נולדתי באיישישוק ולדיבנישוק הגעתי בשנת 1923 לפני פורים. והמעשה שהיה כך היה: עם כניסת הפולנים לעיירה הצטרפתי לצבא. קניתי בלידה דרכון מזוייף, שבו הייתי רשום בגיל מבוגר יותר, ואז היה עלי לשרת בתור חיל מילואים רק מחצית הזמן.

כשחזרתי מחופשה הביתה, הלשין עלי שוטר פולני והייתי נאלץ לברוח לדיבנישוק, ששם התחתנה אחותי סימה עם אליהו מלמד, חייט במקצועו. נולדו להם שבעה ילדים. בדיבנישוק היתה לי גם אחות בשם חוה, שהתחתנה עם גרונם, אחיו של אליהו. כולם ניספו בוורונובה.

שנתיים ימים שהיתי בדיבנישוק. שם עבדתי כחייט אצל גיסי אליהו מלמד. בחודש הראשון לשהותי, הכרתי את אשתי רייזל (שושנה). ל„החלוץ" נרשמתי בחודש הרביעי על ידי אליהו איצקוביץ' (נתנאלי), שהיה יושב־ראש הסניף.

ברצוני לציין, שעם ייסוד „החלוץ" התחילה תקופת התחיה בעיירתנו. הנוער כולו התעורר לפעולה והיה תחת השפעת הציונות והחלוציות.

כל שבוע קיימנו אסיפות על־פי־רוב בעזרת־נשים של בית־הכנסת ולפעמים בבתים פרטיים. בפתיחת האסיפה, היו קוראים את החוזרים מלשכת „החלוץ" המחוזי. אחר־כך היו מרצים בענייני דיומא, או מנהלים ויכוח פומבי על ספר מוסכם, שעל כל החברים היתה חובה לקרוא אותו קודם בבית.

זכורני ויכוח שהתקיים על הספר „די גאלדענע קייט" לי. ל. פרץ (שרשרת־הזהב של פרץ). אליהו איצקוביץ נכנס להתלהבות חסידית ונאם שלוש שעות על נושא זה — עד היום מהדהדות באזני המלים האחרונות של נאומו. הוא סיים כך: „שרשרת הזהב עוד נמשכת ותתמיד להימשך עד שנגיע לארץ־ישראל המחודשת".

מדי פעם לפעם היו מופיעים גם מרצים מהחוץ. זוכר אני את יהושע מנוח מדגניה, שהיה מרצה בחסד עליון; את ברדיצ'בסקי מיגור, שהיה פעיל מאוד בארגון „החלוץ" במחוז ווילנה. שניהם נשלחו מהארץ לארגן את „החלוץ" במחוז ווילנה.

האסיפות היו תמיד רבות משתתפים ואפופות רוח חלוצית, בעיקר

היו משרים עלינו רוח טובה שירי ארץ־ישראל החדשים שהיו מביאים לנו שליחי הארץ. ביקרתי ב„החלוץ" באיישישוק ובעוד עיירות, אבל „החלוץ" בדיבנישוק הצטיין בפעילותו התרבותית והארגונית.

חובה עלי לציין גם את המורים בדיבנישוק, ובמיוחד את המורה אנגל שהיה מנהל פעילות תרבותית וציונית ב„החלוץ". הוא גם נסע אתי אל מר טיקטינסקי במרכז „צעירי־ציון" בווילנה ועזר לי לקבל „סרטיפיקט". היה זה הישג גדול בשבילי, כי באותה שנה הקציבו לכל פולניה כולה 400 סרטיפיקטים ולמחוז ווילנה רק 15 סרטיפיקטים.

לארץ הגעתי בשנת 1925 עם אשתי שושנה — לא רציתי לעסוק בחייטות, אלא להיות חלוץ ולעסוק בבניית הארץ ממש. אך בגלל המצב הקשה בארץ, הייתי נאלץ מהר לחזור למקצועי הקודם.

מאז עלייתי ארצה לפני 50 שנה, אני גר בחיפה. בעיר זו, הקמתי לי משפחה. יש לי שלושה ילדים, שהקימו להם בתים. אשתי היתה לי לעזר נאמן בחיי, אך לרוע מזלי נפטרה לפני שנתיים. וכך איבדתי את ידידת חיי הנאמנה.

קבוצת נוער יהודי ביער ליד דיבנישוק (1930).

א גרופּע יידישע יוגנטלעכע אין וואלד לעבן דיווענישאָק (1930).

הסתדרות „החלוץ" בעיירתנו

אליהו נתנאלי (איצקוביץ)

נולדתי בשנת 1906 להורי נתן בן דוב וחיינה בדיבנישוק. אבי היה יליד וורונובה ואמי היתה ממשפחת אברהם אליעזר לוין, משפחה עתיקת יומין בדיבנישוק. ידועים לי ארבעה דורות, כי על מחזור התפילות בבית אבי היה כתוב בזה הלשון: „המחזור הזה שייך לאברהם אליעזר, בן מאיר, בן יצחק."

על משפחתי

את סבי אינני זוכר, אבל זכרונה של סבתי מרים נחרת עמוק בתודעתי, אולי בגלל אופיה המיוחד. זכורני שמדי יום חמישי, כעלות השחר, היתה סבתי אוספת בידיה הזריזות לתוך סל ירקות מכל הבא ליד ונעלמת לתוך ערפילי הבוקר. מתוך סקרנות עקבתי פעם אחריה וראיתי שהיא ממהרת עם הסל לכיוון אחד הבתים, עולה במהירות, ברחיפה כמעט, אל אחת המרפסות של שכן נצרך — ונעלמת. מעשיה היה סוד כמוס אפילו לבני משפחתה, כדי לקיים את המצוה של מתן בסתר — ללא פגם.

אמי, למרות היותה בת חייט עני, שאפה לתורה ודעת. היא היתה הבת היחידה בעיירה שסיימה בהצטיינות בשנת 1903 בווילנה בית־ספר לאמנות רקמה ומודלים וקיבלה גם דיפלומה על כך.

אבי היה איש טוב מטבעו ואהב לעזור לזולת. בעל הדרת פנים נאה היה וחיוך תמידי נסוך על שפתיו. נעים הליכות ומעורב עם הבריות. אבי היה מראשי הקהילה בעיירה והקדיש הרבה מזמנו לעסקנות ציבורית.

זכורני כשישבנו פעם ביום ששי לאכול ארוחת צהרים, נכנס אלינו מאיר רוגול ואמר לאבי, שאצל לייזר בעל־עגלה נפל הסוס. אבי הזיז הצידה את צלחת מרק הבשר שהיתה מתובלת בחתיכות חלה ויצא מהבית. עברה שעה ושעתיים ואבא חזר בחיוך על שפתיו ואמר: „למשה לייזר יש כבר סוס" — וישב בניחותא לאכול.

אבי עסק באמונה בענייני ציבור כל ימי חייו, החל מיומו הראשון שהתחתן עם אמי — עד יום מותו. זכורני כמה אפיזודות מימי ילדותי, עוד משנות הצאר הרוסי, המאפיינות את אבי.

בתקופת הצאר היה שופט מיוחד ממונה על דיבנישוק והסביבה. מקום

מגוריו של השופט היתה מאלינובקה, ברחוב גיערניון. מה גדולה היתה גאוותי, כשהייתי רואה את השופט מופיע בכרכרה רתומה לשני סוסים לפני ביתנו. השופט היה נכנס, מסתגר עם אבי בחדר ומתייעץ אתו בענין משפטים מסובכים. כפי שאבי היה מספר, היה השופט מקבל את עצותיו וברוח זו היה מוציא את פסקי־הדין.

זכור לי עוד מקרה משנות העשרים, כשנכנסו הפולנים לעיירה. כמינהגם, מינו קצין העיר וזה היה קצין אנטישמי מגליציה. הוא נכנס אלינו הביתה ביום שבת בבוקר והודיע שעל היהודים לצאת מיד לנקות את השוק. „אבל היום שבת" — ענה לו אבי. — „זוהי פקודה", ענה הקצין. אינני יודע מניין שאב אבי את העוז, אבל הוא פנה בזעם אל הקצין ואמר לו: „כשאתה מדבר אלי, אף אחד לא שומע, אבל כשאני אתחיל לדבר אתך — כל העיירה תשמע. שבת, הוא קדוש לנו ולא נצא היום לעבודה". — הקצין הסתלק.

אבי היה בעל כשרון גדול ובעל השפעה על הזולת. לו היה לומד, היה בוודאי עורך־דין גדול — אלא שבנעוריו לא היתה לו אפשרות ללמוד בבתי־ספר והיה נאלץ לעזור להוריו בחייטות. את כשרונותיו ניצל בהצלחה בעבודה הציבורית בעיירה שהביאה לו פורקן ותועלת מרובה לתושביה.

עיירתנו קפאה על שמריה. עשרות בשנים נתמשכו חייה בשלווה וללא תמורות הרות עולם. מקור הידיעות על המתרחש בעולם הגדול היה הרוקח אריה לייב רוגול ז"ל, שהיה מנוי על שני עיתונים ורשאיים: „היינט" ו„מאָמענט". מאוחר יותר היו מצויים העתונים גם בבית הורי. על העתון „הצפירה" היה מנוי מורי ורבי הרב לייב אהרון אנגל ז"ל, המלמד ברבים הידוע.

ובעולם הגדול התרחשו מאורעות, שהפכו את ההיסטוריה האנושית על פניה. במלחמה העולמית הראשונה, עבר השטח שלנו פעמים רבות מיד ליד. פורצת מהפכת פברואר, והמהפכה הבולשביסטית, ששורשיה באידיאלים על חירות לאנושות, חופש ועצמאות למדינות קטנות וחלשות.

ובעולם היהודי — מתן הצהרת בלפור, שיהודים רבים ראו בה „אתחלתא דגאולה", התפללו לניצחון הבריטים על הטורקים, אך לא הסתפקו בתפילות ובתקוות, אלא עזרו לבריטים במלחמתם. הרחוב היהודי השתכר מבשורת הגאולה. ווילנה רבתי, עיר ואם בישראל, חגגה ברוב פאר את ראשית התקופה החדשה בחיי העם היהודי. נערכו תהלוכות של כל ההסתדרויות הציוניות. בווילנה ראיתי את הצהלה ואמונה הגדולה, שאפפה את היהדות כולה. אני, תלמיד ה„חדר" השקוע בגמרא, ראיתי בהצהרה זו את התגשמות התפילה „ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים".

עיני זלגו דמעות־גיל ואושר. הגיתי בלבי את רעיון הקמת אירגון ציוני בעירנו, לעשות למען העליה ארצה — והקץ לחיי הגלות.

שפכתי את לבי והגיגי לפני אבי. עמדנו על מרפסת ביתנו וצפינו בפרשים ליטאים, שהופיעו בשוק מרחוב דוביצישקי, עוברים בסך על סוסיהם ועל פניהם הבעת אושר ושמחה. קנאה עזה תקפה אותי ואמרתי לאבי: „ראה, עם קטן ונחשל זה, זכה לצבא משלו, מדוע לא נעלה אנו לארץ־ישראל, כדי להלחם על חרותנו?". אבי לא הושפע מהתלהבותי...

כעבור זמן חזרתי ללימודי לווילנה. שם נודע לי על הקמת הסתדרות „החלוץ". נפשי הצעירה יצאה אל התנועה הציונית, אל „החלוץ". ובכל להט נעורי גמרתי אומר — „החלוץ" יקום אצלנו בדיבנישוק! החלטתי לקחת דברים עם המנהיגים הציוניים, כדי לקבל הדרכה. המשימה שהצבתי לפני הצמיחה לי כנפיים. הרהבתי עוז בנפשי ופניתי אל המנהיג החשוב ד"ר יעקוב ויגודסקי. הוא קיבל אותי בלבביות, שמע את דברי והפנה אותי אל מר בנקובר, הרוח החיה של „החלוץ" בווילנה, שהיה שליח מהארץ לארגן את תנועת „החלוץ" בפולין.

4 הסעיפים

כאשר חזרתי הביתה, הייתי מצויד בהדרכה ובחומר שקבלתי ממר בנקובר. תכנית „החלוץ" התרכזה בארבעה סעיפים ראשיים:

1) „החלוץ" חייב להיות כפוף למשמעת ההסתדרות הציונית העולמית ולמלא את התפקידים המוטלים על חבריה.

2) לימוד השפה העברית וספרותה ותורת הציונות.

3) הפצת הרעיון הציוני והכשרת מקצועית וחקלאית.

4) עליה לארץ־ישראל.

הבאתי איתי חוזרים שונים ועתונים בעברית, ביניהם את עתון „החלוץ" — „העתיד" — שהופיע בווארשה. בדיבנישוק באתי בדברים עם חברי הטוב והקרוב במיוחד, דוב זנדמן ז"ל (נפל בהר־הצופים, בליווי שיירה), עם אברהם קרצמר, עם נחום מובשוביץ ז"ל, בן רב העיר. החלטנו להקים את הסתדרות „החלוץ". היינו בעיירתנו חדורי הרגשת סיפוק רב ובהזיותינו ראינו את חלום עצמאות ישראל קורם עור וגידים. בעיני רוחנו היינו כבר בארץ־ישראל.

מגיעה שנת 1921. מארץ־ישראל מתקבלות ידיעות מהממות: על מאורעות תל־חי; על מותו של איש אפוף הילת גבורים, יוסף טרומפלדור. היה זה בימים עת הגיעו הידיעות המחרידות על טבח היהודים באוקראינה, וסערת־הרוחות ברחוב היהודי עוד טרם שככה. ואנו הצעירים עימתנו את

חוסר־אונם של היהודים בגולה, לעומת עמידת הגבורה של היהודית בארץ.

אנו, חברי הקבוצה היוזמת, אספנו סביבנו בני־נוער נוספים ולא עברו ימים מעטים וכבר היינו קבוצה של כמה עשרות בני־נוער, חדורי רוח ציונית.

לא היה לנו מקום קבוע היכן להתאסף. היינו מתאספים באחת החצרות, לפעמים בגן הגדול של משפחת קפלן הזקנים, בשבתות אגב טיול ביער. אני קראתי לפניהם חוזרים ועתונים עבריים, עדיין בהברה אשכנזית. הורינו וזקני העיירה התייחסו אלינו בביטול: מה? איפה? ארץ־ישראל? פלשתינה החרבה? טרם הגיעה הגאולה... אתם... אתם שלא יצאתם מפתח בית־אבא אל העולם הרחב, אתם, הילדים, תקימו מדינה?! (אתם, בני עיירתי, שתקראו דברי אלה — נשבע לכם, שאיני כותבם מתוך התרברבות וגאווה, אלא למען הדיוק ההסטורי בלבד). הייתי מייסדו הראשון של „החלוץ" והפעיל העיקרי בתנועה בעיירה. הייתי מרצה לפני חברי שעות על גבי שעות. הדבקתי אותם באהבתי הגדולה לספרות העברית שהשתלבה באהבת הארץ. קופסת „הקרן הקיימת" היתה בשבילנו קדושה. התנועה החלה מעלה בשר וגידים ועליהם קרם עור. מצבה הכלכלי האיתן של משפחתי היה לי לעזר רב בפעילותי הציונית.

מדמי הכיס שקבלתי יכולתי להרשות לעצמי לקנות מכשירי־כתיבה, חותמות גומי ועוד. כעבור זמן נבחרה הנהלה ואני נתמניתי ליושב־ראש. המזכיר היה י. סטקולשציק, והגזבר — מרדכי אברמוביץ. „החלוץ" היה לאירגון מוכר ע"י הרשויות. עמדנו בחליפת מכתבים ושליחים ומארץ ישראל התחילו לבקר אצלנו. אחדים עודם זכורים לי: יהושע מנוח מדגניה, אהרון ברדיצ'בסקי ועוד.

כעבור זמן מה הירשה לנו הרב מובשוביץ ז"ל — הרב הסימפטי והנוח לבריות — לקיים את אסיפותנו בעזרת־הנשים של בית המדרש החדש. מה טוב ומרגש היה להתאסף בלילות־קיץ או חורף לפעולות הסברה ותרבות, למשחקים ושירה בציבור וכד'.

בתפקיד יושב־ראש כיהנתי ארבע שנים, עד עלייתי ארצה בשנת 1925.

עסקנו בפעולות שונות, במיוחד התמסרנו להקמת ספריה בממדים נרחבים למדי. מהכנסות דמי־החבר בסך של 10—20 גרוש, קנינו ספרים בעברית ובאידיש. לאחר מכן רכשנו ספרים מתרומות הציוני הראשון בעיירה — אריה לייב רוגול ז"ל.

מהכספים שהיו שולחים בני עירתנו באמריקה למטרות קונסטרוקטי־ביות הוקצב חלק לספריה.

תוך שלוש שנים הצטרפו אלינו כחמישים בני־נוער ועד היום אינני מבין מניין שאבתי עוז ותעצומות־נפש לפרוץ את חומת השמרנות, להקים

בעיירתנו את „החלוץ" ולהופכו לגורם רב־משקל בחיי הנוער בעיירתנו. לאחר זמן כשהתארגן קיבוץ „הכובש" מחלוצי ווילנה והסביבה, הצטרפו אליו אחדים מבני עיירתנו ועלו ארצה.

בתקופת המאנדאט, בימי הפסקת העליה וחוסר־העבודה בארץ, עלו ראשונים מבני עיירתנו לארץ ואלה היוו את הגרעין של יוצאי דיבנישוק לעתיד לבוא.

בשנים 1903 ו־1905 הוקמו בעיירתנו תנועות מהפכניות שונות, כגון „בונד" ואחרות. אולם הן לא החזיקו מעמד וחוסלו על־ידי המשטר הצארי. רוב חבריהם היגרו לארצות־הברית, שם הקימו אירגון של יוצאי עיירתנו. אולם „החלוץ" הציב לפניו את השאלה: „מתי אעשה גם אנוכי לביתי"? והתשובה היתה ברורה: עת לעשות למען ארצנו, ארץ ציון וירושלים!...

העליה ארצה

לאחר שייסדתי את „החלוץ" והייתי לאחד מראשי דובריה, נשרפתי כולי בלהט העשייה הציונית והחלטתי להיות לא רק יפה מדבר, אלא גם יפה מקיים. בשנת 1925 עזבתי בית אמיד ומבוסס ועליתי ארצה. כאן סבלתי מחסור ורעב, נאבקתי קשות על כל יום עבודה, בגופי החלוש הייתי צריך לעבוד בפרך, שלא לפגר אחרי החברים ועמדתי במאבק יום יומי על הקיום.

אבי המטיר עלי מכתבים — „בני יקירי! בני בכורי, חזור הביתה, שום דבר לא יחסר לך, אתה חלוש מבחינה גופנית, לא תוכל לעמוד במאמץ הרב". אבל אני — אש יוקדת בערה בלבי, ההשפלה והגלות היו לי לזרא, ורצון שיקום המולדת היה לעיקר חיי. סבלתי וקדחתי, אך עמדתי בפיתוי ולא חזרתי לפולניה.

לאחר שנים של עבודה גופנית קשה, נאלצתי לעבור להוראה וזכיתי ללמד תורה ולחנך את הדור הצעיר לאהבת העם והארץ, עד שמסיבות בריאות יצאתי לגמלאות.

בארץ הכרתי את אשתי חיה, שהיתה לי לחברה נאמנה בכל נפתולי חיי. למרות התנאים הקשים, החזיקה אצלנו את אחותי בלהה ועודדה אותה לא לחזור לגולה והודות לה, היא נשארה בארץ וזכתה להקים דור חדש.

למרות כל מה שעבר עלי, בלבי ברכה לאלוהים, שזיכני לחיות בארצנו החפשית, שזיכני לראות בתקומתה וזיכני להקים בה בית.

זוטות מן העיירה

משה מינץ

הורי גרו ב„מאגאזין" (במחסן) ברחוב גיערניון. השם „מאגאזין" בא לו בגלל אסמי התבואה הגדולים שהיו במרחק כקילומטר משם. בימי הצאר נמצא שם גם בית־המשפט. במלחמת־העולם הראשונה שרפו הגרמנים את הממגורות ואת בית־המשפט.

☆

בית־העלמין היה מאחורי ביתנו. בין האדמות שלנו ובית־העלמין חצצו אדמות האיכרים מרחוב סובוטניק. בעיירה היו שני בתי־עלמין — הישן, שעליו צמחה חורשת אורנים יפה; והחדש — שאותו קנו בשנת 1928. השטח נרכש לאחר מאמצים רבים — משום שהאיכרים ידעו, שהיהודים ישלמו כל מחיר שיידרש עבור הקרקע, למטרה זו. הם סירבו למכור את האדמות, עד שקיבלו מחיר משולש.

לאחר שהצליחו סוף־סוף לרכוש את השטח, היתה שמחה גדולה בעיירה וחברה־קדישא ערכה סעודה לכבוד מאורע זה. אני זוכר עוד היום שהביאו עמודי עץ גדולים, מרחו אותם בזפת והעבירו אותם באש, שלא ירקבו באדמה — ועשו גדר גבוהה מחוטי תיל מסביב.

נהוג היה בעיירה מאז ומתמיד, שאת הבר־מינן היו נושאים על אלונקה עד בית־העלמין. עם רכישת בית־העלמין החדש, הונהג חידוש — חברה־קדישא רכשה עגלה ועליה הותקן ארון עץ שחור ובו היו מכניסים את הבר־מינן. לעגלה היו רותמים סוס ומכסים את הארון ואת הסוס בכיסוי של קטיפה שעליה היה רקום מגן־דוד לבן ופסוקים מתהילים.

זכורה לי אפיזודה מעניינת בקשר לעגלה. אנשי החברה־קדישא התלבטו קשות באיזה אורך לעשות את הארון, שמחד — יוכל לקלוט כל בר־מינן, ומאידך — שתהיה לו צורה אסתטית. איצ'ה בנימין הנפח, שהיה גם הוא חבר החברה־קדישא, הציע לעשות את הארון לפי מידתו — כי הרי אין אדם יותר גבוה ממני בעיירה, אמר — והצעתו נתקבלה.

אלף־בית למדתי אצל שאול דער פארבער. יהודי קפדן ועל ידו היה מוכן תמיד מקל אלון — וכשהיה נותן מכה, „פלעגט קיין גראָז ניט וואקסן" (במקום לא יצמח עשב).

התלמידים פחדו ממנו אימת מוות והוא היה מתמסר יותר לעניני הצביעה, שניהלה אשתו, מאשר להוראה.

אחר־כך עברתי לבית־הספר שנפתח בעיירה. זכורני שבמשך תקופה מסויימת היה בית־הספר בביתו של חיים גרשוביץ ואחר־כך בבית אבע הסנדלר.

✡

ל„החלוץ" נכנסתי בהיותי בגיל 16 ובשנת 1923 נסעתי להכשרה על יד ווישניווה. שם עבדנו בכריתת עצים והכנתם למשלוח לגרמניה. למרות שאחי שלח לי ניירות לנסוע לאמריקה, בחרתי לנסוע לארץ־ישראל, כי רציתי להשתתף בבנין הארץ.

ארצה הגעתי בתחילת 1926, לפני ראש־השנה. המצב הכלכלי לא היה שפיר ובקושי קיבלתי עבודה אצל הפרדסן קנטרוביץ בפתח־תקוה. בעד כריית בור מטר על מטר קיבלתי פיאסטר ומיל. ביום כריתי עשרים בורות.

לאחר שנה פגשתי ברחוב את דוד ליפקה ברקוביץ — הוא הגיע לארץ שנה לפני. להפתעתי הרבה אמר לי: „אתה יודע מה? החלטתי לחזור הביתה". יצאתי איתו לרחוב לקנות מתנה לאמי ולאחותי. פתאום תקפוני געגועים לראות את משפחתי ואת עיר מולדתי — ואני אומר לדוד ליפקה: „סע לשלום, מסור ד"ש למשפחתי ואמור להם שגם אני חוזר בקרוב הביתה". וכך היה — נסעתי לירושלים, קיבלתי ויזה לששה שבועות ובאביב 1928 חזרתי לדיבנישוק.

✡

בעיירה בנו אז את בנין בית־הספר העברי והפעילות הציונית היתה די חזקה. הכנסתי עצמי לתוך מעגל העבודה הציונית והתחלנו לייסד ספריה עברית, מאחר שהאידישיסטים השתלטו על הספריה העירונית. אספנו כסף ונסענו לווילנה, קנינו ספרים במזומן ובאשראי והגענו ל־500 ספרים. היינו מארגנים מגביות בכל הזדמנות חגיגית ועורכים ערבי שאלות ותשובות, עם מרצה אורח. היינו מארגנים הגרלות והרקת קופסאות קק"ל. מורי בית־הספר הטו שכם בכל מה שנוגע לפעילות תרבותית וציונית.

בגלל המצב המשפחתי, דחיתי את חזרתי לארץ מיום ליום, עד שהוויזה איבדה את תוקפה. עד היום אינני יכול לסלוח לעצמי על שני המשגים החמורים שעשיתי בחיי. ראשית, על עזבי את הארץ, והמשגה החמור ביותר — שלא חזרתי בזמן הנקוב. לאחר כמה שנים ניסיתי לחזור ארצה, אבל הדבר

לא ניתן לי. נסעתי גם לקיבוץ בגלובוקי, שם שהיתי שלוש וחצי שנים — אך כל מאמצי לחזור ארצה עלו בתוהו.

שילמתי מחיר יקר מאוד על משגי. במשך שבע־עשרה שנה עברתי צרות ותלאות אין ספור, לא פעם חיי עמדו לי מנגד, ורק בשנת 1956 הצלחתי להגיע ארצה שבור ורצוץ.

כאן הצטרכתי להתחיל שוב הכול מחדש — ותודה לאל הסתדרתי בחיים.

בנותיו של ר' משה אהרון כץ מרחוב וילנה, וחברותיהן.
די טעכטער פון משה אהרון כץ און זייערע חברטעס.

עיכוב קריאת התורה

אליהו איצקוביץ' (נתנאלי)

עיכוב הקריאה היה אחד האמצעים הטובים ביותר והקלים ביותר להשיג את המבוקש לפי הדין, אם נעשה למישהו עוול. אדם שראה את עצמו מקופח, בא בשבת בבוקר לבית־הכנסת בעת תפילת שחרית, התייצב מול ארון הקודש ולא נתן להוציא את ספר התורה, עד אשר הרב, הפרנס ושאר ראשי הקהל שמעו את טענותיו ותביעותיו והבטיחו לו למלא את דרישותיו. אז ירד מהבמה וקריאת התורה החלה.

באמצעי זה השתמשו לפעמים גם רמאים ומלשינים שרצו להוציא באלימות ממון מן הקהל.

בימי שלטון הצארים ברוסיה, חייב היה כל בן־אדם שהגיע לגיל עשרים ואחת לעבוד בצבא, ואם מישהו לא התייצב או שברח מעבודת הצבא, נקנסו הוריו בשלוש מאות רובל.

בשבת אחת, כשתפילת השחרית נסתיימה, והמילים „ויהי בנסוע הארון" יצאו מפי החזן, נשמעו פתאום קולות צעקה. המתפללים נבהלו. כעבור רגעים אחדים הופיעו שני אברכים וטענו: „בעוד חודשיים עלינו להתייצב לצבא. אנו החלטנו לנסוע לאמריקה. רצוננו, שתתנו לנו דמי הנסיעה ושש מאות רובל, הקנס שיטילו על הורינו". המחוצפים צעקו שרוצים לבוא לידי הסכם תיכף ומיד, עוד לפני קריאת התורה. ואם לאו, ילשינו על הרב ועל בעלי־בתים אחרים שהם מורדים במלכות — ועוד עלילות שקר כאלו.

עיכוב־קריאה זה דיכא מאוד את רוח אבי וימררהו אבל לא נזדעזע. הוא עלה על הבמה ובנאום יפה הסביר, שאין להם רשות לדרוש את הכספים. ואם ידברו כדרך הבריות, נראה מה לעשות בקשר לנסיעה לארצות־הברית. בטוב טעם ובדברים הנכנסים ללב הוכיח גם, שהאברכים עדיין חפים מפשע. המתפללים בבית־הכנסת נהנו מדבריו והבחורים עזבו את בית־התפילה בעיניים מושפלות.

בשירות המולדת העברית

נתן בן מרדכי וחסיה קפלן

נולדתי בדיבנישוק, עיירה קטנה בסביבת העיר ווילנה. אבי מרדכי ואמי חסיה ז״ל הצטיינו במידותיהם הטובות ובמעשיהם הטובים, בדומה לכל תושבי עיירתנו. אבי ואמי ז״ל היו יקרים וקרובים ללבי ומאוד אהבתי אותם.

אבי היה גבאי בבית־הכנסת וביחד עם יתר בני קהילתנו דאג לשיפור הפרנסה. הבסיס הראשי לפרנסת תושבי העיירה היו יום השוק ויום ראשון בשבוע. בימים אלה הביאו תושבי הכפרים הסמוכים את תוצרתם לעיירה למכירה ובכסף שקיבלו היו קונים מצרכים שונים בחנויותיהם של היהודים.

בגיל צעיר שלח אותי אבי ללימודים בעיר ווילנה. למדתי שם ביחד עם חברי, בני עיירתנו, בבית־הספר „מפיצי השכלה״ ואחר כך בגימנסיה הריאלית.

קבוצת הכדורגל „גלוריה״, לאחר המשחק עם הקבוצה מן המשטרה המקומית (1924).
די יידישע פוטבאָל־מאַנשאַפט „גלאָריא״, נאָכן פאַרמעסט מיט די שפּילערס פון דער אַרטיקער פּאָליצײַ (1924).

בווילנה התמסרנו גם לספורט, התאגרפות וכדורגל. התמחינו גם בעבודות כיבוי אש, כדי להתקבל אחר כך כמתנדבים במכבי־אש. כל שנה, בחופשת קיץ, חזרנו לעיירתנו ועסקנו גם פה בספורט. שיחקנו עם קבוצות שונות מהעיירות הסמוכות: אושמינה, אולשן, וורונובה, לידה ואיביה, התמחינו גם בשחיה בנהר. כמה שעות בשבוע הקדשתי לזימרה. שרתי בווילנה במקהלת „סלפ" וגם במקהלה דתית בבית־הכנסת הישן, בימי החזן הרשמן ז"ל. בערבים התאספנו לפעמים בחדרי ובילינו כמה שעות בזימרה — ואני ליוויתי את השירה בפריטה על מנדולינה.

הייתי מרוצה מאוד מלימודי בווילנה, אבל עם דבר אחד לא יכולתי להשלים, שמורי ומדריכי השתייכו לתנועה האדישאית ושאפו להקים בתחומי פולין מרכז תרבותי יהודי יידישאי. מרביתם התנגדו לציונות, ולבי נמשך אך ורק לתנועת הנוער הציוני.

☆

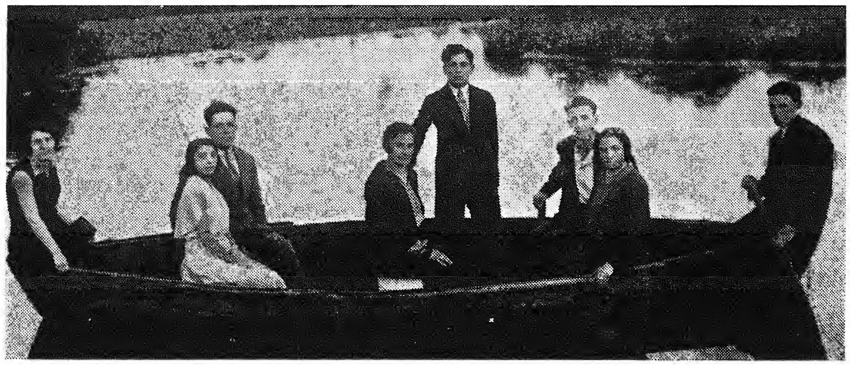
בשנת 1924 התקיים בווילנה והסביבה מרכז ציוני גדול וגם מרכז לעברית. קמה תנועת „החלוץ", ובאותו זמן שרבים מחברי המשיכו ללמוד וגם יצאו לערי האוניברסיטאות באירופה, הצטרפתי אני לתנועת „החלוץ" ושרפתי מאחורי את הקשרים עם המורים והמדריכים שלי שהתנגדו לציונות.

בשנת 1925 קם „הכובש" בגליל ווילנה, מאות חברים ואני בתוכם אירגנו את קיבוץ העליה ב„החלוץ", שתפקידו היה לעלות ארצה ולכבוש שם את העבודה במושבות.

בספטמבר 1925 הגעתי ארצה עם הפלוגה הראשונה של קיבוץ „הכובש", כעת קיבוץ „רמת הכובש", לו השתייכו עשרים חברים בלבד, ונכנסנו לעבודה בפתח־תקווה. בסוף השנה לבואי ארצה, תקע קיבוץ „הכובש" יתד גם בכפר־סבא, אשר התחילה להיבנות מהריסותיה בימי המלחמה ומאורעות תרפ"א. חברי קיבוץ „הכובש", ואני בתוכם, הכרענו בעניני ציבור הפועלים בכפר־סבא ובהנחת יסודות לעבודה עברית מאורגנת בכפר סבא ובסביבתו. בתחילת שנת 1927 התגייסתי למשטרה, לפי צו המוסדות העליונים, שבראשם עמד מר בן־צבי. לא ידעתי עייפות מהי, לא ידעתי פחד, תמיד הייתי אופטימי, אם נחלתי פעם מפלה לא התייאשתי, חזרתי שנית וניצחתי. לא מאסתי בשום תפקיד שהוטל עלי, אם היה לטובת העם היהודי והמדינה.

צרור הזכרונות שכתבתי, מקיף תקופה של 22 שנות עבודה במדים כקצין המשטרה המנדטורית, כאשר השלטון היה פרו־ערבי מובהק ועויין לנו. טיפלתי במערבולת המאורעות בארץ, עד שקמה המדינה שלנו בדם ובאש.

☆

שיט על הנהר גאבייה (1930).
א גרופע יוגנטלעכע אין א שיפל אויפן טייך גאוועיא (1930).

הייתי חבר ההגנה, פקדתי על יחידות שלה, השתתפתי בפעולותיה והייתי מוכן תמיד לסכן את חיי למענה ולמען העם כולו. לארגונים שטיפלו בהחדרת העבודה העברית לכל ענפי המשק, הגשתי את מלוא עזרתי. כמו כן עזרתי לקרן הקיימת בגאולת האדמה. כשאני בודק את מצפוני, יכול אני לקבוע בלב שקט, ששרתתי את עמי וארצי למופת. במקומות שאני שרתתי כשוטר, לא הועמד איש למשפט צבאי, אף שנתפס עם נשק בלתי־ליגלי. הייתי ער ביום ובלילה והשגחתי ששום נשק בלתי־ליגלי לא ייתפס.

ב־13 מקרים עזרתי ל„הגנה" בהורדת עולים בלתי־ליגליים מספינות בלתי ליגליות, בחוף שפיים, ובהחדרתם לפנים הארץ. כאשר ספינה בלתי ליגלית עמדה להגיע, משכתי באמתלות שונות את השוטרים הבריטיים הרחק מן החוף, כדי שיהיה חפשי לפעולה. (דברים אלה התפרסמו כבר בספר „השוטר העברי בתקופת המנדט", שם מסופר גם על פעולותי הנועזות במלחמה עם כנופיות פורעים ערבים).

בהזדמנות זו רצוני להזכיר כמה פעולות בעלות ערך רב שביצעתי בתקופה הגורלית ההיא. לפני „השבת השחורה" בשנת 1946, הייתי מפקד בתחנת המשטרה ברחוב יהודה הלוי בתל־אביב. נודע לי אז, שהבריטים עומדים לעצור את מנהיגי הישוב וגם לחפש נשק בלתי ליגלי. הודעתי מיד על כך לגורמים האחראים ונעשו מאמצים כדי להכשילם. פעם הופיעה בביתי בתל־אביב קבוצת יהודים שהובאו ארצה באופן בלתי ליגלי ע"י אנשי הבריגדה היהודית. הם פחדו פן יגורשו מן הארץ, כי אין ברשותם שום תעודות. מיד פניתי לקצין המחוז מר גוברניק ז"ל, שפעם עזר לי במקרה

דומה. קבוצת חיילים יהודים שהגיעו ארצה עם הצבא הפולני מרוסיה, ביניהם בן־עירי צבי, עזבו את הצבא הפולני ורצו להשתקע בארץ. פניתי אז למר גוברניק, ולאחר שחתמתי שאני מכירם זה למעלה מ־5 שנים, קיבלתי עבורם תעודות.

✡

כשהתחילה מלחמת השחרור ופרברי תל־אביב הותקפו, יצאתי עם השוטרים ואנשי ה„הגנה" להתקפת נגד. הצלחנו להדוף את ההתקפות של הערבים שמרביתם היו חיילים מהלגיון הירדני ומהצבא הסורי. אחר כך הקימונו עשרים ושלוש עמדות הגנה בפרברי תל־אביב, באיזור מנשיה. לחמנו מעטים נגד רבים, עד שכבשנו את יפו, והיתה לי הזכות להיכנס לעיר יפו בין אלה ששחררו את העיר משלטון זר ומכנופיות של צמאי דם.

✡

לשמחתי באתי על סיפוקי, כשבשנת 1937 העליתי ארצה את הורי ואת אחי יוסף מדיבנישוק, והכנתי עבורם בית בכפר מעש ליד פתח־תקווה. אולם, לצערי הרב, לא עלה בידי להביא את 3 אחיותי הנשואות עם בעליהן וילדיהן מדיבנישוק, והם הושמדו בידי אנשי היטלר ימח שמם וזכרם. עלי לציין שהכנתי פספורט, קיבלתי חופשה ובדעתי היה לנסוע לדיבנישוק ולהביאם ארצה באופן בלתי ליגלי. למזלי הרע פרצה המלחמה והאנגלים ביטלו את חופשתי ולא נתנו לי לצאת את הארץ.

✡

במדינת ישראל הייתי קצין בכיר במשטרה. אני מאושר, משום שבמו עיני ראיתי את החזון של תקומת ישראל מתגשם. עמדתי תמיד על העקרון „קודם כל התפקיד", תוך שמירה מוחלטת על יחסים טובים והוגנים עם הציבור כולו, מבלי יוצא מן הכלל. נראה לי שהתפקידים הבטחוניים היו לי כסם חיים, כל יום וכל שעה. דומני שמעולם לא חשתי רפיון ולא הייתי עייף מעול המצוות, המוטל על איש משטרה בשטח הבטחוני. עלי לציין שלא רק הצלחנו להשכין שלום בית בישוב הישראלי, אלא גם שמרנו על טוהר דרכה של המשטרה.

ב־1 ביולי 1969 יצאתי לגימלאות ונפרדתי ממפקדי שנשארו ליד ההגה, ואני בטוח בזה שהם יבטיחו לעם היושב בציון חיים שקטים ויחסי ציבור הוגנים.

זכרונות משתי מלחמות העולם

אריה אולקניצקי

בימי נעורי היה סבי לייב בעל בית־מלאכה ליציקת זכוכית בסולצניק. אחרי שנגזר על היהודים שאסור להם לגור בכפרים, הוא עבר לדיבנישוק וקנה את הבית הגדול שבפינת הרחובות סובוטניק וגיעראניון ששימש כפונדק לעוברי אורח. שם נפטרו הסבא והסבתא.

אמי ציפה, ממשפחת שרשבסקי מקובנה, נפטרה בדמי ימיה בשנת 1912 ונשארנו ילדים קטנים. כדי למנוע מאחי הבכור שאול את הגיוס לצבא הצארי, מכר אבי סוס ופרה ושלח אותו לאנגליה.

הבאה אחריו אחותי חיה שנישאה ליצחק לוין. אחריה, האחות שפרה, התחתנה עם אברהם קוטלר. אחריה, האח יוסף — נשא את ראדקה משה אהרנ׳ס ואני, הצעיר בבית, נשאתי לאשה את בתו של צמח מסוכוטניק.

„אלף בית" למדתי אצל קלמן שעפסל, אביו של צבי קריזובסקי. אחר כך אצל שאול „דער פארבערר", לאחר מכן עברתי למורים מודרניים יותר, שקנו להם שם בעיירה, והם: אייזיק שרה דישעס ושמואל קעזעלעס (שמואל קרמר), אחיה של סלאווע קעזעלעס. אביו של שמואל קעזעלעס בא לדיבנישוק אחרי השריפה הגדולה ובנה בית דו־קומתי מלבנים. היה זה הבית הדו־קומתי היחידי בדיבנישוק. ואחר־כך הוא חזר שוב לאמריקה.

בזמן מלחמת־העולם הראשונה פתחו בבית זה אייזיק ושמואל בית־ספר שלמדו בו גם עברית והיסטוריה.

במלחמת־העולם הראשונה סבלנו מאוד מהגרמנים. היו זמנים שלא היתה ממש פת לחם בבית. כדי להרוויח משהו בשביל היתומים, נסע אבי ללידה, קנה גפרורים והובילם לדיבנישוק. בדרך תפסוהו גרמנים והובילו אותו ל„זאקרעוווציזנע" שעל יד גיעראניון. ברל, שהיה יהודי בעל לב חם, ריחם על אבי וקנה אצל הגרמנים את הגפרורים ושילם להם בעין יפה, על מנת שישחררו את אבי. אגב יש להציב ציון לברל זה, שנרצח בידי שליחו של הפריץ של „זאקרעוווציזנע" שברל החזיק אצלו בחכירה את טחנת הקמח. לברל היו הרבה שטרות־חוב של הפריץ ושלושת אחיו. הוא נקבר כקדוש בבית־העלמין בדיבנישוק. הוא השאיר שתי בנות והן נסעו לאמריקה.

שינויים רבים חלו בעיירה עם כניסת הרוסים בימי מלחמת־העולם השניה. המסחר שהיה היסוד העיקרי של הקיום הכלכלי בעיירה — שותק לגמרי, ומצבם של היהודים נעשה רע מאוד. הרוכלים ניסו עוד לסחור עם הגויים, אבל הם עשו זאת בצנעה, כי היו צפויים למאסר ממושך. אחי יוסף נתפס בדרכו מלידה עם קצת סחורה, הוא נאסר וישב חודש בבית־הסוהר ובקושי הוצאנו אותו משם. לו היה הדבר מגיע לידי בית־משפט, היה בוודאי מקבל כספסר חמש שנות מאסר.

עם כניסת הגרמנים עברו עלי צרות רבות. ברחתי מהבית, הסתתרתי ביערות, עבדתי במחנות כפייה שונים — עד השחרור.

מכל משפחתי נותרנו אני ואחי הבכור שאול, המתגורר כעת באנגליה. כולם ניספו בגיטו וורונובה, חוץ מאחי יוסף, שנספה בגיטו לידה.

קבוצת חברים מ„ווילביג" („ווילנער יידישע בילדונג־געזעלשאפט" — אגודה וילנאית יהודית להשכלה).

א גרופע חברים פון „ווילביג" (ווילנער יידישע בילדונג־געזעלשאפט).

הנוער היה חדור תודעה ציונית

אסתר גורדון

בדיבנישוק ביקרתי בשנת 1937, לאחר שהתחתנתי עם בעלי סיומה גורדון כשבא מארץ־ישראל לבקר את משפחתו. התרשמתי מאוד מהנוער הער והתוסס שהיה חדור תודעה ציונית עמוקה. הופתעתי מהידידות והאחווה ששררה בנוער, ובמיוחד — מהפעילות החברתית והציונית.

הופעתו של סיומה בחליפה הלבנה היתה „אטרקציה" בעיירה, והכול קיבלו אותנו בהתלהבות ובהערצה. כל הנוער הצטופף סביבנו, כדי לנשום את האווירה הארץ־ישראלית ולהתבשם ממנה.

הנוער הציוני אירגן מסיבות לכבודנו. זכורני מסיבה אחת בבית שרה־דישה. שתי הנכדות של שרה־דישה, שימע־עטקע ויהודית, ערכו לנו מסיבה וסיומה שר להם אז שירים עבריים חדשים מארץ־ישראל. ההתלהבות היתה גדולה, רקדנו ושרנו עד עלות השחר.

כל ערב היו מתאספים אצל הסבא של סיומה, טובי הנוער — הפטיפון ניגן ואנו היינו מבלים את הזמן בשירי הארץ. האווירה בעיירה היתה מחושמלת וכולם קינאו בנו שאנו נוסעים לארץ־ישראל. ואין פלא בדבר — מצב היהודים היה אז רע, האנטישמיות הלכה וגברה מיום ליום, הנוער היה מדוכא, ללא כל תקווה לעתיד. שערי הארץ היו נעולים והנוער היה כמה — אם לא לעלות לארץ, אז לכל הפחות לשמוע מלה עליה ולהתבשם מריחה...

קן „השומר הצעיר" בדיבנישוק בשנת 1937, במחנה קיץ בכפר יורצישקי.
דער „השומר הצעיר" אויף א זומער־קאלאניע אין דאָרף יורצישקי (1937).

התיאטרון בעיירה

בנימין דובינסקי

עיירתנו היתה עיירה קטנה, אולם הנוער היהודי בה היה תוסס ושוחר תרבות ובדרכים שונות ניסה להרוות את צמאונו לאמנות ולתרבות. בעיירה לא היה קיים בית קולנוע ואף לא כל מקום בידור אחר, ולפיכך היה צורך למצוא בידור בחייה האפורים של העיירה בדרכים מקוריות. לשם כך התארגנה בעיירה להקת חובבי תיאטרון, שהקיפה את כל הנוער המוכשר, ללא הבדל השקפה או מפלגה. היה זה הכרח המציאות שלא לפצל את הכוחות הדרמטיים המועטים וכן לדאוג לכדאיות ההצגות מבחינה כלכלית.

לא ה„ציונים" ולא „חוגי השמאל" — היו מסוגלים בכוחות עצמם להציג הצגה כלשהי, והעיקר להבטיח שההצגה תצליח מבחינה כלכלית. הרווחים התחלקו בין המפלגות באופן יחסי לכוח הייצוג.

למרות שאף לא צעיר אחד מצעירי העיירה השתלם בביום או באיפור, הרי תמיד נמצאו בחורים מוכשרים בעלי יוזמה שביימו, איפרו ודאגו

החוג הדרמטי בהצגת המחזה „הבטלן" (1931).

דער דראמאטישער קרייז אין דער פאָרשטעלונג „דער בטלן" (1931).

לתפאורה מתאימה. ההצגות עלו יפה מאוד, משום שצעירים אלו השקיעו בהן את כל להט נפשם. לא יפלא איפוא, שאנשי העיירה קיבלו את השחקנים בהתלהבות רבה והמאורע היה לשיחת היום בכל בית ובית.

בין המצטיינים בשטח הביום, יש לציין את אברהם קרצ׳מר, משה סטול, אברהם אלוני, שמואל דובקין ושלום סוננזון. אולם על כולם עלה בשטח זה צבי קריזובסקי, שהיה הכוח המניע ברוב ההצגות — מביים, מפיק ומוציא לפועל.

עשרות הצגות, כולן ביידיש, הועלו על בימתנו במשך השנים, ביניהן: „דער בטלן", „די מכשפה", „כאשע די יתומה", „דער ווילדער מענטש", „די פוסטע קרעטשמע", „גאט מענטש און טייוול", „פּאַטער און זון", „דער פּאַטער", „יע חתונה האבן ...ניט חתונה האבן", ועוד.

אחת ההצגות הקלאסיות שהוצגו בדיבנישוק היתה „מכירת יוסף", כשפיישע הסנדלר שיחק בתפקיד יעקב, יאסעלע דעם מולער׳ס היה יוסף ויעקל דער שמיד — בתפקיד ראובן. בהצגות אחרות בלטו פייווקע (שרגא בלכר), ביילקע איצקוביץ, אסתר־רחקע שקולניק, חיינקע בלכר, נחמקע קצב, שטירקע לייבע דעם קאטלער׳ס, שלומ׳קה לוין („ילד פלא"), גוטליב־שקולניק יבל"א ואחרים. לפייווקע, שהיה ממלא את התפקידים המרכזיים בהצגות והיה מופיע כשחקן ראשי, יצאו מוניטין בעיירה בזכות משחקו המר־שים. ואכן, פעם הגיעה לעיירה להקה יהודית בשם „יידישע טרופע" ופתאום חלה אצלם שחקן, שהיה צריך להופיע בתפקיד האב בהצגה „די רומענישע חתונה". כממלא מקום המליצו בפניהם על פייווקע. היה זה יום אחד בלבד לפני ההצגה ופייווקע היסס מלקבל את התפקיד ללא הכנה כלשהי. מנהל ההצגה הרגיעו ואמר לו שיאזור עוז ואומץ, ובאשר לטקסט — יחזור אחרי הלחשן. פייווקע שיחק בהצלחה רבה וזכה אף בפרס ממנהל הלהקה.

בעיירה לא היה בנמצא אולם מתאים להצגות תיאטרון והיו שוכרים את הגורן אצל פעליקס ברחוב סובוטניק. אחר כך עברו להציג בקרעצ׳מיץ (חאן) של שמואל אלקניצקי, בפינת הרחובות סובאטניק וגיערניון. לאחר בניית בנין מכבי אש התקיימו שם ההצגות דרך קבע.

החזרות המרובות והממושכות אילצו יריבים ממפלגות שונות להיוועד יחדיו, והדבר הביא לקשרי ידידות ואחווה בין פלגים יריבים. היתה לכך השפעה חיובית ביותר על היחסים החברתיים בעיירה. השנאה והוויכוחים החריפים בין ציונים וידישיסטים פסקו כמעט לחלוטין, ומכל מקום לא באו לידי ביטוי חריף כמו בעיירות אחרות. אורחים שהיו מבקרים בעיירתנו הביעו פליאה על יחסי הרעות והידידות ששררו בקרב הנוער. על כך

יעיד מקרהו של תייר שהגיע מהארץ לעיירה וראה כמה בחורים מטיילים בצוותא, האחד ענוב עניבת „השומר הצעיר", השני לבוש כובע „בית"ר", והשלישי חולצה אדומה של ה„ווילביג". השתומם הוא עד מאוד ולא האמין למראה עיניו, ולא זז מהמקום עד שהנציח את המאורע.

שמען של ההצגות הגיע גם לרחוב הפולני, וברבות הימים נהרו להצגות גם פולנים שבחלקם ידעו שפת אידיש ובחלקם — מתוך סקרנות גרידא. זה כמובן חיזק את ידי העושים במלאכה ומילא לבם גאווה ודירבן אותם להמשיך במפעל מבורך זה.

רשימה זו נועדה להנציח את הבחורים המוכשרים והאמיצים האלה שהקדישו שעות אין־ספור מזמנם לתיאטרון בעיירה ופעלו רבות להרמת קרן התרבות היהודית בעיירתנו, מתוך רצון כן. הם עשו זאת בהתנדבות, ללא קבלת פרס כלשהו, אך ורק מתוך אהבת התרבות והאמנות לשמה ומתוך שמחת היצירה.

חוג דרמטי כללי בהדרכתו של הירשל קריזובסקי ז"ל (1930).
אלגעמיינער דראמאטישער קרייז, אָנגעפירט פון הערשל קריזאָווסקי (1930).

הפעילות המהפכנית נגד הצאר

ד. בנימין

עיירתנו היתה מטבעה עיירה שקטה, שמרנית ודבקה בערכי היהדות. בתי־חרושת ובתי מלאכה גדולים לא היו בה, כך שבהכרח התגבש והתארגן מעמד מיוחד של פועלים.

מכל מקום, בידינו עדויות כי הזרם המהפכני שהציף את רוסיה מאז המאורעות בשנת 1905 לא פסח גם על עיירתנו. אמנם לא היו בעיירה הפגנות או התפרצויות אלימות כנגד המשטר הצארי, אולם הנוער היה מאורגן בארגון ה„בונד" המהפכני, שקיים פעילות תרבותית וארגונית בקרב הצעירים. הפעילות היתה שקטה, תרבותית ומנומסת. על פעילותו השקטה והתרבותית של הארגון מצויות כמה וכמה עדויות.

רחל זוביסקי ז"ל מסרה בעדותה כי לפני 70 שנה, דהיינו, בשנת 1905, היתה חברה ב„בונד", ומנהיג ה„בונד" אז היה בנו של בצלאל החסיד.

עד אחר, זלמן ברנשטיין, מסר שאחותו יפת־התואר צירה־לאה (לייקע), היתה פעילה בימים ההם ב„בונד". באחת מפגישות השבת של החברים ביער, עת נאמה לייקע, הופיעו אנשי ה„אוכרנה" הרוסית והתחילו להכות ללא הבחנה. לייקע נבהלה ולקתה במחלת הנפילה, שכבה כמה חודשים מוטלת על ערש דווי ונפטרה.

מהעדויות לעיל ומאחרות ניתן ללמוד שאכן היתה בעיירה תסיסה מהפכנית נגד הצאר הרוסי בראשית המאה העשרים.

אחד ממנהיגי ה„בונד" בעיירה, סמוך למלחמת העולם השניה, היה המורה משה סטצקי, בן העיירה הסמוכה איביה. בחור אינטליגנטי ונואם מצוין. בספר הזכרון על עיירתו איביה נמצא את הדברים הבאים: משה סטצקי, שהיה אז מורה בדיבנישוק, עלה ביום רביעי שהיה „יום השוק" על שולחן ונאם נאום נלהב נגד הצאר הרוסי ניקולאי. הוא הורה לאכרים לחטוב עצים ביערות הפריצים. האכרים ביקשו ממנו „סיגנאטקי" (רשיון) והוא מעמיד פנים כבעל־הבית על היערות ועונה: „ניע נאדא סיגנאטקי נאַ מאַי אטוויעט", כלומר: „אין צורך ברשיון, על אחריותי".

המורה סטצקי היה מהפכן נלהב וניהל תעמולה אינטנסיבית נגד המשטר הצארי בקרב בני הנוער בעיירה והטיף להפלת המשטר הצארי.

אמי ז״ל סיפרה לי בנוסטלגיה רבה על אותם הימים, כשהמורה סטצקי אסף את הנוער ביום שבת ביער, היה נואם לפניהם ואחר־כך היו שרים שירים מהפכניים, ביניהם ה„מרסלייזה" הצרפתית.

מנוחה, בתו של צבי קריזובסקי, מסרה כי אף אחות אביה שיינע היתה מהפכנית וניהלה תעמולה נגד הצאר ניקולאי ומשטרו. בשנת 1905 הושמה בבית־הסוהר באשמת פעילות מהפכנית. אותה תקופה נהוג היה להלקות את האסירים הפוליטיים וחלקה לא שפר עליה. היא היתה חברה בארגון המהפכני „ר.ס.ד." ושם הכירה את בעלה אברהם מויסביץ, התחתנה אתו ובשנת 1917, כשהרוסים נסוגו מווילנה, הצטרפה אליהם יחד עם בעלה ומאז נעלמו עקבותיה.

על אף שלא היו בעיירה תופעות מהפכניות רבות רושם שהיכו הדים בסביבה, הרי היתה פעילות ארגונית של נוער שואף חופש ושחרור מהמשטר הצארי המדכא. עיני הנוער היו נשואות לערים הגדולות בהן התנהל מאבק עיקש עקוב מדם נגד המשטר הצארי שהצטיין במיוחד בשנאת יהודים.

הבילוי ביער

עיירתנו היתה מוקפת יערות, אבל כידוע אין יער אחד דומה למישנהו. במיוחד קסם לאנשי העיירה היער ברחוב אשמענער. וכל כך למה? היה זה יער מושך, מלבב ומקסים כאחד. מבנהו הטופוגרפי של היער היה מעניין מאוד: היו בו הרים וגאיות, עליות ומורדות, וכולו מכוסה עצי אורן ריחניים שהפיצו ריחות בושם למרחקים.

לא פלא, איפוא, שמדי שבת התמשכו תורים ארוכים של אנשי העיירה למדרון רחוב אשמענער ופניהם מועדות היערה. לצדי הדרך נבעו מעיינות מים חיים וצמאים הירוו צמאונם ממים זכים וקרים אלה. היער המה אנשים, נשים וטף, חבורות־חבורות ישבו משפחות וסעדו את ליבן. ממעמקי היער היתה בוקעת שירה של חבורות נוער שבילו את המנוחה בצוותא. זוגות צעירים, הרוצים לבלות את זמנם רחוק מעין־רואה, הרחיקו לכת עד ה„פאסעסערס דאצ׳ה". היה זה מקום מרוחק בעבי היער, שהיה מכוסה כר דשא רענן ומסביבו היער העבות. כאן בנה פעם פקיד רם־דרג מקום מרגוע עבורו לימי החופש (דאטשע) ורק שרידים ממנו נשארו, אך היופי של המקום לא נגרע כהוא־זה והוסיף להיות מקום יפה, מקסים ומושך.

בימות החופש המה היער קייטנים מווילנה ומהסביבה שראו בו מקום מרגוע נעים, נוח וזול. אף בחורי ישיבת ראדון, שקטע יער מיוחד הוקצה להם, היו באים ליער, נופשים על הערסלים ומעיינים בספרי קודש.

היער שימש גם מקום מיסתור מצוין לפעילות מחתרתית ואספות רבות של הנוער המתמרד היו מתקיימות ביער, בעיקר בלילות. היער שימש גם כמקום רומנטי אידיאלי לנוער, ובלילות הקסומים של ירח זוהר היו זוגות מאוהבים פוסעים לאיטם בינות עצי האורן הריחניים.

היער היה חלק בלתי נפרד מישותו של כל אדם בעיירה ועל כך היתה גאוותנו.

נחל „הגביה"

ראשיתו של נחל הגביה היתה בדוביצישוק, הממוקמת כ־4 ק"מ מהעיירה. לפיכך נקראה הדרך המוליכה לכפר זה בשם רחוב דובוציסקער. הסביבה כולה היתה שופעת מעיינות ששימשו מקורות לנחל הגביה שזרם דרך כפר רימוש, בו התגוררה משפחת שמואל קמניצקי שהיגר לאמריקה והיה מפעילי ה„רעליף" שם.

הנחל זרם בפאתי העיירה מצד מזרח, וחצה את רחוב אושמינה בשוליו. גשר שנמתח מעל לנחל שימש ל„תשליך", ולהבדיל היו הנשים מכבסות את הכביסה בקיץ ובחורף מתחתיו. במרחק־מה מהגשר זרם הנחל בסביבה מקסימה של משטחי שדה עטורי פרחים ועצי ליבנה וערבה. המים הצחים והצוננים משכו את הקהל להתרחץ בנחל ולהנות מזכות מימיו.

כך התפתל הנחל עד שהגיע ל„פאצלופ", שם היתה טחנת הקמח של יוכניעוויץ, איכר מכפר סמוך שהיגר לארצות־הברית ושב עם ממון רב וקנה את הטחנה מידי שציגלסקי מיד לאחר כניסת הפולנים. לפני הטחנה מאגר מים עצום שנקרא בשם „סטאב". המים בו היו עמוקים מאוד ועל החוף היתה קשורה סירה ויוכניעוויץ טוב הלב התיר לבני העיירה לשוט בסירה ללא תשלום.

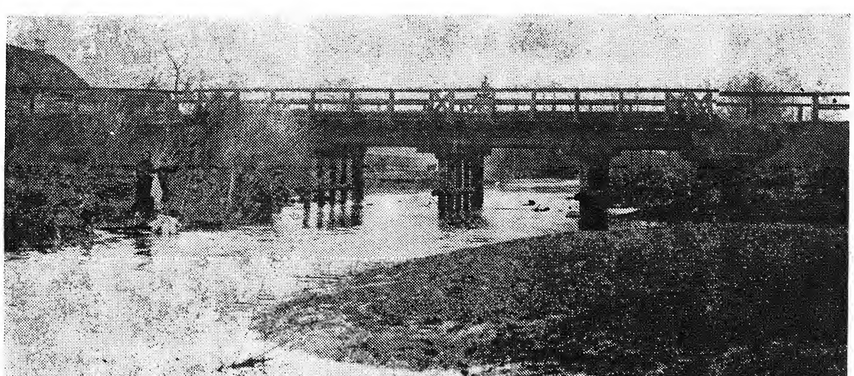

מבצע נקיון של הכיכר עם סיום יום השוק (1929).

נאָכן פארענדיקן דעם מארק־טאָג, ווערט אָפּגערייניקט דער מארק־פלאץ (1929).

השיט בסירה היה תענוג שאין גדול ממנו. הסירה היתה שטה ועוברת בפינות נסתרות בין קני הסוף שבינותם קיננו אווזי בר, ברבורים וציפרי כנף שונות. פרחי המים הנהדרים בפריחתם הלבנה והצהובה היו כמרבד קסמים מגוון כשריחם הנעים כריח הבושם מתפשט למרחקים ומדיף ריח משכר ונעים.

מקום זה נוצל על ידי בני הנוער המקומי למפגשים, ואכן רומנים סוערים ואהבות נרקמו בסירה זו על מימי הגביה. אכן היה זה עולם קסום במציאות האפורה של הגולה, אחת מפינות החמד היותר יפות בחיי הנוער של אז.

הגשר על נחל „הגביה" ברחוב אושמינה, שהוקם ב־1928.
די בריק אויף דער אשמיאַנער גאס. אויפגעשטעלט אין יאָר 1928.

באהבה ובנוסטלגיה

חיה גרבי (חיה ברוינעס)

משפחתי התגוררה בבית עץ קטן ברחוב סובאָטניק. אבי ז״ל, ברוינע לוין, אמי פייגע, סבי ר׳ אליהו לוין, אחי יוסף־יהודה ואחותי יפת־התואר ליבה, הנעימו את השהות בבית זה. זוכרת אני בלילות החורף הארוכים עת ישובים היינו ליד התנור החם וביקשנו את סבא שיספר לנו מתולדות חייו, והסב היה נענה לנו ברצון ומפליג בסיפורי־עבר. אבי־סבי, ר׳ מאיר לוין, היה מלמד דרדקים צנוע, שפרנסת משפחתו היתה כקריעת ים־סוף לישראל, שכן „עשיר" היה בבנים: שמונה אחים ושלוש אחיות.

ענפי משפחתנו הסתעפו בעיירה, ומיוצאי־חלציו של אבי־סבי, ר׳ מאיר ז״ל יש לציין את פסח לוין (פיישע דער שוסטער), שמואל יאנקל לוין ואלתר בנו, אליהו חיים שקולניק, שושה־ייטנה, אמם של אליהו ומיכאל מאזה, משה לייזר קרצ׳מר, אביו של מוטל קרצ׳מר ואחרים.

בצעירותו חבש סבי את ספסלי ישיבת ראמיילעס בווילנה. משהחלה תקופת ההשכלה ונודע לאבי־סבי על ה„אסון" בדבר לימוד הרוסית מצד בנו אליהו, שינס מתניו ויצא בהול לווילנה, החזיר את בנו ה„אבוד" הביתה והשיאו לסבתי. הואיל ושני בניו של אבי־סבי נישאו לשתי אחיות ובבית נותרה עדיין ילדה שלישית, לא היתה כל בעיה, וחיתנו את סבי איתה. סבי, בן הזקונים בבית, היה בן 18 בהיכנסו לחופה.

בחתונה חש אבי־סבי ר׳ מאיר ברע, קרא לילדיו ולמחותניו וציווה עליהם להמשיך לרקוד והורה לקלייזמר׳ס להוסיף ולנגן, כי אסור להשבית שמחה בישראל. הוא שם פעמיו הביתה, שם נפח את נשמתו ובבוקר באו להספידו.

עוד סיפר סבי ז״ל, שאחיו וועלוול (זאב) נחטף לצבא הרוסי בהיותו בן 12. כידוע, היתה זו תקופת ה„קנטוניסטים" וילד שנחטף אולץ לשרת בצבא הצארי 25 שנה. לאחר ששילמו שלמונים לחוטפים הוא שוחרר. וכדי למנוע הישנות מקרה זה, נאלצו לחתנו מיד. בשבת, בה חגג את כניסתו לעול מצוות, נערכה אף החופה.

בבדיחות הדעת סיפר סבי שאחיו האברך הצעיר, היה הולך בבוקר עם הטלית והתפילין לבית הכנסת, אולם משראה את בני גילו משחקים ב„פאלאנקעס" וב„פיקער׳ס", נטש עד מהרה את בית הכנסת, הטלית והתפילין והצטרף למשחקים. אשתו הצעירה יצאה לחפש אחריו ולהחזירו מעולם הילדות אל חיק בעלי המשפחות.

החיים בעיירה עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה התנהלו על מי־מנוחות. בפרוץ המלחמה גוייס אבי לצבא הרוסי, ואנו עברנו לגור אצל משפחת אמי בווישניבה. לרוע מזלנו התחוללו בסביבות וישניבה קרבות עזים בין הרוסים לגרמנים, בהיות האזור חזית, ואנו סבלנו עקב כך רעב ומחסור ונאלצנו לא פעם, לעזוב את העיירה ולברוח ליערות.

לאחר נסיגת הגרמנים חזר אבי משבי הגרמנים והביאנו שוב לדיבנישוק. בעיירה זו נפתח דף חדש בפרשת חיינו, לאחר שהשלטון הפולני התייצב. החיים שבים למסלולם התקין והאוכלוסיה החלה לנשום לרווחה. אבי, בהיותו סוחר, הרוויח טוב לפרנסת משפחתו ואנו, הילדים, גדלנו, התפתחנו וביקרנו בבית־הספר.

בעיירתנו גדל נוער מופלא ותרבותי ששאף לעולם יפה, לאהבת האדם והאנושות, אך בעיקר היינו חדורי רוח ציונית־חלוצית וכמיהה לארץ המולדת.

הצטרפתי לתנועת „חרות ותנועה" אותה אירגן המורה פטוחובסקי וקיבלתי סרטיפיקט דרך „החלוץ" ובשנת 1925 עליתי ארצה יחד עם דוד לייבקה ברקוביץ, מיכאל מאזה, בחורה מטראב, דב זנדמן ושפרה בלכר.

עם בואי ארצה יצאתי לעבודה בעכו. היינו קבוצת בנות ועבדנו בבית־חרושת לגפרורים „נור" ובגן הממשלה. לאחר מכן עברתי לתל־אביב, שם עבדתי בסלילת כבישים וחצבתי חצץ ברחוב בן־יהודה. מתל־אביב עליתי לירושלים ושם התחתנתי עם יהודה גרבי, חלוץ מרוסיה, שאחרי המהפכה הבולשביקית הגיע ארצה, ועבד יחד אתי בכיבוש העבודה העברית. בירושלים למדתי רוקחות ועבדתי בבית־חולים „שערי־צדק" ושם אף נולד בני הבכור אורי. מירושלים שבנו לתל־אביב ושם נולדה בתנו סופיה. כיום עובד בני כמהנדס תעופה בארצות־הברית, ובתי סופיה נמצאת אף היא בארצות־הברית. היא נשואה לבעלה המהנדס ומגדלת את שני ילדיה.

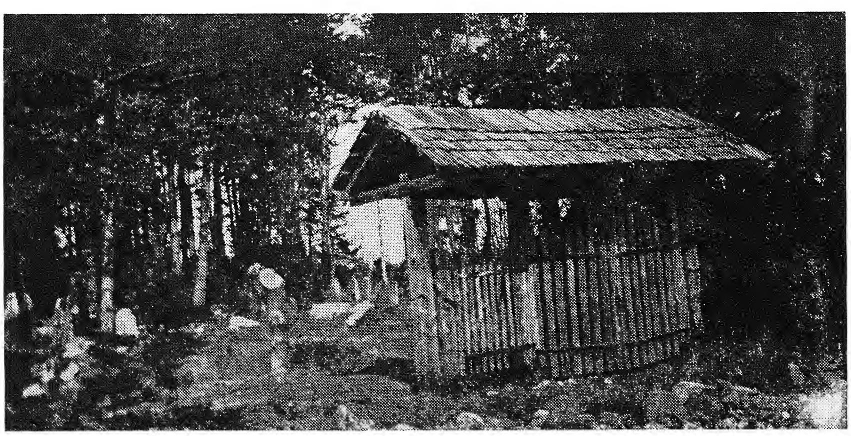
מרוב געגועים לילדי הצטרפתי בשנת 1962 אליהם לארצות־הברית והתיידדתי עם הרבנית רחל לאה מובשוביץ ז"ל, אשה צדקנית, חכמה וטובת לב. אהבתי לבלות איתה את זמני הפנוי כשהיא מעלה זכרונות על החיים בעיירה שלנו. גיליתי אצלה את פנקס הרישומים על החיים בעיירה ושם נכתב, שאבי ז"ל נתן 100 זלוטי לצרכי ציבור.

מידי פעם לפעם היתה מעלה דמויות מן העיירה ומתארת אותם בציוריות רבה, באהבה והערצה. קחי למשל את ר' משה לייזר'ס, אביו של מרדכי קרצ'מר, את יודעת מי היה? — כך נהגה לפתוח בסיפוריה־תיאוריה. היה יהודי צדיק, חלק כבוד לאביו: במשך שמונה שנים שאביו היה משותק, היה לוקח אותו לבית־המרחץ כל יום ששי לרחוץ אותו,

ואף אשתו איטה טיפלה בחותנה באהבה ובמסירות. והוסיפה והפליגה בשבחי ר' ברוך לייב „דער בעדער" (בערקוביץ), איש פשוט, עממי, אבל צדיק בסתר. הוא עשה הכל בצנעה בלי להרבות במלים. הוא הקים את בית־המרחץ ממיטב כספו, וקושש עצים לכל השנה עבור בית־המרחץ ובית הרב.

ושושה־ייִנטה (אמם של אליהו ומיכאל מאזה), אלמנה שגידלה את שני בניה לתורה ולמעשים טובים. תופרת היתה והתקיימה בצמצום ובדוחק, אך אשה טובת־לב. בחורה עניה שהתחתנה בעיר היתה זוכה בשמלת כלה אותה קנתה שושה ייִנטה והיתה מחזירה את החוב בתשלומים. זה היה מתן בסתר ואיש לא ידע על כך.

אהבתי לבקר תכופות אצל הרבנית רחל־לאה ולשמוע את ספוריה הפקחיים, את ההומור שלה ואת חדוות החיים שבתיאוריה. לאחר כל ביקור שכזה היו געגועי לעיירתי, שהיתה ואיננה עוד, מתחדשים, והייתי מתרפקת על העבר באהבה ובנוסטלגיה בזוכרי דמויות יקרות של אבי שחזר פעם יחף הביתה, משום שמסר את מגפיו ליהודי עני שרגליו התנפחו מקור; דמות אמי היקרה שבכל יום ששי בבוקר היתה שולחת אותי לשכנים העניים לבחון את המצב ומעבירה להם באמצעותי חלב וחלות לשבת; דמויות אחי יודל ואחותי ליבע, המסובים בליל שבת סביב לשולחן החגיגי ומגחכים על שהאורח־לשבת אכל את המרק ואפילו את הלפתן עם חלה. והלב דואב וצובט על הטוב והיפה שאבד ואיננו עוד.

שער בית העלמין הישן ברחוב גירניונִי, ב„מגזין".
דער טויער פון אלטן בית־הקברות אויף דער גראַניאַן־גאַס.

מצוות לינת הצדק

מרים הרמן

בעיירתנו הוקם מוסד „לינת הצדק", שמטרתו לעזור למשפחה נצרכת לטפל בחולה שהיה רתוק למיטה תקופה ממושכת, על ידי טיפול לילי בחולה.

לפני עלותי ארצה רציתי לקיים את מצוות לינת הצדק, כדי שאלוהים יצליח דרכי. נשלחתי יחד עם לייזר דער מילנער ללינת לילה אל בערל דעם שוסטער, שאשתו פייגע רייזל היתה מרותקת למיטה זה זמן רב, והוא, הזקן והתשוש, טיפל בה כמיטב יכולתו.

עיני חשכו למראה פייגע רייזל ששכבה משותקת במיטה ונאנחה מרה. בערל ניצב חסר־אונים ובוכה על ביש מזלו ומר גורלו. התנאים הסניטריים היו ללא נשוא.

הצטערתי צער רב למראה המתרחש, והחלטתי לעזור להם כמיטב יכולתי. אני ולייזר עבדנו משך כל הלילה, ללא הפוגה, החלפנו את הסדינים ואת הציפות, רחצתי את פייגה־רייזל והחלפתי לה את הכותונת. לאחר שניקינו באופן יסודי את הבית, יצאתי החוצה וניקיתי סביב לבית ובחצר. לאחר־מכן יצאתי ל„פלומפ" (באר) שבשוק, ומילאתי להם חבית מים. רק בשעה שש בבוקר סיימתי את העבודה. בערל, לא ידע נפשו מרוב שמחה. הוא רק עמד ובכה. אשתו, שלא הכירה אותי, מילמלה כל הזמן „מי אַת? כל כך טובה!.. מי את?"

כשהגעתי בשעה שבע לעבודה לבית נתן איצקוביץ, התפלאו כולם על זריזותי ושיבחו אותי על המעשה הטוב שעשיתי.

✡

עלייתה של אחותי זילפה לארץ־ישראל, הגבירה את התשוקה בביתנו לעלות ארצה, אך הדבר לא התאפשר, שכן שערי הארץ היו סגורים.

באחד הימים קראנו ביומון האידי הידוע „מאמענט" שהופיע בוורשה, על התארגנות קבוצת תיירים לסיור ראשון בארץ. חששתי להחמיץ הזדמנות נדירה זו ואמי מכרה מגרש שהיה בבעלותה ובכסף זה מומנה הרשמתי לטיול, ואני אז בגיל 22 שנה.

הטיול, שנקרא בשם „עקסקורסיע מאַמענט", היכה הדים ברחבי

פולין. נוער יהודי, שחיפש דרכים לעלות ארצה, מצא בטיול הזדמנות בלתי חוזרת להגשים את מאוויו. ידוע היה לכולם, שאלה שיכנסו לארץ, ידאגו שלא יגורשו על־ידי הבריטים.

אחי שרגא ליווה אותי עד וורשה, שם נפרדנו ונסעתי ברכבת עד נמל טריאסטה, ועלינו על אניה שהפליגה ארצה. על אניה זו היו 600 תיירים מכל קצות פולין, שרובם התכוננו להשאר בארץ.

בחיפה ציפתה לי אחותי זילפה שלקחה אותי לביתה בתל־אביב. אותו זמן הגיע אל אחותי בעלי לעתיד דב, ונרקמה בינינו ידידות שבעקבותיה נישאנו, לאחר חודשיים.

לאחר נישואינו היה ביתנו פתוח בפני כל דיבנישקאי שהגיע ארצה, והיינו מספקים לו אוכל ולינה עד שהסתדר.

מדיבנישוק לארץ־ישראל

הניה הררי

משפחתי

אבי, יצחק בנימין, או כפי שנתכנה בעיירה, איטשע בנימין, היה נפח ועבד קשה על מנת לפרנס את משפחתנו הגדולה. אמי רבקה היתה אשתו השניה וממנה היו לו ארבע בנות. הבכורה בלה נספתה יחד עם בעלה וילדיהם בגיטו וורונובה; פסיה נספתה גם היא בוורונובה ובעלה גדליה נרצח בביתו בידי פורעים פולנים; הבת השלישית מלכה התחתנה בלידה ושם נספתה עם בעלה וילדיה; ואני, הניה, הבת הרביעית.

מעשה גבורה של אבי

אבי טוב־הלב אהב לגמול טובות לזולת בכסף ובמעשה. זכורני מקרה מיוחד במינו, בו הציל אבי את העיירה מפוגרום ממש. והמעשה שהיה כך היה: בשנת 1918, עם נסיגת הבולשביקים וכניסת הפולנים לעיירה, ישב בבית המרזח של נפתלי דלטיצקי איכר מן הכפר דוביצישוק ושתה לשכרה. לפתע צנח ונפטר בעקבות שבץ־לב.

קמה בהלה מחשש לפוגרום. הפולנים הידועים לשימצה מצבא הגנרל הלר היו בעיירה, קצצו זקנים והיכו ללא רחם, ובוודאי היו נטפלים למעשה

ומנצלים אותו כתואנה לפרוע פרעות. היהודים פנו בדחיפות אל אבי לטכס עצה.

אבי לא היסס הרבה, נטל סוס אצל בעל־העגלה לייזר קארצ׳מר, הטעין את הנפטר על הסוס, התיישב מאחורי הגוויה והחזיקה. בדהירה מהירה העביר את המת אל המוגילניק (בית־הקברות הנוצרי) השליך את הגופה אל התעלה ושב לעיירה בשעה 1 בלילה. היה זה חורף קשה, והשלג טישטש את העקבות. יהודי העיירה נשמו לרווחה.

העליה ארצה

בצעירותי הייתי חברה בתנועת „החלוץ״, וכציונית מסורה השתתפתי בכל פעולות התנועה. לאחר פטירת אבי, בשנת 1932, נסעתי לקיבוץ בביאליסטוק ולאחר שהייה של כשנה קיבלתי סרטיפיקט ועליתי ארצה. נסענו כמה מאות חלוצים באניה פולנית והשמחה היתה גדולה. כל אימת שרקדנו „הורה״ על סיפון האניה, ירדו הנוסעים ממחלקה א׳ לחזות בנו ולשאוב השראה.

לארץ הגענו בערב חג־הפסח. ההסתדרות ערכה לנו סדר פסח כהילכתו בקולנוע „מוגרבי״, ואחר־כך עברתי ל„בית החלוצות״ ושהיתי שם כשבועיים ויצאתי לעבודה.

לאחר זמן התחתנתי עם בעלי אליעזר, ונולדו לנו שלושה ילדים: רינה, חניתה, והבן בנימין, מהם זכיתי לראות בנים ולשבוע נחת מנכדי.

ראשוני בוגרי קן „השומר הצעיר״ בהכשרה בקיבוץ „בדרך״ בגרודנה, לפני עלייתם ארצה (1933).
חברים פון „השומר הצעיר״ אויף הכשרה אין קיבוץ „בדרך״ אין גראָדנע, פארן עולה זיין (1933).

איך הגעתי ארצה

דבורה רכלי

כל חיי שאפתי להגיע ארצה, ואחי יהודה שהיה כבר בארץ שלח אלי בחור תימני, שיתחתן אתי בנשואים פיקטיביים, ויביאני ארצה כ„אשתו". זה היה בשנת 1939. הקונסול הבריטי לא היה טיפש ולא נתן לי אשרת כניסה לארץ־ישראל.

עם כניסת הרוסים בספטמבר 1939, הגשתי לשלטונות בקשה לעלות ארצה. תמימה הייתי ולא הבנתי שעבור מעשה זה צפוי לי מאסר. השלטונות הסובייטיים דחו את בקשתי והתחילו לעקוב אחרי. הרגשתי שהאדמה בוערת תחת רגלי וחיפשתי דרך לגנוב את הגבול לווילנה, שנמסרה לליטא. משם היו עוד הדרכים פתוחות לעולם החפשי.

מאיר דובינסקי המריץ אותי לגנוב את הגבול לכוון סטשילעס, ששם גר דודו יונה טנר והוא ידאג כבר להעבירני לווילנה.

בליל חשוך עברתי עם מבריח את הגבול לליטא ובאפיסת כוחות הגעתי לביתו של יונה טנר. יונה טנר ואשתו אלטה התייחסו אלי טוב מאוד והדריכו אותי איך לעלות על הרכבת ולהגיע לווילנה.

עליתי על הרכבת, ועל־ידי התיישב שוטר חרש וניסה לדובבני. הייתי אז בפחד מוות שמא יגלו אותי הליטאים וימסרוני לידי הרוסים, ואז הייתי מגיעה לסיביר במקום לארץ־ישראל. התעטפתי כולי בצעיף, כאילו יש לי כאב שיניים ולא עניתי לו, ורק מדי פעם לפעם הראיתי לו על השיניים, כלומר: הן כואבות לי מאוד — ואיני יכולה לדבר, אני ממהרת אל רופא שיניים. כך הגעתי כולי רועדת לווילנה.

בווילנה חיכה לי כבר סרטיפיקט מאחי, פניתי על כן לוועד היהודי בבקשה שיתנו לי להוצאות הדרך לארץ־ישראל. עזר לי אחד בשם לס מן המשרד הארץ־ישראלי. הוא הביאני גם לרכבת והושיבני בקרון הנכון, שמיועד לנוסעים לארץ־ישראל. יצאתי את ליטא ממש ברגע האחרון לפני שהיא הוכרזה כרפובליקה סובייטית.

וכך, אחרי נדודים ופחדים, הגעתי שבעת תלאות לארץ־ישראל. כאן התחתנתי וזכיתי לקצת אושר ומנוחה וזכיתי לשני ילדים: הבת הבכורה שושנה והבן אברהם.

✡

אבי היה ידוע בדיבנישוק בשמו „דוד דער שוסטער" (דוד הסנדלר).

הוריו לא היו דיבנישקאים, הם הגיעו לעיירה זו מעיר אחרת. סבי מצד אבי היה ידוע בשמו לייב כץ. סבי מצד אמי היה יעקב כגן.

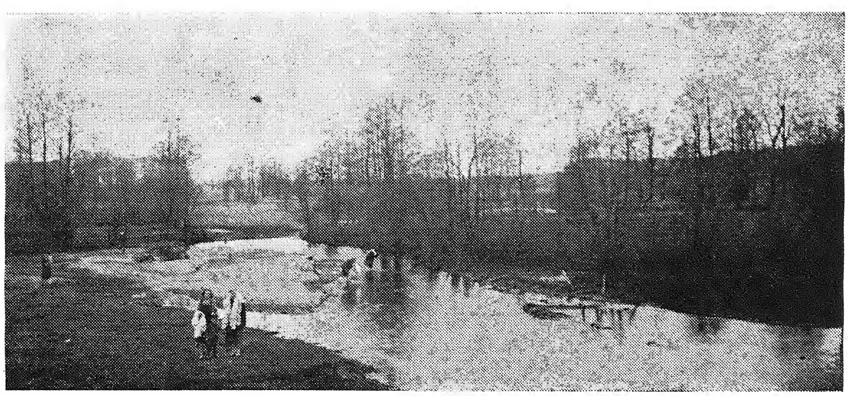
בימי שלוט הבולשביקים, בשנת 1918, היה אבי יושב־ראש ה„רבקום" (הועד המהפכני). אני בכל זאת הייתי חברה מסורה של „השומר־הצעיר".

על־אף כינויו „דוד דער שוסטער" היה אבי עוסק בעיבוד רעפי עץ לכיסוי גגות. בהשגת החמרים למטרה זו עזר לו שומר־היערות מכפר ז׳יזמי שעמד אתו בקשרים.

אבי היה איש פשוט, אבל בעל כשרונות גדולים. הוא הצטיין בהמצאת סיפורים ומעשיות על כל אשר התרחש — ואף לא התרחש, אלא סופר אי־פעם בעיירתנו ובעולם כולו. כאשר „דוד דער שוסטער" היה פותח באחד מסיפוריו המפורסמים, היו מתאספים סביבו יהודים פעורי־פה וכרויי־אוזן שלא החסירו אף מלה שיצאה מפיו.

בזכרוני נשאר אחד הסיפורים המעניינים של אבי:

היה זוג אחד חשוך ילדים. באו צוענים והבטיחו לעשות בכשפיהם, שיוולדו להם ילדים. צועני אחד שהתחזה כראש החבורה, אמר לאשה: הכניסי את ראשך לארובת התנור ואז תתחילי ללדת ילדים. מה לא עושים הורים למען דבר כזה? הכניסה האשה התמימה ראשה לארובה ומחכה! ומחכה! ולא מקבלת מהצוענים רשות להוציא את הראש מהתנור. אחרי שחכתה עד בוש, הוציאה את ראשה מהארובה... אם האשה נתברכה בפרי בטן לא ברור! אך דבר אחד היה ברור: הצוענים נעלמו מביתה — ואתם נעלמו כל כלי הכסף והזהב שבבית.

כביסה בנהר, ברחוב אושמיינה.
וועש וואשן אין טייך, אויף דער אַשמיאַנער גאַס.

תרומתי לבנין הארץ

אלימלך רודניק

נולדתי בשנת 1895 בדיבנישוק. את סבי, שמואל אהרון, זוכר אני כמו בחלום. הוא גר בכפר קושולבה שליד נובוגרודק והיה בעל נכסים ועסק גם במסחר.

אבי נשא לאשה דיבנישקאית בשם שרה־מלכה לבית ברנשטיין ועבר לדיבנישוק. הוא קנה קרקעות ברחוב אושמינה, הקים בית ובנה נפחיה בה עבד כל ימיו.

מנישואי הורי נולדו חמישה ילדים: יהושע הבכור, שהתחתן באולשן ושם ניספה עם משפחתו, שיינה יאכל ברנשטיין, שהתחתנה וניספתה עם משפחתה, הבת השלישית, חסיה, חיה בניו־יורק, הבת הרביעית, פריידל, אמו של יעקוב בלוך, שניספתה בוורונובה ואני, אלימלך רודניק, החי בגבעתיים.

כשנה לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, לאחר מלחמה עקובה מדם, התייצבה החזית בין גרמניה לרוסיה על הנהר ברזינה, בסביבות וישנייבה. כדי לחזק את קו החזית, גייסו הגרמנים אלפי יהודים לעבודות כפיה לאורך כל החזית. בפעם הראשונה שמעו כאן היהודים את המושג „פאניע בטליון", שפירושו: „פאַניע, בוא לעבוד בבטליון".

המגוייסים הוחזקו בתנאים לא־תנאים. עבודה מתישה מלווה קללות ומכות, יחס עוין, ומנת המזון כללה שעורה קלויה ו־200 גרם לחם לארוחת בוקר וערב ומרק שעועית דליל לארוחת צהריים. הלינה בצריפים ארעיים היתה בצפיפות איומה.

כשנתיים עבדתי ב„פאניע בטליון", והייתי גווע מרעב ומעבודת פרך כאלפים אחרים, אילמלא אבי שהביא לי חבילות מזון. אתי יחד עבדו יקותיאל לובצקי ודובקע־מאיר זלמנ'ס. המחנה היה מגודר וכל בוקר נערך מסדר נוכחות. במחנה שלי היו 250 איש, והבריחה היתה קשה. בכל זאת הצלחתי לברוח חמש פעמים ובכל פעם היו מחזירים אותי. כך נמשך המצב, עד כניסת הפולנים לעיירתנו, בשנת 1918.

קרב בין הפולנים והבולשביקים התחולל ברחוב שלנו, כשהבולשביקים היו בגדה הימנית של נחל הגביה שעבר בסמוך לביתנו, והפולנים התקיפו מכיוון העיירה. אבי ישב אז בבית והעסיק עצמו בחיתוך טבק לסיגריות.

כדור שנורה מצד הרוסים חדר דרך הקיר ויצא מהחלון ממש מול אפו של אבי. הפולנים, שהתפרצו לביתנו, ראו אותי לבוש חולצה רוסית ורצו לירות בי בחושבם שאני בולשביק, אך שכן פולני עצר בעדם.

אחרי המלחמה התחתנתי עם אשתי חיה ועברתי לגור לבית הוריה באושמינה. שם עבדתי קשה בנפחיה של אביה והרווחתי את לחמי בכבוד. עם עליית היטלר לשלטון, בשנת 1933, השתנה המצב לרעה. האנטישמיות בפולין התגברה מאוד, והפולנים החלו לפרוע פרעות ביהודים. ביום השוק שבעיירה הסמוכה אוסטרוביץ התחוללה מהומה שעה שהפולנים הפכו את כל הדוכנים השייכים ליהודים והתחילו להכות בהם ללא אבחנה. בקושי נמלטתי על נפשי. בראותי זאת החלטתי בלבי כי אני חייב לעלות ארצה ויהי־מה. פניתי לציונים הכלליים שהייתי חברם, והם השיגו עבורי סרטיפיקט, ובשנת 1934 עליתי ארצה. הזמנים היו קשים — מאורעות, חוסר עבודה, התחרות עם עבודה ערבית זולה, אולם על אף הכל — התגברנו.

כל שנותי בארץ עבדתי עבודה יצרנית והתקנתי את המכונות בבארות מים בקיבוצים ובמושבים, ועשיתי את מלאכתי במסירות ובאהבה, מתוך תחושה שאני תורם משהו לבניית הארץ.

בארץ נולדו לי שלושה ילדים וזכיתי לראות מהם נכדים ונכדות.

ועדות הקרן הקיימת לישראל ו„תרבות", בשנת 1930.
קאמיטעטן פארן קרן־קיימת און „תרבות"־שול, אין יאַר 1930.

האנדרטה בדיבנישוק לזכר החייל האלמוני

בוריס רבינוביץ' (צייר ופסל מסמורגון)

בשנת 1928 נערך בעיר המחוז אושמנה כנס „וואיטים" (מוכטרים — ראשי המועצות) של כל המחוז. בהזדמנות זו שאל מאצקייביץ', ה„וואיט" של דיבנישוק, את ה„וואיט" של סמורגון, שמא מכיר הוא פסל המוכן להקים ליד המועצה אנדרטה לזכר החייל האלמוני שנפל בשנים 1918—1920 בשחרור פולניה מעול הזרים. ה„וואיט" של סמורגון המליץ עלי, וכך הוזמנתי לדיבנישוק.

לאחר חתימת חוזה, שבו התחייבה המועצה לשלם לי סך של 700 זלוטי עבור ביצוע העבודה, ישבתי בעיירה כמה חדשים, עד שסיימתי את יציקת האנדרטה.

לאבנים שקישטו את שולי האנדרטה, היה ערך היסטורי רב. היו אלה אבנים עֲגולות, בעלות גוון אדמדם־בהיר, שסותתו בידע רב והשאירו רושם גדול על המסתכל. הן נמצאו על ידי איכר בעת שחרש את שדהו, במרחק של ק"מ מהעיירה. יעודן ומקורן היו אפופי מסתורין, אך היו

מצבת זכרון „לחייל האלמוני" שהוצב על־יד בית־הספר הפולני היסודי הממשלתי ברחוב גירנוני ב־1929. האבנים העגולות נתגלו בחפירה ארכיאולוגית.

דענקמאל פארן „אומבאקאנטן זעלנער", וואָס איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין יאָר 1929 ביי דער פוילישער פאָלקס־שול. די רונדיקע שטיינער — פון אן ארכעאָלאגישער אויס־גראָבונג אין דער געגנט.

אלה בליסטראות מתותחי השבדים שהגיעו לסביבות דיבנישוק במחצית השניה של המאה ה־17. טענות אלה התבססו על כך, שהאבנים היו מגרניט קשה המורכב מקוורץ, פצלת השדה ומיקה, וגרניט כזה מצוי בשפע בהרי שבדיה.

האבנים היו בשני גדלים: חלקן בקוטר של 20 ס"מ וחלקן בקוטר של 30 ס"מ. שולי האנדרטה קושטו באבנים הקטנות יותר, ואילו הנשר שהתנוסס מעל האנדרטה, סמל מדינת פולין, עמד על אבן שקוטרה 30 ס"מ. כבסיס האנדרטה ניבנה תא מיוחד, ובו הוטמנה מגילת היסוד, שעליה היו חתומים ראשי השלטון הפולני ונכבדי העיירה היהודיים, בתוכם הרב רודניק והרב טייץ.

הכיכר שמסביב לאנדרטה שימשה מקום ריכוז לכל מאורע ציבורי ולאומי. היא היתה גם המקום בו הגיעו לסיומן התהלוכות והחגיגות הציבוריות. עד היום שמורים בלבי הימים הטובים בהם שררה אחווה בין היהודים והפולנים, אחווה שבאה לידי ביטוי ביום הסרת הלוט מעל האנדרטה.

זכורים לי בבהירות החודשים הספורים שביליתי, בדיבנישוק החביבה והנעימה, שעשתה עלי רושם בל יימחה.

ב

השואה
והלחימה

לא נשכחך!

יעקב בלוך

דיבנשוק, עיר מולדתנו, תחנת הביניים בת מאות בשנים של יהודים בדרכם הארוכה מארץ־ישראל למדינת ישראל — לא נשכחך. אנו, ששנות נעורינו עברו עלינו בתוכך וזכינו להגיע למדינה יהודית — לא נשכחך.

אנו זוכרים את רחובותיך הצרים, המרוצפים אבנים וסימטאות החול שבהם נפגעו בילדותנו רגלינו היחפות; אנו זוכרים את בתיך הבנויים עץ, טיט או לבנים, שנצטופפו ונתרפקו אלה על אלה, כאילו מביעים בכך את רגשי אהבת ישראל שבתוכם.

אנו זוכרים את יהודיך, שפניהם היו עטורות בזקן ובפאות, אשר נשאו את יהדותם ככתר — כתר „עמך ישראל". אנו זוכרים אתכם, יהודים מופלאים, שלא היתה קיימת כל חציצה ביניכם ובין אלה ששמרו את המסורת מדור לדור.

אתם, שבגלותכם מאדמת ארצכם, לקחתם עמכם את תורתה ותרבותה ונהגתם בהן כבמולדת ישראל, שלמענה היה כל אחד מכם חייל מתנדב לשמרה ולהגן עליה, ומוכן היה תמיד ליהרג עליה — ובזכותכם הגענו עד הלום.

יהודי דיבנישוק, הדבקים באמונתם וגם המתנגדים, לא נשכח בתי־כנסיותיכם, הישן והחדש, בהם קראתם שלוש פעמים ביום: „ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים".

לא נשכח את הדר ימי השבת, בהן הפגנתם עצמאותכם בין הגויים; לא נשכח את חגכם ומועדיכם, בהם הקדשתם ושמרתם את חירות העם בימי השיעבוד.

יהודי דיבנישוק! לא נשכח את הבנים דוחקי הקץ, אשר האמונה שנטעתם בנפשותינו היו לאמונה בגאולת האדם, גאולת העולם וגאולת עם ישראל.

במועדוניהם, בספריותיהם ובבתי הוועד שלהם, עמלו ופעלו שלא על מנת לקבל פרס, למען יהודי העיירה.

לא נשכח את סבלותיכם, יסוריכם ועינוייכם האיומים, את מותכם האכזרי. נצרור נשמותיכם בצרור חיינו שבמולדת, ובכל אשר נפעל — דבקים אתם בנו. שותפים אתם לגאולה ושותפים לעמל, שותפים לבנין ושותפים לחריש, לזריעה ולקציר, שותפים ללילות שמירה ושותפים למלחמות.

נזכור את הורינו, אחינו ואחיותינו, קרובינו וידידינו שניספו באכזריות.

נזכור, כי מהם באו לנו חיינו, אהבתנו ותקוותינו. נזכור, כי שליחיהם היינו למולדת, והם נפלו בדרך. נמהל נשמת אפם בנשמת אפנו.

קבוצת צופות מקן „השומר הצעיר" שניספו בשואה ע"י הרוצהים הגרמניים. עומדות מימין: חיקה לוין, רבקה סולץ, מינקה רוגול, יהודית לוין, מאשקה שפירא. יושב: יעקב בלוך, שהיה מדריך הקבוצה (כעת בתל־אביב).

א גרופע מיידלעך פון „השומר הצעיר" (1932), וואָס זענען אומגעקומען פון די דייטשע רוצחים. עס זיצט: יעקב בלאָך (איצט אין תל־אביב, געווען זייער מדריך).

קדרות ירדה על העיירה

טייבה גרינר

את בית הורי בדיבנישוק עזבתי בשנת 1938. לאחר שהתחתנתי עם קרובת משפחה בעיר קאבילניק שעל שפת האגם נארוטש הידוע. היתה זו עיירה שלווה ושקטה, בקיץ היתה הומה מקייטנים ומבקרים, שבאו לשוט על האגם.

עם כניסת הגרמנים, ירדה קדרות על העיירה. הוכרז עוצר והיציאה מהבתים היתה אסורה משעה ארבע אחר־הצהריים. מי שהפר את העוצר נורה בו במקום. יהודי העיירה הוכרחו לצאת לעבודות כפיה, — ללא תמורה. באביב 1942 החלו הגרמנים בהשמדת יהודי העיירה. מדי יום הוצאו כמה משפחות להורג לפי „עדות" הגויים שהנידונים הם „קומוניס־טים". היהודים על נשיהם וטפם, הובלו לבית־העלמין ולאחר שהתעללו בהם נורו בתוך הבורות שכרו לעצמם. פעם ירו הגרמנים בשכן שלנו בשעת העבודה, ולאחר מכן באו לביתו, לקחו את אשתו, אידה ריידער ואת שני ילדיה, אחת בת שש והאחרת בת שנתיים והובילו אותם לבית־העלמין. צמרמורת עוברת בבשרי בזכרי את אידה פוסעת עם תינוקה על זרועותיה והילדה הגדולה צמודה אל גופה והגרמנים הולכים בעקבותיהם והולמים בהם באלות. הילדה בת השש הבינה כנראה מה צפוי להם ובלכתה התיפחה מרה ומרטה את שערותיה. בכיה של הילדה חסרת המגן הגביר עוד יותר את אכזריות הגרמנים והם הפליאו בהם מכותיהם. דמן של האם ובנותיה זב מהם לאורך כל הדרך עד לבית־העלמין בסמנו נתיב היסורים של אֵם יהודיה נתונה בכפות חיות־טרף צמאות דם נקיים. לאחר כמה ימים בשהותי עם הילדים אצל חותנתי, ראיתי דרך החלון שהגרמנים מובילים את בעלי לכיוון בית־העלמין והולמים בו ברוביהם. הבנתי שהקץ הגיע — את הילדים השארתי אצל החותנת, והחלטתי להתחבא עד יעבור זעם.

בשעתו עבדה אצלי כעוזרת בית בחורה בשם גניה שיפקה, מכפר ששכן כ־16 ק"מ מקאבילניק. הוריה היו מבקרים אותה כל יום ראשון ואנו התידדנו מאוד. אם יקרה משהו — אמרו לי — תבואי אלינו. מבוהלת ונפחדת יצאתי עם בוקר לעבר הכפר. כל פעם הסבתי ראשי אחורנית בפחד שמא רודפים אחרי, עם כל רחש עולה הייתי מתחבאת ביער. סחרחורת תקפה

אותי, גורל בעלי וילדי לא נתנו לי מנוח, הרגשתי פיק ברכיים, רגלי כשלו, וסחבתי אותם ו.כבדות.

הדרך התמשכה עד אין סוף, ולבית האיכר הגעתי רק עם רדת החשיכה. הוא קיבל אותי יפה והסתיר אותי במרתף. הגרמנים איימו על תושבי העיירה שאם לא יסגירו אותי הם יוציאו להורג את כל בני העיירה, ואכן למחרת הגיעו לכפר שלוש נשים יהודיות לחפש אותי. רציתי ללכת אתן, כי לא רציתי לקחת על מצפוני את דם יהודי העיירה, אבל האיכר לא נתנני. „בין כך ובין כך יהרגו את כל היהודים" — אמר לי — מוטב שלא תלכי.

לאחר זמן נודע לי שהגרמנים תפסו את ילדי, ילד בגיל ארבע וילדה בגיל שנה ורצחו אותם באכזריות.

האיכר הוביל אותי לביקתה עזובה בשטח הביצות, ושם שהיתי שלושה שבועות. באחד הימים הודיע לי האיכר, שהוא מוכן להחזיק אותי רק בתנאי שאתמסר לו. היה זה איכר זקן, מכוער וגועלי, צמרמורת עברה על בשרי, בשמעי דברים אלה, החלטתי שמוטב לי למות מאשר להתמסר לגוי גועלי כזה.

ברחתי מבית האיכר לאחוזה כ־15 ק"מ מהכפר, שם עבדו יהודים מהעיירה סביר. הצטרפתי אליהם ועבדתי אתם עד שהחזירו אותנו לסביר.

אנשי המשטרה היהודית לא הרשו לנו להשאר שם שכן זה יפגע באנשי העיירה — טענו. בלית־ברירה הצטרפתי למחנה־עבודה בכפר לאשע מקום שם סללו הגרמנים כביש חדש. היות ואני תופרת מקצועית, ביקשתי מהגרמני הממונה על המחנה שירשה לי לעבוד אצל איכרי הסביבה ואת התמורה, חמאה וביצים אביא לו כמתנה.

הוא הסכים, ומדי שבוע בשבוע הייתי שולחת לו ביצים וחמאה — דברים יקרי המציאות בימים ההם. הצלחתי להתידד עם האיכרים, ואחד המליץ לשני כי תופרת טובה אני. וכך הגעתי לבית לוטוביץ. תפרתי לו חולצה והוא היה מלא הערכה לעבודתי. „ידי זהב כאלה שיהרגו הגרמנים" —, אני מוכרח להציל אותך ויהי מה, ואכן הוא ואשתו קארולינה הצילו את חיי.

המחנה בבלאשי החזיק מעמד עד הסתיו, חלק מהיהודים הצליח לברוח, אך את רובם הוציאו להורג. משפחת לוטוביץ המשיכה להסתיר אותי, הם לימדוני את התפילות הנוצריות, ובעיקר את הברכה בהכנס הכומר לכנסיה. בפעם הראשונה התבלבלתי ואמרתי את התפילה מן הסוף, הכומר הסתכל עלי בעיניים תמהות.

מיטיבי לוטוביץ המליץ בפני איכרים אחרים שיקבלו אותי לעבודה,

שבועות התגוררתי אצל איכר אחד ותפרתי בשביל כל המשפחה, ולאחר מכן עברתי לאיכר שני ועבדתי אצלו זמן מה וכך הצלחתי לאסוף קצת כסף. לוטוביץ השיג לי בעזרת פולני אחר תעודת־זהות פולנית מזויפת — תמורתה נתתי 20 פוד שיפון ו־12 ליטר סמוגון. זה היה סכום ניכר למדי.

מאז נקרא שמי „לוניה" — כפי שהיה כתוב בתעודה. הרגשתי עצמי אז יותר בטוחה ואף העזתי לצאת ולחפש עבודה.

פעם בבקרי בבית לוטוביץ, ראיתי דרך החלון שני שוטרים פולניים מתקרבים לבית. לפתע הם סטו מדרכם ופנו לבית השכן אך הבית היה סגור. הם התיעצו ביניהם קמעה ופנו לעבר הכפר. לאחר זמן התברר לי שהשוטרים לא היו מסתפקים בתפיסתם אותי, אלא חפשו דרך להוציא להורג גם את משפחת לוטוביץ, אך לשם כך היו זקוקים לשני עדים, שיחתמו על המסמך הדרוש.

קארולינה הרגישה את העלול להתרחש, נתנה לי מעיל פרוה — היה זה יום חורף קר וסוער — והאיצה בי לברוח מהר היערה. לא חלף זמן רב והשוטרים הופיעו בעקבותי בלוית משתפי־פעולה וסרקו ביסודיות את הבית, את החצר ואת הגורן, והסתלקו בקללות מהמקום.

כל היום התחבאתי ביער. הקור מצץ את לשד עצמותי, הרעב והצמא הציקו לי עד מוות, ובקוצר רוח חכיתי לרדת הערב.

עם רדת החשכה הגעתי לכפר קאנו, הסמוך ודפקתי בדלת של הבית הראשון שעמד בקצה הכפר. אשה זקנה פתחה לי ושאלה מה רצוני. אמרתי לה שרציתי להגיע לווילנה אבל אחרתי את הרכבת. לאחר שהראיתי לה את הפאספורט הפולני נרגעה והכניסה אותי פנימה. בלילה הגיעו בתה עם המאהב שלה והביאו סומוגון, הם שתו לשכרה ומזגו גם לי, אבל אני שפכתי את הסומוגון מתחת לשולחן. מתוך שכרות התחיל האיש לספר שהוא עובד אצל הגרמנים, ותפקידו הוא להסגיר יהודים לגרמנים. תוך כדי שיחה הוא חירף וגידף את היהודים.

הוא התפאר שלא יהודי אחד הוא כבר שלח לעולם האמת. לאן נפלתי ? חשבתי בליבי. מה לעשות ? לאן לברוח ?

כל הלילה נדדה שנתי, מחשבה רדפה מחשבה, ופתאום נזכרתי במורה קאזאצ'ענקובה, אולי אוכל למצוא מחסה אצלה ? את קאזאצ'ענקובה הכרתי משכבר הימים, עוד בבית הורי, בדיבנישוק הייתי ידועה כתופרת מפורסמת וכל בני האצולה הפולנית היתה תופרת אצלי. בין הלקוחות שלי היתה גם המורה קאזאצ'ענקובה. מורה זו לימדה פולנית בבית־הספר העברי בעירנו, היא הכירה את כל היהודים בעיירה והיתה מיודדת עם כולם. במיוחד נקשרו יחסי ידידות בינינו, שכן היתה מרוצה מאוד מעבודתי. נודע

לי שהמורה קאזאצ׳ענקובה גרה ב„חוטאר״ (בית בודד) ב„רינקאצישקי״ על־יד ווילייקה, לא הרחק מווילנה.

למחרת בבוקר שמתי פעמי לעבר הכפר רינקאצישקי. הכפר שכן במרחק של 150 ק״מ. כמה ימים ארכה דרכי, שכן עשיתי אותה ברגל בכל מיני דרכים עקלקלות עד שהגעתי אליה.

היא קבלה אותי יפה, לא מתוך אהבה יתרה אלי כיהודיה — אלא מתוך רצון לנצל אותי, ומה גם שתופרת בימים ההם היתה „יקר המציאות״. חמשה חדשים שהיתי אצלה ותפרתי בגדים בשביל כל המשפחה, עבדתי יומם ולילה כדי לספק את דרישותיה. וכל זה ללא כל תשלום, רק תמורת האוכל בלבד. היינו זקוקים לז׳ורנל אופנה לשמלות נשים. היא הציעה לנסוע יחד לווילנה ולבחור לה שם את המודלים המתאימים. זו היתה הזדמנות נדירה לבקר את ווילנה, את ירושלים־דליטא. עברתי אז ברחובות וראיתי פה ושם עובר יהודי באמצע הרחוב (אסור היה ליהודים לפסוע על המדרכה) עם טלאי צהוב על הזרוע. לעולם לא אשכח את המחזה. נדכאים, שפופים, קרועים ובלויים, מזי־רעב, מסכנים ואומללים — זו היתה חזותם, ומראיהם עוררו בי פחד וזוועה.

המורה, היתה מספרת לי ללא הרף כי הגרמנים רוצחים את היהודים ובאיזו עליצות ובדיחות־דעת היתה מספרת זאת, הרגשתי את השנאה המפעפעת בתוכה, ואני — לבי היה בוכה במסתרים. פעם בכיתי מרה בהיוודע לי מה עלה בגורל יהודי ווילנה, וכך מצאה אותי המורה כשעיני זולגות דמעות ואז היא אומרת: מה את בוכה על ראשך את בוכה, או אולי על ראשי?

לאחר שסיימתי את התפירה לכל בני משפחתה אמרה לי קאזאצ׳ענ־קובה: לא אוכל להחזיקך יותר, לכי ליער, ליער!

החלטתי לחזור למשפחת לוטוביץ. הלוטוביצים קבלו אותי יפה, אך הציעו לי לחפש עבודה אצל האכרים ולא לשבת אצלם, כדי לא לעורר חשד אצל השלטונות. עבדתי כל הזמן אצל האיכרים, אך מדי פעם בפעם הייתי מבקרת אצל מיטיבי הלוטוביצס. כך נמשך המצב עד שהופיעו „הפולנים הלבנים״ ומצבי הורע אז מאוד. הפולנים זכו באהדת האוכלוסיה ששיתפה פעולה אתם, והיתה עוזרת להם בגילוי היהודים. היו מוציאים את היהודים מהמחבואים ומחסלים אותם באכזריות. שבעה שבועות החביאה אותי משפחת לוטוביץ בעלית הרפת. פעמיים ביום היתה קארולינה מביאה לי אוכל יחד עם האוכל שהיתה מביאה לתרנגולות, כדי שלא ירגישו בי. מעניין, שדווקא את בית הלוטוביצים בחרו „הפולנים הלבנים״ כמושב למפקדה שלהם, ודבר זה נסך בי יותר בטחון, שהרי לא יעלה על דעתם

שכאן נמצאת יהודיה. דרך החרכים ראיתי אותם כשהיו יוצאים וחוזרים מהפעולות. נוראים היו הפולנים הללו! — פעם הם תפסו יהודי בשם לווין שהוציאוהו מהבונקר, השכיבו אותו על השולחן התעללו בו, היכו ועינו אותו עד שיצאה נשמתו.

לאיכרים היו אומרים: הוציאו לנו את היהודים — מסרו לנו את הקומוניסטים ונסלק אתם את החשבונות. עכשיו אנו נהיה אדוני הארץ! נחלק לכם את הקרקעות. הם היו מטיפים מוסר ואומרים: איזה פולנים נאמנים אתם, אם אתם לא רוצים למסור לנו את היהודים. פעם — כנראה בהשפעת הפולנים אמרה לי קארולינה — אולי תלכי אל הנרוץ (שם הנהר) שם ישנם הרבה יהודים.

— לא!, אמרתי לה, — ממך אני לא הולכת יותר, אני נשארת פה, — „מוטב שיהרגו אותי פה בחצרך, ואת תקברי אותי פה ותתפללי על קברי".

זעקתי השפיעה כנראה והיא פרצה בבכי. כאות תודה בקשתי ממנה צמר לסרוג לה ולבעלה סוודרים.

בשבועות האחרונים לפני השחרור היתה אומרת לי: יתכן שנשאר בחיים — הרוסים קרובים לבוא.

עם השחרור נסעתי לווילנה והגעתי שוב לקאזאצ'ענקובה ונפגשתי שם עם בצלאל גרינר מווילייקה, נישאתי לו ונסענו לפולין ומשם הגענו ארצה.

בשנת 1957 ביקרתי עם בעלי ושתי בנותי בדיבנישוק. העיירה היתה עזובה ושרופה, רק נותרה בשוק שורה של בתים. ביקרנו גם בבית־הקברות — המצבות שם הרוסות ושבורות, ורסיסי המצבות מפוזרות בכל השטח, מסביב שממון ועזובה. חפשתי את קברה של אמי ז"ל, פעם ניצבה מצבה על קברה וסביבו חגורת בטון — עכשיו לא מצאתי דבר. הגדר היתה הרוסה, העצים עקורים והאיכרים מעבדים את השדות כתמול שלשום, ומתישבים לנוח על המצבות, ובין הקברים רועים הם את הפרות. לא מצאתי שום סימנים של קברים — הכול שבור, עקור והרוס. כל עצי בית־הקברות גודעו על ידי האיכרים ושימשו להם כחומר בנייה לבתיהם.

הרבה דמעות שפכתי על אבדן משפחתי וחורבן עיירתנו, דמעותי נספגו בתוך אדמת בית העלמין של יהודי דיבנישוק.

בגיטאות, ביערות, עם פרטיזנים

צבי נובופלנסקי

ביום כניסת הגרמנים לדיבנישוק לא הייתי בבית, עבדתי אז ב„זיעמיה־סלוואי", אחוזה הנמצאת כ־10 ק"מ מדיבנישוק. שם בנו שדה־תעופה גדול, עם חניונים תת־קרקעיים — במערכת ההגנה הרוסית.

אנשי עיירתנו שהיו ברובם בעלי־עגלות והיו מתפרנסים ממקח וממכר עם תושבי הכפרים, נשארו עם כניסת הרוסים, מחוסרי עבודה. כדי להתקיים, היו מקבלים עבודה קבלנית לאסוף אבנים מהסביבה ולהביאן למגרסה, שהכינה חצץ עבור הביצורים.

הפועלים ברובם היו אסירים, הסגל הטכני היה מורכב מעבריינים שביצעו עבירות קלות, כגון „פרוגול" (איחור לעבודה) וכדומה. עבדו שם כ־10,000 איש. אני עבדתי כפקיד טכני במחסן. בסביבה היו כמה מחנות צבא גדולים.

היה זה ביום ראשון בבוקר, כל הנאצ'לניקים (המפקדים) שכבו סרוחים במיטותיהם מרוב שכרות, ואני, צמוד לרדיו, שמעתי על הכרזת המלחמה של הגרמנים על רוסיה ועל ההפצצות הקטלניות על ריכוזי הצבא הרוסי. תפסתי סוס ודהרתי למפקד הראשי והודעתי לו: „מלחמה! הגרמנים מפציצים!" והוא, שיכור כלוט, מסתובב על צדו ומאנפף מתחת לאף „עזוב, שטויות!" וממשיך לנמנם. למחרת הוכרזו כל העובדים כמגוייסים והעבודה נמשכה כרגיל. שלחתי פתק עם אייזיק לווין הביתה: „גוייסנו כולנו ואני נשאר פה". למחרת ארזנו את הכול והתחלנו לנוע מזרחה.

הדרך הומה מרוב רכב ואנשים, המצב נעשה בלתי־נסבל בסביבות רדושקוביץ שהיתה נקודת הגבול בין פולין ורוסיה עד 1939. הכביש היה עמוס לעייפה והגרמנים קוטלים אותנו מהאווירונים. שם פגשתי הרבה דיבנישקאים וביניהם את צבי קריזובסקי ויוסף לווין. המשכנו עד מינסק. שם היו כבר מחסומים — אנשי צבא מורידים מן המכוניות את האזרחים ומעלים עליהן חיילים.

והעיר מינסק עולה בלהבות. מפציצים גרמניים מגיעים ומפציצים גלים־גלים את העיר. קשה לתאר את המהומה והמבוכה, את האנקות והצעקות של הפצועים. כל הכביש שטוף דם, אנשים ונשים קטועי אברים נאנקים במכאוביהם, הדם זורם מהם, הם זועקים לעזרה — אך אין שומע אותם. היה זה ממש מראה זוועה. קפצתי מהמשאית, השתטחתי בתעלה ושמתי

על ראשי את שני ככרות הלחם שקניתי בדרך.

לאחר שנרגעתי קמעה, אני מרים את ראשי ולנגד עיני עומדת בחורה יהודיה ממינסק, שעבדה אתי יחד במשרד ב„זיעמיה־סלאווא".

— חזור לך הביתה לעיירתך הקטנה, שם יהיה יותר שקט — אמרה לי — הלא עיניך רואות שמינסק עולה בלהבות.

שמעתי בקולה וחזרתי בדרך הביתה. זרם האנשים רץ מזרחה ואני ברגל — מערבה. עברתי כברת דרך ולפני קבוצת בחורים ובחורות מאושמנה, כ־17 איש. „אין לך מה לחזור לדיבנישוק" — אמרו לי. — „הגרמנים כבר נמצאים שם". החלטתי להצטרף אליהם, והמפציצים הגרמניים לא מפסיקים להפציץ אותנו. לבסוף הגענו לעיירה לגויסק, בכביש מינסק — ברויסק. יהודים מבוגרים מהמשמר הלאומי קיבלו אותנו כבנים שלהם (ביניהם היו כבר מגוייסים) ונתנו לנו אוכל ושתיה. האנשים השתתפו בהגנת המקום, חפרו חפירות והתכוננו לקדם את פני האויב בנשק. אנחנו עזרנו להם ככל יכולתנו. הגרמנים לא יכלו לכבוש את העיירה עד שלא הביאו טנקים, ולאחר הפצצה מן האוויר. כשכבשו את העיירה, התנקמו בצורה אכזרית באוכלוסיה: הרגו את כל הגברים ואת הבתים שרפו באש. אנחנו החלטנו לחזור הביתה, כי בין כך הגרמנים היו כבר בכל מקום. בעזרת שתי בחורות פולניות שהתלוו אלינו, קיבלנו מקצין גרמני אישור שאנו פועלים פולנים שעבדנו בבית־החרושת לאלקטרוניקה „אלקטריסט" ואנו חוזרים הביתה.

„אנחנו לא יהודים"

אנו מתקדמים מערבה והצבא הגרמני מתקדם בתנופה לכיוון מזרח. כשהגענו לעיירה לבידוב, צעק גרמני אחד: — „הנה יודע!" הקיפו אותנו והתחילו להרביץ מכות בכת הרובים והובילו אותנו ישר לבית־הכנסת, בו מצאנו יהודים עטופים בטליתות ותפילין, מתפללים ובוכים וקוראים בקול: „שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". החצר כולה מוקפת חיילים גרמנים. קצינים נותנים פקודות, מוציאים את ספרי התורה ופורשים אותם על הכביש — והעגלות עוברות עליהם. הגרמנים אוספים את כל היהודים מכל הסביבה לבית־הכנסת, מאיצים בהם בקללות ובמכות.

האחיות הפולניות ניגשו לקצינים הגרמניים ואמרו להם: „אנחנו כולנו לא יהודים, הנה לכם תעודה שאנו חוזרים ממינסק לווילנה. מה לנו פה?".

חמישה קצינים גרמניים באו לבדוק אותנו. אחד מהם הסתכל בראשי, הפנה ראשי ימינה שמאלה, וצעק: „יודע! יודע"... כלומר: יהודי! יהודי! אני פרצתי בצחוק פרוע (שיחקתי את התפקיד), אז אמר לו קצין שני:

„דוממער מאן, זה לא יהודי". ביתר האנשים חשדו. לבסוף החליטו שאנו לא יהודים. נתנו לנו סיגריות וקפה, החזירו את החבילות ושלחו אותנו.

מתוך שמועות נודע לנו אחר כך, שעשו הרג גדול בבית־הכנסת ואת יתר האנשים הוציאו לכיוון בלתי ידוע. משם המשכנו לגורודוק, ובדרך ראינו ערמות מכוניות שרופות. כאן נתקלנו כבר בקו השני של הגרמנים, שהמשיכו בדרכם לאט לאט והובילו את האספקה. היה להם כבר זמן לשוד ולרצח — והם עשו זאת בהנאה גדולה. כשהגענו לגורודוק, החלטנו מטעמי זהירות לא להיכנס העירה, נכנסנו לבית איכר בקצה הרחוב ושלחנו את הבחורות לבדוק את המצב.

אני נרדמתי מרוב עייפות. התעוררתי לקול צעקותיה של הגויה:

— הגרמנים עורכים חיפושים מבית לבית, מחפשים יהודים וזרים.

השארתי הכל, את התרמיל ואפילו את הכובע ורצתי לרחוב. בלי תרמיל נראיתי כאחד מתושבי המקום ויכולתי לנוע חפשי. העיירה היתה מוקפת גרמנים, אין יוצא — ואין בא. התערבבתי עם הגויים שבאו לשמוח ולראות איך מחסלים את היהודים.

לנגד עיני תמונה כזאת: כל הגברים היהודים מובלים לשוק, משכיבים אותם עם הפנים לאדמה, אחר כך מצווים על כולם לקום; מוציאים את הרב ואת בעלי הזקנים ותולשים את הזקנים. הם כמובן לא מדייקים פורתא — וחותכים יחד עם הבשר החי. הדם נוטף טיפין, טיפין מעל שולי הקפוטה ונבלע בחול הזהוב — וההמון מריע מרוב תענוג.

לבי התפלץ בקרבי למראה אימים זה ועזבתי את המקום. באחת המרפסות הכרתי את אחת הבחורות שהיתה בקבוצה שלנו ושאלתיה על גורל יתר הבחורים מאושמנה.

— תברח מהר — אמרה לי. — כל הבחורים כבר נתפסו.

בעמדי כך אובד עצות, נזדמן לפני בחור פולני חבוש כובע של תלמיד. „תגיד לי, בחור", — פניתי אליו — „היכן יכול בחור פולני כמוני כאן ללון". „בוא, נשאל את הקצין הגרמני" — ענה לי. בלית־ברירה פנינו ל„פלד קומנדנט" והוא הפנה אותי אל הכומר. לכומר סיפרתי ששמי ימפולסקי ואני פועל מווילנה, נקלעתי לכאן במקרה ואני רוצה לחזור הביתה.

הכומר נתן לי אוכל והכין מקום לינה. למחרת, בעלות השחר, הצלחתי לחמוק דרך המשמר שהיה סביב בית הכומר, ועם מקל ביד המשכתי לכיוון אושמנה. באושמנה היה המצב עלוב, היהודים שבורים ונפחדים, לא התעכבתי שם הרבה ומיהרתי הביתה. לאחר שלושה שבועות של הרפתקאות, הגעתי סוף סוף לנהר העובר ברחוב אושמינה. נכנסתי אל אמו של יעקוב בלוך, אכלתי, נחתי והתגלחתי — ובערב הגעתי הביתה.

דיבנישוק תחת שלטון הגרמנים

השלטון בעיירתנו היה בידי הפושעים והשודדים הנאציים. המשטרה היתה מורכבת מאנשי העולם התחתון. כל הטיפוסים הפליליים נעשו לבעלי השלטון, כמו: קאזיוק סקייוועס, גווידון, טרשקביץ ועוד. כל ערב היו נכנסים השוטרים לבית יהודי אחר, שודדים, מרביצים, מתעללים והולכים. לא פעם היו נשמעות צעקות מבתי היהודים „הצילו, שודדים״! אך אף אחד לא העז לצאת החוצה.

כשנודע לגווידון שאני חזרתי, עלה רעיון בליבו לחדש את תזמורת בית־הספר שתנגן בערבי חג להנאתם (אני ניגנתי בכינור). הוא אסף את כל הנגנים: גצל חרסון, בנימין לפקונסקי, אליהו רוגול, אותי ואחרים, הביא אותנו לאולם בית־הספר הפולני וניגנו כל הערב.

עם הסיום ניגש אלי גווידון והטיח בפני: „אתה ברחת אל הרוסים, אתה קומוניסט״ — ואסר אותי. כשנודע הדבר לאבי, הביא לו כמה בקבוקי וודקה (יין־שרף) והוא שחרר אותי.

אנחנו גרנו ברחוב דוביצישוק, לא הרחק מביתנו היה ה„מוגילניק״ (בית־העלמין הנוצרי). פעם עברתי על־יד המוגילניק וראיתי שורה ארוכה של קברים. שאלתי את אמי לפשר הדבר, והיא סיפרה לי:

— ביום השלישי לכניסתם, הביאו הגרמנים מאות חיילים רוסיים על קציניהם במכוניות משא אל המוגילניק, הכריחו אותם לחפור תעלות ארוכות, ירו בהם בתוך התעלות וכיסום באדמה.

אמנת ז׳נבה — לא היתה קיימת בשביל הגרמנים.

ברחוב דוביצישוק חנתה יחידת קשר גרמנית, שתפקידה היה להפריע לשידורי הרוסים. הם היו מופיעים מידי פעם בפעם בעיירה והיו מטילים כופר (קונטריבוציה) על היהודים: פרוות, כסף וזהב. ה„יודנראט״ (מועצת היהודים) היה אוסף מהיהודים את מבוקשם ונותן להם.

פעם הופיעו הקשרים ודרשו 14 יהודים צעירים לעבודה. שלחו אז אותי, את אברהם מיישקע קוטלר, את מאיר יוסף איצקוביץ׳, את זייצקע שווינטלסקי ועוד. היה להם שם מגדל־תצפית והם רצו לבנות צריפים עבורם. הם הביאו כלונסאות ופטישים ואמרו לנו לתקוע את הכלונסאות באדמה. התחלתי להרביץ בפטיש ונשברה לי הידית, נתנו לי פטיש שני — שברתי גם ידית זו. נתנו לי פטיש שלישי — שברתי גם את זה. כעס הגרמני ואמר לי לעלות על המגדל שגובהו היה 35 מטר. „כאן הסוף״ אמרתי בליבי. „הורד את האנטנה״! צעק אלי הגרמני. עשיתי כך. „עכשיו רד!״. — נעשה לי קל על הלב. לאחר שבועיים שוחררנו.

באחד הימים הופיעה פתאום בעיירה פלוגה גרמנית, בליווי משתפי

פעולה פולניים, כינסו את כל הגברים היהודים ברחבת השוק, השכיבו את כולנו על הארץ לכיוון הכנסיה ופקדו להשתחוות לצלב.

לאחר מכן עשו אתנו תרגילים שונים ולבסוף פקדו עלינו לרוץ לכיוון ה„גמינה" (המועצה). שם ערך הקצין הגרמני מיסדר והודיע:

— מהיום אתם מתחילים לעבוד.

מאז התחילה ה„צוואנגס ארבעט" (עבודת כפיה) בעיירה. כל בוקר היינו מסתדרים ויוצאים לכל מיני עבודות יזומות, כגון: ניקוז תעלות, תיקוני כביש וכדומה. כל זה, כמובן, ללא תשלום. אז הוצאה פקודה לשאת על השרוולים את הטלאי, בצורת מגן דוד. כך נמשך המצב עד החורף.

כמה איכרים מדיבנישוק ובראשם ה„קאקארעקעס" שהיו ליטאים, הגישו עצומה לגרמנים בבקשה שדיבנישוק תעבור לרפובליקה הליטאית. ואכן, בינואר 1942 הועברה עיירתנו לליטא. חרדה גדולה פקדה את היהודים, כי גורלם של יהודי ליטא היה ידוע לנו מכבר.

זלמן לייב ליכ (אחיו של צבי אהובי), יושב־ראש היודנרט, שחי שנים רבות בדנציג והיה מעורה עם הגרמנים, ידע את המנטליות שלהם, ודיבר גרמנית רהוטה ויפה. היו לו קשרים טובים עם ה„געביטס־קאמיסאר" בלידה, הצליח בעזרת שוחד להוציא ממנו צו, שכל יהודי דיבנישוק עוברים לעיירה הסמוכה וורונובה, שהיתה כלולה ברפובליקה הבילורוסית, ששם לא חיסלו עוד את היהודים.

יש לציין, שאנשי היודנראט בדיבנישוק היו אנשים טובים ועשו כמיטב יכולתם לעזור לא רק לאנשי העיירה, אלא גם לפליטים רבים שברחו מווילנה וממקומות אחרים ומצאו מחסה בדיבנישוק. בעזרת ה„געביטס־קאמיסאר" הוצאו תעודות מזוייפות לכל הפליטים שהגיעו לדיבנישוק. יחד עם יהודי העיירה עברו לגיטו וורונובה. אנשי עיירתנו התייחסו בכבוד ובנאמנות אל הפליטים, עזרו להם ככל יכולתם וחילקו אתם את פת־לחמם האחרונה.

תיזכר לטובה אמי היקרה שיינע, שהחזיקה בבית יהודים רבים, פליטים מווילנה, ובזכותה נשארו רבים מהם בחיים. אחד מהם, ידיד נפש שלנו, היה ד"ר צבי יפה, שכיהן כרופא צבאי בצבא האדום בווילנה והתחתן שם עם חיה מבית אייזיק. בשעת האקציות בווילנה הוא ברח לדיבנישוק והתאחסן אצלנו בבית. הוא הצליח לברוח עם אשתו מוורונובה לפרטיזנים ונשאר בחיים (ד"ר יפה היה בישראל, בתקופה מסויימת, הרופא הראשי של צה"ל).

בגיטו וורונובה

בינואר 1942 ארזו כל יהודי דיבנישוק את מטלטליהם, העמיסום על

עגלות והגיעו לוורונובה. כל הבתים בוורונובה היו מלאים, כי הגרמנים העבירו לשם את כל היהודים וריכזו אותם ברובע מיוחד. נוסף לכך הם צופפו ברובע זה את היהודים מדיבנישוק, בינאקון, סולצניק, ומכל הסביבה. אנחנו הצטופפנו יחד עם אנשי גערניון, שהיו קרובי משפחה שלנו.

בוורונובה נשלחתי לעבוד בכריתת יערות בסביבות הכפר יאנושעווציזנע. היתה זו עבודה קשה ומפרכת, אך יתרון אחד היה בזה, שאנו הוכנסנו לבתי האיכרים, שרבים מהם או שהיו בשבי, או שברחו. המשקים היו עזובים ולא היה מי שיעבוד בהם. אנחנו התיידדנו עם האיכרים, עזרנו להם בשעת הפנאי, והם עזרו גם לנו. אני הייתי מסתכן ומתלבש כגוי בפרוות איכרים, מעלה על מזחלת עצי הסקה ומביא לביתנו. היתה זו עזרה גדולה, כי עצים היו יקרים מאוד בגיטו.

בכפר נפגשנו עם חיילים רוסיים שהסתתרו מהגרמנים. הם היו גברים חסונים, עבדו יפה והאיכרים היו מעוניינים בהם — ולא מסרום לגרמנים. ביניהם היו קצינים שהסתירו את הנשק ביערות וכשהגיעו הגרמנים לחפש אותם, ברחו ליערות. הם יצרו את הגרעין הראשון של הפרטיזנים. הרוסים היו מומחים לעשות מצמר ערדליים (וואלענקי). זה היה מצרך חשוב מאוד אצל הכפריים, כי לא היה להם מה לנעול.

חיסול גיטו וורונובה

חודש לפני חיסול הגיטו בוורונובה, הוצאה פקודה להחזיר את כל הפועלים לגיטו. ב־7 במאי בערב הודיעו על עוצר. העבירו ביקורת קפדנית של התעודות. ב־8 במאי בבוקר ראינו מביתנו, שהיה בקצה הרובע, שורה צפופה של שוטרים, כתגבורת לאנשי ס.ס. ומאחוריהם עמדה עוד שורה של אנשי משטרה ומתנדבים.

אנשים רבים ניסו לברוח — אחדים נתקלו במשמרות ונהרגו, רבים הצליחו להימלט. ב־1 במאי עברו אנשי היודנראט ברחובות העיר והודיעו ברמקול שעל היהודים לצאת מהבתים ולהתרכז בשוק משפחות משפחות. אם ייעדר מישהו מהמשפחה, ייענשו. יהודים מבוהלים יוצאים ומתרכזים ברחבת השוק. כנופיות של פורעים עוברים מבית לבית, שודדים, מכים והורגים. איכרים מצויידים בקלשונים, גרזנים, חרמשים וסכינים מתגודדים בין הבתים ובוזזים בהנאה.

במשך שלושת הימים שהיינו נצורים בגיטו, חפרו איכרים בורות עמוקים ביער ביאלורוסקי, בסוף רחוב לידה, וגם חביות כלור וסיד הכינו לחיטוי הגופות. לפי התוכנית המקורית תיכננו הגרמנים שהיהודים עצמם יחפרו את הבורות. אבל הם למדו מהנסיון של ראדון, שם לקחו הגרמנים שלוש

מאות יהודים לחפור את הבורות ובראשם מאירקה דער שמיד (מאירקע הנפח). אבל הוא אירגן התקוממות, התפתח שם קרב גדול במשך כמה שעות. היהודים הצליחו עם האתים להרוג את הז׳נדרמים וניהלו קרב עקשני עם התגבורת שהגיעה. במיוחד הצטיין מאירקה שהסתתר מאחורי ערמת אבנים ונלחם עם הגרמנים בעקשנות רבה. וכך הצליחו כמה מאות בחורים מראדון לברוח ליערות רודניצקי והם היוו את הגרעין הראשון של הפרטיזנים היהודים.

בוורונובה אירגנו הגרמנים את העניינים כך, שלא תהיה להם כל הפתעה.

במשך 3 ימים בניתי לי „מלינה" (מחבוא) בעליית הגג. אבי לא רצה להיכנס שם ואמר:

— אנחנו אנשים בריאים וחזקים, בוודאי נישאר בחיים. ל„מלינה" נכניס אנשים חלשים ונכים, שאותם בוודאי יוציאו להורג.

הכנסנו ל„מלינה" 10 אנשים ואנו יצאנו לשוק. ואכן, הם נשארו בחיים.

השוק היה מוקף ז׳נדרמים גרמניים חמושים במקלעים וברימונים. בהצטלבות הרחובות עמדו גרמנים ובראשם ווינדיש, מפקד המטה, והפנו את המיועדים לחיים — ימינה ושמאלה, ואת המיועדים למוות — בכיוון ישר. אבי רצה ללכת ישר, אבל הז׳נדרם הפנה אותו ימינה. „דו דומער קערל, אמרתי לך ללכת ימינה".

לאחר זמן־מה שמענו קולות יריה וצעקות עמומות. הבננו מה מתרחש.

לאחר כמה ימים כשיצאתי מהגיטו לעבודה, סיפרו לי האיכרים, שלאורך כל הדרך עמדו גויים עם גרזנים, קלשונים, וחרמשים והכו את היהודים עד זוב דם, כדי להמם אותם. כשהגיעו לבורות, השכיבום על פניהם וחיכו בתור למות. קבוצות קבוצות היו מתפשטים, נכנסים לבורות ערומים ונורים בעורף. את המתים כיסו בשכבות כלור וסיד והמשיכו במעשיהם הזעתיים בקבוצה השניה. כך נמשך הרצח — עד שחיסלו את כל היהודים.

למרות כל אמצעי הזהירות שנקטו הגרמנים, היו מספר בחורים שניסו להתקומם. גויים סיפרו לי על מעשה גבורה בלתי רגיל של זלמנקה שריירא, כשהובל יחד עם אמו מינה ואחיותיו מאשקה ואסתר אל הבור. הוא זינק והלם בגרמני, פרץ את השרשרת והתחיל לברוח לכיוון היער. כמה גרמנים על אופנועים החלו לרדוף אחריו והשיגוהו, הוא זינק ועלה על אופנוע אחד, הפך אותו, הפיל את הגרמני לארץ ותפס את המקלע שלו. באותו רגע עלה רוכב אופנוע גרמני שני — והפך גם אותו. הוא תפס עמדה

וכיוון את הנשק לגרמנים שהקיפוהו מכל עבר, נאבק אתם — עד שכדור של מקלע פלח את לבו.

לאחר כמה ימים מצאו איכרים את גוויתו כקילומטר מהבורות, כולה נקובה מכדורים. אנשים קבעו, שאכן זוהי גופתו של זלמן שריירא.

לאחר החיסול, פרשו הגרמנים סדין וציוו על היהודים שנשארו בחיים לזרוק את הכסף והזהב לתוך הסדין. „אחר כך נערוך חיפוש״ — אמרו הרוצחים — „ומי שיימצא אצלו כסף וזהב — ייהרג״. הסדין התמלא כסף, זהב ותכשיטים.

מכל יהודי וורונובה נשארו רק שבע מאות איש, שהועברו כעבור ימים מספר לגיטו לידה.

בגיטו לידה

בחודש מאי בוצע חיסול מחושב של הגיטאות במחוז נובוגרודק ולידה. פלוגות ה„זונדער־קומאנדו״ עברו מעיירה לעיירה וחסלו שם את היהודים. את הנותרים העבירו לגיטו לידה. לפני שהתחילו במבצע זה, חיסלו בלידה 6000 יהודים, כדי לפנות מקום לשרידים הנשארים מעיירות הסביבה. לפני זה הושמדו באיזור המחנה הצבאי כשמונת אלפים יהודים. את יתר היהודים הכניסו לגיטו מצומצם וקטן. בתוך השטח הצר והדחוס הזה, הכניסו את היהודים הנשארים מהסביבה.

מראה גיטו לידה עשה עלי רושם מדכא מאוד. הרגשתי שהגענו לעיר ההריגה, הכל שבור והרוס, מכל שעל ומכל פינה זועק הרצח, השוד והביזה. היהודים הודחסו לתוך בתים בצפיפות רבה במשטר חמור של גיטו: הטלאי הצהוב, ההליכה באמצע הכביש, רשיונות לצאת מהגיטו ועבודת כפייה קשה.

בימים הראשונים בגיטו לידה היינו פסימיים מאוד, כי הצלחת הגרמנים בחזית הרוסית היתה בשיאה ולא ראינו באופק כל מוצא. לכן כל תקוותנו היתה להצטרף לפרטיזנים ולנקום את הדם היהודי השפוך.

שמענו מפי גויים שבאיזור נאליבוק וליפעציאנסק נמצאים פרטיזנים, אבל איך להגיע אליהם? כמו כן היה לנו ברור שהפרטיזנים מקבלים אנשים רק עם נשק. אבל היכן מקבלים נשק? שיחק לנו המזל כשנשלחנו פעם קבוצה של דיבנישקאים לעבוד בתחנת הרכבת, באותה עת הגיעה רכבת עמוסה לעייפה עם נשק שלל לשם העברתו לגרמניה. למרות שתחנת הרכבת היתה סואנת מגרמנים, החלטנו כמה בחורים דיבנישקאים: דוד שניידר (בנו של דוד דעם זעקלס), לייזר שקליאר, טוביה בליאכר, מאיר לונין מסולצניק, אחיו סנדר וכותב שורות אלה — לערוך הצגה מדומה. נגשנו לקרונות תוך כדי העמדת פנים שמתפקידנו הוא להעביר נשק מקרון לקרון.

בחרנו חלקי רובים והכנסנו אותם מתחת למעילי הגשם הארוכים. השתדלנו לשים לב, שהקנה יהיה תקין. את הנשק הסתרנו ואחרי העבודה הכנסנו את הנשק לגיטו. הכנסת הנשק לגיטו היתה מלאכה לא קלה, אבל כל אחד פעל לפי כוח האילתור שלו. אחד קשר את הנשק אל רגלו ועשה עצמו צולע, אחד קשר את הנשק על כתפו מתחת למעיל, אחר הכניס את הנשק בתוך השרוול — וכך הצלחנו להכניס חלקים שונים של רובים לגיטו. אצלנו במרתף סידרנו בית־מלאכה לתיקון ולשיפוץ הנשק.

בשלב זה התחלנו לקשור קשרים עם הפרטיזנים וכמה דיבנישקאים עברו אליהם, ביניהם אלציק בלאכר. לאחר זמן מה הגיע אלציק לגיטו להוציא יהודים, אך נמנע ממני להצטרף אליו, כי רציתי לצאת עם בן־דודי שניידר על אותו הרובה — והוא לפתע חלה בטיפוס.

מאוחר יותר הגיע לגיטו מאיר לווין מסולצניק להוציא משם את משפחתו (יחד אתו סחבנו את הנשק מתחנת הרכבת), והוא לקח אתו קבוצה של צעירים מהגיטו, ביניהם כמה דיבנישקאים: אני, דוד שניידר, אברהם קוטלר עם אשתו לאה, אחיו שלמה קוטלר וטוביה בלאכר. אבי היה בסוד הנשק, לאמי היתה זו הפתעה שיש לי נשק. לעולם לא אשכח את הרגעים של הפרידה: אמי הכינה לי את החבילה לדרך וכשראתה את הנשק, מסרה לי אותו ביד ואמרה: „קח בני את הנשק ולך נקום בגרמנים!" — ופרצה בבכי גדול. היתה זו פרידה מזעזעת מאת משפחתי.

באותו לילה יצאנו כ־40 איש. שררה בינינו הרמוניה שלימה והכל התנהל כשורה. במשך לילה אחד הגענו לכפר סאגלי, כ־20 ק"מ מלידה. כפר זה היה בשליטת הפרטיזנים ושימש כעמדה קדמית וכמקום מעבר לפלוגות הלוחמות. בכפר זה היו מזמן משמרות של הפרטיזנים. כאן הרגשנו כאילו נולדנו מחדש — אנו שוב בני אדם חפשיים — ולא אבק אדם.

למחרת, פגשנו בדרכנו אל ביעלסקי עגלה רתומה לסוס משרכת דרכה ומאחוריה קשורה פרה חולבת. בעגלה ישן בחור שרוע והרובה לצידו. הערנו אותו והנה לתמהוני הרב זה היה שמואל שניידר בן־דודי מאיביה (קראו לו גם קלמן ויגש). הוא סיפר לנו שהוא שלישו של מפקד „איסקרה" ומתפקידו לדאוג לחלב בשביל תינוק יהודי הנמצא עם הוריו בחוטור (כפר קטן), אצל גוי אחד. נתלווינו אליו ומסרנו את הפרה לאיכר. משם הגענו ל„ססטארה הוטה" — הבסיס של המפקד ביעלסקי. לא מצאנו את הפלוגות של ביעלסקי, פגשנו רק את הסיירים שלו על סוסים והם מסרו לנו, שהגרמנים עומדים להתקיף אותנו. הם לקחו אותנו ליערות ז'וראבלניק, מרחק של 30 ק"מ משם.

ואמנם, למחרת בבוקר החלה ההתקפה של הגרמנים בסיוע יחידות

פולניות. היינו נאלצים לברוח בבהלה. שם נפצעה רחל, בתו של הירשל מאושמנה (חותנו של זלמן קושעס), משם הגענו לבאקשט, אולם גם כאן רדפו אחרינו הגרמנים. משם הוביל אותנו ביעלסקי ליערות נאליבוקי (נאליבאָקער פושציע).

שלושת האחים ביעלסקי ניחונו בסגולות נדירות שבאו לידי ביטוי במשך פעילותם כפרטיזנים: כושר מנהיגות בעריכת תמרונים צבאיים, אך בעיקר הצטיינו באהבת ישראל. הם יכלו להצטרף לכל גדוד פרטיזני רוסי שרצו, אבל משימתם העיקרית היתה לא רק להילחם בגרמנים, אלא להציל ככל היותר יהודים. ואכן, אצל ביעלסקי מצאו מחסה אפילו זקן וטף וקיבלו עזרה והגנה — ולא היו הפקר.

שתי משימות הוטלו עלינו: אחת — לצאת לפעולות נקם נגד משתפי הפעולה עם הגרמנים; והשניה, פעולות משקיות, כלומר — לספק אוכל ללוחמים ולמחנה המשפחה שגדל מיום ליום.

בימי שהותי אצל ביעלסקי, לא שבעתי נחת. המסע של הגרמנים להשמדת הפרטיזנים ביערות נאליבוקי היה בעיצומו וכל הזמן היינו בנסיגה מפחד האויב. אני הופקדתי על העברת המשפחות לעומק היערות והיינו נאלצים לעבור דרך בצות טבעוניות, כדי לטשטש את עקבותנו. ההליכה היתה רק בלילות ובמתיחות רבה. היינו קפואים, יחפים ומזי רעב. לאחר מסע של שבועיים הגענו לעומק יערות נאליבוקי ושם נשמנו קצת לרווחה.

באחד הימים קרא לי ביעלסקי ואמר:

— אני מכיר את אביך, הוא יהיה לוחם אמיץ, קח לך חבר והבא את הוריך וכל יהודי אחר שירצה להצטרף לפרטיזנים.

בחרתי לי את לייבקע קפלן (בנו של אלטר יאשע נאשעס) ועברנו מרחק של 150 ק"מ עד שהגענו לכפר סאגלי, שהיה הגבול בין אזורי השליטה של הפרטיזנים והגרמנים. שם נודע לנו שהגרמנים תגברו את המשמרות מסביב לגיטו לידה.

החלטנו להיכנס לגיטו. אנו שוכבים מתחת לשיחים, והנה דמויות שחורות לנגד עינינו. עצרנו את הנשימה — ואמנם היו אלה גרמנים לבושים שכמיות גשם, שיצאו למארב. חכינו עד הבוקר ובעזרת איכר הצלחנו להסתנן לגיטו.

בגיטו התחלנו לארגן אנשים, הצלחנו לאסוף כ־100 אנשים, אבל היציאה נדחתה. הגרמנים התחילו בהתקפה רבתי על הפרטיזנים, מרחוק ראינו כפרים עולים בלהבות, בגלל ההתקפה קמה אנדרלמוסיה בין הפרטיזנים, התארגנו קבוצות של שודדים שהתחילו להשתולל ולפגוע ביהודים. הרגו אנשים בעד זוג נעליים או כדי לחמוס את הנשק. לגיטו חזרו גם

אנשים חולים, פצועים ומוכי שחין מרוב צרות, רעב ולכלוך. כמובן, לא היתה כל תקווה לחזור ליער, המצב היה נואש, ללא כל מוצא.

לאחר שהיה של עשרה ימים בגיטו, הוקף הגיטו משמרות כבדים של גרמנים, עוצר הוכרז בעיר ועל האנשים פקדו להישאר בבתיהם. למחרת הוצאה פקודה להצטייד באוכל ובגדים ולצאת למקום הריכוז. אמי הציעה לנו להיכנס למחבוא, אבל אבי התנגד בתוקף באמרו, שידוע שבביאליסטוק שרפו הגרמנים את כל הגיטו לאחר חיסול האנשים — ואין טעם להתחבא.

הצענו את המחבוא לאנשים מאיביה, ואכן נכנסו לתוכו שמואל גלר, ד״ר גורדון, רחל וחוה סטוצקי — והם נשארו בחיים.

הבריחה מתחנת הרכבת

ממקום הריכוז הובילו אותנו אל תחנת הרכבת ושם חכינו לרכבת המוות. אחותי ביקשה רשות להיכנס לחצר סמוכה להביא מים למשפחה, ניצלה את ההזדמנות וברחה. נשארתי עם הורי. מרחוק ראיתי גויים חופרים בורות, קפצתי לאחד הבורות, תפסתי מעדר והתחלתי לחפור. לאחר זמן־מה שמתי את המעדר על כתפי והתחלתי ללכת במדרכה. כשאני הולך לי לאיטי עטוף צער ויגון וחושב מה לעשות, והנה גוי נעצר על ידי ומסתכל בי. הדם קפא בעורקי, הוא בטח הכיר אותי. „אל תפחד״ — אמר לי — „אחותך אצלנו והיא שלחה אותי לתפש אותך״. הוא הביא אותי לביתו ושהינו שם עד הערב. היה זה גוי לא מוכר לנו כלל, הוא פשוט ראה את אחותי מסתובבת אובדת עצות, ריחם עליה והביאה לביתו. הפגישה עם אחותי היתה נרגשת מאוד, היא בכתה ובכתה... „אין זמן לזה״, אמרתי לה „בואי נלך לפרטיזנים״.

בדרך אל הפרטיזנים

בקרבת לידה היה תוטור אחד בשם פלאשעוויצי. שם גר בחור רווק עם אמו, שמו היה מלחובסקי וולאדק. באחד הימים הוא הופיע בביתנו בגיטו ועזר לאחותי להביא קצת קמח מהעיר. איך זה קרה ? הוא ראה קבוצת בנות יהודיות עובדות בפינוי לבנים מההריסות וביניהן את אחותי — ניגש אליה ואמר : „ברצוני לעזור לך״. לפנות ערב, כשגמרו את העבודה, הצטרף לקבוצה והביא לנו קמח ; „ברצוני להכיר את משפחת הבחורה״, אמר. הציע לבוא אליו והוא יסתיר אותנו כל זמן שהמלחמה תימשך. החזרנו פניו ריקם ולא התייחסנו אליו ברצינות. הוא נתן לנו את כתובתו והלך.

עם רדת החשכה עזבתי ביחד עם אחותי את לידה ופנינו מועדות

אל אותו מלחובסקי. ידעתי שהכפר פלאשעוויצי נמצא מאחורי פסי הרכבת. שאלתי אנשים היכן הדרך? לא ברור לי עד היום, אם טעיתי או שהטעו אותי, אבל אמרו לי ללכת לכיוון היער ושם אמצא את פסי הרכבת. היה כבר חושך. אנו מתקדמים ביער ורואים חפירות ועל־ידו קופסאות שימורים ריקות, פיסות נייר... „המקום הוא מקום אימונים", אומרת לי אחותי. גערתי בה: „את עכשיו רק יצאת מהגיטו וכבר הנך יודעת טוב ממני". התקדמנו הלאה, העצים נעשו יותר דלילים, שמענו פתאום פקודה „שטיי!" (עמוד!). וצרור יריות ניתך עלינו. אחותי, כנראה, נפגעה במקום, כי שמעתי את קול צעקותיה המחרידות. אני קפצתי מיד לבור. הגרמנים התגודדו מסביבי לאתר אותי — כשהתרחקו קצת, זנקתי לתוך שטח של תפוחי אדמה. את הקשר עם אחותי איבדתי מאז, אך אני משוכנע, שהם חיסלו אותה, כי מרחוק שמעתי את צעקותיה ואחר כך נאלמה דום. התברר לי אחר כך, שזה היה הצד האחורי של מחנה צבאי גרמני בלידה, הקסרקטין המפורסם, ששם הוציאו להורג את יהודי לידה.

שכבתי בהלם, לא ידעתי מה לעשות, מה להחליט, לאן לפנות? איני זוכר כמה זמן שכבתי — אך פתאום עלה הירח. גושי ערפל עולים ומתערפלים, ומתוכם מציץ הירח. ראיתי והנה פלוגה של חיילים יוצאים מהמחנה, זנקתי מהמקום, חציתי את הכביש לכיוון המחנה. שם, חשבתי, לא יחפשו אחרי. זחלתי וזחלתי לתוך שטח מרעה טבעי זרוע סלעים, נצמדתי לאחד מהם וביקשתי את נפשי למות. מרוב סבל אפסו כוחותי ותקוותי, היה זה יותר מדי בשבילי לאבד את הורי ואת אחותי ביום אחד. אני נצמד מתקרב אלי, שמעתי גם קול נחירה — בתוך הערפל הבחנתי בסוס קשור במרעה. חשבתי שזהו „האל" שיציל אותי. עליתי על הסוס ונתתי לו ללכת, הסוס הגיע לבית נפול בודד ועצר. ירדתי מהסוס ודפקתי בדלת, מולי הופיע פרצוף מבוהל מפחד ולבן כסיד ואומר:

— שמע! לפני חמש דקות ערכו אצלי חיפוש; הם אמרו לי שיהודים מסתתרים אצלי. הסתתר עד הבוקר בקרבת מקום ולמחרת אגיד לך לאן ללכת.

נרדמתי אצלו בגינה מאפיסת כוחות. עם בוקר התחיל לרדת גשם והתעוררתי. נכנסתי אליו הביתה, האיכר הכין לי תפוחי אדמה עם לימון חמוץ והסביר לי איך להגיע לפלאשעוויץ. לצורך הסוואה נתן לי טוריה וסל, כאילו אני הולך לאסוף תפוחי אדמה.

עוד באותו יום הגעתי אל אותו וולאדעק מאלאחובסקי. כשראה אותי, נפל על צווארי ובבכי רב שאל על משפחתי. סיפרתי לו על אחותי ועל הורי. הוא הכניס אותי לגורן, לקח אופניים וערך סיורים כל היום, עד

הקסרקטין הגיע ואסף ידיעות. התברר שהגרמנים עושים סריקות בשטח, תופסים את היהודים שברחו מהגיטו ומכניסים אותם לרכבת הממתינה בתחנה זה שלוש.ו ימים. כעבור מספר ימים, בשעות אחר הצהרים, בא אלי כולו קורן: „מצאתי את משפחתך". התברר, שאנשים אלה יהודי איביה הם, שמסרנו להם את המחבוא בגיטו לידה. הם ישבו שם עד הלילה ויצאו מהגיטו לחפש מסתור אחר. הפולני מצא אותם בחורשה והביא אותם לגורן.

בגורן היו כבר שמונה נפשות והוא טיפל בכולם במסירות ובידידות. שהינו אצלו כמה ימים, עד שהבחור הנפלא הזה השיג נשק עבורנו. התברר שהכפר סאגלה הידוע, נמצא במרחק כ־15 ק"מ מהמקום שלנו — ועוגן ההצלה היחידי שלנו הוא להגיע לכפר זה. באחד הבקרים המעורפלים ארזנו את הרובים בתוך חבילות עצי לבנה, שמנו את החבילות על כתפינו והגענו לסאגלה. כאן נפרדה החבורה, כל הקבוצה פנתה אל ביעלסקי, והם נמצאים היום בארץ בריאים ושלמים. ואני שמתי פעמי לכיוון עיר מולדתי, דיבנישוק.

החיפוש אחרי בני עיירתנו

בשיחה עם פרטיזנים נודע לי, שבזמן המצור של הגרמנים על הפרטיזנים החליטו הדיבנישקאים לעזוב את יערות נאליבוקי, שהחיים בהם נעשו בלתי־נסבלים בגלל הסריקות התכופות של הגרמנים, ולעבור ליערות בסביבות דיבנישוק. ראשית, משום ששם שקט יותר; שנית — שם יהיו ברשות עצמם ולא יסבלו מהאנטישמיות של הפרטיזנים הרוסיים; ושלישית, הגיע הזמן לעשות נקמה בגויים בסביבות דיבנישוק, על שהרגו יהודים ושדדו את רכושם.

יצאתי לדרך בלבוש איכרים ואקדח ושני רימונים בכיסי. פניתי לכפר יאנושעווציזנע, אותו כפר שעבדתי בו בשהותי בגיטו וורונובה. בדרך עשיתי עצמי כאיכר הרוצה לקנות סוס או עגלה, וכך הסתובבתי בין האיכרים וחקרתי את המצב. הגויים סיפרו לי, שכאן נמצאות כנופיות רבות של „פולנים לבנים" — והם אכזריים מאוד כלפי היהודים. „הנה כאן, בחצר זאת, הרגו הפולנים יהודי אחד, וכאן הרגו יהודי שני" — היו מצביעים לי באצבע. כמובן שידיעות אלה לא שימחו אותי כלל.

אחרי חקירות ממושכות נודע לי מפי איכרים, שהחברה שלנו נמצאים בסביבות קוללישוק, אך הזהירו אותי, שכל האיזור מוצף פולנים לבנים והם להוטים לערוך מצוד על יהודים. לאחר סריקות ממושכות ביערות קוללישוק, הגעתי באחד הימים למקום הימצאותם של בני דיבנישוק. הם התגוררו

ב„ז'מלנקה" מוסווית היטב. הפגישה היתה נרגשת מאוד. נפלנו איש על צווארו של רעהו ובכינו מרה על שנשארנו מעטים כל כך. שם מצאתי את לייזרקה שקליאר, טוביה בליאכר, האחים אברהם ושלמה קוטלר, אשתו של אברהם קוטלר, לאה (מלידה), קלמן קרצמר, דוד שנידר, בנו של מאיר דעם זעקל, חיים לוין (חיים דעם מילנערס) ואחיו יוסף לוין מכפר דאנויקע, ושני אחים מקוללישוק. המומחים לסביבה זו היו אנשי משפחת לוין מסולעצניק.

סיפור מרתק סיפרו לי החברים על פגישתם הראשונה עם קלמן קרצ'מר באחד הלילות, כשהגענו לכפר יורגלאן לחפש אוכל, יצא לקראתם איזה יצור מלוכלך, מזוקן והתחיל להתחנן לפניהם:

— אחים! אל תקחו שום דבר מכפר זה, הם אנשים טובים, אני יהודי והם שומרים עלי, אנא, רחמו עלי ועזבו אותם לנפשם.

— קלמן! האם זה אתה? מה אתה עושה כאן? — התחילו צועקים הדיבנישקאים — בוא, הצטרף אלינו. בוא אתנו, אחינו.

קלמן התפרץ בבכי והצטרף אל החברים. הגוים הוכו בתדהמה.

— מה? את קלמן אתם רוצים! קחו לכם מה שאתם רוצים, אך אנא, את קלמן תשאירו לנו. קחו חזירים, קחו פרות, אך את קלמן אל תקחו.

הם העריכו מאוד את קלמן, כי בתחנוניו היה מבריח מהכפר את הפרטיזנים, שלא יקחו מהאיכרים את ה„סמוגון" (יי"ש מתוצרת עצמית).

התקפות של הגרמנים והפולנים

לאחר ששהינו אצלם כמה ימים (היה זה בחודש יולי, בשעת הקציר) עברנו ליער קרוב לכפר סלעסקי. הואיל ושמענו שגויים אלה שיתפו פעולה עם הגרמנים, שדדו את בתי היהודים בדיבנישוק ובזזו את רכושם — החלטנו לסדר אתם את החשבון.

באחד הלילות התקפנו את הכפר וערכנו חיפוש בבתים. את המראות, הארונות, המזנונים ויתר הרהיטים שזיהינו — ניפצנו לרסיסים. הרבצנו להם מכות רצח על אשר עוללו ליהודים. הם היו נפחדים ורעדו מפחד, התחננו לפנינו שנסלח להם, מאחר שהם מתחרטים על מעשיהם. לקחנו מהם לחם ובשר וחזרנו היערה.

עם עלות השחר, כשעוד הספקנו להוריד את העורות מן הכבשים, הגיעו גרמנים ושוטרים פולניים והתחילו להקיף אותנו. השארנו מאחורינו את כל הרכוש והצלחנו לסגת עם נשקנו, כשאנו גוררים את שמואל לוין שנפצע ביד. בלילה הבאנו אותו לקוללישוק לרופא, שהוציא מידו את הכדור.

ההכנות לקראת חורף 44/45 ביער סטוקי

לאחר התקפה זו החלטנו לעבור ליערות סטוקי מתוך תקווה להתבסס שם בתוך „ז׳מלנקה" (מאורה) מוסווית היטב, לאגור מזון לחורף ולהישאר עד יעבור זעם. בחרנו מקום בתוך „מולודניאק" (יער צעיר), מתוך ההנחה ששם נמנעים האיכרים מלבקר. הבאנו עצי ליבנה, בנינו את ה„ז׳מלנקה" מקורות, את הגג כיסינו באדמה, הוצאנו עצים על שרשיהם ונטענו אותם מעל המחבוא כך, שהמקום היה מוסווה להפליא ומוכן לחורף. מאושרים מהמבצע המוצלח, שכבנו לישון ושתי הבנות שהיו אתנו, הכינו ארוחה חגיגית לכבוד המאורע.

— הארוחה מוכנה! — קוראות הבנות ואנו קופצים ממקומותינו. רק טוביה בלאכר לא קם, ניגשנו להעירו. והנה הוא שוכב כולו מכוסה זעה ומדבר עברית מתוך שינה. הדבר עורר את סקרנותנו והתאספנו כולנו סביבו במעגל.

— רבותי! — הוא ממלמל — רבותי, איך אני יכול להגיע לפתח־תקוה? — אחי יצא למלחמה, אז מה? הוא ילחם על חירותנו וננצח. ננצח... בוודאי ננצח... אבל למה אתם בוכים? הרי כולם נמצאים אתנו! כולם... כולם... (וכאן הוא מונה את כל השמות של הנמצאים במאורה). הרי הם נמצאים אתנו. יחד היינו בפרטיזנים, יחד נלחמנו בגרמנים. הנה, הם כולם הגיעו ארצה, הם עכשיו כולם בארץ, כולם... כולם... נקמנו את דמי אחינו ואחיותנו! נקמנו באויבינו! והנה אנו בארץ... — והתחיל בוכה ומתייפח מתוך השינה.

ואנו עומדים מסביב נדהמים ובוכים — זו הפעם הראשונה במשך שנים שאנו שומעים את צליל השפה העברית. כל הרגשות החבויים בלבנו התעוררו בזרם אדיר, נזכרנו בנוער העברי התוסס בעיירתנו, העובר בחוצות העיר והשפה העברית מהדהדת ובוקעת לרקיע, נזכרנו בחיים התרבותיים, בתנועות הנוער שהיו מלאות חדוות חיים, נזכרנו בהורינו, באחינו ואחיותנו, בקרובי משפחתנו — היכן הם? מדוע נאלמו דום? הרגשנו שאנו יתומים, גלמודים, ללא עבר וללא עתיד, מוקפים אויבים צמאי דם האורבים לנפשנו. והרחק הרחק מחכה לנו החופש! מחכים לנו ידידים! אך אין להגיע אליהם, איך להינתק מכבלי האסון המאיים על חיינו? איך להגיע לחופש? וזרם דמעות אדיר פורץ והולך ומתגבר ועובר להתייפחות מרה, הכובשת את כל ישותנו. כשטוביה התעורר, שאלנו אותו על מה הוא חלם? — אינני זוכר כלום, אינני זוכר — ומנגב את הזיעה מעל פניו.

ביער סטוקי הצטרפו אלינו חיים לוין ואשתו ואחיו יוסף מכפר דאנויקע, שהוא לא רחוק מיער סטוקי. הם התחבאו בז׳מלנקה במרחק

של כמה קילומטרים מאתנו וידיד־איכר היה מספק להם אוכל. כמו כן הצטרפו אלינו שני בחורים מקוללישוק, ושני בחורים מווילנה. הצטרף אלינו גם בחור צעיר רוסי שהסתובב בסביבה. קראו לו מישקה לייטננט.

חיינו מתוך תקווה, שהנה אנו הולכים ומתגבשים לכוח פרטיזני גדול וחזק, שיפיל חתיתו על דיבנישוק והסביבה ויהווה בסיס מוצק ליהודים המסתתרים עדיין בכל מיני מקומות.

למטרה זו התחלנו להתארגן מחדש. מישקה לייטננט נתמנה למפקד. הקבוצה מנתה 11 איש מזויינים ו־7 אנשים בלי נשק. משימתנו הראשונה היתה: להשיג נשק ליתר החברים. היו לנו מספר איכרים שגרו בפאתי היער בבתים בודדים, שאתם היו לנו קשרים ושימשו לנו כבסיס וכמקום מיפגש והעברת ידיעות. הם גם מסרו לנו היכן אפשר להשיג נשק.

היו לנו שיטות מיוחדות להשיג נשק. כשנודע לנו שלאיכר יש נשק, היינו מופיעים אצלו ומבקשים את הנשק. כשסירב, היינו מאיימים עליו שנערוך חיפוש, ואם נמצא נשק, נהרוג אותו ואת הבית נשרוף. כדי להפחידו, היינו מצווים עליו להביא תבן מהגורן להצית את הבית — עד שנשבר והביא את הנשק. אז היה מקבל כמה מהלומות על שלא ציית בהתחלה.

גם כדי לטשטש את העקבות שהובילו אלינו, היינו נוקטים בשיטה מיוחדת. מהמזחלת שעמדה בדרך, היינו עושים גשרון מקרשים, עוברים עליו אל סבך שיחים ומשם ממשיכים אל מקום מגורינו.

כשגבר הקור, החלטנו לצאת לפעולה מיוחדת להכין מזון לשעת חירום ולהביא בגדי חורף לאנשים שהצטרפו אלינו והיו מחוסרי כל. לפעולה זו יצאנו שישה אנשים מצויידים בנשק. הצטיידנו בשלוש מזחלות רתומות לסוסים ונסענו למקום מרוחק יותר ועשיר יותר, אם כי ידענו ששם שורצים פרטיזנים „לבנים".

הגענו לאחד הכפרים, העמסנו על המזחלות לחם, בשר, תפוחי אדמה והתכוננו לחזור. דוד שניידר ולייבקה קפלן מוורונובה נכנסו לכמה בתים לקחת בגדי חורף. פתאום הבחנו בדמות בחורה המתחמקת לכיוון היער. המפקד נתן פקודה תיכף לסגת, כי ידענו שכאן חונות יחידות חזקות של הפולנים „הלבנים". עוד אנו מסובבים את המזחלות, והנה פורצים מהיער אנשים מזויינים על סוסים וברגל ומתחילים להתקיף אותנו באש תופת. המפקד מישקה נתן פקודה לעצור בסיבוב, להשיב באש ואחר־כך לעלות על המזחלות ולברוח.

דוד שניידר ולייבקה קפלן שנשארו באחד הבתים קפצו החוצה ונכנסו לקרב מגע עם הפולנים. הודות לזה הצלחנו אנחנו לסגת ולברוח. הפולנים עזבו אותנו וריכזו את כל האש אל שני הבחורים בחשבם, כנראה, שבכפר

מרוכז כוח גדול שלנו. לייבקה הצליח לפרוץ לעצמו דרך ולהגיע אלינו. דוד שניידר (בן דודי) תפס עמדה תחת ערמת עצים ונלחם בגבורה עילאית, עד שכדור פלח את לבו.

למחרת בערב ניסינו להתקרב לכפר והתברר שהפולנים הציבו משמרות מסביב לגוויה — מתוך תקווה שנבוא לקחתו. הבחור לא הובא לקבורה. זה היה הקרבן הראשון שלנו בסביבות יערות סטוקי.

המיפקדה של הפולנים „הלבנים" באיזור איתרה את מקום הימצאנו. כדי להדק את טבעת החנק, הם התמקמו כל פעם בכפרים הקרובים אלינו, עד שנשאר לנו רק היער. הם חיכו להזדמנות הראשונה שנצא מהמחבוא, כדי שיוכלו להתקיף אותנו.

לבסוף החליטה המיפקדה של הפולנים הלבנים לסרוק את יער סטוקי ולחסל את הפרטיזנים אחת ולתמיד. כדי להיות בטוחים בתוצאות, הם החליטו לחכות לחודש ינואר, שאז הכפור חזק והפרטיזנים אינם יוצאים לפעולות.

ישבנו בבונקר באפס מעשה עד ה־11 בינואר 1944, עד שאזל לנו המלאי והחלטנו לצאת להביא מזון. יצאנו אני, המפקד מישקה לייזר שקליאר, שלמה קוטלר, יוסף לוין (מדאנויקע).

הפעם הלכנו לכיוון קוללישוק, ידענו שבאיזור זה גר איכר עשיר, שונא יהודים, שמסר לידי הפולנים „הלבנים" שני בחורים מקוללישוק, לאחר שהכניס אותם למלכודת. „אני אפגיש אתכם עם פרטיזנים" — אמר להם — וכשהגיעו אליו, חיכו להם כבר הפולנים שחיסלו אותם בחצר האיכר. המקרה קרה בקיץ 1943.

בהזדמנות זאת חשבנו לערוך אתו את החשבון. הגענו למקום, זיהינו את האנשים, הצגנו את עצמנו בפרטיזנים פולנים. ביקשנו ממנו לרתום שני סוסים במזחלות והעמסנו עליהם בשר ולחם, ואז שאלנו אותו : „המכיר אתה את שני האחים מקוללישוק ?" — הוא החוויר כסיד. הכנסנו לו כדור בראש, כמו־כן חיסלנו את כל המשפחה ושרפנו את המשק. על סדין לבן השארנו כתובת כתוכה בדמם, כנהוג במקרים אלה :

„דם תחת דם, דם יהודים לא יהיה הפקר ! לכלבים מות כלבים !"

כאשר הפציע השחר התחוללה ביער סופת שלג גדולה, מעטה לבן כיסה את הדרך וחששנו מאוד, שעקבות המזחלה על השלג הטרי יתגלו לפולנים. החלטנו על כן לפרוק את המטען בבונקר קטן ועזוב, הנמצא במרחק של כ־2 ק"מ מהבונקר שלנו. בבונקר זה התגוררו פעם האחים חיים ויוסף מדנויקע. ליד הבונקר חיכו לנו, כפי המוסכם : קלמן קרצ'מר, חיים לוין ואברהם קוטלר. מסרנו להם את המזחלות עם האספקה והם

הובילום למקום מרוחק, כדי להכין ולהכשיר את הבשר לצריכה. בתוך הבונקר היו באותה שעה אשתו של חיים ואשתו של אברהם קוטלר שהגיעו הנה יחד עם בעליהן.

אנחנו החמישה, עייפים וסחוטים מהפעולה, נכנסנו לבונקר לנוח קמעה, אך מכיוון שהמקום היה צר, החלטנו לישון במשמרות. הגורל רצה, שאני ויוסף לוין נהיה ערים במשמרת הראשונה, ושלושת האחרים שכבו לישון. פתאום שמענו יריות. התברר, שהפולנים תכננו מזמן התקפה עלינו ובאותו בוקר הם הלכו לפי העקבות והתקרבו אלינו. למזלנו, הטעו אותם הבגדים שתלינו בחוץ לייבוש והם חשבו שאנו בחוץ והתחילו לירות.

אני תפסתי את הרובה, קפצתי יחף החוצה מהבונקר והתנגשתי עם פולני. הלמתי בו בקת והוא נפל ארצה. בכך פרצתי את השרשרת של הפולנים. דרך הפירצה ברחו יוסף לוין ולאה, אשתו של אברהם קוטלר. אשתו של חיים לוין שהיתה הרביעית, נפגעה בכדור ומתה במקום. הם דלקו אחרינו. בינתיים הצלחנו להרחיב את הרווח בינינו. רצנו שלשתנו כחוליה אחת. לפתע נפצעו רגלי היחפות מענפים יבשים, פחדתי שעקבות הדם לא יסגירו אותנו. למזלי, היו לי תחתוני טריקו, נעצרתי לרגע, הורדתי את התחתונים וקשרתי בהם את הרגליים. חיפשנו תחבולה איך להערים על הפולנים. כפי הנראה, רצנו בכיוון אותו איזור שהסריקה כבר בוצעה בו, ראינו עקבות אדם רבות בדרך. זה כמובן הקל עלינו, אבל היינו בסכנה גדולה. פתאום גיליתי עץ אורן מוטל על האדמה. הגזע שלו מונח מצד השביל שאנו רצנו, ואילו הצמרת שקועה בתוך סבך של שיחים צעירים, ממול. עלינו על גזע האורן ועברנו עליו לארכו עד הצמרת וקפצנו לתוך הסבך. כאן נשארנו עד הערב. פחדנו להוציא הגה ועצרנו את הנשימה, כי ביער היו פולנים לבנים רבים. שמענו יריות, פקודות, קלטנו אפילו שיחות. הפעולה היחידה שביצענו, היתה: שיפשוף הידיים והרגליים שלא נקפא בקור.

לפנות ערב שמענו קול חצוצרה צבאית, כנראה קריאה לפולנים לחזור לבסיס. ברשותנו היה רובה חצי־אוטומטי רוסי ורובה רוסי עם כדורים, והתלבטנו מה לעשות. יוסף לוין הציע ללכת לכפר מולדתו דאנויקע, הנמצא במרחק לא רב ושם נמצא איכר ידיד שלהם שטיפל בו ובאחיו בשהותם בבונקר שהותקף הבוקר. „יש לי הרגשה" — אמר — „שאחי נמלט אליו".

בלית ברירה קיבלנו את הצעתו ושמנו פעמינו לכיוון דאנויקע, במרחק כ־500 מטר מהכפר עצרנו. המקום היה טוב לתצפיות, וממנו אפשר היה לראות את כל הסביבה כעל כף היד. השעה היתה 6 בערב. מרחוק נראה הכפר שוקק חיים — אורות בבתים, קול שירה וזמרה, צעקות וצהלות

וקריאות שמחה. השארתי את יוסף ולאה בחורשה ואני התקדמתי בזחילה אל בית האיכר, כדי להציץ פנימה בעד החלון. לא הספקתי לזחול מרחק של 100 מטר ונתקלתי בגוויה מוטלת על השלג, ללא מגפיים, קפואה, מתוחה וקרה. ברגע הראשון לא הכרתיו, אך כשהתבוננתי אליו היטב, הכרתי שזה חיים. התברר שקלמן קרצ׳מר, אברהם קוטלר וחיים לוין שלקחו מאתנו את השלל להכין אותו לאיכסון, נתקלו גם הם בפולנים ה„לבנים". קלמן ואברהם ברחו לעומק היער וחיים ברח לכיוון כפר מולדתו דאנויקע, מתוך כוונה להגיע לבית האיכר. על גבעת האורנים היתה עמדת קלעים של הפולנים לחסימה וחיים נכנס להם ישר לתוך הכוונת, והם חיסלו אותו במקום.

חזרתי על עקבותי, סיפרתי לחברי את הכל והחלטנו להסתלק משם מהר. שינינו את הכיוון לסביבת קוללישוק, ששם הסתתרה משפחת לוין מסולצ׳ניק. יש לציין, שמשפחת לוין קיבלה אותנו יפה מאוד ואמרו: „נחלק אתכם את פיסת הלחם האחרונה ונישאר יחד — מה שיקרה יקרה, גורל אחד לכולנו".

ברור היה שבאיזור הזה אין אפשרות עוד להתקיים ויש להצטרף אל אחת היחידות המאורגנות של הפרטיזנים. אך קודם רצינו לברר את גורל יתר חברינו. החלטנו לא להופיע ולא לבצע חיפושים, לפחות בשבועיים הקרובים.

כעבור שבועיים יצאתי אני ויוסף לוין מזוינים לכיוון היער לחפש ניצולים. החלטתנו היתה נחושה: לאסוף את כל הניצולים וללכת לפרטיזנים. לראשונה הלכנו לראות את המצב בבונקר של אייזיק מוורונובה. היה זה בונקר קטן, מוסווה היטב וכאן התגוררו אייזיק ואשתו, בתם ובעלה צבי שציטניצקי מטורגעל (בן דודו של השציטניצקים מדיבנישוק). בונקר זה היה כל הזמן תחת חסותנו. להם לא היה נשק ואנו סיפקנו להם מזון. בפעולה האחרונה שבה נהרג בן דודי דודקע שניידר, הצלחנו להביא להם מזון לכל החורף. מאז הם לא עזבו את הבונקר והפולנים לא גילו אותם. להפתעתנו הרבה מצאנו שם גם את קלמן קרצ׳מר ואת אברהם קוטלר. ההתרגשות היתה רבה מאוד. הם חשבו שאנחנו נהרגנו, ואנחנו חשבנו שהם נהרגו.

גורלם המר של אחינו ביער סטוקי

כאן נודע לנו על גורל אחינו בבונקר הראשי. הבונקר נתגלה על־ידי הפולנים בשעה שלייזרקע שקליאר, שהיה בין השלושה שהותקפו בשנתם בז׳מלנקה, הספיק לפרוץ את שרשרת הפולנים הלבנים — ומרוב תדהמה והלם התחיל לרוץ לכיוון הבונקר הגדול, ששם היו כל יתר אנשי קבוצתנו.

הוא נורה בקרבת הבונקר. זה גרם לגילוי הבונקר והתחיל קרב נואש בין חברינו לבין הפולנים. הבחורים לא יכלו לעמוד מול הכוח הגדול של האויב וכולם נפלו בקרב. שם נפלו טוביה בליאכר, החברה של דוד שניידר (הוא נפל באחת הפעולות הקודמות), כמה אנשים מקוללישוק ומסולצ׳ניק. הפולנים פוצצו את הבונקר ולקחו אתם את הגוויות, כדי להתפאר בפני הגרמנים על מעשה הגבורה שלהם.

למחרת הלכנו לראות מה קרה בבונקר הראשון שממנו ברחתי. על יד הבונקר מצאנו את הגוויות של מישקה לייטננט, שלמה קוטלר, אסתר, אשת חיים מדאנויקע — כולם במצב קפוא. מכנסיו של מישקה היו שמוטות, הם רצו כנראה להיווכח אם מישקה היה נוצרי.

כרינו להם שלושה קברים, מכיוון שקלמן פסק שאסור לקבור בקבר אחד, איש, אשה וגוי. על העצים מעל הקברים חרטנו את שמותיהם. התיישבנו על קברותיהם הטריים וקול בכי ונהי חריש הדהד במעמקי היער. במעמד זה נשבענו לעזוב את המקום הארור הזה, הרווי דם אחינו ולהצטרף לפרטי־זנים המאורגנים, כדי לנקום את נקמת הדם הנשפך.

ביערות רודניקי

התלכדנו כולנו — כל מי שהיה באיזור — והתקדמנו לכיוון יערות רודניקי. הובילו אותנו שמואל לוין מסולצ׳ניק ואייזיק מוורונובה, שהכירו יפה את הסביבה. הלכנו לילה שלם ולמוזרת הבוקר הגענו לכפר סאלקי שמעבר לפסי הרכבת ווילנה—גרודנה. שם היה בסיס היציאה והחזרה של הפרטיזנים.

ידענו, שבפלוגה לוחמת של הקפיטן פרוצחנוב פועל בתור רב־סרן (מאיור) ברוך לוין מסולצ׳ניק, שהוא בן משפחתו של שמואל לוין וזה שימש לנו כאות קשר אל הפרטיזנים.

וכך הגענו לפלוגה הקדמית ששמרה על מבואות היער שנקרא בשם „פערקונאס״ (רעם בליטאית). מפקד הפלוגה היה ג׳ינג׳י ליטאי בשם „בורא־קאס״. היה זה בחור פיקח וזריז, שהצטיין בתכסיסי מלחמה. לאחר נפילתו באחד הקרבות נגד הפולנים התברר, שהיה זה בחור יהודי מעיירה קטנה בליטא, שהוצנח ע״י הצבא האדום בתור מפקד ליטאי ומארגן פלוגות פרטיזנים ליטאיים. ברצוני לציין שבכל הפלוגה הליטאית לא נתקלתי כמעט בגוי ליטאי אמיתי — היו שם יהודים או רוסים. בפלוגה זו מצאנו כמה יהודים מוורונובה (ברוך גרבצקי, כיום בבאר־שבע, ושני האחים ארקין), הצעירים שבינינו: אייזיק לוין וקלמן קרצ׳מר צורפו לשורות הלוחמים והיתר לשירותים. קלמן קרצ׳מר היה אחראי על הכנת הנקניק לחורף.

הלחימה בבריגדה הליטאית

את הצעירים שבחבורה צירפנו כלוחמים מהשורה ושיתפנו אותם בכל פעולות החבלה בבסיס הצבא הגרמני ובדרכי התחבורה, שכללו בין היתר התנפלויות על שיירות רכב, כבישים, מארבים נגד דרכי האספקה של הגרמנים והתקפות על בסיסי צבא גרמניים. כל ערב היינו יוצאים לפוצץ גשרים ומסילות רכבת. את הפעולות היינו מבצעים ביסודיות. הפעולה התבטאה בחיסול מוחלט של עמודי הטלגרף — לפעמים באורך של 5 ק"מ והריסת פסי הרכבת לאורך קילומטרים רבים.

אנחנו נחשבנו כפלוגה מובחרת והבסיס שלנו היה בעמדה הקדמית ביותר, כ־6—7 ק"מ מכפר סאלקי. משום כך הכרנו את כל הפלוגות של בריגדת „ווילניוס" שהיו עוברות דרכנו. בהזדמנות זו למדנו להכיר את שתי הפלוגות היהודיות שפעלו במסגרת בריגדת „ווילניוס".

באביב 1944, כשהפעילות של הפרטיזנים „הלבנים" גברה, קיווינו להגיע אתם לידי פשרה, שהם יפעלו במסגרת עצמאית נגד הגרמנים וגם אנחנו — במסגרת עצמאית, אבל לא לכוון את הנשק אחד כלפי רעהו. כל הלחימה צריכה להיות מופנית נגד האויב המשותף.

לצורך זה התקיימו כמה פגישות בין שתי המיפקדות. והואיל ואנו היינו בעמדה הקדמית, מטבע הדברים הוא שהפגישות התקיימו בתחום הפלוגה שלנו. הפגישות היו מאובטחות על־ידי מקלענים מצטיינים. שָם הכרתי את המקלען המפורסם גרישא גורביץ, שהגיע אתי יחד ארצה וזכינו גם להילחם יחד במלחמת העצמאות.

איך הוכתרתי כמקלען מצטיין

באפריל 1944 יצאנו חוליה של 5 חברים יהודים, ובראשנו — מפקד רוסי קוסטיה, לפוצץ רכבת בין סולצ'ניק לווילנה. הטמננו את שק הדינמיט מתחת לפסי הרכבת. בתוך השק היה מנגנון הפעלה. קשרנו הכל לשק ועל־ידי משיכת החבל הפעלנו את המנגנון. פעמים רבות הצלחנו במשימה ולפעמים היינו מורידים עד 14 קרונות מהמסילה. הפעם החליפו את הגרמנים סיירים ליטאים, שלקחו את העניין ברצינות ויצאו בהרכב של 18 איש לסרוק את המסילה. חלק מהם סרקו את המסילה מלמעלה, וחלק הלך ברגל בתעלות וסרק את השטח במגלי מוקשים.

המוקש נתגלה על־ידי הליטאים ונותק על ידי החבלנים. אש תופת ניתכה עלינו ובקושי הצלחנו להגיע לבסיס. למזלנו, מפקדנו היה קוסטיה, אחרת היו מעמידים את היהודים למשפט.

המיפקדה החליטה להתנקם בליטאים ולחסל יחידה זו בכל מחיר.

בלילה יצאנו לשים להם מארב בכוח של כל הפלוגה, שמנתה כ־120 איש. חלק התמקם מצד אחד של המסילה וחלק במרחק־מה מהצד השני של המסילה — ואני בתוכם. הפטרול הליטאי הגיע בזמן המתוכנן ולרוע מזלנו המארב הקדמי והליטאים עברו והגיעו אלינו. פתחנו באש. הליטאים קפצו מהמסילה, תפסו עמדות מעבר לסוללה והשיבו אש. ניתנה פקודה להסתער. הליטאים התחילו לזרוק עלינו רימונים וממולי שכב מקלען ליטאי שהמטיר עלי אש תופת. פתאום שמעתי שהליטאי דופק בידית המקלע ומקלל אותו על שהפסיק לפעול. קפצתי על המסילה וחיסלתי אותו בתת המקלע. כשחוסל המקלען שלהם התחילו הליטאים לברוח לכיוון סולצ׳ניק. בינתיים התעורר המארב והצטרף למירדף — וכך חיסלנו את כל 18 הליטאים כשהם בבריחה.

חזרנו לבסיס עם שלל רב וסיפוק נפשי גדול. ואני זכיתי במקלע „ברן" חדיש תוצרת צ׳כוסלובקיה, שנת ייצור 1943. למחרת התקיים מיסדר חגיגי ומפקד הפלוגה סרגיי הגיש לי אישית את המקלע, שיבח אותי על אומץ לבי ואמר לי בזו הלשון: „גרישה! הלום באויב שאסון הגיטו לא יחזור שנית". מאותו רגע עלו המניות של עשרת הבחורים היהודיים בפלוגה לאין שיעור.

המקלע היה כלי בעל עצמת האש החזקה ביותר אצל הפרטיזנים ואת המקלען היו בוחרים מן החייל החזק והמנוסה ביותר בפלוגה. למקלען היה מעמד מיוחד בפלוגה ולא פלא היה, איפוא, שיחס הרוסים אלינו שונה לטובה. נזדמן לי לפעול רבות במקלע זה, הוא היה צמוד לחזי כל זמן שהותי אצל הפרטיזנים. יותר מזה, באותו מקלע מסוג „ברן" השתתפתי בקרבות במלחמת השיחרור.

הריגתו של יוסף קפלן — תו קלון על הפרטיזנים הרוסים

האנטישמיות המוסתרת בלב הרוסים באה לידי גילוי בולט במקרה הבא: באחד הימים יצאנו להתקפה על שיירה גדולה שהיתה צריכה לעבור מסולצ׳ניק לווילנה. החוליה היהודית שמנתה 8 איש, התמקמה מצד הכביש. תפקידה היה לפתוח באש עם הופעת הגרמנים ועל ידי כך לרכז את תשומת־הלב של הגרמנים אלינו — ואז היה צריך הכוח התוקף שנמצא בפאתי היער, להסתער על השיירה ולהשמידה. אני התמקמתי עם המקלע שלי על גזע עץ מוסווה היטב, וחיכיתי לפקודה.

חוליה של שלושה פרטיזנים: יוסף קפלן ואחיו ועוד בחור מוורונובה, היו בתצפית ומתפקידם היה להודיע על בוא הגרמנים. היה מוסכם, במידה שבאבטחת השיירה הגרמנית יראו טנקים — לא לפתוח באש, כי הנשק

שלנו לא היה מותאם ללחימה בשריון. מתוך טעות, הודיע הבחור היהודי שהשיירה הגרמנית מתקרבת ובראשה טנקים — וניתנה פקודה לא לירות.

כשהתקרבה השיירה, הופתעתי לראות שבראשה נסעו שתי עגלות עמו־סות קש. אחריהם מכוניות־משא עם גרמנים ועל אחת — תזמורת גרמנית. וכך עברה כל השיירה ללא יריה אחת. אחר כך הגיעה מכיוון ווילנה מכונית־משא ועליה חיילים גרמניים. לחצתי על ההדק וחיסלנו אותם. השארנו את שלד המכונית ההפוכה וחזרנו לבסיס.

האחים קפלן והבחור השלישי הגיעו לבסיס רק למחרת בבוקר. אחרי שהגיעו, נערך מיסדר של כל הפלוגות, העמידו אותם במרכז המיסדר והאשימו אותם בשלושה סעיפים.

א) אי־מילוי משימתם הקרבית;

ב) דיווח כוזב שהביא לכשלון המבצע;

ג) גילוי פחדנות ואי־הופעה בזמן בבסיס.

פסק הדין לשלשתם היה — עונש מוות. ליוסף קפלן, ראש החוליה, מוות על־ידי כיתת רובים, לשניים האחרים — עונש מוות על תנאי.

לא עזרו טענותיו של יוסף קפלן, שהצבע של הטנקים הגרמניים הוא אפור ודומה לצבע הקש, וזה הטעה אותו מרחוק — ומה גם, שקרני השמש סנוורו את עיניו והעגלות נראו בעיניו כשיירה גדולה של טנקים. ולאשמה שלא הופיע בזמן, טען קפלן, שהיו מוקפים גרמנים שבאו לעשות סריקה במקום אחרי הפעולה ולא יכלו לצאת מהמסתור. כל זה לא עזר ...הוציאו את הבחור הצעיר מאחורי המיסדר וירו בו במקום.

מחזה אימים זה רודף אחרי עד היום הזה. בקול חנוק מדמעות עומד הבחור היהודי ומתחנן על נפשו, בקול קורע לב הוא זועק: „אחי, אנוכי חף מפשע, אל תשפכו דם נקי! חבר לנשק אנוכי, סיכנתי את חיי למען המטרה הקדושה. צעיר אנוכי ורוצה לחיות ולראות בנצחון הצדק על הרשע. אנא אחי, הימנעו משפיכת דמים!"

זעקותיו נתקלו בקיר אטום. הנה מובילים את הבחור היהודי ומבטו היוקד נתקל במבטנו, כאילו זועק השמימה, ומבקש רחמים. ואנו, לבנו כאילו נחתך באיזמל חד... היש אלוהים בשמים? מדוע הימר לנו כך הגורל? ואחיו של יוסף מתייפח מרה ודמעות זולגות מעיניו. והמיית הבכי מתמזגת יחד עם הד היער וקולות היריות המהדהדות סביבנו — אנחנו המומים מצער ומזעם, חורקים שיניים מרוב כאב. הלב נקרע לנו לגזרים ומיאן להתנחם.

כאן הרגשנו את השנאה ליהודים המפעמת בכל עוצמתה, כי ידועים היו לנו מקרים הרבה יותר חמורים שבהם קיפחו פרטיזנים את חייהם

בגלל רשלנות, אך הואיל והמדובר היה ברוסים, עברו על הענין בשתיקה. עם היהודים נהגו בכל חומרת הדין. אני בטוח, כי אילו קרה המקרה עם פרטיזן רוסי — לא היו יורים בו.

כשהצבא האדום התקרב לווילנה, קיבלנו פקודה להצטרף לצבא האדום בכיבוש העיר. הקרבות בווילנה נמשכו שבעה ימים. בעיר התמקמו אנשי ס.ס. רבים וגם וולאסובצים, שנלחמו עד טיפת דמם האחרונה. הלחימה בעיר היתה קשה מאוד ועקובה מדם. נלחמנו מבית לבית ורוסים רבים נפלו מהצלפים הגרמנים, שהתמקמו על הגגות. זכורני מקרה, כשעברתי דרך „האוסטרוברום" (מקום קדוש מפורסם בווילנה, שלפי המסורת הנוצ־רית התגלתה שם האֵם הקדושה, וכל עובר דרך השער, היה נאלץ להוריד את כובעו — ואפילו יהודי — אם לא רצה להסתכן במכות), ראיתי חייל רוסי שוכב שרוע מתבוסס בדמו ובכיסו בקבוק „וודקה". כן, ה„וודקה" הפילה לא מעט חללים מהם.

מאבק קשה היה נטוש על־יד בית־הסוהר בלוקישקי, שם לקחנו בשבי 63 אנשי ס.ס. מפקד הפלוגה, בחור יהודי ממינסק, אמר לי: „קח אותם וגמור אתם". היה זה בעיצומו של הקרב. כך עשיתי. העמדתי אותם מול הקיר ובצרור ארוך מהמקלע חיסלתי אותם. — היתה לי הרגשת אושר שכמותה לא זכיתי בחיי. כל חיי חיכיתי לרגע זה, שאזכה עוד לשפוך את דמם של חיות־טרף אלה ולנקום את נקמת דם הורי ואחותי וכל הדם היהודי הנשפך. הייתי מאושר שזכיתי לקיים את השבועה שנשבעתי לאמי, כשידי על הרובה, בהיפרדי ממנה בגיטו לידה.

לאחר כיבוש ווילנה, נערך מיסדר במגרש „נפוליאון" ומשם נלקחנו ליחידות שונות. אני גויסתי ל־נ.ק.ו.ד., לשמש כמנהל חשבונות בבית־הסוהר בלוקישקי. שם עבדתי שנה, עד שעליתי ארצה.

הביקור בעיר מולדתי דיבנישוק

רציתי מאוד לבקר בעיירתי דיבנישוק — אבל ידעתי ששם שורצים פולנים „לבנים" ושודדים. פניתי על כן למפקדי וסיפרתי לו את הענין. הוא לקח שתי מחלקות של ה־נ.ק.ו.ד. ובשתי משאיות הגענו לדיבנישוק. התמקמנו ברחוב הווילנאי אצל כמה גויים ללינת לילה ובבוקר יצאתי העירה. לבי התפלץ בי למראה העיירה בשממונה וביתמותה. אש בערה בעצמותי בראותי את השודדים והרוצחים מסתובבים ונהנים מהרכוש היהודי. „הרצחת וגם ירשת" — זעק לבי מכאב. הסתובבתי כסהרורי. היכן הם כל יקירי וידידי שרחובות העיירה המו מהם בימי חג ומועד? היכן כל

הנוער העליז והתוסס ? הכל נאלם דום ! האם מציאות היא, או חלום בלהות ? אכן, זוהי המציאות, מרה כלענה.

ברחוב פגשתי את גווידון הידוע לשימצה, ששימש כשוטר אצל הגרמנים. לקחנו אותו אתנו וביער בדרך לווילנה, גמרתי אתו את החשבון.

הפעילות ב„בריחה"

מווילנה נסעתי לפולין. בלודז' הצטרפתי ל„הגנה", ליחידה מיוחדת, שתפקידה היה ארגון הבריחה לאיטליה. ארגון זה נקרא בשם „פ.ח.ח." (ראשי־תיבות של המלים פרטיזן, חלוץ, חייל). אנו הושבענו על התנ"ך במרתף חשוך, בקירבת הגיטו בלודז'.

ארגוננו עסק בהעברת יהודים לאיטליה ומשם היו מעבירים אותם לארץ. בכל מיני תכסיסים פתחנו נתיבי בריחה לכיוון איטליה. בקראקוב היינו מצטיידים בפספורטים יווניים ועוברים את הגבול להונגריה, באמתלה שאנו שבויי מלחמה יווניים וחוזרים מהשבי הביתה. מהונגריה היינו עוברים את הגבול ברגל לאוסטריה, בדרך־לא־דרך בין ההרים. באוסטריה פעלה כבר הבריגדה היהודית להעברת הפליטים לארץ. בינתיים הרגישו האנגלים בפעילות הבריגדה והעבירה אותה למדינות בנלוקס.

מאמצי הבריחה להעביר יהודים לארץ לא נפסקה, ואנו חיפשנו דרכים חדשות להעביר יהודים לאיטליה. פעם נשלחנו, 4 בחורים, ליוגוסלביה כדי לבדוק את האפשרות להעביר יהודים לאיטליה דרך טריאסטה, אבל הגבול שם היה סגור בצורה הרמטית.

חיסול בנו של מפקד מחנה דכאו

באחד הימים קיבלתי פקודה לעבור לווילאך, עיר גדולה על יד הגבול האיטלקי, לרגלי האלפים. שם היה מחנה גדול שבו היו מרוכזים פליטים מעמים שונים. ערב אחד יצאתי עם 3 חברים מ„הבריחה", ביניהם שני האחים פינטו ושפרן, לראות סרט. עמדנו בתור לקנות כרטיס ופתאום החל לרדת גשם שוטף. לפני עמד בחור צעיר בלונדיני והתחיל לקלל ולגדף בפולנית. הוא נראה חשוד בעיני והחלטתי לתהות על קנקנו. התפתחה בינינו שיחה והוא סיפר לי, שאביו היה מפקד מחנה דכאו והוא עצמו היה „אובער־מערדער פון קינדער" ; כלומר : הוא היה הרוצח הראשי של ילדים. „אולי אתה משטה בנו" — אמרתי לו. — „לא !" הוא נשבע לנו והראה לנו תמונות ממעשי הזוועה שלו. זה הרתיח את דמי והחלטתי לחסלו ויהי מה !

עם גמר הסרט, הזמנו אותו למחנה למסיבת חברים. „שם יש לנו

ויסקי מובחר ובחורות יפות, ונבלה יחד בנעימים ערב אחד. הרי גם אנו פולנים, משתפי פעולה עם הגרמנים". כך דיברנו על לבו, עד אשר ניאות ללכת אתנו.

במחנה השקינו אותו היטב ב„וודקה" וחיסלנו אותו. עטפנו אותו בשמיכה צבאית וזרקנו את החבילה באמצע הכביש. למשטרה האנגלית הודענו בטלפון שמכונה צבאית זרקה חבילה באמצע הכביש והסתלקה. המשטרה הופיעה, לקחה את החבילה והסתלקה.

העליה ארצה

לאחר המעשה הזה הסתלקנו מהר משם ועברנו לאיטליה. שם עלינו על אניית המעפילים „אנצו סירני", שעל סיפונה 915 מעפילים וביניהם 350 פרטיזנים. בחופי ביירות גילו אותנו האנגלים בעזרת מטוס — וכעבור שעה הופיעה משחתת אנגלית ורצתה לגרור אותנו ליעד בלתי ידוע. מהאניה הודיעו לה שלא ניתן להיגרר, עד שנקבל הבטחה שיביאו אותנו לנמל חיפה. ההבטחה ניתנה וספינתנו נגררה לנמל חיפה. בהגיענו לחופי הארץ, באו אלינו בסירת מנוע מנהיגי הישוב וביניהם משה שרת, דוד הכהן וגולדה מאירסון (מאיר). הם ביקשו מאתנו שלא נתנגד ולא ניכנס בקרב עם האנגלים, מכיוון שמתנהל משא־ומתן לשחרר אותנו על חשבון הסרטיפי־קטים שלא נוצלו בשעת המלחמה. היינו המעפילים הראשונים — וזכות זו עמדה לנו. הורידו אותנו לעתלית וכעבור שבועיים שחררו אותי. היה זה בינואר 1946.

כאן מתחילה תקופה חדשה בחיי, תקופה של לחימה מחודשת בהגנה ואחר כך בצה"ל — והפעם על אדמתנו ובעד עמנו. תקופה זו רוויה היתה מתח ומעשי תושיה שלא מעיבים על תקופת הפרטיזנים. אך זוהי פרשה לחוד ובבוא הזמן תועלה על הכתב כעדות היסטורית לדורות הבאים.

בצפורני החיה הנאצית

קלמן קרצ'מר

את יהודי דיבנישוק גירשו לוורונובה בחודש שבט תש"ב (דצמבר 1942). הצפיפות בדירות בוורונובה היתה איומה, גרנו 4 או 5 משפחות בבית אחד. לאחר חיי הרווחה בדיבנישוק, ששם גרנו כל אחד בביתו, הרגשנו עצמנו כאן כמו בגיהנום.

עשרה ימים לאחר שבאנו לוורונובה (היה זה בעשרה בשבט), למדנו את הלקח הראשון של אכזריות הנאצים. הם הכניסו למרתף 28 זקנים, התעללו בהם והרגום במקום. ביניהם היה גם אבי ז"ל. שלושה ימים שכבו במרתף, כי אי־אפשר היה לכרות קבר עבורם, משום שהקור היה חזק מאוד והאדמה היתה קפואה. מעשה הזוועה נעשה כדי לציין את יום הולדת היטלר י"ש. שלושה ימים ישבתי על יד גוויתו של אבי היקר, בכיתי וקוננתי על גורלנו המר.

את המוכשרים מבחינה פיזית היו שולחים לעבודת כפיה, ללא תשלום כמובן. אני עבדתי בסביבות בסטון. שבוע לפני החיסול שלחו אותי לעבוד ביער על יד כפר באלטיק, בסביבות בסטון. עבדנו שם בכריתת עצים ובהכנתם למשלוח לגרמניה.

שם עבדו 11 איש מדיבנישוק. ביניהם היו האחים מאיר וצבי דובינסקי, האחים שציטניצקי, ובעלה של חיה שרה לוין. כשהגיעה אלינו השמועה שהקיפו את גיטו וורונובה, לא חזרנו העירה, כפי שהיינו רגילים לעשות תמיד, ביום ראשון, אלא חכינו לידיעות על המתרחש בוורונובה.

הגויים סיפרו לנו שהגרמנים חיסלו באכזריות רבה את מרבית היהודים והשאירו חלק קטן לעבודה. יומיים לאחר השחיטה חזרנו לוורונובה וראינו את האסון הנורא שקרה לאנשי עיירתנו. כל אלה שעבדו יחד אתי, לא מצאו כבר את משפחותיהם בחיים. גם אני לא מצאתי את אשתי וילדי. היינו המומים ושבורים, ולא ידענו מה לעשות ואנה לפנות. ייזכרו לטובה, שימקה, אחות אבקע דוד לייבס' ואטקה מאיר זלמנ'ס, שנתנו לי כיכר לחם ואמרו: „ברח מהר מכאן והצל את חייך! אנו כבר בין כך ובין כך אבודים".

ברחתי שוב ליערות בסטון ושם מצאתי קבוצה גדולה של דיבנישקאים, ביניהם גם אלו שעבדו אתי יחד בכפר באלטיק. מצאתי שוב את האחים מאיר וצבי דובינסקי, את האחים שציטניצקי, את חיים גרשוביץ, את לייבל ורשעווער ואת מיישקע גרדזווצ'ער. לאחר שהייה של כמה ימים

בסביבות בסטון, החלטנו לחזור לסביבות דיבנישוק, מתוך הנחה שהאיכרים המכירים אותנו יעזרו לנו לעבור את הימים הקשים.

הלכנו במשך כל הלילה, עד שהגענו לאנדריי מהסטארוביערעס, שהיה, כידוע, רוסי ולא חיבב את הפולנים. אולם עד מהרה נוכחנו לדעת, שעלינו לעזוב בהקדם את המקום, אם רוצים אנו לחיות. בחשכת הליל עקפנו את העיירה והגענו לכפר סאלצין והתחבאנו בשדה של שיבולת השועל. שהינו שם עד הערב והמשכנו ללכת עד הכפר יורגלאן. שם נפרדנו, מאיר וצבי דובינסקי הלכו לבאלטוביצע, לבית שומר היערות, שהיה ידיד טוב שלהם, והם חשבו לתומם שימצאו שם מסתור, אך טעו טעות מרה — לאחר שסחטו מהם את כספם — חיסלו אותם. כעבור חודשיים הגיעו אלינו ידיעות, שהם אינם כבר בחיים.

יתר הדיבנשיקאים התפזרו לכיוונים שונים לחפש מקום מסתור. אני הלכתי אל לודביק, ידידנו משכבר הימים, שגר בכפר ספראווסצישוק. הוא קיבל אותי בידידות רבה ושהיתי אצלו ששה שבועות, הדבר נודע לשכנו דובל, והוא מסר לגרמנים שיהודי מסתתר בביתו של לודביק. באחד הימים הופיע בכפר קאזיוק סקייווס, שבימי הפולנים היה שודד ידוע, וכעת שימש כקצין המשטרה בדיבנישוק — ועצר אותי. כשהלכנו שנינו ביער, ריחם עלי ואמר לי: „ברח לתוך היער פנימה ואני אתן כמה יריות באוויר, כדי להצדיק עצמי בפני הגרמנים".

בתחילה היססתי מאוד שלא יתקע לי כדור בעורף, אך ידעתי שאין לי מה להפסיד — והסכמתי. הסתובבתי ביער כמה ימים, הרעב הציק לי עד מוות וביקשתי את נפשי למות.

לבסוף החלטתי ללכת לכפר האמוצ'י, לידיד אבי. בלילה דפקתי בחלונו של יוזף סובוץ'. הוא פתח לי את הדלת ולהפתעתי מצאתי שם את האחים שציטניצקי. לאחר שהיה של זמן מה אצל סובוץ', הסתובבנו בכפרים שבסביבה כצוענים וחיפשנו מקום מקלט.

באחד הימים נעלמו האחים שציטניצקי. לאחר השחרור נודע לי, שהם התחבאו אצל גוי בכפר סורקצי. האיכר גר ב„חוטור" בודד והוא חפר להם בונקר. הם הביאו לשם גם את אחותם לאה וישבו שם עד יומיים לפני השחרור — ונהרגו על ידי הפולנים.

אני הסתובבתי במשך כל החורף אצל הגויים ולכל גוי הייתי מוכרח לתת משהו מהבגדים שהסתרתי אצל לודביק. מדי פעם הייתי שולח שליח אל לודביק, והוא היה נותן מהבגדים לגויים. לא פעם התעללו בי הפולנים הצעירים. פעם אחרי „ווייצ'רינקה" (מסיבה או נשף ריקודים), כטוב ליבם ב„סאמוגון" (יי"ש מתוצרת עצמית), הם סחבו אותי מהגורן אל רחבת

הכפר, עשו מעגל סביבי והתחילו להתעלל בי.

— הסתכלו על היהודון המזוקן הזה! — אומר אחד.

— טוב שהגרמנים חיסלו את כל היהודים! — אומר השני.

— היהודים מצצו את לשדנו — ויומם הגיע. — מתפרצת אשה צעירה.

— אז למה אנו צריכים את היהודי המזוקן הזה אצלנו? — נשמעות צעקות מכל עבר. וקול זעקות השיכורים מתמזג עם שירת המחול סביבי, המעגל נעשה צר יותר ויותר, מאיים עלי יותר ויותר, ומהלומות ניתכות על ראשי כברד אדיר. ראשי נעשה עלי סחרחר, הדם קולח בזרם אדיר מן הפצעים. בשארית כוחי אני פורץ את השרשרת ובורח לכיוון היער.

באותו לילה ביקשתי את נפשי למות. האם אלוהים ישתוק על מעשה נורא כזה? מוטב לי למות מאשר לחיות חיים כאלה. מרחוק מגיעים אלי קולות ההוללות והשירה הפרועה. אני שוכב פה שותת דם ומבכה את גורלי המר. כשאדם נמצא על סף האבדון, מנצנץ לפעמים במוחו איזה זיק המנחה אותו לפעולה גורלית הקובעת את עתידו. כך גם אני! לפתע נצנץ בי רעיון לפנות ל„פלצ'ר" (חובש) אחד שגר בכפר לא רחוק ולבקש את עזרתו. בשארית כוחותי התדפקתי על דלת ביתו.

ה„פלצ'ר" היה נרגש והמום למראי הנורא, והתחיל תיכף לטפל בי. הוא ריחם עלי והסתיר אותי אצלו במשך כמה שבועות, עד שהבראתי קצת.

לאחר מכן שוב התחילה הנדידה מכפר לכפר ומאיכר לאיכר ולכל אחד נתתי משהו מרכושי שהסתרתי אצל לודביק. פעם דרש ממני איכר נוצות אווזים. שלחתי אשה אל כומר העיירה והוא הודיע לאיכר שהפקדתי אצלו 20 ק"ג נוצות אווזים, ושימסור לאשה את הנוצות. בזכות זה שהיתי אצל האיכר זמן ממושך.

כל פעם שהרגשתי שהמצב הולך ומחמיר ואני בסכנה, הייתי בורח אל לודביק הספראוואסצישקער והוא היה מחזיק אותי כמה שבועות — עד יעבור זעם. הוא גם השיג בשבילי אקדח וזה הקל עלי בהרבה. ברצוני להדגיש, שרק הודות ללודביק זה נשארתי בחיים.

באביב נפגשתי עם פרטיזנים שהסתובבו בסביבה. הצטרפתי אליהם והתחלנו בפעולה. אחת הפעולות החשובות היתה שריפת המנסרה בגיילוז'. כתגמול על פעולה זו, הפציצו הגרמנים שלושה ימים את היערות שבסביבה. אני נפצעתי באחת ההפגזות מרסיס, אך נרפאתי מזה.

בגלל ההפצצות והמצודים התפזרו הפרטיזנים לכל עבר, ואני מצאתי מחסה שוב אצל לודביק מיטיבי. לאחר מכן נפגשתי עם בני עיירתי ושהיתי אתם יחד ביערות סטוקי. שם עברתי את המצוד הקשה ביותר של הפולנים הלבנים. הם חיסלו את מרבית אנשי דיבנישוק ואני עם עוד כמה חברים הצלחנו לברוח ליערות רודניצקי. שם שהינו עד השחרור.

לחמתי עם הפרטיזנים בגרמנים

לוסיה רובין (מבית מנדל פרוסקי)

בשעת כניסת הגרמנים, התגוררתי יחד עם הורי בתחנה „סטאַשילס". זוהי תחנת רכבת בקו ברנוביץ'—לידה—ווילנה, וכל אנשי דיבנישוק היו נוסעים ברכבת זו לווילנה, וכרגיל, היו עוברים דרך סטאשילס. בתחנה זו התגוררו משפחות יהודיות בודדות. משפחת הורי שעברו משם לווילנה ומשפחת יונה ואלטה טנר, דודם של בנימין דובינסקי ובני־דודים שלנו.

את זוועות המלחמה הרגשנו על עורנו כבר ביום השני, כאשר הגרמנים הפציצו את התחנה. האווירה נעשתה דחוסה מאוד והגויים התחילו לגלות סימני אנטישמיות. הרגשנו, שימים רעים מצפים לנו וחיכינו ברעדה לבאות.

שבוע לאחר הכיבוש, הביאו הגרמנים ארבעים יהודים מווילנה לעבודות פרך, לתיקון התחנה שפוצצה. הגרמנים התעללו בהם ולא נתנו להם לא תשלום כלשהו ולא אוכל.

הורי שהיו מטבעם רחמניים וביתנו היה תמיד פתוח לכל דורש ונצרך, נרתמו מיד לפעולה בהגשת מרק חם ליהודים האומללים. אני ובעלי הרופא קלפנו תפוחי אדמה, כדי לספק אוכל ליהודים.

לאחר כמה חדשים גילו לנו ידידים שהגרמנים עומדים לאסרנו. ברחנו לסולצניק ומשם לבניאקון, אל בן־דודנו שמואל דובינסקי. לאחר זמן־מה מצאנו את עצמנו בגיטו וורונובה. בנס ניצלנו מגורל יתר יהודי וילנה שרוכזו בוורונובה בקולנוע העירוני והוצאו להורג.

ימים אלו חרוטים עמוק בליבי, כי קרה לנו אז דבר מעניין שמחובתי להזכירו. אחד הכלואים בקולנוע שלח לאבי בידי שליח שקיק עם דברי ערך, כסף ויהלומים, וביקש למסור לאבי שהוא בין כך ובין כך כבר אבוד, אולי יוכל אבי בכסף זה להציל את משפחתו. זה מעיד על רגשי חיבה ואהבה שהכל רכשו לאבי על מעשי הטובה המרובים שעשה לאנשים בחייו.

בגיטו וורונובה

בוורונובה התגוררנו עד חיסול הגיטו. באותו היום המר והנמהר הוציאו אותנו לשוק. אני החזקתי בידי אבי ואמי, בעלי הלך על ידי ומאחורנו אחותי חיה ובעלה אברשה ואַשפן. הגרמנים שאלו את בעלי למקצועו. כששמעו שהוא רופא, שלחו אותנו ימינה, את אחותי חיה ובעלה שלחו שמאלה. התאמצתי לעבור אל אחותי שמאלה, אך גרמני אחד תפס

אותי, הרים אותי וזרק שמאלה וצעק: „יודע, רעכטס — צום לעבען".
(„יהודי ימינה — זה להישאר בחיים!"). מרחוק הדהדו יריות וקולות הזעקה של הנרצחים, אך לנגד עיני התרחש מעשה מזעזע שלא אשכחהו לעולם. אחד מעשירי בניאקון, אברשה הטוחן, התחבא עם משפחתו והגרמנים מצאום והביאו אותם אלינו. כל הדרך הכו בהם מכות נמרצות, הדם נזל ואברשה פסע שפוף. הוא לא צעק, רק הסתיר את ראשו בידיו ונאנח מרה. בהגיעם אלינו, ירו בהם הגרמנים, ולנגד עינינו הם התפתלו מכאבים ונפחו את נשמתם.

לאחר כמה שבועות, הובילו את שרידי היהודים מגיטו וורונובה לתחנת הרכבת בבסטון, כדי להעבירנו משם ללידה. הייתי אז בחודש השביעי להריוני ואינני יודעת מניין היה לי הכוח והמרץ לעזור ליהודים שכשלו בדרך. לאחד עזרתי לסחוב את החבילה, את השני תמכתי לבל יפול, כל הדרך עודדתי את הנכשלים והמדוכאים שביקשו את נפשם למות.

בגיטו לידה

בגיטו לידה הכניסו אותנו לבתים שהוציאו משם זה עתה את יהודי העיר וחיסלום. הצפיפות היתה איומה, דחסו שמונה נפשות בחדר אחד והטילו אימת מוות על היהודים. אוכל לא היה חסר לנו — והאיכרים הידידים של אבי היו שולחים לנו בעילום שם מצרכי מזון שונים. מדי פעם הייתי יוצאת מהגיטו מלובשת כגויה ומביאה מצרכים חיוניים. בחורות אחרות היו נעצרות על־ידי הגרמנים, הם היו מכירים אותם לפי הפחד בעינים. אני השתדלתי להיות רגועה, בעיני לא הכירו אף פעם פחד ואף פעם לא נעצרתי על־ידם.

בלידה נפגשנו עם דודי שמואל דובינסקי ועם בני דודי יונה ואלטה טנר, הם עזרו לנו ככל יכלתם והשתדלנו להיות קרובים אחד לשני. לאחר כמה חודשים, עברו שמועות שעומדים לחסל את הגיטו. אני ובעלי החלטנו לברוח מהגיטו ולא לעבור שוב את הסיוט הזה.

הורי החליטו לעת עתה להישאר. אני ובעלי הצטרפנו לקבוצה ובליל חשוך התגנבנו מהגיטו דרך הביצות. מרוב פחד איבדתי בביצה נעל אחת. למחרת הביאו את הנעל לאמי — והיא היתה בטוחה שנהרגתי על־ידי הגרמנים. לאחר תלאות של כמה ימים, הגענו לפרטיזנים באיזור „יערות נאצ'י". המפקד קיבלנו ברצון, כי היה זקוק מאוד לרופא.

ביער עם פרטיזנים

קשים היו החיים ביער והגרמנים ניסו מדי פעם בפעם להקיף אותנו. באחת הלילות עמדתי ליד המדורה ופתאום הרגשתי שגרמנים מתקרבים

אלינו. לא איבדתי את עשתונותי ולפני שהסתלקתי מהמקום, שפכתי חול על המדורה, כדי שהגרמנים לא יצליחו לאתרנו. מעשה זה הציל את אוטריאד הפרטיזנים מכיתור. לו היה רוסי במקומי, היה בוודאי מקבל עיטור גבוה על המעשה, ולי הסתפקו בהבעת תודה במסדר כללי.

לאחר זמן־מה נשלחנו לליפיציאנסקיה פושצ׳ה בליווי כמה רוסים. בדרך הרגשנו שאחד מהם שיכור ואינו מפסיק לקלל יהודים ולנבל פיו בביטויים אנטישמיים. בקושי רב נחלצנו ממנו והגענו ליעדנו. סיפרתי זאת כדי להמחיש עד כמה חיינו היו תמיד בסכנה, אפילו מצד הפרטיזנים הרוסים.

פעם במקרה נודע לי מקום הימצאם של בני־דודי, משפחת דובינסקי. הגעתי לשם ומצאתי את אמם פייגה, את מיכאל שהיה סייר במפקדה ואת אחיהם הקטן ישראל. לאחר זמן נודע לי, שבהתקפת הגרמנים נהרגה אמם וישראליק הקטן נשאר יחידי לאחר שאחיו נמצא במשימה רחוקה. לקחתי מאיכר עגלה, העמסתי עליה מצרכי מזון והבאתים לישראליק. הדבר נודע למפקד וכשחזרתי, קשרו אותי לעץ אורן ורצו לירות בי, רק הודות להשפעת בעלי — שוחררתי.

לאחר שהמצב בחזית התגלגל לרעת הגרמנים, עברו לצידנו כמה מאות „ולאסובצים". המפקד היה שולח אותם לפעולות נועזות כגון : פיצוץ גשרים וכדומה. אני צורפתי אליהם כחובשת קרבית והשתתפתי בכל המבצעים. מילאתי את משימתי בהצלחה רבה ולא פיגרתי אחרי החיילים בכוח פיזי ובאומץ לב. הערכתם אלי היתה חיובית מאוד והם שמרו עלי שלא יאונה לי כל רע.

במחנה שלנו היה סנדלר יהודי, בחור זריז להפליא. לעומת זאת אשתו היתה שלומיאלית גדולה, וראה זה פלא — בשעת מצור, נפל דווקא בעלה והיא נשארה בחיים. מאז היא לא עזבה אותי. „אם אהיה על יד לוסי" — היתה טוענת — „אולי אשאר בחיים".

פעם בשעת מרדף, היינו נאלצים לעבור נחל עמוק, התחלנו לשחות והיא נאחזה בי ולא עזבה אותי. עמדנו שתינו לטבוע. כמה חיילים נחלצו לעזרתנו, אך היא לא עזבה אותי. הצילו את האשה, צעקתי עליהם, ואני אחלץ עצמי איך שהוא — וכך ניצלנו שנינו. תמיד מצאו אנשים בי קרן הצלה ונצמדו אלי בעת צרה.

שנאתי העזה לגרמנים דרשה נקמה, ופעם אחת באה הנקמה לידי סיפוקי המלא. והמעשה כך היה : פעם בשעת מרדף, התקדמנו ביער עייפים ורצוצים, רעבים וצמאים. לפתע הבחנו מרחוק בבונקר, התקרבנו אליו בחשאי ושמענו מדברים גרמנית. לא היה לנו צל של ספק, שלפנינו עמדה קדמית של הגרמנים. אחד הפרטיזנים הזריזים, יצחק מנסקי מלידה, התגנב לבונקר

וזרק צרור רימונים. אנחנו ירינו צרורות לתוך הבונקר. לאחר שהסתערנו פנימה, מצאנו שם שבע גוויות של אנשי ס.ס. בבונקר מצאנו בגדים שהיו דרושים לנו כל־כך.

באחת הפעולות נפצע גנרל רוסי שהוצנח ממוסקבה. חייו היו בסכנה. אני ובעלי סחבנו אותו ממטח האש וחבשנו את פצעיו, אך היות והגרמנים התקיפו והיינו נאלצים לסגת, השארנו אותו במקום. לאחר זמן נודע לנו שהגרמנים אתרו אותו והוא פוצץ את עצמו, שלא ליפול חי בידי הגרמנים. בסלונים הקימו אנדרטת זכרון לשמו.

עם השחרור

עם השחרור חזרנו לסטאשילס לבכות על אסוננו. שם נודע לי שאחי מולקע (שמואל) התחמק מגיטו וילנה לצד הארי והיה בקשר עם קרובי משפחתנו. איכר בשם רודזיביץ שגר בסטאשילס והיה ידיד טוב של אבי, קיבל מאבי את רכושנו לשמירה עד יעבור זעם. כדי לזכות ברכושנו, הוא הלשין בגסטפו על אחי שנתפס והוצא להורג והאיכר לקח לעצמו את כל רכושנו.

בביקורי אצלו הכרתי את הרהיטים ואת הווילונות של ביתנו. קיבלתי התקפת זעם ורציתי להלום בו ולגמור אתו, אך אנשים מנעו זאת ממני.

תבעתי את האיכר למשפט, אך לא רציתי לחכות לפסק־הדין והחלטתי לעזוב את הארץ הטמאה, הרוויה דם יהודים למכביר. לאחר זמן נודע לי, שהאיכר זוכה מכל אשמה וממשיך ליהנות מגזל יהודי לעין השמש.

לאחר מאמצים רבים, הצלחנו לצאת את רוסיה ולהגיע לפולניה ומשם לגרמניה. לא רצינו להתעכב זמן ממושך בגרמניה ובעזרת ההברחה הגענו בדרך לא דרך לאיטליה. ברומא כיהן בעלי כיושב־ראש ארגון יהודי וילנה ועסק בפעילות פילנטרופית לטובת הפליטים שהגיעו לשם בזרם גדול.

לאחר שהייה ממושכת ברומא הגענו לארצות־הברית. בעלי עבד כרופא ואני עזרתי על ידו ומצבנו הכלכלי היה איתן למדי. שם נולדו לנו שני בנים: הבכור אלכסנדר והשני רוברט (ירחמיאל).

כל זמן היותנו בארצות־הברית היו לבותנו קשורים בעבותות אהבה לארץ ישראל, ומדי פעם היינו מבקרים בארץ ונהנים מזיווה.

✡

בערב יום העצמאות תשל״ג הגענו ארצה כדי לחוג יחד עם כל בית ישראל את חג העצמאות, לנשום את אווירת החג וליהנות מהמצעד המרשים

של צה"ל. למרבה הצער לא עמד כוחו של בעלי אוסקר, הוא קיבל שבץ לב, ולבו נדם לעולמים. כרע, נפל האיש בבית המלון „שרתון" בתל־אביב ערב יום העצמאות.

בן למשפחה מכובדת בוורשה היה בעלי אוסקר. שם סיים את הפקולטה לרפואה ובזמן כיבוש הנאצים התגלגל לווילנה, שם הכרתיו ושם נקשרו עבותות גורלנו. הוא היה בעל נאמן ומסור לאשתו וילדיו, ובניו־יורק עזר רבות ליהודים וללא יהודים שהיו באים לקבל עזרה רפואית במרפאתו הפרטית.

הוא לא זכה אמנם לראות במצעד צה"ל המרשים, אך זכות לא קטנה היא שזכה להיקבר בעפרות ארצנו. הוא בא לקבורת כבוד בקרית־שאול. ינוחו עצמותיו מנוחת עולמים וינעמו לו רגבי ארצנו לעד.

במערכה נגד האויב הנאצי

זליג רוגול

עם כניסת הרוסים בשנת 1939, נשתנה המצב בעיירה לחלוטין. מקור הפרנסה העיקרי חוסל ונעלם. החנויות נסגרו, כי מקורות האספקה של סחורות נעלמו. היהודים החביאו את שארית הסחורה אצל הגויים והתפרנסו מזה זמן־מה. החיים התרבותיים בעיירה נפסקו כליל. תנועות הנוער כגון: „בית"ר", „החלוץ", „השומר הצעיר" — הפסיקו את פעולתן.

בית־הספר העברי נהפך לבית־ספר יידישאי, יקותיאל זיזמסקי ז"ל נתמנה למנהל בית־הספר ויוסף לוין ז"ל נעשה מורה בבית־הספר. כל המוסדות היהודיים נעלמו וחוסלו. לא נשאר זכר מהבנק ומקופת גמילות־חסד.

לפני 1939 גמרתי קורס להנהלת חשבונות בווילנה ובימי שלטון הרוסים עבדתי כמנהל חשבונות בבית־החולים שנפתח באחוזת כומר־המורה. הכנסיה היתה פעילה ולכומר נתנו דיור צנוע יותר. גם בית־הכנסת היה קיים, אבל הרב אהרון טייץ היה נאלץ לברוח לווילנה.

אלי סוצקבר נתמנה למנהל הדואר, זוסמן (חתנו של מוניה החייט) נתמנה למנהל המשק של בית־החולים. הירש קריזובסקי נתמנה ליושב־ראש המועצה המקומית (סל־סובייט) כאשר וילנה עברה לליטא, אחדים מאנשי עיירתנו ברחו לשם. אחדים מהם ובתוכם זלמן לייב שניידר (בנו של קלמן דעם קאַליקעס) נתפסו על הגבול ונשלחו לסיביר. זלמן לייב שניידר ניצל ונמצא כעת באמריקה. בית־המרקחת שלנו הולאם וגיסי הרמן פוקס עבד בו כרוקח שכיר.

הרוסים עוזבים — הגרמנים נכנסים

עם כניסת הגרמנים, הפציר בי זוסמן שנברח מזרחה. סירבתי, כי מצפוני לא הרשה לי לנטוש את אבי החולה, שהיה רתוק למיטתו זה מספר שנים. השלטון המחוזי היה באושמנה, כמו בתקופת הפולנים. לראש המועצה המקומית מינו מורה אנטישמי. כמו כן ניתנה הוראה לבחור ביודנראט. יש לציין שאנשי היודנראט עשו כמיטב יכולתם להקל על סבל האנשים, וכל זה, כמובן, בגדר יכולתם.

הוצאה פקודה שכל יהודי חייב לענוד טלאי צהוב עם מגן דוד. המועצה דרשה מן היודנראט לספק לה יהודים לעבודה — כמובן ללא כל תשלום. היודנראט היה שולח את האנשים בהתחשב בגיל, במצב המשפחתי ובמקצוע. הוקמה גם משטרה יהודית, שתפקידה היה לשמור על הסדר.

זכור לי מקרה שעשה רושם מחריד על העיירה. באחד הימים הופיע קצין גרמני ואסף כ־30 יהודים צעירים (ביניהם — גם אותי), העמיד אותנו מול הכנסיה וציווה עלינו לעשות תרגילים שונים: לקום, לרוץ, לנשק את העפר, לשכב פרקדן ועוד. חשבנו שהוא רוצה לירות בנו. כנראה שהכומר יצא אליו וביקש ממנו רחמים — ואז עזב אותנו.

לאחר מכן גייסו אותנו לעבודה במנסרה בגילוז. עבדנו שם כמה חודשים. לפעמים היינו נכנסים לביתו של צבי אוסישקין (אביו של חנה מגילוז) והיינו מקבלים קצת אוכל. בגילוז עבדה קבוצה גדולה של דיבניש־קאים: יקותיאל זיזמסקי, חייקל קצב, מאיר וצבי דובינסקי, ואחרים. השתדלנו להיות בקבוצה אחת.

בסתיו 1941 נודע לנו שהושמדו כמה קהילות מסביב לדיבנישוק: ראדון, איישישוק, אלקניק ועוד עיירות שהיו שייכות לאזור שיפוטם של הליטאים. בינואר 1942 הוצא צו לנטוש את כל הרכוש ולעבור לוורונובה. שכרנו עגלות, העמסנו עליהן את הצרורות והגענו לוורונובה. הייאוש היה גדול, הגרמנים היו אז בשיא הצלחותיהם, כבר היו קרובים למוסקבה וללנינגרד, וכל קרן של הצלה לא נראתה באופק.

הצפיפות היתה גדולה מאוד, הכניסו אותנו לבית אם אשתו של אליהו בליאכר. בבית זה גרה האֵם עם שני בניה וגם אנו חמש נפשות: אני, אחותי מינה, אחי אליהו. אלינו הצטרפה רעיה, אחותו של אלי סוצקובר, שברחה עם הרוסים והגיעה עד סמולנסק. כשנכנסנו לשם הגרמנים, היא חזרה לדיבנישוק. הואיל ולא היה לה איפה להיות, התאכסנה אצלנו, מכיוון שאחותי מינה היתה חברה טובה שלה.

כאן נהגו הגרמנים כמו בדיבנישוק. את הכשרים לעבודה היו שולחים לעבודות כפיה שונות. במשך כל החורף של 1942 עבדתי בכפר ניבושה, כ־9 ק"ג מוורונובה. עקרנו עצים, נסרנו וסידרנו אותם במטרים מעוקבים — הם היו מיועדים להסקה. ארבעה חברים התגוררנו בבית איכר, ביחד עם מאיר דובינסקי. עם גמר העבודה, היינו עוזרים לאיכר והוא היה נותן לנו קצת אוכל. כמובן, שתמיד היינו רעבים.

הבריחה מוורונובה

כך נמשך המצב עד חודש מאי. ב־9 במאי הקיפו משמרות כבדים את הגיטו, אין יוצא ואין בא. הגיעו אלינו שמועות על חיסול כל יהודי מחוז לידה. האנשים היו נפחדים ומדוכאים, כי הרגישו שמה שהוא איום עומד להתרחש.

הגיסים של אליהו בליאכר, שהיו רוכלים והכירו יפה את כל הסביבה, אירגנו קבוצה לברוח מהגיטו. אני נתתי שעון־יד והצטרפתי לקבוצה. נתנו שוחד לשומרים ובלילה יצאנו קבוצה של 50 איש מהגיטו. הלילה היה חשוך, יצאנו ב־11 בלילה והגענו ליער כ־10 ק"מ מוורונובה וחיכינו לידיעות מהעיר.

לאחר כמה ימים שלחנו כמה אנשים להיוודע מה נשמע בוורונובה. הם חזרו וסיפרו על האסון. את אבי הרגו במיטה, את אחותי מינה, אחי אליהו ואת רעיה, אחות סוצקבר, חיסלו. אחותי שולמית עם בעלה הרמן ובתם לילי וכן דודתי ציפה לאה, בעלה ישעיהו קפלן וחברי יצחק סגל, נשארו בחיים.

את היהודים המעטים שנשארו בחיים ריכזו ברחוב אחד. לאחר הערכת המצב הגענו למסקנה, שבתנאים הנתונים אין מנוס מאשר לחזור לוורונובה. וכך עשינו. בלילה התגנבנו העירה והצטרפנו ליתר היהודים. באחד הימים, כשיצאנו לעבודה תחת משמר של שוטרים, עברנו על יד הבית שגרנו בו. ביקשתי מהשוטר רשות להיכנס הביתה, ולנגד עיני נתגלה מראה מחריד: על הרצפה מפוזרות תמונות קרועות, סימני הדם הקרוש של אבי על הקירות ועל הרצפה העידו על מאבקו הנואש של אבי על החיים ברגעיו האחרונים.

אני עומד ומתייפח מרה — אך קריאת השוטר עוררה אותי מהזיותי.

באחד הימים ציוו עלינו לקחת הצרורות וללכת לתחנת בסטון ומשם הגענו ברכבת ללידה.

בגיטו לידה

בגיטו לידה התנהלו החיים לפי המתכונת הידועה בגיטאות — יודנראט, משטרה יהודית, עבודות כפיה. עבדתי זמן קצר במנסרה ואחר כך העבירו אותי לעבוד בז'נדרמריה הגרמנית בלידה. מסרו לי אגף של כמה בתים ותפקידי היה לדאוג לחימום החדרים. הייתי מביא עצים ומסיק את התנורים. שם התגוררו אנשי ס.ס. שלעתים תכופות היו יוצאים לפעולות. פעם ראיתי אותם חוזרים מפעולה עצובים, התברר שאחד מאנשיהם נפל בפעולה.

באופן יחסי היה מצבי טוב יותר ממצבם של שאר בני משפחתי בגיטו לידה, כי הייתי אוכל את השיירים מהמטבח ולא נאלצתי לעבוד קשה בחוץ. עבדתי שם כחמישה חודשים, והנה הגיעה פקודה מה„גביטס־קומיסר" האוסרת על יהודים לעבוד במקומות אלה. שלחו את כל היהודים משם, ואותי בתוכם.

בשליטת הפרטיזנים

הרגשתי שהחגורה הולכת ומתהדקת ויש למצוא איזו דרך לברוח מהגיטו. במקרה מצאנו אני ויצחק סגל באחד המזרונים הישנים 250 דולר ובאמצעות אחד ששמו — קופל מאיביה קנינו אצל גוי אקדח בלגי, והתכוננו לברוח מהגיטו.

התמזל לנו מזלנו ולגיטו באו פרטיזנים מביעליצע לקחת את קרוביהם, ואני, יצחק סגל ושולמית הצטרפנו אליהם. הלכנו במשך כל הלילה ללא מרגוע, עד שהגענו לניימן, מרחק של 35 ק"מ מלידה. שם עברנו את הניימן בסירה והרגשנו הקלה, כי המקום הזה היה בשליטת הפרטיזנים. במרחק־מה מצאנו מספר משפחות שברחו מלידה.

אלינו הצטרף בחור מוורשה בשם מאקס ויחד הקימונו אוהל. אני, יצחק סגל ומקס היינו יוצאים בלילה, מתדפקים על דלתות האיכרים ומבקשים מזון. האיכרים לא היו מסרבים. לאחר שהייה של שלושה חדשים במקום, החלטנו — מטעמי בטחון — להצטרף לפרטיזנים.

באמצעות בחור אחד מז'טל הצלחנו להחליף את האקדח הבלגי ברובה. רובה שני הרכבנו מחלקים שקנינו, ובזכותם נתקבלנו ל„אורליאנסקי אוט־ריאד". אנחנו בתור לוחמים, ושולמית בתור רוקחת בבית־חולים שדה.

המקשר הציג אותנו בפני המפקד פאנצנקו והוא קיבל אותנו.

הפלוגה שלנו היתה מורכבת כולה מיהודים. בפלוגה זו היו כמה סיירים מנוסים שהכירו יפה את הסביבה, לכן הוטלו עלינו משימות משקיות, כלומר: לספק לפרטיזנים מזון ובשר. מילאנו משימה זו בהצלחה רבה וזכינו להערכה מפי המפקד. כשהמצב בחזית נטה לרעת הגרמנים, הצטרפו לגדוד שלנו אוקראינים. פלוגה שניה היתה על טהרת האוקראינים, שהיו אנטישמים מובהקים, במיוחד הצטיין בשנאתו ליהודים מפקד הפלוגה „שכנא". הוא השפיע על המיפקדה לקחת את הנשק מהיהודים ולמסור אותו לגוים. באחד הימים לקחו מאתנו את הנשק ורצו לגרש אותנו מהגדוד. במקרה היתה בסביבה יחידה מיוחדת של צנחנים רוסיים ומפקדם היה יהודי בשם דווידוב. התקשרנו אתו וסיפרנו לו על המעשה האנטישמי והוא הכריח אותם להחזיר לנו את הנשק.

אז נתקבלה פקודה להרחיב את פעילות הפרטיזנים ביערות גרודנה, ואני נשלחתי לשם וצורפתי לאחד הגדודים. שם השתתפתי בפעולות קרביות בפיצוץ גשרים ופסי־רכבת, ניתוק קווי טלפונים ופעולות משקיות. בפעולה משקית אחת כמעט ששילמתי בחיי. היה זה בזמן שחזרנו לבסיס עם עֲגלה עמוסה מצרכים. הגענו לגשר, שם חיכה לנו מארב של 80 שוטרים, שהתחיל להמטיר עלינו אש תופת. עזבנו את העגלה ובקושי הצלחנו לברוח דרך הביצות ליערות.

האנטישמיות משתוללת

האנטישמיות לא פסחה גם על היהודים שביערות גרודנה. זכור לי מקרה מזעזע כשתפסו יהודי שנרדם בשעת השמירה. למחרת הביאו אותו לפני המיסדר וקראו לפניו את גזר־דין המוות. הבחור עמד חיוור כסיד ודמעות זלגו מעיניו. הוא התחנן שירשו לו להתגונן ולהסביר את המקרה. תחנוניו לא הועילו. למיסדר ניתנה הוראה לא להתפזר, עד שיבוצע פסק־הדין. שני רוסים הובילו את הבחור למרחק של כ־50 מטרים מהמקום ויריה פילחה את האוויר. לבי היה שותת דם, הרי קרו מקרים לאין ספור שרוסים נרדמו בשעת השמירה — ובכל זאת לא הוציאו אותם להורג.

כמו חיה ניצבת לפני התמונה המזעזעת הזאת. מובילים את הבחור היהודי, הוא זורק את מבטו אל היהודים ועיניו מלאות בקשה ותחנונים — הצילו אותי! חף מפשע אני! מילאתי את כל המשימות במסירות והקרבה! למה מגיע לי עונש כזה?...

ואנו, היהודים, שבעתיים המר לנו הגורל. אנו רוצים לעזור לו, אבל ידינו קצרות מלהושיע. לבנו בוכה במסתרים.

את חברי היקר והמסור יצחק סגל השארתי יחד עם אחותי שולמית ביערות ליפיציאנסק ולא ידעתי על גורלם עד השחרור. אחותי שולמית נשארה בחיים ויושבת כיום בארץ. על יצחק סגל נודע לי שבאחת הפעולות נגד הפולנים הלבנים, הוא נסוג דרך הניימן, ותוך כדי צליחת הניימן, איבד את הרובה. כעונש, גירשו אותו מהגדוד — ומאז נעלמו עקבותיו.

השחרור

ביערות גרודנה שהיתי עד השחרור. השתתפתי באופן פעיל בהתשת כוחות הגרמנים הנסוגים מהחזית, ועשיתי כמיטב יכולתי לגמול להם את אשר עוללו לנו.

עם השחרור גויסתי לצבא האדום ונשלחתי לחזית, שם נפצעתי בידי ולקחו אותי לבית־חולים בקובנה. לאחר החלמתי, גויסתי לבית־ספר לחובשים. עם תום המלחמה נרשמתי לשירות קבע ל־3 שנים. מהצבא השתחררתי בשנת 1959 ועליתי ארצה.

בארץ זכיתי לבנות לי בית עם אשתי מאשא ונולדו לנו שני ילדים. הבן הבכור אריה ובת בשם שרה, הממשיכים במסורת הוריהם.

הביקור בדיבנישוק

בעיר מולדתי דיבנישוק ביקרתי פעמיים. פעם בשנת 1948, יחד עם פיניה (פנחס) ליפקונסקי ואחר־כך בשנת 1957, במדי הצבא האדום. העיירה עשתה עלי רושם מחריד, רוב הבניינים עלו באש, רק פה ושם בצבצו שרידי קירות הרוסים, שהעידו על האסון הגדול שפקד את עיירתנו. התיישבתי בין שרידי בית־המרקחת שלנו ושקעתי בהרהורים נוגים. „היכן משפחתי היקרה ?... היכן הנוער היהודי התוסס ? היכן הם חברי מ„השומר הצעיר", שאתם ביליתי את מיטב שנותי היפות ? היכן הם ?

דממת מוות שוררת מסביב. דמעותי הלוהטות מכסות את הלבנים הזועקות מקיר. בכאב אצור ושנאת זעם עזבתי את מקום הולדתי ומכורתי.

סיפורו של פרטיזן

אליהו בלכר

המלחמה בין גרמניה ורוסיה התחילה ב־22 ביוני 1941 ולמחרת היום היו כבר הגרמנים בדיבנישוק. היה זה בין הערביים, אבי התפלל אז תפילת מנחה בבית־הכנסת הישן, שחלונותיו מופנים היו לצד הרחוב הראשי, רחוב וילנער, שדרכו התקדמו הכוחות הגרמניים מזרחה.

הגרמנים הבחינו בתנועות של היהודים המזוקנים בבית־הכנסת וכמה מהם פרצו פנימה, הוציאו מארון־הקודש את ספרי התורה, ופרשום לרוחב הכביש והטנקים הגרמניים עברו עליהם בדהרה רבה לקול תשואות ההמון המשולהב.

אבי סיכן את חייו והתחנן בפני הגרמנים שיחזירו את ספרי התורה. גרמני אחד כיוון אליו אקדחו, אבי ניצל אז ממוות ודאי, הודות לאיכר וואצק הצולע, שהזדמן אז לבית־הכנסת. אבי חזר הביתה כל עוד רוחו בו. מאז גדל הפחד והחרדה בעיירה ואבי התפלל בבית. בחג ומועד התקיימו בחשאי מניינים בביתנו.

היגון על נפילת אחי הבכור גרשון

בנוסף ליגון שירד על העיירה, הגיעה אלינו ידיעה, שאחי הבכור גרשון שגוייס לצבא הפולני, נפל בהגנת ווארשה יחד עם ישעיהו משה כץ ואחרים.

אבי היה בוכה במסתרים ובחצות הלילה היתה בוקעת המיה חרישית מחדרו. היה זה קולו הנאנח של אבי שהיה אומר תיקון חצות לזכר נשמת בנו שנפל במערכה נגד הנאצים ימח שמם.

קולו היה מתנשא למרחקים ומתמזג עם המיית הרוח הסוערת מעל צמרות האלונים שממול הכנסיה.

הפחד והדכאון

הואיל ועיירתנו היתה מרוחקת מתחנת רכבת, הניחו הגרמנים את הטיפול בה לזמן מאוחר יותר. אך למרות הכל, היו גרמנים מופיעים בעיירה לעתים קרובות ודורשים שלמונים. היודנראט היה אוסף כסף ומפצה אותם. באחד הימים הופיעה קבוצת גרמנים, כדי לעשות שמח. הם אספו את צעירי העיירה בככר השוק, מול הכנסיה, העמידו את כולם על הברכיים ואילצום לעשות התעמלות. לאחר־מכן הכריחום לרוץ מסביב לשוק —

עד אפיסת כוחות. ושוב תרגילי התעמלות. לאחר כמה שעות של עינויים, נאם אחד הגרמנים נאום אנטישמי פרוע והגרמנים התחילו להתלהב. אולם הודות לכומר שיצא וביקש עבורנו, נמנעו אז קרבנות.

כדי למרר ליהודים את חייהם, אסרו עליהם כבר בימים הראשונים לשאוב מים מה„פלומפ" (משאבה), שהיתה מותקנת במרכז השוק, וכל האנשים שגרו מסביב היו שואבים משם מים. פעם התגנבה אחותי הבכורה לאה ל„פלומפ" ומילאה דלי מים, התנפלו עליה כמה בריונים, הרביצו לה ולקחו ממנה את הדלי. הלכתי למשטרה שממול להתאונן — ואסרו אותי. במאמץ רב הצליח אבי לחלץ אותי מהמאסר, אחרי שנתן כופר לאחד השוטרים.

הקורבנות הראשונים

כמה ימים לאחר כניסת הגרמנים, הרגה המשטרה לעין כול שני רוסים מאנשי נ.ק.ו.ד. שנשארו תקועים בעיירה. למחרת בערב הרגו הגרמנים את דוד שקליאר (דוד דער זעקל), בשעה שניסה להגיע בדרך עקיפה לבית דילטיצקי, גיסו. הפחד בעיירה גדל שבעתיים כשנודע לנו שהשודד הידוע, קאזיוק סקייווס נתמנה לראש המשטרה. חששותינו התאמתו. הוא אירגן כנופיה של צעירים פולניים שהתעללו בנו. מדי ערב היו פושטים על בתי היהודים העשירים וגוזלים מכל הבא ליד. בעיקר היו מתפרצים לבתי החנוונים שהיה להם מלאי של מצרכים. זכורני שפעם התפרצה החוצה שרה לאה, בתו של בנימין מכלסון, בזעקות שבר: „הצילו! שודדים אותנו"... אך הכול פחדו לבוא לעזרתה.

באחד מימי השוק, שהיה כרגיל אצלנו ביום חמישי, התפרצו לביתו של איצ'ה בנימין והרגו אשה צעירה מווילנה, שהתגוררה אצלם בתוך הבית, ואת ראש תינוקה הטיחו בכותל, עד שמוחו הותז לכל עבר. גדליהו, חתנו של איצ'ה בנימין, ניסה להגן על האשה — ואז הרגו גם אותו באותו החדר.

במיוחד היינו המומים למראה שיירות השבויים הרוסים, שהיו חולפות על יד ביתנו לרחוב דוביצישוק, לכוון המוגילניק (בית־הקברות הנוצרי). שם היו מורידים אותם מהמשאיות ומחסלים ביריות בעורף.

אם הגרמנים נוהגים כך עם שבויי מלחמה, שחלה עליהם אמנת ז'נבה, איזה גורל צפוי לנו?

בינואר 1942 נתקבלה פקודה מהגביטס־קומיסר לחסל את הישוב היהודי בדיבנישוק ולהעביר את כל היהודים לוורונובה הסמוכה.

היה זה חורף קשה ומושלג, העמסנו את המשפחות על מזחלות, כל אחד לקח בצרור את רכושו הדל ועברנו לוורונובה. כוונת הגרמנים ברורה:

לרכז את היהודים הנשארים מכל הישובים הקטנים למקום אחד, ואחר־כך — לחסלם במחי־יד אחת.

למראה הגיטו חשכו עיני. הצפיפות היתה ללא נשוא, הגרמנים צופפו 6—8 משפחות בבית אחד, בקושי מצא לו כל אחד מקום על הרצפה לשים ראשו.

החיים התנהלו לפי המתכונת הידועה של הגיטו: טלאי צהוב, עבודת כפיה, הפחדה, התעללות, חיסול יהודים בודדים באכזריות רבה. הכל, כמובן, כדי להחזיק את היהודים בפחד ובמבוכה.

חיסול גיטו וורונובה

ביום שבת, בשמונה במאי 1942, הרגשנו שמשהו עומד להתרחש, משהו מעיק ומחניק. האנשים מציצים דרך סדקי החלונות בפחד ודאגה.

אנו במעצר — הגיטו מוקף בשרשרת שוטרים פולניים ואנשי ס.ס., אין יוצא ואין בא. הרגשת הפחד אופפת את כולנו, אנו מרגישים כי הסוף קרב. כל אחד מביע את חרדתו בצורה האופיינית שלו: אחד מכוסס את ציפרניו; אחד מנגב בצנעה את דמעותיו; והעיניים, אלה העיניים — מביעות אימה ופחד. והשעות נמשכות בציפיה לאין סוף.

לאחר שעות רבות של בלהה, הוסר העוצר, אך השמירה מסביב לעיירה נמשכת. היהודים לא נרגעים. ההרגשה הכללית היא שהקץ קרב ובא, רבים מנסים לברוח בלילות הבהירים, אחרים מנסים לשחד את השוטרים שיתנו להם לברוח מהגיטו. רבים מצליחים, אחרים נתפסים ונהרגים.

אור ליום שני כ״ד באייר (1.5.42) השמש שולחת את קרניה על שדות הקמה הזהובה ומכסה באור שופע את הגנים העמוסים פרי לעייפה. היא משרה על העולם שמחת חיים, אך ליהודי וורונובה לעומת זאת הוא יום מר ונמהר.

בסביבות הגיטו מורגשת תכונה מוגברת של אנשי ס.ס. ושוטרים פולניים. שרשרות השמירה מסביב לגיטו הולכות ומתהדקות, מורגשת נהירה רבה של הגויים מכפרי הסביבה, מזויינים במעדרים, קלשונים, אתים ומוטות ברזל. הם צועדים במצעד קולני העירה.

הגרמנים ועוזריהם הליטאים והפולנים עוברים מבית לבית, מוציאים את היהודים מקטן ועד גדול ובמהלומות ומכות רצח דוחפים אותם אל כיכר השוק. מי שמנסה להתחמק, נהרג במכות גרזנים ומוטות ברזל.

השוק מלא וגדוש יהודים נפחדים, הכורעים על רגליהם ואימת המוות נשקפת מעיניהם. האספסוף המשתולל עובר מבית לבית, עוזר לגרמנים ומפליא

מכות לכל יהודי המזדמן בדרכם, פורץ לבתים, שודד, הורס ושובר את כל הבא ליד.

לפתע מופיע מפקד גרמני, ווינדיש, ונושא נאום ארסי:

— העם היהודי הוא האויב הגדול ביותר של העם הגרמני ושל כל האנושות — ועל כן הוצא עליו פסק־דין מוות.

מהשוק נרדפים היהודים להצטלבות הרחובות: לידה — הרכבת — והרמנישקי. בהצטלבות זו עומדים המפקדים הגרמניים, ביניהם: ווינדיש, הגביטס־קומיסר וורנר וסגנו הינדס ומחלקים את היהודים לקבוצות: מי לחיים ומי למוות.

ימינה — לרחוב הרכבת, אלה הנשארים בחיים. שמאלה נשלחו כמה מאות אנשים חשובים, כבני־ערובה. כשיקרה משהו לגרמנים — יוצאו ישר להורג. אלה שכוונו ישר לרחוב לידה, הופקרו מיד והכנופיות, חיות הטרף, עמדו משני צדי הרחוב והמטירו על היהודים מכות־רצח עם כל הבא ליד: גרזנים, אתים, מגלבים ומוטות ברזל, מרטו את הזקנים של נכבדי העדה והתעללו בהם לפני שהגיעו לקבר האחים.

היהודים הובאו קבוצות קבוצות לבור, נצטוו להתפשט ולהיכנס לבורות. שם נורו בערפם, הושכבו שכבות שכבות ונשפך עליהם סיד וכלור לחיטוי. בין הקבורים היו גם אנשים שהיו רק פצועים, הם כוסו בעודם חיים ונחנקו.

בצורה אכזרית זו הושמדו יהודי וורונובה, דיבנישוק, קוללישוק, סולצניק, סטשילעס, יאשון וביניאקון. בסך הכול הושמדו ביום זה כחמשת אלפים יהודים, לכל הפחות.

כל משפחת אבי התחבאה בבונקר וניצלה. אני, אשתי וחמותי הוצאנו לשוק, את חמותי שלחו ישר למוות ואותי, כבעל מקצוע, ואת אשתי ושני ילדי שלחו ימינה.

עוד מהדהדות היריות וקולות הזעקה הבוקעות השמימה של הנרצחים, הופיע בפנינו קצין גרמני ואמר:

— דעו לכם שנשארתם בחיים בחסד ולא בזכות, ועל כן עליכם לשלם את המחיר — ותוך כדי דיבור, פרש שמיכת שדה וציווה לזרוק לתוכה את כל דברי הערך. מי שיעלים כסף או זהב, יוצא להורג. השמיכה נתמלאה ונלקחה על ידי הגרמנים.

לאחר הנאום, נרשמו כל היהודים הנשארים בחיים. בשעת הרישום התרחשו מחזות מחרידים, אנשים בכו כילדים, התיפחו וילל. אחדים נשארו ללא הורים, אחרים ללא ילדים או נשים. רבים התעלפו.

המחזה המזעזע ביותר, המלווה אותי, כל ימי חיי, הוא מראה העגלות העמוסות בגדי הנרצחים — כל אחד הכיר את בגדי יקיריו המגואלים

בדם. ההתמוטטות היתה כללית ורבים מהאנשים נאחזו פלצות.

לאחר הרישום לא הורשינו לחזור לבתינו, הם היו כבר שדודים והרוסים על־ידי האיכרים. אותנו ריכזו ברחוב לידה, 8—10 משפחות בבית אחד. חפויים ואבלים יצאנו שוב לעבודות כפיה שונות, עד שהגיעה פקודה להעביר אותנו לגיטו לידה. אנשי שארית הפליטה לקחו את הצרורות הדלים ובלב דווי ובדומיית מוות, התקדמה השיירה לכיוון תחנת הרכבת בסטון.

בגיטו לידה

לאחר חיסול גיטו וורונובה, קיבלנו פקודה ללכת ברגל לבסטון ומשם ברכבת לגיטו לידה. לקחנו את החבילות על שכמנו ובליווי שוטרים הלכנו לבסטון. בדרך עברנו על יד בור ההריגה. ארכו היה 12 מטר, רחבו 6 מטר ועומקו 4 מטר. על פני כל השטח היו מפוזרים ניירות, תמונות ומסמכים. על יד הבור עוד עמדו ארבעת העמודים שעליהם פוצצו הנאצים ימ״ש את גולגולות התינוקות.

בצד התגלגלו עוד בקבוקי היי״ש והוודקה ששתו התליינים. הבור נראה היה כאילו מתרומם מהאנשים שעוד נשמו. — לבי בכה בקרבי על גודל האסון שפקד את עמנו, אבל לגרמנים אסור היה להראות דמעות.

גיטו לידה עשה רושם מדכא. הוא היה מוקף גדר תיל בגובה של שני מטר ועליו הופקדה שמירה תמידית. כל בוקר היה היודנראט עושה סידור עבודה ואני עבדתי בכל מיני עבודות. בגיטו סבלנו מחסור ורעב ובתי מתה בגיטו. הרגשתי מחנק והחלטתי לעזוב את הגיטו ויהי מה. הגיעו אלינו שמועות על פרטיזנים ותכננתי לצאת אליהם. למטרה זו רכשתי לי רובה וחכיתי להזדמנות הראשונה לצאת מהגיטו.

לאוטריאד ביעלסקי

לאחר ציפיה של כמה חדשים, הגיע לגיטו פרטיזן אחד, שכונה בשם לייבקה קאַדאַפ, לקחת אנשים לאוטריאד של ביעלסקי. הצטרפנו אליו אני וגיסי לייבקה. כל הלילה הלכנו בדרכים עקלקלות ביער, עד שהגענו לאיזור הפרטיזנים. משם המשכנו הלאה, עד שהגענו אל ביילסקי. ביילסקי שהיה מכר טוב שלנו, קיבל אותי בזרועות פתוחות.

לאחר שהייה של 7 ימים, קיבלתי ממנו רשות לחזור לגיטו להביא את משפחתי. קיבלתי אקדח ויחד עם עוד חבר, התקדמנו לעבר לידה. 12 ק״מ מלידה שכרתי איכר מהימן עם עגלה, הגעתי אתו לגיטו ואמרתי לו לחכות, עד שאוציא את אשתי וילדי.

ב־12 בלילה זחלתי מתחת לחוטים ונכנסתי לגיטו. בבוקר — בעזרתו

של מפקד המשטרה היהודית סטוליצקי, עמדתי בתור עם אשתי, כאילו יוצאים לעבודה, ויצאנו את הגיטו. האיכר הלביש את אשתי בגדי איכרה ונתן לה מגל ביד — והם נסעו לביתו. בלילה אספתי 12 איש, ושוב בעזרת סטוליצקי, המפקד של המשטרה היהודית, יצאתי ב־1 בלילה את גיטו לידה אל ביעלסקי.

בשליחות להצלת יהודים

שבוע ימים לאחר מבצע זה נשלחתי שוב על־ידי ביעלסקי להוציא יהודים מגיטו לידה וגם להביא תרופות שאזלו. גם הפעם זחלתי בלילה תחת חוטי התיל ונכנסתי לגיטו. בגיטו נתפרסמתי כבר כפרטיזן המצליח להעביר יהודים אל אוטריאד ביעלסקי. בזמן קצר ריכזתי 46 אנשים עם נשק וקצת תרופות, ובעזרת המפקד סטוליצקי הצלחתי באישון הלילה לחמוק מהגיטו ולהגיע בשלום ליער.

לאחר מנוחה של עשרה ימים, ביקשני ביעלסקי להביא עוד יהודים ותרופות. הפעם הלכתי לבדי וחדרתי לגיטו בלילה. בואי עשה לו כנפיים ובמשך כמה ימים ריכזתי קבוצה של 76 איש. בביקור זה לקחתי אתי את בנו של המפקד סטוליצקי, כתגמול על עזרתו הרבה בהטעיית הגרמנים שלא ירגישו במתרחש שם. הבטחתי לו שבבוא הזמן, אוציא גם אותו ואת אשתו מהגיטו.

לאחר הצלחת המבצע הזה, נתבקשתי שוב ללכת לגיטו לידה. ואכן לאחר מנוחה של שבועיים, הגעתי שם והוצאתי מהגיטו 86 איש, ביניהם את אחותי שרה הינדה עם בעלה דוד מובשוביץ ובתם הניה, כמו כן את גיסי השני מאיר אולקניצקי. גם מבצע זה עבר בהצלחה, וכעבור יומיים היינו כבר במקום מבטחים.

לאור התמצאותי בדרכים ולאור הצלחותי הקודמות, נשלחתי שוב לגיטו. יש לציין, שבכל הפעולות ובמיוחד בפעולות האחרונות, עמדה לי עזרתו המסורה של המפקד סטוליצקי. בלעדיו לא הייתי יכול לבקר כה תכופות בגיטו ולהוציא כל כך הרבה אנשים. בפעולה זו הוצאתי מהגיטו 33 איש, ובתוכם את זיידקה לובצקי.

בגיטו השארתי את אחות אשתי שעברה ניתוח באוזן, את אחותי לאה, בעלה ושלושת ילדיה, ואת אבי שלא רצה לעזוב את אחותי. הוסכם בינינו — שבביקור הבא אקח גם אותם. לא הספקתי להביא את האנשים אל ביילסקי, והנה התחיל המצור הגדול ב„פושצ'ה הנליבוקית" — ואז נתפרדה החבילה. כל אחד ברח לכיוון אחר ואני וזיידקה לובצקי, שמואליק מלידה, אחד מסולצניק ופרטיזן רוסי, פנינו לעבר דיבנישוק. עשינו זאת

משני טעמים: ראשית, רצינו להתחמק מהמצוד הגרמני שהיה בעוצמתו הגדול מכל המצודים שקדמו לו. שנית, רצינו לקחת מהגויים את הרכוש שהיהודים השאירו אצלם.

בסביבות דיבנישוק

כשהגענו למקום במרחק כ־12 ק"מ מדיבנישוק, נכנסנו לכפר אחד, לקחנו מאיכר עגלה רתומה לשני סוסים והגענו לטוחן יוכנייביץ'. ידענו שאנשי העיירה החביאו אצלו בגדים, כסף וזהב. אך יותר מכול חיפשנו את חתנו, שהיה משתף פעולה עם הגרמנים וידיו שפכו דם יהודי רב. חתנו, כנראה, הרגיש בנו והצליח להתחמק מהבית, אך את הטוחן מצאנו. הפחדנו אותו בנשק שבידינו והוא הכניס בשקיק כסף וזהב ונתן לנו גם בגדים ואוכל לדרך. משם נסענו לכפר אחר, בו הפקיד גיסי שייקה בגדים אצל איכר אחד ומאיר רוגול השאיר אצלו הרבה אריגים. האיכר הוציא מבור בגורן את הדברים והחזירם לנו.

כך הסתובבנו בסביבה, עד שהגענו לכפר כ־8 ק"מ מלידה ושם שכבנו לישון. כשהתעוררתי בבוקר, לא מצאתי לא את זיידקה ולא את העגלה. זיידקה ניצל את ההזדמנות שישנתי ולקח את כל הרכוש שאספנו אצל הגויים וחזר לגיטו לידה. ברכוש הזה — כך, כנראה, עשה לו חשבון — יוכל בשקט לחיות בגיטו, ולמה לו לסבול ביערות? אך בסופו של דבר ניספה יחד עם כולם בגיטו לידה. למזלי, השאיר לי את הרובה, אחרת עלול היה מצבי להיות חמור מאוד.

חזרתי ליערות לחפש את אוטריאד ביעלסקי. לאכזבתי הגדולה, לא מצאתי אותם כבר במקום הקבוע. מפי פרטיזנים נודע לי, שהם עקרו משם בעקבות המצוד.

בלית ברירה חיפשתי דרך להצטרף לאוטריאד אחר, ואכן נתקבלתי לאוטריאד ע"ש „אלכסנדר ניעבסקי". שהיתי שם עשרה ימים ונשלחתי לפעולה, לשים חומר נפץ תחת פסי הרכבת. בפעולה זו נפצעתי באצבעותי וליד העין השמאלית. שהיתי במחנה זמן־מה לצורך ריפוי. וכאן נודע לי, היכן המשפחה שלי. לא היססתי רגע ויצאתי לדרך. לאחר חיפושים רבים, מצאתי את משפחתי ואת כל האוטריאד של ביעלסקי.

לאחר שהמצוד נסתיים והרוחות קצת שככו, שלחתי את גיסי להוציא מגיטו לידה את אבי ואת אחותי לאה עם בעלה וילדיה ואת גיסתי עם משפחתה. הוא חדר לגיטו והוחלט למחרת להוציא את כולם אל ביעלסקי. לרוע מזלם הוקף בלילה הגיטו במשמרות כבדים — אין יוצא ואין בא.

בשעה 4 בבוקר העירה אותו אחותו ואמרה לו:

— יעקב, הגיטו מוקף, קום והצל את עצמך ואת חברך.

הם הצליחו לעבור את הגדר, להתחבא בבית היציקה עד הערב, ומשם — להתחמק היערה.

איך הצלתי את חייו של פרטיזן יהודי

כאות הערכה על מסירותי לאוטריאד ועל הביצוע המוצלח של כל הפעולות שהוטלו עלי, מוניתי על ידי ביילסקי לשמש כשלישו. מאז הייתי מלווה את זוסיה בכל מסעיו ופגישותיו עם מפקדים רוסיים.

באחד הימים הגענו לאוטריאד אלכסנדר נייבסקי, לפגישה חשובה עם המפקד. שם נמסר לי, שנתפס בחור יהודי בשם טוביה שנרדם בשעת השמירה ומחר עלולים להוציאו להורג.

חיפשתי דרך איך להצילו. קודם עלתה מחשבה בלבי לבקש את מפקד האוטריאד שיחון אותו. אך זנחתי מחשבה זו, מכיוון שהכרתיו כשונא יהודים. שאלתי את החברה היכן טוביה כלוא? הראו לי את הבונקר. בחוץ עמד משמר. התברר, שהבונקר מחולק לכמה תאים, באחד מהם כלוא הבחור ובשני עובד סנדלר.

נכנסתי אל הבונקר, כביכול כדי לתקן הנעלים ופניתי אל הבחור ואמרתי לו:

— שמע טוביה, גורלך נחרץ! אם לא תברח מכאן, הנך אבוד. הוא ביקש מהזקיף רשות ללכת לבית־שימוש, ניצל את חשכת הלילה וברח למקום מסויים, בו הסתתר עד שבאתי לקחתו.

עזבתי את הבונקר והנה אני שומע יריות. לשאלתי „מה קרה?" אמרו לי: „טוביה ברח מהמעצר". לאחר זמן־מה, כשחזרנו אני וביילסקי מהפגישה, הגעתי למקום הנועד ולקחתי את הבחור אל האוטריאד שלנו. כך הצלתי את חייו והוא נמצא אתנו כיום בארץ.

לאחר בואי ארצה, הגיעו אלי שמועות, שנמצאו פרטיזנים כפויי טובה, שלאחים ביילסקי הם חייבים את חייהם, אך מפיצים סיפורי בדים על התנהגותו של טוביה ביילסקי ומנסים להפחית מערכו הכביר בהצלת יהודים.

בימים ההם, כשמשפחות שלמות של יהודים אומללים הסתובבו ביערות ללא נשק וללא אמצעי קיום כלשהם והיו נתונים לרעב, לשוד ולביזה, והפרטיזנים הרוסים היו גוזלים מהם את פתם היחידה ומגרשים אותם — היו טוביה ביילסקי ואחיו מסכנים את חייהם, סיפחו אליהם את היהודים האומללים על נשותיהם וטפם, סיפקו להם מזון ומחסה ועמדו במאבק תמידי עם המיפקדה הראשית שהתנגדה בתוקף למחנות המשפחתיים. טענות

הרוסים היו מבחינות רבות צודקות, המשפחות היוו מעמסה כבדה לאוט־ריאד, הקשו על יכולת התמרון ועל ביצוע פעולות חבלה נגד הגרמנים. המחנות המשפחתיים שימשו נקודת תורפה לגילוי מסתור הפרטיזנים.

למרות הכל, האוטריאד של ביילסקי היה היחידי שקיבל אליו יהודים ללא הבחנה — אנשים, נשים וטף, עם נשק ובלי נשק.

שימשתי זמן ממושך כשלישו של טוביה ביילסקי והייתי עד לכל מה שהתרחש באוטריאד שלו ואני יכול לקבוע בהחלטיות, שביילסקי הציל יהודים רבים ממוות בטוח וסיכן את חייו וחיי חבריו למען מטרה אחת ויחידה — הצלת היהודים מהגיטאות.

אני אישית נשלחתי על־ידי ביילסקי חמש פעמים לגיטו לידה להביא יהודים העירה. מבצעי זה הצליח מאוד ובמשך זמן קצר הצלחתי להוציא מגיטו לידה מאתיים חמישים וחמישה אנשים.

בספר וורונובה מספר מ. שמיר (שמרקוביץ), שאנשים מנובוגרודק סירבו לקבלו בשעה שהגיע היערה מגיטו לידה, ורק הודות לביילסקי — קיבלו אותו. ואלה הם דבריו (עמוד 89) :

> „למזלנו, השתלטו האחים ביילסקי על האנשים. הגדיל לעשות הגדול ביניהם טוביה, אשר לא פסק מלהביא אנשים מהגיטו ובלבו מחשבה להציל יותר ויותר יהודים מהחיסול הבטוח. בנקודה זו היה ענין ההצלה מטרת חייו ממש, כאן לא שעה לדברי איש, אף לא לאנשי משפחתו, זה עשה עלינו רושם עצום".

עד כאן — דברי מ. שמיר.

לאחר שתנועת הפרטיזנים גדלה והתרחבה והרוסים בתמיכת מוסקבה השתלטו על מיפקדות הפרטיזנים, החלה האנטישמיות להשתולל גם ביערות והרוסים היו גוזלים את הנשק מיהודים חלשים ומגרשים אותם מהגדודים. מצבם היה נואש והם מצאו להם מפלט יחידי רק אצל טוביה ביילסקי. לי אישית ידועים מקרים רבים של פרטיזנים, שטוביה הצילם מצפרני הרוסים.

מאשימים את טוביה שהנהיג משמעת חמורה מאוד ונהג בתקיפות רבה. ברצוני לציין, שבתקופה ההיא, שחיי האדם היו הפקר, היה טוביה נאלץ לנהוג ביד חזקה ובהחלטיות, כדי להשתלט על הערב־רב ולהנהיג משמעת וסדר, שבלעדיהם לא היה יכול להחזיק מעמד אפילו זמן קצר ביותר.

בכמה מקרים פעל טוביה בחומרה רבה, אך אין אדם נתפס על צערו. בנסיבות ההן כל ערעור המשמעת היה מביא לידי התפוררות הגדוד כולו ותוצאותיו מי ישורן. לפניו עמדה הברירה להיות — או לא להיות ועל כן נהג כך ולא אחרת.

על מבצע אחד שהצליח

בזמן האחרון של שהותנו ביער, סבלנו מאוד מהפולנים הלבנים. הם שמו עלינו מצור ולא יכולנו להביא אספקה לאוטריאד. לאחר שהמצב הלך והחמיר, קיבלתי עלי את המשימה להביא מזון לאנשים.

בחרתי לי עשרה בחורים נועזים, החרמתי 6 עגלות ונסענו לסביבות נובוגרודק, שהיתה מרוחקת מהבסיס שלנו.

הפתענו את האיכרים, כי האיזור היה בשליטתם המוחלטת של הפולנים הלבנים — אבל לא התנגדו לנו. לקחנו מהאיכרים בשר, נכנסנו לטחנת קמח והעמסנו כמה עגלות וחזרנו לבסיס. אני ועוד כמה פרשים נסענו בראש השיירה.

הגענו לכפר אחד ונתקלנו שם בגשר צר שקשה היה לעבור עליו. מקומות אלה גרמו לנו תמיד צרות. התקדמותנו החלה להיות איטית ודרוכה יותר. לפתע הבחנתי בעשן סיגריות ושמעתי מדברים פולנית. פתחנו עליהם באש חזקה — וזה כנראה הפתיע אותם והם הסתלקו.

מטעמי בטחון שינינו את המסלול, ומשום כך איחרנו ולא הגענו בזמן המיועד לבסיס. איחרנו ביום שלם יותר מהמתוכנן. האנשים חשבו שהרגו אותנו בדרך ועל כן שמחתם היתה גדולה. הם קבלונו בנשיקות ובריקודים. הבאנו להם עגלות עמוסות כל טוב: לחם, בשר כבשים, בשר מעושן, קמח ודוחן.

בזמן האחרון, כשהגרמנים התחילו לסגת, סגרו עליהם הרוסים את הכבישים והם היו נאלצים לסגת דרך היערות. קיבלנו פקודה: כל גרמני שייתפס חי — אחת דינו למות. במו ידי תפסתי שני קצינים גרמניים והבאנו אותם למיפקדה. נאצי אחד, כשהעמדנו אותו ליד אחד העצים, הבין מה עומד להתרחש, ואמר: „אני לא אחיה, אבל גם היהודים לא יחיו". הפרטיזנים היהודים התנפלו עליו וביתרו את גופו בסכינים לגזרים. גם לקצין השני עלה אותו הגורל.

השהייה בוורונובה

לאחר השיחרור, נסעתי לוורונובה ונתקבלתי לעבודה ב־נ.ק.ו.ד. שם ניסיתי לאתר את משתפי הפעולה עם הגרמנים ולמסרם לשלטונות. ימים שלמים ישבתי עם מפקד נ.ק.ו.ד. ומסרתי לו פרטים על מעשי אנשים אלו. הרבה לא יכולתי לפעול, כי הרוסים בעצמם חששו מהאוכלוסיה שהיתה עויינת כלפי השלטון. והם לא רצו לעורר את זעמם.

בוורונובה לקחנו לטיפול שני ילדים קטנים שנשארו יתומים בודדים, האחד יקותיאל בויארסקי והשני ברל טרייביצקי. סידרתי אותם בעבודה

ועל ידי כך היו פטורים מלהתגייס לצבא האדום.

בצבא האדום מצא את מותו עשאל ביילסקי, אחיו של זוסיה — המפקד המהולל שעבר אתנו את כל הסבל ביערות — ומצא אחר כך את מותו בערבות פרוסיה. כמו כן התארח אצלי זמן ממושך פנחס ליפקונסקי, שהיה אז ילד קטן, יחידי ובודד.

חיים גרשוביץ הסתתר זמן רב אצל אחד הגויים — על־יד יורצישוק. יחד איתו התחבאו בניו הקטנים. הגוי סחט מחיים גרשוביץ כסף ללא הרף, וכשאזל כספו, מסר הגוי אותו ואת בניו לפולנים הלבנים אשר התעללו בהם באכזריות ורצחום.

דבר כזה קרה גם לגוטקע לוין (בנו של איטשע דער גיעראנינער) ומשפחתו. הוא התחבא בבור על יד הכפר גיעראניון. איכר שידע על כך, סחט ממנו כספים, וכשלא היה כבר מה לסחוט, הסגירם לפולנים הלבנים. הפולנים באו לחורשה, הוציאו את גוטקע לוין ומשפחתו מן הבור ורצחו אותם בו במקום.

משה קגנוביץ מוסר בספרו שסנטור בסנט הפולני, אשר התגורר בגיעראניון, היה מנהיג הפולנים הלבנים, וביוזמתו הוצאו להורג יהודים שהתחבאו בגיעראניון ובסביבה.

הביקור בדיבנישוק

בזמן שהותי בוורונובה, לקחתי אתי 4 שוטרים ונסעתי לדיבנישוק. את הבית שלנו מצאתי שלם. גרו בו חמש משפחות, ביניהם באושקע השיכור, שנתמנה על ידי הרוסים כיושב ראש המועצה המקומית. הוא דוקא התייחס אלי באדיבות ועזר לי לאסוף קצת דברים שהפקדנו אצל הגויים. סובבתי בעיר מולדתי החרבה, אבל וחפוי ראש. מכל חורבה ומכל תל זעק אלי האסון הנורא והיתמות האילמת. לבי נקרע לגזרים למראה החורבן והשממה.

— רבונו של עולם! — זעק לבי מרוב כאב — אנא, נקום נקמת דם עבדיך השפוך.

הביקור בעיירתי דיכא את נפשי והחלטתי היתה נחושה לעזוב את ארץ הדמים, למען עתידי ולמען ילדי. פני היו נשואות לארץ־ישראל.

ארצה הגעתי בשנת 1948, בעיצומם של הקרבות. גוייסתי תיכף לצה״ל והשתתפתי בקרבות בחלקים שונים של הארץ, עד שנפצעתי מרסיס בגב ושכבתי חצי שנה בערך בבית־החולים בתל־השומר.

כשאני מביט אחורנית על קורות חיי הסוערים, לבי מלא הודיה לאלוהים שזיכני להגיע עד הלום ולהקים בארץ משפחה.

תחת הכיבוש הגרמני

שרה הינדה מובשוביץ

ביום שני (24.6.41) לאחר פרוץ המלחמה נגד בריה״מ, נכנסו הגרמנים לדיבנישוק. ביום רביעי היה שקט. בבוקר אותו יום הלך אבי, כרגיל, להתפלל בבית הכנסת. הגרמנים שעברו שיירות־שיירות דרך רחוב ווילנר, ראו בעד חלונות בית־הכנסת את היהודים המתפללים. הם פרצו לבית־הכנסת, חטפו את ספרי־התורה, פרשום לרוחב הכביש והטנקים עברו עליהם וקרעום לגזרים. אבי התנגד להוצאת ספרי־התורה והגרמנים רצו לרצחו נפש. למזלו, נכנס לבית־הכנסת פיוטר שימנסקי שגר מול בית־הכנסת וביקש את הגרמנים שיעזבו אותו. „הוא יהודי הגון — אמר — אנא עזבו אותו״. שימנסקי הביא את אבי הביתה. היינו כבר חרדים מאוד לגורל אבא, כי מאיר זלמן הגיע לפני זה בריצה אלינו ובקול בכאים אמר : „אביכם כבר איננו״...

אחד הגרמנים הבחין שעל בנין בית־הספר תלוי הדגל האדום. יקותיאל זיזמסקי, שהיה מנהל בית־הספר, שכח מרוב בהלה להוריד את הדגל מעל התורן. הגרמנים הציתו את בית־הספר, ואתו יחד עלו באש גם שני בתי־הכנסת.

הגרמנים התקדמו לעבר סובוטניק ושם התחוללו קרבות קשים. לאחר מכן התחילו זורמות שיירות של שבויים רוסיים לכיוון רחוב דוביצישקי ושם, על המוגילניק, חיסלו אותם.

מקרה יוצא-דופן

עם כניסת הגרמנים החלו כל הבריונים להרים ראש ולהציק ליהודים. האווירה ברחוב נעשתה דחוסה יותר מיום ליום. בלילות היו בוקעות צעקות מבתים שהבריונים חדרו לתוכם כדי לשדוד. טרשקביץ, השודד הידוע, תפס שני רימוני יד ורץ לזרוק אותם על היהודים. אך שוטר פולני מנע ממנו לבצע את זממו. השודד נטפל אל גוטקה, בתו של יאנקל א. ובלילות היה דופק בדלת הבית ועושה שערוריות. היא נאלצה לברוח מדיבנישוק.

התחברה כנופיה של שודדים, שבראשם עמדו טרשקביץ מיופגלן וואציוק מדבוציִשוק. לילה־לילה היו פורצים את החנויות ובוזזים את הסחורות. הכנופיה הזאת הרגה גם את גדליה הנפח (חתנו של איצ׳ה בנימין) ואשה

וילד מווילנה שהסתתרו אצלו בבית. עם רדת החשכה, היתה כל העיירה שרויה באימת המוות.

יש לציין לשבחו של זלמן־לייב ליב, ראש היודנראט בדיבנישוק, שעשה רבות כדי להקל על חיי היהודים בעיירה. הוא ידע יפה גרמנית והיה לו קסם אישי להשפיע על ה„גביטס־קומיסאר". הוא ניצל את השפעתו וביקש עזרה נגד מעשי הזוועה שמבצעים אנשי הכנופיה. באחד הימים הופיעה בעיירה קבוצה של גרמנים והוציאה לשוק את ראשי הכנופיה — וירו בהם. זה היה מקרה יוצא־דופן: גרמנים ירו בגויים בגלל שוד אצל יהודים.

פעם הבחין זלמן לייב שעל יד תחנת המשטרה מעלים על אוטו־משא שלושה פליטים מווילנה, בלווי מכות. היו אלה שני בחורי־ישיבה ומורה מאיווייה שהסתתרו בעיירה. זלמן לייב ידע יפה מה צפוי ליהודים אלה. הוא ניגש אל המפקד הגרמני והבטיח לו זוג מגפיים, אם ישחרר את היהודים — והם שוחררו.

אנחנו סבלנו במיוחד מיחידת קשר גרמנית, שחנתה בכפר וואציול, ברחוב דוביצישוק. כל יום ששי היו מקבלים חופש ומופיעים בדיבנישוק לעשות שמח. כדי להשפיל את היהודים, היו אוספים את הצעירים בשוק ועושים אתם תרגילי התעמלות שונים. היו מאיימים בנשק חם ולא חוסכים מהלומות. היודנראט היה נאלץ, לפי דרישתם, לתת להם כופר־נפש.

למרות תנאי החיים הקשים, היו אנשי העיירה מלוכדים ביניהם והעזרה ההדדית היתה בראש דאגותיהם. בעלי דוד ואחי אליהו היו סוחבים על כתפיהם שיפון לטחנת הקמח, מרחק של 2 ק"מ, כדי לטחון לקמח לעניים — ואחותי לאה היתה אופה לחמים ומחלקת לעניים.

בידידות ובאחווה

בוורונובה גרנו אצל חזן העיירה. בדירה זו היו 3 חדרים. בחדר אחד גר החזן עם משפחתו, בחדר שני גרנו אנו, ובחדר שלישי עוד משפחה — יחד 19 נפשות. את הגברים לקחו לעבודת כפיה ללא כל תשלום — וכל אחד התקיים ממכירת הבגדים שהביא אתו וציפה בחרדה לבאות.

החורף עבר איך שהוא — אנו חיינו בידידות ובאחווה והיינו מתחלקים בינינו בכל מה שהיה בידנו.

ב־9 במאי הוקף הגיטו על ידי משמרות כבדים של גרמנים ופולנים. איכרי הסביבה התקהלו בגרזנים וקלשונים וסגרו על העיר. החזן הכין בביתו מחבוא וביום ההרג נדחסו לתוכו 58 איש, ביניהם היו גם אמו ואחותו של שמואל שרון, אביו היה בבונקר אחר.

יחד אתנו גר הרופא גורדון שהגיע לוורונובה יחד עם כל הדיבנישקאים

ולו היה רשיון ללכת חפשי אפילו בשעת חיסול הגיטו. הוא היה מודיע לנו על הנעשה בחוץ. אחרי השעה 12, הוא דפק בקיר ואמר: „צאו לאט לאט, הגרמנים רשמו את הנשארים, ואני רשמתי גם אתכם". לאחר שיצאנו, נטפל שוטר אל אבי שהיה עטוף בטלית ותפילין, ורצה לאסרו. אליהו אחי נתן לשוטר שוחד והציל את אבי.

אחי מצטרף לפרטיזנים

לאחר שהייה של שבועיים בוורונובה, העבירו אותנו ברכבת ללידה. כאן הכניסו אותנו לגורן ברחוב כלודנה, עם עוד משפחות. שם גרתי מיטה ליד מיטה עם משפחת יונה טנר מסטשילעס, דודו של בנימין דובינסקי. הם היו אנשים אמידים ועזרו לאנשים רבים. אשתו אלטה היתה ניגשת אלי ואומרת: „שרה הינדה, אולי את צריכה משהו? אולי כסף? קחי, אל תתביישי!" היתה עוזרת לא רק לי, אלא לכל נזקק. היתה אתנו משפחה מטראב, בעל, אשה וילדה — והיא עזרה גם להם, ממש החזיקה אותם בחיים. גם ללייזרקה אברהם מאיר׳ס ומשפחתו עזרה הרבה מאוד. היתה זו נשמה יקרה, ממש „מלאך מן השמים".

בגיטו לידה שהינו 13 חדשים ושם חזרה אותה הפרשה: מכסות עבודה, איומים, גזירות חדשות, כדי להשפיל ולדכא את היהודים. בינתיים יצא אחי אליהו לאוטריאד של ביילסקי והיה חוזר מדי פעם בפעם להוציא יהודים מהגיטו. אני התלבטתי קשות מה לעשות, כי לא רציתי לעזוב בגיטו את אחותי לאה ואת אבי הזקן.

באוטריאד הפרטיזנים של ביילסקי

שלוש פעמים ביקר אחי אליהו בגיטו לידה ומסיבות שונות לא יכולנו ללכת אתו. אך בפעם הרביעית הוציא אותנו משם. אחי היה כבר מפורסם בגיטו, כאיש המתמצא בכל הנתיבים העקלקלים המוליכים אל הפרטיזנים, ויש לסמוך עליו. ואמנם באותו מבצע הצליח אחי להוציא מהגיטו 86 איש. ביילסקי קיבל אותנו יפה ודאג גם לזקנים ולילדים. את המסוגלים לשאת נשק, צירפו לשורות הלוחמים ואת היתר למחנה המשפחות. גרנו בבקתות וכל אחד השתדל למלא איזה תפקיד שהוא בחלק המשקי.

היה זה בתחילת אוגוסט 1943. הצבא הגרמני והמשטרה הביילורוסית החלו את המצוד הנרחב ביותר על הפרטיזנים. לפי הערכות שונות, הגיע מספרם ל־40 אלף איש. הגרמנים הוציאו מהחזית כוחות עצומים וכיוונו אותם למאבק הפרטיזנים. הגרמנים רצו להבטיח את דרכי הנסיגה של הוורמאכט והחליטו לחסל את הפרטיזנים בכל מחיר. מצוד זה היה בהיקפו

הגדול ביותר שבמשך כל תקופת הכיבוש. הוא הקיף, חוץ מיערות נאליבוקי, גם את יערות ליפיצ׳אנסק ונובוגרודק.

כל המחנה הוצב במצב הכן. ניתנה פקודה לדז׳נצ׳אלסקי ליטול את האחריות למשפחות ולסגת אתם לפנים היער. היריות התקרבו והעידו על תנועת איגוף מצד האויב. 700 איש התרוצצנו ביער — נשים וגברים, לוחמים ואנשים בלי נשק, חיפשנו מפלט ונסיגה, אך בכל מקום נדמה היה שהאויב חסם את הדרכים.

ממטה הבריגדה הגיעה פקודה לסגת לכיוון היערות העבותים של הפושצ׳ה הנאליבוקית. הפושצ׳ה היתה רצופה יערות־עד, ובתוכם ביצות גדולות שלא דרכה בהם מעולם רגל אדם. בין הביצות היו מצויים גם איים יבשים כמו „קראסניה גורקה״, אך להגיע למקומות אלה אפשר היה רק בחורף. יצאנו לדרך והלכנו בשורה עורפית. הראשונים הלכו נושאי הילדים, כי הביצה הלכה והעמיקה, ככל שהתקדמנו בה. לצדי הביצה המטירו הגרמנים אש חזקה מתת מקלעים ומרגמות וקולותיהם הדהדו ביער. האנשים נעו קדימה בביצות, באפרים ובין עשבים גבוהים, שהסתירו את התנועה — עייפים, רעבים, יחפים, תשושי כח וצמאים. בשעות המנוחה היו האנשים קושרים עצמם לעץ בחבל או ברצועה ומנמנמים קמעה.

לאחר עשרה ימי נדודים, הגענו סוף סוף לגבעה יבשה בשטח ה„קראס־נאיה גורקה״. המזון אזל מהר, אולם הגרמנים צרו עלינו מכל עבר והגישה לכפרים היתה חסומה. אצל רבים התחילו להתגלות סימני תפיחה מחמת הרעב.

עברו ימים מספר והיריות נפסקו. האנשים החלו לחזור למחנה הישן. הדרך היתה קשה מאוד, מרבית האנשים נוגעו בכיבים ופצעים מאכילת עשבים וסחבו בקושי את רגליהם. הנשים היו על סף ההתמוטטות והיאוש. אך כנראה שהרצון לחיות הוא חזק כל כך, שהתגברנו על כל התלאות האלה. במיוחד היה קשה מאוד מצבה של בלה, אשתו של אחי אליהו, שנשארה לבדה בלי בעלה, שהלך למלא משימה חשובה: להביא יהודים מגיטו לידה. היא סחבה את תינוקה על זרועותיה בביצות הטובעניות וסבלה היה בל ישוער.

לאחר שנסתיים המצור, חזר אחי אליהו אלינו. היינו יחד עד השחרור.

לאחר השחרור

לאחר השחרור, גרתי באיביה ובאחד מימי השוק בדיבנישוק, שהוא יום חמישי בשבוע, נסעתי עם אחד הקדרים (טטרים החיים שם בסביבה ומוכרים זרעים) לדיבנישוק. הגעתי לשוק והתיישבתי על יד ה„פלומפ״ (המשאבה) ובכיתי על גורלי המר. הלב התפלץ לי לגזרים, בראותי בשוק המון

אנשים, איכרים מכל הכפרים הסמוכים, עוסקים במקח וממכר, מתהלכים להם שקטים ושלווים, בחנויות — את מקום היהודים ממלאים הגויים. העולם מתנהג כסדרו, כאילו לא היו יהודים קיימים כאן מעולם.

מרבית העיירה שרופה. וכשהתחלתי לחקור מתי זה קרה, הסבירו לי:

בסביבות דיבנישוק היה ריכוז גדול של פולנים לבנים, עם נשק רב. מסתבר שהמנהיג הראשי של הפולנים הלבנים היה יאֲשק הרצען ברחוב סובוטניק. בשעת נסיגת הגרמנים, התפתח קרב בשוק בין הגרמנים הנסוגים ובין הפולנים. בקרב זה נפלו קרבנות רבים. הפולנים קברו את מתיהם בשוק מול הכנסיה, ואכן ברחבת השוק נמצא בית־קברות עצום, המכסה שטח נרחב של השוק. בלהט הקרב הציתו הגרמנים את העיירה והיא עלתה כמעט כולה באש.

בעברי בשוק, הביטו עלי הגויים במבט תמהוני, הם לא האמינו שנשארו עוד יהודים בחיים. ניגש אלי בארסולקה סטאשקעס, הגנב הידוע שגר בבית אבי, ופונה אלי ביידיש:

שרהקע, דו לעבסט נאך?" — ולוקח אותי בידו ומוביל אותי לביתנו. לא נכנסתי לבית, כי לא רציתי להגביר את הכאב העצום שחדר את כל ישותי. חזרתי לאיביה ושכבתי שבועיים עם חום גבוה.

החלטתנו היתה נחושה: לעזוב את גיא ההריגה ולעלות לארץ־ישראל. ואכן, לאחר זמן קצר נסענו לפולניה ומשם הגענו ארצה, יחד עם בעלי דוד ושתי בנותי, הניה וחדוה ואני חיה במוצא עילית ליד ירושלים.

היער היה לנו לבית...

שלום ברנשטיין

אני למדתי ב„חדר" אצל המלמד לייב אריה. הוא היה מכבד את תלמידיו בסטירות־לחי וגם במכות אגרוף. למדתי גם בבית־הספר הרוסי, שהיה מול ביתנו. בגיל 17 התחלתי לעבוד בנפחיה של סבי. אחרי שהתחתנתי, גרתי באורן, שבאמצע הדרך בין וילנה לגרודנה. שם גרו כ־50 משפחות יהודיות. זה היה ממש על יד הגבול עם ליטא. מעבר לגבול שכנה אורן הליטאית, שבה גרו כ־5,000 יהודים. באורן הייתי עצמאי בנפחיה שלי. שם אשתי היה מרים. היו לנו ארבעה בנים.

☆

כשהתחילה מלחמת־העולם השניה והגרמנים כבשו את ליטא, הם אסרו את שני בני — את הבכור צבי בן 18, והשני יהודה, בן 16 הוליכו לאוליסה ורצחום ביריות.

כעבור חודש בערך, ריכזו את כל היהודים מהסביבה בבית־הכנסת שבאורן הליטאית. בית־הכנסת היה מלא מפה לפה. מחוסר מקום, מילאו גם את הרחבה שלפני בית־הכנסת בגברים, נשים וילדים. מסביב הקימו גדר־תיל. וכך החזיקו אותנו יומיים ללא מזון ושתיה. לפעמים היו השומרים מביאים קצת מים רק לילדים.

צמרמורת אוחזת אותי, כשאני נזכר מה שהתרחש אז בבית הכנסת: בכי, צעקות ויללות, נשים מרטו שערותיהן והטיחו ראשיהן בקיר. היתה זו טרגדיה מזעזעת. כעבור יומיים התחילו לגרש את כולנו בכיוון היער, בו הכינו מקודם בורות. נדברתי עם עוד כמה צעירים, שלא נלך כצאן לטבח. התחלנו פתאום לצעוק „הורא!" ולברוח מן השורה. רבים נפלו ומתו; רבים נתפסו. אני הצלחתי לברוח ליער ובדרך־לא־דרך הגעתי לכפר פאקולישוק. שם נכנסתי לבית האלמנה גארישביץ, שקיבלה אותי באדיבות והכניסה אותי לגורן. אשתי ושני בני הצעירים ניספו באותו יום, יחד עם כל יהודי אורן.

למחרת שלחתי את האלמנה אל ידידי הליטאי יונאס וילצ'ינסקאס בכפר קאשאֶטי. היא לקחה אתה ביצים והלכה כאילו להחליפן במלח. וכך הגיעה אל ידידי ואמרה לו שאני נמצא אצלה. באותו ערב הוא בא אלי, הביא לי אוכל ובגדים ולפי בקשתי העבירני לתחנת מארציקאנצה, אל קרובי. שהיתי שם יומיים ונאלצתי יחד עם קרובי לברוח לדרוזגניק. שם עוד פעל ועד עזרה לפליטים.

☆

בדרוזגניק שהיתי ארבעה חדשים. פתאום הקיפו הגרמנים את העיר. הרגשתי שמתקרב הסוף. אני ועוד שבעה בחורים זחלנו אל בתי העץ, הבנויים על עמודים, אשר שימשו בתי־הבראה ונופש. נדחקנו מתחת לעמודים ושהינו שם כל הלילה. למחרת הוציאו את כל היהודים, הטעינו אותם על קרונות־משא והובילום להשמדה. לאחר שהגרמנים התחילו לסרוק את העיירה לחפש יהודים נמלטים, התחלקנו לשתי קבוצות. ארבעה ברחו לכיוון אחר ונפלו לידי הגרמנים, שתפסו אותם והרגום במקום. אני ועוד שלושה בחורים ברחנו לכיוון היער והצלחנו להתחמק. למזלנו היו אתנו שניים שהכירו

יפה את הסביבה, ובעיקר העשיל, שהיה סוחר בסביבה זו. הוא הכניסנו לאיכר מכר, שנתן לנו לחם ובצל. לאחר שהיית לילה בבית האיכר, חיפשנו דרך ליער דוביץ, כי עוד בהיותנו בדרוזגניק סיפר לנו איש אחד, כי בנו נמצא ביער דוביץ. האיכרים מהסביבה הראו לנו את הדרכים, שאותן חוצים הפרטיזאנים. הסתתרנו, חיכינו — והם אמנם הגיעו ואנו הצטרפנו אליהם.

ישבנו רעבים ויחפים והחורף ממשמש ובא. למזלי, נודע לי במקרה, שבעיר מולדתי דיבנישוק שקט, לא פוגעים ביהודים והחיים שם מתנהלים כרגיל. החלטתי לחזור לבית הורי — וכך עשיתי. כאן מצאתי רק נשים. אחי הצעיר זלמן יוסף (הגר כעת בחדרה), ברח עם הצבא האדום מפחד הגרמנים; גם גיסי אנטק הסתתר ביערות, מפני הפולני דורניאק מכפר דוביצישוק, שרצה לרצחו נפש, משום שהיה מנהל טחנת הקמח שלו בימי הסובייטים. מצאתי את כולם נבוכים ומבוהלים, מפחד מפני בנו הצעיר של דורניאק, שהיה מופיע מדי פעם בפעם בבית הורי ובמקל עבות מכה באכזריות את אמי הזקנה ואת אחותי צירקה, אשתו של אנטק, וצועק: הגידו לי, איפה מסתתר אנטק? אם לא תגידו — אני הורג אתכם פה, במקום. מאז בואי, הפסיק בנו של דורניאק לבוא אלינו. אני הפעלתי את הנפחיה וכך פרנסתי את המשפחה.

☆

במשך כל השבוע היה שקט בעיירה, אך במיוחד היינו חרדים ליום השוק, ליום חמישי, שאז היו מתקהלים כל איכרי הסביבה והפורעים בעיירה היו מנצלים את ההזדמנות ומתנפלים על יהודים בודדים. עד היום אינני יכול לשכוח את המקרה עם מאיר „דער ווארשעווער" שכמה פולנים וגרמנים התנפלו עליו והכו אותו באכזריות, עד שאיבד את הכרתו. פניו היו שסועים וכולו שותת דם.

באותו זמן קיבלנו בביתנו זוג צעיר מווילנה, יצחק וליזה גוגודזינסקי, שברח מהגיטו ולא היה להם לאן לפנות. הם התארחו אצלנו 7 חדשים. יחד אתנו עברו לוורונובה והצליחו להישאר בחיים. כעת הם נמצאים בארץ.

כשהעבירו אותנו לוורונובה, הרגשתי שהמצב הוא בכי רע, אך לא רציתי לעזוב את משפחתי. ואכן באחד הימים, הקיפו הגרמנים את הגיטו. אני, כלמוד־נסיון, ידעתי מה שעומד להתרחש וחיכיתי בעצבנות לערב. עם רדת החשכה, זחלתי על בטני, הצלחתי להתחמק דרך השמירה ושמתי פעמי שוב ליער דוביץ.

☆

לאחר מאמצים רבים, הצטרפתי לפרטיזאנים שביער דוביץ ובליבי תפילה אחת: לנקום את הדם השפוך. משימתי הראשונה היתה — להשיג רובה. נזכרתי שיהודי עשיר מאורן הפקיד אצל גוי את רכושו. החלטנו לקחת ממנו את הרכוש. הגענו אליו, 10 פרטיזאנים, ודרשנו את הרכוש. האיכר התנגד לנו בכוח, הרגנו אותו במקום ולקחנו את הבגדים. חלק מהבגדים החלפנו ברובים וחזרנו היערה.

בתחילה היינו מרוכזים ביער קבוצות קבוצות, יהודים לחוד ורוסים לחוד. כל קבוצה פעלה כראות עיניה ודאגה לצרכיה. לאחר שהגיעו רוסים רבים ליער וכוח הפרטיזאנים גדל, נתקבלה פקודה ממוסקבה לאחד את הקבוצות. אל קבוצתנו הצטרף פוליטרוק רוסי, שהשתדל לאחד אותנו עם קבוצה רוסית. הוא הלך לקבוע את הסידורים — אך לא חזר. פרטיזן אחד הרג אותו במקום.

לאחר מכן הגיע אלינו — כנראה בפקודת מוסקבה — סגן רוסי בשם סטאנקביץ' עם עוד 7 רוסים, כדי לארגן את הקבוצות לפלוגות. הוא היה המפקד שלנו. וכך התחילה העבודה המאורגנת של פלוגות הפרטיזאנים — והיער היה לנו לבית עד סוף המלחמה. ביערות סבלנו הרבה ממצודים שערכו גרמנים וליטאים, ובזמן האחרון — מהפולנים הלבנים. כנופיות אלו רצחו את סטאנקביץ ואת שלישו לייבקה, בחור יהודי מעיירת אולקניק.

כעבור שנה וחצי — עוד בחייו של סטאנקביץ — הגיע אלינו קצין בשם דווידוב, יהודי רוסי, שהוצנח ממוסקבה במשימה מיוחדת לחזק את תנועת הפרטיזאנים ולדווח על הנעשה בשטחים. היתה זו משימה מודיעינית מיוחדת במינה. לרשותו הועמדה גם תחנת רדיו, שבעזרתה היה בקשר מתמיד עם מוסקבה. דווידוב חיפש פרטיזאנים מצטיינים שיעמדו לרשותו. כשנודע לי, שליפה סקולסקי מאורן הולך אל דווידוב, הצטרפתי גם אני. כך התארגנה פלוגה של כ־120 איש בפיקודו של דווידוב. שמחנו לשינוי הפיקוד, כי סטאנקביץ נתגלה כאנטישמי והיה שולח את היהודים למבצעים המסוכנים ביותר.

דווידוב היה בקשר מתמיד עם מוסקבה. אווירונים סובייטיים היו מגיעים אלינו ומביאים נשק, חומר־נפץ, תרופות וכסף. כשאווירון היה עומד להגיע, היינו מדליקים שלוש מדורות בצורה סימטרית מוסכמת, כדי שהטייס ידע את מקום הימצאנו. כמעט כל ערב היינו יוצאים לפעולה. היינו עורכים מארב לגרמנים ומתקיפים אותם לפתע; היינו מפוצצים מסילות ברזל, מפילים את עמודי הטלפון והטלגרף. לפעולה זאת היינו יוצאים 20 איש.

אני הייתי נושא את חומר־הנפץ ליעד. אחרי כל פעולה מוצלחת, היינו שותים „לחיים" בחברתו של דווידוב.

☆

כך עבר הזמן עד תום המלחמה. כשהגרמנים התחילו לברוח, ציווה לנו דווידוב לסרוק את היערות ולחפש גרמנים. את אלה שתפשנו, הפשטנו והרגנום. כשהגיע הצבא האדום, נפרד מאתנו דווידוב בלבביות, הודה על העבודה המשותפת והביע את הערכתו לפעולתנו. דווידוב היה מפקד נפלא, אהוב על כל הפרטיזאנים. נפרדנו ממנו בצער רב.

אחרי הפרידה מדווידוב, הגענו לגרודנה. שם מינו אותי למנהל בית־חרושת ללבנים. לאחר זמן מה חזרתי לאורן. שם עבדתי יחד עם ליפה סוקולסקי במשטרה. מפקדנו היה בנימין רוגובסקי (הוא נפטר בחיפה). בשירותנו הצלחנו לאתר כמה ליטאים משתפי פעולה עם הגרמנים, ביניהם שני שוטרים, שהשתתפו בחיסול יהודי אורן. הרוצחים האלה נשפטו לתקופות מאסר ארוכות ולאחר ריצוי עוונם, חזרו לאורן. יקירינו שנרצחו — לא יחזרו לעולמים...

נשארתי גלמודה ובודדה

שולמית פוקס

הימים הראשונים של הכיבוש הגרמני

...הליטאים היו זריזים מאוד בהשמדת היהודים והחלו את מלאכתם הבזויה כבר בימים הראשונים של הכיבוש הגרמני. מרבית העיירות בסביבות ווילנה השתייכו לרפובליקה הליטאית. עיירתנו היתה בדיוק על הגבול, אבל השתייכה לביילורוסיה, כך שיהודים מווילנה והסביבה ביקשו מקום מקלט בדיבנישוק. זרם גדול של פליטים הגיע לדיבנישוק ואנשי העיירה עשו כמיטב יכולתם לעזור להם באכסון ובתעודות. במובן זה הצטיין במיוחד היודנראט, שעזר בהשגת תעודות מזוייפות לפליטים.

בביתנו התאכסנה רעיה סוצקבר וגם אשה אינטליגנטית אחת מווילנה עם אחיה, האשה ואחיה שהתגוררו אצלנו ששה שבועות, עברו ליאַשון ושם ניספו. כמו כן התאכסן אצלנו ד״ר גורדון מנובוגרודק. החבאנו אותו זמן רב במרתף ואח״כ נתתי שוחד לראש המועצה שירשה לו להישאר אצלנו. ד״ר גורדון הלך ליער אל הפרטיזנים ונשאר בחיים. כיום הוא נמצא ברוסיה.

בגיטו וורונובה ולידה

עם צו הגירוש לוורונובה, עברתי לשם יחד עם בעלי הרמן ובתי לילי. הגרמנים הרשו לבעלי לפתוח בית מרקחת בעיירה הסמוכה קוללישוק, כדי לשרת את איכרי הסביבה. שהינו שם רק ששה שבועות והחזירו אותנו לוורונובה. כאן עברו עלינו כל הזוועות של הטבח הנאצי — ומשם הועברנו עם שארית היהודים לגיטו לידה.

מצבנו בלידה היה בכל רע. בתי חלתה ונלקחה לבית־חולים. באמצעות אחות בית־החולים שלחתי מכתב אל המורה הליטאי פאולייטיס בוורונובה, שאצלו השארנו דברי ערך רבים, פרוות יקרות ותכשיטי זהב, שתמורתם ישלח לנו עזרה, כדי להציל את בתנו. אולם המורה, במקום לשלוח עזרה — הלשין לגרמנים, שבעלי, החימאי, מכין גזים בגיטו, כדי להרעיל את הגרמנים. אנשי ס. ס. הגיעו הביתה ואסרו את בעלי. בצר לי, פניתי אל זלמן לייב ליב, שהיה גם בלידה ביודנראט — והוא סידר לי פגישה עם ה„גביטס־קומיסאר״ בכבודו ובעצמו. כשנכנסתי אליו, הגשתי לו טבעת זהב עם יהלום בגודל של חצי קאראט — היתה זו ירושה מהורי בעלי — וביקשתי שישחרר את בעלי. — „בעלך מואשם בפשע פוליטי ולא כלכלי״ — אמר לי. — „לכן אין באפשרותי לשחררו. אני לא יכול לסכן גם את ראשי״... את הטבעת הוא לקח, אבל את בעלי לא שיחרר. הוא הוצא להורג בעינויים גדולים.

לאחר השחרור, חזרתי לוורונובה ומצאתי בכפר סמוך את המורה הליטאי שהשארנו אצלו את דברי הערך וביקשתי ממנו להחזיר לי את הדברים. „הרצחת וגם ירשת״ — אמרתי לו ! הוא גירש אותי מהבית. פניתי ל־נ.ק.ו.ד. בוורונובה בתלונה, אבל המשטרה הסובייטית לא עשתה דבר בנידון.

הבריחה ליער

בתי מתה בגיטו לידה. נשארתי גלמודה ובודדה, החלטתי על כן לצאת ליער. בהזדמנות בא לגיטו לידה לייזר מאיר מבייליצה והוא הכיר את אחי צבי. כשראה אותי, אמר : „את אחותו של צבי, אני מוכן לקחתך ליער״. ואכן

באחד מימי חודש מארס, יצאנו שנים־עשר איש את גיטו לידה. בדרך נתקלנו במשמר גרמני והתפזרנו. הגרמנים תפסו אחדים מהאנשים והחזירום לגיטו. נשארנו רק ששה אנשים, שהצליחו להתחמק. בדרך פגשנו פרטיזנים שיצאו למשימה — הם שאלו אותנו „סיסמה". במקום להגיד שאנו יהודים מגיטו לידה, התחלנו לברוח. אז הם, כמובן, פתחו באש. התחבאנו בשדה תבואה.

אני נשארתי עם חייט מלידה, שאשתו ושני ילדיו חיכו לו בכפר סמוך. הצטרפתי אליו ובערב הגענו לאיזור הפרטיזנים. שם פגשתי את אחי זליג וחברו יצחק סגל ועוד בחור אחד בשם ישעיהו. אחי הציג אותי כרופאה והאיכרים פנו אלי בדבר עזרה ורפואות. לאחד האיכרים נתתי תרופה נגד תולעים — וזה תיכף עזר לו. בתמורה קיבלנו לחם ובשר חזיר.

משם המשכנו לכפר נארודוביץ', בו הכרנו את מאקס סטאביצקי מוורשה. היה זה בחור טוב, זריז ובעל חוש התמצאות. הוא עזר לנו הרבה. עמו המשכנו בנדודים לאורך הנהר ניימאני. המצב נעשה מסוכן מאוד כי הגרמנים התחילו להקים בכל הכפרים תחנות משטרה. מצאנו אמנם כמה מחנות משפחתיים, אבל לא רצינו להצטרף אליהם. חיפשנו פרטיזנים שנוכל להתנקם בגרמנים. פעם בשבוע היינו יוצאים לבקש מזון — נשק לא היה לנו. בלילה היינו מתדפקים בחלונו של איכר במקל, כדי להבהילו, והיינו צועקים: „פרטי־זנים — תן אוכל!". האיכרים היו זורקים לנו לחם. תפוחי אדמה, ולפעמים — גם בשר. רובה אחד השגנו, אבל כדי להתקבל לפרטיזנים, היינו זקוקים לפחות לעוד רובה אחד. מאקס עזר לנו לקנות חלקים ומהם הרכבנו „האלו־שייקה" — כך קראו לרובה שהיתה חסרה לו הקת — והתחלנו לתור אחרי פרטיזנים.

האוטריאד האוריאני

פעם פגשנו באחד הכפרים פרטיזנים מובילים עגלות עמוסות מזון — והם אמרו שהם מוכנים לקבל אותנו. עלינו על העגלות ואנו נוסעים ונוסעים בלי להגיע לאיזושהי מטרה. הדבר נראה חשוד ושאלתי אותם מה הסיבה? — הם ענו, שזה אוטריאד נע, שאין לו מקום קבוע. אמרתי להם שאין לנו נעליים ואין ביכולתנו ללכת כל הזמן ברגל. בכפר דימיאנובצה עזבנו אותם — אחי זליג, מאַקס ואני.

בכפר לחש לנו אחד האיכרים, שבגדה הימנית של הניימן עומדים משמרות של „האוטריאד האורליאני", כדי לשמור שהפולנים הלבנים לא יצלחו את הנהר. עברנו את הניימן ומסרנו עצמנו למשמר — וציפינו לבואו של המפקד שיקבע את גורלנו.

שלושה ימים שכבנו בגשם ובקור, עד שהופיע המפקד. אתי קרה

שם מקרה לא נעים וכמעט ששילמתי בחיי. באחד הערבים הרגשתי שאני מוכרחה ללכת להתרחץ בניימן. בינתיים החשיך ולא מצאתי את הבגדים ואת הדרך חזרה. וכך הסתובבתי ערומה כל הלילה ביער. לביש מזלי היתה שם שריפה לפני זמן לא רב וכל השטח היה מלא פיח שחור, שלדי העצים היו שרופים וחרוכים והטילו אימת מוות. בנוסף לזה התנפלו עלי להקות של יתושים ועקצו אותי ללא רחם. התייפחתי מרה על גורלי וביקשתי את נפשי למות. רק למחרת בבוקר מצאתי את הדרך חזרה. אחי לא הכיר אותי, כי הייתי כולה שחורה...

המפקד קיבל אותנו לאוטריאד, את אחי זליג ואת יצחק סגל שיבצו בפלוגת הלוחמים ואותי שלחו לעבודה במטבח. חצי שנה שהינו שם. באחד הימים, כשעברתי ליד המיפקדה, שמעתי אחד הקצינים אומר: „לשם מה זקוקים אנו לבחורה הזאת, במכנסים הירוקות". הבנתי שמשהו עומד להתרחש.

הגירוש מן האוטריאד

ואכן, את אשר יגורנו בא. באחד הימים אספו את כל היהודים שב־אוטריאד ומסרו להם, שהיות והאוטריאד קיבל משימה קרבית מיוחדת, וזה דורש מאמץ גדול — על כן הם מוציאים את היהודים. נלקח מהם הנשק ונאמר להם ללכת לאן שישאום עיניהם. היינו אובדי עצות: לאן לפנות? מה לעשות בלי נשק? איך נשיג מזון? במה נתגונן? הרי גרמני אחד יוכל לחסל את כולנו כהרף עין.

הגיעו אלינו שמועות, שביער הורד ממוסקבה קצין יהודי למטרות מיוחדות והוא בעל סמכות גבוהה, וכל מיפקדות הפרטיזנים מתחשבות מאוד בדעתו. שמו של הקצין היה דווידוב. שוטטנו כמה ימים ביער ומצאנו אותו כשהוא יושב עם עוד שלושה קצינים מסביב לשולחן עשוי עץ ליבנה מכסיף — ואוכלים שימורים מקופסאות. שפכנו לפניו את מר ליבנו וסיפרנו איך הפקירו אותנו חברינו לנשק. אני לא יכולתי להתאפק והתחלתי לבכות.

תחנונינו נכנסו לליבו ודמעות עמדו בעיניו. — חכו קמעה — אמר. אני אתקשר עם מוסקבה לקבל הוראות. — לאחר זמן־מה חזר ושלח רץ אל המפקד להחזיר מיד ליהודים את הנשק. — ולך — אמר לי — יש לי תפקיד מיוחד. יש לנו ביער בית־חולים מרכזי לכל הפרטיזנים, בהנהלת שני רופאים — אנו נקח אותך שם לעבודה.

הנשק הוחזר ליהודים ואת המפקד פנצ'נקו העבירו למקום אחר. פתאום הגיעה פקודה לשלוח פלוגה של חיילים ליערות גרודנה. שם המצב קשה ומסוכן במיוחד. למשימה זו לקחו הרבה יהודים, ובתוכם את אחי זליג.

בבית־החולים ביערות ליפיצאנסק

לכל אוטריאד היה מצורף רופא, שטיפל במקרים קלים. במקרים קשים שהיו מצריכים ניתוחים מסוכנים ולפעמים קטיעת אברים, היו מפנים לבית־החולים המרכזי. בית־חולים זה היה מוסתר היטב במרכז יערות ליפיצאנסק. לא היתה אליו גישה ישירה, אלא הפצועים היו מובלים למקום מוסכם ומשם לקחו אותם לבית־החולים. גם הפרטיזנים לא ידעו על מקום הימצאו של בית־החולים. גם האספקה והתרופות היו מתרכזות במקום מרוחק מבית־החולים.

בית־החולים עמד על גבעה מוקף ביצה טובענית ולא היתה קיימת כל דרך או שביל אליו. בשעת הצורך היו מעבירים גשרון של קורות עץ מעל הביצות ועליו היו מעבירים את המצרכים, ולאחר מכן היו מפרקים את הגשרון. כך שלמעשה לא היה לבית־החולים כל קשר ישיר עם העולם החיצוני. הפרטיזנים ידעו שאי־שם קיים בית־חולים מרכזי, אבל היכן הוא — לא ידעו. הגרמנים לא ידעו על קיומו של בית־החולים.

את בית־החולים ניהלו שני רופאים. הרופא הראשי היה ד״ר פיאסניק מלידה, (כעת בברוקלין, ארצות־הברית) והשני — ד״ר רקובר (המכהן כרופא ראשי בבית־חולים בירושלים).

בית־החולים היה מורכב משני בונקרים גדולים עשויים מחיצות, כעין חדרים. בונקר אחד שימש כמחלקה חירורגית, בניהולו של ד״ר פיאסניק, והבונקר השני — למחלות מידבקות, בניהולו של ד״ר רקובר. רוב המאושפזים אצל ד״ר רקובר היו חולי טיפוס ומחלות מין. הגרמנים היו שולחים אל הפרטיזנים בחורות צעירות, חולות במחלות מין מסוכנות, כדי להדביק אותם במחלות אלה. במחנה שלנו הוציאו להורג שלוש בחורות כאלה, שנשלחו למטרה זו על־ידי הגרמנים. הן בעצמן הודו בכך.

ד״ר מיאסניק קיבל אותי יפה מאוד. התברר, שהוא ידיד שלי מכבר הימים. הוא ניתח אותי בלידה עוד בימי הרוסים. התגוררתי בבונקר אחד יחד עם אשתו ובתו, עד השבועות האחרונים לפני השחרור.

עבדתי במחלקה החירורגית תחת הנהלתו של ד״ר פיאסניק. תנאי העבודה היו קשים מאוד. תרופות וכלי ניתוח לא היו בנמצא. פעם, כשהמצב היה חמור ביותר, יצאתי יחד עם פלוגה פרטיזנית לחפש תרופות. נכנסנו לבית־המרקחת בעיירה קטנה, לא רחוק מז׳טל, קשרנו את הרוקח ולקחנו את כל התרופות. בדרך כלל היה כל גדוד פרטיזני מחוייב לתת לנו מיכסה מסויימת של מזון ותרופות. את המזון היו משאירים במקום מוסכם במרחק של שלושה קילומטרים מבית־החולים ואנו היינו סוחבים את המזון ברגל דרך הביצות, אל הבסיס.

הניתוחים

את הניתוחים היינו עושים על־פי רוב בלילות, משום שהקרבות היו מתנהלים בלילות והיו מביאים לנו תיכף את הפצועים.

הניתוחים היו מתבצעים בצורה הפרימיטיבית ביותר. ד״ר פיאסניק ציווה להוריד את הדלתות של הבונקר ולשים אותם על קרשי עץ עבים ועליהם היו משכיבים את הפצוע. פעם היה הרופא נאלץ לעשות את הניתוח ללא הרדמה. אני נזכרת במקרה כשהיו צריכים לעשות ניתוח באופן דחוף ולא מצאנו סמי הרדמה, הציע הרופא לפצוע לנשוך את ידי בשעת הניתוח, שלא ירגיש בכאב. הניתוח הצליח גם בתנאים אלו, כי ד״ר מיאסניק היה מנתח בחסד עליון.

בזמן האחרון הוטב מצבנו לאין שיעור, בגלל הקשר ההדוק שנוצר עם מוסקבה. אווירונים סובייטיים היו מצניחים לנו מזון ותרופות. כל מצנח הכיל 100 מטר משי, ששימש לנו לצרכי ביגוד. בקרבת מקום הוקמה תחנת רדיו, שהיתה בקשר מתמיד עם מוסקבה ומדווחת לה על המתרחש אצלנו. במקרים קשים ביותר, היינו מזמינים אווירונים להטיס את הפצועים למוסקבה.

בנוסף לעבודתו הקשה בבית־החולים, היה ד״ר מיאסניק משרת את הכפרים שבסביבה, שתושביהם היו בני־בריתנו ועזרו לנו הרבה. הוא היה נוסע לכפרים כמה פעמים בשבוע והיה מרפא, חובש, מנתח. בכל מקרה דחוף היו האיכרים מזמינים אותו — והוא אף פעם לא סירב.

לפעמים עבדנו 20 שעות ביממה. בלילה היינו עושים ניתוחים ומטפלים בחולים וביום עבדתי בבית־המרקחת והכנתי את התרופות והמכשירים לניתוחים. כמו כן היה צורך לעשות זריקות, ולהחליף תחבושות וגם לסחוב את המזון ממרחקים.

העבודה היתה קשה ומפרכת, אך סיפוק רב היה לי השנה. בזמן שמסביב השתוללו קרבות מרים בין הגרמנים והפרטיזנים והדי היריות היו מגיעים אלינו, אנו עשינו את עבודתנו כרגיל, מתוך פחד אמנם שיגלו אותנו — אך מתוך אמונה שעבודתנו הברוכה נחלצה להצלת חיי אדם.

השחרור

כשבועיים לפני השחרור חיסלנו את בית־החולים, מתוך חשש שהגרמנים הנסוגים דרך היערות עלולים להפתיע אותנו. לידי מסרו כמה פצועים ואמרו לי לטפל בהם. היו אלה ימים קשים מאוד עבורי. נשארתי לבד ביער עם הפצועים, ועלי היה לדאוג להם ולי. למזלי, הוטב קצת מצבם לאחר כמה ימים ויכולתי לחפש את ד״ר מיאסניק, כדי להצטרף אליו. לאחר תעיה

של יומיים ביער, מצאתי אותם ושהיתי אצלם עד השחרור.

עם השחרור הגעתי לשצ'וצין ונתקבלתי לעבודה בבית־מרקחת. המשכורת היתה זעומה, והחורף התקרב ואני לבושה סחבות, ללא נעלים וללא בגדים עליונים. במקרה הציע לי חייל כמה זריקות מורפיום. קניתי אותם. מכרתי כמה מהם בשוק השחור וקניתי לי נעלים. הדבר נודע לנ.ק.וו.ד. והם באו לאסור אותי. התחבאתי זמן־מה בכפר סמוך ומשם נסעתי לגרודנה והתחלתי לטפל ביציאה לפולניה. לבסוף קיבלתי היתר יציאה ובשנת 1945 חציתי את הגבול.

מזל גדול היה לי שקיבלתי מהר את הרשיון לצאת. אחרת הייתי נאסרת ומבלה שנים רבות בכלא רוסי. לסוף כזה זכו פרטיזנים רבים, למרות כל מעשי הגבורה שחוללו נגד הגרמנים.

בפולניה גרתי זמן־מה בלודז' ועבדתי בבית־מרקחת, לאחר מכן עברתי בצורה בלתי־לגלית את הגבול לגרמניה המזרחית. שם אסרו אותנו, אך למחרת שוחררנו. משם עברנו לגרמניה המערבית. לאחר שהותי זמן מה במחנה פליטים, עליתי ארצה.

מפלוגת הפרטיזנים — עד גדוד הפלמ"ח

מיכאל דובינסקי

אבי, יליד ראדון, נשא לאשה את אמי חיה־רבקה לבית רוגוב, עוד כשהיה מורה לעברית בעיירה קוללישוק. לאחר מכן עבר לגור לתחנת הרכבת בינאקי, שם היה בעל חנות לעורות.

החלטנו לברוח לרוסיה

מיד בראשית המלחמה נסוג הצבא האדום דרך תחנת הרכבת. הגרמנים, שגילו נתיב נסיגה זה, הטילו ממטוסיהם פצצות רבות על התחנה. אף לא אווירון רוסי אחד הופיע בשמים. בחוץ ניצב פוליטרוק וירה באקדחו לעבר המטוסים תוך צעקות: „גרודי וו קרעסטאך א גלאַוואַ וו קוסטאַך" („החזה עטור אותות גבורה והראש קטוע בין השיחים").

התארגנה קבוצה של תשעה בחורים ובחורה אחת והחלטנו לברוח לרוסיה כשאנו רכובים על אופנים. בבריחתנו חלפנו על פני קוללישוק ולפנות ערב הגענו לדיבנישוק, שם נשארנו ללון אצל דודי, יוסף דובינסקי. למחרת שמנו פעמינו מזרחה והגענו לסביבת וולוז'ין. חיילים רוסיים מחופרים ליד סוללות תותחים הבטיחו לנו חגיגית שהגרמנים לא יוכלו לעבור כאן, ויהי מה. לפתע הגיחו מאחורינו רוכבי אופנוע אחדים וכמה טנקים קלים גרמניים. הרוסים החלו לנוס על נפשם לעבר שדות החיטה כשהגרמנים קוצרים אחריהם במקלעיהם.

אני השלכתי עצמי לתעלה שלצד הדרך והצמדתי ראשי לקרקעיתה. הכדורים חלפו בשריקה מאיימת מעל לראשי. לאחר זמן־מה פסקו היריות והבחורה שהיתה אתנו, דינה רבינוביץ, הודיעתנו, כי לא תאונה לנו כל רעה, שכן הגרמנים אינם פוגעים באזרחים. יצאנו אל הכביש והתיישבנו בשוליו. צפינו כיצד מרכזים הגרמנים בצעקות ובחבטות של קתות הרובים את החיילים הרוסיים בקבוצות. העיר וולוז'ין כבר בערה באש.

החלטנו להמשיך עם הגרמנים לעבר רוסיה, מתוך אמונה שבאחד המקומות יבלמו הרוסים את התקפת הגרמנים. יצאנו לדרכנו ולפתע הסתערו עלינו פולנים והתחילו לגדף ולהכות בנו ולקחו את אופנינו. הצלחנו להחלץ מהם בשן ועין והמשכנו דרכנו ברגל. עברנו כ־10 ק"מ והנה פנו הטנקים הגרמניים מהכביש לדרך צדדית. לפלא היה הדבר בעינינו, אולם המשכנו בדרך הכביש עד לעמדות רוסיות מבוצרות שצבא רב מאבטח אותו. דיווחתי לקצין סובייטי על הכוח הגרמני שירד מהכביש לדרך צדדית כדי לעקוף אותם. לאחר שעמד על המצב החדש שנוצר, פקד הקצין להתכונן לתקיפה מהכיוון המשוער. עוד הרוסים עסוקים בהכנותיהם לקדם פני הרעה, התפתח קרב, ותוך דקות ספורות התפזרו החיילים הרוסיים ונפוצו במנוסה מבוהלת לארבע כנפות שמיים. עמדתי נדהם לנוכח המראה שכן הכוח הרוסי היה גדול עשרת מונים מהכוח הגרמני.

המשכנו מזרחה וככל שהתקדמנו לכיוון מינסק, גברו המהומה והאנדר־למוסיה. פגשנו בדרך אלפי פליטים וחיילים מבוהלים ללא נשק, בורחים למינסק, וביניהם אלפי אסירים פליליים שעסקו בבניית הביצורים בחזית.

מפעם לפעם הופיעו מטוסים גרמניים והמטירו אש תופת על ההמון המבוהל. כל הפצצה כזו הותירה אחריה מאות מוטלים לצד הכביש ועל אם־הדרך.

לאחר שבוע של נדודים, ראינו מרחוק את מינסק בוערת. התקדמנו לתוך העיר אולם זו היתה כבר בידי הגרמנים ועוצר שרר בה. תריסיהם של בתים אחדים שלא בערו היו מוגפים, והדלתות — נעולות. מצאנו בית

פתוח ונכנסנו, אך חיילים גרמניים שהופיעו, דרשו תעודות. מאחר שלא היינו מצויידים בתעודות הסברנו לגרמנים כי אנו פולנים שהרוסים הובילונו ברכבת לסיביר והגרמנים הם שהצילו אותנו בהפציצם את הרכבת. הסברינו הניחו את דעתם והם עזבונו לנפשנו.

איתרנו בית ללא נפש חיה, כנראה התגורר בו בעבר יהודי שהספיק לברוח, שכן גילינו ספרי קודש לרוב. אחדים מחברינו נשארו לנוח בו, ואני ועוד כמה בחורים יצאנו לתור אחר מזון. בתחנת הרכבת המופצצת מצאנו קרונות עמוסי גבישי־סוכר ונטלנו מהם מלוא התרמיל.

בוקר אחד גילינו בעליית הגג שני חיילים וקצין רוסיים מסתתרים. אחד החיילים היה פצוע, חבשנו את פצעיו והורדנו את השלושה למטה, סיפקנו להם בגדים חדשים וציידנו אותם בסוכר, כדי שיוכלו להמשיך בדרכם מזרחה, תוך התחמקות מהעוצר.

במלאת שבוע לשהייתנו בעיר, תלו הגרמנים מודעות בהן הורו ליהודים מגיל 14 ומעלה להתייצב במרכז העיר למיפקד. על הקומוניסטים ואנשי ה־נ.ק.ו.ד. להתייצב במחנה מיוחד עבורם ליד הנחל. מרבית חברינו צייתו להוראה, אך אני ואחי נחמן ועוד שני אחים סירבנו להתייצב והמשכנו הלאה מזרחה. לאחר מכן נודע לי שכולם נהרגו, פרט לדינה רבינוביץ, שהצליחה להגיע לוורונובה, אך שם נספתה עם הוריה.

חצינו את נחל ברזינה והגענו לקולחוז, אולם חברי הקולחוז סירבו לקבל אותנו, נתנו לנו פרוסת לחם דלה והיפנו אותנו לעבר תחנת הטרקטורים של הקולחוז. שם פגשנו חיילים רוסיים מסתתרים. שהינו במחיצתם כשבוע וחצי, כשלפתע הופיעו גרמנים. כדי למנוע גילויינו, הסתתרנו בתוך עֲרימות הקש שבגורן. הגרמנים במטרה לאתרנו, דקרו בכידונים בקש. צעקה איומה בקעה מפי אחד החיילים שנפצע מפגיעת הכידון. בעקבות זאת גילינו עצמנו. הגרמנים ערכו מיפקד, העלונו על משאיות והוסענו לחורשה ליד המיפקדה, שם נשארנו עד למחרת היום, עת הופיעו קצין גרמני בלווי שני אוקראינים משתפי פעולה, שהתחילו לחקור אותנו.

החיילים רוכזו מיד בצד אחד ואת הקצינים אספו לצד האחר. יחד עם החיילים הובלנו למינסק והקצינים נשארו במקום וכנראה נורו למוות. חששנו פן יגלו חוקרינו האוקראינים את מוצאנו היהודי ועל כן שבנו וסיפרנו את אותו „סיפור" בו הלעטנו את הגרמנים במינסק.

במינסק צורפנו לשיירת שבויים שפניה מועדות לכיוון הנהר. חששתי, כי אנו מובלים למוות והצלחתי לשכנע את אחי לעזוב את השורה בהזדמנות הראשונה ולהמלט. הצלחנו לחמוק מעיני המשמר ולהצטרף אל קבוצת אזרחים שנעה בכיוון ההפוך. שני האחים עימם היינו במינסק סירבו

לעזוב את השורה — ומאז נעלמו עקבותיהם. בעיר נמסר לנו, כי הגרמנים הורגים את היהודים והקומוניסטים ומי הנחל אדומים מדם.

חזרה לדיבנישוק

החלטנו לחזור הביתה, ויצאנו ממינסק מערבה, כשבשעות היום הסתתרנו ביערות והתקיימנו מגרגירים שחורים ומפת־לחם שקיבלנו מאיכרים, ובלילות עשינו דרכנו עד שהגענו לדיבנישוק. דודי יוסף כבר לא נמצא בעיר, הלך להציל את בנו מיכאל שנאסר בשל היותו ציוני והוחזק בכלא לוקישקי. הגרמנים תפסוהו בדרכו והרגוהו בליפובקה, פרבר של וילנה.

למחרת המשכנו לקוללישוק. סבי לא ידע נפשו מרוב שמחה, בחשבו כי אין אנו עוד בין החיים. נשארתי בבית סבי עד שעקרו ממקום מגורינו לוורונובה.

באחת השבתות הידהדו בעיירה קולות ירי. חששנו וחרדנו לגורלו של סבי, שהיה אותה עת בבית־הכנסת. שוטרים פולנים הוציאו את היהודים מבתיהם אל רחבת הכנסיה. לאחר מכן הביאו לשם גם את היהודים שהתפללו בבית־הכנסת. הכומר האנטישמי גזר גזירתו והשוטרים מיהרו למלא אחר הוראתו, הוציאו יהודי אחד מן השורה, רתמוהו לעגלה, עליה הושיבו גויה שונאת יהודים וזו הצליפה על גב היהודי כדי לאלצו לסחוב את את העגלה במעלה ההר. הוא לא עמד במעמסה הכבדה ונפל לבלי קום.

שאר היהודים אולצו בעזרת מכות בקתות של רובים לרוץ לאורך הרחבה הלוך וחזור. מי שנפל, הפליאו בו את מכותיהם הנמרצות. היהודים זבי דם וחסרי אונים, אך השוטרים ממשיכים בהתעללויותיהם.

בעודי רץ לצד התאומים, בניה של דודתי רחהלע, חשתי בשוטר העומד להכותני. הפניתי ראשי לאחור תוך כדי ריצה וראיתי שהשוטר היה פעם חברי לספסל הלימודים שנעזר בי בהכנת שעורים. קראתי בשמו, הוא נרתע, עצר, הסתכל בי ואמר לי לצאת מהשורה. אמרתי לו, כי לא אצא בלי משפחתי. לנוכח תקיפותי הוציא השוטר אף את סבי ודודותי והושיבנו בצד, כשהוא ממשיך להאיץ ולהכות ביהודים. מחזה מחריד זה נמשך כשעתיים, שנראו כנצח בעינינו. לבסוף גורשו היהודים מוכים, חבולים, שבורים ורצוצים לבתיהם, כשהם זוחלים על ארבע.

כשחזרנו הביתה, סיפר לנו סבי על ההתרחשויות בבית־הכנסת. השוטרים הפולנים, מיד עם הופיעם בבית־הכנסת, החלו לירות לכל עבר, כדי להפחיד את היהודים. כדי להוסיף לכך יתר משקל, התחילו להתעלל במתפללים. הם הכריחום לפתוח את ארון הקודש ולהוציא את ספרי התורה, לפורשם בחצר בית־הכנסת ולרקוד עליהם. כשהם מכים מכות נאמנות את אלה

שלא מיהרו למלא אחר הוראותיהם. לאחר שעות מספר, ביקרתי בבית־הכנסת וראיתי בחצר גווילי ספרי־תורה מושלכים בחצר ומוכתמים בדם יהודים.

לאחר גירושנו לוורונובה, נפגשתי עם הורי ועברתי לגור אצלם.

חיסול יהודי וילנה

יהודים מוילנה ברחו לוורונובה בתקווה למצוא שם מפלט, ואולם אנשי הגסטפו ריכזו אותם באחד מימות החורף בבית הקולנוע והוציאום להורג, לאחר שהחזיקו בם ללא אוכל ומים משך שלושה ימים. צפיתי במעשה זועה זה מגג ביתי. בבוקר נשלחו היהודים לחפור תעלות ובשעות הצהרים הגיעו למקום שתי מכוניות עמוסות רוצחים ליטאיים. הללו, בשיתוף המשטרה הפולנית ובסיוע הגרמנים, הוציאו את היהודים מבנין הקולנוע וסידרו אותם בשורות. הדם קפא בעורקי לשמע צעקות מחרידות; המרצחים היכו באכזריות, בלא הבחנה, נשים וילדים. אנשי המשטרה הפולנית שאכזריותם היתה לשם דבר, הצליפו ללא רחם ימין ושמאל בצמאון־דם — אותנו. לא אשכח זאת עד יומי האחרון.

טורי היהודים החלו להתקדם תחת המשמר הכבד לכיוון יער קטן בסמוך לתחנת הרכבת. היהודים הוכרחו להתפשט עירומים כביום היוולדם ולהתייצב בסמוך לבורות שנחפרו. הם נורו ונפלו היישר אל תוך הקבר שכרו במו־ידיהם.

הרוצחים הליטאים סיימו את מלאכתם כשידיהם מגואלות בדם יהודים ובפיהם מתרוננת שירה. עליזים ושמחים חלפו ברחובות העיר בשירת ארס ושנאה לעם היהודי וקריאת סיסמאות אנטישמיות.

באחד הימים, בשובי מהעבודה נתקלתי, במקרה מזעזע. עגלה ועליה מוטלים אשה ושני ילדים שנרצחו והדם ניגר מהעגלה טיפין טיפין לאורך כל הרחוב, עד לבית הקברות. המחזה המחריד זיעזע אותי ולפיכך חקרתי את העניין. התברר שלא הרחק מביתנו התגורר יהודי, איש העולם התחתון, שהגרמנים החליטו לחסלו. כנראה שהאיש הספיק להמלט מהבית, אבל אשתו ושני ילדיו הקטנים נלכדו וחוסלו במקום, נזרקו כפגרי נבלות על עגלה שהובילה אותם לבית־הקברות.

ביום חיסול יהודי וורונובה, עבדתי עם קבוצת יהודים במשאבת המים („וודר־קצ׳קה״) שבתחנת הרכבת. לפתע שמענו יריות מכיוון וורונובה. הגויים סיפרו לנו, שהורגים את היהודים ומחסלים את גיטו וורונובה. למזלנו, היינו ללא כל שמירה ומיד התארגנו 8 חברים והחלטנו לברוח ליערות

שבסביבת קוללישוק. מנהיג הקבוצה היה סנדלר צעיר שסובב בכפרים ותיקן נעליים והכיר יפה את הסביבה ותושביה.

הפולני בוגוסלב — מחסידי אומות העולם

הלכנו כל הלילה והגענו ליער עבות, שם גר שומר היער, בוגוסלב, שהיה אדם טוב־לב ועזר לנו, מאוחר יותר, להחלץ ממצבים קשים למדי. בוגוסלב זה היה מחסידי אומות העולם והיטיב אתנו שלא על מנת לקבל פרס. יתירה מזו, הוא חילק אתנו את פת לחמו האחרונה, ובסופו של דבר שילם על עזרתו לנו בחייו. הפולנים הלבנים חיסלוהו באשמת שיתוף פעולה עם היהודים.

בוגוסלב הראה לנו מסתור ביער ואף הביא לנו נשק ואימן אותנו להשתמש בו. התקיימנו על שאריות מזון שמצאנו ומתפוחי אדמה שהביאו לנו האיכרים.

באחד הימים הופיעו שוטרים אצל בוגוסלב וערכו חיפוש יסודי בביתו, בטענה כי הוא מסתיר יהודים. לאחר שלא מצאו דבר להוכחת אשמתו, הסתלקו השוטרים ובוגוסלב לקח את כלבו ולאחר שווידא כי אין עוקבים אחריו, הגיע אלינו והזהירנו להסתלק לאלתר, שכן המשטרה תגלנו בקרוב. לאחר שהודנו לו על שרותיו הנאמנים, עזבנו את המקום ועברנו ל„ביצות אלמפינה", אזור ביצתי ענק, שכף רגל אדם לא דרכה שם, והמקום שימש לנו מחסה לעתים קרובות.

בשלהי הסתיו המתקרב לא יכולנו עוד להוסיף ולהשאר באיזור הביצות, על כן הובילנו הסנדלר אל איכר עני שגר בחוטור (כפר קטן) בודד והלה הסכים לקבלנו למשך החורף. האיכר ביקר אצל הורי, שהיו כבר בגיטו לידה, והם נתנו לו זהב בתמורה למחסה שהעניק לנו. זכורני, כי לאותו איכר היתה בת בכורה אליה באו מחזרים רבים, וכשהיו מופיעים, היה הכלב נובח, ואנו הסתתרנו מחשש שיגלו אותנו.

בלילות היינו יוצאים להשיג מזון עבורנו ועבור האיכר. פעם הגעתי לקוללישוק ונכנסתי לבית סבא, והגוי שגר בו גירשני.

באחד מלילות החיפוש אחר מזון נכנסנו למרתף ביתו של איכר וגילינו להפתעתנו חבית גדולה של כרוב כבוש. ידענו, שאם נצליח להביא את החבית לגוי אצלו התגוררנו, נפתור את בעיית המזון לכל החורף. במאמץ משותף הוצאנו את החבית מן המרתף וגלגלנו אותה באפיק הנחל, על הקרח הקפוא, מהלך של יותר מ־10 ק"מ. המשימה עלתה בידינו יפה והבאנו את החבית לגוי שלנו. היה זה מבצע קשה מאוד שנמשך כל הלילה.

באביב עזבנו את הגוי ושבנו אל שומר היער בוגוסלב. נראה, שאחד

הרועים הרגיש בנו ודיווח על כך למשטרה. לפנות ערב קלטנו קולות רוכבי סוסים המתקרבים אלינו ועזבנו את המקום בריצה לעבר הביצות, כדי למצוא בהן מסתור. לאחר כחודש חזרנו לבוגוסלב כדי ליטול את כלי הבישול שהסתרנו בשעת מנוסתנו. הוא סיפר לנו, שהשוטרים היו אצלו והכוהו על שהוא מסתיר יהודים.

הכבשה והזאב...

במשך כל הקיץ התמקמנו בביצות אלמפינה והסתתרנו בסבך שמאחורי נחל איתן, שלא ניתן היה לחצותו. אנחנו גילינו מקום בו נפל עץ לרוחב הנחל והיינו מטפסים עליו. במיוחד קשה היה המעבר בשעות הלילה והיינו חייבים להאיר דרכנו כדי להמנע מסכנת טביעה. למרות הקשיים שימש לנו מקום זה מסתור נוח ובטוח.

כל פעם שהחבר'ה יצאו לחפש מזון, חששתי שמא יתפסו ולא יחזרו, והייתי נרגש מכל איוושת עלה נידף ולכל רשרוש קל. באחת הפעמים כשנשארתי לבד, קלטה אזני קול צעדים וראיתי שתי אבוקות אור קרבות אלי. הסתתרתי מאחורי עץ כדי לבחון את המצב. והנה רעש ריצה מטורפת וגרירה על האדמה. הקול והאור מתקרבים אלי יותר ויותר. לאחר מספר דקות של פחד נוראי נעלם האור. כשחזרו חברי, סיפרתי להם אודות המקרה והם הרגעוני רק לאחר שהבטיחו נאמנה שלא יתכן שהיה זה אדם.

ליתר בטחון סרקנו למחרת בבוקר את הסביבה ובמרחק שלא כ־50 מטר גילינו כבשה מתה, כולה מקולפת וחציה אכולה. התברר, שזאב טרף אותה וגררה כדי לאכלה במקום מבטחים. כשהרגיש בי נבהל והשאיר אחריו את הטרף ונעלם.

לפלא היה בעינינו איך הצליח הזאב לקלף את עור הכבש באמנות כזאת, שיד אדם לא היתה מסוגלת לכך. ניקינו את שארית הבשר, רחצנו והחילונו לבשל את הבשר. לתמהוננו הרב, רק לאחר יומיים בישול, התרכך הבשר.

איך השגנו נשק

ידענו שלא נוכל להתקיים זמן רב, אם לא נרכוש נשק. אחד הגויים, כנקמה בשכנו, מסר לנו כי לשכן שני רובים פולניים טובים. יצאנו שמונה בחורים לקחת את הנשק. הגענו לבית האיכר בלילה ומספר בחורים נשארו בחוץ לאבטח את הבחורים שנכנסו לבית האיכר עם מקלות דמויי רובים על הכתפיים. הקראנו בפני האיכר „פקודה" של מפקדת הפרטיזנים, אותה חיברנו עוד בטרם צאתנו לביתו ובה היה כתוב ברוסית, שחובה עליו למסור

מיד את הרובים הנמצאים ברשותו לידי הפרטיזנים. הגוי, כולו רועד מפחד, הכחיש שיש לו נשק, זחל על הרצפה והתחנן על נפשו. ניסינו להשפיע עליו בכל הדרכים שיגלה לנו היכן מוסתרים הרובים, אך ללא הועיל. גם לאחר המכות שספג, הוסיף לטעון כי אין לו נשק וכי העלילו עליו עלילת־שווא. הוצאנו אותו לחצר, כפתנו את ידיו ורגליו בחבל הבאר וטבלנו אותו במים שוב ושוב, אך הגוי בשלו. העלתי רעיון לנסות ולהפחידדו בחיי אשתו וילדיו. הכנסנו את אשתו וילדיו לבית, נעלנו את הדלת ואת האיכר קשרנו לעץ למען יראה כיצד נשרפת משפחתו. אחר כך — איימתי עליו — אהרוג אותך ברימון זה שבידי. לאחר שראה שאנו ניגשים להעלות את הבית באש, נשבר והודיע בבהלה כי ימסור לנו את הרובים. הוא הוביל אותנו אל הביצות שמאחורי הכפר אל עבר עץ נבוב בו הוסתרו שני רובים פולניים חדשים, שהיו עדיין מרוחים בגריז. „גשו לאחי המתגורר בחוטור קרוב ותקבלו ממנו 140 כדורים" — הודנו לגוי, וכך עשינו. חילקנו את הרובים בינינו ומיהרנו אל מיודענו בוגוסלב והוא לימדנו לירות.

מאוחר יותר הוברר שגוי זה היה מראשי כנופיות הפולנים הלבנים, ויש לי חשד סביר שיש לו חלק בחיסול הורי ומשפחתי.

לאחר שהשגנו נשק, חשנו יתר בטחון ויצאנו לפעולת עונשין נגד איכר שבנו הרג בחור יהודי. ומעשה שהיה כך היה: באחד מכפרי הסביבה הסתתר אצל אחד האיכרים יהודי אינטליגנטי מוילנה שהתחזה כקראימי בחשבו שבזאת יציל נפשו. באחד הימים יצא היהודי עם בנו של האיכר לרעות את הצאן. הבן, גוי צעיר, ידע שליהודי יש אקדח, ביקש ממנו שיראה לו את האקדח. הבחור לא חשד בזממו של הצעיר ומסר לו את האקדח. תמימותו זו עלתה לו בחייו: הגוי ירה בו והרגו במקום. הדבר הסעיר את שלוותנו ויצאנו להעניש את האיכר ולהרוג את בנו. בבית האיכר לא מצאנו את בנו והאיכר עצמו התחנן על נפשו. ויתרנו על החלטתנו לשרוף את הבית, כדי שלא לקומם נגדנו את הגויים. ניתצנו ושברנו את כל רהיטי הבית והשארנו אחרינו נזק רב.

באחד הימים הופיעה קבוצת בחורים מוורונובה שחיפשה נשק. נודע לנו, שבצומת הדרכים ביניאקון—קוללישוק—אושמינה התחולל קרב עז בין הרוסים לגרמנים ובקרב נפלו רוסים רבים שנקברו במקום על נשקם. בלילה הגענו לשם עם הבחורים מוורונובה, חפרנו בין הגוויות והוצאנו חלקי רובים מהם הצלחנו להרכיב רובים שמישים. חילקנו בינינו את הנשק ונפרדנו מקבוצת וורונובה.

פרטיזנים לקחו מאתנו את הרובים

בסתיו הופיעו שוב אנשי וורונובה וטענו כי פרטיזנים רוסיים גזלו מהם את נשקם וביקשו מאתנו רובים. מובן, שלא יכולנו לתת להם את נשקנו וסרבנו. הם נהגו בערמה, ולאחר שנפרדו מאתנו, ביקשו שכמה בחורים שלנו ילוו אותם עם נשק עד ליער הסמוך. מילאנו בקשתם, והם, בשיפלותם, התנפלו עלינו והוציאו מאתנו את הנשק בכוח, ירו יריות אזהרה באויר והסתלקו כלעומת שבאו. בחורים אלה הביאו עלינו אסון כפול: גזלו מאתנו את נשק המגן שלנו וגילו את מקום מחבואנו לגויים בשל היריות שירו באוויר. על כן נאלצנו לעזוב את מיטיבנו המסור והנאמן ולחפש מסתור ביערות בעיצומו של החורף.

סבי השאיר את רכושו כפקדון אצל גוי אחד. בן דודי, שלמה אלקניצקי, ואחיו הסנדלר באו אל הגוי לבקש ממנו נשק כתחליף לנשק שנלקח מאתנו. הגוי קיבל אותם בסבר פנים יפות והזמינם לבוא שוב. כעבור ימים אחדים הגיעו אליו השניים למועד הקבוע, אבל לא נראו יותר. לאחר זמן נודע שהגוי הכין להם מלכודת והזמין שוטרים ליטאיים וכשהבחורים הופיעו, הציגו עצמם השוטרים כפרטיזנים רוסיים וניסו לגלות את מקום המיסתור של הקבוצה כולה. הבחורים הבינו שנפלו במלכודת שהוטמנה להם ורצו לעזוב המקום. הליטאים מנעו זאת מהם ורצחום בחצרו של אותו גוי. חצי שנה מאוחר יותר התגנבנו בלילה ושרפנו לגוי את אסם התבואות. לא הצלחנו להתפרץ לביתו, שכן הוא פתח באש רובים עזה.

מפי גוי אחד נודע לנו, שפרטיזנים רוסיים מחפשים יהודים כדי לגייסם לפרטיזנים. ביקשנו מהגוי שיקשר אותנו אתם, ולאחר זמן־מה הודיענו הגוי, בשם הפרטיזנים, על מועד מיועד לפגישה בביתו. הגענו כולנו בזמן ומצאנו במקום ארבעה פרטיזנים רוסיים. הללו בחרו מבינינו ארבעה חברים בעלי רובים טובים, התיישבו אתם על מזחלה והודיעו שהם יוצאים לפעולה, תוך הבטחה שיחזרו ויקחו את כולנו לרודניצקה פושצ׳ה.

לאחר המתנה קצרה הגיעו אלינו החבר׳ה מדוכדכים, ללא נשק. הסתבר, שהם הובאו לחצרו של גוי אנטישמי ונצטוו להיכנס לבית אחד־אחד, כדי להשביעם. כשנכנסו פנימה, התנפלו עליהם ולקחו מהם את הנשק ופקדו עליהם להסתלק מהמקום. לאחר כשנה, כשהייתי באוטריאד „בורבה", הכרתי אותם ונסיתי לפעול נגדם — אך ללא הצלחה.

מות אחי נחמן

לפני חיסול גיטו לידה, שלחתי לשם גוי כדי שיעביר אלינו את הורי, דודותי שיינהלה ומוסיה והבת שלה. הסתרנו אותם אצל גויים טובי־לב —

בתחילה אצל הגוי שבילינו אצלו את כל החורף הראשון, ובהמשך, אחר שהמצב נעשה חשוד, העברנו אוונם לגוי אחר שהתגורר אף הוא בחוטור בודד.

מזמן לזמן היינו מבקרים אותם ומביאים להם מזון. בדרכנו לאחד הביקורים נכנסנו אני, אחי נחמן ועוד כמה בחורים לבית מרחץ בפאתי היער מתוך כוונה לשהות שם עד רדת החשכה כדי שנוכל לבקר את הורי ודודתי. החורף היה קשה והשלג הגיע עד למתניים. בזמן ההמתנה ניקינו את הרובים ולרוע המזל לא הצליח אחי נחמן לשחרר את המשחולת שנתקעה בתוך קנה הרובה. הוא יצא החוצה כדי להלבין חוט ברזל לשרוף את המשחולת. לפתע נשמעה יריה בודדת מכיוון היער. קפצתי מיד ממקומי ורצתי לכיוון הדלת ואש חזקה ניתכה עלי מכיוון היער. היורים, הפולנים הלבנים, קראו לנו לחדול לירות ולהכנע והבטיחו כי לא יפגעו בנו לרעה.

ידענו גם ידענו מה גורל צפוי לנו אם נתמסר. הגיעו אלינו שמועות מחרידות על עינויי תופת והתעללות בלתי־אנושית בפרטיזנים שנפלו בידי הפולנים הלבנים. שמענו על כריתת אברים, בעוד השבוי חי, על הכנסת ברזל מלובן לעיניים, על כריתת ציפרני הידיים והרגליים, על הכנסת אבר המין לתוך פיה של עגלה מניקה ועוד עינויים שונים ומשונים כיד הדמיון החולני של הפולנים הלבנים.

בבית המרחץ נותרנו ארבעה: אני, ידידי אברהם לוין, הסנדלר ובחור מקוללישוק. החלטנו להלחם עד הכדור האחרון ולא להכנע בשום תנאי.

קראתי מתוך הבית־המרחץ לאחי נחמן אך לא נשמע קול מענה. הבנתי שקרהו אסון והוא נפגע. גיליתי את דמותו המוטלת בחוץ וניסיתי לזחול לעברו, אך אש תופת נתכה עלי מכיוון היער.

השבנו אש תוך נסיון לזחול לעבר הבית, שם היו הורי ודודותי. הזחילה היתה מפרכת, כי השלג היה עמוק ונאלצנו להצמיד את רובינו, עוגן ההצלה היחידי שנתן לנו סיכוי של חיים, אל גופינו, מחשש שירטבו.

התקדמנו תוך קשיים ניכרים, אך הפולנים הלבנים מתקדמים בעקבו־תינו. הגעתי למסקנה, שאם לא נצליח לעצרם, אין לנו כל סיכוי להתחמק. הסתובבתי לאחור, שלפתי את הרימון היחידי שהיה ברשותי והשלכתיו בכל כוחי לכיוון המשוער של מקורות הירי. שמעתי פיצוץ אדיר ולאחר־מכן זעקות איומות ולאחריהן — שקט מוחלט. נראה, שהרימון הפתיע את הפולנים שחשבו כי ברשותנו עוד רימונים ונמנעו מלהסתער עלינו.

ליל האימים

הגענו בזחילה לבית הגוי בו הסתתרו הורי. ראיתי את הורי ודודותי

מסתובבים בחצר מבוהלים: הם ידעו מה מתרחש והיו מלאי חרדה לגורלנו. חשדנו ששמו לנו מלכודת והחלטנו כי נעזוב את המקום ויהי מה. למזלנו, אמנם עשינו כך, כי לאחר זמן נודע לנו, שבניו של אותו גוי היו „פולנים לבנים", וכי לא רצחו את הורי ודודותי מיד, מתוך מחשבה שיגיעו אליהם עוד יהודים, ואז יחסלו את כולם יחד.

ניצלנו את החשכה והתחלנו לרוץ לתוך היער. רגלינו טבעו בשלג ומדי פעם נאלצנו לעצור כדי לחלץ את אלו ששקעו בשלג העמוק. זוכר אני כי לבי התחמץ בקרבי בראותי את דודתי מוסיה החיוורת כשלג גוררת בשארית כוחותיה את בתה הקטנה; את אבי הרזה כשפניו לבנים ושפתיו כחולות ועיניו יוקדות באש החיים; את אמי היקרה והטובה, כשעיניה נוטפות דמעות והיא ממלמלת חרישית: „אל אלוהים, מדוע באתנו כל זאת? מה חטאנו ומה פשענו? הרי ללעג ולקלס היינו בין הגויים וחיינו ודמנו הפקר!" כשלבי כבד אני הולך לפני המחנה, לוחץ את המקלע אל לבי בכל כוחי ונושך שפתי מכאב וזעם.

לאחר ריצה מבוהלת של שעות ארוכות, הגענו לפנות בוקר באפיסת כוחות לבית בודד בפאתי היער. היה זה ביתו של ה„וואיט" (ראש המועצה), אשר הכיר יפה את משפחתי. הוא הזמין אותנו לביתו, נתן לשתות חלב כדי להרגיענו והציע לנו להישאר אצלו ולאגור כוח. כדי שלא יגלונו, הכניס אותנו האיש לתוך אסם התבואה.

ה„וואיט" נראה לנו חשוד ולא נתנו אימון בדבריו. הסתכלנו ללא הרף מבעד לחרכי האסם, כדי לראות מה מתרחש בחצר.

לא עבר זמן רב ושמענו קולות מתקרבים לבית. לחצר ראש המועצה נכנסו הרוצחים שהגיעו ברגל ועל מגלשים. מספרם הלך וגדל כל העת, והגיע לחמישים בקירוב. מצילנו יצא לקראתם מפתח ביתו, הם הצדיעו לו והוא הכניסם הביתה. לא עבר זמן רב ומתוך הבית בקעו ועלו קולות שירה.

אנו באסם ישבנו מאובנים וצפינו לגרוע ביותר. היינו מוכנים למות, אך החלטתנו היתה נחושה להלחם ולתבוע מחיר דמים גדול ככל האפשר עבור חיינו.

לאחר ששתו לשכרה, יצאו הרוצחים מהבית והתחילו לירות באויר לשם בידור. אחר־כך קשרו את מגלשיהם והתכוננו לדרך. בעל הבית הראה להם עקבות בשלג, ושלח אותם לכיוון העקבות כדי להטעותם. לאחר שהללו הסתלקו, הוא בא אלינו והורה לנו למהר ולברוח מן המקום, משום שאורחיו ודאי יחזרו אליו לאחר שיתייאשו מחיפושי השווא שלהם. לאחר זמן רב נודע לנו שאיש זה היה ראש הכנופיות הפולניות, ולפלא היה הדבר בעינינו.

עם חשכה יצאנו מביתו. הלכנו זמן מה, ולבסוף הגענו לביתו של גוי, שהסכים שנשהה אצלו מספר ימים. כל זמן שהותנו אצלו, דאגנו מאוד שמא ניגלו עקבותנו. לאחר שיקולים ממושכים החלטנו לעבור לקוללישוק ולהסתתר אצל ידידים גויים.

כדי שלא לעורר תשומת לב יתרה, התחלקנו לשתי קבוצות: אני, הורי, דודותי וחברי לוין אברהם הסתתרנו אצל גוי שהיה שכנו של סבא בקוללישוק, ואילו הסנדלר ועימו שני בחורים ובחורה הסתתרו בחוטור, במרחק קילומטר אחד מהעיירה.

לאחר שבועות מספר שמענו יריות מכיוון החוטור. לבנו ניבא לנו רעות. ואכן, בערב ביקר אותנו גוי וסיפר לנו שהלשינו על חברינו והם הותקפו על־ידי ליטאים. לדבריו התחולל בחוטור קרב ממושך: חברינו התגוננו זמן רב ואף פגעו בשוטר ליטאי. תוקפיהם נאלצו להביא תגבורת כדי למנוע את בריחתם והצליחו להתגבר עליהם רק לאחר שאזלו כדוריהם. אז הוציאום לחצר והרגום.

ידענו שעלינו להסתלק מהר מהמקום הנורא הזה, מה גם שהאיכר שאצלו הסתתרנו האיץ בנו לעזוב את ביתו. אני ואברהם לוין יצאנו לחפש מסתור. רצינו לעבור ליער, אך החורף היה קר מאוד והססנו ארוכות אם לעשות זאות. בדרכנו נפגשנו בגוי מכר, אשר הסכים שנשהה אצלו עד סוף החורף.

התברר שגוי זה היה מהפולנים הלבנים, ולאחר שהייה של ימים אחדים בחדר קטן וצר עד כדי מחנק, יצאנו, מחשש לגורלנו — אני, אברהם לוין ודודתי שיינה׳לה לחפש מסתור אחר. בבית הגוי נשארו אבי שמואל, אמי חיה־רבקה, דודתי מוסיה ובתה, אשתו של אברהם לוין ובנו בן ה־8.

רצח הורי ובני משפחתי

הלילה היה חשוך ואפל. הספקנו להתרחק רק כחמישים מטר מהבית — ופתאום ניתכה עלינו אש חזקה. התחלנו לברוח לכיוון היער ובדרך אבדנו את שייוה׳לה. אחר כך נודע לנו שהיא הסתתרה אצל גויה שעבדה פעם אצלנו, אך הרוצחים הגיעו אליה לפי העקבות שהשאירה במנוסתה וניסו להוציא ממנה, בעזרת עינויים, את מקום המסתור שלנו. היא הכירה אישית את מעניה וביקשה מהם רחמים על נפשה, בכתה והתחננה, אך ללא הועיל. היא חוסלה לאחר עינויים קשים.

הרוצחים הרגו את כל היהודים שהיו בבית, חוץ מאבי שהצליח להתחמק משם בהסות החשכה. הוא הסתובב כמה ימים בין הגויים והם לא נגעו בו לרעה, בתקווה שיביא אותם אלי ואז יוכלו להרוג את שנינו. לאחר

ימים מעטים, משהתאכזבו מתקוותם, הרגוהו בחצר אחד האיכרים. גופתו הושארה טרף לחיות היער, שוב, מתוך תקוה שאני אבוא לקברו ואז יתפסו גם אותי.

אני ואברהם לוין ברחנו ליערות בכוון סולצניק. הקור היה מקפיא ושלג כבד כיסה את היער. חפרנו גומות בתוך השלג מתחת אחד העצים באצבעותינו והתכרבלנו בהם כחיות יער. כך שכבנו המומים מגודל האסון ואדישים למוות שבוע ימים, ללא שתיה ומזון.

לפעמים, כשאני שוקע בזכרונות העבר, אני שואל את עצמי מנין שאבתי את הכוחות הנפשיים והפיזיים באותם ימים. לשכב ביער האפל ולגמוע כמה גבישי קרח, כדי להחיות את נפשי הנכאה, בשעה שכל יקירי נטבחו בצורה אכזרית. אין זאת, אומר אני לנפשי, כי יצר שמירת הקיום, כדי לנקום ולהמשיך את פתיל החיים על אפם וחמתם של אויבנו המאיימים להשמידנו, היה חזק מכל.

לאחר שאפס כוחנו מרעב, יצאנו לחפש מזון ומשמצאנו — חמקנו שוב למאורותינו. כך חיינו עד האביב. בנדודינו ביער פגשנו בכמה בחורות ובחורים מוורונובה, ביניהם אלישע גרשוביץ, ויחד עמם עברנו שוב ל„אלמ־פינער בלאָטעס״״ (הביצות באלמפין), אותו מקום בו לא דרכה מעולם רגל יהודי, שימש לנו כמקום אידיאלי להצלת נפשנו.

חברנו אלישע גרשוביץ החל לסבול מגרדת חזקה. לא יכולנו לראות את סבלו בלא לעשות דבר, ולכן שמנו נפשנו בכפנו והתגנבנו באחד הלילות אל הרופא מלינובסקי בקוללישוק. מן הרופא קיבלנו משחה שהצילה את חיי הבחור.

אל הפרטיזנים ברודניצקיה פושצ׳ה

לאחר שחגורת החנק של הפולנים הלבנים הלכה והתהדקה סביבנו, החלטנו לעבור אל הפרטיזנים ברודוניצקיה פושצ׳ה. היינו חמישה אנשים: שלושה גברים ושתי נשים. ורק לי ולאברהם לוין היו רובים. באחד הלילות איבדנו את לאה פופקה מוורונובה ונשארנו ארבעה. לאחר זמן נודע לנו שיצאה מהיער והגויים רצחוה נפש.

לאחר נדודים של כמה שבועות, הגענו לאיזור בו שהו הפרטיזנים — ושני פרטיזנים שהיו בתצפית, הובילו אותנו אל המפקד ווסילנקו, שהיה יהודי רוסי, מהנדס במקצועו וקיבל אותנו יפה. אותי שיבצו ביחידה לוחמת והשתתפתי בכל הפעולות הקרביות של הפלוגה. בתוך היער היתה „פולנקה״ (ככר ריק, בלי עצים, מכוסה ירק) ושם היו אוירונים מצניחים נשק וחמרי נפץ.

פעם יצאתי להביא מזון ונתנה לי פקודה להביא פרה לבסיס. באחד

הכפרים „סחבתי" פרה לבנה מאיכר אחד. כשראו את הפרה, צחקו ממני הפרטיזנים: „פרה לבנה נראית בלילה למרחקים והיא תגלה לגרמנים את מיקומנו" — אמרו. מרחתי את הפרה בבוץ וכך הגענו בשלום למחנה. עד היום, כ־30 שנה לאחר המעשה, כשאני נפגש עם האחים ניונקה ויצחק טלרנט, חברי לנשק, מוילנה, הם שואלים אותי: „נו, הגד, מיכאל, מה שלום הפרה הלבנה שלך?"

הפולנים הלבנים כובשים את וילנה

פגישתנו הראשונה עם הצבא האדום היתה נרגשת מאוד. קיבלנו פקודה להצטרף אליהם ולנוע לעבר וילנה. הגענו ליער בקירבת וילנה ושם נעצרנו. שמענו קרב יריות מכיוון העיר והקצינים הסובייטיים סיפרו לנו, כי מתחולל בה כעת קרב בין הגרמנים לבין הפולנים הלבנים שיצאו מן המחתרת במטרה לכבוש את וילנה לפני הרוסים, כדי לשלוט בעיר. הרוסים המתינו בסבלנות במבואות העיר כדי ששני הצדדים הלוחמים יתישו זה את זה והם עצמם ייהנו מפירות הנצחון.

בעיצומו של הקרב, הופיעו על ידנו מספר קצינים רוסיים בכירים וביניהם הסופר הידוע איליה ארנבורג. סיפרנו להם מה עוללו לנו הפולנים הלבנים ובקשנו רשות להכנס העירה, כדי לקחת מהם נקם. לא קיבלנו רשות, והסופר איליה ארנבורג אמר לנו, שמעללי הפולנים הלבנים ידועים יפה וכי יום השילומים קרוב.

לאחר שפסקו הקרבות ניתנה פקודה להכנס העירה. במבואות העיר פגשו אותנו הפולנים הלבנים ענודים פס לבן על שרוולם ובידם דגלון לבן־אדום, מחייכים ושמחים כאילו רצו לומר: „הסתכלו וראו! אנחנו כבשנו את העיר". דמי רתח בקרבי. רציתי לנקום את דם בני משפחתי ואת דם כל היהודים, אך קיבלנו פקודה חמורה לא לגעת בהם לרעה.

לאחר שהצבא האדום השתלט על העיר וילנה ניתנה פקודה לרכז את כל הפולנים הלבנים ביער סמוך לוילנה, כביכול כדי לגייסם לצבא של „וואנדה וואשילבסקה". בצענו את הפקודה בהתלהבות רבה, כי ידענו מה משמעותה. ביער רוכזו כמה אלפים פולנים וכוחות גדולים של נ.ק.וו.ד. הקיפו אותם. הפולנים התחילו להבין שהופלו בפח ונסו להתחמק, אך הדבר לא עלה בידם. הם הועלו על מכוניות, הובלו לתחנת הרכבת והוכנסו לתוך קרונות שהוחתמו ונשלחו ליעד בלתי ידוע.

במיליציה הרוסית

עם שחרור העיר, נתמניתי כמזכיר המחלקה הראשונה של המיליציה

ושמשתי כחוקר למעשי הזוועה של הפולנים הלבנים. תפסנו הרבה פולנים שהתחבאו ביערות והטרידו את השיירות הסובייטיות. השתדלתי לשלם להם כגמולם, ולמרות שהתחננו על נפשם, זכיתי להתנקם בהם.

בהיותי בווילנה גויסתי כמתורגמן של המחלקה המיוחדת בצבא האדום והתקדמתי עם הצבא הכובש עד קניגסברג, שם חקרנו את אנשי ס.ס. והגסטפו. באחד ממחנות השבויים איתרנו את מפקד מחנה המוות שטוט־הוף והוא חוסל על ידנו. גם בתפקידי זה ניסיתי בכל כוחי לשלם לאויבי עמנו כגמולם ורבים מהם מצאו דרכם למחנות העבודה בסיביר.

גיא ההריגה של יהודי דיבנישוק ליד וורונובה, בשנת 1943. ברקע — גרמנים ושוטרים פולניים.
התמונה נמצאה אצל פולני, ששיתף פעולה עם הרוצחים ההיטלראים.

דער טאָל פון אומקום פון דיוועניִשקער יידן, נישט ווייט פון וואָראָנאָווע, אין יאָר 1943.
אין הינטערגרונט זעט מען דייטשן און פוילישע פּאָליציאַנטן. דאָס בילד איז געפונען געוואָרן
נאָך דער באפרייונג ביי א פּאָלאק וואָס האָט מיטגעארבעט מיט די היטלעריסטישע רוצחים.

העליה ארצה

לאחר סיום המלחמה עברתי לפולין ומשם, בדרך לא דרך, הגעתי ארצה. הבריטים לכדו את אניית המעפילים שלנו וגרשונו לקפריסין. הגעתי ארצה בעזרת דרכון מזויף בעיצומם של הקרבות, וגויסתי לגדוד השלישי של הפלמ״ח. במשך שנתיים רצופות לקחתי חלק פעיל בקרבות מלחמת השחרור.

עם שיחרורי מהפלמ״ח בניתי לי בית והקמתי משפחה ואני חי כעת בתל־אביב עם אשתי אסתר ובתי היחידה רבקהלה. לבי מלא הודיה לאל שהובילני עד הלום.

מכל משפחתי נותרתי אך אני

ישעיהו וולפוביץ

נולדתי וגדלתי בעיירה קוללישוק המרוחקת מדיבנישוק כ־12 ק״מ. בעיירה זו גרו כ־20 משפחות יהודיות. מטבע הדברים לא יכול היה ישוב כזה להיות עצמאי, ולפיכך היו קשרים ציבוריים הדוקים עם דיבנישוק. לי אישית היה גם קשר משפחתי עם דיבנישוק: הירשל הסנדלר מרחוב וילנער היה דודי, ועל כן הייתי מבקר תכופות בעיירה.

כיבוש העיירה על־ידי הגרמנים גרם תפנית חריפה: חיינו בפחד מה ילד יום. ואכן, עד מהרה, ב„שבת תשובה״, הוציאו מספר שוטרים פולניים את כל היהודים לשוק והשכיבו את כולם בשורות, כששוטרים אחרים מנצלים זאת לגניבת דברי־ערך שמצאו בבתים.

חיים טרויב, שהיה ראש ה„סל־סובייט״ (מועצת הכפר), נרתם לעגלה, בתוכה הושיבו את אשתו של הסולטים (מוכתר) מכפר סמולני, וזו האחרונה הכריחה את טרויב לסחוב את העגלה במעלה ההר כשהיא מצליפה בו בכל כוחה ללא רחם בשוט ארוך. חיים טרויב סחב עד כלות כוחותיו ונפל. אותנו הכריחו לזחול הלוך ושוב, ומשראו כי אנו סחוטים לגמרי, באו על סיפוקם וציוו עלינו להסתלק בזחילה הביתה.

למחרת הלכו נשים יהודיות אחדות להתאונן בפני מפקד המשטרה על המעשה. אך הוא, כאילו כדי להשלים את סאת המרורים, ענה להן

בגסות: „יש לכם מזל שאני לא הייתי אותה שעה במקום. הייתי שופך עליכם נפט ושורף את כולכם חיים".

כשלושה שבועות לפני שהעבירו את יהודי דיבנישוק לוורונובה, הוצא צו שחייב את כל יהודי קוללישוק לעבור לדיבנישוק. כל אותה תקופה שהיתי אצל דודי, הירשל הסנדלר. ואולם לא חלף זמן רב ויהודי קוללישוק ודיבנישוק הועברו לוורונובה.

לפני החיסול עבדתי, יחד עם עוד 30 בחורים, ביערות שבסביבות סטאשילס. היערן הממונה עלינו היה חוזר מדי לילה לביתו ללון. ערב אחד, משלא שב, חשבנו שמשהו עומד להתחולל. כדי לחקור את המצב שלחנו בחורה פולניה לוורונובה וזו סיפרה, שהגיטו מוקף בקלגסים ויהודים חופרים בורות. החלטנו לברוח לאלתר, וכל אחד פנה לדרכו. חזרתי לקוללישוק והחילותי מתרועע עם הגויים, עד שפגשתי באברהם גולדנסקי.

אברהם ואני יצאנו לתור אחר עזרה אצל איכר ממנו קנינו בעבר את פרי אדמתו. איכר זה נהג לספק שנים רבות תפוחי־אדמה ליהודים שגרו בליפובקה, פרבר של וילנה, והללו היו מוכרים אותם לחנויות. משהועברו יהודי וילנה לגיטו, הירשו לאחדים מהם לספק לגיטו קמח ותפוחי־אדמה.

בגיטו וילנה הצלחתי להתחמק מכל האקציות, כשיד המקרה או המזל העיוור סייעו לי בכך. עם חיסול הגיטו מצאתי מחבוא בכוך, תחת בית־המרחץ ברחוב סטיפן. לאחר שהייה של כמה שבועות בכוך, גילה אותנו השוער ודיווח על כך לגרמנים. נלכדתי והועברתי למחנה עבודה שברחוב קלוואריסקי בווילנה. היה זה אחד ממחנות העבודה האחרונים שהוסיפו להתקיים בוילנה, ו־150 יהודים הועסקו שם בשיפוץ מכוניות וצביעתן.

בשבועיים לפני תום המלחמה, באו אנשי הגיסטפו וחיסלו את היהודים בו־במקום. לי ולחברי משה ז'וקובסקי נתמזל המזל: הסתתרנו מאחורי פתח התנור. לפנות בוקר העירני משה וציווה עלי לעזוב יחד עמו את המקום, שכן אמו ע"ה נגלתה לו בחלום והודיעה, כי במקומנו הנוכחי יצליחו לגלותנו. עזבנו את המקום ועברנו לחדר סמוך בו כבר ערכו הגרמנים חיפוש. כך נשארנו שנינו בחיים וניצלנו מגורלם של שאר היהודים שנתפסו ונורו בחצר.

עם רדת הערב חמקנו מהמקום והתחבאנו ביערות בסביבות יאשון. לאחר השחרור עבדתי בביניאקון, שם נודע לי שמפקד המשטרה הידוע לשימצה, פינקובסקי, נמצא בבית הסוהר בגרודנה. הודעתי על רצוני להופיע כעד במשפט, ומבוקשי ניתן לי. העדתי על כל שעוללו לנו פיקודיו השוטרים ועל תשובתו לנשים שבאו להתלונן בפניו. לאחר דיון קצר הורשע ונגזר עליו דין מוות שעמד לצאת לפועל בוורונובה.

נסענו עם מיפקדת איזור וורונובה באוטו שליווה את פינקובסקי ושוטר פולני אחר שהרג את בנו של רזניק מלידה. לוורונובה הגענו בעשר בבוקר ופנינו מועדות היישר לשוק. במרכז השוק ניצבו כבר הכן שני עמודי התליה. לאחר ביצוע גזר־הדין, הושארו הנדונים למוות תלויים כמה ימים למען יראו הגויים וידעו מה גורל צפוי למתנגדי המשטר.

לא רציתי להשאר יותר בחבל ארץ שטוף דמים זה ונסעתי לפולין ומשם עליתי ארצה. בארץ גוייסתי לצה״ל והשתתפתי בקרבות מלחמת השחרור עד ההפוגה.

מכל משפחתי נותרתי אך אני. אבי, ראובן, נפטר עוד טרם כניסת הגרמנים. אמי, רבקה, אחיותי הנשואות בתיה, הניה ושיינע ואחותי הרווקה חנה ניספו בידי הגרמנים. אחי ישראל הצליח להמלט מגיטו לידה ולהסתתר בין האיכרים, אך ככל הידוע נהרג על ידם.

היכן הם כולם? היכן?...

צבי (הירשל) קריזובסקי

ביום השני לפרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה, כלומר ב־23 ביוני בבוקר, אירגן אבי את כל האנשים הפעילים של עיירתנו — יותר מ־50 איש, הכין עגלות עם סוסים כדי להוביל את מטענם ולנסוע לכיוון אושמינה. ביום השלישי הגענו עד העיירה ראקוב שעל־יד הגבול עם רוסיה. התחבאנו שם ביער, כי אווירונים גרמניים הפציצו אותנו. להמשיך בדרכנו לא יכולנו, כי הגבול היה סגור. פנינו לכיוון ראדושקוביץ׳, ששם היה מפקד משטרת הגבול, מכר של אבי, אבל כאשר הודיעו לנו בדרך שהגרמנים נמצאים כבר בראדושקוביץ׳ — חזרנו לראקוב.

הדרך היתה אטומה לחלוטין בעגלות, במכוניות שרופות ובפליטים שמלאו את כל הסביבה. לא יכולנו להתקדם, לא ידענו גם לאן לנסוע, כי מסביב הכול בער. בעגלה אחת היתה אמי, בעגלה השניה — משפחת אייזיק לוין ואנחנו הלכנו ברגל.

כשראה אבי שהדרך היא ללא מוצא, אמר לאמי: „את השתדלי לחזור הביתה, ואני עם הילדים נתקדם ברגל לרוסיה, כי מעדיף אנכי למות

מכדור של הרוסים, מאשר מכדור הגרמנים".

אמי חזרה לדיבנישוק והתחבאה אצל חיים גרשוביץ, משם היא נסעה אל משפחתה לאיביה ונספתה שם בגיטו. אחותי קיילה חזרה לווילנה ושם נספתה יחד עם משפחת בעלה. אנו התקדמנו לכיוון ראקוב בדרך איבדנו את אבא וכפי שסיפר לנו מאיר יוסף איצקוביץ', נתקע אבי בין הגרמנים וחלה בדרך. אחי קלמן טיפל בו והם הצליחו להגיע לגיטו קראסנו — שם הוא סבל רעב ומחסור, עד שנספה יחד עם כל אנשי קרסנו.

אנחנו התקדמנו ביערות לכיוון מזרח. בדרך פגשנו שני בחורים ושתי בחורות רוסים, שברחו מהכלא וחזרו הביתה. הלכנו יחד אתם במשך 10 ימים. נתנו להם כסף והם קנו בכפרים אוכל וחלב. באחד הימים הם גזלו מאיכר סוס ועגלה וברחו — ואותנו השאירו לבד. התקדמנו לבדנו עד שהגענו לעיר מוגילוב. בעיר היתה מהומה גדולה. בקושי פילסנו לנו דרך לרכבת ונסענו. לאחר נסיעה של שבועיים הגענו לאיזור טמבוב. משם שלחו אותנו לעיר פנזה, בה עבדנו במכרה כבול עד 1943, עת גוייסנו לבריגדה הליטאית. שם עבדנו במסעדת המיפקדה עד השחרור, ותיכף עם האפשרות הראשונה הגענו לווילנה.

ביקורי בדיבנישוק

בדיבנישוק ביקרתי פעמיים לאחר המלחמה: בפעם הראשונה בשנת 1950, רציתי לראות את מקום הולדתי, בו ביליתי את ילדותי. העיירה עשתה עלי רושם מדכא. כל הבתים שרופים ופה ושם הזדקרו הארובות הזועקות על החורבן. הדממה והשקט הזכירו לי את דממת בית־הקברות. הלכתי לראות את ביתנו, לצערי לא מצאתי שום דבר — רק כמה שיחים עלובים הזדקרו פה ושם. האיכרים הכירוני ואמרו: „הנה, הבת של קריזובסקי... תראי מה שעשו לכם הגרמנים"... ומעל הכרת פניהם השתקפה הצביעות.

לרגל עלייתי ארצה, נאלצתי, שוב לבקר בדיבנישוק, כדי לקבל מסמכים. זה קרה בשנת 1971 — כלומר, לאחר עשרים ואחת שנה. הפעם התחולל בה שינוי כביר. במקום בתי היהודים, עומדים בתים יפים עשויים לבנים, עם חלונות גדולים ומסביב לבתים גינות דשא. כל השטח של הכומר מול הכנסיה, עשוי רחובות ובנוי בתים. המועצה המקומית מחלקת לתושבים את מגרשי היהודים חינם ונותנים להם גם הלוואות לזמן ארוך, כדי שיבנו בתים בעיירה. אין פלא איפוא, שהעיירה הולכת ונבנית בקצב מהיר. הלב נצבט לי מכאב לראות את דיבנישוק מוקמת, ללא יהודים. עמדתי המומה בשוק והסתכלתי סביבי ולבי בוכה, היכן הם כולם? היכן?

בימי סבל ותלאות

צבי אהובי

בהיותי בן ארבע נשלחתי ל„חדר" של קלמן שפסל המלמד ברחוב סובאטניקי. זה היה יהודי גבוה וצנום שזקנו אפור ובשל ראייתו הלקויה, היה מרכיב שני זוגות משקפיים — זה על זה. מראהו המיוחד והשוט שלא מש מידיו הטילו עלינו, תלמידיו, פחד גדול. מדי פעם היינו מתחמקים מה„חדר" ורצים אל האכר יוזקע, שהיה מחבב יהודים, ותולשים „בארעלעד" מעץ גדול שעמד בחצרו. לאחר מכן עברתי אל „חדרו" של שאול דער פארבער (חותנו של שאול ליפקונסקי). ה„חדר" היה בחזית הבית, ואילו בחדר האחורי היו שני דוודים בהם צבעו חוטי פשתן לנשי האכרים. היינו מתגנבים מאחוריו כל פעם שאשתו היתה מזמינה אותו לפתוח את קופסאות הצבע, ונושפים בקופסה. כמובן שהצבע היה ניתז היישר אל זקנו של שאול. כך היה זקנו תמיד מלא צבעים שונים — וזה היה משעשע אותנו מאוד.

מה„חדר" של שאול עברתי ללמוד אצל לייב אריה (לייב ארע) אינגל. הוא נחשב למלמד הטוב ביותר בעיירה, ואצלו למדו כבר משנה ותלמוד. היו לו שתי בנות כשרוניות מאוד אשר ישבו מאחורי הקיר (אסור היה לבת ללמוד יחד עם בן) והקשיבו לשעורים של אבא. כשאנחנו, הבנים, לא ידענו להסביר פרק בתנ"ך, היתה „בת־קול" עונה מאחורי הקיר.

אחר כך נוסד בעיירה „בית־ספר ועד" והשעורים התקיימו ב„שוהל". זה היה חידוש בעיירה, כי בבית הספר שאותו ניהל זלמן מרלינסקי, למדו גם מקצועות כלליים כגון : עברית, חשבון והיסטוריה. בי"ס זה היה קיים עד 1915.

כשנסגר בית־הספר, למדתי, יחד עם בן הרב יוסף מובשוביץ, בישיבת „ריינעס" בלידה. מורי היו ר' מאיר ור' יעקוב, שהיה מאוחר יותר רב בטראב. למדתי שנתיים בלבד, כי הישיבה נסגרה מחוסר אמצעים לקיומה. הורי רצו להקנות לי חינוך מקצועי ולשם כך נשלחתי ללמוד ב„אורט" שבווילנה. למדתי שם שנה וחזרתי הביתה.

מכל המאורעות בימי ילדותי, נחרטה בזכרוני השריפה הגדולה בעיירה בשנת 1912. למדתי אז אצל לייב ארע. ביום חמישי, שהיה יום השוק בעיירתנו, שמענו פתאום צעקות ברחוב. יצאנו מה„חדר" וראינו אנשים רצים מבוהלים, מפנים בבהילות את מטלטליהם אל השדות שמעבר לבתי

הכנסת. לשונות האש התפשטו לכל עבר, והאכרים ניצלו את המהומה וגנבו מכל הבא ליד. כיוון שהייתי קטן, הפקידוני על שמירת המטלטלין שלנו מאחורי בית הכנסת. זוכרני כי שמרתי על המטלטלין במשך זמן רב. ירד הלילה, והנה הופיע יהושע זנדמן ז"ל. הוא צעק: „למי יש גפרור להדליק סיגריה?" הגשתי לו גפרור, וכשראה על ידי צנצנות מלאות ריבה, קרע את הנייר מעל אחת מהן, הכניס שלוש אצבעות והתחיל ללקקן. הוא היה כנראה רעב מאוד, אבל אותי הצחיק המעשה מאוד, ועד היום אני זוכרו.

בתקופת הפולנים עסקתי בעסקי יערות. לאחר שהתחתנתי ניהלתי עסק של טרפנטין, כלומר, הוצאנו טרפנטין משורשי עצי האורן ששרפנו ושלחנוהו לחוץ לארץ. אצלנו זה נקרא בשם „סמולארניע". המפעל שלי היה באחוזת „קלעוויצי" של הגרף אומיאסטובסקי, ומרוחק כ־15 ק"מ מדיבנישוק. המפעל הכניס רווחים יפים והתפרנסתי ממנו בכבוד.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה

בשנת 1939 הובס הצבא הפולני על ידי הגרמנים תוך ימים אחדים. פולין חולקה בין רוסיה לבין גרמניה, והגבול החדש ביניהן עבר בסביבות ביאליסטוק. אנחנו היינו בתחום הרוסי.

תיכף לכניסת הרוסים הוצאו אל השוק כל מסמכי ה„פאסטערונעק" (המשטרה הפולנית) ונשרפו שם בפומבי. אחר כך הופיעו אוירונים רוסיים שפיזרו „אולאטקעס" (כרוזים) בשפה ביאלורוסית משובשת, ובהם היה כתוב: „היות שהממשלה הפולנית ברחה, בקשו אותנו האזרחים שנבוא לשחרר אתכם". כבר אז התחלנו להבין מהו פשרו של משטר קומוניסטי: השקר היה בולט לעין. הממשלה הפולנית ברחה **בגלל** התקפת הצבא האדום, אף אחד לא הזמין את הרוסים, הפולנים בכו מאוד כשראו לראשונה את הטנקים הרוסיים. הרוסים פשוט הזמינו את עצמם.

היהודים קיבלו את הרוסים בשמחה מהולה בתוגה, וראו אותם כרע במיעוטו. דברי הרב טייץ זכרונו לברכה הביעו את רגשותיהם: „מוטב שיבואו הרוסים. אמנם נהיה נאלצים לוותר קצת על הדת (פרומקייט), אבל נישאר בחיים".

תיכף לכניסת הרוסים הפקיעו ממני את המפעל והפכוהו ל„קואופרטיוו". המחסור בעיר הלך וגדל. הגויים היו מתאספים ביום השוק בעיירה ומקללים את המשטר הקומוניסטי קללות נמרצות, אך יותר מזה לא יכלו לעשות. המאסרים הלכו ורבו, והמשטר הטיל אימים על האוכלוסיה.

עוד בזמן שעבדתי ב„קלעוויץ", התידדתי מאוד עם הממונה על היערות

מטעם הגרף אומיאסטובסקי, ה,,נאדלישניצי" קזימיר סטוצקי. גורל עבודתי במפעל ב,,קלוויצי" היה נתון אז בידיו, כי הגרף התחשב מאוד בדעתו. באחד הימים לאחר הכיבוש הרוסי, הביא לי אחד האכרים פתק מסטוצקי זה, ובו היה כתוב: ,,אכרי הסביבה התפרצו לביתי, שדדו את כל רכושי, אותי ואת אשתי הפשיטו ערומים וגרשונו מהבית. כעת אנו מתחבאים ערומים ביער. אנא, צבי, הצל אותנו!" שלחתי תיכף ומיד בגדים ועגלה והבאתי אותו ואת אשתו אל ביתי.

קזימיר סטוצקי ואשתו הספיקו לשהות בביתי כחודש ימים, כשלפתע הופיעו באחד הלילות אנשי הנ.ק.ב.ד. ואסרו אותו. לאחר כמה ימים באו ואסרו גם את אשתו. שנים אחר כך התברר לי ש,,לעשניק" (שומר יערות) בשם בגושביץ, מסר לרוסים שסטוצקי מתחבא בביתי כנקמה על כך שפיטר אותו פעם מעבודתו.

כחודש לאחר המקרה, כשהלכתי עם בני הבכור גצל להוביל את הסוס למרעה, הופיעו לפתע כמה שוטרים והזמינו אותי ל,,גמינה" (למועצה). על שאלתי לפשר הענין, הרגיעוני וענו שזה דבר של מה בכך. ליבי ניבא לי רעות, וביקשתי מהם רשות ללכת ולהודיע לאשתי, אך השוטרים סירבו, באמרם שעוד מעט אחזור לביתי בין כך ובין כך.

הביאוני ל,,גמינה" ושם השליכוני למשאית וכיסוני בברזנט. כך הובאתי לחווה בשם ,,וונזדובה" הרחוקה כ־12 ק"מ מדיבנישוק, והוכנסתי לבית שימוש, בו שהיתי במשך כל הלילה. זה היה שעורי הראשון בהילכות קומוניזם.

כאשר לא חזרתי הביתה, היתה אשתי המומה לגמרי. יומיים תמימים התרוצצה, ורק אז הואיל קריזובסקי, שהיה אז ראש המועצה, לומר לה שנאסרתי ואני נמצא בכלא אושמינה. מיד נסע אחי לאושמינה כדי להציל אותי, אך מאמציו לא הוכתרו בהצלחה.

למחרת הכניסוני לחקירה. תחילה התנהלה החקירה באדיבות. נשאלתי מדוע החבאתי בביתי את שונא ברית המועצות, ה,,נאדלעשניצי" קזימיר סטוצקי. סיפרתי להם את כל האמת: אמרתי שהוא ידידי ופרנסתי היתה תלויה בו, סיפרתי גם איך האכרים התעללו בו ואיך גרשו אותו ואת אשתו ערומים ליער. ניסיתי גם להסביר להם שאין במעשי כל ענין פוליטי, אלא מניע הומניטרי בלבד. טענותי נתקלו בקיר אטום והחוקרים החלו להיות תוקפניים יותר מרגע לרגע. אחד החוקרים צעק עלי: ,,אל תסתתר מאחורי נוצות של הומניסט! אתה פשיסט פולני, כמו חברך סטוצקי!" ראיתי כי כלתה אלי הרעה ואני אבוד.

לאחר יומיים של חקירות ועינויים נשלחתי לבית הסוהר באושמינה.

בבית הסוהר באושמינה

באושמינה הוכנסתי למרתף חשוך שהיה מלא מפה לפה. אנשים דרכו זה על רגלי חברו, הצפיפות היתה איומה ולא היה אויר לנשימה. לא היה מקום אף לישיבה, וודאי שלא לשכיבה, ובלילה נמנמנו בעמידה. אנשים התעלפו ונפלו, אך הרוסים לא שמו לב לפרטים קטנים אלה והתייחסו אלינו כמו היינו חיות. האוכל שקיבלנו היה פת לחם שחור ו„באלאנדה" (מרק תפל מירקות). לאחר כמה חקירות הועברתי לבית הסוהר שממול. שם מצאתי מכרים רבים: שציגלסקי, שהיתה לו תחנת קמח ב„מוגוביאן", ה„וואיט" (ראש המועצה) בימי הפולנים זבדסקי, האחים דאך, הרב סורוצקין עם בנו אלחנן — שרצו לעבור את הגבול לליטא ונתפסו כשיצאו מביתו של בן ציון שניידר, אביו של המורה ווסילסקי ועוד פולנים נכבדים מדיבנישוק והסביבה.

התנאים בבית סוהר זה היו בלתי נסבלים. הצפיפות היתה ללא נשוא, החדרים היו מלאים עד אפס מקום בתאים של שלוש קומות. גם המעבר היה מלא מזרונים. לא היה לנו אוויר לנשימה וכמעט נחנקנו. מאושר היה זה שהצליח לקבל מקום ליד החלון. שהיתי במקום זה 3 חדשים, ובמשך זמן זה לא החלפנו את הלבנים. סבלנו נוראות מכינים ומהאוכל הדל שכלל מרק תפל שפה ושם צפו בו גריסים אחדים.

בדרך למחנה העבודה

לאחר שהייה של 3 חודשים בכלא אושמינה נלקחנו לתחנת הרכבת בסול, ומשם הועברנו ברכבת למינסק. במינסק שהינו בבית הסוהר במשך שבוע ימים. נפגשתי שם עם אנשים רבים מווילנה, ביניהם: עורך הדין הידוע טשרניכוב, שהופיע תמיד כסניגור במשפטים למען הקומוניסטים, הפריץ דיאמונט שהיה עורך דינה של הגרפינה הידועה מילבסקי, ואחרים.

בבית סוהר זה הורשינו להתקלח בפעם הראשונה. קיבלנו בגדים ישנים וטלואים וכשהתלבשנו, הוציאונו לרחובות מינסק כדי שתושביה יוכלו לראות אותנו. כאן הודיעוני כי בית המשפט גזר עלי 10 שנות מאסר, וכי את עונשי ארצה במחנה העבודה הידוע לשימצה פטמה.

הדרך לפטמה היתה מלווה סבל ועינויים בלי סוף. במשך חודשיים וחצי הוסענו ברכבת. המתנו בתחנות זמן רב, חיינו בתנאי מזון ותברואה קשים מאוד. צנימים יבשים ודגים עלובים קטנים היו מנת מזוננו, וסבלנו היה ללא־נשוא, אך לא היה בפני מי להתאונן. נשאנו בלבנו תפילה לאל שיתננו כוח לעמוד בסבל זה, שאוכל לזכות ולחזור הביתה אל אשתי וילדי. לאחר מסע מפרך ומייגע הגענו תשושים, רעבים ומלאי כינים לעיר אורל,

שהיתה עיר מרכז למעבר האסירים מכל רוסיה. מאורל היו מחלקים אותם למחנות העבודה השונים בסיביר.

במחנה פטמה

לאחר נסיעה של כמה ימים הביאונו למחנה הידוע לשימצה, מחנה „פטמה", בו מרוכזים כ־300,000 אסירים. התנאים במחנה זה היו קשים מאוד, המשטר נוקשה וחמור, והעבודה — עבודת פרך בכריתת עצים בקור העז שמגיע לפעמים ל־40 מעלות מתחת לאפס. אלפי אסירים נפחו את נשמותיהם ביערות העבותים וקול זעקותיהם האחרונות הדהדו למרחקים בעבי היער.

עד היום נפלא מבינתי כיצד אני, היהודי החלש שלא ביצע כל עבודה פיזית מעודו, כשאני שבור ומדוכא מצליח לכרות עצים עבותים בני מאה שנה ויותר.

לתדהמתי הרבה פגשתי במחנה פטמה ב„נאדלעשניצי" קזימיר סטוצקי, שבגללו נאסרתי. מצבו היה טוב לאין ערוך משלי, שכן עבד במקצועו כיערן ואילו אני נאלצתי לעבוד כפועל פשוט.

במיוחד הורעו התנאים בפטמה אחרי פרוץ המלחמה בין גרמניה לרוסיה. מנות הרעב צומצמו עד למזער, ואילמלא עזרתה של אשתי ששלחה חבילות מזון ובגדים ודאי הייתי שובק חיים לכל חי. במחנה פטמה שהיתי משנת 1943, וזאת הודות לחנינה שקיבלו כל הפולנים, אחרי שרוסיה הכירה בממשלת פולין הגולה.

מרגע שנודע לנו שזכינו בחנינה סרבנו, למרות איומי הממונים, לצאת לעבודה. נשמנו לרווחה והתחלנו שוב להרגיש כבני אנוש, שהרי עד לרגע זה היינו מושפלים, נרדפים ומעונים כעבדים נרצעים, ולפעמים גרוע מזה.

מפטמה הועברנו שוב למחנה המעבר „יארדובה", החזירו לנו את הבגדים והחפצים שנלקחו מאתנו ושילחונו לדזאלאל־אבאד שבאוזבקיסטאן. בהגיענו לשם נאמר לנו כי יקבלו אותנו לצבא גנרל אנדריאס, והיפנו אותנו לקרמינה.

המפקדה הפולנית בקרמינה קיבלה מיד את הפולנים שהיו אתי בפטמה, אולם אותי סירבו לקבל בשל מוצאי היהודי. חששתי כי אחמיץ הזדמנות זו לצאת את רוסיה, מה עוד שבאוזבקיסטאן שרר אז רעב חמור, ופליטים רבים מפולין מתו מרעב ומחוסר דיור. בצבא הפולני, לעומת זאת, קיבלו החיילים מזון בשפע וחבילות של סוכר, קקאו וסגריות אמריקאיות שהיו אז יקרי המציאות.

למזלי נתקלתי במיפקדה בקצין פולני, מכר שלי משנים רבות, שהיתה

לו אחוזה ליד דיבנישוק, ובהמלצתו נתקבלתי לצבא „אנדארס".

באוזבקיסטאן שהינו כשנה ולבסוף הגיע הרגע המאושר שחיכינו לו: קיבלנו פקודה לעלות על מכוניות ולעבור את הגבול לאירן. משם הועברנו לעירק, ובשנת 1943 עבר חלק מצבא „אנדארס" לגדרה. הייתי נרגש מאוד ומאושר שהצלחתי סוף סוף להגיע ארצה, וביקשתי רשות להיפגש עם קרוב משפחתי נתן קפלן. הפגישה היתה נרגשת מאוד והחלטתי לברוח מצבא „אנדארס".

לאחר זמן הועברנו יחד עם הצבא לעזה. אז גמלה בקרב קבוצה של 12 בחורים החלטה לערוק מהצבא הפולני. באחד הערבים נטלנו את הרובים ונסענו לתל־אביב. הסתתרנו זמן מה אצל חיה גרבי ועברנו לרעננה, שם מסרנו את הרובים לאיש ה„הגנה", וסרמן.

אותה עת נודע לי דבר האסון הכבד: אשתי דבורה לבית דילטיצקי, ושלושת ילדי גיצל, משה והבת טוניה נרצחו בגיטו וורונובה.

כיום, לאחר שנות סבל רבות הנני נשוי, ולי ולאשתי יפה שלושה ילדים: אורי רותי ונחמה.

על משפחתי

אבי, דוד משה אריה לייב׳ס היה ממשפחה שישבה בעיירה מדורי דורות. הוא היה יהודי עממי, טוב־לב ושומר מסורת. לבו תמיד ער לסבל הזולת וידו פתוחה לנזקק ולסובל.

אמי, טאַנע, היתה ילידת העיירה איליה, אך התאקלמה טוב מאוד בעיירתנו. אמי היתה בעלת מרץ ומכלכלת את הבית בתבונה רבה. ביתנו היה פתוח לאורחים שנטו ללון או לאכול ארוחה חמה.

אשת חיל היתה אמי, ידיה מלאות עבודה ועינה פקוחה. מלאת מרץ היתה והחיוך לא סר משפתיה. כל אצילי הסביבה נהגו לסעוד ולנוח אצלנו. אמי גם עסקה במתן עזרה בסתר לעניים וככל האמהות היתה מסורה למשפחה ושומרת על המצוות.

להורי היו חמשה ילדים: הבן הבכור זלמן לייב, אני, צבי, ושלוש אחיות. האחות הבכירה חיה התחתנה בעיירה אולשאני עם בן למשפחת וורונובסקי. כולם נספו בשואה ורק בתה פייגע ניצלה.

האחות השניה, רבקה, התחתנה עם וולוול שוורץ, יהודי טוב־לב ובר־אורין ומוקיר חכמים.

האחות השלישית, צילה, התחתנה בעיירה סובוטניק להרצל ארקין ונספתה יחד עם בעלה וילדיה.

הגידם מדיבנישוק

מאיר יוסף איצקוביץ'

(מתוך „פרסומי מוזיאון הלוחמים והפרטיזנים", תל־אביב, תשל"ג (1972), כרך 19ב', מס' 1 (16).

עיירת מגורי דיבנישוק (מחוז אושמינה, פלך וילנה) נמנתה על העיירות שבדרך וילנה—מינסק. רחוקה היתה ממסילת הברזל ומהכביש. הגישה אליה היתה בדרך עפר, ואמצעי הקשר היחיד — העגלה.

תושבי העיירה היהודים הצטיינו במעלות מרובות: שומרי מצוות, אנשי עמל ואוהבי הבריות, משכימי שחר לעבודת הבורא ונחפזים לעזרת הנזקק.

בעיירה זו ובאווירתה התרבותית המיוחדת גדל והתחנך יעקב, בנה הבכור של משפחת שניידר המכובדת והמפורסמת במעשי חסד, צדקה ודאגה לזולת.

יעקב קיבל חינוך לאומי־מסורתי. אין פלא על כן, שמאז עמד על דעתו נצטרף לשורות „בית"ר" בה מצא את אשר ביקש — ביטוי לרחשי לבו, לחלומותיו ולרעיונותיו. ל„בית"ר" הקדיש את זמנו הפנוי, ובמועדונה ובין חבריה בא על סיפוקו הנפשי. את התורה שקנה ב„בית"ר" העביר לחניכיו ויחד עמם קיווה לזכות ולהגשים את חזון הקמתה מחדש של מלכות ישראל.

עד מהרה התבלט יעקב בין חבריו, עלה בדרג הפיקודי, עד שלבסוף נתמנה למפקד הקן — מפקדה האחרון של „בית"ר" בעיר זו לפני עלות הכורת על יהדות מזרח־אירופה.

כמפקדה הראשון של „בית"ר" בעיירה, זוכר אני היטב את העלם החולמני, השתקן אך הנמרץ ובעל אופי החלטי, שעתיד לעמוד לו בבוא היום.

גורל יהודי העיירה לא שפר עליהם והיה כגורלם של כל יהודי העיירות בפרוץ מלחמת רוסיה—גרמניה: נגישות, רדיפות, עינויים, השפלות ושחיטות.

שרידי החרב מגיא ההריגה לאחר הטבח הגדול והנורא שבוצע בחודש מאי 1942, בעיירתנו ובעיירות הסמוכות, הועברו לגיטו לידה.

במספרה של הגיטו בהנהלתו של גורדון, (יליד וסילישוק) חבר „החלוץ הצעיר" ומורשה קק"ל בעבר, היו נפגשים חניכי תנועות הנוער של „בית"ר", „הנוער הציוני", „השומר הצעיר" ואחרים. בפגישות אלה דנו במצב, החליפו דעות, העלו נושאים מתולדות עמנו בעבר, כדי לשאוב עדוד, אומץ, אמונה ובטחון לעתיד טוב יותר.

ההחלטה היתה אחת: היערה!

שארית הפליטה מדיבנישוק לאחר השחרור, ליד מצבת־זכרון על קבר האחים בוורונובה.
די שארית הפליטה פון דיוועני שאָק נאָך דער באַפרייונג, באַם אָנדענק־שטיין אויפן ברידער־קבר אין וואָראָנאָווע.

אחת הפגישות נחרתה בזכרוני על כל פרטיה: התנהלו ויכוחים סוערים ודובר על מועד עזיבת הגיטו. אחד המשתתפים לא השמיע את דעתו. הוא ישב דומם ושקוע במחשבות. בתום הישיבה נגשתי אליו ושאלתיו: יענק׳לה (כפי שכינוהו בעיירה), שתיקה זו מה היא? הוא ענה לי באידיש: ,,איר האט צופיל גערעדט און גארנישט געטאן" (דברתם רבות אך דבר לא עשיתם), ונשתתק. למחרת בבוקר נודע לי, שיעקב עזב באותו לילה את הגיטו בדרך ליער.

יומיים לאחר מכן הגיעה ידיעה שיעקב נפצע קשה בזרועו, ביער דובינקי, בדרכו לפרטיזנים מכדור דום־דום. הוא הובא על־ידי איש־קשר בחזרה לגיטו. ביקרתי אצלו ועמדתי ליד מיטתו כשאמו עומדת לצידי ומתייפחת. הוא פנה אלי ובקולו השקט אמר: ,,מפקדי, תסביר לאמא שלי שגם טרומפלדור חי עם יד אחת וכשהיה צורך, גילה אומץ וגבורה להפליא גם בידו האחת". אלה היו המלים האחרונות ששמעתי מפיו, בעמדי ליד מיטתו בגיטו לידה.

יעקב שניידר הי״ד

בתנאים ההם, נבצר היה להגיש את העזרה הרפואית הדרושה בגיטו. הוא הועבר לבית החולים העירוני שם קטעו את זרועו הפגועה. הידיעה שיהודי פצוע נמצא בבית החולים העירוני(!) הגיעה עד מהרה לאזני הז׳נדרמריה הגרמנית, אשר לא בוששה לבוא. מיד נלקח לחקירה בבית הסוהר המקומי. השאלות היו כיצד ואיפה נפצעת? מי הם אנשי הקשר, שמותיהם, מקומם? מי הם ראשי הפרטיזנים?

יעקב כולו שותת דם, ללא תחבושת על פצעו, ללא סמי מרפא, עמד בעינויים על־אנושיים, אך תשובה לא ניתנה. השאלות חזרו ונישנו, העינויים הוגברו, הכאבים התחזקו, דמו נשפך ויעקב לא דיבר. מאנשי הז׳נדרמריה נמנע לבצע זממם, כי יעקב נדם, נדם לעד.

על משפחת שניידר אנו מוצאים בהקדמה לספר „אזנים לתורה״ (בראשית) אשר הוציא לאור הרב הגאון זלמן בן הרב בן־ציון סורוצקין, רבה של העיר לוצק, בירושלים תשכ״ט, ובה נאמר:

„זכרה לי ה׳ לטובה, להקדוש ר׳ בן־ציון שניידר, הי״ד, מחשובי העדה בקהלת דיווענישוק, אוהב ומוקיר תורה ולומדיה את החסד והטובה שעשה עמדי, בימי השואה, בהסתירו אותי, יחד עם עוד כמה רבנים, בביתו בברחי מפני רודפי האמונה והדת, כאשר נכבשה פולין ע״י הצבא האדום. בביתו מצאתי מחסה ובו עזרה רבה לעבור הגבול לליטא. ממנה זכיתי, בחמלת ה׳ עלי לעלות לארץ הקודש ולהסתופף בחצרות ה׳ בתוככי ירושלים תובב״א״.

הרב סורוצקין החזיר בינתיים את נשמתו לבוראו ומשפחת שניידר, לה הקדיש הרב את דברי הוקרתו ותודתו, נגדעה באכזריות על־ידי אנשי כפר „ידידותיים״ בימי השואה, פרט לאוד מוצל אחד, שמואל (אחיו הצעיר של יעקב) חניך בית״ר, חבר אצ״ל וגולה קניה החי בתוכנו.

שמו של יעקב הי״ד ינון לעד בין שמות קדושי העם וגיבוריו.

יקירינו לא הלכו כצאן לטבח

מאיר יוסף בן נתן איצקוביץ'

חש אני כי עלי לשוב ולהיכנס לעיר ההריגה, לעבור מבית לבית, לפקוד את הנעדרים, להעלות את זכר המומתים, לעצור ליד כל בית־ישראל שהיה קיים ואיננו עוד, להתייצב בפני נשמות הקדושים והטהורים ולומר תפילת „קדיש" חרישית...

רוצה אני לסור ל„שול־הויף", מקום בו ניצבו שני בתי־הכנסת, הישן והחדש, בית הרב, ההקדש ובית הספר העברי. רואה אני את עצמי מתייצב ברחבה השוממה, עוצם את עיני ומדמה, כי הנה מצטופפים בני העיירה היקרים בימי חג ומועד בבתי התפילה, עטופים בטליתות ובידיהם סדורי התפילה ומחזורים. אנו הילדים, לבושים בגדי־חג, חבילות פירות בידינו, מתרוצצים אנה ואנה, כש„הפוליש" (חדר המתנה ורגיעה בין תפילה לתפילה) הומה, מלא מפה לפה מתפללים שנפשם חשקה בסיגריה.

הנה שומע אני את קולו הערב והנעים של ר' מוניה הערסאן, „מוניה דער שניידער", שליח הציבור הנפלא, כשקהל המתפללים מלווה אותו בזמזום.

קולו הצלול ורב־ההד של ר' אברהם־נח השוחט, הניצב בפני העמוד ופותח בתפילת „מן המיצר קראתיך" וקולות הבכי נשמעים מ„עזרת הנשים".

פוקח אני את עיני ומוצא עצמי כאחד ממתי מספר, משרידי ופליטי החרב, שאך לפני 34 שנים היה בן למשפחה גדולה וענפה.

לפיכך, מצווים אנו לנסות, להסביר ולענות לשאלה המנקרת במוחו של כל יהודי אשר לא היה בעמק הבכא: „הכיצד אירע, שעם שלם הובל כצאן לטבח ?"

ובכן, ייאמר אחת ולתמיד, בקול רם ונשגב לאחינו בני ישראל, ויוגד לעם השוכן בציון וישמעו ויקשיבו בני ישמעאל: **יקירינו לא הלכו כצאן לטבח !**

גילויי הגבורה של יחידים, מרידות בגיטאות ובמחנות ההשמדה, רבבות הפרטיזנים היהודיים שלחמו בשירות ותנועת ה„רזיסטנס" בכל ארצות אירופה הכבושה, מיליון וחצי מתנדבים, חיילים וקציני בכל חזיתות המלחמה בשירות צבאות בעלות הברית — זוהי התשובה לשקר הגדול והאיום !

לעמנו חלק נכבד במיגורו של הרייך השלישי.

חטא בל־יכופר חטאנו לעצמנו, בכך שהבלטנו יתר על המידה את

קורות השואה על פני תולדות הגבורה בעת מלחמת העולם השנייה.

בשנת 1941 נסתיימה התקופה הכתובה והחתומה של האינטרסים המשותפים בין שני בעלי הברית מהימין ומהשמאל. חוזה מולוטוב — ריבנטרוב, החוזה הכתוב והחתום, נרמס תחת שרשראות הפלדה של הצכא הגרמני, אשר התקדם על אדמת רוסיה.

כניסת הצבא הגרמני לעיירתנו היתה דרך רחוב וילנה, הרחוב בו נמצאו בתי הכנסת, בית הספר העברי, בית הרב. שני טנקים חדרו היישר מול בית הכנסת הישן בו התפללו אותה שעה תפילת מנחה. חיילים גרמנים חדרו לבית הכנסת והוציאו מתוך ארון הקודש ספרי תורה והשליכו אותם לערימה לחצר. הטנקים עלו עליהם ורמסום, ולאחר „נצחון בקרב", עזבו את ה„שול־הויף" ונעו קדימה.

היה זה הצעד הראשון, הפעולה הראשונה כאילו התגרו בהם: „איה אלהיכם?" וכל זה לעיני זקני העיירה התמימים והמאמינים, המנהיגים הרוחניים של העדה היהודית במקום.

ההשפלה ושבירת הרוח

מרמיסת קדשי האומה, עברו לשלב הבא.

יום בהיר אחד נצטוו כל הגברים היהודים להתכנס בככר השוק שבמרכז העיירה ונצטוו לנכש בידיהם את עשבי הבר שבין אבני הריצוף ברחוב. מלאכה זו, שתכליתה היחידה היתה ביזוי היהודים, נעשתה על ידי נכבדי העיר, כשהם כורעים ברך, וסביבם — הגויים הלועגים בקול רב, תוך שהם בועטים באחוריו של יהודי זה או אחר.

לאחר שלב ההשפלה והפגיעה בכבוד, ולאחר הלעג והקלס, בא שלב ההפחדה, והטלת האימה.

וכך זה התחיל...

מקובל, משום מה, אצל אחינו בני ישראל, להאמין שכל הצרות והגזירות הפוקדות את היהודים מתרחשות בימי שישי דווקא...

לא אזכור את התאריך המדויק, אולם את יום השישי הארור ההוא אזכור כל עוד רוח חיים באפי.

זה היה יום שמש יפה, שמיים של תכלת ללא ענן קל שבקלים. מכיוון היער שברחוב וילנה נראו צללים רחוקים נעים בשורה עורפית ארוכה. אט אט אפשר היה להבחין בחיילים גרמניים, רכובים על גבי אופניים, המתקרבים לעבר העיירה. הם הגיעו עד לרחבת השוק וחנו בצד גדר הכנסיה הנוצרית.

ראש המועצה המקומית („וויט"), נקרא דחוף אליהם ולאחר שיחה קצרה יצאו בהולים משתפי הפעולה הנוצריים שבמקום ועברו מבית לבית, בהודיעם כי כל הגברים מגיל 14 עד 60 חייבים להתייצב, אתים בידיהם, ליד הכנסייה הנוצרית.

בבית קמה מבוכה. מה לעשות? להתייצב או לא להתייצב? הצעתי שאבא לא יתייצב, אלא יסתתר בעליית הגג, ואני ואחי אליעזר הי"ד יצאנו. כשהגענו למקום, מצאנו שם את רוב יהודי המקום כשהם אחוזי פחד ורעדה וחיוורים כסיד. ללא אומר ודברים העמידונו הגרמנים בשתי שורות עורפיות וה„קונצרט" התחיל...

ניתנה הפקודה „ארצה פול!" ומיד „לקום!" וחוזר חלילה. גרשון שלובסקי (המכונה גרשון דער „טערק") היה לימיני. באחד התרגילים ציווה המפקד הגרמני לנשק את האדמה, ואז פנה אלי גרשון, החייל הותיק שזכר את מלחמת יפאן—טורקיה, ושאל ברוב תמימות: „מה איתם, הם נורמאליים או שהם השתגעו?" ולא העלה גרשון על דעתו את הצפוי לו מגרמנים אלה בעתיד הקרוב. התרגילים נמשכו ביתר קצב להנאתם של תושבי המקום הגויים, אשר הסתכלו על המראה כצופים באוהל קרקס.

דיכוי הרוח והגאווה על־ידי השפלתנו בעיני הגויים החל.

עם גמר שורת התרגילים, נצטווינו להתחיל בריצה, ריצה מהירה לעבר בנין המועצה („גמינה"), מטרה המרוחקת כק"מ אחד מאתנו. נאסר עלינו להסתכל אחורנית, ונאמר לנו שהמעז להפר הוראה זו יקבל כדור בראשו.

התחלנו בריצה לאורך השוק ורחוב געראניאני, כשמחלונות בתי הגויים מציצות אלינו עיניים מלאות תענוג וסיפוק רב. תוך כדי ריצה נפל הכובע מראשו של יחזקאל הקצב (חייקל וועלוול חייקלס). יחזקאל, שהיה בחור שומר מצוות אשר לא ירוץ בראש גלוי, פנה לאחור והרים את כובעו, ואז הונחתה עליו מכה מקת הרובה של הגרמני; וראה פלא: יחזקאל בעל הגוף החלוש והשברירי לא נשבר והמשיך לרוץ.

הגענו ל„גמינה" (המועצה), ושוב ערכו אותנו בשורות כשמולנו עומדים ראש המועצה המקומית קקרקה, המפקד הגרמני ומספר חיילים גרמניים. הקצין פתח את פיו ואמר: „אתמול נורו למוות שני חיילים גרמניים בעברם ביער דובינקי. הם נהרגו על־ידי חיילים סובייטיים, שרידי הצבא המובס. ידוע לנו, שהאוכלוסיה היהודית מגישה לחיילים הסובייטים הנסוגים מזון, מלבוש ומקומות מחבוא. כמו־כן אנו יודעים שליהודי המקום יש נשק בבתיהם. הנכם נדרשים למסור לידינו לאלתר את הנשק, אחרת נוציא להורג כל יהודי עשירי בשורה".

משסיים דבריו פקד על אנשיו לעבור ליד השורות ולהוציא מהן כל עשירי. לפתע יצא מהשורה אליהו בליאכר, צעד מספר צעדים קדימה וביקש מהמפקד הגרמני ומראש המועצה המקומית לשאת דברו. אליהו טען, כי אין בידי היהודים נשק וכי תושבי המקום היהודים הם שומרי חוק והוראות, חיים זה עשרות בשנים בשלווה, תוך יחס של כבוד הדדי עם שכניהם הנוצרים ועל כך יעידו נציגי השלטון המקומי.

עד היום לא אדע, מניין שאב אליהו עוז וגבורה לנקוט צעד זה, וגם לא אדע אם דבריו הכנים הם שהשפיעו על המפקד, או שזה היה חלק במופע שהכינו לנו הגרמנים.

לאחר רמיסת קדשי האומה, ההשפלה, שבירת רוח האמונה, הטלת ההאשמות, ההפחדה והאיומים, התחילה תקופת זריעת האשליות.

חסרי תעודת זיהוי

ליהודים תושבי המקום הוצאו תעודות זהות (Avsweis Karte). מאחר שהיו בכל עיירה פליטים שבאו מקרוב ומרחוק כמו בימי מלחמה, ולא היתה אפשרות להוכיח את קשרם ואחיזתם במקום, הרי הללו לא קיבלו תעודות זהות.

באחד הימים הוכרז על מבצע זיהוי באוכלוסייה היהודית המקומית, תוך הבטחה מפורשת שהכוונה היא לאתר את חסרי תעודות הזיהוי בלבד, החשודים כאלמנטים מסוכנים העלולים לסבך ולסכן את התושבים היהודיים במקום.

במבצע זה נתפסו 13 איש שהוצאו מיד להורג. ביניהם היה היהודי שבע הימים בשם קלמן בר״ב ברל קלמנס, יהודי שלא מצא לנכון להוציא תעודת זהות בימי שלוט הצאר ניקולאי ואף לא הוציא תעודת זהות בימי פילסודסקי הפולני והיה נוהג לומר: „נא, טשטו, מיניא פאספורט, קאַלי יאַ סאַם טוט?״ („למה לי פספורט, כשאני בעצמי כאן?״). גם כשנכנסו הגרמנים לא הוציא פספורט. ברל נמצא מחוסר תעודת זהות, וכ„אלמנט מסוכן״ דינו היתה מיתה, ואכן הוא נורה על־ידי הקלגסים הנאציים, אשר „חששו שמא יזיק לרייך השלישי״.

חולים כרוניים ובעלי מום

כל זמן שגרמניה נמצאת במצב מלחמה, הרי אי אפשר, כך הוסבר לנו, היהודים, שוב ושוב, שייגרע דבר מפיו של הלוחם הגרמני לטובת חולים ובעלי מומים שאין בהם תועלת לחברה האנושית. הכוונה האמיתית היתה לשכנע את הכל שרק ליהודים הבריאים והכשרים לעבודה, אשר

יכולים לתרום למאמץ המלחמתי יש זכות להישאר בחיים.

ביום חורף אחד עברו חיילים גרמניים מפלוגות ה„זונדר־קומנדו" מבית לבית, וכל יהודי שמצאו מרותק למיטתו — ירו בו על משכבו.

כך נרצח בדם קר זקן הציונים שלנו, ר' אריה לייב רוגול הי"ד, בעל בית מרקחת בעיירתנו. ר' אריה לייב היה ציוני נלהב משחר ילדותו ונואם כשרוני. אף על פי שלקה בערוב ימיו בשיתוק חלקי, הקפיד לקיים את עצרת העם בכ' תמוז. משגברה עליו מחלתו, נשאר מרותק למיטתו ללא יכולת תנועה ודיבור.

באותו יום נרצחה האשה הפשוטה, ידועת העוני והסבל, הלא היא פרומה (בעברית: „אדוקה"), מה„הקדש". ההקדש היה מבנה עץ הקטן שקורותיו היו שקועות עד מחציתן כמעט בתוך האדמה, וביניהן צמחו פטריות. הוא שימש כאכסניה — מקום לינת חינם לעניים ולמקבצי־נדבות, שנדדו מעיירה לעיירה. אשה גוצה זו, עקב מבנה גופה המשונה, נמצאה בעיני נציג „הגזע האנושי העליון" בלתי כשירה לתרום את חלקה לחברה האנושית ולכן דינה — מוות.

בפעולה זו נרצח גם שואב המים של העיירה, אליהו פורטנוי (עלקע דער שטומער), אליהו היה חרש־אילם משחר ילדותו, ומקור מחייתו היה שאיבת מים מהבאר והובלת דליים בנאסילקע על שכמו לבעלי הבתים של העיירה. הוא היה יהודי ירא שמיים ושומר מצוות, ונהג להניח תפילין ולהתפלל בדביקות.

נרצח גם יהודי זקן מאוד ועיוור שגר בביתו של ישעיהו קפלן.

בעלי מקצוע ובריאי גוף

„כל בעלי מקצוע יועסקו במקצועם ויתרמו את חלקם למאמץ המל־חמתי".

„בעלי גוף בריא וחסון, יועסקו בעבודות ציבוריות, ניקוי הריסות, פינוי חורבות ועבודות בינוי". אלה היו הסיסמאות שהפיחו רוח תקווה בלבם של כלואי הגיטאות. אחרי רמיסת קדשי האומה, פגיעה בכבודם האנושי, דיכוי הרוח והמחשבה, ניפוץ שארית האשליות והניתוק המוחלט מהעולם החיצוני, עדיין פעם בלב שמץ של תקווה.

אולם הגרמנים, שנעזרו בשיתוף פעולה וולונטרי מצד שכנינו ו„ידידינו" הגויים, שהקלו עליהם את המלאכה, תיכננו כבר את ההשמדה הכללית. השלב הראשון להשמדה התקרב.

ביום 11/5 שנת 1942, כשנעורו יהודי העיירה (המדובר בוורונובה) משנתם עם עלות השחר וקמו לעבודת הבורא, מצאו את עצמם מוקפים

מכל עבר בחיילים גרמניים ושוטרים גויים מבני המקום. איש לא ידע מה פרוש הדבר, אולם הלב המה ובישר רעות. הבחנתי שמעבר לכביש, בבית משפחת סטול מביניקוני, נמצאים שני חיילים מתחנת הטלפונים הצבאית שבעיירה. הכרנו אותם: הם היו ילידי אוסטריה, ואם כי לבשו את מדי הצבא הגרמני, היו יוצאי דופן. הם התרועעו עם היהודים, והפוליטיקה לא עניינה אותם. מבעד לחלון הבית, ראיתי שסיפרו משהו לבני הבית, והללו ספקו כפיים ותלשו שערות ראשם.

חיש עברה השמועה כי הולכים להורגנו, וכי נחפר בור עמוק לשם כך ביציאה מן העיירה לכיוון היער („צום נייעם פלאן"), ליד הדרך המובילה ללידה.

הצלחתי לחמוק מביתי ולהגיע לבית סמוך, בו התגורר חברי איידל־שטיין. איידלשטיין היה יהודי אמיץ וגאה. הוא ספג 8 כדורים בידו השמאלית עת התנפלו פולנים על טחנת הקמח של משפחתו בשנת 1922, ומאז היה מוגבל בהנעת היד הזאת.

היתה לו אשה צעירה ויפה, ובן יחיד, יפה־מראה, כבן שנה וחצי אשר נולד עם מום של חוסר יציבות בעמוד השדרה ועם פגם במוחו.

שקלנו, מה יש לעשות, והוא הציע שעם רדת הלילה ננסה אנו ומספר נוסף של חברים לחמוק בין טבעות שרשרת המצור. איידלשטיין סיפר שיש לו נשק טמון במקום־סתר על יד תחנת הקמח (מצפון לביניאקוני), וכשנגיע לשם נחליט על המשך דרכנו.

אז התעוררה שאלת התינוק. אי אפשר היה לקחת אותו איתנו, אך אמו לא הסכימה להשאירו חי מאחור. לבסוף החליטו ההורים להרעיל את הילד לפני צאתם.

בחצות הלילה שמעתי „ציפצוף הצפור" של בן העיירה, מיישקע דער גרידזעבצער, ששרק את הסיסמא המוסכמת שלנו. קמתי ממיטתי, אולם נגעתי שלא במתכוון באחי יחזקאל. בביתנו שכבו צפופים זה על יד זה אבי ושני אחי, אליעזר ויחזקאל (האל ינקום את דמם!), ומשהתעורר אחי יחזקאל, העיר את אבא. כשהגעתי לדלת, מוכן לצאת, הקדימני, אבא, נעמד בפתח, נשען על משקוף הדלת ואמר: „לא תלך!". עניתי לו: „אבא, דע לך, רק המוות מחכה לנו פה! אין דרך אחרת אלא לברוח היערה. בעולם בו אדם לאדם זאב, עלינו להפך לחיות טרף!". על זה השיב לי אבי: „שמע בני והקשב! אנוכי, אביך גידלתיך וחינכתיך. חסכתי מפי כדי ללמדך תורה ודעת, ולא אסכים שתפר את דברי!" והוסיף: „דע! יש אלוהים בשמיים, יש עוד עולם חופשי גדול, ישנה אנושות בעולם. העולם אינו הפקר. לא תלך!!!"

נשארתי. האם נהגתי כשורה? את התשובה אני משאיר לאלה המקשים:
איך זה קרה? הייתכן?

למחרת הצטוו כל היהודים לצאת מבתיהם ולהתרכז על המגרש שברחבה מול הכנסייה הנוצרית. בין היוצאים מהבית היה גם בן־דודי אליהו (אייזיק דער שינדל מאכערס) מבסטון, יהודי פשוט, תמים וירא שמיים. ישובניק היה, גר לו בביתו הכפרי בין הגויים, רחוק מסביבה יהודית, בודד ומבודד עם אשתו. לא הבין בפוליטיקה, לא קרא עתונים וגם לרדיו לא האזין. הוא חי עם סידורי התפילה, המחזורים וספר התהילים. פרנסתו היתה מחייטות. היה עובר רגלי בכפרים הסמוכים, לוקח מהכפריים אריג תוצרת־בית, נוטל מידותיהם, רושם והולך לו, וכעבור תקופת זמן היה חוזר אליהם עם התוצרת הגמורה ומקבל שכרו. יהודי ישר בישרים. עת הגיעה פקודת היציאה מהבית, התעטף בטלית ובתפילין, ובתפילה חרישית ברך והודה לבורא עולם על „שהחיינו...", על שזימן לו אלוהיו לקיים את מצוות קידוש השם „כי עליך הורגני כל היום", והלך ללא שוב.

תוך כדי הליכה למגרש הריכוז פגשתי בשכני הטוחן, והוא פנה אלי והציע לי להסתתר. חמקנו חיש בין הבתים ועלינו לקומת הגג של טכנאי השיניים בעיירה, אייזיק קצנלנבוגן. במקום המחבוא סיפר לי, שכשהגיעה בלילה שעת הבריחה, והוא ניגש אל בנו ובידו הרעל, תפסה אשתו בידו ועצרה בעדו. נוכח בכיה רפתה ידו האוחזת ברעל וזה נשפך ארצה. גם הם לא ברחו אותו לילה, אולם כעת החלטתנו נחושה: לברוח בכל מחיר ויהי מה.

דרך סדקי קיר העץ הפונה לרחוב הצצנו בתהלוכת המוות. משפחות אוחזות יד ביד, תינוקות בחיק אימותיהם כולם, הולכים בשורה בכיוון אחד. משני עברי הרחוב ניצבו שכנינו הגויים מצויידים באלות ובמקלות וכיבדו במכות את כל הפונים הצידה. והשיירה ממשיכה: הנה עוברים מכרינו, קרובינו, שכנינו, חברינו. לפתע קרא אלי הטוחן איידלשטיין: „שמע! אם אשתי ובני טרם עברו ואם אראה אותם הולכים בשורה, אצא מכאן ואצטרף אליהם. לא אוכל לראות אותם עזובים לנפשם ומובלים למוות ולהמלט על נפשי!".

ואמנם, הוא הבחין באשתו כשהתינוק בזרועותיה, ומיד זינק לעבר הפתח ונעלם מעיני. הוא התחבר אל יקיריו בידעו היטב לקראת מה הם צועדים.

האין זה גילוי גבורה?! על השאלה האם נהג נכון השיבו אתם, רבותי!

ביום 11/5/1942 הושמדו שני שלישים מהקהילה היהודית בוורונובה.

בפני אלה שלא נרצחו ולא נורו, לאחר שסווגו כביכול, כבעלי מקצועות דרושים, נשא נאום שחצני ברחבה מול הכנסייה הנוצרית, הגאולייטר מינדיץ (משפטו התקיים לפני מספר שנים בגרמניה ונסעו אליו עדים מישראל אשר סיפרו כי נשאר היטלריסט כמקודם). הוא אמר: „אתם שומעים את הדי היריות המעידות על ביצוע פסקי דין־המוות על הוריכם, אחיותיכם ואחיכם, וזאת באשמת היהדות העולמית אשר הכריזה מלחמה על הרייך השלישי. אתם הושארתם בחיים, לעת עתה, כפקדון. אם אחיכם ברחבי העולם ימשיכו את מלחמתם נגדנו, סופכם יהיה כסוף קודמיכם. דעו וזכרו!".

עלי להזכיר שתי דמויות מבני עיירתי, אשר על גבורתם בגיא ההריגה סיפר לי לאחר מכן פולני שהיה נוכח במקום. אחד: מנקה הקצב, בנו של וולוול חייקלס, בחור גבוה וגברתן, אשר הגויים פחדו ממכת ידיו. בראותו את העומד להתרחש, התנפל על מרצחיו, הפליא בהם מכותיו: שבר באבן את ראשו של חייל ס.ס. ופצע שני חיילים ליטאים ממבצעי ההשמדה. אולם עוז רוחו וכוחו לא יכלו לעמוד מול כדורי העופרת אשר נורו אליו והוא נפל. השני — זלמן שרירא, זינק לפתע עירום (הבגדים הורדו לפני ההריגה) ותוך כדי קפיצות ודילוגים מעל ההרוגים והגוססים, רץ כל עוד נפשו בו, בדרך עקלתון, כדי להתחמק מכדורי המרצחים, והוא הצליח להתרחק מטווח הירי, עד שהגיע לשדה מרעה. שם ניגש אליו רועה צאן, ובדברי נועם כביכול, הזעיק את חבריו, ואלה תפסו את זלמן והחזירוהו לגיא ההריגה.

מתי המספר שנשארו בחיים, כדברי הגאולייטר, רוכזו מחדש בגיטו לידה, לשם הובאו גם שארית הפליטה מיתר העיירות הסמוכות ושוב היה הגיטו מלא יהודים, כאילו דבר לא קרה.

לאחר מאורעות הדמים של חודש מאי 1942, אשר פקדו את הקהילות היהודיות שבסביבה, בהם חוסלו הקהילות זו אחר זו, החלו יושבי הגיטו להתנער מאשליות, עיניהם נפקחו וחלה תמורה בהערכת המצב ובחיפוש דרכי מוצא.

התחלנו להיפגש בערבים לדיונים במצב. משתתפי הפגישות היו צעירים, חברי תנועות נוער ציוניות בעלי רקע ודעות מגוונים ביותר. באחת הפגישות שהוקדשה לחנוכה, דנו בגבורתם המופתית של החשמונאים, שנלחמו מעטים מול רבים ויכלו להם. לאחר פגישה זו עזבנו, אני וחברים נוספים את הגיטו בלי להפרד לשלום ממשפחותינו, והתחברנו לגדודי הפרטיזאנים שבסביבה. לאחר מספר פעולות חבלה שביצענו, כמו: ניסור עמודי טלפון והורדת רכבות מהפסים ופיצוצן, נפגשתי עם חבר, הנמצא עימנו בארץ — סטרוד־

בורסקי יעקב, והחלטנו לשוב אל הגיטו ולהוציא משם יהודים. לא היינו יחידים במלאכת־קודש זו של חילוץ יהודים מהגיטו. עסקו בכך גם אליהו בליאכר והירשקע נובופלנסקי.

אזכיר כאן את לייבקע קאפלאן, אחיה של פייגעלע קאפלאן, שיצא לגיטו ולא הספיק לחזור.

הפגישה בגיטו עם אבי ואחי

עם דמדומי ערב הגענו לקרבת הגיטו. הסתתרנו בבית הקברות היהודי בין המצבות וחיכינו לרדת הלילה. התכוונו לעבור את גדר התיל הסובבת את הגיטו ולהיכנס פנימה בחסות החשיכה. למזלנו הרע היה ליל ירח בהיר וקשתה עלינו החדירה. עקבנו אחרי שוטרי המשמרות הפולנים — משתפי הפעולה אשר סבבו ליד הגדר ובין סיבוב לסיבוב חמקנו ממחבואנו ונכנסנו פנימה. חפשנו מקום סתר בטוח, פחות או יותר, שכן תושבי הגיטו פחדו „לארח" פרטיזנים, ולא רצינו להעמידם בסכנה זו.

המקום האידיאלי נמצא בדירתו של יוסל „הישבן" (דער טעכעסט). יוסל, יהודי שמוצאו מווילנה, נמנה עם העולם התחתון. הכינוי „ישבן" דבק בו בעקבות השמועה שסיפרה כי כשהיה מטפס לקומה העליונה לשם בצוע „עבודה" והיה מחליק לאורך המרזב, נפל על הישבן והיה ניצל.

יוסל קיבל אותנו בזרועות פתוחות, הכין לנו שולחן מלא כל טוב והבטיח לנו שכל עוד אנחנו אורחיו, שערה לא תפול מעל ראשנו. יוסל גם שימש לנו כמקשר־שליח. איש לא חשד בו שיש לו כוונות כלשהן פרט לגניבות. יוסל נשלח לקרוא לאבא שלי.

אבא לא שמח לקבל פני אורח כמוהו. היה זה „מתחת לכבודו" (גם בגיטו שמר על כבודו העצמי) ולא היה מוכן לעבור בחוצות הגיטו יחד עם יוסל, וכך הגיע יוסל הראשון, ולאחריו — אבא!

הפגישה היתה מזעזעת. האוויר בחדר היה דחוס מעשן ומריח יי"ש תוצרת בית. מבעד לעשן נתגלתה לאבא דמותו של בן־הזקונים וילד טיפוחו, כששערותיו פרועות, 2 רימונים צמודים לחגורו וסיגריה בפיו.

אבא התקרב אלי בצעדים איטיים, היסס קמעה ונפל על צווארי ובקול בכי חרישי הפליט מפיו: „למה חזרת לגיהינום, למה? למה לא נשארת ביער? קיוויתי שאלהים יצילך שמה!".

משנרגע פניתי לאבי ואמרתי כי באתי להוציאם מהגיטו, ועל כך ענה לי: „בני מי כמוך יודע שאמא חולה וסובלת ממכאובים ברגליה, וקשה עליה ההליכה. היא לא מסוגלת לנוע, ואני — לא אעזבנה".

אחי אליעזר (לייזרקע) שהגיע לאחר מכן, הירבה בשאלות: איך אתם

חיים ביער, היכן ישנים, מה אוכלים ומנין בגד ללבוש, אליעזר נהג להקפיד על לבוש מסודר, מראה נאה, ומזון משובח; בקיצור, היה המפונק שבמשפחה. הצעתי לא נראתה לו, והוא טען, שבאופן יחסי ליתר הגיטאות הרי החיים בגיטו לידה הם סבירים ויש עוד להמתין זמן־מה.

אחי יחזקאל (חייקל), חניך הישיבה, שומר המצוות ומסורת, לא היה מוכן לנטוש את אמא ואבא.

השאלה הרודפת אותי כצל ומייסרת את מצפוני ואשר עליה אין לי תשובה עד היום הזה, היא: האם נהגתי נכון? האם לא היה עלי לאלצם, לפחות אחד מהם, לאלצו בכוח ובאיום לצאת, כפי שנהגתי כלפי אחדים מהקבוצה שהוצאנו. (אם אקדח ביד מול מצחו של ד"ר טננבאום, הוצאה אז קבוצה בת 29 איש, ביניהם גם בחורה צעירה בשם אסתר, שהיתה לימים אשתי). מכל הקבוצה נהרג רק אחד, וכל היתר חיים, מרביתם בארץ. הם הקימו משפחות ובניהם שרתו ומשרתים את המולדת.

לא אדע, האם על אבי היה לעזוב ולנטוש את אמא וללכת אחרי? אחי יחזקאל, תלמיד ובחור ישיבה, בעל סמכות לרבנות, ירא שמיים ושומר מצוות, שחונך על ברכי התורה, על מצוות „כבד את אביך ואת אמך", האם עליו היה לנטוש את הוריו? לא אדע גם היכן הגבורה: הבריחה מהמוות או ההליכה אל המוות מתוך הכרה וידיעה מלאה.

הפגישה עם ה„יודנראט"

הידיעה על נוכחותנו בגיטו הגיעה לאוזני ה„יודנראט". ואכן — בוקר אחד שמענו פתאום נקישות בדלת. לא נחפזנו לפתוח, ובעוד הנקישות הלכו וגברו, שמענו את קולו של מאנעס (האחראי על גן־הירק ועצי הפרי של ה„גביטס־קומיסר") אשר סגר בגופו ובידיו את הדלת מבחוץ, והכריז כי לא יתן להכנס אלינו, ויהי מה!

הוויכוח הלך והחריף עד כדי צעקות, וחששנו שההמולה עלולה לעורר תשומת לבם וחשדם של השוטרים הפולנים והגרמנים והחלטנו לפתוח את הדלת.

פנימה נכנס אייזנשטאדט, ראש ה„יודנראט", יהודי קטן־קומה מגליציה הרחוקה והוא פנה אלינו באומרו: „לנו, היהודים שנשארו אחר הטבח הגדול, שתי דרכים, האחת — זו שאתם בחרתם בה ושאלוהים יעזור לכם, והשנייה — להשאר במקום, לציית, להרוויח זמן ולבטוח בה. הובטח לנו שלאחר מה שקרה, זה לא יחזור שוב, וכי זקוקים לרוח האדם שלנו. אם נציית להוראות לא יפגעו בנו לרעה עוד. כן נאמר לנו כי על כל יהודי שיעזוב את הגיטו, יוציאו להורג 100 אחרים. לכן אני מבקש מכם, אנא, תצאו

כשם שבאתם בגפכם ואל תמיטו אסון על יהודי הגיטו. אין אני מסגיר אתכם לידי הגרמנים בתקוה שתמלאו בקשתי" — אמר והלך.

בו־בלילה עזבנו את הגיטו, 20 איש ואשה.

את אייזנשטאדט, ראש ה„יודנראט" לא ראינו עוד. הוא נספה עם יתר יהודי הגיטו.

יקירינו שהו בתנאי מצור על אדמת נכר, מוקפים שונאים ומשתפי־פעולה עם הגרמנים. מול אוייב אדיר כוח, אשר תכנן בשלוות־נפש ובקור־רוח, בדייקנות גרמנית מופתית, תוך ניצול המדע והטכניקה המודרנית את ההשמדה. על תוכנית ההשמדה עבדו גאוני מדע, פסיכולוגים, מומחים לשבירת נפש האדם.

הללו פעלו נגד עם שלו ושקט, מפוזר ומפורד בין הגויים, תמים וישר, מאמין באלהיו ובאדם, דבק באמונתו, אשר נשאר ללא מנהיגות וללא תקווה כלשהי לעזרה וישע. העולם „הנאור" התנכר לו ולא השמיע אפילו קול־מחאה נגד מעשי הזוועה.

נזכור את מעשי ההקרבה של יקירינו, שאין להם תקדים בתולדות האנושות, אולם נלמד גם לקח משגיאותיהם וממחדליהם.

לסיום זכרונותי מגיא ההריגה — ברצוני לספר על גיבור־לוחם נגד הגרמנים.

שלום גראביע

שלום גראביע לא היה מילידי המקום, אלא „זר", שנשא לאשה בת דיבנישוק והקים משפחה. במלחמת העולם הראשונה התנדב לצבא השחרור הפולני של פילסודסקי (ה„לגיונים") ונהנה מזכויות־יתר, שבדרך־כלל לא הוענקו ליהודים.

שלום בנה ביתו בן שתי הקומות, מפוסטאַקעס (בלוקים), במרכז השוק. את הקומה העליונה השכיר למשטרה, אשר יכלה לערוך משם תצפיות לעבר העיירה. הקומה התחתונה שימשה למגוריו ולחנות סידקית ומכירת טבק.

שפת היידיש שהיתה שגורה בפיו, היתה שונה לחלוטין מזו המדוברת בעיירה. ה„קמץ" הפך ל„שורוק", ה„קובוץ" — ל„חיריק" וכו'. לא פעם היינו לועגים לו לשמע דיבורו.

שלום גם לא נהג כשאר יהודי העיירה, לא קם עם שחר לעבודת הבורא, ומקומו בבית הכנסת נפקד, פרט לחגים ול„ימים הנוראים". כאמור, לא התאקלם בקרב יהודי העיירה, והיה כנטע זר. התחבר עם הגויים, שאת שפתם ידע והכיר היטב, במיוחד היה מתרועע עם שכניו השוטרים מהקומה העליונה. בגלל ידידות זו התהלכו שמועות שיש להזהר מפניו. אף אחד לא

טרח ובדק טיב שמועות אלה ואמיתותן. אם היה שמץ של אמת ברכילות זאת — לא נדע לעולם.

עם כניסת הגרמנים לעיירה, שיתפה עימם האוכלוסיה הנוצרית פעולה בהשפלת יהודי המקום. שלום לא יכול היה לעכל זאת. פניית העורף אליו מצד מכריו הפולנים, למענם לחם בצבא השחרור הפולני — דיכאה את רוחו. בשיחה שהיתה לי עימו לאחר שהגיעו אלינו פליטי החרב מסולוצ׳ניק („גרויס און קליין סאלעטשניק״) וסיפרו על ההרג שבוצע באוכלוסיה היהו־דית, אמר לי שלום: „אותי הגרמנים לא יובילו למוות, אמנע מהם את התענוג הזה. אם אגיע למצב כזה, כלוחם ותיק וכיהודי גאה, אשים קץ לחיי במו ידי !...״

י. איצקוביץ (מימין) כפרטיזן ב־1943, עם אשה וגבר מן היחידה שלו.
מ. י. איצקאָוויטש (רעכטס) ווי א פארטיזאנער אין יאָר 1943, צוזאמען מיט א פרוי און מאן פון זיין אָטריאד.

לאחר הטבח בוורונובה (11.5.42) נגדעו חייהם של רוב יהודי עיירתנו והעיירות הסמוכות. פלוגות ה„זונדר־קומנדו" הגרמני ופלוגות המוות מהצבא הליטאי, בשיתוף אנשי משטרה פולניים מתושבי המקום, ירו ביקירינו מעל בור ענקי שכרו ימים מספר לפני כן. הבור נכרה על־ידי תושבי המקום הגויים, בכניסה ליער בואכה לעיר לידה. שארית פליטי החרב שעדיין הושארו בחיים, כדברי גאולייטר מינדיץ ימ"ש. בנאומו השחצני לפנינו, עת כרענו ברך ברחבה מול הכנסיה שבוורונובה והדי היריות נשמעו מרחוק. שארית זמנית זו הועברה לגיטו לידה.

את יהודי הגיטו היו מעסיקים בעבודות שונות. שלום הועסק בתחנת בנזין.

יום אחד הושלכה סיגריה בקירבת מיכל הדלק והתחנה עלתה באש, ושלום נעלם מהמקום. הז'נדרמריה הגרמנית הגיעה לגיטו וחיפשה אחריו ואחרי בני משפחתו, אשר התחבאו לאחר שהגיעה השמועה על השריפה, אנשי הז'נדרמריה הודיעו שאם שלום גראביע לא יופיע בפניהם עד למחרת היום, יוציאו מאה יהודים להורג. הבהלה גדלה בין יהודי הגיטו. הידיעה הועברה לגראביע והוא ביקש להרגיע את האנשים, בהבטיחו כי יתיצב בפני הגרמנים.

למחרת בבוקר „התיצב" שלום גראביע בתחנת הבנזין ; הגרמנים מצאו את גופתו תלויה מעל שרידיה העשנים של תחנת הבנזין. שלום תלה עצמו בעזרת כותונת הפסים שלו. הוא קיים את הבטחתו.

יהי זכרו ברוך !

סיפורו של ילד בן 11

פנחס ליפקונסקי

1

לאבי קראו נחום ומוצאו מכפר דוגיאלישוק ע"י ראדון. אמי סלובה ממשפחת בנימין שניידר, היתה מסורה וחרדה לגורל הילדים. גבוהה, שחר־חורת, יפת תואר — אך אשה חולנית וחלשה. עם כל זאת נשאה בעול ניהול הבית והעסק.

אבי היה אופה והמאפיה שלנו היתה צמודה לבית.

כבן כפר, אבי היה חסר השכלה פורמלית, אבל כאוטודידקט, רכש לו ידיעות בסיסיות בחשבון והנדסה. בצעירותו למד זמן קצר בישיבת ראדון, אבל לפי השקפתו היה אפיקורס — וזאת בעקבות שרותו בצבא הרוסי.

השתתפותו במלחמת העולם הראשונה ואחר־כך במהפכה הבולשביקית, העמיקו את השקפת עולמו האתאיסטית. השתתף באופן פעיל בקרבות ונפצע מרסיסים ביד וברגלים.

בצעירותו שירת במזרח הרחוק, על־יד וולדיבוסטוק. תמיד היה מפליג בסיפורים מרתקים על פלאי הטייגה ועל צייד הנמרים שהשתתף בהם. היה אדיב ונעים שיחה, השתתף בשיחות על פוליטיקה ועל הווי העולם.

אהב מאוד לשחק שחמט — עד עזיבת העבודה ולהתיישב למשחק. אמי היתה מתרגזת וצועקת: „נחום! הלחם בתנור נשרף, מה פתאום באמצע העבודה שחמט?" והוא בניחותא: „עוד מעט סלובה! הנה, אני כבר מסיים. רק דקה אחת!"...

אחותי חנה היתה יפיפיה, בעלת שער בלונדיני ארוך ועיני תכלת. אחי בנימין — בילדותו היה ילד חלוש ותלמיד גרוע, אך בגיל הבר־מצוה התברר, שהוא ילד כשרוני בכל התחומים. התגבר מבחינה פיזית ונגן בכנור ומנדולינה. ילד טוב ומקובל על חבריו. בגיטו לידה התגלתה דמותו החיובית: יצא לעבודה והצליח להביא מזון לא רק למשפחתנו, אלא גם לכל הדיירים בבית.

אחי התלהב מאוד מהפרטיזנים והגניב לגטו „אוברז" (רובה קטוע). אבי עודד אותו לצאת לפרטיזנים, אבל אמי התנגדה לכך: אין לפרק את המשפחה.

2

ביום הראשון של הכיבוש, ב־22 ליוני 1941, התאספו כל מי ומי של העיירה ודנו על המצב. היו ויכוחים נוקבים על תוצאות המלחמה. כולם היו אופטימיים ואמרו, כי זה הסוף של היטלר.

ביום שני של המלחמה, בערב, היתה כבר פלוגת המחץ הראשונה של הגרמנים בעיירה. 5—6 רוכבי אופנוע הגיחו צפונית־מערבית מהעיירה מכוון דיבנישוק ואח"כ במשך שבוע ימים עברו גייסות של קלגסי הגרמנים לכיוון מזרחה.

בסוף קיץ 1941 הטילו הגרמנים „קונטריבוציה" על העיירה — להביא להם זהב. בתור ערבים, הם אסרו את בעל המסעדה פינה קרצ'מר, את אבי ועוד כמה יהודים. לאחר שקיבלו את הזהב, החזירו אותם. מראהו של אבי היה נורא — חלש, צנום, שפוף גוו ושבור לחלוטין מהעינויים שבבית הסוהר באושמנה.

בווילנה, שהיתה תחת שלטון הליטאים, התחילו הרדיפות על היהודים כבר בימים הראשונים. הרבה יהודים מן העיר ופליטים מפולניה ששהו אז בווילנה, חפשו מקלט בעיירות הסמוכות. אלינו הביתה הגיע בחור בשם שלום וביקש להתאחסן. קיבלנו אותו כבן בית.

כומר העיירה שהיה מבקר אצלנו, ראה את הבחור ושאל מי הוא? סיפרו לו את הענין — והוא במקום הציע על נכונותו להציל את חייו, בתנאי שימיר את דתו. לאחר המלחמה יוכל לחזור לחיק היהדות. הבחור הסכים — ומאז נעלמו עקבותיו.

כשהגעתי ארצה והשתקענו ב„רמות רמז" בחיפה, התיידדנו עם שכנים, יוצאי וילנה. פעם, בראש־השנה, מצאנו אצלם יהודי קטוע רגל, שנפגע בחזית. הוא גולל לפני את כל הסיפור:

הכומר סידר אותו כפועל באחוזה על יד דיבנישוק. כשהגיעו הרוסים, הוא חזר לחיק היהדות והתנדב לצבא האדום. נפצע בקרב ורגלו נקטעה. היה בין המעפילים בקפריסין וכעת הוא חי באשדוד.

3

בגיטו לידה היה מצבנו רע מאוד. רעבנו ללחם וחלינו מחוסר מזון. במראה החיצוני לא דמיתי ליהודי. מדי פעם הייתי מתגנב דרך הגדר לשוק, קונה תפוחי־אדמה, גזר ובצל ומביא הביתה. פעם תפסו אותנו נערים נוצריים, לקחו את הירקות, היכו אותנו מכות נאמנות והכניסונו למרתף של היודנראט, בו הוחזקנו שבוע ימים. אמי היתה יום־יום באה לסורג ומבכה את הבן. „יקירי! מה יהיה גורלך?" הרעב בבית היא ללא נשוא. אבי היה מביא מרק („באלאנדה") עם שובו מהעבודה, כדי להחיות את נפשנו.

אבי עבד בכביש על יד ה„געביט'ס קאָמיסאַר" ושם התיידד עם פולני בשם מצקביץ, המשגיח על עובדי־כפיה יהודים. אבי התיידד אתו. מצקביץ' התגלה כאוהב יהודים. מהגיטו הייתי בא אליו והוא קונה ירקות. איש זה הציל אותי, כשברחתי מהגיטו.

בספטמבר 1943 הוקף הגיטו על ידי זקיפי גסטפו. הוצאה פקודה ליהודים להתרכז ברחובות, שם חולקו האנשים לקבוצות של 100—150 איש והובילו אותם לכוונים שונים. הגוים עמדו בהמוניהם בצידי הרחובות וצהלו מרוב שמחה. רצה הגורל, שהקבוצה שלנו הובילו דרך הפסים לעבר המקום שנקרא „היער הירוק", מקום שם נשחטו חלק מיהודי לידה ב־1942. כשהתברר לי הדבר, אמרתי להורי: „ראו לאן מובילים אותנו — למוות

בטוח. אני אנסה לברוח". אמי התנגדה ואמרה „אתה קטן מדי, תלך לאיבוד" (הייתי אז בסך־הכול בן 11). אבי, לעומת זאת, עודד אותי ואמר: „נסה בני, נסה!", ומכיון שאמי החזיקה אותי חזק, נשכתי בידה — והתגנבתי בין הגוים שעמדו מסביב בצפיפות.

ברחוב נראיתי כאחד השקצים ולא הסבתי עלי כל תשומת לב. הלכתי לי לאט־לאט, עד שהגעתי אל מכרנו מצקביץ, שגר מעבר השני של העיר. הם נבהלו, אבל קיבלו אותי יפה ושמחו שנצלתי. העבירו אותי לגורן והחביאו מתחת לערמות הקש, שם היתי שלושה ימים.

אשת הגוי, בהליכתה לחלוב את הפרות, היתה מביאה לי אוכל ושתיה, מבלי להוציא הגה מהפה, מפחד שהדבר יוודע. אני שוכב בקש ובוכה במסתרים: „מה יהיה גורלי? היכן עכשיו הורי ואחותי, האם הם עודם בחיים? יחזיק אותי האכר, או שמא יסגיר אותי?" מחשבות כאלה ודומות נקרו במוחי ללא הפוגה. בא ילד קטן וגלמוד נמצא בסביבה עוינת — והדמעות חונקות את גרוני. לפתע אני נזכר, שאסור לבכות, אסור להוציא הגה.

4

ביום השלישי, עם רדת החשכה, נכנסה האשה לגורן ולחשה לי, שאלך להצטלבות מסויימת ביער ושם אפגוש עוד שני ילדים. „הצטרף אליהם — אמרה לי — והם יובילו אותך למקום בטוח".

מסתבר, שהיו אלה אח ואחות, בני משפחת הוכמן מסולצניק, שגם הם הוסתרו על ידי אותם הגויים בגורן שני. הצטרפתי אליהם ונדדנו ביער, עד שהגענו לכפר, בו ראינו דמויות מסתובבות עם רובים על כתפיהם. התקרבתי לאחת הדמויות וגיליתי להפתעתי, שזה משה דרוק. הוא חיבק אותי והכניסני לאחד הבתים, שם נתנו לי אוכל ובגדים. כך התקבצו בכפר כ־100 איש. לאחר כמה ימים, אספו אותנו כולם יחד ויעקוב דרוק עם חבריו הובילו אותנו ל„פושצ'ה הנאליבוקית".

לאחר מסע של שלושה ימים, הגענו לשפת הנהר ברזינה ושם פגשנו לראשונה פרטיזנים רוסיים. הם שמעו שהגיעו יהודים וחפשו ביניהם רופא. בקבוצה שלנו היה במקרה רופא מברנוביץ. בהזדמנות זו הם לקחו אתם עוד שני בחורים צעירים, וגם אני מצאתי חן בעיניהם. כמו־כן צורפו שתי בנות מלידה, צילה ויהודית, כנראה בכוונה תחילה לנצל אותן. אבל הבחורות עמדו בגבורה ולא התמסרו להם. משום כך הן גורשו ומצאו מקלט אצל הפרטיזנים של ביעלסקי.

הגרעין של הקבוצה שלנו התארגן עוד במוסקבה, הוא מנה כ־20 איש,

שעברו תקופה ממושכת של הכשרה ללוחמות גרילה. ביניהם היה בחור יהודי מהומל, יעקב סמולוביצקי. כשנודע לו שהביאו ילד יהודי, פרש את חסותו עלי וטיפל בי באבהות. יומיים לאחר שהגעתי לקבוצה, הוא חזר מפעולה והביא לי זוג מגפיים מתאימים, לבנים ופרווה (פעלץ). הוא דאג לצייד אותי ברובה קצוץ קנה. המפקד היה רב סרן רושצינסקי.

מקום חנייתנו היה מאחורי הנהר ברזינה, בכניסה לפושצ׳ה. מסביב היו בצות והמעבר היחידי לפושצ׳ה היה דרך אגם („האגם־השחור"). אנחנו שמרנו על הגשר ואנשינו סיירו ללא הפוגה בסירות בתוך האגם.

בידינו הופקדה השמירה לכניסה לפושצ׳ה. היה זה אחד התפקידים האחראים והמסוכנים ביותר. משום כך היו אנשינו דרוכים מאוד למתרחש בחוץ והיו עוקבים על תנועותיהם של הגרמנים.

5

אחרי שהתאזרחתי קצת במקום, התחילו לנצל אותי לפעולות ריגול וסיירות. לאוטריאד הגיעו שמועות, שעתיד להיות מצוד. אז החליטו לשלוח אותי ללידה לרחרח, לראות אם יש תנועה של צבא. לפעמים הייתי מתישב שעות מול הז׳נדרמריה הגרמנית ועוקב אחרי הנעשה שם. לפעמים הייתי משקיף על מחנה צבאי ובערב הלכתי למקום מוסכם, שממנו לקח אותי רץ לבסיס.

פעם פגשתי יהודים שברחו מ„הפורט" בקובנה והכוונתי אותם למחנה ביעלסקי.

מאנשי דיבנישוק פגשתי רק את מאיר יוסף איצקוביץ. זה היה כחודשיים לאחר שהגעתי לפרטיזנים, ואני אז בתפקיד שמירה על האגם. והנה מופיעה קבוצת פרטיזנים והסייר שלהם, רכוב על סוס לבן, עובר הלוך־וחזור ומחפש מעבר. נגשתי אליו קרוב, והנה להפתעתי הרבה — לא האמנתי למראה עיני : לפני מאיר יוסף איצקוביץ. הפגישה היתה נרגשת מאוד. התחבקנו, התנשקנו, בילינו יחד כשעתיים טובות ונפרדנו.

בתקופת שהותי אצל הפרטיזנים, הספקתי לעבור גם מצוד. היה זה בסתיו המאוחר של 1943. הגרמנים הקיפו אותנו בכוחות עצומים והחלו להתקדם לתוך הפושצ׳ה. היינו נאלצים לברוח לבצות הטובעניות בעומק היער. שבוע ימים שכבנו בבצות, את הרובים תלינו על השיחים והתקיימנו מאכילת „ברושניצעס" (גרגרים אדומים בטעם חמצמץ, הגדלים ביערות פולין בסתיו). מים היינו שותים ממימי הבצות, כמו הצפרדעים.

המודיעין הגרמני היה עושה מאמצים גדולים לשתול מרגלים בתוך הפרטיזנים. המפקדים השתדלו לא לקבל אנשים מקומיים, בכל זאת הסתננו

לא פעם מרגלים לתוך שורותינו. כמה מהם חוסלו לנגד עיני.

לאחר החורף, הפסיקו את פעילות המודיעין שלי וצרפו אותי לשורות הלוחמים. כפרטיזן הייתי יוצא לפעולות יחד עם כל החברים. השתתפתי בכמה פעולות . היה לי סיפוק רב בהנחת לבני־החבלה מתחת לפסי הרכבת ולהשקיף מרחוק איך חיילים וציוד גרמנים מתרוממים באוויר...

באחת הפעולות, הפלנו רכבת שהובילה קצינים לחופשה. תפשנו חמשה קצינים גרמנים, הובלנו אותם לבסיס, שיראו הכל במו עיניהם. אמרו להם לחפור בורות ולהתפשט. אצל הגרמנים היה נוהג להחזיק את תמונות המשפחה בשקיק על הצוואר. כשהתפשטו, נפלו התמונות והתפזרו לכל עבר. זה הזכיר לי את התמונות הפזורות ליד בורות ההשמדה ברחבי פולין. הגרמנים התחננו ובקשו רחמים — אך הם חוסלו במקום.

6

עם השחרור נכנסה הפלוגה שלנו לעיר איוויה. את הרוב המכריע לקחו לצבא, ביניהם את מטיבי יעקב סמולוביצקי, שנפל בחזית. המפקד שלנו נתמנה לראש עיריית לידה. בעיר השתכן גם משה דרוק ומשפחתו. אותי שלחו

אזכרה שנתית לקדושי דיבנישוק בתל־אביב. הנשיאות, בהשתתפות אורחים מארה"ב: מאיר ופני ברלינסקי ז"ל (1960).

די יערלעכע אזכרה אין תל־אביב נאָך די קדושים אין דיוועגישאָק. דאָס פרעזידיום, מיטן אנטייל פון געסט פון די פאר. שטאטן: מאיר און פאני בערלינסקי ז"ל (1960).

לבית־ספר מקצועי, בו קובצו כל עלובי החיים. הרגשת מועקה שררה במוסד. הבחורים הנוצרים הריחו שאני יהודי והתחילו לרדת לחיי. ואז גמלה המחשבה בלבי לברוח. כשהובילו את כולם לבית־המרחץ, התחמקתי וברחתי אל דרוק. כמה ימים שהיתי אצלם, ובתוך־כך נודע לנו, שבווילנה מתארגן בית־יתומים לילדים יהודיים משארית הפליטה. דרוק עם אשתו פייגלה נסעו אתי לווילנה ומסרו אותי לידי מנהלת בית־היתומים.

ליד בית־היתומים התארגן בית־ספר יהודי, בו למדו ילדים שגדלו בבתים נוצריים, או שהתחנכו במנזרים, או ששהו, כמוני, אצל הפרטיזנים. בבית־הספר היה צוות מחנכים ומורים יהודים, שכל שאיפתם היתה להחזיר אותנו לחיק העם והמולדת...

זכיתי לראות תמונת אנשים שאהבתי

נילי איצקוביץ

מהיום בו נולדתי, נתנו לי כל מבוקשי וכל אשר רציתי קיבלתי. אך לכל זאת חסרים היו לי רק שני דברים: סבא וסבתא. אשר אותם לא יכלו הורי לתת לי.

בקטנותי עדיין לא הבנתי עד כמה יקרים הם שני אלה, אך משהתבגרתי החילותי להתגעגע אליהם. התגעגעתי לבית קטן בתבנית הבתים של אז, המרוהט בסגנון הישן, לסבתא, שתשב על כיסא מתנדנד ותסרוג לי סודר ורוד; לסבא בעל זקן, שמדי פעם בבואי אליו אוכל להתרפק עליו, לשבת על ברכיו, לשמוע מפיו סיפורים על אבי, איך חי והתנהג בילדותו ואחרי כן לבוא הביתה ולהגיד להורי: „אתם רואים, רק אותי אתם מאשימים תמיד, אבל סבא סיפר לי, כי גם אתה, אבא, לא טמנת את ידך בצלחת", ובני הבית יצטחקו בחדווה.

התגעגעתי לארוחה בה נשב כולנו יחד בחוג המשפחה וסבתא תגיש לשולחן מאכלים ישנים, אך ערבים לחך. רציתי בסבא, שמדי פעם יבוא אל ביתנו ובידיו צרור מתנות ויחזור על שאלתו: „נו, נילינקה, מה להביא לך בפעם הבאה?"

רק באלה רציתי ולו ניתן לי מבוקשי זה הייתי אחת הנערות המאושרות בעולם, אך הקדוש ברוך הוא איכזבני וכל ימי לא אזכה לכך.

כיוון שלא אוכל לשנות את המציאות חפצתי לפחות לראות את תמונתם. תמונה קטנה, שתגלה לי את מראם ואת הדמויות להן אני כה משתוקקת. ביום בהיר אחד פניתי אל אבי בשאלה: „אבא, הראה לי תמונה של סבא וסבתא". אך תשובתו של אבי היתה לי כרעם ביום בהיר. „לא, נילי, לצערי הרב נשחתו כל התמונות של הורי בעת המלחמה וגם לאחי החיים עדיין לא נשארה כל תמונה". תארו לעצמכם מה רבה היתה אכזבתי, אך לפתע נצנץ בי זיק של תקווה: אפנה לאמא. ואם תשאלו מדוע שכחתי קודם להזכיר את הורי אמי הרי אומר לכם. אך אני מקווה שלא תגלו זאת לאמי. הורי אבי מצאו חן בעיני יותר, לפי הסיפורים, שאבי היה רגיל לספר לי עליהם. אך יתכן, שאם אמי היתה יושבת ומספרת לי על הוריה, חייהם, ביתם וכפרם יתכן שגם הם היו מושכים את לבי. פניתי, איפוא, אל אמי ותארו לכם שאותה תשובה קיבלתי גם ממנה.

משמעתי זאת, שכבתי על המיטה ופרצתי בבכי מר.

וכך עברו הימים. קנאתי בילדים, שלהם סבא וסבתא, הלכה וגברה ורצוני לראות תמונה גם הוא הלך וגבר.

והנה יום אחד חזר אבי הביתה מן העבודה והודיע: „היום מתקיימת האזכרה של בני עיירתנו, ואם נילי תתנהג יפה אקחנה עמי". תארו לעצמכם את התנהגותי ביום זה. תארתי לעצמי, כי אזכה לשמוע סיפורים ומעשיות המעניינים אותי על הגלות.

בערב התלבשנו אבי ואני חגיגית ונסענו לאולם בו תערך האזכרה. האולם היה מלא מפה לפה, אנשים דיברו זה עם זה והעלו זכרונות. ישבתי בפינה וחיכיתי להתחלת הטכס. ב־6 בדיוק התחיל הטכס. החלק הראשון, שהיה תפילת „יזכור" לא עניין אותי, אך מן החלק השני התרשמתי מאוד. העלו בו, על גבי מסך, תמונות מהימים ההם. הבטתי בתמונות בהנאה רבה ולפתע, באחת התמונות, בו נראו איש ואישה בגיל העמידה ניצבים על מדרגות בית, נשמע השם: „נתן איצקוביץ החייט ואשתו". עיני אורו, הבטתי בתמונה בעיון רב, הבטתי על תווי פניהם, על התסרוקת, על הבגדים ועל הבית ודמעות גיל פרצו מעיני.

חרתי את דמותם היטב בתוך לבי, ואחרי כן לא המשכתי להביט בתמונות. כל אותו ערב ראיתי לפני את הסב היפה, בעל השערות הבהירות והקרחת באמצע הראש, המכנסיים הארוכים עם הכתפיות, ואת הסבתא עם השמלה השחורה עטופה בצעיף שחור לראשה וכל קמט וקמט מפניה הניבטים מתוך הצעיף הצטייר לפני. גם את הבית היטבתי לראות. הגינה

הנאה, המדרגות המובילות אל דלת העץ והשלט עליו מצויירים זוג מספ־ריים — סמל לחייט.

לא היה קץ לשמחתי, למחרת הרביתי לספר לכל חברותי על סבא וסבתא שלי היקרים. אכן זכיתי לראות במו עיני את תמונת האנשים אותם אהבתי מאוד.

(מתוך „דבר לילדים", תל־אביב, לב/38, 22.5.62)

האזכרה השנתית בתל־אביב (1963). חלק מן הקהל.
די יערלעכע אזכרה אין תל־אביב (1963). א טייל פון עולם.

ג

דמויות

אבי הרה״ג
ר׳ יוסף רודניק זצ״ל

חיי אבי ותולדותיו היו יקרים וקרובים לליבי יותר מנפשי, ועובדה זו היא שהר־תיעה אותי בבואי להעלות את תמציתם על הכתב, כפי שנחרתו הדברים בזכרוני ומזה ששמעתי מפי אחרים.

עוד בשחר ילדותו הצטיין אבי בכש־רונותיו ובשכלו, בטוב טעמו ובלבו הער והנאמן, והכל נבאו לו גדולות ונצורות. כשגדל, התחנך בישיבת וולוזין (הוא למד שם על שולחן אחד עם ח.נ. ביאליק הצעיר), אח״כ המשיך לימודיו ב„כולל״ קובנה והוסמך להוראה ע״י הגאונים — ר׳ שלמה הכהן זצ״ל מווילנה, מו״ר צבי־הירש רבינוביץ זצ״ל אב־בית־דין דקובנה והגאון ר׳ משה דונשבסקי אב״ד סלובו־דקה.

חותנו של אבי זצ״ל (הוא הסבא שלי) היה הרה״ג ר׳ אברהם אבלי, אב״ד דוור־זאן, מחבר פירוש „אהבת איתן״ על המשנה, שנכלל במשניות של „דפוס ראם״ (הסבא נזכר גם בספר „אהלי־שם״ על גדולי הרבנים ברוסיא).

*

ראשית צעדיו של אבי ברבנות היתה בהורודוק הסמוכה לביאליסטוק, — עיירת בתי־חרושת לתעשית אריגי־צמר — בבי־תו של הרב דמתא ר׳ ניסן ברוידא זצ״ל, רב מפורסם ועסקן פעיל בחובבי־ציון, ממנו הושפע הרבה בניהול עניני הרבנות.

חותני, ה׳ ר׳ שמואל אבינועם (צוקרמן), שגר אז בהורודוק, מספר עליו בזכרונותיו: „בימים ההם חלה הרה״ג ר׳ יוסף. לפני שנשלח ע״י הרופאים לחו״ל להתרפא — הזמין את האברך המוסמך ר׳ יוסף רודניק, איש מצטיין במדותיו התרומיות ומעשיו הטובים, שינהל בהעדרו את הרבנות. במשך זמן קצר הספיק הרב ר׳ יוסף להתחבב ולרכוש את אהדתם ולבם של כל בני העיירה, אדוקים וגם חפשים בדעות, עשירים ועניים. אנחנו, צעירי הציונים, סידרנו אז בבית הוועד הציוני חוג לתלמוד, והרב ר׳ יוסף התנדב להרצות לפנינו. שעוריו היו מענינים עד כדי כך, שבמשך זמן קצר התרבו השומ־עים עד כי האולם הגדול היה צר מהכיל את כולם ורבים היו מקשיבים בעד החלו־נות הפתוחים. כי היו הסבריו קלים, מל־אים תוכן ומתקבלים על הדעת, ובמקומות הראויים לכך היו מתובלים במשלים וב־ענינים הלקוחים מחיי יום יום בזמנו״.

„השעורים האלה עשו רושם מיוחד במינו עלי ועל רבים מחברי, שהתחילו מאז להתענין ברצינות בלימוד הגמרא, והשאירו רושם בל ימחה על נפשם והכר־תם. לעולם לא אשכח את מבטיהם של רבים מבין השומעים את הסברותיו ואת שמחתם שהנה מצאו את המאור בתלמוד, שזה שנים שכחו עליו ואם זכרו מה שהוא הרי היה זה משהו יבש וחסר־טעם, וכש־נוכחו עתה כמה טעם והגיון יש בדברים, היו כמוצאי שלל רב, היו מרבים אחרי כן להביע את רגשותיהם אלה״.

„כשנפטר ר׳ ניסן זצ״ל, דרשו רבים מבני העיירה שיבחרו בר׳ יוסף לרב, אבל ר׳ יוסף עצמו נמנה עם אלו שהציעו למצוא בשביל בתו הגדולה של ר׳ ניסן זצ״ל אברך מוסמך וראוי לאיצטלא של רב בעירנו, ובזה תפתר גם שאלת המש־פחה הגדולה שנתיתמה. וכן גם עשו״.

הקשר בין משפחת ר׳ ניסן ומשפחת אבי נמשכו גם אח״כ, לאחר שעזב אבי את הורודוק. במשך שנים רבות נמשכו קשרי הידידות ביניהן — בין המשפחה של ר׳ ניסן ומשפחת אבי, בתוכם גם אחיו של אבי, — ר׳ שלמה מאירסון (מי שהיה שנים רבות יושב־ראש מועצת חדרה) אשר הביא ארצה עוד בימי המנדט את בתו של ר׳ ניסן עם ילדיה והתענין בגורלם עד שגדלו הבנים והסתדרו בארץ.

עם גמר תפקידו בהורודוק, קיבל אבי את הרבנות בעיירה בליצה וכאן התגלו כשרונותיו והבנתו בניהול עניני הקהילה. בתנאים הקשים של „תחום המושב", כא־שר דאגות הפרנסה קשות היו כקריעת ים־סוף והחיים אינם בטוחים מפני סכנת התנפלויות של אוכלוסיה נוצרית עוינת ומתנכלת, והרשות הזדונית מבקשת להצר צעדי היהודים ולהציק להם, — קשה היה מאד תפקיד הרב בעיירה. מלבד עניני הדת היה דואג גם לכל יתר הענינים הציבוריים, לעניי העיר, לכל מוכה גורל, למוסדות הסעד והצדקה, ביקור חולים, לינת הצדק, הכנסת אורחים, גמילות חסד, חברה קדישא, תלמוד תורה — כן גם ללומדי תורה, לחברות ש"ס, עין יעקב, משניות וכדומה. הוא היה היוזם והוא גם המבצע, כי „בעלי הבתים" היו טרודים בדאגות פרנסת ביתם ורק מעטים יכלו להתמסר לעסקנות ציבורית.

*

חינוך ילדי ישראל לתורה ולדרך־ארץ היתה המטרה העיקרית בחייו והוא הקדיש לזה הרבה מאונו והונו כדי לשלוח את המוכשרים לישיבות ולאלה שלא התאימו לכך היה דואג שילמדו מקצוע. סיפר ר'

ועד ביה"ס „תרבות" (1930) בעת ביקורם של מאיר בולינסקי וג. ליוואי מארה"ב.
במרכז: הרב רודניק זצ"ל.
פארוואלטונג פון דער „תרבות"־שול (1938), בעת דעם באזוך פון מאיר באַלינסקי און ג. ליוואי פון אמעריקע. אין צענטער — הרב רודניק זצ"ל.

שפטל התפר מבליצה, בשעת ההלוויה, כי כאשר נסע בנו ירחמיאל ללמוד בישי־בה, הלך אל הרב להיפרד ממנו וכשהושיט לו את ידו לשלום הרגיש הנער כי משהו קשה התגלגל לידו, הנער התבלבל, והרב שהרגיש בכך אמר לו: „אל תדאג, יקירי, קח את הכסף וזה יהיה לך לתועלת בנכר״.

סיפרה לי דודתי הרבנית רות שורין (ארה״ב), כי במתן צדקה מכיסו היה נותן את הכסף מבלי למנותו מראש, וכששא־לוהו: „רבי, למה אתה עושה כך״, היה עונה: „מה יש לי לספור, הלוא העני יספור!״.

*

אבי התנגד לדרך הפלפול שהיה נהוג בישיבות ליטה, שם אפילו בישיבות הקט־נות הלעיטו את התלמידים הצעירים בתו־ספות ובפלפולים, מבלי לשים לב בעיקר לפשט הפשוט של הגמרא. לפי שיטתו היו צריכים ללמוד קודם גמרא בלי תוס־פות, אח״כ עם תוספות נבחרים הנוגעים לפשט וכשהתלמיד כבר מילא כרסו בסו־גיות רבות מהש״ס אפשר גם להרשות ללמוד גמרא עם כל התוספות.

הוא היה אומר, שתרוץ לקושיית התוספות בדף הראשון יכול התלמיד למצוא בעצמו כשיתקדם בלימוד בדף העשירי. אותי ואת חברי בני גילי בדיבנישוק לא שלח ללמוד בישיבות הקטנות, אלא הביא אותנו לישי־בת רדין הגדולה ושם בהתיעצות עם המשגיח ר׳ אליעזר קפלן לקח בשביל כל אחד רבי מבכירי הבהורים בישיבה והם לימדו אותנו כל אחד בנפרד רק גמרא בלי תוספות. ובאמת הוכחה צדקת טענותיו על דרך הלימוד כי התקדמנו עד כדי כך שאני אחרי שנת־לימוד כזאת נת־קבלתי לשעור השישי בישיבת ברנוביץ הידועה אצל הגאון ר׳ אלחנן וסרמן, שגם שיטת למודו היתה על דרך הפשט בלי פלפולי סרק.

כל זמן היותי בישיבה פרנס אותי אבי זצ״ל ביד רחבה ולא נזקקתי להיות סמוך על שולחנות בעלי־בתים, כל יום אצל בעל־בית אחר, כנהוג אז, וכן לא נזקקתי לקופת הישיבה ולא נהניתי מה„חלוקה״ (כך קראו לתמיכה שבחורי הישיבה קיב־לו) גם כשלמדתי בישיבה הגדולה.

*

רועה נאמן היה אבי לעדתו, ונראה לי, כי תודות למורי־הוראה ומנהיגים כמו אלה, יכול היה עמנו להחזיק מעמד כל כך הרבה דורות בגלותו הארוכה והמרה. ומובן שהיה גם בעל טוב לרעייתו ואב מסור לילדיו.

סיפרה לי אמי, כי כל ימי חייו היה נוהג להוציא את פח האשפה בלילות ולהביא דליי־מים, ואף לבקע את העצים לבישול ולהסקה, כדי לחסוך מאמי טרחה כשלא היתה עוזרת בביתנו. אמנם, כל העול של החזקת הבית, ואף גם דאגת פרנסה, היה רובץ על אמא ע״ה והיא ידעה לנהל בית־רב לכבוד ולתפארת. כי מלבד צדקתה ואהבתה לתורה ללא גבול, היתה אשת חיל ויפת־תואר, ידעה להתגבר על כל הקשיים והיתה לעזר רב לאבי גם בעניני הרבנות, עד שאמרו עליה כי היא רבנית לא רק מפני שבעלה הוא רב אלא גם בזכות עצמה. מרוב הנסיון שראתה ושמעה ידעה לפסוק הרבה הלכות, אבל היא נזהרה מאד שלא לפסוק או להגיד מראש כיצד יפסוק אבי, אבל היתה מוסרת במומחיות לאבי את פרטי השאלה שהביאו הביתה כשאבי נעדר מן הבית.

לביתו ולילדיו לא תמיד היה לאבי פנאי לדאוג ולטפל בהם, אבל הרי ליתו־מים הקדיש תמיד תשומת־לב מיוחדת (אולי מפני שהוא עצמו גדל כיתום).

כשהיתה אחותי ברוריה בארצות־הברית (יחד עם בעלה אברהם אלוני), סיפר להם יעקב כהן, שהתיתם בילדותו, שאבינו דאג לו, לחינוכו ולקיומו, והיה מרבה ללטפו ולהראות לו חיבה יתרה, כדי למלא

את החסר לו ביותר, והוא זוכר את הדבר ומרגיש זאת בכל נימי נפשו.

זכורני, פעם בליל חג־הסוכות, נכנס ילד יתום לבית־הכנסת ועל ראשו כובע קרוע. כשראה זאת אבי, קרא את הכובען וביקשו שיביא תכף ומיד כובע חדש לילד על חשבונו, וכן עשה הכובען.

גם אחי החורג, הרב ר׳ אהרן, סיפר בהספידו את אבינו, כי כל ימיו נמנע אבינו מלהראות חיבה יתרה לבניו ולבנותיו יוצאי חלציו מחשש שמא ע״י כך ייפגע בנו החורג, שבכל עת ובכל מצב מצא זמן ללמדו תורה ודרך ארץ, אם כי לא תמיד הספיקה לו השעה לכך בשביל יוצאי חלציו.

כשבא אחי החורג לביתנו היה בן שש והוא התקשר בכל נימי נפשו לאבי, הוא גם זכה לרשת את כסא הרבנות אחרי מותו ואמנם מלא את תפקידו בהצלחה רבה, כי הלך בכל בעקבות אבינו ובנסיונו, לאחר שבצעירותו התפרסם בין הרבנים ונועד לגדולות אלמלא הצורר ימ״ש שהכחיד גם אותו ביחד עם שש נפשות יקרות ממשפחתו (בפונאר שבווילנא). המאמצים שלי ושל הרב צביק (גיסו) מפתח־תקוה להעלותו ארצה עלו בתהו, אך נשאר ממנו בישראל פרדס צעיר שהספיק לרכוש בימי־שלום במחשבה שבסופו של דבר יזכה לעלות ארצה עם משפחתו, כי אוהב ציון גדול היה. על ימיו האחרונים סיפר לי ר׳ קלמן פרבר, כעת קצין מחוז רמלה, — שהיה עמו בווילנה, ניצל והגיע ארצה — ועל התמדתו הגדולה בלימוד התורה והשכלתו הענפה סיפר לי רבות בצער ובכאב חברו מישיבת רדין, הרב ר׳ משה לוין יבל״א, רבה של נתניה.

לא רק ליתומים דאג אבי, אלא לכל המשפחות שבעדתו, כי אחד מתפקידיו הקדושים היה לכתוב מכתבים לאמריקה שיעזרו לקרוביהם שנשארו ברוסיה, וכמעט לא היה מקרה שלא יענו לבקשותיו. את מכתביו היה מנסח בסגנון קצר וברור שלא יכבידו עם קריאתם על המקבלים אותם והיה מכניס בהם הרבה רגש וחמימות לבבית. הודות לתמיכת קרובים התפרנסו והתקימו יהודים ב„תחום המושב״ וגם יכלו לתת חינוך לבניהם ואף לקיים את המוסדות של הקהילה. קשר אמיץ היה לאבי עם העסקנים באמריקה ששלחו סכומים הגונים לעיירה.

גם משפחתנו התקימה בעיקר מהתמיכה שקיבלנו מקרובינו באמריקה ולא מהמשכורת הדלה שנתנה הקהילה לרב. התמסרה לתפקיד זה דודתי חיה־הניה שפעלה והפעילה גם קרובים אחרים לתמוך ב„קרובם הרב״ שהיה נערץ ואהוב על כולם. דודי ר׳ יעקב שלח לאבי כמה פעמים ניירות־הגירה והפציר בו לבוא אליו לאמריקה, אבל מדאגה לחנוך הילדים ובגלל תכונותיו הנפשיות לא רצה בחיי אמריקה ודחה את הדבר. לעומת זאת שאף אבי כל ימיו לעלות ארצה ושמח מאד שבזכות אחיו ר׳ שלמה מאירסון ז״ל, ראש מועצת חדרה, זכה שבנותיו עלו ארצה עוד בחייו והשתקעו בחדרה (אחריהן עלו גם רוב העולים מבליצה והשתקעו בחדרה וכך נעשתה חדרה למרכז בליצאים בישראל).

אבי היה מתרעם מאד על אלה מבני־עירנו שהיו להם קרובים משותפים בארצות־הברית ושכל אחד מהם ראה את השני כמתחרה העלול לקפח את חלקו אצל קרובם המשותף. היו גם מקרים שאחד מהם „הלעיז״ על השני שהוא איננו זקוק לתמיכה, כי יש לו הכנסה רבה המספיקה לפרנסת ביתו. בערך באותו זמן קרה הדבר, שקרוב־משפחה מעיירה סמוכה ביקש מאבי שיכתוב לקרוב משותף באמריקה על מצבו הדחוק ויעורר אותו שיתמוך בו. אבי מלא מיד את בקשת קרובו, כתב מיד מכתב לקרוב המשותף, בו תיאר את מצבו הדחוק של המבקש

במלים יוצאות מן הלב וביקשו לעזור. אחרי זמן קצר מאד נתקבלה תשובה, בה תודה לאבי על השתדלותו למען הזולת וצ׳ק הן בשביל אבא והן בשביל הקרוב. אבי השתמש אח״כ במקרה זה כדי להוכיח את צרי־העין ולהסביר להם, כי להיפך: ,,כל המבקש (המתפלל) על חברו, הוא נענה תחילה״.

*

מאמצים וכוחות רבים השקיע אבא בדאגתו לבני קהילתו נגד גזרות השל־טונות אשר כל מטרתם היתה לשלול מן היהודים את מקורות פרנסתם, שבעיקרה התבססה על השוק ביום רביעי לשבוע. אז היו מביאים בני־הכפרים את תבואת־משקם למכירה, היו קונים בחנויות ומז־מינים את צרכיהם בבתי־המלאכה שבעיי־רה. והנה דרשה הממשלה להעביר את השוק אל מחוץ לעיר. האמתלה היתה היגיינית, כלומר, לטהר את השוק מן הלכלוך והזבל, אבל הכוונה האמיתית היתה לגדע את פרנסת החנוונים היהו־דים, כי מחוץ לעיר יפתחו גוצרים חנויות. אבי לא נח ולא שקט, פעל והפעיל את עסקני העיירה וגם התיצב לפני השלטונות לטעון את טענותיו, שרוצים לגזול מאת היהודים את מקור פרנסתם. לבסוף הסכימו השלטונות להשאיר את השוק במקומו ורק את שוק בעלי־החיים העבירו אל מחוץ לעיר, למקום קרוב מאד לעיירה.

גם למאפיות התנכלו השלטונות בדרשם לאפות את הלחם רק במאפיות חשמליות, בה בעת שלא היה חשמל בעיירה. אבי נסע למושל המחוז וביקש לבטל את הגזרה והמושל הביע את תמיהתו עליו, שאיש משכיל ונבון כמוהו יתנגד לחוק מועיל זה שהוא לטובת האוכלוסין ולש־מירת בריאותם. ועל זה ענה לו אבי: הריני נמצא פה זה עשרות בשנים ולא שמעתי אף פעם שמישהו בעיר או בס־ביבה מת מאכילת הלחם, ובשביל ספק־ספיקה־זה רוצים להביא מוות ודאי לעש־רות נפשות. לבסוף נתרצה המושל לדחות את הגזרה עד הזמן שיהיה חשמל בעיירה ואפשרות להכניס תנורים חשמליים למ־אפיות.

ומעניין לעניין, מעשה שהיה באופה יהודי בזמן פלישת הקומוניסטים לפולניה. בסוף מלחמת־העולם הראשונה, נאשם האופה היהודי ע״י הצבא הקומוניסטי, שאפה לחם למכירה מבלי לקבל רשיון לאפיה, ועל זה היה צפוי לעונש מוות. אע״פ שידע אבי, שאין הקומוניסטים מח־שיבים רבנים, החליט למען הצלת־נפש ללכת ולנסות לדבר אל לבם. הם חקרו ושאלו, כמה זמן הוא מכיר את הנאשם, ואבי ענה, שמכיר הוא אותו תמיד כאדם ישר ונכבד, וזאת הפעם הראשונה שנכ־של בעבירה אשר אל נכון לא הבין את מלוא משמעותה, על כן יש לסלוח לו הפעם.

כשהפרוטוקול היה מוכן, אמר החוקר לאבי, כי אצלם נעשה הכול בפומבי, לכן יצאו החוצה ושם תנתן תשובתו והח־לטתו. בחוץ עמדה כיתת־חיילים. ולמולה התייצבו אבי עם החוקר־הקצין שהקריא את הרשום בפרוטוקול וכשגמר פנה אל אבי ואמר: ,,מדבריך יוצא שהנך חבר של הנאשם, ואצלנו דין אחד לפושע ולחברו״. אבי רצה לענות, אבל חייל אחד מן השורה, יהודי, שם ידו על פיו ורמז לו שיחריש ובכך כנראה הציל את חייו. כשהיה אבא אח״כ מספר על המקרה הזה, שאישר מה שהיה ידוע לו מכבר, כי בעיני הקומוניסטים נחשב הרב כפושע, היה מוסיף ואומר, שהשלום נאה גם לפור־קי עול מצוות וכנראה ש,,אני רב גם לקומוניסטים, כי הם זקוקים לרב יותר מכל בני העיר״...

בהקשר לכך היו מזכירים מקרה בימי שלטון הצר, גם אז היו שונאים את היהודים, אבל את נציגי הדת החשיבו.

בתקופה ההיא ביקר בבליצה הפטריארך וכל האוכלוסיה יצאה להקביל את פניו, בתוכם גם היהודים ובראשם הרב שפג־שוהו כמנהג — בלחם ומלח ובירך אותו בעברית, בברכת כהנים, והפטריארך ענה גם הוא בעברית צחה. הדבר עשה רושם חזק על האוכלוסיה הנוצרית וכבוד היהו־דים עלה בעיניהם.

אבי היה מקובל גם על הגויים ובין האינטליגנציה שלהם היו לו ידידים, גם ה„פופ" הרוסי נחשב לו כידיד. כשכבשו הפולנים את הסביבה, החרימו את הכנסיה הפראבוסלבית, הכניסו לתוכה את הכ־מורה הקתולית, ואת ה„פופ" גרשו אף־על־פי שהאוכלוסיה היתה ברובה המכריע פראבוסלבית. אז בא ה„פופ" אל אבי לשפוך לפניו את לבו, טען על העוול שנעשה לבני עדתו ובכה בכי מר. אבי ניחם אותו כפי שדורש הנמוס, וכשיצא, אמר אבי: „מתפלא אני כיצד למד כ"כ להתאונן על מר גורלו ולבכות ממש כרב יהודי"...

*

ב„שאלות" כשרות היו באים כנהוג לבית הרב. והנה בערב־שבת אחד, כש־עברתי עם אבא בשוק, באה לקראתנו אשה ובידה תרנגולת והתנצלה שהיא מטרידה את אבא בדרכו, אבל יש לה „שאלה". „טוב עשית — ענה אבי — למה לך לטרוח וללכת בערב־שבת עד ביתי", ותוך כדי דיבור נכנס לבית הקרוב, הגישו לו סכין ופתח את התרנגולת. בדקה ופסק מה שפסק.

*

מילדותי אהבתי לעזור לאבא בבניית הסוכה שבנה אותה בעצמו (הוא היה הולך אתי יחד להביא סכך). הסוכה היתה גדולה, כי בחג היו מבקרים בבית־הרב ובשמחת בית־השואבה היה כל הקהל בא אל הסוכה, לטעום ולשמוח לאחר שהתפללו בבית־הכנסת את פרקי שיר־המעלות.

*

בכל ערב־שבת היה הולך אבי בעצמו לבדוק את הערובין, כדי שלא יכשלו חו"ח בני העיירה ע"י הוצאה מרשות לרשות ביום ש"ק. היתה תקופה, שבכל ע"ש היה הערוב קרוע ואבא היה טורח לתקנו, אף ניסו לפנות למשטרה, מפני שחשבו שהגויים עושים זאת כדי לצער את היהודים, אבל לבסוף התברר כי השוט־רים עושים זאת להנאתם, כדי להרגיז את היהודים.

*

לא זכורים לי הפרטים בדבר שינוי המקום ולא המשא־ומתן והסכמת אבי לקבל את כתב הרבנות בדיבנישוק, אך נקבעו בזכרוני ימי־המעבר למקום החדש.

כשהתפשטה בבליצה הידיעה, כי אבא קיבל רבנות אחרת, היתה העיירה כמר־קחה, התחילו לטכס עצה כיצד למנוע את יציאתו, החליטו להכפיל את השכירות ואנשים באו לבקשו שישאר במקום, בהד־גישם שזהו רצון הכל אפילו של אלה שאינם מזדהים עם הרב בניהול העדה.

כשנכנסו העגלות ששלחו מדבנישוק לקחת את החפצים והרהיטים, התאספו כל בני בליצה כולם בעצה אחת למנוע את הדבר ואפילו בכח, אבל אבא הסביר להם, שאמנם קשה גם לו הפרידה מב־ליצה ומאנשיה, אבל מכיון שקיבל את כתב הרבנות מאנשי דבנישוק והם גם השקיעו מאמצים בסידור בית־הרב, הרי אינו יכול לחזור בו.

תחת שמירה, שלא יאונה משהו לבעלי־העגלות, התחילו לארוז הכל, וכשגמרו את האריזה יצאו לדרך, ואנחנו כולנו נסענו ברכבת. בני העיירה באו כולם ללוות את הרב ובדרך סר כל הקהל לבית־הכנסת, שם נפרד הרב בדרשה לבבית ובה ציטט את דברי שמואל הנביא כש־

הומלך שאול למלך: את שור מי לקחתי, וחמור מי לקחתי וכו' (שמואל א', י"ב ד') ולזה הוסיף את דברי רש"י „על עסקי צרכיהם הייתי הולך על חמור שלי" (ולא לקחתי מהם). כמו תמיד, כן גם הפעם, הדברים התאימו לעניין, כי ידעו כולם, כי שירת את קהילתו במסירות־נפש ושכי־רותו היתה אפסית.

מבית־הכנסת ליווה כל הקהל — אנ־שים, נשים וילדים, — את הרב ומשפחתנו עד מחוץ לעיירה, כאן התעכבה התה־לוכה, ור' אליהו סוקולובסקי נאם ואמר: „הרי הרב היה שרשרת־הזהב שאיחדה את כולנו וקשרה אותנו חוליה בתוך חוליה, ועתה כשהוא עוזב אותנו נשמור נא כולנו על האחדות הזאת, נלך בדרך שחינך אותנו בה". בבכי נפרדו כולם ואיחלו הצלחה במקום החדש.

בתוך ההמולה שכחנו על ר' איצ'יע השמש, שהיה קשור בלב ונפש אל הרב ומשפחתנו, ועתה כשהתקרבנו הרגשנו בהעדרו מן הקהל ואבא היה מודאג מאד פן קרה לו משהו. כשהגענו לתחנת־הרכבת ניעמאן ועמדנו לעלות לקרון, כשאנו מודאגים מאד, הופיע פתאום ר' איצ'יע בוכה ומתייפח כתינוק ואינו יכול להוציא מילה מפיו, אף לא „שלום". הוא ניסה לעלות אלינו אל הקרון לנסוע עמנו, אבל אנהנו שידלנו אותו לשוב הביתה עם העגלון שהביא אותנו.

נסענו כשלוש שעות עד שהגענו לתחנת בעניאקאן, פה חיכו לנו נכבדי הקהילה מדבנישוק, כולנו נכנסנו לבית מלא אור שסידרו בתחנה לכבודנו, הוציאו יין ומט־עמים ואנחנו התישבנו עם כולם יחד מסביב לשולחן הערוך באווירה של ידידות ושיחה נאה. זוכר אני במסיבה זו את החייט ר' שמואל חרסון גבאי בית־הכנסת, שהיה גם בעל־תפילה והוא הנעים בקולו הערב את המסובים. נוכחו שם גם זושי־יע'נקל בעל בית־הזפת (הסמאליארנע) ואריה־לייב רוגול בעל בית־המרקחת, ועוד ועוד. אבא התיחד עם ר' אריה־לייב לשיחה ע"ד ביתו ההולך ונבנה מחדש אחרי השריפה ושמח לשמוע כי כבר נבנה עד התקרה, ובקצב הבניה המהיר יגמר בקרוב.

למחרת הבוקר המשכנו דרכנו — ואת המרחק מבעניאקאן עד דיבנישוק (כ־30 ק"מ) עשינו בעגלה רתומה לסוסים. הדרך עברה בין יערות־אורן וכפרי־הגויים, ורק עיירה קטנה של 20 משפחות יהודים ושמה קוללישוק היתה באמצע הדרך. סיפרו לנו, כי לפנים החזיקו שם רב, אבל לא"מ העיירה הצטרפה לקהילת דיבנישוק.

פה פגשנו יהודים שבאו ברגל מדבני־שוק כדי לקבל פני הרב, מהם נחרת בזכרוני ר' פסח השמש, יהודי בעל הומור וקל ברגליו. הוא סיפר לנו שקילומטרים אחדים מדיבנישוק מחכה לנו הקהל כולו שם גם הקימו שער־כבוד לבאים, ואבא התרגש מאד ואמר: „יהודים הגרים בתוך ים של גויים כפריים מתעלים מחיי החו־לין ומבטלים יום־עבודה כדי לחלוק כבוד לנציג התורה שעל פיה הם חיים, מרצונם הטוב בוחרים בו „כמרא דאתרא", האין זאת עצמאות וחירות בתוך שיעבוד"?!

הגענו למקום הפגישה, כל העיירה — מנער ועד זקן, טף ונשים — כולם עמדו בצוותא. זכורני שאחותי ברוריה — אז תלמידת הגימנסיה העברית ע"ש אפשטין בווילנא — עמדה בעגלה ונאמה בעברית.

משם המשיכה כל הכבודה ישר עד בית־הכנסת, שהיה מואר כולו תוך אור היום וזה הוסיף חגיגיות מיוחדת. עטוף טלית עלה אבא על הבמה שעל יד ארון־הקודש ודרש את דרשתו בפני בני־העיירה שמילאו את הבית עד אפס מקום. את התכן אינני זוכר, אלא שלעיני רוחי עומדים עתה פניהם הצוהלים של השומעים המנע־נעים ראשיהם לאות הסכמה לדבריו.

כשירד אבי מעל הבמה, הקיף אותו

כל הקהל ללחוץ ידו. קרוב לעשר שנים כיהן אבי בקהילה זו עד יומו האחרון.

*

זכורני פעם, כאשר עמדתי והתפללתי שחרית ביחידות באחת מפינות ביהכ"נ בדיבנישוק, והנה הגיע לאזני קול אבי חנוק מבכי. ניגשתי לראות מה קרה ומצאתי אותו יושב ומלמד את בני מרעיתו את המשנה במסכת בכורים, המתארת כיצד העלו אבותינו את הבכורים לביהמ"ק ברוב פאר, והמשנה מסיימת שם, כשהגיעו להר־הבית, „אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתיפו ונכנס". מרוב התרגשות וגעגועים בכה אבא ואתו תלמידיו בעלי־הבתים, ועד היום עומדת לנגד עיני התמונה הזאת, — אנשים מבוגרים, הטרודים בעמל יום־יום, בוכים מרוב געגועים על ימי הזוהר בארץ־ישראל.

תמיד הדגיש אבא את סיפוקו הרב שזכה שחלק מצאצאיו נמצאים בארץ־ישראל, והיה מוסיף: „אנשים אומרים, שמה שאדם לא הגשים משאיפותיו בחייו מגשים הוא אצל בניו; לא עליתי עצמי לארץ־ישראל אך זכיתי להגשים שצאצאי יעלו". אכן עוד בהיותו במיטב כוחו ומרצו, תכנן לבקר בארץ־ישראל אצל אחיו ר' שלמה שהיה אהוב עליו מאד, ואמר: אחרי שובי מהביקור נעלה להשתקע בארץ, כל בני משפחתנו. הוא קיבל רשיון־כניסה לארץ־ישראל כתייר והכל היה מוכן בידו לנסיעה זו, אך בינתיים באותו זמן הרגיש ברע והחליט לפנות לרופא ד"ר שאבאד בווילנה שיבדוק את מצב בריאותו. בביקור זה גילה הרופא אצלו את המחלה הממארת שממנה לא התרפא עוד.

אברהם אלוני, אברהם אביר (ישראל), הרבנית רודניק, שיינה רודניק, נעמי ז"ל.
אברהם אלוני, אברהם אביר (ישראל), די רביצין רודניק, שיינע רודניק און נעמי ז"ל.

אחי אהרן ואחותי ברוריה נסעו עם אבינו לווינה (אוסטריה), שם היו המומחים הגדולים במדע הרפואה, אח״כ באו בעקבותיהם דודי ר׳ שלמה ואחותי שרה, וכולם עשו מה שרק אפשר היה לעשות ע״מ להציל את חייו. אמנם הכניסו אותו לחדר הניתוחים ואף הרדימוהו אבל הרופאים לא ניתחוהו לאחר שעמדו מקרוב על סוג המחלה ומצבו של החולה. הוא לא ידע על כך שלא ניתחוהו ואמר לאח״מ, שהניתוח היה קל מאד אך אינו מרגיש שהוטב לו ושהוא מתרפא.

לקראת חג הפסח תרצ״ג חזר אבא מוינה לביתנו בדיבנישוק, בליל־הסדר אף ירד ממיטת חוליו, בקושי אכל כזית מצה שרויה ואמר שאינו מרגיש בה שום טעם. למרות היסורים הגדולים שהלכו וגברו מיום־ליום, לא איבד את תקוותו שיבריא והיה חוזר ואומר: כמה נאה ויפה הוא העולם.

הוא דעך מיום ליום ובכ״ג סיון תרצ״ג, עש״ק בצהרים, החזיר את נשמתו הטהורה לבוראו. ת.נ.צ.ב.ה.

מתוך החוברת „בית אבא״
של אברהם אביר (רודניק)

לזכרו של הרב הגאון יוסף רודניק זצ״ל

כמו בכל קהילות ישראל בגולה היתה המנהיגות הרוחנית בעיירתנו בידי הרב: דיני תורה בין אדם לחברו, יצוג בפני השלטון, ניהול מוסדות העיירה וכו׳. כל אלה היו נחתכים על ידו, שכן דרשו הבנת חיים, גמישות, אופי חזק, וכוח השפעה ושכנוע. הוא כלכל את העניינים בחכמה ובתבונה, ועמד תמיד לצד החלש, לצד בעל־המלאכה והעני.

הרב היה בעל הדרת פנים, תמיר, גבוה ופניו מפיקים טוב־לב. פיקח ובקיא בהוויות העולם היה רבי יוסף רודניק.

לארץ ישראל היה קשור בכל נימי נפשו, ובנאומיו חוצבי הלהבות הצליח לקרב רבים, בעיקר את הנוער ליהדות, למרות שלא היה ציוני מוצהר, היה מסור לרעיון הציוני כל ימיו. ביוזמתו נוסד בית־הספר העברי „תרבות״ בעיירתנו, ממנו ינקו בני הנוער את השפה העברית ואהבת ארץ־ישראל.

יש לציין שהזמנת מורים להורות בבית־הספר, הותנתה בהסכמתם להדריך את חניכי „השומר הצעיר״ ועל כך יעידו המורים אלוני ודובקין. אני, שהייתי מבאי ביתו של הרב, קיבלתי דרך קבע הדרכה כיצד לנהל את העניינים ב„השומר הצעיר״.

זכורני, כי בשעה שמשה לובצקי יחד עם יעקב שניידר ומאיר יוסף איצקוביץ יב״ל, אירגנו את סניף „בית״ר״ בעיירה והחליטו לסלק אותנו מבית־הספר, התקומם הרב נגד החלטה זו והגזירה אכן בוטלה.

מותו של הרב היכה אותנו בהלם, ואני עם אחי טוביה ז״ל ישבנו כל הלילה ליד הנפטר ואמרנו פרקי תהילים. למחרת נערכה הלוויה בה השתתפו בדברי הספד רבנים מכל הסביבה.

תהי נשמתו הטהורה צרורה בצרור החיים יחד עם כל קדושי ישראל וזכרונם לא ימוש מקרבנו לעולמים.

שרגא בלאכר

הרב ישראל מובשוביץ

משפחתנו, משפחת מובשוביץ, היא משפחה מיוחסת ועתירת תלמידי חכמים ורבנים מדורי דורות. אמנם קשה לי לשחזר את יחוסי המשפחה, בשל העדר תעודות על הענף המשפחתי, אך ידוע לי שאבי סבי הרב אשר שבתאי רבינוביץ כיהן כרב דק״ק דיבנישוק במשך שלושים שנה בערך, משנת 1850 עד שנת

הרב ישראל מובשוביץ

1880. עם מותו נתמנה לרב העיר בנו יוסף יהודה שכיהן עד אז כדיין בקהילה אשמנה. הוא כיהן כרב העיר כ־24 שנים עד שנת 1904.

הרב יוסף יהודה היה גדול בתורה ובחכמה ושמו היה ידוע לרבים. פעמים רבות היה מוזמן לדיני תורה מחוץ לעיירה. בידי כמה מכתבים מהרב ר' רפאל שפירא, רבה של וולוז'ין, אל סבי הרב יוסף יהודה הפותחים במלים אלו: „לכבוד הרב הגאון חכימא דיהודאה".

לאחר פטירת סבי הרב יוסף יהודה נתמנה לרב העיר חתנו הרב ישראל מובשוביץ שהיה מופלג בתורה ובפוסקים. בצעירותו למד בישיבת „מאלץ" בליטא, אך במיוחד הפליג בשיבתה של ישיבת „סלובודקה" (ליטה), בה הצטיין אבי „כעילוי", וממנה יצאו תלמידי חכמים.

אבי הוסמך לרבנות על ידי הרב הגאון ר' זלמן סנדר, אביו של הרב שפירא הידוע אב"ד קהילת קובנה. אבי ניהל את כל החיים הרוחניים והצבוריים בעיירה, הקפיד במיוחד להורות בקביעות את דף התלמוד היומי לזקני העדה, שהצטיינו בידיעותיהם המעמיקות בש"ס ופוסקים. פעילותו הציבורית לא הצטמצמה רק ל־ד' אמותיה של העיירה, אלא חבקה אופקים רחבים הרבה יותר. אבי השתתף בפעילות הצבורית שהקיפה את כל מחוז ווילנה, שנחשב בצדק למרכז הרוחני והתרבותי של כל האיזור המכונה „קרעסי" (המחוז הצפוני מזרחי של פולין שגבל עם ליטא ורוסיה).

שנות כהונתו של אבי כרב בדיבנישוק היו שנים של תהפוכות, זעזועים ושנויים בחיי יהדות רוסיה. את כהונתו התחיל תחת השלטון הצארי, שנה לפני הפוגרום בקישינב. הקידמה וההתפתחות של העולם הנאור החלו לחדור גם „לתחומי המושב" של רוסיה, ועיירתנו, למרות היותה נידחת בין יערות ליטא, החלה להתעורר מקפאונה. אבי היה הראשון שהבין את חשיבות הדואר. בשנת 1907 יסד דואר בעיירה, ומאז החלו אנשי העיירה לקבל מכתבים פעמיים בשבוע. בשנת 1908 יסד אבי את הבנק היהודי, כשהמימון היה בחלקו עצמי ובחלקו — הלואה מידי „איק"א" (חברה פילנטרופית שנוסדה בשנת 1891 על ידי הברון הירש, ונועדה לעזור ליהודי רוסיה). הבנק היווה משענת כלכלית חשובה ליהודי העיירה.

באותו זמן פרצה שריפה גדולה בדיבנישוק. האש התפשטה במהירות רבה בשוק, התקדמה דרומה לכוון רחובות סובטניק וגיעראניון וצפונה לכוון רחוב ווילנער. סכנה חמורה נשקפה לשני בתי הכנסת שניצבו בסביבה. חיים אלפרוביץ (חותנו של אריה לייב רוגול), שהיה תלמיד חכם גדול וחרד לגורל בתי־הכנסת, הסתכל על לשונות האש הדוהרות במהירות לעבר רחוב ווילנער, ואמר: „יהודים, אל יאוש!! אלוהים ירחם! לא יתכן שבתי המדרש ישרפו. יקרה נס והאש תיעצר". ואכן הנס קרה: האש נעצרה לפני בתי־הכנסת. אנשי העיירה ראו בכך אצבע אלוהים. לאחר השריפה היווה הבנק קרש הצלה לתושבי העיירה. מכספי הבנק בנו

להם היהודים את החנויות שנשרפו, וכן את כל בתי הלבנים בשוק.

ביזמתו של אבי זצ״ל נבנו בעיירה בית־מרחץ ומקווה חדשה. עד אז היתה המקווה בור מים רגילים.

עיירתנו זכתה לעזרה ניכרת מאיק״א הודות לידידותו ההדוקה של אבי עם עפרויקין, מראשי איק״א בפולין, שהיה חברו לספסל הלמודים בישיבת „סלו־בודקה״.

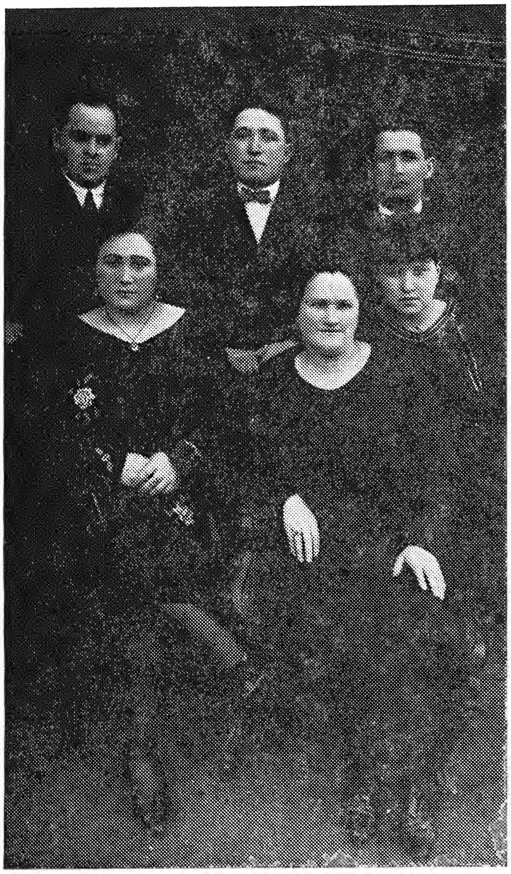
בשנות מלחמת העולם הראשונה היה רעב בארץ, ואבי לא נח ולא שקט. הוא התדפק על דלתות מוסדות העזרה שפעלו בווילנה עד שהעיירה קיבלה עזרה ניכרת במזון ובבגדים. עבור עניי העיירה נפתח מטבח שהיה מחלק ארוחות חמות חינם.

בסוף המלחמה הפכה העזרה מיהודי אמריקה רבה ואינטנסיבית ביותר. אז נוצר ה„יעקופו״ שהושיט עזרה רבה ליהודי פולין. פעילותו של ה„יעקופו״ היתה מסו־עפת ומגוונת ביותר, ובין פעולותיו היו: עזרה לבתי־ספר, חלוקת מצרכי מזון ובג־דים ליתומים ולאלמנות, מתן עזרה כס־פית לילדים, לחולים ולנכים.

המרכז המחוזי של „יעקופו״ היה בווילנה ואבי היה חבר הוועד המבקר של המרכז המחוזי. בקשתו לעזרה מוגברת לעיירתנו היתה לכן נענית תמיד בעין טובה וביד רחבה.

לעתים תכופות הוזמן אבי לבוררות או לדין־תורה מסובך, והרבה מזמנו היה מב־לה מחוץ לעיירה. הדבר אמנם עורר לעי־תים את רוגזם של בעלי־הבתים, אך בסופו של דבר גברה גאוותם על שהרב שלהם מכובד ונערץ כל־כך בסביבה, והם קיבלו את הדין.

לאחר כהונה של 20 שנה החליט אבי להיענות לבקשת יהודי העיר טרנטון, בירת ניו־ג׳רסי שבארצות הברית, ובשנת 1924 עזב את דיבנישוק ונסע כדי לכהן שם כרב. בטרנטון נתקבל אבי בכבוד

הרבנית מובשוביץ עם בנותיה ובניה.
די רביצין מאָוושאָוויטש מיט אירע טעכטער און זין.

גדול. בעיר זו קיימת קהילה יהודית גדו־לה, וחברות בה כ־60 משפחות מאנשי דיבנישוק. שלמה שלומוביץ, אחיו של אברהם נח שלומוביץ שימש שם כשוחט לאחר שעזב את דיבנישוק ומסר את משרת השו״ב לאחיו אברהם נח. אייזיק הורוביץ שימש שם כמורה לעברית. גם בטרנטון עסק אבי בפעילות צבורית ותר־בותית ענפה, ועד היום מציינים אנשי העיר לשבח את פעילותו הצבורית, שגולת

הכותרת בה היא הקמת מוסד „גמילות־חסד", הקיים שם עד היום.

בשנת 1929 נתמנה אבי לרב בבית הכנסת „זרע יעקוב", ומאוחר יותר כיהן כרב בבית הכנסת „אהבת אחים". לבסוף שימש כרב בבית־המדרש הגדול ב„פא־רעסט אוועניו" בברונקס (ניו־יורק), שם הירצה בפני קהל רב פרקים בתלמוד, והפליא את הכל בידיעותיו וחריפותו בש"ס. גם שם לא הניח אבי ידו מפעי־לות צבורית. „הוא היה אחראי על הכש־רות ופעל גם ב„רעליף של הדיבנישק־אים". אבי נפטר בשנת 1940.

לאחר פטירת אבי מוניתי לרב בבית הכנסת „נצח ישראל" בברונקס וכיהנתי בתפקיד זה עד שיצאתי לגמלאות.

בצעירותי למדתי בחדר כמו כל ילדי העיירה. לאחר מכן למדתי בבית־הספר העממי תורה, חשבון, יידיש ועברית. זכו־רני שבשנות המלחמה שימשו כמורים בדיבנישוק הסופר האידי הידוע גולומב, והמחנך והסופר באסטומסקי. אחר־כך עברתי ללמוד ב„קלויז ראמיילס" בווילנה, ומשם עברתי לגמנסיה ממשלתית. לאחר שקבלתי תעודת בגרות נסעתי לבזל לל־מוד רפואה. למדתי רפואה במשך שנ־תיים, ואז דרש הקונסול הפולני במפגיע שאחזור לפולניה להתיצב לצבא. העדפתי לנסוע לארצות הברית, ושם נתקבלתי כתלמיד מן המנין בסמינר „שכטר". במק־ביל ללימודי בסמינר, למדתי כימיה באוּ־ניברסיטת קולומביה. לאחר למודים אינ־טנסיביים במשך ארבע שנים, סיימתי את הסמינר והוסמכתי לרבנות, וכן סיימתי את לימודי האוניברסיטה בתואר „מאס־טר". עד שנת 1957 עסקתי במחקר, ומאז אני מכהן כרב.

אחי הבכור נחום סיים את הגמנסיה של סופיה גורביץ בווילנה ששפת הלי־מוד בה היא אידיש. אחר־כך נסע לגרי־נובל שבצרפת ושם סיים לימודי הנדסת חשמל. לארצות הברית הגיע בשנת 1934 ועבד שם במקצועו. הוא נפטר בשנת 1934. אחותי רייזל נפטרה בשנת 1967 בניו־יורק. אחותי בלומה חיה בניו־יורק.

בנו הרב יוסף מוֹבשוֹביץ

בית אבי

בני משפחתי מצד אבי — ככל הידוע לי — גרו בדיבנישוק מדורי דורות.

משפחת אמי עברה לגור לעיירה מוורו־נובה השכנה, לאחר נשואיה עם אבי.

סבי מצד אבי, שעפסל (שבתאי), היה איש דינמי, חרוץ ופעלתן, בעל גוף מוצק, פיקח, מיושב וסוחר מפולפל. יהודי גאה, אמיץ ובוטח בעצמו. לקוחותיו הגויים התייחסו אליו ביראת־כבוד ובהערכה רבה, והאימון שרכשו לו — היה מוחלט.

בצעירותו עבד סבי קשה מאוד ושלח ידו בהרבה מלאכות. בעיקר הצטיין במ־לאכת הבניה ובמו ידיו בנה את הבית בו התגוררנו.

כנהוג בימים ההם, חתנו את סבי מיד לאחר הבר־מצוה. את הכלה ראה בפעם הראשונה... מתחת לחופה. דבר זה פגע בו קשות, ולאחר שהגיע לעצמאות, התג־רש ממנה, מבלי להוליד ממנה ילדים.

מאשתו השניה היתה לו בת יחידה, והיא הדודה שרה־לאה (אמו של זיידקע לובצקי). סבי אהב מאוד את נכדו זיידקע בגלל מבנה גופו האטלטי, גבורתו ואומץ לבו, אולי ראה בו בבואה של אישיותו בהיותו צעיר.

אבי היה בנו היחיד מנשואיו השלישיים, ולכן היה שמו בן־ציון.

סבתי חיה־שרה היתה אשה צדקנית, רחמנית ובעלת מרץ רב. ניהלה את משק הבית עד יום מותה, כשלאימי השאירה את הטיפול בחנות. היא קיבלה עליה את גזירת השמים וטיפלה באחותה העוו־רת, גיטה־לאה באהבה ובמסירות, עד יום פטירתה.

מיגיע כפיו צבר סבי רכוש רב ופתח עסק משגשג ונחשב כבעל־בית מכובד ונערץ בעיירה. הוא נפטר בערב פסח תר"ץ (1930) בשיבה טובה והובא לק־בורה בבית־הקברות שברחוב גירניון. זכורני, שעל מצבתו שנעשתה על ידי יעקב אלקניצקי, היו חרוטות בין היתר מלים אלו: „ביגיע כפיו יאכל לחם".

אבי, בן־ציון שניידר, המשיך לנהל את הבית והעסקים שירש מסבי, יחד עם אמי הינדה־שרה מבית סטקולשציק והקימו משפחה לתפארת עם חמישה יל־דים: הבכור, אחי יעקב, אני ושלוש אח־יותי — ליבקע (אהובה), רוז'קה (שושנה) ולאה הי"ד.

נוסף לחנות גדולה (יחסית, לפי המוש־גים של עיירה קטנה במזרח־אירופה), היה אבי בעל קרקעות בעיירה ומחוצה לה. רוב השדות הוחכרו לגויים, תמורת חלק מהיבול. את השאר עבדנו בעצמנו וגדלנו ירקות, תפוחי אדמה, ופירות לאס־פקה עצמית.

למרות שאבי היה טרוד מאוד בעניניו הפרטיים והמשפחתיים, התמסר בלהט לעסקנות צבורית. הדבר הביא לוויכוחים עם אמי, שטענה, שהוא מזניח את הפרנ־סה לטובת העסקנות. אבי היה יהודי לאו־מי, ציוני נלהב ושומר מסורת, וראה בזה יעוד בחיים. הוא טען, כי ערכו הסגולי של האדם נמדד לא במספר הש־נים שהוא חי עלי אדמות, אלא במעשיו ויצירתו למען הכלל. רעיון זה הנחה אותו במשך כל חייו. הגורל האכזרי רצה שחייו יהיו קצרים, אבל חיים אלה היו מלווים במעשים טובים וכוונות טובות לטובת הכלל והפרט.

מטבע הדברים הוא, שבעיר קטנה עסקן צבורי נאלץ לטפל בענייני צבור רבים, מרצון ושלא מרצון. ביתנו היה בית פתוח לכול והווה כתובת לכל אדם נצרך ולכל לב דואב, בו מצא עזרה וסעד. לבו היה תמיד פתוח לעזור ולעודד.

נמנע ממני מלתאר את כל הפעילות הצבורית של אבי. אשתדל להעלות זכרו־נות מנבכי העבר, להמחיש ולהאיר על פעילותו הברוכה.

אבי היה טוען, שקיומנו בגולה מותנה בחינוך עברי. על כן הוא נאבק במרץ על הקמת בית־ספר עברי וזכה להיות בין מייסדיו. כל השנים היה חבר בוועד ביה"ס ומפעיליו העיקריים. דאג למשכו־רות המורים ותחזוקת בית־הספר. למרות הקשיים הכספיים, לא היה מקרה, שילד עני בעיירה לא יוכל לבקר בבית־הספר בגלל אי־יכולתו לשלם דמי־לימוד. אבי שמר על בית־הספר כבבת עינו, כי ידע שבמוסד זה חייבים להתחנך ילדיו לאהבת העם והמולדת.

אבי היה בין יוזמי ומייסדי הספריה העברית. מאחר שהיה חשש שהקמת ספ־ריה זו תפגע בספריה האידישאית של „ווילביג", העלה הדבר את חמתם של אוהבי שפת יידיש — ואלו החלו להפריע. אבי קיבל מהם אפילו מכות, אך זה לא הרתיע אותו — והספריה העברית היתה לעובדה קיימת.

אבי נמנה גם בין גבאי בית־המדרש החדש. בימיו ערכו שם בדק בית יסודי וחידשו את הריהוט. למטרה זו הביאו במיוחד צייר מאולשני, אשר העשיר את בית־המדרש בציורי שמן מרהיבים על נושאים מהתנ"ך ומארץ־ישראל. עד היום נחרת בזכרוני הציור הנפלא על הקיר המערבי „והיה באחרית הימים".

כאחד התפקידים החשובים בעיירה נח־שב גזבר ה„חברה קדישא", כי בסופו של דבר היה כל תושב העיירה נזקק למצות חסד של אמת... אבי כיהן בתפקיד זה שנים רבות בהצלחה, אם כי, תפקיד זה היה קשור באחריות גדולה ומריטת עצבים. על הגזבר היה לעמוד במקוח עם הגבירים הקמצנים על דמי־קבורה,

כשהנפטרים מונחים לפניהם. מאידך, דאגה החברה לתכריכים והוצאות קבורה לעניים, שלא היה ביכולתם לשלם.

בביתנו היתה מתקיימת מדי שנה בשנה הסעודה המסורתית של חברה־קדישא. מצווה זו היתה נופלת בחלקם של אמי וסבתי.

אבי היה פעיל בוועד קופת גמילות־חסד. בכל מוצאי־שבת היה אבי, עם עוד חברי הוועד, מחלקים הלוואות לנזקקים. כל בקשה נדונה לגופו של ענין. גם עבודה זו היתה מלווה במריטת עצבים, כי כל דחיה היתה מתקבלת בכעס, ולפעמים — בחירופים וגידופים.

אבי היה גם חבר הנהלת „הבנק היהודי" — המוסד הכספי הראשון והגדול בעיירה. הבנק פעל כ„אגודה הדדית", והעניק הלוואות למטרות עסקיות וברבית המקובלת בבנקים.

במקרים קשים, כשהמוסדות הנ"ל לא יכלו לפתור את בעית הנזקק, כגון: סוס נפל אצל בעל־עגלה, שפרושו היה — משפחה ללא פרנסה; או סוחר שירד מנכסיו — כאן הבעיות נפתרו על ידי התרמה. אבי, יחד עם חבריו, היו עורכים מגבית בזק, שהספיקה לקנות אצל חיים גרשוביץ סוס חדש, או להקים על רגליו את הסוחר הנצרך.

אבי נמנה גם עם חבר הנאמנים האחראי לכספים שהגיעו מארצות־הברית כתרומות מ„הרעליף", שנוסד ע"י יוצאי עירנו בניו־יורק, לפעולות סעד, חינוך ותרבות בדיבנישוק.

פעילותו הציבורית של אבי היתה מלווה בתודעה ציונית עמוקה, אותה רכש כנראה, בישיבת וולוז'ין. בהשקפותיו הזדהה עם הרעיונות של הרצל וז'בוטינסקי והשתדל להקנות ערכים אלה גם לבניו. חינוכו נשא פרי — ואחי הבכור, יעקב, הגיע לדרגת מפקד בית"ר בעיירתנו.

בכל נימי נפשו, היה אבי קשור לארץ־ישראל ועשה כמיטב יכולתו להחייאת השפה העברית, לעידוד התנועות הציוניות ולחזוקם, על־ידי הגשת סעד לחלוצים שעלו ארצה. זכורני, שמשנת 1929, כשהחלו המאורעות בארץ־ישראל, היה ביתנו מתמלא יגון ואבל למראה הידיעות המעציבות בעתונים ומודעות האבל על הנופלים בעתון האידי „דער מאָמענט", שהיינו מהקוראים הקבועים שלו.

אבי השתתף באופן קבוע בחוגים למשנה ולחומש, שבהדרכתו של הרב יוסף רודניק זצ"ל, ואחר־כך — בהדרכתו של הרב אהרון טייץ זצ"ל, כדי להעמיק את ידיעותיו בערכי היהדות ומורשתה. גם את בניו אילץ ללמוד משניות וגמרא אצל מלמד מיוחד לכך.

הוא עודד אותנו להיות בית"רים ולהשתתף בכל הפעולות של התנועה. למרות שהיה זקוק לעזרתנו בחנות בימי השוק והיריד, לא מנע מאתנו מלצאת למחנות־קיץ ואימונים של בית"ר.

אבי היה יהודי גאה, הקפיד לשמור על מסורת ישראל ועל כבוד ישראל גם כלפי הנוצרים. זכורני מקרה, שפעם בליל שישי, בזמן קידוש החלות, הופיע בביתנו השוטר הידוע וויטוס וביקש לוח זכוכית כדי להתקין שמשה בחלון. היו אז ימי חנוכה וסערה השתוללה בחוץ. „אין דבר — אמר השוטר — קהת הזגג יעשה לי את זה גם בשבת". כאן נדלקה אצל אבי גאוותו הלאומית והוא פנה אל וויטוס: „שמע ידידי, קהת הוא יהודי כמוני ואני לא ארשה לו לחלל את השבת!"... הזכוכית לא נתנה וויטוס חזר כלעומת שבא.

הצלת הרב זלמן סורוצקין זצ"ל

גם בתקופת הכיבוש הסובייטי, לא פסקה בביתנו הפעילות הציבורית הברוכה. אבי לא נרתע מהסיכונים וסייע לפליטי חרב ושמד.

בשנת 1939, כשפולין נחלקה בין הגר־מנים וסובייטים, נמסרה העיר וילנה וס־ביבתה לליטא. עיירתנו נשארה בתחום ברית־המועצות, כ־15 ק"מ מהגבול הלי־טאי. בגלל היותה עיירת ספר, החלו זור־מים כאן פליטים יהודים מכל רחבי פולין, שבקשו לעבור את הגבול לליטא, בה היה האשנב היחידי לעולם החופשי.

בין יתר הפליטים הגיע לעיירתנו הרב זלמן סורוצקין עם בני משפחתו. הוא נפל קרבן למבריחי גבול בעיר לידה, שלקחו ממנו סכום הגון, הביאו אותו ליער סמוך לדיבנישוק והפקירו אותם. תשושים ונפח־דים הגיעו הרב סורוצקין ובני פמליתו לבית־הכנסת של העיירה. סבי, שהכיר את הרב עוד מימי היותו אב בית־דין בוורונובה, הכניס את כל הפמליה לבי־תנו, בהסכמת אבי, למרות הסכנה הגדולה מצד ה־נ.ק.ב.ד.

הם שהו בבית הורי כמה שבועות, עד שאבי השיג עבורם גוי נאמן שהעביר אותם דרך הגבול לווילנה, לבית מלון ברחוב שופן. משם הצליח הרב זלמן סורוצקין ופמלייתו להגיע ארצה. בארץ הוא שימש כיושב ראש מועצת גדולי התורה עד יום מותו.

באחד מספריו „אזניים לתורה" (פרוש על חמשה חומשי תורה), הוא כותב הקד־שה לזכר אבי במלים אלו: „להקדוש ר' בן ציון שניידר הי"ד, על החסד שעשה עמו בהסתירו אותו בימי כיבוש פולין על ידי הצבא האדום ועל עזרתו לעבור את הגבול לליטא".

ואף בימים האיומים של השואה — בתקופת שלטון הגרמנים, ביתנו היה פתוח לפליטי החרב. אחד מהם, טריגובוב, שהצ־ליח להציל נפשו ולעלות ארצה, נמנה עם הצוות הקבוע של משרד־החוץ.

קווים לדמותה של אמי שרה הינדה ז"ל

אמי היתה אשת חיל ובעלת מרץ. מטבעה היתה סוחרת מפולפלת וזריזה ולמעשה ניהלה את העסק בתבונה רבה. היתה נוספת לווילנה לערוך את הקניות ומנצחת בבית על ניהול החנות והבית. היה בה מעין קסם אישי, שהיה מושך אליה את הקונים היהודים והלא־יהודים.

אמי היתה נחונה בחכמת חיים. ידעה תמיד למצוא את שביל הזהב בינה לבין אבי, שהיה כולו ורובו שקוע בעניני צבור. אמי היתה אישיות כשלעצמה. השקפת־עולמה לא זהה לדעותיו של אבי. היתה נוטה לסוציאליזם, לא מתוך הומ־ניות, אלא מתוך הכרה נפשית, רעיונית. בכל זאת, לא היו בינה לבין אבינו חיכוכים בנידון.

אמי היתה נשמה אצילה וקשורה בקשרי אהבה חזקים למשפחתה. דמות נערצת אצל הוריה — והנשואין עם אבי גררו את משפחתה לעיירתנו.

סבי משה־בער

סבי משה בער היה יהודי עממי, אך דבק בערכי היהדות ובמסורת ישראל. כל רגע פנוי היה מנצל לתפילה ואמירת פרקי תהילים בבית־הכנסת. בימים הנור־אים היה כולו עוטה קדושה, עומד כל היום בבית הכנסת ומתייחד עם בוראו. לא פעם ראיתיו בשעת התפילה מזיל דמעות על גלות ישראל וגלות השכינה. סבי נלחם נגד התופעה של מניינים בב־תים. הוא דרש להתפלל אך ורק בבית־הכנסת. „עלינו לשמור על קדושת בית־הכנסת" — היה טוען.

אשתו לאה — הסבתא שלי — היתה אשה צדקנית טובת לב, אך חולנית וה־משפחה טיפלה בה במסירות ובנאמנות.

נוסף לבנו היחיד, יודל, שהיה ציוני נלהב, היתה לו בת שהתחתנה עם יעקב יאנקלביץ ובת טניה, רווקה. כולם ניספו בגיטו לידה.

אחיו הבכור של סבי נסע לארצות־

הברית, בסביבות פיטסבורג. שם נמצא מרכז תעשיית הפלדה. ניהל מסעדה והצ־ליח בעסקיו. הוא הביא אליו את כל המשפחה, שהסתדרו בעסקים של מסעדות. רק סבי סירב להצטרף אליו, כי נודע לו שבמסעדות מוכרים בשר חזיר.

כל משפחת סבי נרצחה בלידה, יודל מצא כנראה את מותו בוולוז'ין אשר בה התחתן. שתי בנותיו של סבי, נחמה ז"ל ובילקה תב"ל ואחות אמי הספיקו לעזוב את העיירה והקימו בעיר פיטסבורג (ארה"ב) משפחות לתפארת.

שמואל שרון

בן-ציון שניידר

בן־ציון שניידר היה אחד העסקנים הבולטים והחשובים בעיירה. הוא הצטיין בפעילותו הברוכה לא רק בוועד ההורים, אלא בכל מוסדות העיירה, כמו הבנק, הגמ"ח, בית־הכנסת והספריה ובסעד וע־צה טובה.

הרב יוסף רודניק שעמד בראש מוסדות העיירה לא עשה דבר טרם שהתיעץ עם בן־ציון שניידר, ביודעו כי הלה הינו בעל שכל ישר והגיון בריא. תמיד דן לגופם של עניינים ושקל ללא פניות ול־לא משוא פנים, כי מעצם טבעו היה ישר והודרך על־ידי התבונה.

בת צחוק היתה מרחפת דרך קבע על פניו, שהביעו רצינות ופקחות. הוא היה נעים הליכות ושיחתו קולחת ונעימה. מעולם לא ראיתיו רוגז או כועס, שכן היה אוהב שלום ורודף הבנה, וכל אחד מצא אצלו אוזן קשבת לכל צרותיו וסב־לותיו, ואלה לא חסרו בעיירה. לכל אחד מצא מילת עידוד, תקווה ונחמה, וב־סבלנותו והבנתו היה אהוב על אנשי העיירה והכל ראו בו ידיד נאמן.

שלושת ילדיו למדו בבית הספר העברי שבהנהלתי.

הגדול שבהם, יאנקלה, היה ילד כחוש, נחמד, עדין נפש, שאביו טיפל בו במ־סירות רבה— וכאשר המורים הודיעו לו על התקדמות בנו, קרנו פניו משמחה.

השני, שמואל, שמנמן, תמיד עליז וש־מח, ודרך מחשבתו הגיונית ואנליטית. הוא ירש מאביו את תכונותיו והתבלט כבר אז בשכלו הישר ובתכונותיו הטו־בות, כשהוא מצטיין במחשבה בהירה וב־כושר הבעה. בשנות ה־40 עלה שמואל ארצה, ונקלט בה. אולם בעוון פעילות מחתרתית הוגלה לאריתריאה, שם שהה מספר שנים. כשחזר ארצה השתלב שוב במעגל היצירה, הקים בית לתפארת, ו־כיום ממלא תפקידים חשובים במשק הארץ.

אחותו, ליבקע, היתה ילדה יפהפיה, אצילת נפש ותלמידה חרוצה.

לבן־ציון היו עוד שתי בנות, רוזה ולאה. כפי ששמעתי יאנקלה היה לבחור חרוץ ונחמד והגיע לדרגת מפקד „בית"ר" בעיירה. בזמן השואה נפצע על ידי פול־נים לבנים בדרכו אל הפרטיזנים, חזר פצוע לגיטו לידה ושם הוציאוהו הגרמנים להורג.

בן־ציון, אשתו ושלושת בנותיו ברחו מגיטו לידה והסתתרו אצל גוי בסביבות דיבנישוק. בנצלו זאת, סחט מהם את כל רכושם, ומשאזלו מקורותיהם הלשין עלי־הם בפני הפולנים הלבנים, שהרגו אותם במקום מחבואם.

כך הוכחדה משפחה יהודית מושרשת באכזריות רבה, ורק שריד יחיד נשאר בארץ, הלא הוא בנם שמואל, הנושא ביגון בלבו את זכר יקריו.

אברהם אלוני

העסקן הציוני
יודל סטקולשצ'יק ז"ל

יודל הגיע לדיבנישוק עם הוריו מוורו־נובה, לאחר שאחותו הינדה־שרה נישאה לבן־ציון שניידר. עד מהרה התערה בחיים

הציבוריים בעיירה והיה בין ראשי הפעי־לים בשטח הציוני בעיירה. הוא היה עסקן מסור, חבר ועדת הקק״ל, מזכיר „החלוץ", ואחד היוזמים העיקריים לעידוד העלייה. הוא היה לוחם ללא חת נגד האידישיס־טים שעשו מאמצים לקנות נפשות לתו־רתם.

יודל היה נואם בחסד ודבריו היו ערו־כים בהגיון רב ומבוססים על המסורת ורעיון התחיה הלאומית. בנאומיו משך את בני הנוער והיתה לו השפעה רבה עליהם. יודל נחשב גם מידידי בית הספר והיה נוטל חלק בכל הטיולים.

הרב קירב אותו לכל העבודות הצבו־ריות בעיירה, והוא מילא את כל תפ־קידיו מתוך מסירות והבנה על הצד הטוב ביותר. הוא היה נעים הליכות, בעל גישה פתוחה ומבינה לכל ענין, והיה משרה רוח טובה על כל מכריו וידידיו. יודל נחשב לאחד העסקנים המסורים הפעילים בתחום הציוני־תרבותי־חברתי בעיירה.

כל ימיו רקם יודל תכניות להגשים את חזון הציונות, על־ידי עלייה ארצה, אבל בהיותו תמיד טרוד בעול פרנסת המשפחה דחה עלייתו משנה לשנה. יודל עסק במסחר תבואות יחד עם ראובן קרצמר ועשה חיל בעסקים אלה, עד שעקר לוולוז׳ין שם נישא והמשיך בפעי־לותו הציונית.

בימי חג ומועד, כשהיה מבקר בעיירה את הוריו, לא החמיץ כל הזדמנות להר־צות בפני הנוער. היתה זו חוויה מרגשת ומיוחדת במינה לשמוע את יודל מרצה על כל נושא שהוא. דבריו התמשכו בטעם ובנחת ומשכו כל לב.

יודל ומשפחתו נרצחו על ידי הגרמנים בוולוז׳ין.

אברהם אלוני

(התמונות של המשפחות שניידר וסטקול־שצ׳יק — ראה בעמודים 358—360).

הספד על אבא ז״ל

הביטוי „יידישע מאמע" השתרש עמוק בלבבות העם שלנו. בשמחה וביגון, כש־האם מזילה דמעות, אומרים: „מה הפ־לא? הלא זאת ׳א יידישע מאמע׳". השיר המפורסם „מיין יידישע מאמע", תורגם למספר רב של לשונות ומושר בפי יצורי אנוש בכל קצווי תבל, לבנים ושחורים כאחד.

והיכן מקומו של אבא? הלא כתוב במפורש: „כרחם אב על בנים". למה לא חובר שיר עליו, למה לא תופס את מקומו הראוי לו בצד אמא? את העוול המשווע הזה לא אבין ואיני מוכן להש־לים עם זה.

כבן זקונים לאבא שלי ז״ל; כבן יתום, שלא זכה ללוות את אביו למנוחת עול־מים; שלא זכה להביאו לקבר ישראל ושאת מקום קבורתו אינו יודע; שלא זכה לאמר על קברו „קדיש" — אני, הבן היתום, העד האחרון לאבדון־שואה, רוצה לתקן את העוול, לתקן את המעוות ולספר במקצת על אבא שלי; רוצה להגיד תפילת „קדיש" בכתב...

לאבי קראו בשם נתן, נתן בר׳ב דב. כך היה מודפס באותיות זהב על גבי כרי־כת העור של ספרי החומש, סידורים לת־פילה, מגילות ואפילו על ההגדות של פסח, שנצבו על מדפי הספריה בבית.

כשמו, כן הוא. נתן אבא היה נותן ומגיש עזרה לכל נצרך. לאבא היתה „יד פתוחה", ומאחר ומעמדו החומרי היה מבוסס ואיתן, היתה לו גם האפשרות לחלק גם לאביון. לא רק „יד פתוחה" היתה לו, היה לו גם לב פתוח — לב החש ומרגיש את כאבו וסבלו של הזולת.

היה לו „ראש פתוח", נחון בשכל רב, כושר שיפוט והבנה.

בשלוש המעלות הנעלות, שלא כל אדם זוכה לכך, נחון אבא שלי.

היה גבר יפה, פנים עגולות, אף קצר ומתחתו — שפם קטן וצר, עיניים פק־חיות־רחמניות, מסתכלות ורואות ומבחי־נות כל דבר קטן שבקטן ללא משק־פיים. קומתו בינונית, מבנה גוף חזק וגברי־אטלטי, מקפיד על לבושו, עניבה לחולצה גם בימי חול, נעליים ללא טל־אים, מבריקות. הליכתו נאה ומלאת גאוה, אומרת כבוד, כולו קורן אור.

אבא היה ירא שמים ושומר מצוות, ממתפללי המנין הראשון בבית הכנסת החדש, שומר מסורת, שבה ראה תוכן ותענוג כאחת. דייקן ומקפיד על מילוי כל המנהגים והדינים בימי חג ומועד. יהודי גאה ביהדותו.

היה איש ציבור, שלא על מנת לקבל פרס („א קהלישע קליאמקע״), שפירושה: א קהלישע בא מן המלה קהל, קהילה ו„קליאמקע״ ביידיש — ידית. ומה היא הידית? הפותחת את דלתות הכניסה. ואכן אבא, משלקח עניין מסויים לידיו, נפתחו לפניו כל הפתחים והדלתות להש־גת מבוקשו.

הנטייה לעזור, הדחף הפנימי לחוש לעזרה, הכושר והנתונים לפעול ולהצליח — לא נתנו לו מנוח. בצד השלווה הנפ־שית היציבה, היה כעין הר־געש ביחס לבעיות הכלל. אנו, בני הבית, לא שבענו נחת מהתערבותו של אבא בענייני הקהל, חסנו על בריאותו. אדם עובד קשה, המש־כים קום לקיים מצוות תפילת שחרית עם המנין הראשון, אינו תופס מנוחה ומרגוע במשך כל היום. מתערב בכל מחלוקת לשם השכנת שלום־בית, לא פעם פנינו אליו ובקשנוהו: „אבא, תפסיק, תחדל! מה חסר לך? בית יש, כסף יש, כבוד יש, בני משפחה לתפארת, אין לך כל מחסור, למה לך כל זאת? למה לשמוע את דברי הביקורת, הצעקות, היל־לות והקללות, אם כי לא מיועדות לך? למה לך?״

כאב רחום, היה עונה: „טוב, אני לא

משפחת נתן איצקוביץ (1930). • די משפחה פון נתן איצקאָוויטש (1930).

הולך יותר לישיבות" — והיה נשכב לאחר אכילת ה„טשאלענט" בשבת, לחטוף שינה („כאַפּן א דרימל"). ומשהתעוררנו, אבא כבר לא היה בבית. יצא לישיבה.

היה לאבא כושר דיבור משכנע מיוחד במינו, שובה לבבות. לאחר מריבה, ויכוח סוער, צעקות, קללות ואפילו הרמת ידיים בימי שבת, בזמן הפסקת קריאת התורה — עת היו דנים על כל מיני בעיות של העיירה ומחליטים החלטות מחייבות את כולם — כשאבא החליט לעלות על הבמה להגיד דברו, היה קם ממקום מושבו מול ה„מזרח־וואנט" (הכותל המזרחי), מתקן את העטיפה של הטלית, משתעל קמעה בקול, אשר ישמע גם לסובבים — ובצעדים איטיים, בשלווה ובטחון, היה מתחיל להתקרב לבמה, עולה בקור־רוח למופת על המדרגות, מתקרב לשולחן עליו היה מונח ספר התורה, שולח מבט נוקב ימינה ושמאלה, קדימה ואחורה, מרים ידו הימנית ומורידה במכת ענק על השולחן. ההד הגיע לכל פינות הבית ועד לעזרת הנשים. שקט, הס הושלך, ר' נתן על הבימה.

הוא פתח באומרו: „נעמט מיר נישט פאר אומגיט", סליחה מכבודכם... „איך מעג זיין אפילו אן עזות פנים", ואפילו אהיה עז־פנים, מחובתי להגיד לכם — ולאחר פתיחה כזאת, רגעו כל הרוחות וכולם נטו אוזן קשבת.

אבא היה „האב" של היתומים והאל־מנות בעיירה, נענה לכל קריאה מצדם.

בבית המלאכה לקונפקציה שלנו, עבדה בין היתר מינקה בת לאה ולה אחות — רחל. שתיהן יתומות, אשר עברו מזמן את גיל הכלולות. אבא היה דואג להן למילוי כל המצוות והמנהגים בביתן. בהת־קרב חג הפסח, היה דואג לבעור החמץ ולהגעלת הכלים. בימי החנוכה היה מד־ליק את הנרות ומבורך עליהם.

אבא היה נציגם של תושביה היהודיים של העיירה במועצה המקומית (gmina), היה מייצג את בעיותיה וצרכיה בפני המועצה ונלחם לזכויותיהם.

אבא היה רודף צדק, שנא את העוול, חש לעזרת הזולת בהגשת סיוע. היה עשוי ללא חת ופחד, דבק במשימה עד לנצחון.

היה פעיל בכל מוסדות העיירה: חבר בוועד להקמת מכבי־האש מתנדבים יהו־דיים, ולאחר־מכן — להקמת תזמורת כלי־נשיפה, מורכבת מיהודים בלבד; חבר בוועד הנאמנים של נשיאות הבנק היהודי העממי; חבר בוועד ההורים של בית הספר העברי; בגמילת חסדים; נציג כבוד לקבלת פני אורחים נכבדים מטעם השל־טון (כמו, למשל, הבישוף, או מושל המ־חוז — „וואַיעוואָדע"). היה תורם לכל מטרות צדקה; הכנסת כלה, תיקון ספרים, ביקור־חולים וכו'.

אבא היה מקובל על נכבדי העדה הנוצרית, הכומר, ראש המועצה וכו'. בשכלו החריף, ובשיפוטו הנכון וכושר החלטתו, קנה לו שם ומקום כ„פוסק" בריב ומדנים בין איש לרעהו מבין הגויים. משבאו כפריים לכומר העיירה בטענות ובטרוניות בסיכסוכים בין שכנים, היה הכומר — לא פעם — מזמין את אבא ושואל בעצתו.

ולהבדיל מהכומר, גם הרב דמתא, בכל דין־תורה, היה פונה ומבקש את עזרתו של אבא. ואם כי אבא לא היה בקי בדף הגמרא, אבל שכלו הרב ושיקול הדעת עמד לו כעזר לפתור בעיות ותהיי־נה החמורות, המורכבות והמסובכות ביותר.

זכורני, שהיו מקרים, בהם היו הנוג־עים בדבר פונים ישר לאבא ולא לרב, כמו סיימע פינקלשטיין מוורונובה, שעסקו במלאכת ניצול שרשי עצי המחט שביע־רות להפקת טרפנטין, ובן דודו, משה קפלן מעיירתנו, שעסק אף הוא במלאכה

זו. מדי שנה בשנה, עם הפשרת השלג ועקירת השורשים, התעוררו בעיות למי מהם שייכים השורשים. החותמות שהוחתמו עליהם לא היו כל כך ברורות — ואז פרצו מריבות וסיכסוכים, שהגיעו עד ל...אבא, אשר ברוב סבלנותו, שכלו ושיפוטו, שהיה מקובל על שני הצדדים כאחד, היה פוסק, ומחליט. כמובן, שאבא לא היה מקבל אף פעם תמורה בעד שיפוטו.

לדאגתו לבני־המשפחה לא היה גבול. פעם, מתוך כעס על אמא, הסתלקתי מהבית כנעלב, ואז יצא אבא לחפשני. הוא הסתובב ברחובות העיירה ועד ליער הגיע ומשלא מצא אותי, לא אמר נואש והוסיף לחפש ומצוייד ב„אייער־בייגע־לאך" (כעכים על טהרת ביצים) של איטע־סימע, הגיע עד למקום הרחצה שליד ה„קליאטקע" (מעבר עץ מעל לנהר) ברחוב דובוציסק. כשפגש אותי שם, התקרב אלי, דיבר אלי במלים שובות־לב ואמרי־נועם, חבק אותי והגיש לי את ה„בייגע־לאך"... ושלובי זרוע חזרנו הביתה.

נזכר אני במקרה נוסף: ההורים הוזמנו להשתתף בחתונה של קרובת משפחה „שאשקע די שיינע" (שושנה היפה) — מהעיירה איוויע, — שעמדה להתחתן עם סוחר התבואה במקום, ראובן קגנוביץ' (אחיו של הסופר משה קגנוביץ', מחבר הספר „מלחמת היהודים הפרטיזנים בערבות רוסיה הלבנה", החי אתנו בארץ). החתונה נועדה למוצאי־שבת. ההורים יצאו בעגלה שכורה עוד ביום ששי לפנות בוקר. נשארנו שלושה בני המשפחה לבד, אליעזר אחי, בלהה אחותי ואנוכי. ואין פטור בלא כלום, ציווה אבא עלינו, לאכסן את שבולת השועל מהשדה שלנו בגורן של קרקה, נוצרי־קתולי, ממוצא ליטאי וידיד של אבא.

עבדנו כל היום בפרך, העמסנו חבילות, קשרנו אותן והעלינו מעלה־מעלה, מתחת לכיפת גג התבן שבגורן. עבדנו קשה ומשהתעייפתי והייתי מכוסה זעה, ניגשתי למעיין לרוות את צמאוני. שכבתי על הדשא שבאחו ונרדמתי. כשהתעוררתי, כל גופי רעד מקור וראשי בער עלי כאש. הביאוני הביתה והשכיבוני במטה שב„סלון" (חדר לקבלת אורחים). קדחתי ולצדי ליד מטתי עמדה אחותי בלהה אחוזת פחד, גם היא רועדת ודואגת. הזעיקו את גורדון הפעלטשער (המרפא), אשר בדק וחזר ובדק אותי, אמר מה שאמר, אולם אחותי לא משה ממטתי, שמרה עלי לבל יאונה לי כל רע. אחי המבוגר אליעזר הי"ד, התייצב גם הוא ליד מטתי ויסר אותי באומרו: „אמרתי לך לא לשתות ממי המעיין הקרים, כשהנך מכוסה זעה, אמרתי לך!..."

בקיצור, קדחתי כל יום השבת ומגופי נפלטו גלי חום. אחותי בלהה המסכנה התפללה לאלוהים שאחזיק מעמד לפחות עד שההורים יחזרו מהחתונה.

לאחר צאת השבת, עם אור בוקר יום ראשון, התפרץ אבא לבית ובפיו: „איפוא הוא?" „איפוא מאיר־יושקע? איפה הוא שוכב?" אף אחד לא הודיע לו על מצבי, אף אחד לא אמר לו ולא כלום, אלא הוא הרגיש בתוך תוכו, שמשהו לא כשורה בבית — כך סיפר אחר־כך — והנפש פנימה, האינטואיציה לחשה לו באומרו: „חוש הביתה!" והוא רץ והקדים את העגלה ומצאני במיטה.

אבא ניגש אלי, שם ידו הימנית על מצחי, הסתכל עלי בעיניו הרחמניות ובקשני לפתוח את הפה ולהוציא את הלשון. הסתכל פנימה ופלט מפיו בודאות מוחלטת: „זהו זה! יש לך משהו בקיבה, זה תיכף יעבור!" התיישב לידי על המטה, ליטף אותי, החזיק ראשי בידיו ולאט־לאט הלך החום ונעלם, כאב הראש חלף ונרדמתי, כשראשי בתוך ידיו של אבא.

רבים הם הסיפורים וכולם כרובם סי־

פורי אמת, על גודל אהבתו ומסירותו לבני המשפחה. בנגיעת ידיו בלבד, במקום מכאוב, היה די שהכאב יעלם, כאילו לא היה.

הדאגה למשפחה לא היה לה גבול ומעל לכולם היה קשור לבתו — בלהה, שהיתה הבת היחידה שלו, האהובה עליו מכל ודומה במראה פניה לאבא.

זכורני, כשאחותי בלהה עזבה את הבית בדרך לארץ־ישראל, בני־הבית ליוו אותה עד ליער שברחוב וילנה. בחוזרנו הביתה, התהלך אבא, כאדם שספינותיו טבעו במצולות הים. הוא לא מצא לעצמו מקום־מנוחה והתהלך בבית לכל אורכו ורוחבו ומלמל משהו לעצמו.

*

בשורות אלה, שנכתבו בידי — בן־הזקונים של אבא, ניסיתי, במלותי הדלות לתאר את הדמות הנפלאה, דמות יהודית ואנושית. אישיות רבת ממדים ורבת גוונים, שנחונה בכל המעלות של אדם „שנברא בצלם אלוקים".

עז רצוני, שחייו ופעליו של אבי ומורי ז"ל, ישמשו דוגמה לבני משפחתי, בני עיירתי, צאצאיהם ולכל בני ישראל היום ולדורות הבאים.

באין האפשרות לעלות ולהשתטח על קברו של אבי היקר, המסור והנאמן ולאמר קדיש, תהיינה שורות אלה מצבת זכרון לנצח נצחים.

מאיר יוסף איצקוביץ'

על אבי ומשפחתי

אבי אריה לייב רוגול היה יליד דיבנישוק. אמו — מוצאה ממשפחת ברקוביץ' (קירבה משפחתית היתה לה לסופר ברקוביץ' — חתנו של שלום עליכם). להורי אבי היתה מסעדה ופרנסתם השיגו בקושי. סבתי פרידה היתה אשת חיל ועזרה לאבי למשוך בעול הפרנסה. היא

אריה־לייב רוגל בתקופת מחלתו.
אריה־לייב ראָגאל בעת זיין קראנקייט.

היתה אופה לחם וכעכים ומוכרת בשוק. אשה צדקנית וטובת לב היתה ועוזרת לבריות.

אבי היה תלמיד חכם ובנעוריו למד בישיבת לומז'ה. בגיל 17 נעשה למורה בכפר. בין היתר הוא עבד אצל משפחה יהודית בכפר נווינקה על־יד סובאלק. בערבים היה יושב ולומד לימודים חיצוניים. פעם פגש אותו חבר ושאלו „מה חדש?" — ענה לו אבי: „אז עס ווערט ליכטיקער אין דרויסן, ווערט פינצטערער אויפן הארצן" (עם הגברת האור בחוץ, גדלה החשכה בלב), כלומר: ככל שהימים מתארכים והלילות מתקצרים, מחובתו להקדיש יותר זמן למלמדות ופחות ללימודים. ועל זה היה אבי מצטער מאוד.

כשהתבגר, התחתן עם אשתו הראשונה לובה לוין מאושמנה — ממנה היו לו שני ילדים — אני ואחי צבי, שנספה בגטו סלונים.

לאחר מכן התחתן שנית עם שרה־

רחל, בתו של חיים אלפרוביץ, ונולדו לו 3 ילדים: זליג החי אתנו בארץ, מינה ואליהו שנספו בגיטו וורונובה. לאבי היה בית־המרקחת היחיד בדיבנישוק והסביבה ופרנסה היתה לנו בשפע.

אבי היה בעל תודעה ציונית עמוקה, הציונות היתה טבועה בדמו ובהכרתו, הגשמת הרעיון הציוני היתה מטרת חייו ולרעיון זה התמסר בכל להט נפשו. מימי עלומיו הראשונים עסק בציונות. הוא וחברו שמואל־חיים לוין היו בעיירה היחידים שקנו שקלים לקונגרס הציוני הראשון. הוא היה פעיל בקרן־הקיימת ובקרן־היסוד, אירגן והדריך את תנועות הנוער הציוניות בעירנו. הצדק והאמת היו נר לרגליו, וידו לא משה מלעזור לנצרכי העיירה. במלחמת־העולם הראשונה היה פעיל ב־„יעקאָפּאָ" ודאג למצרכי מזון לעניים.

בשנת 1926 פרצה שריפה בביתנו. מיכל בנזין התפוצץ בבית־המרקחת ואבי הדליק גפרור כדי לנקות את הבנזין. הבנזין התלקח מהגפרור וכל הבית עלה באש. מרוב פחד וצער, חלה אבי במחלת ה„פארקינזון" ורותק למיטתו, עד שהגרמנים רצחוהו נפש בגיטו וורונובה.

שולמית פוקס

זנדמן דוב

בן יהושע וחיה. נולד בשנת 1906 בעיירה דזיבנישוק שליד וילנה. בילדותו נתייתם מהוריו וגדל בבית אחיו הגדול ובהשפעתו. היה בעל קול ערב וחובב שירה ומוסיקה. משנתבגר, נעשה פעיל בייסוד "החלוץ" וכן עזר בהקמת ספריה רבת־כרכים בעיירתו. ברוב אהבתו את אמנות התיאטרון, היה הרוח החיה בלהקה הדרמטית שם. בימים ההם התחיל מגלה כשרון אירגוני והכרה ציבורית להדרכה. עלה לארץ בשנת 1926 ומיד שם פניו

דב זנדמן, מראשוני החלוצים בדיבנישוק. עלה ארצה ב־1926. נפל בקרב על הר הצופים ב־1948, במלחמת השחרור.

דב זאנדמאן, פון די ערשטע חלוצים אין דיוועונישאַק. עולה געווען אין 1926 און געפאלן אין באפרייאונגס־קריג אין 1948, אויפן הר הצופים.

ירושלימה. עם בואו לעיר־הקודש, התקשר אליה באלפי נימים של אהבה, ועל אף יסורי־ההסתגלות הקשים, ובייחוד העסקתו בעבודה גופנית אשר לא היה מסוגל לה, מאן לעזוב את העיר. יסורים אלה היו חביבים עליו וירושלים היתה קדושה לו.

מראשית בואו היה חבר ה„הגנה" ומשנת 1929 היה פעיל בהגנת ירושלים ובכל מקום סכנה. היה ער ומסור לכל מי שהיה קשור בנפש הישוב והאמין אמונה עזה בכוחות הצפונים בישוב הלוחם על קיומו — בייחוד בימי המאבק הקשה נגד שלטון המנדט הבריטי לאחר מלחמת־העולם השנייה. אהוב היה על כל חבריו, כי שפע כולו אהבה לכל מי שבא אתו במגע. היה מראשוני החברים בקואופרטיב „המקשר" וגם חבר ההנהלה במשך כמה שנים. לאחרונה פעל רבות כחבר ועדת התרבות בהקמת ספריית „המקשר", כי מטבעו היה אוהב ספר.

חדשים מספר לפני פרוץ מלחמת־הקומ־

מיות, ביקר בארצות־הברית כדי לראות את בני משפחתו שהיו יקרים לו מאד, אך כל פלאי־אמריקה לא קסמו לו ואחרי שהסביר לקרוביו מהו ענין ארץ־ישראל, חזר כעבור שבועות אחדים לארץ, באמרו: „כל מה שראיתי — לא שלנו הוא". בבוא בשורת־המדינה ביום 29 בנובמבר 1947, אמר ברוב תבונתו: „עוד יבוא הביצוע, עלינו להיות מוכנים למאבק קשה ומ־מושך". מאז הפכה עבודתו כנהג ציבורי בשכונות ירושלים לשטח־פעולה נרחב, מתוך מסירות־נפש והקרבה. גם בימים הקשים והמרים של מצור והתקפה, לא סר החיוך מעל פניו עם כל הרצינות והאחריות שבלבו, והוא המשיך בעבודתו במרץ. אף בימים אלה לא הפסיק את טיפולו בספריית „המקשר" ואת הפצת הספר הטוב בין חברים וילדים. ביום ד' בניסן תש"ח (13.4.1948) היה בין מובילי שיירת „הדסה" להר־הצופים ובשעת מי־לוי־תפקידו זה — נפל יחד עמם. הובא למנוחת־עולמים בקבר־אחים בבית־הקב־רות בסנהדריה, ירושלים. הניח אשה, בן ובת.

הרשימה הזאת הודפסה במוסף לספר „יזכור".

דוב ז"ל

את סגולות נפשו היקרות של דוב ידעתי להוקיר עם ראשית הכרתנו. אדם בעל נפש חיה, שופע אהבה וחמימות לכל אחד שבא במגע אתו. הכרתי אותו עוד באותם הימים שהיה צעיר ורענן, חלוץ העליה הרביעית, מקבל באהבה את חבלי ההסתגלות, ער ומסור לכל דבר הקשור בנפש הישוב.

עם חלוף הזמנים, כשמאחוריו שנים של עבודה והשתרשות בארץ, והוא איננו צעיר עוד, עובר את גיל הארבעים, העבודה והעייפות נתנו בו את סימניהם. גם אז נתון הוא עם כל חושיו לעניני הישוב וגוברת בו הערנות הציבורית. המאבק הק־שה בימי השלטון הבריטי שלאחרי מל־חמת־העולם השניה בנפשו היה. פרשת הטרור שעוד טרם חוסל אז, ידע הוא להסביר בשקט ובתבונה ובלי נצחנות. הוא היה אז מרבה להתריע על הסכנה הרבה שזו נושאת בכנפיה לישוב. הוא היה אז נהג ציבורי בירושלים, זו העיר שהתקשר אתה באלפי נימים של אהבה מראשית צעדיו בארץ.

בישבו ליד ההגה, נתון היה כולו לתפ־קיד הציבורי, שידע להעלותו לתפקיד אנושי רב אחריות, ביחסו הנבון לקהל. מוקף תמיד ידידים רבים, דוב אינו חוסך שיחה ובמרכז שיחותיו — ענייני הישוב. ידעו האנשים להקשיב לדבריו, להעריכו, על היותו האיש החביב והטוב כל כך.

עם בשורת המדינה ב־29 בנובמבר 1947, כשהמו הרחובות מהמוני האנשים השיכורים משמחה, ידע הוא לעצור ברג־שותיו ולהתריע על רצינות הרגע. „עוד יבוא הביצוע" — אמר. — „עלינו להיות מוכנים למאבק קשה וממושך". ואכן, נכ־נסנו למלחמה, כשבאותו יום נפלו הקר־בנות הראשונים על סף הקמת המדינה. מאז משמשת לו עבודתו של דוב, בתור נהג ציבורי בשכונות ירושלים, שטח נרחב למסירות נפש והקרבה למען התחבורה.

והימים היו אז קשים עד מאוד. המוות אורב על כל צעד ושעל. דוב ממשיך בעבודה ולבו כבד עליו. גדול הקשר ורבה האחריות כלפי המשפחה מזה, וגדולה היא נכונותו להקרבה במילוי התפקיד שהוטל עליו. יעקב, ילדו הקטן, מנותק מהבית, נמצא במשמר העמק, המותקף קשה בימים אלה. בכל זאת החיוך אינו סר מעל פניו, מרבה להתלוצץ ולצחוק כשהוא ממתיק בזה את המרירות שבלב.

בימים קשים אלה אינו מפסיק דוב לטפל בספריית „המקשר". באהבה רבה

נותן מזמנו היקר למען הפיץ את הספר בין חברים וילדים. ידעו הילדים לאהוב את דוב, הספרן המסור שלהם. ידע גם הוא לקרוא ולהבין יפה, כי איש הספר היה, בעל טעם וחוש מיוחד לספרות. שירי ביאליק וטשרניחובסקי, ספרי התנ"ך וההיסטוריה, „נפתולי עם האמת" לגנדי, דברי חכמים ואנשי שם, מהם שאב והע־שיר את נפשו הצמאה לדעת.

כזה היה ברלה מדיבנישוק, זו עיר מולדתו הקטנה בסביבת וילנה. חוויות הילדות זכורות לו באהבה. את זכרונות הילדות ידע להעלות בכשרון, בטעם וב־רטט מיוחד.

נטייתו הרבה לאמנות התיאטרון לא באה על סיפוקה. המעברים הקשים בחיים, העבודה המעייפת — עושות את שלהם. דוב זוכה להיות אב לילדים, ואז הוא כולו קודש לילדיו באהבה ובמסירות. „הילד זקוק יותר מהכל לבת־צחוק, למ־לת עידוד ולאהבה אמיתית היוצאת מן הלב" — אלה הם מדבריו היקרים של דוב.

שנותינו המשותפות, שנות חברות נא־מנה ושיתוף נפשי עמוק, היו לנו לדרך של חתירה וחיפוש אחרי האמת והיפה שבחיי יום יום, לחינוך עצמי בעיקר. בשטח זה ישמש נא דוב לדוגמה ולמופת של איש השלמות וההרמוניה הממוזגת במשפחה.

חדשים מספר לפני פרוץ המלחמה הזאת, זכה דוב לבקר את בני משפחתו היקרים לו כל כך בארצות־הברית. עם כל אושרו ושמחתו על הזכות הזו שניתנה לו בהזדמנות של נסיעה למרחקים, הוא אינו יכול להישאר שם יותר מכמה שבו־עות, גוברים עליו הגעגועים לארץ ול־משפחה, והוא חוזר בכוחות נוספים וב־להט מחודש כדי להמשיך. לא קסמו לו פלאי אמריקה. „הז הכל מה שראיתי — לא שלנו הוא", הוא אומר. ידע להסביר שם בין בני משפחתו את ענין ארץ ישראל בכל לב ונפש.

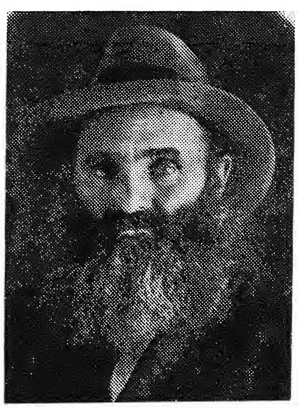
*

לא אוכל להעלות את זכרו מבלי לספר את כל זה על האדם בעל הזכות הגדולה לחיים, ראוי וזכאי ליהנות מכל מה שניתן בעולמו של הקב"ה. לא הייתי רוצה לזכור איך נקפדו חייו של דוב יקירי. אזכור אותו חי, חי תמיד, כי חיה יחיה בלב הרבים שהכירוהו.

רבקה זנדמן

ר' משה בן ציון חסמן

(החלוץ הראשון מדיבנישוק שעלה ברגל ארצה בשנת 1911, בהדשי החגים)

את ר' משה הנפח הכרתי עוד משחר ילדותי — היו אלה ימיה הראשונים של תל־אביב. במרכז השכונה היחידה — שכונת אחוזת בית — התנוסס הבית הלבן של הגימנסיה העברית ומראהו כתב־נית המשכן במדבר. מסביב, זעיר פה זעיר שם, בתים קטנים עם גגות אדומים, מהם והלאה השתרע ים של חול זהוב. הרחק מתוך דיונות החול היתה מבצבצת נקודה שחורה קטנה; היתה זו הנפחיה של רבי

משה, שממנה היו יוצאים ומהדהדים קו־לות הפטיש ההולם בחריצות על גבי הסדן. היתה זו הנפחיה היחידה בתל־אביב הקטנה, וידיו של ר׳ משה היו תמיד מלאות עבודה. המעקות של הגזוז־טראות והמדרגות, וכן הגדרות והשערים של הבתים החדשים שצצו על החולות, נעשו ועוצבו בידיו של ר׳ משה הנפח.

הוא היה זריז במלאכתו, ומלא מרץ וכוח. תמיד היה נחפז, ואף לאכול את סעודתו בשלווה לא היה לו פנאי. ככר לחם שלמה היה בולע בארוחה אחת — מן הקצה ועד לקצה. בימי הקיץ הלוהטים, שעה שהיה עומד ומזיע ליד המפוח, היה שותה בזה אחר זה שנים עשר בקבוקים גזוז, ומנגד את הברזל הלוהט ועושה בו „כחומר ביד היוצר״.

חיבה מיוחדת היתה נודעת לו לר׳ משה לילדים ותוך כדי עבודתו היה חוטף שיחה אתנו, עם הילדים. גם בשבילנו היתה זו חוויה בלתי נשכחת לעמוד ול־הסתכל בברזל הלוהט המתיז נצוצות בידיו הזריזות של ר׳ משה, העושה כרצונו.

גם לו היו ילדים משלו, אלא שהם לא היו איתו בארץ. לא היו לו כל שארי משפחה בארץ. שתי בנות בחוץ־לארץ, שכן קטנות הן עדיין, וכי הוא מתכונן להביא אותן לארץ כשתהיה השעה כשרה לכך. אלא שבינתיים פרצה מלחמת העו־לם הראשונה, אשר שמה קץ לחלומות רבים.

עם כניסתה של טורקיה למלחמה, גור־שו הנתינים הרוסים מהארץ ונותרו רק אלה שקבלו עליהם את הנתינות העותו־מנית. ר׳ משה כמו עשרות אלפים אחרים לא יצא את הארץ וקיבל על עצמו, כמע־טים אחרים, את הנתינות העותומנית, אך היו חשופים לכל פגעי המלחמה: רעב, מחלות, טלטולים, גירושים ושעבוד לשלטון כושל ועויין.

ר׳ משה זנח את משפחתו ברוסיה ושלוש שנים נדד, מעיר לעיר, ממדינה למדינה, כדי להגיע לארץ. היתה לו משימה קדו־שה — לקדם את פני המשיח העתיד לבוא ולהופיע בקרוב בימינו בארץ־ יש־ראל. הוא האמין בביאת המשיח באמונה שלמה, וכל מאוויי נפשו היו לזכות בז־כות זאת. תמיד היה נושא אתו את האג־דות והמדרשים המספרים על המלך המ־שיח.

עם אנשי שיחו היה טוען ואומר: „גלות ישמעאל״ היא הגלות האחרונה, ולאחריה צריכה לבוא הגאולה. ולהוכחת דבריו, היה מביא אסמכתאות מאגדות ומדברי חז״ל.

זכורני, פעם באחת השיחות אתנו, היל־דים, בשעת העבודה, הוא סיפר: היום הייתי אצל האדון בלושטיין, הבונה בר־חוב לילינבלום שני בתים של שתי־קומות, הוא הזמין אצלי מעקה למדרגות. כש־אמרתי לו את המחיר, אמר: אני מסכים, אבל שתעשה את זה טוב; ותוך כך קמץ את אגרופו, נופף אותו באויר והו־סיף בהדגשה — שזה יעמוד לנצח!

—ומה אמרת אתה? — שאלתיו.

— מלך המשיח יבוא עוד קודם לכן — עניתי.

ר׳ משה היה יהודי קצר קומה, בעל זקן עבות, גוף חסון ושרירים עצומים. לנו — הילדים — היה מניח למשש את שריריו, התפלאנו מאוד על עצמתם. ראי־נו כיצד הוא מכופף מטילי ברזל במו ידיו. בתשוקה גדולה היינו מאזינים לס־פוריו על התגוששויותיו עם גברתנים שונים. זה עורר את תמהוננו ואת הערצ־תנו כאחד. לפי מושגנו, הוא היה גבור עטור עטרת נצחון.

משנכנסה טורקיה למלחמה, היה ר׳ משה חייב גיוס ולשרת את הוד מלכותו, הסולטאן. ובזאת לא רצה ר׳ משה. „הוא לא יזכה לכך התוגר, שאשרת בצבאותיו״

— היה אומר — והיה נמלט, משתמט ומתחמק. משנעשו הטורקים בעלי־ברית לגרמנים, ראה בזה ר׳ משה את התגשמות הצרוף האגדי במדרשי הגאולה, הצרוף של „אדום וישמעאל״ — סימן מובהק לבוא הגאולה הקרובה. ובכל מקום, שבו היו מתאספים יהודים ודנים בכובד ראש על המצב הרציני, היה מופיע ר׳ משה בשמחה רבה, יוצא בשיר ומחול לפי קצב הפיוט — „כלה שור וחותנו...״

לאחר פרשת „נילי״ ומותה של שרה אהרונסון ז״ל, הלך המצב והחמיר. השל־טון הטורקי ערך צייד נמרץ אחר מרג־לים ור׳ משה נפל בפח. הוא צורף לעש־רות עריקים אחרים מן הצבא והוליכו אותם ברגל לדמשק, שם נחבשו בבית הסוהר והואשמו בריגול לטובת האויב. אינני יודע כמה זמן הם ישבו בבית הסוהר הטורקי, אבל, כשנה בערך לאחר שנתפס, כשעמדתי בכרם זיתים בזכרון־יעקב, שמעתי קול קורא בשמי. היה זה ר׳ משה. הוא היה שבור ורצוץ ומראהו היה עלוב ביותר. לא שאלתיו איך נמלט מבית הסוהר — וכי מה זה משנה. פניו היו נפולות וכחושות כשל אדם חולה. הוא סיפר לי, כי יותר ממחצית האסירים שהובלו ברגל לדמשק, שבקו חיים לכל חי, וכי הוא ניצל בנס. את דרכו חזרה מדמשק עשה ברגל. זה קרה ימים אחדים לפני כניסת האנגלים לארץ. ניסיתי לעו־דד אותו. „משש את השריר שלי״ — אמר לי והושיט לי את זרועו. מששתי את זרועו. הוא הסתכל עלי, הרהר קמעה ואמר: — רואה אתה, עכשיו זה סמרטוט, ונאנח מרה.

לא היתה זו הבעת צער על אבדן בריאותו ועל אבדן חוסן גופו; היה בזה הרבה יותר — אכזבה עמוקה מאמונה שלא התגשמה, אכזבה על פעמי המשיח שבוששו לבוא.

אמונתו של מי גדולה יותר, של החזק או של החלש? הוא אומר — של החלש; כי מלבד אמונתו, אין הוא יכול לסמוך עוד על כוחות עצמו. כדבר הזה קרה לר׳ משה; לאחר שיצא מן הכלא שב־דמשק, לא שב עוד לאיתנו. הוא אמנם הקים שוב את הנפחיה שלו וקנה לו גם כלי עבודה חדשים, אבל שוב לא חזרו ימי החוסן של ר׳ משה בן ציון חסמן, המכונה בפי כל בשם „רבי משה הנפח״.

למרות סבלו וחולשת גופו, אמונתו בנצח ישראל ובגאולה הקרובה לא נח־לשה, הוא האמין בכל נימי נפשו שה־גאולה אכן קרובה לבוא.

כעבור שנים פגשתי אותו בסימטאות ירושלים, לבוש קאפוטה ארוכה ומגודל פאות ארוכות. התברר שהוא חיסל את הנפחיה ומקדיש את זמנו ללמוד התורה. אדיקותו היתה לאין שיעור. — צריך לחזור בתשובה ולהביא את משיח צדקנו — היה אומר. את האנגלים לא אהב; אבל את אמונתו במשיח לא איבד, הוא היה מחכה לו יום יום שיבוא.

מעשיו האחרונים היו קנית מגרש על גבעה בבני־ברק, ליד כביש פתח־תקוה, עליו הקים בית קטן. את הבית ואת המגרש תרם למוסד שאישפז אותו בחדשי חייו האחרונים.

במותו ירדה מן הבמה אחת מדמויות היהודים היקרים, שיצאו חלוצים לפני המחנה, שהיה להם „משיח״ והיה להם „נצח״. על יסוד אמונתם, העפלתם, מסי־רותם והקרבת עצמם, הוקם המפעל הגדול של מדינת ישראל.

יהי זכרו ברוך!

הבנות מספרות על אביהן
לזכרו של משה חסמן

בפעם הראשונה עלה אבי משה חסמן לארץ־ישראל בשנת 1902. הוא למד אז בישיבת וולוז׳ין, ויחד עם עוד כמה בחו־

רים עזבו את הישיבה ועלו ארצה. הוא היה בארץ שנה אחת וחזר לדיבנישוק.

בדיבנישוק הקים משפחה ונולדו לו שתי בנות: אני ואחותי גרוניה. בשנת 1909 החליט אבי שנית לעלות ארצה, אך היות וכסף לא היה לו, הוא עשה זאת... ברגל.

לארץ הגעתי בשנת 1923. אבי גר אז בנוה־שלום. הנפחיה שלו עמדה במקום שנמצא עכשיו בית־החרושת לסוכריות „ליבר". אבי היה צדיק גדול ותורם מכספו לנצרכים בגלוי ובסתר.

אני זוכרת שהיה סוגר לפעמים את הנפחיה, הולך אל הערבים, קונה מצרכי מזון, שם אותם לתוך כנפי הקפוטה והולך אל אחת השכנות העניות, שם את המצרכים על השולחן ואומר: „שרהלה! קחי לך את זה ועשי ארוחה בשבילך ובשביל ילדיך". ולאחר מכן היה חוזר בלב שקט לנפחיה.

אבי מיודד עם „החזון איש", מבקר אצלו לעתים תכופות, כדי לשמוע ממנו דברי תורה ולשוחח על עניני דיומא. לפעמים היה אבי לוקח גם אותי לביקור. אשתו היתה עושה לי לביבות — היתה זאת זכות גדולה ומעטים היו זוכים לכך.

במלחמת־העולם הראשונה הוגלה אבי, יחד עם חברו י. רביקוב על־ידי התורכים למצרים ושם סבל מאוד. הוא הצליח לברוח מבית־הסוהר והתחבא אצל ערבי, עד שהגיעו האנגלים לארץ.

בימי המנדט הבריטי הביא אותי ואת אחותי ארצה ולאחר שהתחתנו, הוא קנה לו מגרש בבני־ברק והקים שם את הנפחיה. שם עבד בערך שלוש שנים — ואח"כ נסע ללמוד תורה בישיבת הרב קוק. „אני רוצה להתבשם מאווירת העיר הקדושה" — היה אומר. לאחר מכן חזר לבני־ברק ונכנס למושב זקנים. במקום דמי כניסה הוא תרם להם את המגרש שעליו עמדה הנפחיה.

אבי נפטר בבני־ברק, ביום כ"ו שבט תשל"ו. הוא היה מסור לרעיון הציוני ובכל להט נפשו חיכה יום יום לביאת המשיח. משום כך קירב אליו את החלוצים, אף שלא היו כל כך דתיים.

נהג להזמין חלוצים לביתו ונתן להם אוכל, ואם היו אומרים לו תודה, היה עונה: „אל תודו לי, תודו לריבונו־של־עולם, הוא נתן לי ואני נותן לכם".

אבי סיפר לי, שבן־גוריון היה מבקר אצלו והיה לפעמים סועד אתו.

אבי השתדל בכל הדרכים לקרב ולעודד את החלוצים להישאר בארץ ולבו דאב על כל יהודי שעזב. יום יום היתה שגורה בפיו התפילה: — „זכני נא, אלוהים שבשמים, שאראה במו עיני את ביאת המשיח".

*

אבי משה בן־ציון חסמן נולד בדיבנישוק בשנת 1890. קרובי אבי היו אנשי עמל ומקצוע הנפחות היה עובר מאב לבנו מדורי־דורות. גם אבי היה נפח. אמי פייגה היתה ממשפחת טראבסקי המיוחסת. היא היתה הבת השניה, הבן הבכור איסר עלה עם משפחתו ארצה ונפטר בירושלים. בנו של איסר טראבסקי היה רב ונפטר בווישניווה בפולין. לאמי היה עוד אח בשם זכריה. הוא הגיע ארצה לעת זקנה ונפטר כאן. השאיר שלושה בנים ובת אחת. הבנים שינו את שם משפחתם לדורמן. אחד מהם היה שגריר מטעם ארצות־הברית בתאילנד, ואחד עבד בשגרירות ארצות־הברית ברוסיה. אחות אמי, דבורה בלומנטל, גרה בערד.

אבי היה חניך ישיבת וולוז'ין ובצעירותו ביקר בארץ. לאחר שחזר התחתן עם אמי שנפטרה באיביה והשאירה שתי בנות — אותי ואת שרה. מרוב צער החליט אבי לעזוב את העיירה ולעלות ארצה. אך הואיל ולא היה לו כסף, החליט ללכת ברגל.

שנתיים וחצי נמשך המסע. האיש היה הולך מעיירה לעיירה, עובד קצת ומרוויח למחייתו — וממשיך הלאה. בלילות היה מתגנב לרכבת — עד שהגיע לאודיסה. שם עלה על אניה כעוזר במטבח, אבל במלאכתו זו לא הצליח במיוחד. רב החובל סילק אותו מהאניה, כשהגיעו לחופי טורקיה.

הדרך מטורקיה לארץ היתה מלאת הרפתקאות וסבל. בדרכים שרצו שודדים ופעם, בהיותו יחידי בדרך, התנפלו עליו שודדים וגזלו ממנו את כל כספו. עייף, שבור וללא פרוטה בכיסו הגיע ארצה.

בימים הראשונים עבד אצל נפח, אחר כך, כשחסך לו קצת כסף, הקים לו נפחיה ונהיה לעצמאי.

בארץ אבי לא התחתן עוד, את כל רווחיו היה מחלק לעניים וללומדי תורה. בערבים היה מבלה בלימודי התורה. לאחר שהעלה את בנותיו ארצה, עזב את מלאכתו והתמסר כולו ללימודי תורה.

אבי דאג לבנותיו שהשאיר בדיבנישוק והיה שולח לנו תכופות עזרה כספית. כשגדלנו, אני ואחותי שרה, העלה אותנו אבינו ארצה.

שרה יוסקוביץ'
גרוניה ברונשטיין

הרב בן ציון חסמן

הייתי אחד מראשוני העליה השלישית, שהחלה בזרם אדיר מפולניה. בארץ מצאתי דמות מעניינת מאנשי עיירתנו שעלה בעליה השניה. היה זה הרב בן ציון חסמן, שהגיע ארצה בשנת 1911. המניע הראשי לעזוב את משפחתו ולעלות, היתה אהבת הארץ. הוא נדד מארץ לארץ ברגל, עד שהגיע דרך עירק ארצה.

עוד לפני הקמת „אחוזת בית", הקים לו בחולות יפו נפחיה ולא ידע פחד. ברבות הימים התרגלו אליו אנשי הסביבה והיו מביאים לו עבודה. הוא היה הנפח הראשון ביפו וגם הערבים העריכו אותו מאוד והביאו לו עבודה.

את הנפחיה היה סוגר מוקדם והולך לבית־הכנסת להתפלל וללמוד תורה. היה איש דת מובהק, האמין בכל ישותו במשיח ובגאולת הארץ. ביום ששי ובערב חג היה מפסיק לעבוד בשעה 12, וכל השבת היתה קודש ללימוד התורה. ביום השבת נזר עצמו מדיבור. מלים ספורות בלבד היה אומר בשעת הצורך, וזה רק בלשון הקודש.

יהודי הסביבה כיבדוהו מאוד בגלל חכמתו בתורה והיו באים לשמוע מפיו שיעור בתלמוד. בייחוד הוקירוהו בגלל יושרו וצדקתו ומאמציו להתקיים מיגיע כפיו.

כל ימיו למד תורה ולעת זקנתו חיסל את הנפחיה והקדיש את שארית ימיו לתורה ולמצוות. כמה שנים למד תורה בירושלים העתיקה ואחר כך בבני־ברק. הוא נפטר בבני־ברק בשיבה טובה, בגיל למעלה משמונים.

אליהו נתנאלי (איצקוביץ')

שרה דישע הורוויץ — אשה צדקנית

אשת חיל היתה שרה דישע ובעמל רב פירנסה את משפחתה. לאחר שבניה אייזיק וחיים יודל היגרו לאמריקה ושלחו לה כסף, הוטב מצבה. היא חיתה בחסכון רב וחלק גדול מהכסף שהיתה מקבלת מבניה, היתה מחלקת לצרכי צדקה.

היא ידעה את כל מה שנעשה בעיירה והתעניינה בכל. הכירה את כל הנצרכים ועזרה להם בכל לבה. אם זה הכנסת־כלה, או ביקור חולים, או סתם נצרך שסוסו נפל — תמיד ידה של שרה דישע היתה פתוחה ביד נדיבה.

זכורני, כשהיינו ילדים, נשלחנו לאסוף כסף לביקור־חולים, נכנסים אל שרה דישע, והיא אשה זקנה עטופה מטפחת לבנה לראשה, פותחת בידיה הרועדות את ה„קניפל" ונותנת בעין יפה. תמיד בבת־שחוק על פניה ותמיד במילות ברכה, היתה מעודדת את המתנדבים לצרכי ציבור.

אשה צדקנית היתה וראתה מחובתה להתכונן ליום פקודה. משום כך הכינה תכריכים לעצמה. היא היתה תופרת את התכריכים במו ידיה ומודדת אותם. פעם ראיתיה עומדת על־יד החלון לבושה תכריכים, נפחדתי מאוד וזעקתי: — „אמא, הנה אשה בתכריכים"... למחרת שאלנו אותה מה היא עשתה, היא ענתה: „אזוי איז עס קינדערלעך, אזוי איז דאס לעבן". כלומר: „ככה זה ילדים, כך הם החיים".

למרות גילה המופלג, היתה תמיד בזחיחות הדעת ונעימת־הליכות. ערה לכל מאורע המתרחש בעיירה. עד יומה האחרון היתה צלולה בדעתה ועד יומה האחרון התפללה שחרית וערבית כהרגלה מאז ומתמיד.

הניה הררי

צבי ומיכלה קריזובסקי עם בנותיהם ובניהם (1933).
צבי און מיכלה קריזאָווסקי מיט זייערע טעכטער און זין (1933).

הירשל קריזובסקי

צבי קריזובסקי היה חבר טוב של אבי והיה מבקר תכופות בביתנו. בזכרוני הוא מצטייר כאחד המשכילים היהודיים בתקופה ההיא. זהו אב־טיפוס של המוח היהודי בעיירה הקטנה בפולין. ללא כל השכלה אקדמית ואפילו יסודית, רכש לו האדם בכשרון עצמי — כאוטודידקט — ידיעה אוניברסלית בשטחים של הטכניקה, אמנות ורפואה.

עד היום קשה להבין איך אז, לפני 50 שנה, הצליח, מבלי שלמד וללא מעבדה ומכשירים כלשהם, לבנות מכשירי רדיו ואף לתקנם. בפגישותיו עם אבי שאף תמיד ללמוד ממנו מושגים על רפו־

אה. תמיד צמא לדעת ותמיד צמא ללמוד.

היה לו כשרון טבעי לבמאות — הוא ביים כמעט את כל ההצגות בעיירה. היה פעיל בספריה ובכלל אהב להתחבר עם נוער, — היה בעל לב צעיר. לצד החמרי בחיים, לא היה לו כל משקל ערכי. העיקר אצלו היה אהבת הבריות והכרת פלאי הטבע.

בכוחות עצמו למד צילום וכל התמונות שנשארו לפליטה מהעיירה — זה רק בזכותו. הוא צילם 200 תמונות מההווי ומאנשי דיבנישוק ושלח לאמריקה — ושם הכינו מזה סרט על העיירה.

אביו קלמן שפסל המלמד, היה יהודי עני ומטופל בהרבה ילדים, ולא נתן לצבי השכלה נאותה, וחבל — לוא למד האיש, היה בוודאי אדם גדול.

שלמה גורדון

צבי (הירשל) קריזובסקי

לסבי קראו קלמן־שעפסל, הוא היה מלמד דרדקי. סבתי רחל עזרה לסבי לפרנס את המשפחה במלאכת התפירה. נולדו להם עשרה ילדים — בחיים נשארו רק חמישה. הבכורה מאשה נפטרה באמריקה בגיל 90. השניה שיינה היתה יפה, בלונדינית, ומגיל 10 עבדה בווילנה בבית־חרושת לנעליים. שם התחתנה עם הסטודנט מויסביץ' אברהם.

בווילנה היתה מאשה מעורבת בפעילות מהפכנית ובשנת 1905 ישבה בבית־הסוהר „לוקישקי" שבווילנה. אז היה נהוג, שאת האסירים הפוליטיים היו מלקים פשוטו כמשמעו — וכך נהגו גם אתה — ומאז התערערה בריאותה.

בשנת 1917 הם עברו עם הצבא האדום לרוסיה ומאז נעלמו עקבותיהם. כנראה

קבוצת חברים מ„ווילביג", עם הירשל קריזובסקי.
א גרופע מיטגלידער פון „ווילביג", מיט הערשל קריזאָווסקי.

שנאסרו וניספו בבית־הסוהר ברוסיה.

אריה־יעקב היה משורר, נולד בשנת 1892 ונפטר בניו־יורק. הבן הרביעי היה מוטל, גם הוא נסע לאמריקה ונפטר שם, במקצועו היה חייט. ובן־הזקונים צבי — היה אבינו.

חייו ופעילותו הציבורית של אבינו

בגלל העוני והמחסור בבית, היה אבי נאלץ כבר בגיל 12 ללכת ברגל לווילנה לחפש עבודה. הוא התפרנס ממכירת עתו־נים. מקום ללון לא היה לו — ובקיץ היה ישן על המדרגות ובחורף אצל אנשים רחמניים. ככה הוא סבל וחי בדחקות כמה שנים וחזר לדיבנישוק. בגיל 19 התחתן עם אמי מיכלה מבית גומניץ מאיביה — ומאז לא עזב את העיירה.

אבי היה חרוץ מאוד ובעל כשרונות בלתי־רגילים. הוא עסק בהרבה מקצו־עות, ואת כולם למד מעצמו: לראשונה היה חשמלאי, ומכיוון שהעיירה היתה קטנה ופרנסה ממקצוע זה לא היתה לו, למד צילום. הוא היה הצלם היחידי בדיב־נישוק וכל התמונות שנשארו לפליטה — הן מעשה ידיו. עם ראשית עידן הרדיו, למד מעצמו טכנאות רדיו והצליח גם בזה.

הוא אהב מאוד חקלאות והיה מקדיש הרבה מזמנו לגידול ירקות בגן הגדול שמאחורי ביתנו. בימי הפולנים קיבל פעם פרס על גידול סלק.

בשנות השלושים כשהמצב הכלכלי של היהודים התערער לחלוטין, המליצה „ייקופו" ליהודים בעיירות שיש להם אד־מה, לנטוע עצי־פרי מובחרים וברבות השנים תהיה להם הכנסה נאותה. אנשי „ייקופו" הביאו שתילים נבחרים גם לדי־בנישוק ויהודי העיירה שתלו אותם. אבי התלהב לרעיון, שתל עצי פרי בכל הגן, טיפל בהם באהבה רבה וההצלחה היתה בלתי רגילה. לאחר שלוש שנים הם הניבו פרי מהולל שהכניס לנו סכומים ניכרים למדי.

הסבל הכלכלי שעבר על אבי משחר ילדותו והכאב שלא היתה בידו האפשרות ללמוד ולקלוט מדע, יצר בנפשו משקע של מרירות על המשטר המדיני והחברתי במדינה והתגעגע בעומק נפשו לשינוי המשטר המדיני והפוליטי בפולניה. השק־פת עולמו היתה סוציאליסטית. ואנשי העיירה קראו לו „הירשל דער באָלשע־וויק". כמו כן קראו לו „המשיח" — כי פעם בנאום התבטא: „כשיבואו הרוסים, יבוא המשיח ליהודים".

לאמיתו של דבר היה יותר „אידישיסט" מאשר קומוניסט, קנאי לספרות וללשון היידיש והתייחס בכבוד למסורת היהו־דית. עובדה היא — בחג־הפסח היה תמיד עורך את הסדר ובימים נוראים היה הולך לבית־הכנסת.

אבי היה מארגן את כל ההצגות בעיי־רה. הוא היה בוחר את המחזה, מביים אותו ועושה את האיפור. לעתים היה גם ראש השחקנים. הוא היה הרוח החיה של הפעילות התרבותית אצל ה„אידישיסטים" בעיירה. הוא היה חבר בוועד ה„ווילביג" וועד הספריה. אף מאורע חשוב אחד בעיירה לא התקיים ללא השתתפות אבי.

אבי התעניין גם ברפואה, ואת עיקר ידיעותיו שאב מה„פלצ'ר" גורדון. בהצ־לחה היה עושה זריקות ו„באנקעס" (כוסות רוח). לעתים קרובות היה כותב כתבות קצרות ב„פאָלקסגעזונט", שבועון ביידיש שהופיע בווילנה בעריכת הרופא הידוע ד"ר צמח שבד. כשאחד השכנים היה חולה, היו קודם־כל מתייעצים עם הירשל.

עם כניסת הרוסים, נבחר אבי ל„פרעד־סידאטעל של הסיעל־סובייט" (ראש־המו־עצה) ועשה כמיטב יכולתו לעזור לאנשי העיירה.

הצלת משפחת לייבמן

משפחת לייבמן עזבה בסוף שנות העשרים את דיבנישוק והתיישבה בסמור־גון, שם היתה להם חנות לחפצי ברזל. כשהגיעו הרוסים, פחדו להישאר בסמור־גון ועברו לגור בדיבנישוק. הם שכרו חצי דירה אצל משפחת ה„פלצ'ר רצקו" ברחוב אושמיאנה. בחציה השניה של הדי־רה גרה הבת של ה„פלצ'ר" — יאדז'ה.

יאדז'ה זאת היתה זונה והתקשרה עם חבורת שודדים להרוג את משפחת לייבמן ולשדוד את רכושם. היה נהוג אז, שמכל בית היה יוצא מישהו לשמירת לילה בבנין ה„סיעלסוביעט". היא כיוונה את ביצוע השוד לאותו לילה שהיתה צריכה לצאת לשמירה ב„סיעלסוביעט", כדי לי־צור „אליבי".

היתה זו כנופיית שודדים גדולה ומ־אורגנת למדי, ובדעתם היה באמת לבצע את זממם.

איכר אחד מכפר קראקון שהיה חבר באותה כנופיה, רצה לחזור בתשובה — ובאחד הלילות התדפק על חלון ביתנו. כשאבא פתח את החלון וראה אדם מזוקן לבוש ברשלנות ועיניו מלאות דם — נבהל ממנו ורצה לסגור את החלון. האיש הפציר בו שישמע את דבריו: „באתי להודיעך דבר חשוב מאוד". — אמר — „אני באמת גנב הנני, אבל אני רוצה לחזור בתשובה... אני מרחם על אשתי ובני, ולכן באתי למסור לך על הכנופיה שאני חבר בה, ועל זממם שעומדים לבצע הלילה בשעה שלוש... אני רוצה לחזור בתשובה ולבקש סליחה על מעשי הר־עים". (הוא הרג פעם כומר בדרך ושדד אותו). אמי פחדה מאוד, אבל אבי שכנע אותה שיש לפעול מיד: „נראה לי, שה־איכר אומר את האמת" — אמר לאמי. הוא הכניס את האיכר לביתנו ויצא לה־ציל את משפחת לייבמן.

אבי אסף כמה שוטרים ואנשי נ.ק.ב.ד. שהיו במקרה בעיירה כדי לגייס חיילים לצבא ונכנסו לבית לייבמן וחיכו. בדיוק בשעה שלוש נפתחה הדלת וראש השוד־דים נכנס ואקדח טעון בידו הימנית ופנס בידו השמאלית. אבי ירה לעומתו והוא ירה אל אבי, הכדור עבר ממש על יד אזנו של אבי. כשראו יתר השוד־דים שמנהיגם נפצע, ברחו לכיוון היער, שם חיכתה להם כבר עגלה מוכנה. למח־רת מצאו את השודד הפצוע ביער, לקחו אותו לבית החולים ושם הוא מת לאחר זמן־מה.

השודד שהתמסר לאבא מסר על כל השודדים, וכל הכנופיה, כ־40 במספר, נתפסו ונשפטו במשפט פומבי גדול ב־ברנוביץ'. מובן שהסובייטים לא חששו להעניק להם שנות מאסר רבות.

עם משפחת לייבמן נמנו אז: האב הזקן, אשתו, והבת עם בעלה וילדה בת חמש. לפי התכנית, היו צריכים לקשור בחבלים את הזקן ואת אשתו ויחד עם הילדה לזרוק אותם לכלא. את הבת ובעלה היו צריכים להרוג. בין השפוטים למאסר ארוך, היתה גם יאדז'ה, שיזמה את כל הענין.

חיה־רבקה ומנוחה קריזובסקי

אבי משה — העוסק בצרכי ציבור

אבי משה בן בנימין הוא בן למשפחה מיוחסת ומוכבדת, שגרה בדיבנישוק מדו־רי דורות. זכורני שביום הזכרון היה אבי מראה לנו בבית־העלמין הישן את המצ־בות של אביו וסבו. לאמי קראו הניה ומוצאה מקובנה, וזוהי אשתו השניה.

אשתו הראשונה מתה בדמי עלומיה ולא השאירה לו בנים. אבי היה יהודי טיפוסי המאפיין את תושבי עיירות ליטא. הוא היה יהודי דתי, מושרש במסורת היהו־דית. אהבת התורה ואהבת הבריות היו יסוד חייו.

הוא היה איש אמיד והיות ומאשתו הראשונה לא היו לו ילדים, הוא הקדיש חלק מהונו לכתיבת שני ספרי־תורה. אחד מהם הוא נדב לבית־הכנסת הישן. את היתר הוא החזיק בארון־קודש בבית. בימי שבת ומועד היו מתקיימים מנינים בביתנו. בשמחת־תורה היינו הולכים עם ספרי הנ־ביאים לבית־הכנסת ומקיימים את מצוות ההקפות. בשבילנו היה זה כבוד גדול, אך היה מעורר את קנאתם של כל ילדי השכנים.

אבי היה איש דתי מאוד. יום יום היה הולך שלוש פעמים לבית־הכנסת להתפלל. בין מנחה למעריב היה משת־תף באופן קבוע בלימוד משניות. התפי־לות היו אצלו צורך טבעי והיה מתפלל בדבקות רבה.

איש צדיק היה והיה רץ לקיים מצווה. בערב שבת היה מסיים מהר את העבודה ויוצא לשוק ומכריז בתחנונים: „קינדער־לאך, ס'איז שבת, פארמאכט די געשעפ־טן!". (בני! נכנסה השבת, סיגרו את החנויות!). את המאחרים היה מזרז ואו־מר: נו! נו! מהר... מהר... חילול שבת... חילול שבת...

כל אנשי העיירה היו מכבדים את בקשתו של אבי, כי ידעו שהוא עושה זאת מתוך אמונה כנה בתורת ישראל. וכשאבי היה מופיע ערב שבת בשוק, היו כולם מזדרזים וסוגרים את החנויות. ואם קונה היה עוצר את החנווני, היה הלז אומר לו: „ר' יהודי, האינך רואה שמשה הפחח כבר הכריז על שבת, האם אתה רוצה שיבוא לנזוף בי?"

אבי היה מפעילי ה„חברה קדישא" בעיר והתמסר לתפקיד זה בכל ישותו. — „אני עושה עם הנפטר חסד של אמת". — היתה זו אצלו המצווה החשובה ביותר.

והיה מקיימה ברטט קודש.

נרצח ע"י הגרמנים ב־1942.

אליהו בלכר

אבי וסבי אהבו לעבד את האדמה

סבי נפטר בהיותי תינוק ועל־כן לא אוכל לשרטט קווים לדמותו, אך לפי הסיפורים שהתהלכו עליו, נראה כי היה יהודי קפדן ולא היה מוכן לוותר משלו כמלוא הנימה.

חלקת האדמה שלנו היתה הגדולה ביו־תר בעיירה, היא השתרעה מהשוק ששם עמד ביתנו עד ה„קודרע" (הבריכה הידו־עה ברחוב וילנר). וכנהוג בפולניה, מפרי־דה רצועת אדמה לא מעובדת בין שדות השכנים. על רצועה זו גדל חמציץ (שצ'אוו בלע"ז), שהיה אחד המאכלים האהובים על אנשי העיירה.

בדרך כלל היו נשות האיכרים מביאים שצ'אוו העירה למכירה, אבל היו גם זמ־נים שהיה מחסור בשצ'אוו, ואז היו נע־רות העיירה פושטות על רצועות הגבול כדי לקטוף חמציץ. סבי היה רודף אחרי הנערות במקל והן דווקא התעקשו לאסוף את השצ'אוו האסור. פעם מעד סבי בשעת הרדיפה, חלה ונפטר.

אבי אהב מאוד לעבד את האדמה וב־עונה הבוערת היה מוציא את כל המשפחה לשדה — אם זה לקצור את החיטה או להוציא את תפוחי האדמה. את תפוחי האדמה היינו מאחסנים במרתף והיו משמ־שים לנו כמזון בסיסי במשך כל השנה.

בימי שלטון הצאר הרוסי היה אבי מזכיר ה„מיעשטשאנסקאיא אופראווא" (הנהלת העיר) — ויהודים שהיו צריכים לשנות שמותיהם או לקבל אישור על מקום מגוריהם, היו מקבלים את עזרת אבי. במיוחד היה הדבר חשוב ליהודים שהיו בורחים מרוסיה לפולניה.

אבי היה יהודי שומר מצוות וגם איש ציבור, זמן רב שימש כגבאי בית־הכנסת ותקופת־מה היה גזבר ואחראי על הבנק — אחרי ששלום יעקוב רוגול נסע לאמ־

משפחת מרדכי וחסיה קפלן, ב־1928 בדיבנישוק — כולם ניספו מידי הרוצחים הגרמניים, פרט לבנם יוסף (בן 5, יושב למטה, באמצע), שהצליח לעלות ארצה עם הורי מרדכי וחסיה.

די משפחה פון מרדכי און כאסיע (כאסיטא) קאפלאן, אין יאָר 1928 אין דיווענישאָק — אלע אומגעקומען פון די דייטשע רוצחים, אויסער דער 5־יאָריקער יוסף (זיצט אונטן, אינמיטן), וואָס האָט באוויזן עולה צו זיין מיט די עלטערן מרדכי און כאסיע קיין ארץ־ישראל.

ריקה ויעקב ודרוק התפטר — כי הבנק עמד אז על סף התמוטטות.

אני הייתי הכי צעיר במשפחה וכולם פינקו אותי. בביתנו היתה מסבאה בה היו מחזיקים חביות של בירה. אני פעם התגנבתי ושתיתי ישר מן החבית — — שאבא לא יכיר. אחותי סוניה הביאה את כל המשפחה וכולם עמדו בדלת והס־תכלו איך אני שותה — ואבי עמד וחיך.

כמו כל ילדי העיר, כן גם אני למדתי בבית־הספר העברי, ששפת הלימוד היתה עברית. בזמני חל שינוי כלשהו בתכנית והתחילו ללמד בבית־הספר גם יידיש. כנראה, שאז גברה יד היידישיסטים בעיי־רה.

יוסף קפלן

לזכרו של אבי ליב דובין ע"ה

אבי, לייב דובין נולד בכפר דובינקה, השוכן על אם הדרך מדיבנישוק לבינאקון. אבי עסק בעסקי יערות ולאחר שהתחתן, העתיק את דירתו לדיבנישוק. אמי ביילה היתה ממשפחת קרמר. משה קלמן קרמר, „הבעל תפילה" הידוע, היה בן אחי אמי.

את ימי ילדותי ואת ימי הנעורים ביליתי בדיבנישוק. מכל מורי אני זוכרת את המורה סטוצקי מאיביה, שהיה מורה אהוב על הנוער בעיירה. הוא אירגן את ה„בונד" בעיירתנו והיה נואם בפנינו נאומים מל־היבים נגד המשטר הצארי. בזכותו היה ה„בונד" בעיירתנו מאורגן יפה וחבריו — בעלי תודעה סוציאליסטית.

האסיפות היו מתקיימות בחשאי — פעם בשדה, ופעם ביער, מפחד מפני השלטונות. מנהיג הבונד בעיירתנו היה בנו של „בצלאל דער חסיד", בחור מלומד ובעל כושר מנהיגות. משפחה זו עזבה לפני זמן רב את דיבנישוק.

בשנת 1909 התחתנתי עם בעלי אליעזר זוביסקי ועברתי לגור לווילנה. בעלי עבד בבנק בונימוביץ. לאחר זמן עבר גם אבי לווילנה, אך הקשר עם עיר מולדתי לא נפסק. תכופות היינו מבקרים בעיירה ובמיוחד היתה זו מסורת אצלנו לבקר בדיבנישוק בקיץ בימי החופש. מסורת זו נשמרה גם על ידי צאצאינו. תמיד היינו חוזרים מדיבנישוק מלאי חוויות ורשמים.

אבי היה בעל־תפילה מבוקש, היה לו קול ערב ונעים וכל ימי חייו היה עובר לפני התיבה. בשהותנו בדיבנישוק וגם לאחר מכן, כשעברנו לווילנה, היה שליח ציבור לפני העמוד בבית־הכנסת הידוע בשם „שאוול'ס קלויז".

רחל זוביסקי (דובין)

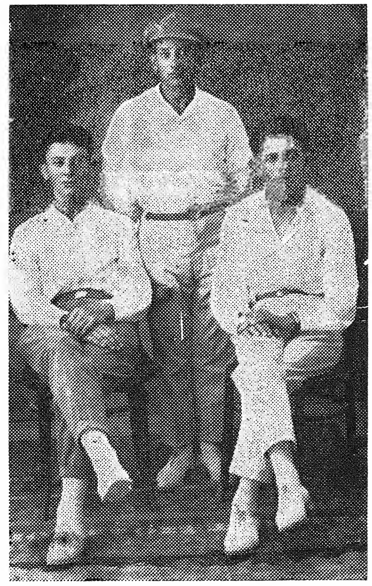
מרדכי בלכר ז"ל

לאביו קראו הירשל דער בלעכער (הפחח) ולאשתו — שרה איטה. הם גרו על־יד נחל הגביה. לאחר שאמו שרה איטה נפטרה, התחתן אביו בשנית, והוא היה נאלץ לעזוב את הבית. היה רצען ועבד במקומות שונים.

לארץ הגיע בשנת 1925 וכחבר הפועל המזרחי קיבל עבודה אצל האיכר דונביץ בפתח־תקוה והרוויח די צרכו. הבן הצעיר של דונביץ ראה בקולנוע סרט, איך סוס סוחב בן־אדם. הדבר עשה עליו רושם

משפחת לייב דובין מרחוב השוק (1924).
די פאמיליע פון לייב דובין, געוווינט אויף דער מארק־גאס (1924).

משה מינץ, בליאכר וש. רוזנבלום בישראל (1929).

משה מינץ, בליאכער און ש. ראַזנבלום אין ישראל (1929).

חזק והחליט לנסות את זה על אחד הפועלים שעבדו אצל אביו. באחד הימים, שהיה לבדו בשדה, בלי אביו, ציווה על הפועלים הערביים לקשור את צבי בלכר אל סוס, שפתח בדהרה קדימה. צבי הת־חיל לצעוק ובקושי עצרו את הסוס. הוא נפצע קשה והעבירוהו לבית־החולים הצר־פתי ביפו.

לאחר שהבריא מפצעיו, שכר עו"ד וה־גיש תביעה משפטית נגד האיכר דונביץ'. חוקרים באו למקום המעשה לחקור בענין והחקירה לא העלתה דבר. החוקרים, קיב־לו כנראה מדונביץ שוחד ולא מצאו לנחוץ להזמין אפילו את מרדכי בלכר שישחזר להם את המעשה. גם בית־החולים הצר־פתי קיבל, כנראה, שוחד ותביעתו נדחתה.

דונביץ פיטר אותו מהעבודה, ולא רק זאת — הוא ביטל את המלצתו לקבל את מרדכי בלכר כאיכר בנתניה, ובן־עמי, ראש הכפר, הוציא אותו מהשותפות.

כל זה שבר אותו והוא היה זמן ממושך רתוק למיטתו. לאחר שהתאושש התחתן עם בחורה מהרצליה ושם הוא חי כל השנים.

משה מינץ

משפחתי

סבי מצד אבי, יוסף (יאסל), דיבניש־קאי מדורי־דורות, היה נפח במקצועו. נשא לאשה את סבתי חיאנה (אני נקראת על שמה). אבי, שמעון־לייב, מצא את בחירת לבו, אמי דובה, בעיירה הסמוכה איביה.

רפאל, אחי הבכור, למד בישיבת שצ'ו־צ'ין אצל הדוד, רבה של שצ'וצ'ין, הרב יהודה לייב חסמן (הידוע כר' לייבציק שצ'וצ'ינער). בן הרב, רפאל חסמן, עבד זמן־מה בעיתון „נייעס" בקובנה, ואחר כך נתמנה למזכיר מערכת העיתון „די אידישע שטימע". רפאל עלה ארצה בשנת 1926 ונתמנה כמזכיר מערכת „הצופה". נפטר בתל־אביב ב־1972.

אשתו של אחי רפאל היתה עטל לבית אברמוביץ. אחיה, מוטל אברמוביץ, התח־תן בעיירה רודזישוק; שם נרצח. רפאל אחי, אשתו עטל ושלושת ילדיהם ניספו בוורונובה יחד עם אבי. אחי היה בר־אוריין ובסיומו של יום עבודה מפרך היה לומד פרק בתלמוד בבית המדרש שמול ביתנו. אחותו שפרה הגיעה לארץ ב־1926 והתארחה בבית דודי, הרב יהודה לייב חסמן, שהיה אז מנהל רוחני של ישיבת חברון. היא ניצלה בנס ממאור־עות 1929 בחברון, שם הכירה את בע־לה, הרב משה זריצקי, שהיה בחור ישי־בה בישיבת חברון. גיסי הרב משה זרי־צקי מכהן עתה כרבה של כרכור. שפרה נפטרה בשנת 1967.

פעילות ציבורית היתה אהובה עלי ביותר וזכורתני שבהיותי צעירה עבדתי בספריית בית זנדמן. בביתנו התקיימו החזרות של החוג הדרמטי. האטרקציה הג־דולה מכל היתה כאשר „השומר הצעיר" רכש מקלט רדיו, וכדי שהנוער בעיירה יוכל להאזין לרדיו, שכרו את ביתנו.

בעלי, לאלע סוצקבר, היה אף הוא פעיל מאוד בחיים הציבוריים בעיירה, חבר פעיל בספריה וב„ווילביג". כמו כן היה ממפקדי מכבי האש בעיירה, והקדיש את מרבית זמנו לאימון הכבאים.

חיענע סוצקובר

על אלה שברחו לרוסיה הסובייטית

יוסף לוין (בנו של אייזיק ארצום)

משפחתו היתה אתנו בשעה שברחנו מדיבנישוק, אבל הם חזרו יחד עם אמי. הוא הצליח להגיע לרוסיה וסבל שם רבות. בשנת 1943 גוייס לצבא הליטאי והשתתף בכל הקרבות. נפצע שמונה פע־מים וקיבל אותות הצטיינות. כעת הוא גר בחרקוב, יש לו שתי ילדות. בהיותי בוויל־נה, היה מבקר אצלי לעתים תכופות. הוא גם עזר לי הרבה, כדי שאוכל להגיע לארץ.

לולע אלקניצקי

לולע גנב את הגבול לברית־המועצות בשנת 1933 יחד עם פולה, אשתו של צבי סרולוביץ'. הנוער היהודי הטוב בעיי־רות פולין לא ידע כלל מה צפוי לו, אם יגנוב את הגבול לרוסיה. אלפים מטובי הבחורים והבחורות סיכנו את חייהם וצ־פויים היו לתקופות מאסר ארוכות, במק־רה שהפולנים יתפסו אותם גונבים את הגבול לרוסיה. ואכן רבים מהם נתפסו ונשלחו לזמן רב לבתי־כלא ולמחנות־ריכוז בקרטוז־ברזה. בכלא הם קנאו בחב־ריהם הקרובים שהצליחו לעבור את הגבול לרוסיה ושהם בוודאי המאושרים בעולם. אבל הם טעו טעות מרה! כל אלה שחצו את הגבול מפולניה, נחשבו ברוסיה כמרג־לים וגורשו לסיביר — וזו היתה גם דרכם האחרונה בחייהם.

ללולע אלקניצקי שיחק המזל משום שלפולה אשתו היו קרובים ברוסיה ובז־כותם לא שלחו אותם לסיביר. פולה מתה כ־4 שנים לאחר שהגיעו לרוסיה ולולע התחתן מחדש עם אשה רוסיה ונולדה להם בת. הורי אשתו היו אנטישמים גדו־לים והכריחו את בתם להתגרש ממנו. לאחר מכן התחתן עם אשה שלישית וגם ממנה היתה לו בת. שנה לפני שהגעתי ארצה, הוא נפטר.

גם ביילקה רחל לאה'ס ואמה הצליחו להגיע לרוסיה. רחל לאה מתה שם. בייל־קע התחתנה והיא גרה בעיר רומנובקה שעל יד מוסקבה. בעלה מנהל עבודה בבית־חרושת לחלקי חילוף לאווירונים, והיא היתה מבקרת אותי בווילנה לעיתים תכופות. זאת היא לא עוד אותה ביילקה היפיפיה ואותות הזמן חרותים על פניה.

רבקה קריזובסקי

לזכר אמנו שושנה (רייזל) בן דוב

לבי נצבט כאשר אני באה להעלות קווים לדמותה של אמנו ז"ל, שהיתה דמות מופת בצדקותה, בענוותנותה, ביושרה וב־אהבתה למשפחה.

את אצילות נפשה היא ירשה מבית הוריה, עליהם מספרים רבות. אביה ר' אליהו־חיים, איש צדיק היה ומפורסם בעיירה בהגינותו ובטוב לבו. וכן אמא פסיה־מלכה, למרות סבלה וצרותיה, לא הוציאה מלה רעה על אדם. יתירה מזאת, כל יום ששי היתה מכינה סירים עם אוכל לעניי העיירה, שגם הם ירגישו את קדושת השבת. היא גם תרמה תמיד לקרן

הקיימת לישראל ולמוסדות העיר.

בעלותה יחד עם בעלה לפני כ־50 שנה לעיר חיפה, אשר לדבריה היתה „הרים ואבנים", היתה דואגת למחסורם של החברים הרווקים מהעיירה שעלו אתה יחד ועזרה להם בימים הקשים האלה.

מטרת חייה של אמנו היתה מסירות למשפחתה, עזרה לזולת ובמיוחד למי שהיה לו קשר עם עיירתה, ועד יומה האחרון הזכירה את בני דיבנישוק והת־עניינה בהם.

כזאת היתה אמנו היקרה וחבל שהס־תלקה מאתנו כה מהר.

תהא נשמתה צרורה בצרור החיים. נשמתה עדן.

אמנון ויפה

על משפחה יהודית אחת

משפחת אמי היתה מסועפת וגרה מאז ומתמיד בדיבנישוק. לסבי קראו מתתיהו ולסבתי הניה־רישע. אַרע, אביו של זלמן סלדוכה (זלמן ארציק׳ס) ויאשע נאשע׳ס וחיים אלפרוביץ, — היו אחיה של הסבתא.

סבי מתתיהו היה בן למשפחה עשירה במינסק. הואיל ובמשפחתו היו הרבה בנים חייבי גיוס לצבא, שלחו אותו לדיבני־שוק ושם קיבל „פאספורט" על שם אחר ולא הלך לצבא, אבל נשאר לגור בדיב־נישוק והתחתן עם סבתי. שם משפחתו האמיתי היה ויגודסקי — והפכוהו ללוין. הוא היה תלמיד חכם גדול והגה בתורה יומם וליל ונפטר עם הגמרה על הלב.

לסבתי היו ששה אחים והם גרו בדיב־נישוק. לאמי היו ארבעה אחים, מהם נשאר אז אחד בצרפת, שמו חיים לוין. בנו יחזקאל לוין הוא רופא פנימי ידוע בצרפת.

אבי אליהו מוצאו מאיישישוק ממשפחת לומדים, גם הוא היה בחור ישיבה. לאחר שהתחתן, נאלץ היה לעסוק בקצבות, ומאוד קשה היה לו לפרנס מזה 9 ילדים. מטבע הדברים שהילדים הגדולים הגרו והתפזרו בכל העולם. אחות אחת נסעה לאפריקה, שני אחים ואחות לבוסטון שב־ארצות־הברית, אני ואחותי ינטה ז"ל עלינו ארצה. בדיבנישוק נשארו: שיינקה, אשתו של לולה סוצקובר ושני ילדיה, ואחי אהרון, שניספו בידי הגרמנים... אח אחד חי בארגנטינה.

בדיבנישוק הכרתי את בעלי, יהודה בלזובסקי, ונישאתי לו. הוא היה מראשי החלוץ באיישישוק, לימד את החלוצים עברית וניהל פעילות תרבותית ברוח ציו־נית. ארצה עלינו בשנת 1925 כאידיאליס־טים לוהטים לבנות את הארץ.

ראשית דרכנו היתה לעפולה, שם עבד בעלי בסלילת הכביש לצמח. בעפולה קרה לנו אסון — הצריף שבו התגוררנו, נשרף עם כל מה שהיה בתוכו, ונשארנו בחוסר כל. לאחר מכן עברנו לגור לפתח־תקוה על יד הורי בעלי. שם הוא חלה ולאחר שהיה רתוק למטתו יותר משנה — נפטר. נשארתי אלמנה עם בתי דבורה, שהיתה אז תינוקת. בסבל ובמאמץ רב גידלתי את בתי, עד שהתחתנה והקימה לה בית, בו מצאתי את מנוחתי בקרבתה — ואנו גרים יחד.

דינה לביזובסקי

ר' לייב אהרון אינגל זצ"ל

הרבי הראשון שלי היה קצר קומה ובעל זקן ארוך. אדם נפלא במינו היה — ירא שמים ומשכיל וחובב ציון גם יחד. במשך כל היום היה מרביץ תורה לתל־מידיו בביתו, שהיה מלא מפה לפה, מד־ריך אותם ביד רכה וגם במשמעת חמורה. בערבי שבתות היה מנעים זמירות אתם את ההפטרה בניגון ערב ומושך את הלב.

פרנסתו בצמצום היתה, ובכל זאת לא

התרעם מעודו. פעם או פעמיים בחודש כאשר התלמידים היו מביאים לו את שכר הלימוד, רובל אחד לחודש, קיבל את התשלום בעיניים דומעות והיה אומר לי־לד: ,,מה יהא עליך? מתי תלמד? חוש־שני שתצא מהחדר הזה בור מדאורייתא, הייתכן? העל זה אני מבזבז את כל הנפט אשר בביתי? מה תכלית תהיה מלימו־דיך?"

התלמידים לא שבעו עונג מהדרשה שלו ומהשגחתו עליהם בשבע עיניים. ידעו, אמנם, איך להתנהג בביתו, נהגו בו כבוד ושקדו על הלימודים, אך הוא לא הסתפק בכך. רצונו היה להקים דור של למדנים. כאשר אבי יצא לארצות־הברית, תפש הוא את מקומו, משום שהיה בקי בתלמוד ובפוסקים ואהב להתעמק במפרשי המק־רא. הוא היה מאד חביב על כל הקהל.

קווים לדמותו של אהרון לייב אינגל

היתה זו דמות מוסרית, הנדירה גם בקרב אנשי דת ולומדי תורה, דמות מופ־לאה מדור העבר שהקרינה מאישיותה על אבותינו ועלינו.

כמעט יובל שנים עברו — ודמותו עדיין לא משה מזכרוני. כמו חיה היא ניצבת לנגד עיני. אותה הדמות היקרה של אהרון אינגל זצ"ל — שהיה ידוע כמלמד הטוב ביותר בעיירה, ישר בדרכיו ומסור לתפקידו.

הוא נשא תואר רב בישראל, אבל לא רצה להשתמש בתואר זה. שום דבר של חולין לא עניין אותו ולא ידע צורת מטבע בימיו. עליו אי־אפשר היה להגיד שקבע עתים לתורה, כי המושג ,,זמן מוג־בל" בנוגע לתורה לא היה קיים אצלו. זמנו היה מעבר לזמן בכל הקשור ללי־מוד התורה ולהקניית תורה לתלמידיו. למענו זה היה יעוד, הייעוד הנעלה בחייו.

עניו, צנוע ובעל עיניים מפיקות חמלה וטוב — לא כיתר מלמדי הדור בעלי הפ־נים הזועמות ומקל השבט בידיהם. היה נוהג בנו באהבה ובמטה קסם של דברי מוסר ותוכחה, בהדגישו את ייעודו של האדם בעולם הזה, ואת חשיבות התנהגותו המוסרית כאדם וכיהודי.

זכורני, פעם בין השמשות, העמיד את תלמידיו להתפלל תפילת מנחה ומעריב. הוא עצמו לא האריך בתפילה ומיהר ל־שולחן ללמד תורה. אף פעם לא שמענו ממנו הערכה על טיב לימודנו, טוב או רע, — לא מצרות עין, חלילה, לתלמידיו, אלא מתוך שיקול פנימי. כל כמה שיודעים תורה, זה לא מספיק, יש ללמוד וללמוד יותר ורק ללמוד... את הפסוק ,,והגית בו יומם ולילה" (יהושע א 8) הוא קיים בכל ישותו ובכל נימי נפשו.

נדמה לי שמלמדי הנבחר קיים פסוק זה למעלה מהמשוער. המית עצמו באהלה של תורה. מי ראה אותו אוכל, שותה? גם בימי הקיץ החמים ביותר, מעלות השמש עד בואה, היה רכון על שולחנו, מעילו פתוח וידו מחליקה על זקנו, יושב ומלמד את תלמידיו בניגון ובקול ערב — סוגיה בתלמוד או פרק בתנ"ך, לפי כל המפרשים ובשילוב כללי הדקדוק.

הוא היה התושב הראשון בעיירה שחתם על ה,,צפירה". כשהייתי מציץ בגניבה לתוך דפי העתון, היה מסירו הצידה — לא מצרות עין — אלא מחשש של ביטול תורה.

אנו תלמידיו, ירשנו ממנו את מיטב ידיעותינו בעברית ואת האהבה הלוהטת לארץ־ישראל. בהחפזי לעלות ארצה, בא־תי להיפרד ממנו. עיניו זלגו דמעות וב־קול רועד אמר לי מלים ספורות אלו: ,,פעם איכזבת אותי, פעם שימחת אותי בלימודיך, אבל בטוחני שתישאר יהודי נאמן לעם ישראל ולתורת ישראל, בהגי־עך לארץ היעודה והקדושה".

אסתר אינגל על מדרגות ביתה. • אסתר אינגעל ז״ל פאר איר הויז.

הכל עבר וחלף, זכרונות יקרים ומחש־בות נוגות לאין נוחם מעיקות על הלב, היכן הן הדמויות האלה? הן נשארו חיות רק בלבנו בלבד. הלב נכמר ודואב...

ת.נ.צ.ב.ה.

אליהו נתנאלי (איצקוביץ)

אליהו חיים שקולניק

פעם הלך אליהו־חיים כמנהגו יום יום, להתפלל תפילת שחרית לבית־הכנסת. כשהגיע לפתח בית־הכנסת, לא נכנס פני־מה, אלא חזר לעומת שבא ובמהירות התקדם לעבר הרחוב. אבי שנמצא אז ב־בית־הכנסת, הבחין בדבר ונראה היה לו שמשהו בלתי־רגיל קרה לאליהו. ,,חיים" — הוא קרא לו ושאל אותו: ,,ר' אליהו־חיים, למה אתה חוזר הביתה ללא תפי־לה? האם קרה לך משהו?"

אליהו חיים ענה לו: ,,בדרכי לבית־הכנסת ראיתי בשוק ילד יחף ורגליו אדו־מות מקור, והחורף ממשמש ובא. בדרך הרהרתי בדבר ומעי נכמרו ולא אוכל להתפלל בלב שלם, עד שלא יהיו נעליים לנער. משום כך אני חוזר. קיום מצות מלביש ערומים — קודמת במקרה זה לתפילת שחרית".

אבי התרשם מאוד מהתנהגותו של ר' אליהו חיים, וסיפר וחזר וסיפר סיפור זה בכל הזדמנות.

אליהו נתנאלי (איצקוביץ)

אחת המשפחות העתיקות

משפחתנו היא אחת המשפחות העתי־קות והמסועפות בדיבנישוק. בעיירה היו לנו קרובי משפחה רבים, הן מצד האב והן מצד האם.

לסבי מצד האם קראו אלי פייווס. הוא היה ממשפחת קרצ'מר המסועפת, בעל־בית הגון. סבא היה קצב והתפרנס מעבודה זו בכבוד. בבית סבי שררה אווירה דתית נעימה, הוא היה שומר מסורת ומצוות. לעיתים תכופות היה עובר לפני התיבה

בבית־הכנסת הישן. היה לו קול נעים ותכופות היה מסלסל בקולו הנעים ומפזם תפילות חג ומועד.

אבי יצחק בן בנימין בלאכר נפטר בשנת 1922, השאיר שבעה ילדים ואמי היתה בהריון עם אחותנו חיה לפטה. מצבנו הכלכלי היה אז קשה מאוד.

הודות לאחותנו זילפה, שעלתה לארץ עם החלוצים הראשונים, הצליחה מרבית משפחתנו לעלות ארצה והם חיים פה אתנו. בעיירה נשארה האחות הבכורה ראדקה, שנספתה יחד עם בעלה ישראל לפידה ועם חמשת ילדיה בגיטו וורונובה.

אחינו הקטן, הבן זקונים, טוביה נפל מות גבורים יחד עם אחרוני הפרטיזנים של עיירתנו ביער סטוקי. תיאור מפורט על כך נותן לנו צבי נובופלנסקי בספר זה.

אמנו איטה נפטרה בארץ לפני שנים מספר, יחד אתי חיים בפתח־תקוה אחי שרגא, אחותי זלפה ואחותי חיה לפטה. אחותי גיטה־מרקה גרה בגבעתיים.

יש לנו שני בנים, הבכור דני והשני אליעזר, שהקימו להם בתים. אני מאושרת שזכיתי לחיות בארץ, לבי רק נצבט כשאני

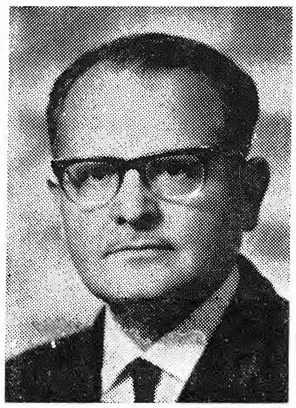

איטה בליאכר ז״ל

נזכר באחותי ובאחי ובכל בני משפחתי שנספו בשואה.

אסתר אלה (בלכר)

בעלי יוסף לוין — איש רב פעלים

אינני יכולה להשלים עם העובדה שבעלי יוסף, או כפי שכינוהו אנשי עיירתו דיבנישוק בחיבה „יאָסעלע דעם מולער׳ס״, אינו נמצא עוד בין החיים. הרי איש בעל מרץ ויוזמה היה, פועל ומפעיל, תוסס ומתסיס, יוזם ורב־פעלים.

ליוסף היה חוש מפותח מאוד לספרות, ובקיאותו בספרות היהודית והעולמית היתה מפליאה. במיוחד היו אהובים עליו מנדלי מוכר ספרים, שלום עליכם וקארל מרקס, שאת עיקר יצירותיהם ידע כמעט בעל־פה.

יוסף חונן גם בזכרון פנומנלי וידע על־פה את כל המאורעות ההיסטוריים החשובים בתולדות ישראל ובהיסטוריה העולמית. לפני בחינת הבגרות היו חברותיה של בתנו היחידה הדסה מתכנסות בביתנו ויוסף היה מכינן לבחינות.

הכרתי אותו בווילנה ושם קשרנו את גורלנו. הוא עבד בבית־חרושת לאלקט־

רוניקה, וללא כל ידיעות בסיסיות בתורת האלקטרוניקה, הצליח מאוד בעבודתו. הוא רכש בכוחות עצמו ידיעות נרחבות במקצוע זה והצליח לשכלל ולהמציא שיטות חדשות בצורת העבודה. הדבר הפליא את מנהליו, שהעניקו לו אותות הצטיינות ופרסים כספיים ניכרים.

בעלי יוסף נתברך בכשרון מוסיקלי נדיר. עוד בהיותו נער צעיר למד בכוחות עצמו לנגן במנדולינה. כשגוייס לצבא הפולני הכירו בכשרונותיו, והוא נתקבל כנגן חצוצרה בתזמורת הצבאית. זה היה דבר נדיר בצבא הפולני, ספוג האנטישמיות, אשר מנע מיהודים להגיע לעמדות מכובדות בו. את כשרונו זה הוריש לבתנו היחידה הדסה, המצטיינת אף היא בתחום המוסיקלי.

בעל מידות טרומיות היה, שיחתו קלחה בנחת, תמיד מחייך, לבבי, נעים הליכות וחביב על הבריות. אף פעם בחייו לא ידע דבר שקר מהו.

היתה לו זיקה טבעית לפעילות ציבורית ובכוח התמדתו ורצונו העזים, השיג כל מטרה ואתגר שהציב לפניו. כשרונותיו אלו באו לידי ביטוי בולט בתפקידו כמרכז התרבות של בית האבות בפתח־תקוה. הוא חיבר וביים הצגות, אירגן מקהלה וניצח עליה בכל מופע חגיגי, הירצה על נושאים אקטואליים וספרותיים והחדיר במאזיניו רוח של אהבה לאמנות ולספרות.

כפי שסיפרו לי אנשי עיירתו, הצטיין יוסף משחר ילדותו בפעילות ציבורית, היה מפעילי הספריה העירונית, הכיר יפה את כל הספרים בה והיה מפליא בבחירתו לכל קורא את הספר המתאים לו.

בעיר־מגוריו דיבנישוק היה גם פעיל בתנועת הנוער האידישאי „ווילביג" והתבלט כאחד ממנהיגי האידישיסטים החשובים בעיירה. הוא הצטיין הן בארגון הנוער, והן בפעילות התרבותית. בקסמו האישי הצליח למשוך את הנוער אל תנועת ה„ווילביג" והפך למנהיגם הרוחני.

בעקבות השואה שפקדה את אירופה ואחרי שבילה שנים רבות בברית־המועצות, התחולל שינוי מהותי בהשקפותיו. הוא התאכזב קשות מאכזריות המשטר הסובייטי. חלמנו, היה אומר, על שחרור הפועל, אך למעשה הפועל נמצא במשטר דיכוי עריץ, — ו„גן העדן" הסובייטי הינו למעשה גהינום אפל.

במיוחד דאבה נפשו על דעיכת החיים היהודיים ברוסיה: תרבות אידיש חדלה מלהתקיים, ערכים לשמירת היחוד היהודי כאילו עברו מן העולם, סופרים ועתונות אידיים — הס מלהזכיר. בקיצור — העם היהודי ברוסיה הולך ודועך ולא יעבור זמן רב עד התבוללותו והעלמותו. הדבר כאב וחרה לו מאוד.

עוד בהיותנו בווילנה גמלה בנו ההחלטה לעזוב את ברית־המועצות ולעלות לארץ־ישראל. על רקע זה התקיימו בביתנו ויכוחים ערים וסוערים עם לאלע אלקעניצקי, שברח עם פולה בשנות השלושים לברית המועצות והיה בא אלינו לעתים תכופות לביקור בווילנה. בויכוחים אלה התפלאתי על שורשיותו הציונית העמוקה של בעלי, וחשבתי בלבי עד כמה רבו התמורות בהכרתו הרוחנית ובהשקפותיו הפוליטיות והלאומיות. אכן, בעלי הפך ציוני בעל הכרה והשינוי בא לידי ביטוי בולט ברשימות שהשאיר אחריו, שאחת מהן מובאת בספר זה.

מחלה קשה שמה קץ לחייו הפעילים והוא הותיר אחריו חלל ריק שקשה למלאו. זכרו הטוב יהיה שמור תמיד בלבנו.
ת.נ.צ.ב.ה.

אשתו יהודית לוין

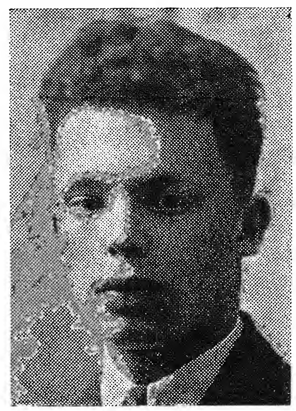
צבי רוגול

אחי צבי נולד בשנת 1909 וגמר את

חוק לימודיו בכימיה ובפרמצבטיקה בוויל־נה. הוא היה בחור גבוה, חסון, בעל נפש עדינה. אם כי אביו נחשב בין אמידי העיירה, הוא נטה תמיד לצד הנוער משכ־בות העניות והיה שייך לחוג האינטלי־גנציה הרדיקלית.

בהיותו עוד סטודנט באוניברסיטה ב־ווילנה, היה חבר בחוגים שמאליים של הסטודנטים — ונמצא תחת פיקוחה של המשטרה החשאית הפולנית.

הוא היה צנוע, שקט, שפתו היתה קול־חת בניחותה ובטוב טעם. תמיד אדיב ורגוע. ומתוך כך אהוב ומקובל על הבריות.

הירשל רוגול, בנו של אריה־לייב, נרצח ע״י הגרמנים.
הערשל־ראָגאָל, זון פון אריה־לייב, אומגע־קומען פון די דייטשע רוצחים.

לפני מלחמת־העולם השניה התחתן בסלונים והיה מנהל בית־מרקחת גדול. בנוסף לזה נתן בבארנוביץ׳ שיעורים לפרמצבטים צעירים, כמו־כן היה מרצה בקורסים שונים.

בימי כיבוש הגרמנים ברח עם אשתו ליערות סלונים, אך חזר לגיטו ונספה שם, יחד עם אשתו.

שולמית

מצבת ר׳ משה אהרון כץ בבית הקברות בדיבנישוק (1931).
די מצבה אויפן קבר פון משה אהרון כץ ז״ל, אויפן בית הקברות אין דיווענישאָק (1931).

על סבי והורי

סבי

סבי ברל כץ (או כפי שכינו אותו אנשי העיר „בערל דער שוסטער״) היה דמות ידועה ומפורסמת בדיבנישוק. סבתי פייגה נפטרה לפני שהכרתיה. לייבה איד־ל׳ס, שגר ברחוב גירניינר, היה אחי סבי. אמו של הירשל קריזובסקי היתה אחות סבתי פייגה.

בצעירותו עסק סבי בסנדלרות ומכאן הכינוי „בערל דער שוסטער״. מטבעו היה רזה וזריז להפליא — פעם קרה מקרה שמישהו נפל לתוך הבאר שבשוק. אף אחד לא רצה לרדת לבאר להצילו —

וסבי סיכן את חייו, ירד לבאר והציל את האיש.

לסבי היה גן גדול שהיה למופת לכל העיירה. היה זה הגן היחידי של יהודי בעיירה. לסבי היתה תחושה טבעית מיל־דותו לגננות. הוא ידע להרכיב על עץ אחד שני סוגי פירות, לטפל בעצים ובשעת הצורך לרפאם. הגן היה מטופח להפליא, וריח פריחת הדובדבנים היה מתפשט לכל הסביבה ומשרה על האנשים תחושה של אושר ורגיעה. הצלחתו היתה מפליאה בגי־דול זנים שונים של פירות, התפוחים וה־אגסים היו לפעמים בגודל אשכוליות.

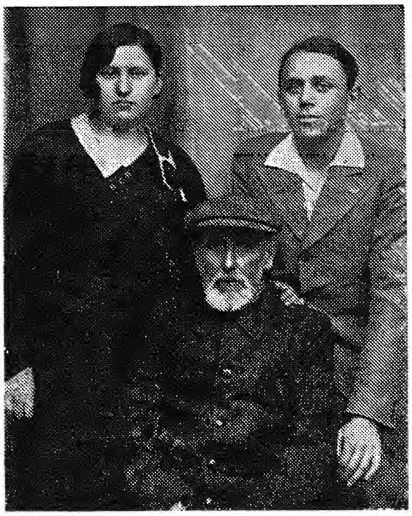
לעת זקנתו עזב סבי את הסנדלרות ועיקר פרנסתו היה הגן. ביום חמישי, ביום השוק, היה מוציא עגלה עמוסה פירות מול ביתו שהיה בשוק (וגבל עם גן הכומר), ומוכר לקהל. גם הפקידים היו באים אליו לקנות תפוחים משובחים. לחורף היה מכין „געפּראָרענע עפּל" (תפו־חים קפואים) שנחשב כמאכל מעדנים בעי־ני הנוער.

פירות הגן היו מגרים מאוד את ילדי העיירה והיו נמשכים לתפוחים העסיסיים האדומים המחייכים מעל העץ, והיו מנסים את מזלם... אך לא אצל בערל! הוא היה שומר את הגן כבבת עינו, אפילו הקים סוכה בגן והיה לן בה.

מטבעו היה איש צנוע וממעט בדיבו־רים, אך אדוק ואוהב תורה. היה חבר קבוע ב„חברת משניות" ונהג יום־יום להתפלל בבית־הכנסת. לעת זקנתו היה מבלה שעות רבות בבית־הכנסת בתפילה ובפרקי תהילים. סבי נפטר בשנת 1938.

אבי

אבי נולד בלידה בשנת 1889 ושם בילה את ילדותו. בשנת 1912 הוא גמר בווילנה בי"ס לרפואה („פלצ'רסקאיה שקולה"), שתקופת הלימודים בה ארכה ארבע שנים, וקיבל תעודה של „פלצ'ר

סיומה גורדון, אחותו וסבם ברל כץ, שנרצח ע"י הגרמנים.

סיאָמאַ גאָרדאָן, זיין שוועסטער רבקה און זיידע בערל כץ ז"ל, אומגעקומען פון די דייטשע מערדערס.

מדופלם". אבי היה מבית עני והגיע לאן שהגיע בכוחות עצמו. לדיבנישוק הגיע כ„פלצ'ר מדופלם" והתחתן עם אמי אהו־בה. סבי נתן לו כנדוניה את הבית הגובל עם הגן והוא התחיל לעסוק ברפואה.

עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה, גו־ייס אבי לצבא בתפקיד רפואי. בית־החולים הצבאי שבו שירת אבי, נדד על פני רוסיה עד שהגיע למיליטופול שבקרים. אחותי נולדה עוד בדיבנישוק בשנת 1914 ואני נולדתי כבר במיליטופול בשנת 1916. שבענו שם צרות ותלאות — עברנו את מלחמת האזרחים ומהפכת הבולשביקים. רעב, מחסור וסבל היו מנת חלקנו. הסרט „ד"ר ז'יוואגו" מתאר יפה את רקע חיינו אז ברוסיה.

בברית־המועצות שהינו עד שנת 1923. סבתי ז"ל התגעגעה מאוד לבתה וכתבה לה שתחזור. גם אבי רצה לצאת מבית־

אסורים זה, ככל האפשר — מהר יותר, אבל הדבר לא ניתן בקלות. ברוסיה לא נתנו אז לעבור ממחוז למחוז, ועל אחת כמה וכמה — לנסוע לחוץ־לארץ.

אנחנו התחמקנו ממחוז למחוז בצורה פרטיזנית והנסיעה ארכה שלושת רבעי שנה. נסענו בקרונות־משא, התגלגלנו ממחנה למחנה — ואחר כך היינו צריכים לגנוב את הגבול של פולין־רוסיה.

א מ י

אמי חלתה מסבל הדרך במחלת השחפת והגיעה לדיבנישוק חולה ושבורה. אותי השאירו הורי בבית־חולים בווילנה, כי הייתי נפוח מרעב ומתלאות הדרך. אבי שהיה צריך לטפל באמי, לא יכול היה אפילו לבוא לווילנה לקחת אותי ואני, תשוש, הייתי נאלץ לנסוע לבד עם בעל־עגלה מווילנה לדיבנישוק.

אמי נפטרה בשנת 1923 אחרי סבל רב ואבי נשאר בודד בגיל 34, עם שני ילדים בגיל הרך. לאחר שנתיים אבי התחתן שנית והיחסים בין אבי לסבי התחדדו — ואבי היה נאלץ לעזוב את דיבנישוק ולעבור בשנת 1930 לסמורגון.

אבי היה אדם נוח ומעורב עם הבריות, תמיד רגוע, עם חיוך על שפתיו. היתה בו איזו נטיה טבעית וכשרון מיוחד להר־גיע את החולה ואת משפחתו. בגישתו האבהית והמסורה היה מכניס רוח של רגיעה ובטחון בבית החולה. מתוך תודעה פנימית היה מקרין מאישיותו על החולה וההשפעה הפסיכולוגית היתה עצומה. בחיוך על שפתיו היה מסביר לחולה את מהות המחלה ומפחית את הסכנה שבה על ידי בדיחה מוצלחת, או על ידי סיפור מלבב — וזה היה פועל. תמיד בחיוך ותמיד ברוח טובה.

בשעת הצורך ובנסיבות מיוחדות, היה מכין את הרפואה במקום, בבית החולה, כדי להצילו. לא התחשב בזמן ובכסף — ענין הכסף היה אצלו ענין משני. בעת הצורך היה יושב שעות על יד החולה, כדי לתת תחושת הרגעה לחולה ולאנשי הבית. במקרים קשים היה מוותר על התשלום ומוסיף תרופות חנם.

עליתי ארצה

אבי הבין כבר אז את חשיבות המקצו־עות הטכניים לעתיד, משום כך השתדל לתת לילדיו חינוך מקצועי, ואותי כיוון לטכניון בווילנה מטעם „אורט". היה זה אחד ממוסדות הפאר של „אורט" בפו־לניה, לימדו בו מיטב המורים והמהנד־סים היהודיים בווילנה. שפת ההוראה היתה אידיש.

כשסיימתי את הטכניון, הייתי מחוסר עבודה, מכיוון שכל המשרות הממשלתיות היו סגורות בפני היהודים. האנטישמיות בפולניה הלכה וגברה והסיכויים לעתיד היו אפורים למדי. במקום לגנוב את הגבול לרוסיה — כפי שעשו צעירים אחרים בעיירה — שלח אותי אבי לארץ־ישראל, אף שלא היה ציוני. „הדרך היחידה של הנוער היהודי היא ארץ־ישראל" — היה אומר.

את אשתי אסתר שוורץ הכרתי באיביה בשנת 1933, שלשם עברנו לגור מסיבות משפחתיות. היא היתה אז סמינריסטית בווילנה. בשנת 1934 עליתי ארצה כס־טודנט בטכניון בחיפה ובשנת 1937 חזרתי לבקר את המשפחה, ואז התחתנתי עם אשתי אסתר ועליתי ארצה. כך ניצלנו מצפרני הנאצים.

בארץ הקימונו משפחה ויש לנו שני ילדים, הבן הבכור עוזי — אדריכל בטכ־ניון בחיפה והבת אהובה, בוגרת אוני־ברסיטה.

אבי ניספה באיביה ב־1941, עם חיסול האינטליגנציה. בתשעה באב 1941 הוציאו את כל הרופאים, המורים ויתר המשכילים כאילו לעבודה — ומאז לא חזרו. אמי

החורגת נספתה יחד עם אחותי רבקה ובעלה שמואל ובנם, בעת חיסול גיטו איביה.

שלמה גורדון

יהודה סטיקולשציק ז"ל

צדיק, ישר, צנוע, אוהב ציון ועמו, נשמה גדולה ואצילה, לב חם ורחב. על כגון אלה נאמר בתהלים, ט"ו: הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו, לא רגל על לשונו, לא עשה לרעהו רע וחרפה לא נשא על קרובו.

מינהג עולם הוא: אדם כי נפטר והלך לעולמו, בני משפחתו, קרוביו, ידידיו וחבריו מלווים אותו למנוחות, כואבים, מספידים ובמרוצת הזמן — מתרגלים, משלימים ואף שוכחים, אך ישנם אחרים, אמנם מעטים, והם יחידי סגולה, שכמעט לעולם לא נשכחים — ואחד מאלה היה יהודה סטיקולשציק זכרונו לברכה.

הכרתי את יהודה עוד מימי נעורי, בשנות ה־20. איש תם וישר, יהודי יקר, חובב ציון בכל נפשו ומאודו, ציוני נלהב, איש ציבור משכמו ומעלה, חבר הנהלת ההסתדרות הציונית בעיירה. ממייסדי ה־ספריה, ממארגני להקת התיאטרון ופעיל מרכזי ונאמן בכל המוסדות בדיבנישוק.

אהבתו הגדולה מאז ומתמיד היו תנועות הנוער הציוניות, לכל הפלגותיהם: השומר הצעיר, בית"ר, החלוץ וכו'. לכולם היה לא רק ידיד ורע אלא גם מנהיג, יוזם ומבצע. בכולם תמך ולכולם הגיש את עזרתו. היה אומר: „לגבי דידי הינכם שווים, הרי כולכם פניכם לציון, שם כבר תסתדרו".

ברבות הימים נשא אישה ועבר לגור בביתה אשר בוולוז'ין. מספרים, כי שם נקלט בציבור ומיד הפך לאדם מרכזי בתנועה הציונית ומוסדותיה, בקרן הקיימת, בקרן היסוד וכו'. ושוב נדבק לאהבותיו מאז — הנוער. ביניהם עשה גדולות ונצורות. ידענו מה רב חלקו בחיים הציבוריים והחברתיים בעיירה.

והנה, כרבים־רבים אחרים, גם הוא, אשתו ובתו היחידה, חוסלו על־ידי החיה הנאצית האכזרית. כואב הלב, על כי לא זכה גם הוא לבוא לציון.

יהיו נא שורות מעטות אלה נר זכרון לזכרו.

שלמה אביאל

אבי ז"ל עזר רבות ליהודים

נולדתי בשנת 1909. לסבי מצד אבי, לייבה כץ, היתה סמיכות לרבנות. סבי מצד אמי, לייב כגן, החזיק וניהל את החווה של משפחת ראש ממשלת פולין, פילסודסקי. הבנקאי הידוע בווילנה, בונימוביץ, היה ממשפחת אמי.

סבי מצד אבי, קלמנוביץ, שגר בתחנת ניאמן, היה טלגרפיסט. הוא היה מהקאנטוניסטים, או כפי כינויו „חייל ניקולאיבי". הוא נחטף לצבא הרוסי בהיותו ילד, ושירת משך 25 שנה. בשירותו הצבאי מילא תפקיד של טלגרפיסט בארמון הצאר. היה זה תפקיד נכבד שיהודי לא היה יכול לזכות בו. ואולם הצאר לא ידע על דבר מוצאו היהודי. פעם ראהו הצאר בהיותו חבוש טלית ותפילין. בראותו שהקיץ הקץ לקאריירה שלו, נמלט, אך מאוחר יותר התגבר על פחדיו והתייצב לפני הצאר, ששאל אותו לרצונו, והודיעו מיד, כי המשך שירותו בלתי אפשרי. אחי־סבי הביע את בקשתו להתיישב בניאמן ובקשתו זו אכן ניתנה לו. הוא היה עשיר, והקים במקום מנסרה גדולה.

על אבי דוד יכולני לספר, כי בשנת 1918, בימי שלוט הבולשביקים, היה יושב־ראש ה„רבקום" („רבולוציוני קומיטט — הוועד המהפכני). כאשר נכנסו הפולנים, הם ביקשו את נפשו, אך הוא ברח מן

הבית. הפולנים דרשו מאמי שתסגיר את אבי, ושתמסור את הנשק, שכביכול הש־איר אצלה.

הכומר המקומי הציל את אבי, בהעידו, כי אבי היה תמיד מודיע לו מראש, כאשר ה„רבקום" התכונן להחרים רכושו של איכר כלשהו. הכומר אמר: „אל תעשו דבר ליהודי הזה! הוא עזר לנו רבות בימי הבולשביקים".

אבי באמת עזר רבות ליהודים. באחד המקרים הציל את מרדכי קפלן מבית־הסוהר, כשהאחרון הסתבך עם השלטונות. כאשר נכנסו הגרמנים לעיירתנו, הציל אבי ממוות חיילים רוסיים רבים שהגרמנים מצאום ביער וכלאו אותם במרתף של נתן איצקוביץ. אבי, תוך שהוא מסכן את חייו הוריד את הדלת מציריה ושיחרר את השבויים.

במשפחה היינו ארבעה אחים ואחות אחת. הבכור, יעקב, היה נגר ונספה בוורו־נובה יחד עם אבי, אמי, אשתו ושלושת ילדיו. אחי השני היה תלמיד מצטיין ב־בית־ספר תיכון בווילנה. בשנת 1923, בהיותו בווילנה, מעד במדרגות, נפל ונח־בל קשות ונפטר בהיותו בן 14 בלבד. השלישי, יוחנן, חי מאז בארצות־הברית. הרביעית, דבורה רחלי, והחמישי אני, יהודה כץ.

עליתי ארצה בשנת 1936 ולפני כן שהיתי שנתיים בהכשרה מטעם „החלוץ" בעיר שוונצ'יאני שבפולין. בהכשרה היינו כששים חברים וחברות, עבודה לא היתה והחברים סבלו מרעב וממחסור. במקצועי כנגר הבאתי להם תועלת מרובה, והייתי עמוס עבודה הן בקיבוץ והן בעבודות־חוץ. אשתי יוכבד היתה מנהלת המשק בקיבוץ והיא הצטיינה בחריצותה וב־מסירותה. כאות הוקרה היינו הראשונים לקבלת סרטיפיקטים מבין כל אנשי ה־הכשרה, ועלינו ארצה ובנינו לנו משפחה בחדרה.

בארץ נולדו לנו שלושה ילדים וזכיתי לראות מהם צאצאים.

יהודה כץ

אמנו צפורה (ראשקה) מבית לוין

בלהה אשמן מבית איצקוביץ' וכושע לוין, בתם של פסח כיינה ז"ל.

אמא ז"ל — צפורה יודנפריינד (מבית לוין) עלתה ארצה בשנת 1935 כשהיא רשומה בסרטיפיקט כבתו של דודה שלמה לוין ז"ל. שלמה לוין ומשפחתו היו מח־לוצי „שדה־יעקוב", המושב הראשון של הפוהמ"ז. מראשית דרכה בארץ עד יום מותה עסקה אמא בחקלאות — גידול בע"ח ועבודת אדמה. יום עבודתה החל השכם בבוקר עם חליבת בוקר של הפרות, (עבודה שנעשתה אז, כמובן, בידיים) ונ־שיאת כדי החלב ל„מחלבה" (מקום רכוז החלב של כל החברים). את שארית היום בילתה בעבודות השדה, בזריעת תירס בתלמים שחרש לפניה הדוד.

גם לאחר נישואיה לאבי, שלמה, המ־שיכה בעבודות חקלאיות. היא עבדה בר־פת ובלול, ובעונת הפרי אף בבציר וקטיף. יחד עם זאת, תמיד היו בביתנו מיני מרקחת, מאפה, ליקרים ויינות מעשה ידיה, ואף לכיבוש זיתים מצאה לה פנאי.

הנהר גביה • דער טייך גא׳ויע

על מסירותה לבע״ח יעיד הסיפור הבא: מדי יום השקתה אמא את העגלים בחלב. את הקטנים שבהם צריכה היתה ללמד לשתות מהדלי. מה עשתה? הטבילה את ידיה בדלי החלב והם מצצו את אצבעותיה... לא פעם „זכתה" מהם לנשיכות, וקרה גם שעגל חולה כלבת מצץ אצבעותיה, כך ש„זכתה" גם לקבל זריקות, אך כל זה לא הרתיעה.

למרות היותה טרודה במשק ובבית מבוקר עד ערב, מצא כל עני ונצרך בביתנו לב פתוח ויד נדיבה, וזאת בנוסף לקופסאות הצדקה שהיו בבית. את מצוות מתן בסתר העריכה אמא מאוד ושקדה על קיומה. על מידת הכנסת אורחים וצדקה לעניים אפשר ללמוד מהמקרה הבא: היה זה כשבוע לפני פסח. ההכנות לקראת החג היו בעיצומן, ועניי ישראל אף הם התכוננו לחג. נתתי להם גמילות חסד ביד רחבה, כמנהג אמא, אך משביקשו לאכול ארוחת בוקר — התנצלתי ואמרתי כי אמא חולה ואני עדיין קטנה. אך העניים טענו: „כבר 20 שנה שאנו באים לשדה־יעקוב, ותמיד אנו אוכלים אצל אמא!". הפסוק בספר מיכה: „הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשו משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך" איפיין מאוד את אמא, שכן אלו היו הליכותיה עם אלוהים ואדם.

אמא היתה שתקנית מטיבעה, ומעולם לא הירבתה בדיבור. כמו שנאמר: „אמור מעט ועשה הרבה והווה מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות" (פרקי אבות) ופרשו חז"ל: „צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה". ואמנם, מרי־נפש היו נכנסים לביתנו לשפוך את לבם, ואמא, למרות עיסוקיה הרבים, היתה יושבת בדממה ומאזינה ועוזרת להם ככל יכלתה.

אף פטירתה בדממה היתה. בבוקר יום חמישי, כ"ד באייר תשל"ד, רצתה אמא לקום ממיטתה, כדי לאפות את הבצק שהכינה בליל אמש ולהמשיך בהכנות לק־

ראת השבת, אך לפתע חשה ברע, וכך בדממה עצמה עיניה ומסרה את נשמתה הטהורה בידי בורא עולם.

ת.נ.צ.ב.ה.

שושנה יודנפריינד

לזכר איטה בלכר ז"ל

היא היתה דמות טיפוסית של „אידישע מאמע" מהדור שעבר. ניהלה את אורח חייה בפשטות, פקחות ובישוב הדעת. בצדקת לבה ובאמונתה היא הגיעה לזיקנה מופלגת.

הגורל התאכזר לה. צעירה לימים התאלמנה ועליה הוטל העול הכבד לגדל ולחנך שבעה ילדים. גם השואה לא פסחה על ביתה ובדיבנישוק ניספו על־ידי הגרמנים בן ובת נשואה עם בעלה וחמישה ילדים.

עם זאת היא נשאה את סבלה בדומיה וללא טרוניות, נאבקה בקשיי החיים ובמכאובים בגבורה עילאית ובחכמה רבה, אף פעם לא התאוננה על מר גורלה ותמיד קיבלה את המציאות בשלווה וברוח טובה.

היתה ערה לכל מאורע, אהבה מאוד את קרוביה, אנשי עיירתה, וקשורה היתה אליהם בכל לבה כאמא. דבריה היו מתובלים בנועם והומור שרעננו כל מאזין. היתה מרתקת את שומעיה בסיפורים מן העבר.

זכתה לעלות ארצה לפני תקופת השואה וגידלה שלושה דורות, זכות שרק יחידים זוכים לכך. זכותה עמד לה והגיעה לזיקנה מופלגת ונפטרה בגיל 80.

יצאה מהבית לבית־החולים צלולה בדעתה, מסודרת ומוכנה לקבל את הדין. „העולם הזה דומה לפרוזדור" — אלה היו דבריה האחרונים. „ויש להתכונן להגיע לעולם הנצחי".

בנאמנותה לעמה ולמשפחתה תשמש

משפחת בלכר בפתח־תקוה (1949). במרכז: איטה בלכר ז"ל.
די משפחה בלעכער אין פתח־תקוה (1949). אין צענטער: איטע בלעכער ז"ל.

איטה הישישה ז״ל כמופת וכדמות אצילה מהעבר המזהיר שלנו.

יהי זכרה ברוך.

אליהו נתנאלי (איצקוביץ)
בלה אשמן (איצקוביץ)

על בעלי ומשפחתנו

התחתנתי בגיל 17, כנהוג בימים אלה. בעלי מרדכי ז״ל היה בר־אוריין, אך בעיקר הצטיין בידיעת השפה הרוסית, שהעניקה לו מעמד מיוחד בעיירה. כתב־ידו היה לשם דבר בסביבה, ואנשים רבים היו מתדפקים על דלתותיו בבקשת עזרה בכל הקשור לבקשות ומסמכים בשפה הרוסית.

בעלי עבד בבנק וב,,מיעשטשאנסקאיא אופראווא״ (רשות אזרחית יהודית בהס־כמת השלטונות), שמתפקידה היה לדאוג לכל עניני היהודים בעיירה, ולייצג אותם כלפי הממשלה הצארית. ,,אופראווא״ זאת היתה מוסמכת להוציא תעודות זיהוי לי־הודים. כ,,אופראווא״ היו שלושה חברים: בעלי מרדכי קפלן, קושיע לוין, (זלמן קושיעס פאַטער), וצבי ברטנובסקי.

בעלי היה מראשי הקהילה בעיירה והיה מעורה עם הבריות. עסקן ציבורי מובהק, פעיל בכל מוסדות העיר. כבקי בחוקי המשטר הצארי, היה תמיד נענה לבוא בעצה ובהדרכה בכל הקשור לשלטונות ולרשות.

לבעלי היה חוש ספרותי מובהק והוא ניהל את פנקס חברה קדישה שבו נהג לרשום את כל המאורעות בעיירה. בהגי־עו ארצה, חיבר רשימה מפורטת של אנשי עיירתנו שנספו בשואה, מתוך הזכרון בלבד.

משפחת בעלי היתה משפחה אמידה, להם היה שייך כל השטח של רחוב ,,דוביצישקי״, עד ביתו של משה הנפח (משה דער שמיד). במשך הזמן מכרו את האדמות ונשאר לנו רק השטח שמ־אחורי הבית. גם שטח זה היה גדול למדי ותפס כמה ,,דיסיטינים״.

היו לנו שבעה ילדים. שלושה ניספו בימי היטלר. בתי חיה עם בעלה מרדכי ברמן ניספו באיוויה, הבת השניה גיטל ובעלה חיים עליאשקביץ, והבת השלישית — צילה עם בעלה אהרון חרסון, ניספו בגטו וורונובה.

בת אחת נמצאת בקנדה, עם בעלה מרדכי קופל ושלושה ילדים. בארץ יש לי שני בנים — האחד נתן והשני יוסף, שניהם קצינים במשטרה.

חיה איטה קפלן ז״ל

לזכר הורי, אחי, אחיותי ומשפחתי

כמו מתוך ערפל מצטיירת לנגד עיני תמונת סבתי מצד אמי. היתה זו אשה נמוכה שפופת גו, אבל בעלת מרץ וחדוות חיים. מרים היה שמה, אבל כבשם חיבה קראו לה מירעלע. צדקנית היתה סבתי ובכל יום ששי בעלות השחר, היתה אוס־פת לתוך סל ירקות שונות ומתחמקת מהבית. פעם עקבתי אחריה וראיתיה עולה על אחת המרפסות, מעמידה את הסל ונעלמת. היא נזהרה שאף אחד לא ידע את מעשיה, כדי לקיים את המצוה של מתן בסתר.

אמי חינה היתה שוחרת ידע ובניגוד לכל בנות העיירה למדה בבית־הספר הע־ממי הרוסי ואחר כך נסעה לווילנה להמ־שיך בלימודים. בשנת 1903 סיימה שם בית־ספר לאמנות, רקמה ומודלים וקיבלה גם דיפלומה המזכה אותה בזכויות במק־צוע זה. היא היתה הבחורה היחידה בעיי־דה ברמת השכלה תיכונית, ברוסית וב־אמנות.

אבי היה עסקן ציבורי וטוב לב. כש־היה מישהו בא לבקש עצה או עזרה,

היה פושט את חלוק העבודה ורץ לעזור לו. בעסקנותו הציבורית הכניס אבי את כל מרצו וחייו. זה פשוט היה טבוע בדמו. אצלו היה הדבר טבעי, כאילו נולד להיות עסקן ציבורי. היה ער לכל ענייני העיירה, חביב ומקובל על הבריות ונחשב תמיד כאחד מעמודי התווך של עסקני הקהילה ומראשיה.

אבי היה נערץ גם על־ידי הגויים בעיירה ונבחר להיות „לאווניק בגמינה" (ציר במועצה). אבי לא רצה להשתתף בישיבות בשבת ואמר ל„וואָיט": „תקיימו את הישיבה בלעדי, הרי אני בין כך ובין כך מדבר פולנית משובשת". הוואָיט דחה את הישיבה ליום אחר, ולאבי אמר: „אתה עם הפולנית הרצוצה שלך, חשוב לנו יותר ממי שיודע פולנית — אבל אין לו כוח שיפוט".

אם כי אבי לא היה דתי, שמר בכל זאת על המסורת בקפדנות. כל יום שבת היה לוקח את בניו והולך אתם לבית־הכנסת להתפלל. חוק ולא יעבור היה אצלו לצום את צומות השנה.

פעם היה ביום צום גדליהו גשם, רעמים וברקים ואבי לא חזר מבית־הכנסת. לקחתי סנדוויץ' ורצתי אליו לבית־הכנסת. מצאתי אותו בבית הרב. האנשים התפלאו ואמרו: „איזו בת טובה יש לנתן". אני עשיתי זאת כחובה טבעית, כי איך אפשר להשאיר את אבא רעב? זו היתה תוצאה של החינוך והרוח הטובה ששררה בביתנו. אבי היה מסור מאוד לילדיו ולכל ילד היה לו שם חיבה מיוחד. אמי היתה אומרת: „בשביל ילדיך לא קשה לך שום דבר, אפילו צלחת מן השמים היית מוריד להם".

פעם היה כנס אזורי של „בית"ר" בדיבנישוק וקבעו לכמה בחורים מקום לינה בביתנו. בלילה ירדתי לראות את אבא ולא מצאתי אותו במיטה — ובמקומו שכבו שני בחורים. הלכתי לחפש אותו ומצאתיו בחדר המלאכה שוכב על שולחן. כששאלתיו: „אבא, למה יצאת ממיטתך?" ענה לי: „שמעתי את הבחורים שעמדו בחוץ — והקור הוא קור כלבים! ריחמתי עליהם והכנסתים הביתה למיטתי".

בשנת 1908 נסע אבי לאמריקה — ומרוב געגועים רצה לחזור. אמי התנגדה לכך בתוקף ואמרה: „כאן בעיירה הקטנה אין לנו עתיד, — אבוא אליך לאמריקה". אבל אבי לא יכול להתאפק וחזר. אבי פחד להיכנס הביתה ושלח שכן להכין אותה לכך. האיש אמר לה: „היינה, מה היית אומרת, לו היה נתן חוזר הביתה?" — „הוא צריך להיות משוגע! אני אסע אליו" — אמרה אמי. וברגע זה נכנס אבי הביתה.

*

הייתי חברת „השומר הצעיר" והשתתפתי בכל הפעולות שהטילו עלינו. היינו מכינים פרחי תכלת־לבן מנייר קרעפ ויוצאים זוגות זוגות לחתונות ולאירועים אחרים עם קופסאות של קק"ל לאסוף כסף. פעם רצו היידישיסטים לערוך הצגה יחד אתנו ולתת לנו 30% מההכנסה. אבל אבי סירב. „אינני רוצה ענינים עם היידישיסטים" — היה אומר.

הייתי ציונית מסורה ורציתי לנסוע להכשרה. „לבתי היחידה לא אתן לנסוע להכשרה" — היה אומר. אחי אליהו שלח לנו בחור והתחתנתי אתו בצורה פיקטיבית ועליתי ארצה. בארץ היה לי קשה מאוד, הייתי בת יחידה מפונקת אצל אבי וקשה היה לי להתרגל למצב הקשה בארץ. גרתי אצל אחי אליהו וגיסתי חיה, אשתו של אליהו, התייחסה אלי כמו אמא והודות להם נשארתי בארץ.

בארץ התחתנתי עם בעלי שלמה אשמן ויש לנו שני בנים, הבכור יוסי והשני אבי. הייתי מאושרת בחיים, לו היו אתי

אליעזר איצקוביץ ז״ל ולוליק סוצקבר יב״ל.
אליעזר איצקאָוויטש ז״ל און לאָליק סוצ־קעווער.

בחיים הורי ואחי לייזער וחייקל, שניספו בידי הגרמנים בגיטו.

אחי לייזער איצקוביץ

לייזר היה הבן השני אחרי אליהו. לאחר שאליהו עלה ארצה, הוא היה הבכור בבית, ומטבע הדברים עזר לאבא בניהול עסקיו. הוא היה בחור משכיל, ידע יפה פולנית והיה כותב בקשות בשם אנשי העיירה לממשלה ולרשויות — למי בכסף ולמי חינם. היה בחור נחמד ונעים הליכות ומעורב עם הבריות. בווילנה למד הנהלת חשבונות והיה מנהל את הפנקסים של אבי.

היתה תקופה שכל ה„טאנדטניקים״ ייסדו שותפות למכירת בגדים כדי לשמור על מחירים קבועים. לשותפות השתייכו אבי נתן איצקוביץ, מאיר רוגול ומוניע חרסון. בנו של מאיר, יצחק ניהל את הפנקסים יחד עם אחי לייזר. פעם הסתבכו מאוד ולא יכלו בשום אופן לערוך את החשבונות ולסכם את הרווח. לבסוף היו נאלצים לפנות אל אבי, והוא עשה להם את החשבון בקלות רבה. אז פנה אליהם אבי בחיוך ואמר: „נו, קינדערלעך, סוף סוף אתם לא מסוגלים לעשות את החש־בון ונאלצים לפנות אל ה„שניידער קאָפּ״. („שניידער קאָפּ״ זה היה כינוי לחייט שאינו מסוגל לערוך חשבונות אלא רק להחזיק מחט ביד).

הורי ואחי לייזר ניספו בגיטו לידה. אחי לייזר נורה בחורף 1943, כשיצא יחד עם לייזר הטוחן להכין מטאטא לבית.

האחיות מינה ורחל לוין

אני מוצאת לי לחובה קדושה להציב ציון לשתי האחיות מינה ורחל לוין. היו אלה שתי יתומות מאבא, ואמא שלהן היתה חולנית ורתוקה למיטה. מינה תפ־רה אצלנו ורחל — אצל מאיר רוגול. אהבתי אותן אהבת נפש, היו אלה שתי בחורות שקטות, בעלות נשמות טהורות, טובות לב ועדינות נפש. נשאו בשקט את סבלן, תמיד צנועות, תמיד מסודרות, לבושן נקי ומסודר, תמיד מחייכות ומס־בירות פנים לזולת. הן מצאו את מותן בוורונובה, יחד עם כל קדושי דיבנישוק.

אחי חייקל איצקוביץ

כשגמר חייקל את חוק לימודיו בבית־הספר „תרבות״ בדיבנישוק, נסע לישי־בת ר׳ אלחנן ווסרמן בברנוביץ, שהיה מפורסם כפדגוג בהקניית ידיעות בסי־סיות בתלמוד למתחילים. לאחר שנתיים עבר לישיבת ראדון ולמד שם יחד עם בנימין דובינסקי וישעיהו משה כץ.

חייקל היה בעל נשמה יתרה, בחור יקר וטוב לב. „כל מה שתעשי ביום ששי, תגידי שזה לכבוד שבת״ — היה אומר לי אחי. מתמיד ושקדן, התמסר

בכל להט נפשו ללימודי התורה. ליום הכיפורים היה תמיד נשאר בראדון כדי לספוג את אווירת הימים הנוראים בהשראת ה„חפץ חיים". לאחי חייקל היתה הזכות להלביש ל„חפץ חיים" את המעיל. היתה זו זכות גדולה, שרק יחידי סגולה מבחורי הישיבה זכו לכך.

אחרי הימים הנוראים, היינו שולחים עגלה להביא את חייקל הביתה. פעם שלח אבי את אחי לייזר להביא אותו. כשהגיע לייזר לראדון, הכניס אותו חייקל לישיבה ואחר כך לביתו של ה„חפץ חיים". הוא התבשם מהקדושה האופפת את בית ה„חפץ חיים" שעשה עליו רושם בל ימחה והתחיל יום יום ללכת לבית־הכנסת להתפלל, למרות שלא היה דתי. אבי היה מאושר מאין כמוהו.

אחי מאיר יוסף סיפר לי, שבזמן כיבוש הגרמנים, כשהיה רעב ללחם, לא היה חייקל נוגע בלחם, עד שהיה בטוח שהלחם כשר ולא היה בקרבת חזיר.

חייקל היה פאר המשפחה שלנו ואבי היה גאה בו מאוד. באיזו שמחה וגאווה היה אבי הולך בשבת לבית־הכנסת יחד עם בנו חייקל; באיזו דבקות היו מתפללים יחד וחוזרים מבית־הכנסת.

עז היה רצונו של אבי שבנו חייקל יהיה רב בישראל, — ולו זכה לכך, לא היה מאושר ממנו בחיים. ואכן גדול בתורה היה חייקל והיה עומד לקבל סמיכות לרבנות. אלא שהגורל התאכזר לנו מאוד מאוד, ואבי לא זכה לכך.

בית וולוול הקצב

בית זה שברחוב סובוטניק היה אחד הבתים היחידים בעיירה, שבו שררה אווירה חמה ולבבית לכל המבקר בו. הדלת היתה תמיד פתוחה לכול וכל אחד התקבל בבית זה בחיוך וברוח טובה. רגש של רגיעה אפף אותך בתוך האווירה המיוחדת ששררה בבית הזה: הרמוניה ורוח

הנהגת קן „השומר הצעיר (1933): שרגא בליאכר (בישראל), נחמקה קצב, אסתר רחל שקולניק ומינקה מינץ, שניספו בשואה.
די אַנפירונג פון קן „השומר הצעיר" (1933).

טובה בין כל בני המשפחה, תמיד בחיוך על השפתיים, שקטים ונימוסיים ותמיד מוכנים לקבל כל אורח ואדם זר.

משהו מיוחד היה בבית הזה שמשך אליו את הנוער בעיירה. הבית שימש כמקום מפגש לנוער הדיבנישקאי. מהבוקר עד הערב היה הבית מלא — אם למשחק קלפים, דמקה, או בחזרות להצגות.

חביב ויקר הוא לי הבית הזה. הוא נחרת עמוק בנפשי ועד היום אני חולמת עליו, כאילו אני נמצאת בו ומבלה את שעותי היפות של ימי נעורי. וכל פעם שהרגשתי ריקנות בלב ועצבות היתה אופפת אותי, הייתי ממהרת אל הבית הזה, ותיכף בהיכנסי היה מצב רוחי משתנה כבמטה קסמים והייתי הופכת לאדם אחר — רגועה יותר, שקטה יותר, וכל הדאגות שהטרידו אותי היו ממני והלאה. את

הכל שכחתי ואני נמצאתי אז בעולם אחר.

הגורל התאכזר קשה למשפחה זו. חוץ מבן אחד יצחק, הנמצא כעת בארצות־הברית, לא נשאר אף אחד בחיים. היתה זו משפחה ענפה של 8 נפשות.

האב וולוול היה מדקדק לבוא לבית־הכנסת שחרית וערבית והיה חבר קבוע ב„חברת תהילים". בכל יום שבת אחרי הצהרים, לאחר תנומה קצרה, היה קורא את פרשת השבוע בטעמים ובתרגום אונקלוס.

יידל ומאנקע, שני בחורים חסונים טובי לב ואדיבים, כל עול פרנסת המשפחה היה מוטל עליהם. מאנקע הצטיין בגבו־רתו הפיזית וכשהיתה לפעמים פורצת תג־רה בין יהודים ולא־יהודים, הוא היה תמיד עומד בפרץ. הגויים התייחסו אליו בכבוד, בהרגישם את נחת זרועו.

על מאנקע מספרים: — בשעה שהובילו את כל המשפחה להורג בוורונובה והגרמ־נים התחילו להרביץ לאביו הישיש, קפץ מאנקה והלם בגרמני, עד שכדור פלח את לבו.

רחל היתה בחורה טובה ונשמה יקרה, היתה עוזרת לאמא בניהול משק הבית ובטוב ליבה ובניב אמריה היתה המארחת העיקרית ומנעימה את לב האורחים במי־לה טובה ובסיפור מושך.

נחמקה היתה חברה פעילה ב„השומר הצעיר", היתה גם בהכשרה, אבל לא זכתה לעלות ארצה. למדה בווילנה הנה־לת חשבונות ועבדה אחר כך בבנק.

הצעיר והמפונק במשפחה היה חייקל. הוא היה בחור כשרוני, למד זמן מה בישיבת ראדון, לאחר מכן התמסר כולו לרעיון הציוני. היה פעיל מאוד ב„השומר הצעיר" ונהפך לאחד ממנהיגיה. בחור חביב מאוד, היה מקובל מאוד על הנוער בעיירה. נעים הליכות, תמיד מחייך ורגוע. והחיוך על שפתיו לא נעלם עד הרגע האחרון.

„כפירות" מקן „השומר הצעיר" ומדריכתן מינקה מינץ ז"ל, בעת מסיבת פרידה לרגל עלייתה של חיה בלכר לארץ־ישראל (1934).

די גרופע „כפירות" פון „השומר הצעיר" (1934) און די מדריכה מינקע מינץ ז"ל, בעתן געזעגענען חיה בליאכער צו איר עולה זיין קיין ארץ־ישראל.

על מינקה מינץ ומשפחתה

אני מוצאת חובה נפשית להנציח את חברתי מינקע מינץ. הם גרו במחסן („מאגאזין") ברחוב גרניאן. אביה, יוסל ה„מאגאזינער" היה רוכל, שנאבק קשות על פת לחמו. אשתו אסתר היתה אחותה של שרה־לאה, אשתו של וולוול הקצב. כאחותה, גם היא היתה אשה שקטה,

צנועה ונושאת בדומיה את סבלה. הבן מרדכי היה בחור שקט וטוב לב, אך חלש וחולני מיום היוולדו. היה ידיד ורע טוב, עזר לאביו לשאת בעול קיום המשפחה.

הבת מינה היתה המוצלחת ביותר במשפחה. גבוהה, תמירה ובעלת עיניים תכולות חולמניות. יפת תואר ויפת מראה היתה וחביבה על הבריות. היתה בהכשרה, אך מסיבות שונות לא זכתה לעלות ארצה.

היו אלה אנשים שקטים וישרים. גם הם ניספו בגטו וורונובה.

בלה אשמן

הנכדה והבת מספרות...

לסבי קראו בנימין ורבות לא ידוע לי עליו. מעשה אחד שעשה נחרת עמוק בלבי. היה זה באחד מימי החורף הקרים. אמי חלתה בדלקת ריאות וסבי, שהיה אז בגיל 75, ירד מהתנור, ניגש אל אמי ואמר לה: „את עוד צעירה ויש לך ילדים קטנים, אני כבר איש זקן — אם גזירה היא מן השמים שמשהו רע צריך לקרות לך — אני מקבל עלי את גזר־הדין ואת העונש". לאחר זמן קצר הוא נפטר.

סבתי חוה מתה בגיל 93, ואף פעם לא היתה חולה. ביום פטירתה ניגשה אל אמי ואמרה לה: „הניה, את מכינה תבשילים לחג? תני לי קצת מרק, אני רוצה לטעום טעם של מרק פסח לפני הנסיעה — אני נוסעת הביתה". „מה את שחה?" — אומרת לה אמי — „הרי אנו מתמנים לסדר פסח ואת תסובי אתנו לסדר". „לא" — אומרת היא — „לכי, קראי לי את משה, אני זקוקה לו מאוד". כשאבי נכנס, היא אומרת לו: „לך הגד למיכל השמש, שיכרה לי קבר, אני חוזרת הביתה". אבי נבהל וסירב. סבתי לא הרפתה ממנו ובדמעות בעיניים הוא מילא את בקשתה. כשאבי חזר, סבתי קראה לו ואמרה: „משה, אתה רואה, אני מזיעה, זוהי זעה קרה, זוהי זעה אחרונה שלי"... אבי ניגב לה את הזעה — וכהרף עין היא גוועה בזרועותיו.

לאחר שעשו לה את החסד האחרון וקברו אותה, התיישבו כולם בבית הקברות „שבעה", כדי שלא יצטרכו לשבת שבעה בחג.

אבי היה איש עבודת־כפיים ועבד קשה כדי לפרנס את משפחתו, אך זה לא מנע ממנו לעסוק בעניני ציבור ובהגשת עזרה לנזקק. אבי היה אוסף כסף למעות חטים, וגם לעניים וחולים — כמתן בסתר. בליל שבת היה נשאר אחרון בבית־הכנסת ומחכה לעניים, שלא לקחו אותם לסעודת שבת, כדי לקחת אותם הביתה. תמיד היו בשבת מסובים על שולחננו עניים רבים.

עם כניסת הגרמנים, היה אבי מסתיר פליטים בבית, אע"פ שהדבר היה כרוך בסכנת נפשות. זכורני שאבי הסתיר שני בחורי־ישיבה אצלנו בבית, אחד מהם היה כמעט יחף. אבי הוריד את המגפיים מרגליו, נתן לו ואמר: „אני אינני עובד, אוכל להישאר בבית. אבל אתה יוצא לעבודה, קח את המגפיים".

בימי הרוסים קנה אבי דגן ושלח את בעלי לטחנת־הקמח לטחון — וחילק את הקמח לעניים.

שרה הינדה מובשוביץ

אמי עלתה ארצה ב־1922

אמי יונה היתה בתו של אליהו הקצב (עליע דער קצב). היא הגיעה ארצה בשנת 1922.

סבי אליהו היה מטופל במשפחה גדולה שמנתה אחת־עשרה נפשות, ובעיירה היו הרבה קצבים וההתחרות היתה גדולה, כך שמצבו הכלכלי היה קשה מאוד, וכל ילד שהגיע לבגרות, חיפש לעצמו מקלט מחוץ לבית ורובם התפזרו בעולם.

סבי מוצאו מאיישישוק ושם היו לו קרובי משפחה רבים. אחד מהם החליט לעלות ארצה. היתה זו משפחת שניידר. אבי ניצל את ההזדמנות וביקש את משפחת שניידר לרשום את אמי כבת נוספת במשפחה, ועל ידי כך לאפשר לאמי לעלות ארצה. וכך היא עלתה עם משפחת שניידר ארצה ועבדה בכל מיני עבודות כדי לפרנס את עצמה.

לאחר תקופה מסויימת היא הכירה את אבי יהודה ספיבק ונישאה לו.

לאחר נדודים ממושב אחד למשנהו, הם הגיעו לכפר־מעש והתיישבו בו ישיבת קבע. כאן נולדו לאמי שלושה ילדים: סימה, אליהו, ואני שרה.

היות ובכפר־מעש גרה גם משפחת מרדכי קפלן מדיבנישוק, הרי מטבע הדברים היינו מיודדים עם משפחה זו, ובעלי לעתיד, יוסף קשר קשרי ידידות אתי עד שבאנו בקשרי נשואין.

אמי, בהיותה עוד בדיבנישוק, היתה בעלת חנות מכולת קטנה בביתו של משה הפחח, בשכנות עם בית מרדכי קפלן. יוסף, בעלי בעתיד היה בא אל חנות אמי לבקש ממנה סוכריות. לאחר עשרות בשנים כשלאמי גדלה בת ויוסף היה מחזר אחריה, היה מזכיר לאמי את הסוכריות שהיתה מעניקה לו בדיבנישוק ושאת טעמם הוא מרגיש עד היום. אמי היתה מחייכת ואומרת:

— יש לי חוש מציאותי בחיים — עוד בגולה הכנתי לי חתן לבתי...

לאחר שהתחתנתי עם בעלי יוסף, עברנו לגור לרמת־אביב בתל־אביב. הוא נכנס לשירות במשטרת ישראל והגיע לדרגת קצין. זכינו גם לשלוש בנות: אורית, ליאת ועינת, הממשיכות במסורת הוריהם. אורית קיבלה פרס הצטיינות בבית־הספר על חיבור בשם „בית־אבי", המודפס בספר יזכור זה.

שרה קפלן

משפחת נפחים

מקצוע הנפחות היה מקצוע קשה ומייגע מבחינה פיזית. ובכל זאת, עובדה הסטורית היא, שבפולניה היה מקצוע זה נחלת היהודים בלבד. היו לכך בוודאי סיבות כלכליות ופוליטיות — ואין ברצוני לעמוד כאן עליהן. אך זוהי עובדה שאין להכחישה. אמרתי זאת כדי להדגיש שמקצוע הנפחות היה למסורת משפחתית אצלנו מדורי־דורות. סבי וסבא של סבי, אבי, אחי ואני עצמי המשכנו את המסורת המשפחתית ועסקנו במקצוע זה.

סבי היה נפח ואת הנפחיה קיבל בירושה מאביו. שם סבתי היה שרה פייגל.

סבי היה יהודי תלמיד־חכם והיו לו בנים יודעי־תורה. הוא היה אהוד ומכובד על האיכרים שבסביבה, שהיו באים אליו להחליף פרסות סוסים, לתקן גלגלי־עגלות ופסי־מגררות. הוא היה ידוע בשם יהודה הנפח, אבל מקרה אחד הוסיף לו לתואר זה, גם תואר רופא־שיניים. ומעשה שהיה כך היה:

איכר אחד שבא לנפחיה, התלונן לפני סבי על כאב־שיניים חזק. בימים ההם לא היו רופאי שיניים בעיירות קטנות, ואבי רצה לעזור לאיכר המסכן שהתפתל מכאבים. חיפש תחבולה — ומצא. היות ולסבי היה חוש הומור מפותח מאוד ובידעו שכאב שיניים אינו דבר מתמיד, אלא בא והולך חליפות, ניגש אל האיכר, הכניס את אצבעותיו לתוך פיו, אמר איזה לחש, והבטיח לאיכר, שכאשר ישוב הביתה, יחלוף הכאב. וכך אמנם קרה — הכאב עבר. האיכר הביא מתנה לאבי ואמר: „תצלת אותי, יודצ'קה"... וסיפר לקהל הספריים על פלאי יהודה הנפח, שהוכתר מיד בתואר „רופא־שיניים"...

סבתי היתה ידועה כאשה צדקנית וטובת־לב. אהבה לתת צדקה ולזכות גם אחרים במצוות הצדקה.

לסבי היו שש אחיות ושלושה אחים.

הבכור יודל נסע לארצות־הברית, אחרי שהתחתן. גם אחיו השני, דניאל, נסע לארצות־הברית; השלישי, אבי משה; אחותו רחל־מלכה, גם היא התחתנה בדיי־בנישוק ונסעה לארצות־הברית; צירה־לאה (לייקע), בחורה יפה ואינטליגנטית, היתה פעילה ב„בונד״ שלפני מלחמת־העולם הראשונה; היתה מנהיגה ונואמת בהתלהבות לפני הפועלים. פעם, באמצע נאומה לפני קהל בחורים ובחורות שהת־אספו ביום שבת ביער, לאסיפה בלתי לגלית, הופיעו שוטרים וחיילים והתחילו להכות על ימין ועל שמאל. לייקה נבהלה ולקתה במחלת־הנפילה, שכבה כמה חד־שים על ערש דווי ונפטרה. יתר האחיות התחתנו ועזבו גם הם את דיבנישוק.

לאבי היו שמונה ילדים: שכנה־איטשע, נפטר באמריקה; שרה שהתחתנה בוואר־שה, נספתה בידי הנאצים ב־1941, יחד עם בעלה ושלושת ילדיה; שלום־בר (דוב) שהתחתן ועבר לגור לאורן, שעל יד הגבול עם ליטא, היה לאחד הפרטי־זנים הנועזים בסביבות אורן. צירקה הת־חתנה עם אנטק מוואשא. הוא היה הרא־שון שהכניס בדיבנישוק לשירות את המו־נית. היה מסיע נוסעים פעמיים ביום מדיי־בנישוק לתחנת הרכבת בביניאקון ומשם היו נוסעים ברכבת לווילנה. אחותי ייני־טקה התחתנה עם מנדל „קראגעלע״. הששי — אני, זלמן יוסף; דובקה ויהו־דית עוד לא הספיקו להתחתן וניספו בוורונובה.

אני התחלתי את לימודי בבית־הספר העברי שהיה ממש ממולנו. מורי היו

משפחת משה ברנשטיין (1930). • די משפחה פון משה בערנשטיין (1930).

אינגולסקי, שלימדני לפי הספר „מראה עיניים" של מנוסביץ, והמלמד לייב־אריה שלימד אותנו תנ"ך ותלמוד. לימודי הופסקו על־ידי אבי שלקח אותי לעבודה.

אני התנגדתי לכך וברחתי אל קרובי ב„געראניון", אך אבי החזירני לעבודה, כי הייתי מאוד דרוש לו לעזרה בנפחיה. „המשפחה גדולה והצרכים מרובים" — היה טוען אלי — „אתה מוכרח לעזור לי לעבוד כדי שאוכל לפרנס את משפחתי הגדולה"! לבסוף נעתרתי לו ומאז עבדתי עם אבי בנפחיה עד שנפטר. לאחר מכן ניהלתי אני את הנפחיה.

בנעורי הייתי חבר „גורדוניה". הפעי־לים בתנועה זו היו אליהו איצקוביץ (נתנאלי) ויוסף בן הרב מובשוביץ. אחר־כך פרץ משבר בארץ ורוחות אחרות החלו מנשבות בעיירה.

שיחק לי מזלי ובדרך לא דרך הגעתי ארצה, בניתי לי בית ואני חי בחדרה עם אשתי רחל ובני היחיד משה.

זלמן ברנשטיין

בית יהודי רגיל

ביתנו היה בית יהודי רגיל, ככל הב־תים היהודיים בעיירה. אבא אדם פשוט, שהתפרנס מיגיע כפיים. אולם מאחורי הפשטות הסתתרה דמות אצילה ונפש עדינה, השואפת להשריש בלב הילדים אהבה לתורה ואהבה לאדם.

נחרטו עמוק בזכרוני אותם הימים משׁ־נות הילדות, שלא היה קיים עוד לא גן־ילדים ולא גננת, ואבי ז"ל היה ממלא תפקיד המחנך. הוא לימד אותנו בעל־פה את „ברכת השחר" — כל בוקר אחרי הברכה היה כל ילד צריך לגשת לאבא ולאמא ולהגיד להם „בוקר־טוב" ולתת נשיקה ביד — ובערב לפני השינה, להגיד לילה טוב. בשבתות היה עלינו לשיר „זמירות" יחד עם אבא, אף על פי שבקושי ידענו לבטא את המלים.

אבא ז"ל ציפה לגדולות מילדיו, אבל למגינת לבו לא זכה לכך. בגיל מסויים מופיע משבר אצל הילד והוא מפסיק ללמוד. זה כאב מאוד לאבא, והוא השתדל לשכנע בדרכי נועם. היה מצטט פסוקים מפרקי אבות.

אבי היה טוב־לב ודאג לילדי העניים. כשהכיתה של נחום סיימה את בית־הספר, דאגו ההורים לכיתת־המשך, ועל ההורים היה לממן את החזקת הכיתה. בכיתה זו למד ישעיהו משה כץ, שאמו האלמנה לא יכלה לשלם שכר לימוד. היו הורים שהתנגדו שישעיהו משה ילמד, אז קם אבי ז"ל ואמר: „מבני עניים תצא תורה, ואם ישעיהו־משה לא ילמד, גם בני נחום לא ילמד". נרגעו הרוחות וכולם הסכימו שגם הוא ילמד.

אבי היה איש שיחה ואהב הברה, השתתף ברצון בפעולות תרבותיות שו־נות. זכורני שאבי שיחק בתפקיד יעקב אבינו, שהיה התפקיד הראשי בהצגת „מכירת יוסף", שהציגו בעיירה. ההצגה עשתה רושם בעיירה והכניסה סכום הגון לספריה.

צפורה יודנפריינד ז"ל
(מבית לוין)

קווים לדמותו של ידידי אברהם קרצ'מר

עוד בצעירותי התבלט אברהם כילד כשרוני. אברהם ודודו ראובן קרצ'מר קורצו מאותו חומר: כשרוניים, חריפים, מתמידים ובעלי זכרון פנומנלי. בהיותו תלמיד ב„חדר" ניבא לו הרבי לייב אהרע עתיד מזהיר.

עם סיום בית הספר העממי, נסע אבר־הם קרצ'מר ללמוד בווילנה. שם השלים לימודיו בגמנסיה של סופיה גורביץ, ונת־מנה למורה באחת העיירות הסמוכות.

אברהם קרצ'מר

אברהם לא ראה בהוראה יעוד חייו אלא קרש קפיצה להמשך לימודיו העל־תי־כוניים.

בבית הספר הכיר את אשתו לעתיד, תמרה, שהיתה מורה לפולנית. יחד אתה נסע לפריז כדי לקנות השכלה גבוהה. התנאים היו קשים ביותר; לא היו להם כל מקורות הכנסה והם נאלצו לדאוג הן ללימודים והן לפרנסה.

הודות לרצונו העז וכשרונותיו הרבים הצליח אברהם להתגבר על כל הקשיים והמכשולים ולהשיג תואר מהנדס. הוא התמחה במיוחד בתעשיית השיכר והצליח בתחום זה מעל למשוער. הוא נתמנה למנהל בית־החרושת לבירה הגדול ביותר בצרפת, בעיר ליל. הוא נחשב לאחד המומחים ביותר בתחום זה בצרפת, ופירסם מאמרים רבים על נושא זה. אברהם קרצ'מר ביקר לעיתים תכופות בארץ, ופעם אף הגיע ארצה בראש קבוצת מומחים כדי לייעץ לתעשיית הבירה בארץ.

עם פרוץ מלחמת העולם גויס לצבא הצרפתי ונפל בשבי. אשתו תמרה סבלה רבות וכל נטל הטיפול בבתם היחידה נפל עליה, ועד שובו של בעלה עמדה בכך תמרה בכבוד. את בתם חנכו מתוך אהבת האדם ועם ישראל. היא סיימה את לימודי האוניברסיטה בהצטיינות ומשמשת כמרצה לפיסיקה באוניברסיטה, וזכתה בפרס הצטיינות עבור עבודות מחקר בתחום הפיסיקה. גם בעלה, שהוא ממשפחה יהודית מכובדת בצרפת, משמש מדען באוניברסיטה. אברהם זכה גם לנכדה העומדת לסיים בקרוב את לימודי הרפואה.

בצעירותו היה אברהם רחוק במידה מסויימת מהציונות, אך בשנים האחרונות היה לבעל תודעה ציונית וער לכל בעיה יהודית בארץ ובעולם. בשנה האחרונה יצא לגמלאות והחל עוסק בענייני תרבות וחברה. אשתו תמרה היא חברה נאמנה בחייו ושימשה לו משענת בכל מאבקי חייו.

אברהם אלתי

חאנע

מעז יצא מתוק: משה'קע ריבל'ס די בלינדע הלשין בפני ה„נ.ק.וו.ד." כי ברשותי מצוי אקדח עוד מימי הפולנים. בשעת חיפוש־פתע בביתי נמצא האקדח, ולאחר משפט נשלחתי לשנתיים מאסר לסברדלובסק. בספטמבר 1941 שוחררתי יחד עם כל הפולנים מהמחנות. לחזור הביתה כבר לא יכולתי, ולפיכך נשלחתי למחוז סטאלינגרד, שם עבדתי כשנה וחצי בקולחוז בשם „וואטורו". לאחר מכן הועברתי למכרות פחם ליד הגבול המונגולי ב„קעמעראווסקא אבלאסט" וגוייסתי בפקודת וואנדה וואסילעווסקה ל„ארמיה לודאווא" (הצבא הפולני העממי). תודות למבנה גופי החסון, מראי החיצוני ובמיוחד שליטתי המושלמת בשפה הפולנית ובסיגנונה, זכיתי לאמונם של הממונים עלי.

לאחר חקירה נשלחתי לקורס קצינים לעיר ראזיאן ולאחר חצי שנה הוסמכתי

חנן איישיסקי, קצין בצבא הפולני (1939).
חנן איישיסקי, אָפיציר אין דער פוילישער ארמיי (1939).

כקצין פולני. צורפתי לבריגדה הפולנית בראשות גנרל ברלינג שהתקדמה יחד עם הצבא הרוסי מערבה.

מסמולנסק עברנו לז׳יטומיר ומשם ל־ברדיצ׳ב וליערות לוצקיווערץ שבאוק־ראינה הפולנית. קיבלתי פיקוד על מחלקה בת 67 איש, צלחנו את הבוג והגענו ללובלין יומיים לאחר הכיבוש. לאחר מכן העבירו אותי, בדרך מקרה, מקצין קרבי לקצין בעורף ויכולתי לסייר בחופשיות מאחורי החזית ולראות את המתרחש. בלובלין ביקרתי במחנה המוות ולנגד עיני נתגלו לראשונה מעשי הזוועה של הגרמ־נים ביהודים. במחנה התגלגלו עדיין שלדי אדם, ערמות משקפיים, נעלי ילדים, מחסן שערות רחב־ידיים מרתפי עינויים ועוד. המראה המזעזע הותיר עלי רישומו והייתי נתון בהלם.

מלובלין הגענו לוויסלה, ובעת שהצבא חנה במבצר דמבלין סיירתי בעיר דמב־לין וראיתי מצבות עקורות המשמשות אבני מדרכה. בעיר עצמה לא היה זכר ליהודים.

ורשה היתה נתונה להרעשה חזקה של הפצצות מטוסים רוסיים, ויחידות גרמניות נראו משרכות דרכן בחוצות העיר ורשה, מי ברכב מי ברגל, הכל נעים מערבה, קרועים, בלויים, יחפים, ומגודלי זקן פרא.

ב־2.8.1944 היינו כבר מוכנים לחצות את הוויסלה, אך לפתע נעצרה המיתקפה הרוסית. מאוחר יותר התברר כי ה„ארמיה לודאווא״ בורשה, בראשותו של הגנרל בור קומרובסקי, פתחה במרד נגד הגרמ־נים במטרה לתפוס את השלטון לפני שה־צבא הסובייטי יחד עם הבריגדה הפול־נית הנלחמת לצידה יחצו את הוויסלה. הרוסים עצרו את ההתקפה והמתינו עד שהגרמנים יחסלו את ההתקוממות. גנרל ברלינג שלח שתי יחידות צנחנים שלחמו במשך כשבוע לצד המתקוממים בז׳וליבוז׳ וצ׳רניאקוב, אך המרד נכשל וב־2 באוק־טובר חתמה משלחת ה„ארמיה לודאווא״ על חוזה כניעה. הרוסים פתחו בהסתערות רבתי על ורשה המערבית וכבשוה במשך זמן קצר. גנרל ברלינג שילם בחייו על שהעז לשלוח צנחנים לעזרת המתקוממים והפיקוד על הבריגדה הפולנית על־שם קושצ׳ושקו נלקח ממנו ומאז נעלמו עקבותיו.

בקרבות על הוויסלה נפצעתי ושכבתי במשך מספר חודשים בבית־חולים שדה באוטבוצק. משהבראתי צורפתי שוב לבר־יגדה הפולנית ותוך כדי קרבות הגענו לפרוסיה המזרחית. באחת הקרבות שביתי שני חיילים גרמניים. באותו יום סבלה פלוגתי אבידות כבדות וכולי רותח משנ־אה לגרמנים חסלתי את שני הגרמנים במו ידי.

בערב התקשר אלי מפקד הגדוד סמיע־טאנין והורני למנות תחתי את סגני ול־התייצב במפקדה תיכף ומיד. כשהגעתי למפקדה שלף סמיעטאנין את האקדח

מנרתיקו וכשהוא פולט קללות עסיסיות כיוון מולי את האקדח. הדם קפא בעורקי.

לקחת שבויים? — שאל, ובלא להמתין לתשובתי הוסיף: היכן הם?

עניתי לו בתקיפות רבה: ידוע שאני יהודי ומה עוללו הגרמנים לעמי! דע לך שכל גרמני שאקח בשבי לא יחיה, ואתה עשה עמי כרצונך. מפקד הגדוד נרגע קצת ונשתתק ואז פנה אלי הסגן הפוליטי ואמר שמוטב היה לכל הפחות אילו חקרתי אותם, שהרי סבלנו היום הרבה אבדות. לאחר מכן נשלחתי חזרה לפלוגתי.

בעיירה מרקיש-פרידלנד נפצעתי קשה ואושפזתי בבית-חולים למעלה מ-4 חודשים, חזרתי ליחידתי שחנתה בביאלי-פאדלאסק ושם השתחררתי מהצבא.

חנן אושינסקי

על משפחת צבי שמידט (הירשל דער קאניוך)

אחרי חיסול גיטו וורונובה, נמצאו הירשל ומשפחתו בביאלה וצקה על יד וילנה, לא רחוק מסורוק טאטרוב. כשהלכתי לוילנה כדי להוציא מהגיטו קבוצה מאורגנת, אספנו גם אותו ואת משפחתו. בדרכנו חזרה נהרגו אשתו וילדו במלכודת של הגרמנים. צבי עצמו עם בן אחר שלו ברחו לדיבנישוק, ושם נרצחו על ידי הגויים.

זלמן דן קשטולסקי

אמנו חינה בת אברהם אליעזר ומרים לוין

במלים אלו מציב אני ציון עד לזכרך אמא, וממלא חובה קדושה שבזכרונותיך אנו מקפלים עוד מאות אמהות בעיירתנו.

אמנם, לא הלכת בגדולות ולא חוללת נפלאות בחייך, אך ברצוני להעלות שלושה אירועים השמורים בזכרוני עד היום.

בראשית המאה ה-20 התגברה המחתרת המהפכנית נגד הצאר, והצטרפו אליה יהודים רבים, וכבכל עיירה, התארגן תא של ה„בונד" בדיבנישוק אליו הצטרפה גם אמי בגיל 15. כחברת התא הוטל עליה ועל עוד שלושה בחורים לחסל את מפקד הז'נדרמריה המחוזית באושמינה, שהיה ידוע כעריץ ושונא יהודים.

בעברו במרכבה דרך יער „קלוויץ" בדרכו לדיבנישוק שימשה אמי בתפקיד משקיפה. הבחורים התנפלו על המפקד מאחור קשרוהו בחבל במהירות, ולפני שהספיק לשלוף את אקדחו הידקו חבל סביב לצווארו ולאט לאט חנקוהו. את הרכב השאירו כפות במרכבה והסתלקו.

את הבחורים הבריחה התנועה במהירות לחוץ לארץ. אמי חזרה חצי-מעולפת הביתה וקדחה כמה ימים במיטה. כשהתאוששה סיפרה את שאירע למפקד הז'נדרמריה. הורי העבירו אותה עד מהרה לקרובי משפחה לווילנה ושם התחילה ללמוד מלאכת-יד, ולאחר 3 שנים זכתה בתואר „מייסטר".

המקרה השני קרה בימי מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1914, ואני אז בן 7. הגרמנים השליכו אותנו מהבית והעבירונו לבית עץ קטן שהרטיבות והלחות אחזו בו.

באחד הימים הציק לי הרעב ורצתי אל בית סבי לבקש פרוסת לחם. בדרך עברתי בסמוך למשטרה הצבאית וראיתי על אדן החלון ככר לחם שלם. בקרבי התחוללה מלחמה בין תחושת הרעב ובין האיסור של „לא תגנוב". חשתי בהתכווצות פנימית ולא יכולתי להתאפק ו„סחבתי" את ככר הלחם מאדן החלון.

לא הספקתי לזוז, והרגשתי חבטה בפני, ולנגד עיני הופיע סמל משטרה גרמני, חובט בי וצועק בגרמנית. השתרעתי על הארץ, ואפי זב דם. הסמל לקחני על

זרועותיו והביאני אל המפקד. זה ראה אותי שוטט דם, ריחם עלי וציווה להחזיר לי את הלחם ואף לספק מדי יום ככר לחם למשפחה.

אמי לא היתה אז בבית היא השתתפה יחד עם כל נשי העיירה בהוצאת תפוחי אדמה בחווה של „אלברטינה", לפי פקודת הגרמנים. היא חזרה שבורה ורצוצה, שכן הגרמנים הפליאו בה מכותיהם על שלא יכלה לעמוד בקצב העבודה יחד עם נשי־הכפר. כשראתה אותי פרצה בבכי, עטפה אותי בתחבושת קרה והתחילה לנחמני. כשהגישה לי פרוסת לחם, סרבתי לאכול וצעקתי „לא! לא אוכל לחם גנוב, אלוהים יעניש אותי". אמי הרגיעה וניחמה אותי באומרה שאני צעיר ועשיתי זאת שלא מתוך כוונה ועל כן אלוהים יסלח לי.

תמה המלחמה ובינתיים נוספו עוד כמה ילדים בבית והחיים שבו למסלולם התקין. בהיות ביתנו מרווח, היו פועלים בחדר המלאכה, וסוחרים מערי השדה באו לקנות מעילים ואמי „מנצחת" על הבית ודואגת שלילדים לא יחסר מאומה. היא עשתה כל מאמץ שילדיה יתחנכו על המסורת היהודית ויוכלו ללמוד מקצוע על מנת להתפרנס בכבוד.

מאז עזבי את הבית חלפו שנים רבות. הרבה חוויות וזכרונות טושטשו, באו זמנים חדשים, הכל השתנה ונשארו רק זכרונות.

בשורות אלו, הקדשתי לך, אמי, הוקרתי לך. חיית אמנם מתוך רווחה כלכלית, אבל חיי עבודה קשים. גידול בנים וניהול בית עם פועלים רבים אינם דברים של מה בכך, מה עוד שעשית הכל באהבה ובמסירות, ולעולם לא התאוננת, תמיד שקטה, רגועה וחייכנית; כמו שאומרים אַ „יידישע מאמע", עד בוא היום המר והנמהר.

ת.נ.צ.ב.ה.

אליהו נתנאלי

כאלה הם היו...*

שלהבת אהבה יקדה בליבם
ובאש שנאי ישראל
קידשו את קדושת העם.

הרב יוסף רודניק זצ"ל

עיירה קטנה היתה עיירתנו דיבנישוק, אך חן מיוחד היה נסוך עליה. בתיה הלבנים הזדקרו מעל בקעה נישאה וסביב לה היו יערות עצי אורן שנסכו עליה ריח משכר וקסום.

בשלוה זרמו החיים בעיירה קטנה זו, כמי הבדולח הזכים של הנחל שזרם לאיטו בשולי העיירה. יום רודף יום ללא שנוי, ללא תמורה וללא חידוש.

לפתע קרה משהו שהסעיר את השלוה: הרב מובשוביץ עזב את עיירתנו ונסע לארצות הברית, ולדיבנישוק החלו נוהרים מועמדים לכהונה רמה זו. אחרי תקופה סוערת של ויכוחים נבחר לרב דמתא הרב הגאון ר' יוסף רודניק. עד היום זכורה לי הופעתו הראשונה: גבה קומה היה, יפה־תואר, פניו קורנות, זקנו עשוי לתפארה ועיניו התכולות מפיקות רוך ואהבה. לא ייפלא איפוא כי במבט ראשון שבה את לב רואיו. קבלת פנים נלהבת ערכו לו האנשים בפרוור העיירה, ובכבוד רב ליוו אותו לבית משכנו.

לא עברו ימים רבים, והרב הופיע בבית הספר. שם בחן הרב את התלמידים, והזמין את המוכשרים שבהם להצטרף לשיעורי התלמוד שניהל בבית הכנסת. שיעורי התלמוד של הרב היו חויה בלתי נשכחת: כסיפור, במשל ובניגון היה מרתק את התלמידים לסוגיה שבתלמוד, ושומעיו היו מתעלים לעולם רוחני, עולם של אגדה ודמיון.

* המאמר הזה, מפרי עטו של מר בנימין דובינסקי, מהווה סקירה מאלפת על עשרות דמויות מדיבנישוק — החל מהרבנים ועד בני־עמך.

הרב פעל ללא ליאות למען החדרת רוח התורה והתודעה הלאומית הציונית בקרב הנוער בעיירה. בעין אבהית אך בוחנת היה מלווה את צעדיו של כל צעיר בעיירה, ושמחתו היתה גדולה כש־היה מצליח לשלוח בחור צעיר לישיבת ראדון המפורסמת ששכנה לא הרחק מעיי־רתנו. בהשפעתו ביליתי אף אני כמה שנים בישיבת ראדון. במיוחד היתה גאוו־תו על שני חניכיו, ישעיהו משה כץ וחייקל איצקוביץ, שלמדו שנים רבות בישיבת ראדון, הצטיינו בכשרונותיהם ובבקיאו־תם המעמיקה במשנה ובתלמוד, ועמדו להיות מוסמכים לרבנות.

הוא היה לא רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים, ואף את בנו אברהם שלח לישיבת ראדון, בה למד הבן שנים רבות והגיע להשגים נאים בתלמוד ובפוסקים.

ישעיהו משה כץ וחייקל איצקוביץ ניספו בגולה ובן הרב אברהם יבל״א נמצא עמנו בארץ. הוא השתתף במלחמת השיח־חרור וכעת מקדיש את זמנו לחינוך הדור הצעיר. הרב יוסף רודניק נפטר בהיותו בשיא כוחו ופעילותו הציבורית, ותוכ־ניות רבות לפניו. מותו השרה אבל כבד בעיירה וסביבותיה, ולהספידו באו כל הרבנים מהעיירות הקרובות: הרב רבינו־ביץ מלידה, הרב רוזובסקי מאיישישוק, הרב פרלמן מאיביה, הרב שמולזון מאוש־מינה, הרב סכרוב מטראב, שני הרבנים מוורונובה, הרב פיין מבליצה, והרב אלי־עזר קפלן מראשי ישיבת ראדון.

הרב יוסף רודניק עסק בפעילות ציבו־רית ענפה. הוא היה פעיל בכל המוסדות הדתיים במחוז ווילנה והסביבה, והשרה עליהם מרוחו הטובה. כרב, היה אהוב על כל האוכלוסיה בעיירה. הוא היה לא רק מנהיג רוחני כי אם גם אב מסור לעדתו. דלתו היתה פתוחה תמיד לכל בעלי לב דואב ורוח נכאה. עבור כל אחד מהם היו שמורים עימו סעד רוחני ובשעת הצורך גם עזרה חומרית. הרב יוסף רודניק כיהן כרב בדיבנישוק משנת 1925 עד שנת 1933.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

אברהם אביר (רודניק)

דמותו המופלאה של הרב יוסף רודניק התבלטה בזהרה, לא רק באהבת עם יש־ראל אלא בלהט התמידי והצמאון הנפשי ללימוד התורה. באחת משיחות החולין שלו הוא סיפר קורות אותם ימים שלמד בנערותו בישיבת וולוז׳ין וכיצד נזדמן פעם לווילנה ועמד סמוך לחלון הראווה של חנות ספרים שעות ארוכות וקרא מתוך ערגת נפש את שמות הספרים ומחבריהם, שנבצר ממנו להשיגם.

את הלהט הזה העביר הרב אל תלמידיו הצעירים בעקביות ובעקשנות מתוך חיבה ואהבה. כדי לתת לנוער דוגמה אישית, צירף ללומדי דף הגמרא את בנו אברהם. את אברהם שלח גם בין הראשונים לישי־בת „אוהל תורה״ בברנוביץ, שבראשה עמד י. וסרמן, שהיה ידוע ומפורסם כפד־גוג גדול בהקניית יסודות התלמוד לפרחי הישיבה. אחר־כך המשיך אברהם את לי־מודיו בישיבת „חפץ חיים״ בראדון, והוס־מך לרבנות על־ידי הרב פילובסקי, חבר מועצת הרבנות בווילנה.

כדי לשלב תורה ומדע סיים אברהם בית ספר תיכוני בווילנה בשפה הפולנית, ועלה ארצה בשנת 1937 והתקבל כתלמיד מן המניין באוניברסיטה העברית בירוש־לים. במקביל נתקבל כתלמיד בבית המד־רש למורים „מזרחי״ בירושלים, וסיים אותו בהצלחה.

לאחר מכן עבד כמורה בבית־הספר הממלכתי דתי „בילו״ שבתל־אביב.

בזמן מלחמת העולם השניה התגייס מטעם הסוכנות לנוטרות, ושמר על חופי

הארץ, ועשה כמיטב יכולתו כדי לסייע בהעברת העולים לארץ.

עם פרוץ מלחמת השחרור התגייס ל־צה״ל והשתתף בקרבות רבים ומרים נגד האויב. אחרי המלחמה יסד יחד עם חיילים משוחררים דתיים, את המושב חמד, ומנהל במקום זה את ביה״ס האיזורי של הישובים הדתיים.

שלשלת לומדי התורה במשפחה זו נמשכת. בנו של אברהם, הנקרא על שם סבו יוסף, מקדיש את חילו לתורה בישיבה בירושלים. בנה של בתו של הרב יוסף רודניק, בריינע, הנקרא גם הוא על שם סבו, יוסף אלוני — הוא מחשובי המדענים במכון ויצמן ברחובות.

הרב אהרון טייץ

הרב אהרון טייץ, שנתמנה לרב אחרי מות אביו החורג יוסף רודניק, נתברך בכמה סגולות־יסוד נדירות למדי. הרב אהרון טייץ היה בעל הדרת פנים. אצילות ושלוות נפש איפיינו את מראהו, ידיעות בסיסיות בש״ס ובפוסקים והשכלתו החילונית היתה רחבה למדי. הזדהות נפשית עם המסורת וההוויה הרוחנית של מורשת ישראל הם שהכשירו אותו לתפקיד האחראי של רב עיירתנו.

אהבת התורה והמדע היו טבועים בחותם אישיותו, ולאחר שרכש ידיעות בסיסיות במשנה ובתלמוד שם פעמיו לווילנה, ירושלים דליטא, במגמה לרכוש חכמה וידע. תוך תקופה קצרה למדי סיים את לימודיו בסמינר „מזרחי״ ואת הגמנסיה העברית בווילנה ועבר לבית המדרש לרבנים על שם „הילדסהיימר״ בברלין.

כשנודע למנהל בית מדרש על היותו נצר למשפחת רבנים שאלו אם יוכל לבחון אותו בסוגיה קשה בתלמוד. ודאי, השיב אהרון ללא היסוס. ואם אבחן אותך במסכת „זבחים״? היקשה המנהל. תוכל לבחון אותי גם במסכת „זבחים״ ענה אהרון, למרות שזו הקשה במסכתות. ואכן הוא בחן אותו במסכת „זבחים״ והתפעל מידיעותיו ומבקיאותו.

שהותו של אהרון בברלין היתה קצרה מאוד. הרוח הגרמנית ששררה במוסד ביחס לערכי היסוד של היהדות היו זרים לרוחו הספוגה רוח ותורת ישראל וערכי המוסר של ר׳ ישראל סלנטר. הוא חזר הביתה ומשם יצא לישיבת החפץ־חיים בראדון בה הוסמך לרבנות.

מעמדו בישיבה היה מכובד מאוד והיה אפוף כבוד והערצה, אולם הוא לא התנשא והיה ענו. עזרתו לכל בני דיבנישוק שלמדו בראדון היתה — רבה. הוא דאג לשלומם, למצבם הכלכלי ובמיוחד להתקדמותם בתלמוד ובתורת המוסר. בני טיפוחיו היו חייקל איצקוביץ וישעיהו־משה כץ מהם ציפה לגדולות. איני בוש להודות שהוא עיצב אף את אישיותי וראיתי בו סמל השלמות המוסרית והתורנית.

לאחר שנתמנה לרב העיר הצליח לכבוש את אמונם של בני העיר והאצולה הפולנית בהופעתו האצילה, בדיבורו הנאה ובלשון הפולנית השוטפת בעזרתה קנה את ליבם.

בשנות השלושים המאוחרות, אחרי עלייתו של היטלר לשלטון, גברה מאוד האנטישמיות בפולין ומצב היהודים היה בכי רע מבחינה כלכלית ומבחינה פוליטית. הרב אהרון טייץ ניצב בפרץ כאריה ונלחם בכל גילוי של אנטישמיות ונאבק על זכויותיו של כל יהודי. בהופעתו המרשימה ובזיו פניו, בשיקול דעתו ובשיחתו הקולחת בנעימות וברוחו הטובה כבש את ליבו של הסטרוסטה (מושל האיזור) באושמנה ובזכותו הוקלו כמה הגבלות חמורות והופחתו המיסים הכבדים שהוטלו על היהודים בפולין.

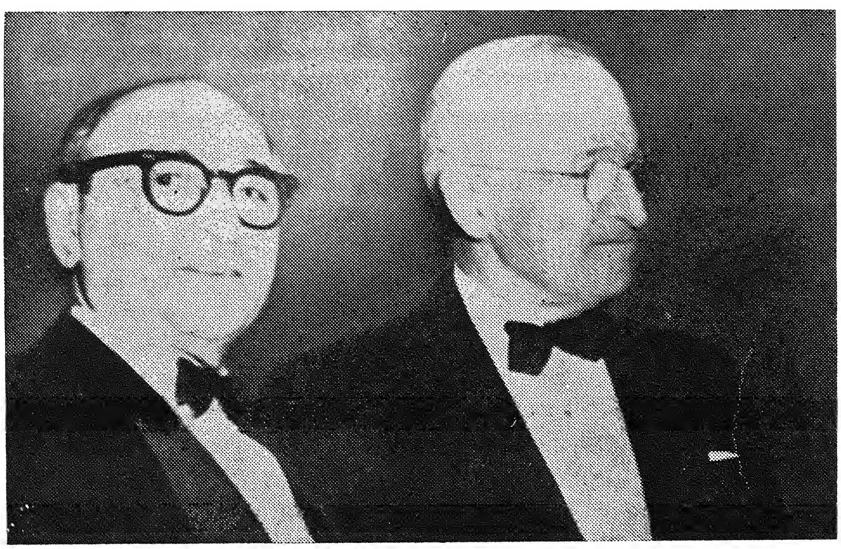
עם כניסת הסובייטים לעיירה נאלץ הרב ליטול את מקל הנדודים, ויחד עם אשתו וילדיו חצה את הגבול לווילנה.

בווילנה חי במצוקה גדולה ככל הפליטים שהגיעו למקום בהמוניהם. הוא חיפש דרך לעלות ארצה, אך מזלו לא סייע לו והוא נספה יחד עם משפחתו בפונאר בווילנה.

הרב חיים יודל הורביץ

הרב חיים יודל הורביץ הוא אחת הדמויות המקוריות והמעניינות בנוף האמריקאי. בן זה של העיירה הקטנה והנידחת הצליח וניבחר למישרה הרמה של „מזכיר משגיחי הכשרות" של יהודי ניו־יורק והסביבה. במסגרת תפקיד זה ממונה הרב על אלפי משגיחי כשרות ואחראי על עשרות אלפי מפעלים, איטליזים ובתי־חרושת המייצרים מזון. כל מפעל המצוי תחת השגחתו של הרב חיים יודל הורביץ עובר בדיקת כשרות, אשר מקנה לתוצרתו את האות U, שהיא סימן מוסכם לכשרות. תוצרת המסומנת ב־U מקובלת לא רק על היהודים, אלא אף על הנוצרים, המעוניינים בסחורה נקייה, טרייה ובעלת איכות גבוהה. הרב הוא דמות פופולרית ומכובדת ביותר בעיר ניו־יורק, ואנשים נכבדים וחשובים מחפשים את קרבתו.

הרב הורביץ ניחון בסגולות רבות: הוא חכם, פיקח, נעים הליכות ומקובל על הציבור; ידיעותיו בתורה ובחכמת ישראל רבות; דבריו מתובלים באימרי כנף ובמאמרי חז"ל השובים את האוזן ומשמחים את הלב. לרב חיים יודל לב יהודי חם, הוא קשור בכל נימי לבו לעברו, ובעיקר אל תקופת הילדות שבילה בעיירת־מכורתו. מסיבות אלו הוא הינו חבר מסור ב„רעליף", נחשב לאחד מעמודי התווך שלה ומפעיליה העיקריים. כל עוד היתה העיירה קיימת, היה ביתו של חיים יודל הכתובת העיקרית אליה היו פונים ראשי העיירה בעת צרה ומצוקה, ואמנם מצאו אצל הרב אוזן קשבת ויד נדיבה.

בן עירנו הרב חיים יהודה (הרי) הורביץ ז"ל, בצילום עם נשיא ארה"ב, טרומן (1945).
אונדזער לאנדסמאן, רב הערי (חיים) יהודה האָרוויץ, פאָטאָגראַפירט צוזאמען מיט פרעזידענט טרומאן אין די פאר. שטאטן (1945).

הרב חיים יודל הוא מטבעו איש ציבור ואיש המעשה. בפעילותו הציבורית הענפה והמקיפה שטחים רבים רואה הוא משימה חשובה ויעוד בחיים, והוא מסור לה בכל נימי נפשו. במיוחד ניכרת תרומתו של הרב בגיוס כספים עבור המג־בית המאוחדת. כאות הוקרה לפעילותו זו נטעה הקק״ל יער על שמו.

אברהם נח שלומוביץ, שו״ב העיירה

אברהם נח שלומוביץ, או כפי שנקרא בעיירה, אברהם נח דער שוחט, היה דמות מקורית ומעניינת. דמותו היתה מזיגה מופלאה של תלמיד חכם ואיש המעשה כאחד. דואג לענייני הציבור ורב פעלים בענייני הפרט.

בעיירתנו נהוג היה שרבים היו יוצאים ביום חמישי לשוק, קונים עגל או כבש לשבת ומזמינים את השו״ב כדי שישחט ויכשיר את הבשר לכל השבוע. בתוקף נסיבות אלו נהג אברהם נח לבקר אצל רוב אנשי העיירה והיה בקיא בשמחתם וביגונם. אזנו היתה תמיד כרויה לכל נצרך ולכל לב כואב ודואב, והוא ניסה לעזור, לנחם ולעודד בעצה ובמעשים כמיטב יכולתו.

נוהג היה בעיירה שהשוחט היה לוקח את הטחול מכל בהמה גסה. ראוי להזכיר כי הטחול לא היה עולה אף פעם על שולחנו של השו״ב: תמיד נמצא יהודי נצרך שהטחול היה מוצא אליו את דרכו כמתן בסתר.

אברהם נח אמן היה במקצועו, הן בהכנת החלף והן בבצוע השחיטה. הקצבים היו מתפלאים מזריזותו ומיכולתו המקצועית. מעולם לא יצאה טריפה מתחת ידו. הוא היה גם מוהל מוכשר ביותר והיה גאה על כך שכל הנוער בעיירה הם בניו, משום שהובאו על ידיו בבריתו של אברהם אבינו.

כל חייו היה בעל תקיעה בבית המדרש החדש. לביצוע מלאכת קודש זו היה מתכונן בדחילו ורחימו. בראש השנה כשהיה אברהם נח עולה על הבמה בלבוש לבן, ובקולו הנעים מסלסל „מן המצר קראתי יה״, היתה דממת מוות שוררת בבית הכנסת, והקהל היה דומם, מלא מתח וציפיה לנוכח המעמד הקדוש הזה. קולות התרועה היו משתפכים ומתגלגלים אז בחלל האולם, והקהל היה אחוז חרדת קודש.

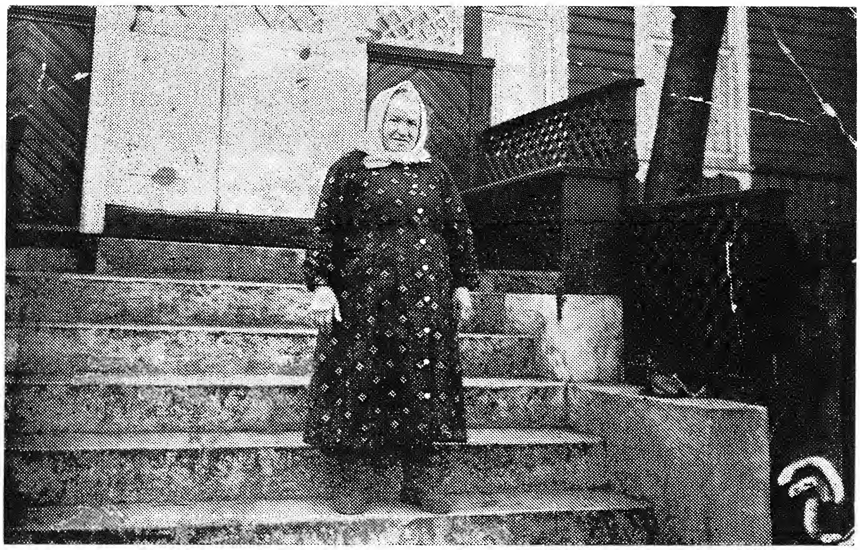
אברהם נח השתתף בכל הענינים הציבוריים בעיירה. הוא היה חבר בוועד בית־הספר בו למדו ארבעת ילדיו, היה מגבאי בית הכנסת החדש, חבר מסור בוועד הקרן הקיימת, חבר פעיל במזרחי ויחד עם אליהו מזה הפיץ שקלים למען התנועה.

בימי הגב׳ פריסטור, כשהשחיטה בפולין נאסרה מטעמים הומניטריים כביכול, נסע אברהם נח לביאליסטוק ולמד בה את מלאכת הניקור. הוא למד זאת, אף שהלימודים עלו בכסף רב, כדי להתגבר על מחסור הבשר בעיירה.

אברהם נח נשא לאשה את מניה ברטנובסקי, שאביה היה אחד מהנכבדים ביותר בעיירה. חותנתו רייזל ברטנובסקי היתה אשה חכמה וצדקנית, אשר עשתה צדקה בסתר ובגלוי וקיבלה בסבר פנים כל אורח ושכן. ביתם של חותניו היה בית חם ונעים ותמיד מלא אורחים מבוגרים וצעירים. מורים, שעבדו בבית הספר וגרו מחוץ לעיירה, התאכסנו תמיד אצל רייזל ברטנובסקי.

לא נתמזל לאברהם נח מזלו בחיים. אשתו מניה חלתה במחלה ממארת. היא שכבה שנים אחדות על ערש דווי ונפטרה בדמי ימיה. הוא ובניו מצאו את מותם בוורונובה יחד עם כל קדושי דיבנישוק.

מוצאו של אברהם נח השו״ב מהעיירה ביליצה. בעיירה זו כיהן הרב יוסף רודניק זצ״ל לפני שהתמנה כרב בדיבנישוק.

רייזל ברטנובסקי ז״ל, על מדרגות ביתה ברחוב וילנה.
רייזל באַרטנאַווסקי, פאר איר הויז אויף דער ווילנער גאַס.

אביו של אברהם נח, ר׳ שלמה שלומוביץ, היה ירא־שמים ומופלג בתורה, רחום ומוקיר רבנן. אימו, שיינע רייזל ז״ל, היתה אשת חיל ויראת אלוקים, והשתדלה שבעלה לא יופרע מתלמוד תורה. לר׳ שלמה ולשיינע רייזל אשתו היו שני בנים ושתי בנות. הבן הבכור, ר׳ דוב צבי, היה שו״ב בדיבנישוק, ואחרי מלחמת העולם הראשונה היגר לארצות הברית. במקומו נתקבל אחיו הצעיר, ר׳ אברהם נח, ששימש כשו״ב העיירה עד שהוכחדה על ידי הנאצים ושותפיהם.

ת.נ.צ.ב.ה.

אריה לייב רוגול

הציוני המסור והנאמן.

אריה לייב רוגול, דמות מופלאה בעיירתנו, שהקדיש את חייו להגשמת הרעיון הציוני. בהיותו ילד ספג בבית הוריו אווירה ציונית והחליט להקדיש את חייו למטרה זו.

אריה־לייב היה בין הראשונים בעיירה שנענה לקריאתו של משה לילינבלום להירתם לפעולת „חיבת ציון״ ועסק באיסוף כספים למען המושבות הראשונות בארץ.

עם הכרזת הציונות הפוליטית של הרצל נרתם במרץ להפצת תורתו של חוזה המדינה. רוגול היה בין בעלי המניות הראשונים של „אנגלו־פלסטין בנק״. הוא ניהל את הפעילות הציונית בעיירה מאז קום התנועה הציונית. הוא הפיץ שקלים של כל הקונגרסים הציוניים והיה ראשון לרוכשי השקלים. ביתו שימש בית ועד לחכמים ובו התאספו ציוני העיירה לקרוא את „הצפירה״ ולתאם את הפעילות הציונית.

החל מהקונגרס הראשון היה בא־כוח התנועה הציונית של המרכז בעיירתנו, ועם יסוד הקק״ל היה המורשה מטעמה בעיירה ועסק באינטנסיביות רבה באיסוף כספים למען הקרן הקיימת לישראל.

במלחמת העולם הראשונה, בשנים

1914—1919 כשהרעב פשה בעיירה, איר־גן אריה־לייב עזרה לנצרכים. הוא נבחר לציר של עיירתנו בוועידה המחוזית הרא־שונה של „יעקאפא" שהתקיימה בווילנה בימים 8—9 בספטמבר 1919, ושדנה בדבר העזרה הדרושה לעיירות הסובלות מרעב.

עם הקמת השלטון הפולני בעיירה נרתם אריה־לייב ביתר שאת לעבודה הציונית ויקירינו בני עיירתנו דיבנישוק, שבחיקם גיות בעיירה. במיוחד התמסר לפעילות קק"ל וכיהן כראש הקרן הקיימת עד שנפל למשכב.

הרשות הפולנית הביטה בעין רעה על „השומר הצעיר" בטענם, שהם „קומו־ניסטים לאקספורט" ודרשו ערבות ממנ־היגי הקהילה היהודית שלא יעסקו בפ־עולה עוינת למדינה. אריה־לייב רוגול, שהיה בעל בית המרקחת היחיד בעיירה והיה מעורב עם האינטלגינציה הפולנית ומקובל עליהם, חתם על ערבות לפעילות „השומר הצעיר" ו„החלוץ" ועל־ידי כך איפשר את פעילותן הסדירה.

לעולם לא אשכח את המחזה בשנות העשרים המאוחרות בעזרת הנשים של בית־הכנסת החדש כשאנו צעירים בני 14—15 יושבים ושותים בצמא את דבריו של אריה לייב החוצבים להבות אש, על הציונות ועל תקומת המדינה העברית שהוא צו השעה. הוא היה כבר אז חולה במחלה מסוכנת, ידיו רעדו, אך קולו רעם ופניו נאדמו, והוא הדביק אותנו באותו להט ציוני שהיה אחוז בו, והמ־ריץ אותנו לפעילות ציונית.

כל משאת נפשו היתה לעלות עם משפחתו ארצה ולמימוש מטרה זו שלח, כחלוצה, את בתו שולמית לארץ־ישראל ומה רבה היתה אכזבתו כשבתו חזרה מהארץ. את כאבו הסתיר בלבו ולא הראה ברבים, אך הוסיף לתכנן לעלות עם מש־פחתו ארצה.

לאחר שפרצה שריפה בבית המרקחת שלו וביתו עלה באש נשבר כליל, נפל למשכב ולא התאושש עד שנרצח באכז־ריות על־ידי הגרמנים בגיטו וורונובה.

בית מרקחת של אריה־לייב רוגול. ● די אפטייק פון אריה לייב ראָגאָל.

הרמן פוקס ז״ל, רעיתו שולמית ואחיה הירש רוגול ז״ל, בבית־המרקחת שלהם ברחוב השוק, ב־1937.

הערמאן פוקס, זיין פרוי שולמית און איר ברודער הירש ראָגאָל ז״ל, אין זייער אפטייק אויף דער מארק־גאס, אין יאָר 1937.

היתה זו אחת הדמויות הנדירות בנוף העיירה, אדם שחינך כמה דורות לציונות ולבנין הארץ, והודות לו נותרו בחיים צעירים רבים, שנשמעו לקריאתו ועלו ארצה.

יד זדונית קטעה פתיל חייו וקללת אלוהים תחול על רוצחי עמנו.

ת.נ.צ.ב.ה.

הרמן פוקס ז״ל

(דברים שנאמרו לרגל הסרת הלוט מעל אנדרטת הזכרון ביער בן־שמן לזכרו של הרמן פוקס ובתו לילי, שניספו בגיטו לידה).

ברגע זה אנו מתייחדים עם שתי הנשמות הטהורות, נשמת הרמן פוקס, בעלה של שולמית ונשמת בתה לילי שעלו לגרדום ועוונם אחד ויחיד — היותם יהודים.

יחד עם שתי נשמות טהורות אלה עולות ממעמקים נשמותיהם של כל אחינו ויקירנו בני עיירתנו דיבנישוק, שבחיקם גדלנו, מפיתם אכלנו ומהם ספגנו את העוז לעמוד על נפשנו ולהלחם על יחודנו הלאומי והדתי.

לבנו שותת דם כי הנה גופותיהם מוטלות שורה ארוכה בתעלות גיא ההריגה, המוות נשקף מעיניהם והם נדמו לעולמים.

שולמית ענוגה זו, בת ר׳ אריה לייב רוגול, שבורה ורצוצה מהלם האסון שפקד אותה, אך איתנה בדעת וברוחה, לנקום את הדם הטהור השפוך. שולמית אימצה בכל עוז כוחה את המקלע ויחד עם אחיה זליג יצאו ליערות ליפיצאנסק לגאול את דם הקדושים. את מכאובה, שאין לו אח במכאובים, יצקה לברזל עשת ולכדורי פלדה והלמה באוייב בנקמת אם דואבת.

בעלותה למולדת נחושה היתה החלטתה להקים גל־עד ליקיריה. ואכן היום משתתפים אנו בטכס נטיעת החורש ביער בן־שמן על שם בעלה ובתה.

יהי גל־עד זה לפיד אור לקדושי עיירתנו ועדות חיה ומרשיעה כלפי עולם אדיש שעמד חסר מעש לנוכח הזוועה.

מצבה לזכרם של הרמן ולילי פוקס, קרבנות השואה, ביער בן שמן של קרן הקיימת.
אַנדענק־שטיין פאר הערמאן און לילי פוקס, קרבנות פון די דייטשע רציחות, אינעם וואלד בן שמן פון קרן קיימת.

נתן איצקוביץ

(קווים לאישיותו ולפעילותו הציבורית)

נתן ניחן בתכונות רבות המאפיינות עסקן ציבורי. היה בעל הופעה נאה, חיוך נעים היה נסוך תמיד על שפתיו, ועיניו הגדולות, המפיקות רוך ואהבה, היו כובשות את לב הזולת. איש שיחות היה: ספוריו ובדיחותיו המפולפלים ואמרותיו השנונות היו נוגעים ללב כל אדם, כי אצרו בחובם את טעם החיים.

נתן איצקוביץ, או „נתן דער שניידער" כפי שקראו לו בעיירה, נחשב לאחד ממנהיגי העיירה החשובים ביותר ולא היה דבר גדול או קטן אשר נפל ללא ידיעתו. הוא היה ה„לווניק" בגמינה (ציר במועצה העירונית), היהודי היחיד. היה גם בין מייסדי בית־הספר העברי ומפעיליו העיקריים, ועשה כמיטב יכלתו להחדיר בתלמידיו אהבה למסורת היהודית ולרעיון הציוני הלאומי. נתן היה גם מגבאי בית הכנסת החדש ודאג לשיפוצו כדי לשוות לו מראה נאה.

כנהוג בעיירות פולין היו עניני ציבור חשובים נקבעים בשבת בבית־הכנסת על ידי עכוב הקריאה. לעיתים נתגלעו חלוקי דעות עמוקים בקהל והדיון היה סוער ומייגע, הרוחות היו מתלהטות ונדמה היה שהענין לא יבוא אף פעם לידי סכום. אז היה איצקוביץ נוהג לעלות על הבמה ולומר: „רבותי! שמענו כאן דעות לכאן ולכאן, אבל לפי עניות דעתי (לויט מיין נארישן שכל) כך וכך הוא הענין. וראה זה פלא! בקהל השלך הס, ודעתו של נתן התקבלה על הכול.

נתן היה חדור רוח ציונית לוהטת והעניק את חסותו להסתדרויות הציוניות בעיירה: הוא טיפח, עודד וסעד אותן ללא ליאות במילים ובכסף. הוא לא רק נאה דרש אלא גם נאה קיים: בנו הבכור, אליהו, היה ממיסדי ה„חלוץ" בעיירה ובין ראשוני החלוצים שעלו ארצה. אליהו איצקוביץ עזב בית אמיד וחם כדי לעבוד בכבישים ובפרדסים. הוא סבל מקדחת ולא פעם רעב ללחם, אך נשבע לבנות את

הארץ למען תוגשם משאת נפשו — הקמת מדינה יהודית בארץ. השראתו הרוחנית של אביו היא שהנחתה אותו בדרך קשה זו.

נתן לא הסתפק בכך שבנו נמצא בישראל, ולאחר כמה שנים שלח גם את בתו היחידה ביילקע לארץ ישראל. הוא עצמו התכוון לעלות ארצה, אך הגורל לא סייע בידו.

לנתן, אשר היה סובלני בענייני דת, היתה זיקה עמוקה לתורת ישראל ומסורתו וגם בכך שימש דוגמה לאחרים. הוא שלח את בנו חייקל ללמוד בישיבת ברנוביץ, שהיתה בהנהלתו של הרב והפדגוג הידוע „וואסרמן", ואחר־כך בישיבת ה„חפץ־חיים" בראדון. את בן זקוניו, מאיר יוסף, שלח נתן לסמינר „תרבות" אשר בווילנה, שם הוסמך כמורה לבתי הספר „תרבות" הידועים ברמתם הגבוהה במקצועות יהדות ועברית. בנו מאיר יוסף היה בין המייסדים והמנהיגים של תנועת „ביתר" בעיירה. באותה תקופה התעוררו חיכוכים בין „ביתר" לבין ה„שומר הצעיר" על הזכות למפגשים בבית־הספר. נתן, שהיה מחונן בשכל ישר ובחכמת־חיים, תיווך בהצלחה בין „ביתר", שבין מנהיגיו היה בנו מאיר יוסף, לבין „השומר־הצעיר", שעם שורותיו נמנתה בתו ביילקע. הוא היה מרגיע, מפשר ודואג שהכל יתנהל על מי מנוחות בין שתי התנועות.

לנתן איצקוביץ היתה מתפרה (טאנדעט) לבגדים מוכנים. הוא היה עמוס עבודה, מודד, גוזר ומכין את הבדים עבור הפועלות־התופרות, אולם תמיד היתה אזנו כרויה לכל המתרחש בעיירה. ביתו היה תמיד מלא אנשים שבאו לבקש עזרה וסעד במקום בו ידעו כי לעולם לא יאוכזבו. נתן היה מוכן לקראתם ובפיו חיוך, מילת עדוד או בדיחה לשיכוך הכאב. בשעת הצורך אף הוריד את סרט־המידה מצווארו ואת חלוק העבודה מגופו ורץ לקיים את המצווה „כי ימוך אחיך עזור תעזור לו". הדחף הטבעי לעזור לזולת היה טבוע עמוק בדמו, מעולם לא הראה סימני עייפות מהפעילות הציבורית, חייכני ותוסס היה תמיד מלא רצון לבוא לעזרת הזולת.

נתן איצקוביץ היה גם חבר בהנהלת הבנק וב„גמילות חסדים" ותמיד דאג לכך שהרוכלים (בעלי־עגלות) שיצאו בליל שבת לכפרים לקנות תוצרת חקלאית יצויידו בסכום כסף מינימלי לצרכים אלו.

לא ייפלא איפוא שנתן היה האיש האהוב והפופולרי ביותר בעיירה.

נתן היה גם איש סודו של הרב. נתן, בן־ציון שניידר, שלום יעקוב שקולניק ונתן קפלן הם שהחליטו ופסקו ביחד עם הרב בכל ענייני הקהל.

כדאי להוסיף שנתן היה בעל מנטאליות מיוחדת, כוח שיפוט מהיר ויכולת הסתגלות לתנאים מיוחדים, חכמת חיים שלא ניתן לרכשה בלימודים וזכרון פנומנלי שאיפשר לו לזכור בלי להזדקק לרישום כלשהו את מכלול הבעיות שנזקקו לפתרונו. נכונים דבריו של בנו אליהו: „אבא שלי חונן בתכונות נדירות מאוד של מנהיגות, היה בעל שכל חריף ושנון, ולו למד, היה ללא כל ספק עורך דין מבריק".

ליבנו מלא יגון על כי אחד מפעילי הציבור היקרים של עיירתנו, אשר הקדיש חלק גדול מחייו לטובת הציבור ללא תמורה — מצא את מותו יחד עם כל קדושי דיבנישוק בשחיטה שערכו הנאצים בוורונובה.

ת.נ.צ.ב.ה.

חייקל איצקוביץ — צורבא מרבנן

אחד הבחורים המופלאים בעיירה ובעל תכונות נעלות, היה חייקל איצקוביץ. בשעה שכל הנוער בעיירה נהר אחרי השכלה כללית בחר לו בנו של נתן איצקוביץ בישיבת החפץ־חיים זצ"ל בראדון.

חייקל איצקוביץ'

מרבית חייו הצעירים והפורחים, בילה חייקל בישיבת ראדון ובכל להט נפשו הקדיש עצמו לתורה ולמוסר. לימוד התורה היה עיקר משאת נפשו והלהט להרוות צמאונו בש"ס ופוסקים היו מאוויי נפשו.

בזכות תכונותיו וידיעותיו בתלמוד רכש לו שם בישיבת החפץ־חיים ועמד לרכוש סמיכות לרבנות. ואולם הדבר לא עלה בידו בשל התמורות הפוליטיות שחלו אז. ראדון נכבשה על־ידי הסובייטים, ששמו קץ לישיבה המפוארת וראשיה נאסרו ו־הוגלו לסיביר.

חייקל היה גולת הכותרת של משפחתו, והודות לו שררה בביתם רוח מסורתית דתית. הוא הקפיד לשמור בבית על כל המצוות, גדולה כקטנה, והנהיג את כל גינוני הטקס הדתי. עד יומו האחרון היה נאמן לדרכו ואף בימי הגרמנים, בשרור הרעב בבית, לא ויתר כהוא־זה על הכשרות.

חייקל האמין שדרכו היא הדרך הנכונה בחיים, והקדיש מרץ רב לעשות נפשות לרעיונות בהם דגל. תמיד שמח וחיוך על שפתיו. כזה היה חייקל הצעיר התוסס שעתיד גדול נשקף לו, אך החיה הנאצית גדעה אלון צומח זה בעודנו באיבו.

ישעיהו משה כץ

הוא היה בן למשפחת עניים, שעליהם אומר הכתוב: „הזהרו בבני עניים, שמהם תצא תורה". עוד בילדותו התבלט בכשרונותיו הבלתי־רגילים והיה אחד התלמידים המצטיינים בבית־הספר. הרב יוסף רודניק ז"ל לקח אותו תחת חסותו ושלח אותו לישיבת חפץ־חיים בראדון. הוא למד שם שנים רבות ורכש לו תורה וחכמה. בישיבה קראו לו „דער דזיווענישקער מת־מיד" כלומר: „המתמיד מדיבנישוק". פומיה לא פסק מאוריתא והיה בקי בש"ס ופוסקים והתכונן לקבל סמיכות לרבנות.

היה בעל נפש עדינה ומידות תרומיות. תמיד מוכן לעזור לבן־עירו, שלמד אתו יחד בישיבה, לתפוס סוגיה קשה בתלמוד או בתוספות, או לעזור לו בכל מה שידרוש. בחזרו הביתה לחגים, השתדל בכל להט נפשו לקרב נפשות לתורה ולאמונת ישראל.

לאביו קראו בנימין הסנדלר והוא נפטר בהיות ישעיהו עוד תינוק. אמו גיטל, אשה קטנה וצנומה, גידלה בעוני רב את בנה יחידה ושתי בנותיה והכניסה בהם רוח־אהבה לעם ישראל ולמסורת ישראל. ישעיהו משה שימש כמקור גאווה לאמו ולמשפחתו, ולמרות מצבה הכלכלי הקשה, היתה מאושרת שבנה לומד תורה, ולא עובד לפרנסת המשפחה. „כל אושרי בחיים" — היתה אומרת — „הוא לראות את בני מכהן כרב בישראל".

למרות היותו בן יחיד, גוייס לצבא הפולני ובמשך כל השירות — שנתיים ימים — נזר עצמו ממאכלי טריפה. זאת ועוד. היה מתפלל כל יום לפני צאתו לאימונים ולא ויתר על אף צום, אפילו בשעת התמרונים, שהדבר היה כרוך בסבל וביסורים גדולים. פעם בעיצומם של התמרונים שהתקיימו ביום־הכיפורים, כמעט והתעלף מרוב תשישות — „אבל אלוהים עזר לי לסיים את הצום עד הסוף".

בצבא השתדל להתבלט כחייל טוב וכיהודי גאה — ועמד בכך. הפולנים העריכו את עוז רוחו ואת עמידתו האיתנה.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה, גוייס לצבא הפולני ונשלח לקו החזית. בידיים רועדות נתנה לי אמו את המכתב היחידי שהגיע ממנו מהחזית. המכתב היה כתוב בכתב מהיר וכמעט בלתי־ניתן לקריאה ובקיצור נמרץ.

— המצב חמור מאוד, החיילים נופלים כמו זבובים. מצבנו נואש... אני כותב את המכתב במהירות ובסכנת נפש — על ידי מהדהדים רעמי התותחים ופצצות האווירונים — אנקות הפצועים פולחות את לבי! — אנא אימרו תהילים! בקשו רחמים עלי! אני בסכנה גדולה! בסכנת מוות...

מאז נאלם פיו דום. זמן רב לא יכולתי לראות את פניה של אמו האומללה... לא יכולתי לראותה ביגונה ובסבלה...

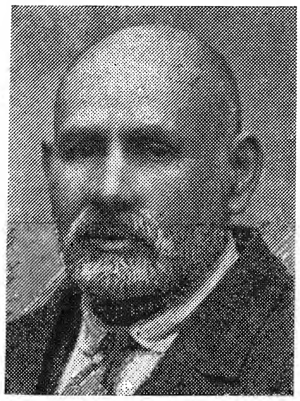
ישעיהו משה נפל בהגנת עיר הבירה וורשה, יחד עם גרשון בלאכר, בנו של משה דער בלעכער.

ישעיהו משה היה איש התורה והמוסר ובעל תכונות אצילות כיאה לתלמידו של ה,,חפץ־חיים". עתיד גדול היה צפוי לו בין חכמי התורה, אך את לבו פלח כדור זדוני של הנאצים ימ"ש והוא נאלם לנצח.

כמו חיים עומדים נגד עיני פניו החייכנים המביעים חכמה, טוב לב וחדוות נעורים. והלב צובט, צובט! ת.נ.צ.ב.ה.

מוניה דער שניידער (מוניה חרסון)

אחת הדמויות המעניינות והבולטות בעיירה היתה זו של מוניה חרסון. הופעתו של מוניה נאה ובעל נימוסין היה וניחן בקול ערב ובזיקה לשירה ותפילה. מוניה שימש שנים רבות כבעל־תפילה ראשי בבית־המדרש החדש. והיה החזן שהתפלל מוסף בראש השנה וביום הכיפורים. צלילי

קולו הערבים מהדהדים עד היום בלבותיהם של בני עיירתנו באשר הם שם, ומעוררים געגועים לדמות אהודה זו.

כשמוניה פתח בקול בוכים את התפילה ,,הנני העני ממעש" וקולות הזעקה פרצו מליבו, היה כל הקהל נתקף חיל ורעדה מהיום הקדוש והנורא, וכל הלבבות נפתחו לתפילת הרחמים וההודיה.

לשיא ההתלהבות הגיע הקהל כשמוניה היה מכריז על ,,ונתנה תוקף קדושת היום". אז היו נפתחים כל הסכרים ופרץ של דמעות ואנחות מילאו את בית־הכנסת וקולות הבכי הכבוש היו מהדהדים מעזרת הנשים.

היום רק עיי חורבות זועקות עד לב השמים, ובמקום תפילות עולות אנחות עמוקות וקול בכי חרישי מאבני הקיר הבוכות על גלות השכינה, ועל הקדושה שהסתלקה, על החיים שדעכו ועל הדם שנשפך.

למוניה חרסון היתה משפחה ענפה. הבן הבכור, יוסף, ניספה יחד עם משפחתו בוורונובה יחד עם הבן האחר, אהרון (ארקע), ומשפחתו. בארצות־הברית חיים כיום בתו ביילקע, הנשואה ליעקב (יאנקעלע), שהיה ידוע בעיירה כאחד ממנהיגי

ה„ווילביג". וכן חי בארצות־הברית בנו ישראל הרסון.

ביתו של מוניה הרסון המה תמיד בני־נוער ואנשי־רוח מקרב יהודי העיירה, בשל מעמדו והן בזכות בניו ובנותיו שהיו פעילים מאוד בחיי התרבות של העיירה.

מוניה נפטר בטרם המלחמה ולא עבר את השואה, ואולם חלק ממשפחתו נפל, כאמור, בידי המרצחים הנאצים בקבר הא־חים בוורונובה.

שלמה קוטלר (שלמה דער קאטלער)

שלמה קוטלר היה יהודי עני ומטופל במשפחה מרובת ילדים. אפילו בית משלו לא היה לו, והוא גר בבית שכור מאחורי השוק. שלמה עסק ברוכלות ומדי מוצאי שבת היה רותם את סוסו וממהר לכפרים הסמוכים כדי לקנות תוצרת חקלאית מכל הבא ליד. שלמה עסק בכל: החל משיער חזיר, עורות שועלים וארנבות, ביצים, תרנגולות וכלה בעגלים ובכבשים. כש־עגלתו עמוסה מרכולת היה חוזר הביתה, נח יום, וממשיך לווילנה, וחוזר חלילה. שלמה היה טרוד ועסוק בעסקיו כדי לפרנס את משפחתו הענפה, ואולם לא היה זה העיקר בחייו. בתוכו שכנה נשמה אצילית מלאה כמיהה לאהבת ישראל ול־תורת ישראל.

בשבתות היה שלמה, שניחן בקול ערב, עולה לדוכן, ולמרות שלא היה חזן, הרי בזכות הרגש של בעל תפילה מעולה הצליח להדביק בהתלהבותו את הקהל.

עיירתנו לא זכתה למוסדות תורה וישי־בות מפורסמות, אך הצמאון לתורה היה גם היה, וכל יהודי מצא לו דרך ביטוי להביע את צמאונו לתורה בהתאם לידי־עותיו ויכולתו. בין השאר היתה בעיירה „חברת תהילים" שעל חבריה נימנו יהו־דים פשוטים, „עמך", שהיו מתאספים בש־בת אחרי הצהריים ואומרים בצוותא „ברכי נפשי" בדבקות ובהתלהבות. שלמה היה מראשי „חברת תהילים" ובקול ניגון ערב קרא בפני הקהל פסוק־פסוק, והקהל היה עונה לו במקהלה. מי שלא ראה את היהודים היקרים הללו בהתלהבותם קור־אים את פרקי התהילים ועיניהם יוקדות אש ה' לא ראה מעמד קדושה מימיו.

לרגל עסקיו נאלץ שלמה לעיתים לב־לות את השבת בווילנה, וגם שם היה נשמר עבורו מקום ב„זאוולס קלויז" שם היה אומר „ברכי נפשי" לפני הקהל.

בלבי נחרט סיפור ששמעתי עוד בהיותי נער מפי זיידקע לובצקי על שלמה קוטלר. ומעשה שהיה כך היה:

פעם, במוצאי שבת — מספר זיידקע — יצאתי עם אחי שמחה, כמנהגו, לכפרי הסביבה לרכוש מרכולת. עודנו מתנהלים בכבדות ביער האפל ועמוד השחר החל בוקע ועולה. כל היקום קם לתחיה, צפורי שיר מנעימות את תפילת ההודיה לבורא העולם ורוח שכרון של אביב מלווה רי־חות נעימים ומשכרים, ודממת אלוהים שולטת בכל. לפתע עולים ובוקעים צלילי תפילה מעמקי היער. אנו מטים אוזן וקול־טים את צלילי „ברכי נפשי" המסתלסלים ומשתפכים במלוא עוצמתם במרחבי היער, והד היער עונה לעומתו ב־ר־כ־י נ־פ־ש־י. עצרנו את עגלתנו והמתנו בקוצר רוח ובתמהון. והנה מגיע שלמה, ישוב על עגלתו המשתרכת לאיטה, והוא כולו לוהט באקסטזה ואומר פרקי תהילים בהתלהבות ובהשתפכות הנפש; הכל בעל־פה כשטף מים כבירים.

כאלה היו אנשי „עמך" בעיירתנו, רוכ־לים פשוטים אבל מלאי אהבת אלוה ואה־בת נצח לפרקי תהילים.

מכל משפחתו הענפה נותר עמנו בנו משה, הגר בנהריה. בנו אליעזר ובתו רייזלה גרים בבואנוס־איירס, ארגנטינה.

לייבה הנפח

בכניסה לעיירה, בשוליו הימניים, בר־חוב וילנער, ניצבה נפחיה ומאחוריה ביתו של לייבע הנפח. יהודי פשוט, מחוספס וכבד פה, הנשוי לנחמה, שהיתה אשה יקרה, טובת־לב וצדקנית בגלוי ובסתר. החיים התאכזרו לנחמה אשת הנפח עד מאוד. ביום השוק, כשהעבודה מרובה מתמיד, היתה עומדת נחמה יחד עם בעלה ליד הקורנס והולמת על הברזל הלוהט בפטיש כבד ובעלה לייבע מעודד ומדרבן אותה: „קלאפ נחמקע, פעסטער שטאר־קער". ונחמה מגבירה את הקצב והפטיש שבידה הולם במהירות יתר על הקורנס, וגיצי האש ניתזים לכל עבר. היא הלמה בברזל המלובן לתדהמת הכפריים שהקי־פוה פעורי פה ובעינים תוהות. היא לא התאוננה על מר גורלה ובדומיה נשאה את סבלה.

היתה זאת אחת האמהות היהודיות בעיי־רה שנשאה את סבלה בעוז נפש ובאומץ.

זלמן לייב ליב

זלמן לייב ליב הצטיין בתכונותיו הטו־בות. הוא היה גבה קומה, בעל הופעה חיצונית מרשימה, פיקח, כובש לבבות ממגע ראשון. היתה בו חיוניות של אדם שנועד מיום היוולדו להיות מנהיג ומדריך. היתה בו גם אינטואיציה טבעית מפותחת למסחר ולמקח וממכר. זלמן לייב התב־לט כבר בעת מלחמת העולם הראשונה. כשהגרמנים כבשו את עיירתנו נתמנה זלמן לייב ל„בירגרמייסטר" ועשה רבות לשיפור מצבם הכלכלי הרעוע של היהודים בתקופה ההיא ואף הציל יהודים רבים שנידונו ל„פאניע־באטליון" (מחנה כפיה ועבודה).

לאחר המלחמה עבר לעיר החופשית דנציג ופתח בה בית מסחר. ההצלחה האירה לו פנים ובית מסחרו גדל ושיגשג

זלמן לייב ליב ורעיתו, שניספו בשואה.
זלמן־לייב ליב און זיין פרוי, אומגעקומען דורך די דייטשע מערדערס.

והיה לאחד מבתי המסחר הגדולים בדנציג. עם עליית היטלר לשלטון נאלץ זלמן לייב לעזוב את דנציג ולחזור לעיירת מכורתו דיבנישוק.

בשנת 1941, עם כניסת הגרמנים לעיי־רה, מונה זלמן לתפקיד ראש היודנראט בעיירה. ידיעותיו הבסיסיות בשפה הגר־מנית ובקיאותו במנטליות הגרמנית עזרו לו במשימתו הקשה. כבר בימי שלטונם הראשונים אסרו הגרמנים אחדים מנכבדי העיירה והובילום כבני ערובה לאושמנה. עם נכבדים אלה נמנו נחום ליפקונסקי, פיניה מינץ ואחרים. הם עונו בכלא וגור־לם נחרץ. בהשתדלותו הנמרצת של זלמן לייב הם שוחררו וחזרו לביתם.

בעיירה השתוללה כנופית פולנים ברא־שותו של השודד הידוע טרשקביץ מהכפר יורגלן. לילה־לילה פשטו על בתי היהו־דים שדדו בזזו ואנסו. פעם פרצה פסיה, בתו של בנימין מיכלסון, באישון הלילה החוצה וזעקה לעזרה; הכנופיה התפרצה לביתה ושדדה מכל הבא ליד. אנשי העיירה לא הגיבו, מאימת הגרמנים. בהשתדלותו של זלמן לייב נאסרו אנשי הכנופיה,

ומנהיגם טרשקביץ הוצא להורג במרכז השוק. היה זה מקרה יוצא דופן שגרמנים הוציאו להורג פולנים בגין שוד יהודים.

יהודים רבים מווילנה שמעו על השקט שבעיירתנו והחלו נוהרים לדיבנישוק. הגרמנים והמשטרה הפולנית חברו יחדיו כדי להשגיח שלא ימצאו בעיירה אנשים זרים. זלמן לייב נרתם לפעולה למען פליטים אלו, ובכל מיני תחבולות הצליח לקבל זכות מגורים לפליטים מהחוץ.

המורה שמואל גלר מאיביה, שנימנה עם הפליטים, מתאר את סיפור הצלתו על ידי זלמן לייב: לאחר שהמצב בווילנה נעשה בלתי נסבל החלטתי לחזור לאשתי וילדי באיביה. את דרכי עשיתי בדרכים צדדיות ומשעולים צרים. לאחר יומיים הגעתי לעיירה דיבנישוק בעירום וחוסר־כל, לאחר שנשדדתי בדרך. נכנסתי לבית הראשון ובעלי הבית קיבלוני בחמימות ושאלוני על המצב בווילנה. סיפרתי להם, וקול בכי חנוק מילא את הבית.

שבועיים ישבתי בעיירה ומצבי נעשה נואש. השוטרים הכירו כל יהודי בעיירה והייתי בסכנה גדולה. הוצע לי להצטרף לקבוצת יהודים שיצאה לעבוד במנסרה ב„גיעלאז" שבקירבת העיירה, ואז יגדלו סיכויי לקבלת זכות מגורים בעיירה. קיבלתי הצעה זו, אולם מזלי לא האיר לי פנים והמנהל הפולני קיבלני בקללות וגידופים וסילקני מהמקום. בעודי מתרחק מהשער שיסו בי הפולנים כלב גדול, נושכתי, וכולי זב־דם וקרוע בגדים נמלטתי מהמקום כל עוד נפשי בי לקול צהלתם של הפולנים.

יוצאי העיירה בניו־יורק מכינים חבילות־מזון לניצולי השואה מדיבנישוק, ששהו ב־1946 במחנות פליטים בגרמניה ובאוסטריה. מימין: מאיר בולינסקי, שבמפעלו ארזו החבילות. לידו עומדת שרה קרצ'מר ז"ל ועוד נשים מ„ליידיס אוקזילרי".

די לאנדסלייט אין ניו־יאָרק גרייטן שפּייז־פּעמקלעך פאר די ניצול־געוואָרענע דיוועניש קער ייִדן אין די לאגערן אין דייטשלאנד און אין עסטרייך, אין יאָר 1946. דער ערשטער רעכטס: מאיר באלינסקי ז"ל. אין זיין פאבריק גרייט מען די פּאַקעטן. נעבן אים שטייט שרה קארטשמער ז"ל און נאָך פרויען פון דער „ליידיס אַקזילערי".

בלב שבור וחרד חזרתי לעיירה, והנה הסתערו עלי לפתע שני שוטרים פולנים, ותוך שהם מכים בי בחוזקה דרשו את תעודותי. כשדם ניגר מפי הובילוני לעבר תחנת המשטרה כדי להעבירני לידי הגס־טפו. יהודים שצפו מן הצד במחזה הודי־עו על כך מיד לראש ה„יודנראט", זלמן לייב ליב, והוא יצא מולנו והזמין אותי ואת שני השוטרים לביתו. איני יודע מה אמר זלמן, אולם זאת אדע: זלמן לייב ליב הציל את חיי.

מקרה אחר סופר מפי שרה הינדה, בתו של משה דער בלעכער.

באחד הימים תפסו הגרמנים שני פלי־טים צעירים, הביאו אותם למשטרה ועמדו להעלותם על משאית שחיכתה במקום ולהובילם ליעד בלתי ידוע. כשראה זלמן לייב מה שעומד להתרחש, אץ למשטרה ולאחר דין ודברים הצליח לשחרר את שני הבחורים תמורת שני זוגות מגפים.

כשהעבירו את אנשי דיבנישוק לוורו־נובה נמנה גם הוא בין חברי ה„יודנראט" ופעל כמיטב יכולתו להציל יהודים מצ־פורני הנאצים. לאחר חיסול גיטו וורונובה הועבר לגיטו לידה וגם שם היה מראשי ה„יודנראט" והשתדל להקל על סבלות היהודים ולהקל על חייהם המרים. המשטר בגיטו לידה היה נוח יותר מאשר בגיט־אות אחרים. בזכותו היתה רוח חופשית יותר בגיטו שאיפשרה נהירה גדולה של יהודים מהגיטו ליערות. סמוך למועד חי־סול גיטו לידה ניתנה לו הרשות לגור מחוץ לתחומי הגיטו, כך שבנקל יכול היה לברוח אל הפרטיזנים. ואמנם ביילסקי הידוע שלח לו פעם עגלה רתומה לסוסים כדי להביאו אליו, אבל זלמן סירב מחשש והגרמנים יבצעו שחיטה בגיטו אם יברח.

עם חיסול הגיטו בלידה, נלקח יחד עם כל היהודים לרכבת ההשמדה ובאחד מ־מחנות ההשמדה חוסל יחד עם אשתו ובתו היחידה.

ממשפחתו הענפה נשאר אחיו צבי אהור־בי, יבדל"א.

מאיר בולינסקי

היה בן עניים שהיגר לארצות־הברית וההצלחה האירה לו שם פנים. אמנם עשיר מופלג לא היה, אך הסתדר בחיים, והעיקר — שמח בחלקו. בהיותו רחוק מעיירתו מכורתו לא שכח לרגע את ימי ילדותו, המצוקה והעוני המשווע, הסבל המשפיל — ומשהגיע לביסוס כלכלי בחיים — הקדיש עצמו לעני ולסובל, ובמיוחד לאחיו, שמעבר לים, בעיירת מול־דתו דיבנישוק.

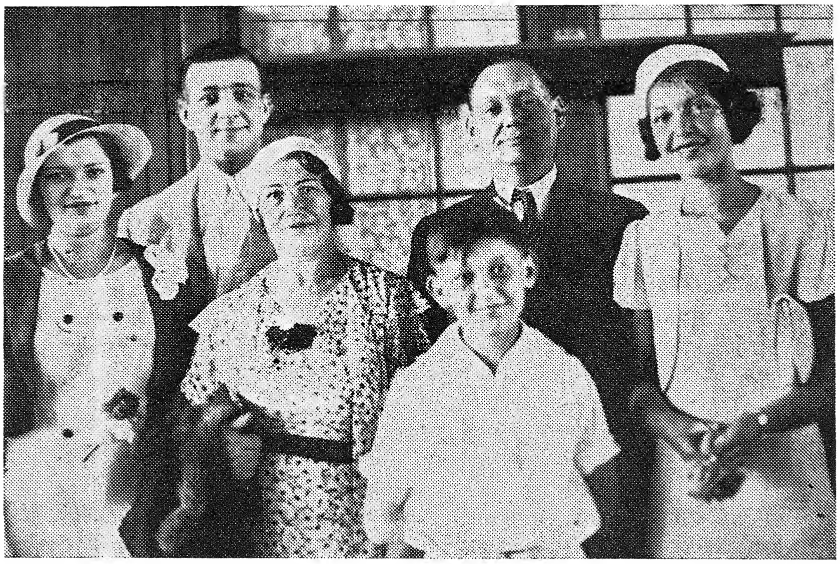
ואכן כל חייו היו קודש למטרה זו. במשך ששים שנה היה מראשי ה„רע־ליף", ובהיותו פרוון במקצועו הצליח לא־סוף כספים בהתכנסויות הפרוונים וכספים אלה היו קודש ל„רעליף". הודות לו הוע־ברו לעיירה סכומי כסף ניכרים שאף עלו על סכומי ה„לנדסמאנשפטים" של ערים גדולות.

מאיר בולינסקי היה ממייסדי ה„רעליף" וממנהיגיו החרוצים והבולטים ביותר. הוא הצטיין תמיד במרץ ובתושיה, ראשון ל־תורמים וביד רחבה כדי לשמש דוגמה לציבור. תורם ומתרים, מעודד וממריץ — כזה היה מאיר בולינסקי.

לאחר השואה בא בדברים עם כל אחד מניצולי השואה שנשארו מעיירתנו וסייע לו בעזרה ניכרת עד הגיעו לחוף מבטחים.

עדין נפש ובעל מזג טוב היה, אוהב הזולת ובעל נשמת קדוש. הפעילות הצי־בורית היתה לו סם חיים וכורח המציאות כאחד. במטרה שהציב בחייו דבק והתמיד בה עד יומו האחרון. אף בצוואתו לא שכח להקדיש 500 דולר לגמילות חסדים לארגון יוצאי דיבנישוק בארץ.

כל אנשי עיירתנו ישאו בלבם בערגה ובכאב את זכרו של ידידם הגדול והמסור

מאיר ופני בולינסקי עם ילדיהם, ניו־יורק 1928.

מאיר און פאני באַלינסקי מיט זייערע טעכטער און זין, ניו־יאָרק 1928.

שהקדיש את חייו למען אחיו בני עיירתו באהבה ובמסירות מכוחו, מאונו והונו. במיוחד יזכרו אותו אנשי שארית הפ־ליטה שמצאו בו אב נאמן ורע מסור השופע אהבה ותשומת לב ורצון לבוא לעזרתם ולהקל את כאבם.

יהי זכרו ברוך.

מאיר רוגול (מאיר דער נאז)

מאיר רוגול, איש אמיד ומבוסס, נחשב אחד מנכבדי העיירה. ביתו, שהתנוסס במרכז השוק, היה בית אבן גדול, סמל לחשיבות ולכבוד בעיירתנו.

חייט היה במקצועו והיתה לו מתפרה לבגדי קונפקציה בה הועסקו שש בחורות. מעולם לא התערב בענייני ציבור, תמיד מאופק ושתקן, שקול בדעתו ומחושב, לבוש בקפידה ומקפיד להקדים לבית הכ־נסת ביום שבת. בתו מיכלע נישאה ליצחק סרולוביץ וגרה עמו אצל אביה. אשתו עטל נפטרה לפני המלחמה.

גאוותו של מאיר רוגול היתה על בנו משה יעקב, מנהל חשבונות מומחה שידע פולנית ועבד בבנק בדיבנישוק. גאוותו אף גדלה משהתחתן בנו עם רייזל בת הרב מובשוביץ, הווה אומר הוא נכנס למשפחת הרב דמתא.

בנו משה יעקב היגר עם משפחתו לארצות־הברית שם הוא גר עד היום. הוא יהודי דתי מאוד ואהבתו לארץ ישראל רבה והוא אף ביקר בארץ כמה פעמים.

יוסף אהרון שניידר ז״ל

(נפל במלחמת יום הכפורים)

(בנו של אליעזר נחום שניידר מיאני־שבציזנע)

יוסף־אהרון התבלט עוד משחר ילדותו כבחור כשרוני. לחימה ומאבק חסר פשרות

נגד אי־צדק ציינוהו לאורך כל חייו. עם זאת הצטיין בנימוסין וביחס כבוד כלפי זולתו. פקחות, תבונה ושקול דעת היו תכונותיו הדומיננטיות.

יוסף נולד בפולניה ועלה עם הוריו לבאר־שבע, שם למד בבית ספר יסודי, תיכון, וכתלמיד מצטיין נתקבל כסטודנט באוניברסיטת הנגב.

יוסף־אהרון הצטיין באחריות, בדייקנות ובמסירות בכל תפקיד שהוטל עליו. היתה בו אצילות יהודית שורשית והוא התגאה במסורת היהודית וכולו להט באהבת המולדת.

במלחמת יום הכפורים גוייס לחיל הר־פואה ומילא משימות קשות תחת אש תופת של האויב. לא פעם סיכן חייו כדי להציל חיילים פצועים ממוות. הוא נפל בעיצומו של הקרב מעבר לסואץ, שעה שהמסוק בו הובילו פצועים מהגדה המזרחית הופל על־ידי טיל, וכל הנמצאים במסוק נשרפו חיים, כולל הרופאים וה־צוות הרפואי.

כך נופלים הם הצעירים התמירים על קדושת המולדת, כשטל הנעורים והחיוך הילדותי על שפתותיהם בעומדם על סף חייהם. מתוכנו יצאו טהורי עלומים, אלה גבורי ישראל ומסורי הנפש שהקריבו את דמם וחלבם על מזבח חרותנו וקיומנו. זכרם לא יסוף לעולם מתוכנו.

יעקל דער שמיד (יעקב חסמן)

הגויים בעיירה, כבגולה כולה, רטנו על כך שהיהודים עוסקים במסחר וב־פרנסות „קלות" ולעומת זאת הם התיחסו בכבוד למתפרנסים מיגיע כפיהם. הם הע־ריכו את הנפחים על יכולתם לעמוד כל היום, בחום הלוהט, ליד הקורנס, כשגיצי האש נתזים לכל עבר.

מקצוע הנפחות היה מושרש אצל היי־הודים מדורי־דורות. בכל רחוב בעיירה

הנפח יעקב חסמן, כחייל בצבא של רוסיה הצארית, במלחמת העולם הראשונה.

דער קאָוואל יעקב חאסמאן, ווי א זעלנער אין דער צארישער ארמיי, אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

גר נפח יהודי. אחד הטיפוסים היותר מעניינים מקרב הנפחים היה יעקל דער שמיד. יהודי קטן־קומה, בעל מבנה גוף אתלטי, כתפיים רחבות וידיים כבדות ומיובלות. יהודי שתקן וטוב־לב שקיבל תמיד בחיבה את ילדי הרחוב שהיו פוקדים אותו, לפעמים מתוך סקרנות.

יעקל דער שמיד עבד ללא ליאות ועיקר פרנסתו — הכנת מגלים לקציר עבור הכפריים שבסביבה. הייצור עבר תהליך בכמה שלבים. ראשית, כיפוף הפל־דה לצורה של מגל; שנית, תהליך של השחזה; שלישית חריצת שיניים, ולבסוף התקנת הידית.

מוניטין יצאו למגלים של יעקל וביום השוק המתה ככר הנפחיה מרוב איכרים

מכפרי הסביבה. שתקן היה האיש ועושה מלאכתו במתינות ובזריזות, בשקט ובשלווה, ללא טענות וטרוניות.

ביום שבת לבוש היה חליפה, מהלך לו מתונות מרחוב סובאטניק לבית־הכנסת, מתפלל בניחותא ומברך את בורא עולם על שזקפו לטוב.

אך בעת הצורך מתגלית ביהודי זה גבורה עילאית בשמירה על כבוד עם ישראל, עד הקרבת הנפש, ומעשה שהיה כך היה:

בעיירה היו מבקרים לעתים מזומנות אישים רמי־מעלה מהמימשל הפולני, ותושבי העיירה היו מכינים לכבודם שער־כבוד מול השול־הויף (חצר בתי־הכנסת) ובראשו מגן־דוד מעוטר בפרחים.

באחד הימים עמד לבקר בעיירה „הוואי־עווארע" (מושל המחוז) וכמקובל, הקימו היהודים את שער הכבוד, והרב בלווית נכבדי העיירה ציפו לאורח בלחם ומלח. היה זה בשנות השלושים המאוחרות בעיצומה של האנטישמיות בפולין. הפולנים, ובראשם המורה האנטישמי קוטילע, ניסו להסיר את המגן־דוד מראש השער. היהודים הביעו התנגדות תקיפה, ולפיכך הזעיק קוטילע פולנים חמושים מהמשמר הלאומי (סטשעלצי) שעמד בראשם — וכשהוא מנופף בחרבו מעל לראשו פנה אל עבר השער.

לפתע הגיח מאי־שם יעקל דער שמיד, הוציא בזריזות את החרב מידי קוטילע ושיבר אותה לרסיסים על ברכו והשליך את שבריה לכל עבר. הפולנים, מוכי־הלם החלו נסוגים מהשער היהודי בבושת פנים.

יעקל „דער שמיד" מסמל בדמותו את הטיפוסיות והמקוריות של היהודי העממי בעיירות ליטא, שמיזגו בתוכם שורשיות יהודית של עמל ואהבת ישראל.

רפאל דער מולער

ברחוב וילנר חי יהודי יקר, רפאל דער מולער היה שמו. היה זה יהודי המתפרנס מיגיע כפיו ומלאכתו היתה בניית תנורים. אמן היה במלאכה זו, ולא כל אחד זכה שר׳ רפאל יבנה את תנורו.

ר׳ רפאל היה איש שתורה ומלאכה היו כרוכים בו יחדיו. בר־אוריין היה האיש, קולו נעים ומסולסל, ולא בכדי היה בעל תפילה בימים הנוראים בבית־המדרש הישן.

האיש נפטר עוד בהיותי ילד קטן, אך זכרו נחרט בלבי בשל קיסמו האישי, ועד היום ניצב הוא כמו חי כנגד עיני. מוצא אני חובה מוסרית בהנצחתו ובהנצחת משפחתו.

מעשה שהיה, כך היה: ר׳ רפאל הוזמן לביתנו לבנות תנור. עמדתי על ידו כדי לראותו בעבודתו, והתפעלתי מזריזותן המופלאה של ידיו. עד מהירה זכיתי לתשומת לבו, והוא החל לבחון אותי בפרקי אבות ובמדרשי חז״ל. ידיעותיו הרשימו אותי מאוד. מזמן לזמן היה אף מסלסל בקולו הנעים פיוטים המושרים בחגים. כך היה שר ועובד, וזימרת „כל נדרי" היתה מתערבת בקולות בניית התנור. ר׳ רפאל מת זמן קצר לאחר מכן, והתנור שלנו היה מעשה ידיו האחרון. זכורני שאשתו באה אלינו לקבל את הכסף עבור בניית התנור, והיא אשר סיפרה לנו בבכי כי בעלה נפטר.

ר׳ רפאל השאיר אחריו שני בנים ובת. בנו הבכור, יוסף, היה מפעילי הציונים בעיירה והתחתן מחוץ לעיר. בנו השני, מיכאל, היה נכה בעל נפש עדינה, ובילה את רוב יומו בתפילה ובלימוד התורה. בתו של ר׳ רפאל, ליבקע, עבדה אצל נתן קפלן ונפטרה בדמי ימיה.

אחרי מותו של ר׳ רפאל חיו בני משפחתו בעוני ובמחסור רב. מיכאל לא

יכול היה להרשות לעצמו לקנות מכונת גילוח, והיה יושב שעות וגוזר את שערות פניו במספריים. זה עשה עלי רושם מדכא מאוד. אנשים גאים היו ומעולם לא התאוננו על מר גורלם. בצהרי יום ששי אחד ביקרתי בביתם ללא הודעה מוקדמת, ובתוך התנור ראיתי סיר קטן עם תפוחי אדמה ותו לא. סיפרתי את הדבר לאברהם נח השוחט, והוא ניסה לעזור להם בדרכים שונות. מאז נכללה גם משפחה זאת בין אלו שקיבלו את הטחול לעתים תכופות.

מיכאל, בנו של ר' רפאל ניסה את כוחו במלמדות. הוא לימד ילדים בעזרת־נשים של בית הכנסת, אך ללא הצלחה מרובה. בחור זה הצטיין בכתב ידו היפה, ונשים רבות נהגו לבוא אליו כדי שיכתוב עבורן מכתבים לאמריקה. ביניהן היתה גם אמו של סלומון לוין, אשר התפעל עמוקות מניסוחיו היפים של מיכאל ומכתב ידו המסולסל.

הגורל התאכזר למשפחה זו. האם חיה ובנה מיכאל מצאו מותם בגיטו וורונובה.

שלום יעקוב אלקניצקי

משפחת שלום יעקב אלקניצקי היתה משפחה נאורה מאוד. הם הגיעו אלינו בשנות העשרים מסובוטניק. כשהגיעו אלינו, היה כבר שלום יעקב אלקניצקי אלמן ולא רצה להתחתן שנית, כדי לא לתת לילדים תחושת אם חורגת.

האב היה אדם מלומד, צייר ומוזיקאי, חובב מושבע למוסיקה קלאסית, ידע לנגן בכינור והנחיל כשרון זה לבניו. זכורני, שהיה בא לביתו של השוחט אברהם נח שלומוביץ — שאצלו היה רדיו — והיה יושב שעות על גבי שעות ומאזין למוסיקה קלאסית, מבלי להוציא הגה מפיו. באותה שעה היה כולו דרוך ושקוע כאילו בעולמות עליונים. מטבעו היה שתקן ולא שיתף אף פעם אנשים זרים ברגשותיו המוסיקליים. בקושי קיים את משפחתו מחקיקת מצבות ומצבעות.

גם בחיי משפחתו הימר לו הגורל. בנו הגדול לאלא שהיה בחור מוכשר מאוד, נעים הליכות ושובב את הבריות בהליכו, ברח בשנות השלושים עם פולה, אשתו של לייב סרולוביץ, לברית־המועצות. שם סבל עוני ומחסור ונפטר שם בשנת 1972, בהשאירו בת יחידה בלנינגרד. בנו השני אהרון היה מוסיקאי, וניגן יפה בכינור וקיוו לראות ממנו גדולות, אבל הוא חלה לפתע בדלקת ריאות ונפטר בגיל 19.

אביו אהב אותו מאוד ולמרות היותו רחוק מדת, הוא רץ לבית־הכנסת באישון הלילה והשתטח לפני ארון הקודש וביקש רחמים על בנו. לבנו אהרון עשה מצבה מיוחדת. כל אות שהיה חורט בה, היה מרטיב בדמעותיו. במסגרת זכוכית קבע את תמונתו ומתחתה חרת את כינורו. מדי שבוע בשבוע היה הולך לבית הקברות ומשתטח על קבר בנו ומתייפח מרה.

הבת היחידה חוה היתה בחורה סימפטית והשתתפה באופן אינטנסיבי בחוג הדרמטי. היתה גם ספרנית אדיבה ומסבירת פנים בספריה העירונית. חוה התחתנה בווילנה ושם נפטרה.

יקותיאל זיז'מסקי (קושקע)

תמיד חייכני, עליז וטוב לב, יפה תואר ונעים הליכות היה חבר נעורי יקותיאל זיז'מסקי, או כפי שהיה נקרא בחיבה על ידי הוריו וחבריו — קושקע. דרך ארוכה בחיים עברנו יחד. כבר בכיתה א' בבית־הספר העממי קשרנו קשרי ידידות ורעות, שהתהדקו מכיתה לכיתה. היה חבר טוב, ישר, איש אמת וידיד מסור.

„קושקע" היה בן יחיד להוריו יוסף ומרים (מערל). הוריו אהבוהו ופנקוהו,

אבל יחד עם זאת דאגו לתת לו חינוך יהודי מסורתי, לערכי חברה וכבוד הזולת וטפחו בו את האהבה למולדת ולעם.

לאחר הלימודים, היינו כמה חברים עו־שים יחד את השעורים. אביו הכובען היה יושב על ידנו, גוזר מנייר או מבד גזרות שונות של כובעים והשגיח עלינו שנכין את השעורים כהלכה. מתוך כך נהגה, כשבנו היה מראה בקיאות בתורה או בחשבון.

בהגיעו לבר־מצוה, ויתר על כל מתנה שהציעו לו הוריו ועמד על כך שיקנו לו אלבום „מתמונות הארץ" שיצא אז בתל־אביב. באיזו אהבה היה מעלעל ומ־עיין בו תמיד ועיניו נוצצו משמחה וסיפוק. האלבום היה גאוותו וכל חבר וידיד היה מוזמן לעיין בו ולשמוע את פרשנותו של יקותיאל.

בית הוריו היה בית נעים ושקט. אמו היתה עקרת בית למופת והסדר והניקיון אצלם היו להפליא. בביתם התגוררו תמיד מורים. זכורני, שבביתם היה מלמד אותנו המורה סוננזון (מהעיירה לובטש) שעורי השלמה והכנה ללימודים בווילנה. אמנם נסענו לווילנה: אני — לגמנסיה העברית וקושקע — לסמינר „טשרנה", שסיים אותו בהצלחה ונתקבל כמורה בבית הס־פר העברי בעיירתנו.

קושקע היה ציוני נלהב ומשחר ילדותו השתייך ל„השומר הצעיר". בהתחלה כח־ניך, ואחר־כך היה מדריך ומורה. לוחם אמיץ היה למען השפה העברית ויחד אתי חתמנו על עתון „הכוכב" שיצא אז בלודז', בעריכתו של הסופר והמחנך הידוע אהרון לובישיצקי. עתון זה לא האריך ימים, כי לא נמצאו בין הנוער חמשת אלפים מנויים קבועים. בגלל המצב הכלכלי הקשה שפקד את פולניה בשנות השלושים.

עם כניסת הסובייטים, נתמנה יקותיאל כמנהל בית־הספר היהודי בעיירה והצ־טיין במסירותו, סבלנותו ואהבתו לעבודה החינוכית. עם כניסת הגרמנים, נסגר בית־הספר היהודי — ומאז נעלמו עקבותיו. הוא מצא את מותו בוורונובה.

חייקל קצב
(חייקל וועלוול דעם קאצעוו'ס)

חייקל ניחן בתכונות העושות את האדם לאיש אהוב על החברה. עניו, מאיר פנים לכול, שקט וצנוע, דיבורו מתון, צעדיו שקולים, מדבר תמיד בהגיון ובשלווה, ללא רגשנות וללא יהירות.

חייקל היה שכן קרוב שלי, גרנו בית ליד בית. יחד הלכנו לבית־הספר, יחד שיחקנו ובילינו את שעות אחרי־הצהרים. היינו קשורים אחד לשני.

עם סיום בית־הספר העממי נפרדו דר־כינו. אני עזבתי את העיירה ללמוד בנכר, והוא נכנס לעסקי אביו.

חייקל התמסר לפעילות ציונית ובמיוחד — ל„השומר הצעיר". הוא חינך דור שלם על ברכי הציונות המעשית, עם חזון סוציאליסטי. כל שאיפתו היתה לנ־סוע להכשרה ולעלות ארצה. אבל הוא היה בן הזקונים והוריו חרדו לגורלו ולא הרשו לו לעזוב את הבית. כך נשאר בעיירה וליבו מלא ערגה וכמיהה לעלות ארצה.

חייקל ניספה בגיטו וורונובה בצורה טרגית, יחד עם הוריו, אחיו יודקה ומאנ־קה ואחותו רחל ונחמה. היה זה מחזה אימים לראות את כולם יחד צועדים למוות. עדי ראיה סיפרו, שמשפחה זו נאבקה בעקשנות ובזעם עם הרוצחים, במיוחד הפליא בהם מכות מאנקה, שהיה ידוע בעיירה כגברתן, שתמיד עמד בשער מול הגויים שהתגרו ביהודים. בעת הגירוש הוא התנפל על אחד הרוצחים הגרמניים שפגע באביו והלם בו באגרופיו, עד שנפל שדוד על ידי כדור.

כך נכרתה משפחה שלימה ממקור חיו־תה.

בארצות־הברית נשאר שריד ממשפחה זו — בנו יצחק, שעזב את העיירה בשנות העשרים.

ליבע ברוינעס (לוין)

יפת תואר להפליא, חרוצה וטובת לב, מחוננת בנפש רגישה ופתוחה כלפי הזו־

ליבה לוין, בתה של ברוינה נרצחה ע"י הגרמנים.

ליבע לעווין, טאָכטער פון ברוינע. אומגע־קומען פון די דייטשע רוצחים.

לת היתה ליבע. תלמידה מצטיינת בבית הספר העברי, ואחר־כך בבית הספר הפו־לני, ספורטאית מעולה, שהצטיינה בכדור עף, הענף שהיה חביב עליה במיוחד.

לאחר סיום בית הספר הפולני נסעה ליבע לווילנה, שם סיימה קורס שנתי להנהלת חשבונות ואף עבדה במקצועה. נפשה הסוערת לא מצאה מרגוע בעיירה הקטנה. בכל ליבה השתוקקה ליבע להגיע אל אחותה חיה, שנמנתה עם החלוצות הראשונות שהגיעו ארצה במסגרת העליה השניה. אולם לא נתמזל לה מזלה: מל־חמת העולם השניה, פרצה והיא נשארה בעיירה.

משפחת לוין. ● די משפחה לעווין.

עם כניסת הגרמנים עזבו ליבע ואמה את דיבנישוק ועברו לאיביה, שם גר אחיה יודל. באיביה מצאה ליבע את מותה יחד עם כל משפחתה בגיטו.

מכתביה הכתובים בכתב יפה ומלאים ערגה, פקחות וחכמה נמצאים עד היום בידי אחותה חיה. מפעם לפעם חוזרת חיה וקוראת את מכתבי ליבע, וימי ילדותה חוזרים לרגע לתחיה, ודמויותיהם של כל בני המשפחה ובמיוחד של ליבע היפיפיה, כמו ניצבים חיים לנגד עיניה.

(מפי אחותה חיה גרבי)

חיים לייב שניידר

חיים לייב שניידר הוא השריד היחידי ממשפחה מסועפת. לסבו חיים לייב (שהוא נקרא על שמו) היו שלושה בנים. קלמן, אביו של חיים לייב, מרדכי דער שטעפער ואשר שניידר, שהיתה לו חנות ברזל גדולה בביתו של לייב דובין.

כל המשפחה ניספתה בשואה. חיים לייב ניצל בדרך מקרה. הוא ניסה עם קבוצה של בחורים לעבור את הגבול לליטא, הוא נתפס בטורגל, עיירה קטנטנות שמ־עבר לגבול והועבר לרוסים, שהיגלו אותו לסיביר לחמש שנים. אחרי המלחמה שוח־רר ועבר לפולין ומשם הגיע לארצות־הברית. הקים משפחה ועושה חיל בעסקיו.

ר׳ משה בלכר (משה דער בלעכער)

ר׳ משה, או כפי שכינוהו אנשי העיירה, משה דער בלעכער, היה דמות ידועה ומ־פורסמת, ססגונית ומגוונת, מיוחדת במינה, אוהבת תורה ומוקירת רבנן.

היה זה יהודי נמוך־קומה, עטור זקנקן צהוב שלארכו התמשכו פסים לבנים שהע־ניקו לו גוון מיוחד. בגוף קטן זה היתה אצורה אנרגיה לבלי סוף: תמיד דינמי ועסוק אם בטרדות הפרנסה ואם בענייני ציבור.

ר׳ משה היה מעמודי התווך של חברה קדישא. את מצוות טהרת המת ראה לא רק כמצווה של אמת אלא כדבר קדוש, והתייחס לכך בקדושה ובטהרה. ר׳ משה היה תמיד הראשון להזעיק את יתר אנשי קדישא לקיים את המצווה. בימי שלג וכפור היה הראשון לצאת לבית־הקברות כדי לכרות את הקבר במו ידיו. ר׳ משה ניצח על טכסי הקבורה כדי שיתקיימו כדין וכדת, וכבודו של הנפטר נשמר על ידו לכל פרטיו ודקדוקיו.

ר׳ משה היה דינמי וזריז מאוד, ובז־כרוני תמיד ראיתיו רץ, אם לתפילת שח־רית או ערבית, אם לאיסוף כסף לנצרך או למגיד או לסתם אורח שנקלע לעיירה והיה זקוק לעזרה. לבו היה פתוח לכל. היה עוזב את מלאכתו ורץ כצבי למלא את רצון קונו בתפילה ובמעשים טובים. בליל שבת היה נשאר אהרון בבית הכנסת, כדי להשגיח שכל העניים שנק־לעו לעיירה יהיו מסובין לארוחת שבת. הימים היו ימי חוסר ומצוקה, והעיירה היתה מוצפת עניים מבקשי פת לחם. לא מעטים היו המקרים שעניים רבים היו נשארים בליל שבת בבית־הכנסת, בלי שהזמינום לסעודת ליל־שבת. ר׳ משה היה ממתין בסבלנות, ומשלא הצליח ל„שדך" את כל האורחים אצל אנשי העיירה, היה מזמין את הנשארים לביתו.

ר׳ משה חי מיגיע כפיו כפחח ופירנס את משפחתו הענפה. למרות עבודתו הק־שה תמיד שמח בחלקו, כי זהו רצונו של האל.

בין מנחה למעריב היה משתתף בקבי־עות בחברת „אורח חיים", וכשהגיעו לק־טע של גלות השכינה, היה ר׳ משה מזיל דמעות כתינוק: מתי כבר נזכה לגאולה שלמה — היו ממלמלות שפתותיו.

עד היום חרוטה בזכרוני דמותו של ר׳ משה כשהוא עטוף בטלית רץ ביום שישי בשוק מחנות לחנות, ומזרז את החנ־וונים שיסגרו את החנויות. „קינדערלאך ס׳איז שוין שבת, די זון פארגייט" (בני! כבר שבת, השמש שוקעת). הוא עשה זאת מתוך כנות נפשית ומתוך דבקות אלוהית, דבקות אותה היה משרה על הזולת, ואין איש הממרה את פיו של משה דער בלע־כער, כך שכעבור דקות ספורות דממת שבת שוררת בכל ככר השוק.

טהור לב היה ר׳ משה, ותוכו כברו, איש מוסר וחובב חכמים, תמיד מקבל את פני הזולת ברצון ובמאור פנים, חיי־כני וטוב לב ובמיוחד האיר פניו לילדים. כשהיינו מבקרים בביתו עם בניו היה מקבל אותנו תמיד באהבה וברוך, ועיניו המאירות היו מפיקות תום ואהבה.

כזאת היתה דמותו של ר׳ משה, דמות נדירה בעיירה, שהשרתה מאורה על אורח חייה של העיירה והטביעה את חותמה על כל אחד ואחד מאתנו, במיוחד התל־

הבנו, אנו הילדים, מאישיות זו על טוהר ליבה ועל תמימותה ועל אהבתה לעם ישראל ולתורת ישראל.

ר׳ משה שתה את כוס התרעלה עם כל יהודי גיטו לידה ומצא את מותו באחד ממחנות ההשמדה יחד עם בתו לאה ובעלה שייקע, בנו של מאיר זלמן.

בנו אליהו, שהיה לפרטיזן מהולל באוטריאד של ביעלסקי, נשלח על ידי ביעלסקי חמש פעמים לגיטו לידה והצליח להוציא מהגיטו 253 אנשים ולהצילם מצפרני החיה הנאצית. הוא הגיע ארצה עם מלחמת השחרור והשתתף באופן פעיל במלחמת השחרור. חי כיום בארץ.

בין ניצולי הגיטו על־ידי אליהו היו אחותו, שרה הינדה, ובעלה, דוד מובשוביץ. הם שהו כל תקופת השואה אצל ביעלסקי, ועברו את כל העינויים ביערות ואת המרדפים שערכו הגרמנים, בילו בביצות שקועים עד לצוואר ונפוחים מרעב ומצמא, אך יצר החיים גבר והם הצליחו לצאת חיים, ונמצאים אתנו כיום בארץ.

טוביה בלכר

טוביה היה חבר של אחי מאיר לספסל הלימודים. הוא נהג לבוא לעיתים תכופות לביתנו, כדי להכין יחד עם אחי את השעורים, כך שיכולתי לעמוד מקרוב על אופיו ותכונותיו.

ידעתי שכל משפחתו נסעה לארץ ישראל, ואילו לו סירבה הקונסוליה האנגלית לתת אישור להצטרף אליהם בתירוץ שהוא כבר מבוגר וזקוק לסרטיפיקט עצמאי.

שתקן היה טוביה מטבעו ונשא את סבלו בדומיה, אך מתוך עיניו הפקחיות והעצובות היה נשקף כאבו הצורב וסבלו העצור. בלהט נפשי היה שוקד על הלימודים, ובמיוחד על השפה העברית, בתקוה שבאחד הימים תתגשם שאיפתו להצ־

הפרטיזן טוביה בלכר, שנפל בקרב עם הרוצחים הגרמניים.

דער פארטיזאנער טוביה בלעכער, געפאלן אין שלאכט מיט די דייטשע מערדערס.

טרף אל משפחתו בארץ ישראל. זו היתה משאת נפשו עליה חלם תמיד. תלמיד שקדן היה ובמשך שעות היה רכון על הספרים. עד שלא סיים את שעוריו, סרב לשתות אפילו כוס תה שהגישה לו אמי.

הוא היה צנוע וטוב לב ומוכן לעזור לזולת — תכונות שבהן הצטיינה כל משפחתו.

הוא היה חדור להט ציוני ומושרש במסורת ישראל. מיחידי הסגולה בין נערי העיירה שלא החסיר הנחת תפילין ואמירת תפילות שחרית ומעריב אפילו פעם אחת.

בימי הכיבוש הסוביטי ננעלו שערי היציאה, וצערו וסבלו של טוביה היו מעוררי רחמים ממש. הוא ניסה לגנוב את הגבול לווילנה, אך לרוע מזלו נתפס על הגבול. בחיפוש שנערך בצרורו הדל מצאו זוג תפילין שמהם לא נפרד כל ימיו, ואנשי נ.ק.ו.ד. שהיו בטוחים כי

בידם „מרגל חשוב", הכניסו אותו למעצר מיוחד בשמירה מעולה. רק אחרי מאמצים גדולים הצליחו ראשי הקהילה לשחררו.

עם חיסול גטו וורונובה ברח טוביה יחד עם שני אחי מאיר וצבי ליערות בסביבות דיבנישוק ושם נפרדו דרכיהם. שני אחי פנו לשומר היערות שבכפר „פולטבה" ושם חוסלו על ידי הפולנים הלבנים, ואילו טוביה הסתובב ביערות יותר משנה ומצא את מותו ב„זיעמליאנקע", יחד עם השרידים האחרונים של אנשי עיירתנו. ביום שהסתערו עליהם הפולנים הלבנים היה כפור וסופת שלג בעיצומו של החורף.

ברטט והערצה מספר הפרטיזן המהולל של עיירתנו, צבי נובופלנסקי, על רגשותיהם באותם הימים; כשסיימו להכין את הזיעמלאנקע שלהם לחורף ועייפים ותשושים שכבו לנוח, הגיעו לאזניהם קטעי מלים מפי טוביה אשר בחלומו נפגש עם יקיריו בארץ, והוא זועק ומבטא את רגשי שמחתו בקול: „חבר'ה, הגענו סוף סוף ארצה... שאיפות נפשנו התגשמו... כולנו בארץ..." כל אנשי הבונקר התעוררו והתאספו סביב טוביה, אזניהם קשובות למילותיו הנרגשות ועיניהם זולגות דמעות.

לא עברו חודשים רבים וטוביה נפל יחד עם חבריו בקרב הנואש האחרון על חרות החיים וכבוד האומה. דבריו האחרונים מהדהדים היום בין צמרות הברושים התמירים ביער סטוקי ואנו מצווים לקיים את צוואתו וצוואת חבריו שנפלו למען העם. הם לא זכו להגיע ולחיות עמנו, אך נשמותיהם מרחפות בינינו ותובעות נקם.

על ידי הצבת נר זכרון לזכרם של טוביה וחבריו נקיים את משאלת לבם האחרונה.

חנן איישישקי

שם אבי היה צבי, לסבי קראו חנן, ואני על שמו. שם אמי היה גיטל. היא היתה בתו של קלמן איליטוביץ, ז"ל. על אישיותו של הסבא לא זכור לי כלום. על הסבתא, היה אבי אומר, שהיא היתה א„קוזאק א פרוי", כלומר: אשה בעלת מרץ ויוזמה.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נפטרה הסבתא מצד אמי, והסבא שלי נסע לרוסיה, לעיר רוסטוב שעל הדון. שם בילה את שארית ימיו עד שנפטר.

לפני מלחמת העולם הראשונה חכרו אבי ואחיו את ה„פארק" בזמיוסלבה ובמיאסטובה שעל יד קלביץ. בעלי־אחוזות אלה התחייבו לפי חוזה למסור לידי אבי את כל החלב שהיה ברשותם במחיר קבוע, ואבי עשה מהחלב גבינות צהובות, כפי שקראו אז אצלנו „הולנדער קעז" (גבינה הולנדית).

אחרי מלחמת העולם הראשונה עברנו לכפר גילוז' שעל יד דיבנישוק. שם היתה לנו חנות מכולת, והחזקנו גם את האחוזה בחכירה. הפרנסה היתה בשפע.

היו לי שתי אחיות ואח. אחותי הבכירה, מרים, התחתנה באושמנה עם חיים קוסביצקי, הוא גוייס במלחמת העולם השניה לצבא האדום ומאז נעלמו עקבותיו. אחי, שמעון, התחבא אצל גוי, בשם צסלב חרוזי, בכפר גדיני, אחר־כך עבר לגיטו וילנה, ומאז נעלמו עקבותיו.

הורי לא יכלו להמצא זמן רב בגילוז' אחרי כניסת הגרמנים, כי הגויים התנכלו להם, וגוי אחד ירה באבי ופצעו. לכן עזבו הורי את גילוז' ועברו לדיבנישוק. שם הם גרו עד שנצטוו לעבור יחד עם אנשי העיירה לוורונובה, ושם הם נספו. איתם יחד נספתה גם אחותי הצעירה, פרומה.

התחבאתי ביערות ואחר־כך במחנות הסגר עד תום המלחמה. אחרי המלחמה

עזבתי את ארץ־הדמים והגעתי ארצה. התיישבתי בפתח־תקוה, איפה שאני גר עד היום.

בעת מלחמת העולם השניה שירתתי בצבא הפולני בדרגת סגן, בארמיה של ונדה וסילבסקה.

שמעון קרצ׳מר

שמעון קארטשמאר נולד בוורשה, בשנת 1903. את שנות־ילדותו בלה אצל סבא שלו בעיירה דז׳יוונישקי, הסמוכה לווילנא. היה אוהב את בתי־העץ הקטנים ואת חייהם הפשוטים והצנועים של יהודי־העיירה.

השבתות והחגים, היהודים בבגדי־השבת ויום־טוב, קידוש־הלבנה, בית־המדרש, ימות־השוק, כשהיו היהודים יוצאים ו־,,חוטפים" ,,מציאות" מידי האכרים, החופה על ארבעת־הכלונסאות תחת כיפת השמים, הטיפוסים השונים והמשונים: שואב־המים האלם, ה,,בעל־עגלה", ה,,כלי־זמר׳ים" — כל אלה עוררו את דמיונו והשפיעו עליו. העיירה היהודית, זו שאיננה עוד, נשארה חרותה בדמיונו של שמעון קארטשמאר.

ממעיין זה, — העיירה, — הוא שואב וחוזר ושואב ומביא אלינו משם את ציו־ריו, בכל מקום שהוא גר ולכל מקום שהוא בא.

למד בפריז ב,,אקול דה בוז־ארט", ועבד שם כ־20 שנה. בזמן הכיבוש הנאצי — היה עם הפרטיזנים בניצה.

אחרי כמה שנים בישראל הוא מבקר בארצות הברית ושוב חוזר לישראל ומת־ישב בצפת, שם מצא רקע חדש לפול־קלור האהוב עליו. הציג בתערוכות רבות בארצות הברית, קנדה, פריז, מקסיקו, תל־אביב ועוד.

אילן-היחס של משפחת הורוביץ

גדליה חיים ומרים יוכבד נולדו בדיב־נישוק ב־1849 ונישאו שם. המשפחה גרה במרכז העיר בבניין הלבנים הנאה שה־קימה ושכונה בשם ,,בניין ר׳ גדליה". הם היו מרוצים משבתם בעירם וציפו להתרחבות משפחתם בדיבנישוק. נולדו להם שבעה ילדים: אידה, שאול (סול), יטה, סליה, רוברט, גרטרוד ואסתר. חיי משפחתם שימשו כדוגמה נפלאה לכל דיבנישוק.

גדליה הורוביץ נהיה לאיש מכובד בדי־בנישוק, וילנה והסביבה. הוא היה גבאי בית־הכנסת. היות ונודע כאדם הגון וישר, הוא היה השלם של היערות הגדולים. ,,גדליה בעל הבניין" — שמו הלך לפניו.

אידה היתה הראשונה, שעזבה את דיב־נישוק והיגרה לאמריקה. תחילה ישבה בעיר ניו־יורק, אחר־כך עברה לסקרנטון, פא., נישאה ללואיס לווין, והם השתכנו בפיטסטון, פא.

שנים אחדות לאחר מכן הגיע לאמריקה שאול, שהיה רוקח. הוא הקים מפעל לבגדי גברים בניו־יורק, נשא לאשה את פלורנס כוהנסון, ולהם שלושה ילדים.

סליה ורוברט הגיעו לאמריקה ביחד. סליה נישאה להארי כוהן, עברה לסקרנ־

טון, ולהם ארבעה ילדים. רוברט התבסס במפעל לבגדי גברים בדומה לאחיו שאול, נשא לאשה את ליליאן שיינוק, ולהם שני ילדים.

גרטרוד נישאה בדיבנישוק לפיליפ מינץ, ונולדו להם שם שני ילדים. ב־1921 הגיעו לאמריקה פיליפ וגרטרוד מינץ עם שני ילדיהם ועם גדליה חיים ומרים הורוביץ, כדי להיות בקרבת שאר בני־המשפחה. לפיליפ ולגרטרוד מינץ נולד שם עוד ילד.

אסתר נישאה בדיבנישוק לראובן אנגל, והיו להם חמישה ילדים. אסתר נשארה בדיבנישוק, כדי לשמור על הבניין, שהיה מכונה בפי כול: „החומה" („מויער"). לרוע מזלם, היא, ראובן ובני משפחתם הושמדו בשואה.

כל צאצאי הורוביץ — בנים ונכדים — הלכו בעקבות הוריהם: דתיים מאמינים, נאמנים, ישרים, נדיבים, דואגים לבני־עמם, גאים על מורשתם היהודית. הם היו פעילים בתחומים רבים — ישיבות ומוסדות דתיים אחרים, בהקדישם הרבה מזמנם וממרצם בנוסף לתמיכה כספית. הנכדים והנינים של גדליה ומרים הורוביץ הלכו בעקבותיהם — שומרי שבת, פעילים בבתי־כנסת ובישיבות, וכד׳. פעילותם בת־חום מעשי־צדקה וגמילות־חסדים נעשתה במישור המקומי והארצי, הוכרה ופורסמה ברבים על־ידי עתונים יהודים רבים. מקצו־עותיהם כוללים אנשי־עסקים ומקצוענים. רבים מהנינים למדו בישיבות, אך חשוב מכול: המשיכו לשמור את השבת וגאים על מורשתם היהודית. מסירותם לעניינים יהודיים מהווה מקור של נחת להוריהם, שבח והוקרה לסביהם. הדור הבא, הנין של גרטרוד מינץ, הינו רך בשנים. בטו־חים אנו, שאף הנינים יגדלו בהתאם למסורת.

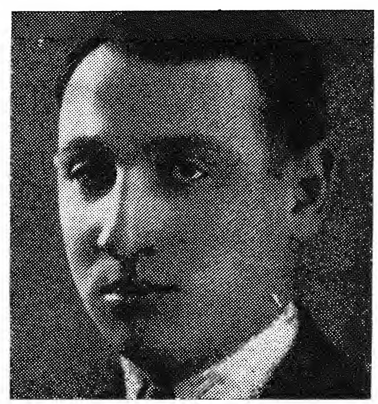
אסתר בת גדליה הורביץ, בעלה ראובן אינגל וילדם.

אסתר האַראָוויץ, איר מאן ראובן אינגעל און זייער קינד.

משפחת גדליה ומרים הורוביץ היתה התחלה של אילן־יחס משפחתי עשיר במ־סורת יהודית, גאה על מורשתו היהודית ותפארת לעם היהודי.

נשיא הדיבנישוקאים של ניו־יורק רבתי הוא פרנק ברנט, בנו של המנוח שמואל ויטה ברנט, נכד של המנוחים גדליה חיים ומרים הורוביץ. מסירותו לארגון ראויה להערצה. לאחר שרבים מהמייסדים נבצר מהם להמשיך את פעילותם בארגון, נטלו על עצמם צעירים רבים של יוצאי דיב־נישוק את המשכת פעולתו הנפלאה...

אהרון כגנוביץ

גבוה, תמיר, חייכני וטוב־לב — כזה היה אהרון, או כפי שקראו לו בעיירה, ארקע עליאיעס. משחר ילדותו היה צמא לתורה ולהשכלה, אך מצוקתו הכלכלית לא איפשרה לו לימודים סדירים. כל מאוויי־נפשו היו לגמור את הסמינר העב־רי בווילנה ולהיות מורה בישראל, אך לא היתה לו סיעתא דשמיא ולא הצליח במשימתו. הוא ניסה את כוחו בהוראה בעירו ובעיירה הסמוכה אולשן שימש כמורה לתנ״ך.

אהרון היה ציוני נלהב וממייסדי השומר־הצעיר במקום. זכורני, בשנות השלושים כשלמדתי בגמנסיה העברית בווילנה, נפגשתי עמו בט״ו בשבט „בבזר״ שאירגן השומר־הצעיר מפירות ארץ ישר־אל. באיזו חיבה ואהבה הוא טעם מפרי־הארץ ואיחל לי ולעצמו, שנזכה לעלות בקרוב ארצה!

לאחר כניסת הסובייטים לפולין עבר לווילנה, שנמסרה אז לידי הליטאים. ושוב היינו נפגשים מדי פעם בפעם. הוא היה מדוכדך מהמצב וחיפש דרכים לעלות ארצה אל אחיותיו, אך ללא הצלחה. כך מצא את מותו בפונאר יחד עם כל יהודי וילנה.

לדמותו של אהרון בלוך ז״ל

אהרון בלוך ז״ל
נפטר ב־1933, בן 47 היה במותו.

אהרון בלוך נולד בעיירה איביה הסמו־כה לדיבנישוק והשתכן בעיירתנו לאחר שהתחתן עם פרידה בת איצ׳ה בנימין.

בעיירה היו שלושה פרוונים־כובענים (קירשנער בלע״ז): אחד — יוסף זיזמ־סקי, השני — אליעזר שניידר, שהיה ידוע בכינוי „דער וואיעוואדע״, והשלישי — אהרון בלוך. העיירה היתה קטנה, ההתחרות היתה קשה, והפרנסה היתה כקריעת ים־סוף.

משלושתם בלט משכמו ומעלה אהרון בלוך, שהיה מחונן באינטליגנציה טב־עית, בשכל חריף ובמוח צלול. היו לו תכונות טבעיות של מנהיגות ונטייה נפ־שית לעבודה ציבורית. הוא היה איש נבון, נואם בחסד, ודבריו מתובלים בדברי חז״ל ופתגמים, שכבשו את לבות השומ־עים.

אהרון היה בעל־מזג טוב, שופע הומור וקסם אישי. בכל אספה היה מתבלט בראש הדוברים, דבריו קלהו במתינות וצלילות־הדעת, והיו מתובלים בחרוז ומשל.

כל ימיו היה עוסק בצורכי ציבור. הוא אהב את זה, והתמסר לכך בכל להט נפשו. ללא לאות שירת את הציבור עד שמחלה ממארת הכריעה אותו בדמי־ימיו.

בחזרו משבי הגרמנים אחרי מלחמת העולם הראשונה היה חבר פעיל ב־„יעקאפא״ ואחראי לענייני תרבות וסעד בעיירה. בכל חום לבו התמסר לעזרת העני והנצרך, וטיפל במתן עזרה כספית וסעד נפשי לענייי העיירה המרובים.

אהרון בלוך היה יושב־ראש הוועד של בית־הספר העברי בעיירתנו בראשית שנות העשרים. הוא שכר את הבית הגדול של „באנעל״ ברחוב דוביציסקער, והביא מו־רים מעולים, כגון: אינגולסקי, אנגל, ואת הרבי המפורסם, רבי לייב ארע, אשר לימדו את התלמידים עברית, יידיש, יה־דות ופולנית. לזכותו יש לרשום את העוב־דה, שעיירתנו זכתה לראשונה בבית־ספר מסודר ומתוכנן עם תכנית לימודים שיט־תית.

אהרון מילא תפקידים ציבוריים רבים. הוא היה חבר הנהלת הבנק, יו״ר לינת הצדק ועוד. סיפר לי בנו יעקוב, שפעם היה צריך לשלוח מישהו באופן דחוף ללינת לילה אצל חולה קשה, ולא נזדמן לו מתנדב. הוא פנה אל בנו דוב וציווה עליו למלא שליחות קדושה זו, והוא סירב. על כך הטיף לו מוסר ונתן לו סטירת לחי בעבור סירובו למלא שליחות מצווה.

גולת־הכותרת של פעילותו הציבורית היתה: ארגון בעלי־המלאכה בעיר (האנ־טווערקער פאראיין). הוא שימש כל חייו כיושב־ראש הארגון באהבה ומסירות. היה זה תפקיד חשוב ורב־אחריות. הוא דאג להקל על בחינות הסיווג של הסוגים וה־דרגות של בעלי־המקצוע השונים, דואג לחלוקה צודקת של המסים (פאדאטקעס). היה בקשר מתמיד עם השלטונות המחו־זיים באושמנה בכל הנוגע לבעלי־המלאכה בעיירה. הוא היה להם לפה ולמשען בשעת צרה.

אם כי לא היה איש דתי, היה מושרש במסורת ישראל. היה מבקר קבוע בבית־הכנסת ומשמש כשליח ציבור בימי חג ומועד.

אהרון היה יהודי נלהב ועשה נפשות לרעיון תקומת העם בגולה. בערוב ימיו נתפס לרעיון הציוני סוציאליסטי, ובדרך זו חינך גם את בניו. לי יש לאיש הזה איזו נוסטלגיה מיוחדת, בגלל החידוש שחולל בעיירה, בזה שהכניס לבית־הספר העברי כובע מיוחד עם פסים לבנים כחו־לים מסביב. אנו חבשנו כובעים אלה מתוך רגשי גאווה וכבוד עצמי. הדגל העברי התנוסס על ראש כל תלמיד. מאז לא הרגשנו עצמנו נחותים כלפי הסטו־דנטים, שהיו מגיעים לחופש כשהם חוב־שים כובעי־שרד צבעוניים.

איש יקר ואהוב היה אהרון על הקהל וגם על הנוער. זכורני, שאחרי ביקור אצלו בבית — וביקורים כאלה היו רבים, כי בנו יעקוב היה חבר שלי לספסל הלי־

מודים — הייתי תמיד יוצא מביתו מלא סיפוק נפשי. הרגשתי, שלמדתי משהו מאיש זה.

אהרון לא זכה לשרת רבות את הקהל. בשבי הגרמנים הוא קיבל מחלה ממארת, שקיננה בו שנים רבות והכריעה אותו בשנת 1933. והקהל לא זכה ליהנות יותר מזיוו ומפועלו המבורך. הוא כרע בהיותו עוד צעיר לימים, והשאיר אחריו באלמנותה את אשתו פרידה וחמישה ילדים רכים: את דוב, יעקוב, מלכה, שאול ודובה. בנו הבכור, דוב, הגיע אחרי נדודים רבים לברית־המועצות. בימי מלחמת העולם השנייה, נפל בקרבות. השאיר אחריו אשה ובת. בנו השני, יעקוב, נמצא פה איתנו בארץ, וכנראה שירש את תכונותיו של אביו. הוא מתמסר לעבודה ציונית וציבורית. יתר הילדים ניספו יחד עם האם בגיטו וורונובה.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

שייע קפלן

יהודי תלמיד חכם ובר אוריין היה, טיפוס מהדור הישן, שקנה לו שורשים עמוקים בתורת ישראל ואהבת ישראל. היה לו בית עם חנות בשוק, והוא נחשב כאחד מנכבדי העיירה. הרב היה מקרב אותו לפעולות ציבורית. היה מעסקני בית־הכנסת.

שייע נחשב גם ממשכילי העיירה, כי ידע שפות — רוסית ופולנית, ומעטים כמוהו היו בעיירה. משום כך קבלוהו כמורה לדת ב„פובשכני" (ביה"ס הפולני).

הוא וחיים לובוצקי לסירוגין היו מלמדים דף משנה ותנ"ך בבית־המדרש הישן, ומשכו קהל רב.

אשתו, ציפה לאה, היתה גם היא עסקנית ציבורית, ונמנתה יחד עם אסתר גדליעס ופסיה קריזובסקי על ועד הנשים מטעם הליידיס עקזעלערי. מתפקידן היה לחלק את הכספים שנשלחו מאמריקה כעזרה למשפחות נצרכות.

בן אחותו, יצחק סגל, היה פרטיזן יחד עם זליג רוגול ביערות ליפיציאנסק, ושם נעלמו עקבותיו.

בארצות־הברית חי אחיו, התורם רבות למען הרעליף, והוא בין ראשוני התורמים לייסור הגמ"ח בארץ.

משפחת ברנט

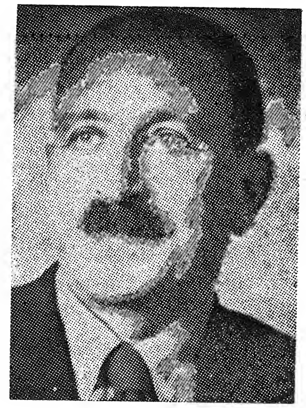
משפחת ברנט היא משפחה מסועפת ומונה חמישה אחים שכולם פעילים ומסורים לאנשי דיבנישוק ולרליף בניו־יארק. אחד מהם אלברט מכהן כעת כיושב ראש הרליף בניו־יורק.

האחים ברנט מוצאם מגדליה הורביץ. אמם היתה בתו של גדליה הורביץ. אסתר גדליה'ס היתה אחות אמם. אחיו של משה מינץ התחתן עם גיטה ריכל, בתו של גדליה, וגם הם חיים בארצות הברית.

משפחת ברנט אקטיבית מאוד בפעילות ציבורית ובמיוחד בעניני עיירתנו. הם מארגנים את האזכרות ובזמנים האחרונים כשהמצב ברליף הוא עגום, משום שהזקנים הולכים ונעלמים מהנוף והדור הצעיר לדאבוננו הרב הולך ומתרחק ממקור מחצבתו, הרי משפחת ברנט שהיא מסורתית ממלאה את ערב האזכרה בתוכן ועניין.

סלומון לוין

סלומון לוין היה יהודי בעל לב חם, נעים הליכות וצנוע. בהיותו צעיר ספג אצל אביו רפאל את האהבה לתורת ישראל ולעם ישראל וכל חייו הקדיש לעבודת הרליף ולעזרה לאחיו בעיר מכורתו. בשנות השלושים ביקר עם בתו בדיבנישוק והתעניין בכל הנעשה בעיירה, בתחום התרבותי ובתחום הכלכלי.

בחזרו לארצות הברית התמסר בלהט לארגון עזרה דחופה לעיירה. הוא היה גם פעיל מסור למען ארץ ישראל וביקר פעמים רבות בארץ עם פעילי „הבונדס" מארצות הברית. את בקוריו בארץ השתדל לכוון בזמן האזכרה על קדושי עיירתנו כדי להיות נוכח באזכרה יחד עם אנשי העיירה.

אביו רפאל היה גבאי בית הכנסת הישן ובעל תפילה. הוא חי בצמצום והתקיים ממה שבנו סלומון היה שולח לו מארצות הברית. אשתו פרידל היתה מוכרת בחורף תפוחים קפואים לילדים והיתה אומרת שזה יין.

סלומון השאיר אחריו בת ובן נשואים. הבן הוא רופא.

מאיר זלמן ווינר

מאיר זלמן ווינר היה דמות פופולרית בעיירה: יהודי גבוה, עטור זקנקן לבן, מלא מרץ וחדוות־חיים. תלמיד חכם גדול היה, והיתה לו ידיעה יסודית בתלמוד. דבריו היו תמיד מתובלים בדברי חז"ל ואמרי־שפר. הוא נחשב מעמודי־התווך של מתפללי בית־המדרש הישן. בימים נוראים היה גם עובר לפני התיבה. מתפללי בית־המדרש הישן התיחסו אליו בכבוד והערצה, וכל השנים שימש כגבאי בית־מדרש זה. זכורני, פעם כשהתפללתי בבית־המדרש הישן תפילת שחרית, הוא בחן אותי בארמית. הוא ביקש ממני, שאתרגם ליידיש את יקום פורקן. היה זה בשבילי אז אגוז קשה לפיצוח; חלק תרגמתי, אבל את הרוב הוא תרגם והסביר לי.

ההצלחה לא האירה לו פנים בחייו. כל חייו היה נאלץ לנסוע לכפרים ולעסוק ברוכלות, ואחר־כך לנסוע בעגלתו לווילנה למכור את מרכולתו. היתה זו עבודה קשה ומפרכת, שגזלה ממנו את כל מרצו. למרות זאת היה מנצל כל רגע חופשי ואץ לבית־המדרש ללמוד פרק בתלמוד.

מאיר זלמן היה מבורך במשפחה גדולה. היו לו שלושה בנים ושלוש בנות. הבכור דויד, השני פייבקה, השלישי שייקה, שהתחתן עם לאה, בתו של משה דעם בלעכערס (הפחח). הבת רוזה נסעה לאמריקה. הבת השניה, הינדקה, התחתנה עם יענקלה שלמה דעם קאטלערס, הבת הצעירה, עטקה, התחתנה עם זיידקה. היתה לו, למאיר זלמן, סיעתא דשמיא, שהוא נפטר לפני המלחמה; אבל כל משפחתו נספתה על ידי הנאצים, ימ"ש.

משה אהרון כץ
(דער בלעכער)

משה אהרון היה דמות מעניינת ומאוד פופולרית בעיירה. משה אהרון יחד עם שמעון לייב בלכר היו קשורים בחוזה עם ממשלת פולין להובלת הדואר מביעניאקון לעיירה. היתה זו חזקה בידם מזה שנים רבות, והיו מקובלים על הרשות. בזמן האנדקים ניסו להוציא מידיהם את הרשיון להובלת הדואר, אבל השלטונות לא הסכימו.

מי בעיירה לא הכיר את משה אהרון

ולא נצרך לשרותו? כל אדם שרצה לנסוע לווילנה או ללידה, היה נאלץ לנסוע עם עגלת־הדואר של משה אהרון או שמעון לייב לתחנת הרכבת ביעניאקון. הנסיעה היתה חוויה גדולה כשלעצמה בחורף וב־קיץ.

העגלה היתה יוצאת מהעיירה באישון הלילה, והיינו מגיעים לביעניאקון בעלות השחר. פתאום אתה נמצא באישון הלילה בין מרחבי השדות. שקט ודממה בכול. הסוס פוסע לאיטו. הנה אנו נמצאים בתוך יער „דובינקע". חושך ועלטה אופפים אותך, כאילו נפלת פתאום לתוך עולם קסום, מפחיד ומעורר סקרנות. מדי פעם מפירה את השלווה איזו חית־בר העוברת כהרף־עין את דרך העפר.

שעות אנו נוסעים בעומק היער ונוש־מים את הריח המשכר של עצי־האורן. זאת היא אולי ההזדמנות הנדירה ביותר לעבור חוויה בלתי נשכחת של בילוי לילה ביער מלא סודות, להיות ער ועד ליקיצת היקום ולרון ציפורי הבוקר.

לא פחות מרשימה היתה הנסיעה בחורף. משה אהרון היה מכין לכל נוסע פרוות־כבשים רחבה. היית מתעטף בה, ועינך קולטת מרבד לבן וצח המשתרע על מרח־בים, כשזוהר הלבנה משתפך עליהם באור חיוור. עצי־היער עטופים בטליתות לב־נים, כאילו זה התחילו בהודיה לבורא. כשאתה מגיע לרכבת, הנך מלא רשמים וחוויות אין־ספור. רק שריקת הרכבת מעוררת אותך מחלום־הקסמים.

לא פחות מעניינת היתה הדרך מביע־ניאקון לדיבנישוק, אם כי היתה מתנהלת ביום. משה אהרון מלא ספורים כרימון. הוא מבדר אותך בדרך בסיפורים ובדי־

משפחת משה אהרון כץ ליד ביתם (1932).

די משפחה פון משה אהרון כץ פאר זייער הויז אין דיווענישאָק (1932).

חות, המבדחים את הדעת. הוא יודע את סוד הסיפור ואת אופי הנוסע ומתאים לכל אחד את הסיפור המתאים. כדי לחלץ את העצמות, מזרז משה אהרון את הנוסעים לרדת במעלה ההר מן העגלה או המזחלת ולחלץ את העצמות בריצה קלה. רגליך טובעות בשלג, אתה נושם ומדביק בקושי את הסוס.

גישה מיוחדת היתה לו, למשה אהרון, לאנשים חדשים. בזהירות ובמתינות הוא מתחיל תוהה על קנקנו של האיש, אם זה יהודי או פולני. מה מעשהו ומה מביאהו לעיירה. הוא ידע לרכוש את אמונו של כל אורח וזר. לפקיד הפולני היה ממליץ את בית־ההארחה הטוב ביותר. למורה היה מספר על המתרחש בתחום המעניין אותו, ודרך אגב גם היה מוציא מפי האיש את מטרת בואו; ואם זה מפקח או אקציזניק (חוקר בענייני יי״ש ושכר), היה מיד מודיע לנוגע בדבר שייזהר ויתכונן.

הנסיעה לבניאקון היתה באמת חוויה בלתי נשכחת, במיוחד לנוער ולאנשים יושבי אוהל, שהפגישה עם היער המלא מסתורין בחצות־הליל היתה בשבילם מאורע בלתי נשכח.

משה אהרון כ״ץ

משה אהרון היה בנו של קלמן שפסל הסנדלר. קלמן שפסל זה ניצב כמו חי לנגד עיני: יהודי קטן, צנום, וגבות רחבות מכסות את אישוני עיניו. יום־יום ראיתיו בבית־המדרש החדש יושב במקומו הקבוע, מתפלל בדבקות וממשיך בלימוד המשניות. זקן וחלוש ואינו מעורב בין הבריות, היה כולו נתון בעולמות העליונים. מקום מושב אבי בבית־הכנסת היה בדיוק ממולו כך, שיכולתי לעקוב אחריו תמיד. גופו הקטן הלך והצטמק מיום ליום מרוב זקנה. תפילתו היתה חרישית, מלאת עצב וערגה; ובימים הנוראים היה כולו ספוג דמעות וצער.

אינני יודע למה, אך עובדה היא, שקלמן שפסל זה חי בבית־המדרש, ושם היה ישן. בלילה היה מוציא מתוך תיבת הספסל את המצעים, מסדר אותם על הספסל ושוכב לישון. מה הביאו לידי כך, ומדוע לא גר אצל בנו, משה אהרון? לא ירדתי לסוף העניין. דבר אחד אני זוכר, שקלמן שפסל נפטר בבית־המדרש, ומשם הוציאוהו לקבורה.

למשה אהרון היו הרבה ילדים, כולם כשרוניים, מלאי מרץ וחיים. הבכור, חמקה, התחתן באושמנה; בנו זלמנקה היה בחור פיקח. הוא הכניס — עם שותפים — את האוטובוס הראשון לעיירה; בנו השלישי, ברקה, היגר לארצות־הברית ומשם לקנדה. בנו מאירקה התחתן עם מאריאשקה, בתו רדקה התחתנה עם יענקלה שמולעס. בתו שרה היתה אשתו של מרדכי קרצ׳מר, נפטרה בארצות־הברית.

בקנדה חיה בתו רייזל עם בעלה חיים קלב. יש להם בן יחיד בשם יצחק. גם לברל יש שני ילדים — הבן חיים והבת מרים.

הרי לוין

בנו של יצחק לייב לוין. הוא עזב את העיירה בהיותו צעיר לימים, אכל קשור בכל נימי לבו לאנשי העיירה ופועל למען הרלייף והגמילות חסד. הוא היה ממייסדי הקופה, וביוזמתו נאספו 1500 הדולרים הראשונים למען הגמילות חסד.

הרי לוין ביקר פעמים אחדות בארץ, ותרם רבות לביסוס הגמילות חסד.

דויד חיים לובצקי

דויד חיים לובצקי נחשב לאחד מנכבדי העיירה. חנותו היתה גובלת עם החנות

משפחתו של יצחק לוין בביתם בדיבנישוק (1932).
די משפחה פון יצחק לעווין אין זייער היים אין דיווענישאָק (1932).

של איסר קובנסקי גיסו. לשניהם היו חנו־יות אריגים מהגדולות בעיירה. שתי הא־חיות, מרל וחנה, היו מתחרות על קונה בימי החול הרגילים. ביום השוק היו שתי החנויות מלאות קונים, ופרנסה היתה בשפע.

דויד חיים היה יהודי פיקח ומעניין. כל שיחה אתו היתה מתלווה ברעיונות פילו־סופיים מקוריים, שהיה מביע אותם בשפע.

לדויד חיים היתה משפחה גדולה. בתו הבכירה, חיה, התחתנה בנוביגרודק ושם נספתה. בנו, ולוול, היה בחור מלומד ונעים־הליכות. ולוול היה ציוני מסור, ושימש זמן רב כמפקד מכבי־האש בעיירה.

אחיו משה, למד בפקולטה לחוק ומש־פט בווילנה. הוא היה ציוני נלהב, ומסור כולו לרעיון הרביזיוניסטי. משה ייסד את בית״ר, והיה מעמודי־התווך של תנועה זו בעיירה.

לדויד חיים היה עוד בן, יקותיאל, שגר בארצות־הברית. הוא ביקר אצל הוריו בעיירה לפני המלחמה; שמחת המשפחה היתה גדולה.

דויד חיים היה בר־אורין. היה מלמד תנ״ך בין מנחה למעריב. פעם דיבר בפני הקהל על „קוהלת״, והביע ספקות בקשר לעולם הבא. זה פגע מאוד באחד השומ־עים, שפנה אל דויד חיים בזו הלשון: „אני זקן עני וקבצן גדול, סבלתי הרבה מאוד בחיי, רעבתי ללחם. כל תקוותי בחיים היתה שיהיה לי עולם הבא — והנה אתה לוקח ממני גם תקווה זאת; מה אם כן נשאר לי בחיים? דבריו השפיעו מאוד על דויד חיים ודמעות עמדו בעיניו.

יענקל שניידר (יענקל לייזרס)

יענקל לייזרס היה יהודי עממי פשוט, התפרנס בקושי מרוכלות, והיה מסובב בכפרים בין הגויים להרוויח לחם למש־פחתו. תלמיד חכם גדול לא היה, אבל שכנה בו נשמה אצילה וטובה. תמיד היה

מוכן לעוזר לזולת ללא התחשבות בכל מאמץ וטרחה.

בנו אליעזר שניידר, שעלה לעת זקנתו מארגנטינה לארץ והתיישב בנהריה, מסר לפני פטירתו מלים אלו על אביו:

המקרה קרה בשנת 1917, בערך, בשעה שהגרמנים שלטו בעיירה. הפרנסה לא היתה מצויה, והרעב היה גדול והתדפק על הרבה דלתות בעיירה.

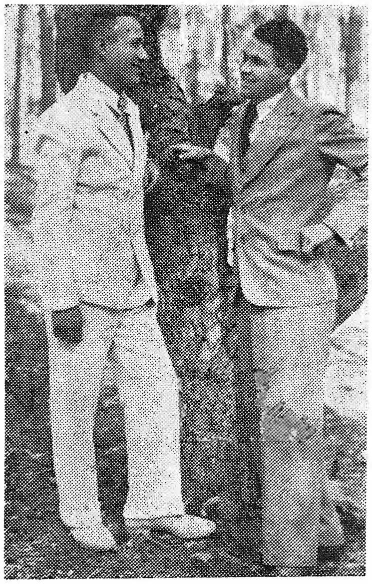
פעם שלח אבי את אחי שלמה יצחק, ז"ל, אל שאול הסנדלר, שגר ברחוב דוביצ'יסקר, לתקן את הנעליים. בביתו של הסנדלר שרר רעב גדול, והילדים התחננו על פת לחם. חזר אחי הביתה וסיפר לאבי בדמעות בעיניים, מה שמתרחש בביתו של הסנדלר. אבי לבש מהר את פרוות הכבשים, נעל את האנפילאות (וואליקעס), לקח סל גדול קלוע, כיסה אותו במפית, ואץ אל השכנים; אסף דברי־אוכל ומיהר עם הסל המלא אל הסנדלר. כך נהגו אבותינו — סיים אליעזר את סיפורו, וכך צריכים לנהוג גם אנחנו: לעזור אחד לשני ולחיות באחווה ורעות.

לעת זקנתו היה יענקל מטריח עצמו למרות גילו — עם קופסה של ועד הישיבות, עובר כל יום שישי מבית לבית ומתרים את הקהל למען הישיבות. בגשם, בקור, בקיץ ובחורף, היה עושה את עבודתו זו, שנחשבה אצלו כעבודת קודש וכייעוד בחיים.

כאלה היו אנשי עמך בעיירה, אנשי עמל ועבודה, אוהבי תורה ואוהבי ישראל.

זוסיה יענקל שקולניק

גבוה, חסון, עטור זקנקן ושפם שחור, פוסע לו לאטו זוסיה יענקל, מקלו בידו וטלית ותפילין מתחת לבית־שחיו — בוקר־־בוקר לבית־המדרש לתפילת שחרית. גשם, רוח סערה או שלג כבד לא ימנעוהו מכך. אצל זוסיה יענקל זה הרגל. מצפונו לא יהיה נקי כלפי שמיים, אם

גוטליב שקולניק וחייקל יחזקאל קצב (1937).

לא יתפלל בציבור בין כותלי בית־הכנסת.

לאחר פת שחרית מוזמן זוסיה יענקל לעתים תכופות לבית הרב. שם מוזמנים כמה נבחרי העדה לדון בענייני הציבור. פיקח הוא, נמרץ, תוסס, ובעיקר תקיף; יש לו יד קשה, ויודע הוא גם להרים את קולו בשעת הצורך. זה מקנה לו חשיבות משנה אצל הרב, כי לפעמים זקוקים גם ליד קשה ותקיפות, כדי לשמור על זכויות הציבור ועל כספי הציבור.

זוסיה יענקל מסור בכל נימי נפשו לבית־הספר, שגם ילדיו לומדים שם; אך הוא ער גם לכל בעיות הציבור, ולוקח חלק פעיל בחלוקת הלוואות בגמילות־חסד, חבר מסור ונאמן לחברא קדישא ונמנה בין ראשיה.

זוסיה יענקל נחשב לאותם אנשי ציבור שורשיים, הדבקים בתורת ישראל ובאהבת ישראל. ענייני הציבור נחשבו בעיניו כדברים העומדים ברומו של עולם, שיש להתמסר להם בלב ונפש.

לזוסיה יענקל היתה משפחה מסועפת. בנו הבכור, אנצ'ל, התחתן בווישנייבה ושם נספה; בתו, אסתר רחל, התחתנה בווילנה ושם נספתה עם משפחתה. באר־צות־הברית חי בנו צבי, שהיה בחור עליז, חברותי, ומעורה בקרב הנוער בעיירה. הוא ידע לנגן יפה בכינור, ולא נעדר מקומו בכל מאורע תרבותי או חברותי.

הבן־זקונים שלו, גוטליב, ניהל את ה„סמולרניה" בגיעראניון והיה טרוד ב־עסקיו של אביו. כעת הוא מתגורר בוונצואלה.

נר תמיד לעילוי נשמותיהם של יקירי ואהובי נפשי

עיירה קטנה היתה ראדון, היא שכנה במחוז לידה עטויה עצים וירק בדומה לכל העיירות בסביבת וילנה. חן מיוחד היה נסוך על עיירה זו, לא בגלל נופה המיוחד והחן הטבעי, שלא היו מנת חלקה, אלא איזו קדושה היתה אופפת עיירה זו, קדושת הצדיק ה„חפץ־חיים" זצ"ל שהת־גורר בה חדרה לישותם של כל יהודי ויהודי בעיירה.

סבי מצד אבא זלמן כאחד מהם היה איש תמים, אוהב תורה, פומיה לא פסק מאורייתא עד יום מותו. בפשטות ובענווה כלכל את מעשיו והחדיר לשלושת בניו יוסף, שמואל וישראל את האהבה למסורת ישראל ולעם ישראל.

סבתי גיטל היתה אשה צנומה, נמוכת גו, אבל כאשת־חיל עזרה לסבי למשוך בעול הפרנסה, עבדה קשה בגן־הירק שלה וחסכה פרוטה לפרוטה כדי לממן את לימוד ילדיה. במיוחד אפפה בעבותות אהבה את בתה היחידה אלטע, שהיתה גם הבת־זקונים שלה. צדקנית היתה ועו־זרת לזולת בגלוי ובסתר.

אבי למד בנעוריו בישיבת לומז'ה, לא־חר מכן התמחה במקצוע היערנות והיה מפקח על כריתת יערות עצי אורן ושלי־חתם לתחנת הרכבת בביניאקון, ומשם היו נשלחים לגרמניה ולאנגליה להתקנת עמודי טלפון.

בתוקף תפקידו הגיע לגראניון שעל־יד דיבנישוק. בהמלצת ידידים הכיר את אמי בלומה ומאז נקשרו גורלותיהם. אבי הע־תיק את דירתו לדיבנישוק ביחד עם הורי אמי והקים לו שם משפחה.

משפחת אמי

דמותו של סבי מצד אמא הירשל (צבי) מזדקרת לפני מתוך חוויה רומנטית מאותם הימים, כאשר בתור נער צעיר הייתי מוביל את סבי הזקן וסגי־הנהור להתפלל מדי שבת בשבתו לבית־הכנסת. היה זה יהודי נמוך קומה, עטור זקנקן חום, שפסים לבנים שזרו אותו לארכו ושיוו לו חן מיוחד. בן יחיד היה סבי לאביו מאיר־בערל, שלא חסך מאמץ לתת לבנו חינוך תורני ודתי. ואכן שנים רבות למד סבי בישיבת סלובודקה ויצא משם גדול בתורה וקיבל סמיכות לרבנות.

המזל לא האיר לו פנים בחיים והיה צריך להיאבק קשה על קיומו, למרות הכול היה שמח בחלקו והקפיד על תפילה בציבור וקריאת פרק במשנה. בגלל ידי־עותיו הבסיסיות בש"ס ופוסקים היה מה־חברים הבולטים בחוג התלמוד ולא פעם ניהל ויכוח חריף עם הרב דמתא על סוגיות שונות בתלמוד. היה נדיב לב ושמח להסביר פרק בתלמוד לכל דיכפין.

סבתי חיה־בתיה (חיה־באש) היתה אשה עדינה ורכת לב, לבה היה ער לכל דואב ונדכה, וידיה פתוחות לכל נצרך, ועזרה לסבי לכלכל את משפחתם באומץ ובכישרון רב. תמימת־לב היתה ונותנת בהקפה סדינים וציפיות לאנשי העיירה שנסעו לאמריקה, על מנת שישלחו לה משם את הכסף. כשם שאנשים אלו שכחו ברובם את העיירה, כך גם שכחו את החוב ואת סבתי.

יוסף דובינסקי ז"ל

במלחמת־העולם הראשונה בשעת כי־בוש הגרמנים, כשהרעב גדל בארץ, היתה סבתי הולכת לכפר להביא בחיקה בקבוק חלב טרי וחם לנכדה הראשון. במקרה — בדרכה חזרה, תפסו אותה הגרמנים והר־ביצו לה מכות נאמנות — כתוצאה מכך איבדה את לשון פיה, ולאחר ששכבה שבועיים על ערש דווי הלכה לעולמה.

אמי היתה בת הזקונים בבית, היו לה עוד שני אחים גוטליב ואברהם־יצחק ושתי אחיות אחת טייבע והשניה אסתר. שני האחים עם האחות טייבע התחתנו ברוסיה ועם קום המשטר הסובייטי נפסקו הקש־רים אתם. האחות אסתר התחתנה עם צבי ליברזון מדבינסק והם נסעו לאמ־ריקה, שם כיהן כרב וכשו"ב בעיר פרט־סמוט עד יום מותו, והשאיר אחריו בת יחידה פרנסס (פריידל).

אבי היה איש צנוע ונעים הליכות, בעל נפש רגישה ועדינה. ידע מחלות ועוני ונאבק קשה בנחשולי החיים הסוערים, כדי לקיים את משפחתו. למרות הכול היתה רוחו איתנה ושפע תמיד טוב וחכ־מה. כחניך ישיבת לומז'ה היה תמיד שמח בחלקו וביטל את החמריות כישות עצ־מית — הישות הרוחנית של האדם היתה אצלו בגדר צו עליון. בדרך זו חינך את ילדיו והקרין מאישיותו השופעת חכמה וטוב לב על ילדיו.

עם כל המאבק הקשה לקיומו, היה כולו כמיהה לראות ביוצאי חלציו תלמידי חכ־מים וממשיכי מסורת ישראל. היה מוכן לחסוך מפיתו להשגת מטרה זו. למרות הקשיים הכלכליים שלח אותי ללמוד ל־גמנסיה העברית בווילנה ואחר־כך לישי־בת ה„חפץ־חיים" בראדון. אבי לא זכה לראות נחת מילדיו, הוא נרצח באכזריות בידי הגרמנים ב„ליפובקע" פרוור של וילנה. בדרכו להציל את אחי מיכאל שהיה אסור בכלא „לוקישקי" הידוע בווילנה, בעוון ציונות.

אמי בלומע היתה אשה יפת־תואר, יש־רה וצנועה וידועה לכול כאשת־חיל. עוד בימי עלומיה היתה עוזרת לסבי להכשיר פר שחוט, לבתרו חלקים חלקים ולשווקם ללקוחות.

אמי היתה עוזרת הרבה בסחיבת עול הפרנסה. כל שנה היתה שוכרת מאחד ה־„פריצים" שבסביבה גן עמוס תפוחים ואג־סים, שוכרת שומרים מאיכרי הסביבה וב־סתיו מורידה את היבול ומובילה אותו העירה. תמיד התפלאתי על חכמתה, פק־חותה ואומץ לבה להסתובב יחידה באחו־זות נדחות, לעבור בגן לארכו ולרחבו ולדעת להעריך נכונה את היבול הצפוי. כדי לשקול ולקבוע את התשלום המגיע עבור היבול. טעות בהערכת היבול היתה גורמת להפסד כספי כבד ואבדן הכנסה, אחרי חדשים רבים של עבודה קשה ומפרכת.

על אומץ לבה וחכמתה של אמי סיפר לי **צבי אהובי**, ששמע דברים אלו מפי הרב מובשוביץ בביתו. אמי חכרה פעם גן אצל הגרף מילבסקי בגיערניון. פעם, כטוב לבו עליו, אמר לאמי: הגידי לי האם זה נכון, שהיהודים משתמשים בדם הנוצ־

רים בפסח!? אמי ענתה לו מניה וביה: לו זה היה אמת היו כבר נמצאים יהודים מלשינים, שהיו מוסרים על כך לרשות. דבריה הכנים עשו רושם כל כך חזק עליו, עד שזה נחרת עמוק בזכרונו, ובפגישה הראשונה עם הרב מצא לנכון לספר לו זאת, ולשבח את פקחותה של אמא. איתנה ברוחה ובנפשה, לא נכנעת לגורלה, במרץ וללא ליאות, בחריצות ובהתמדה שיתפה עצמה במאבק הקשה על קיום המשפחה.

בעלת נפש רכה וטובת לב, מוכנה היתה תמיד להבין את הזולת ולהאזין לרחשי לבו, מאירת פנים ונעימת הליכות, מקבלת בסבר פנים כל אורח לסעודת שבת, מקרינה מטוב לבה ודורשת טוב לכל אחד, כזאת היתה אמי.

בצנעה ובטוהר לב חינכה את ילדיה, ספוגה היתה ערכי היהדות וכל מעיניה הקדישה לחנך את ילדיה בדרך זו. אך הגורל הימר לה מאוד. בעלה, כאמור, נרצח בידי הגרמנים כבר ביום השני לכניסתם והיה הקרבן הראשון של העיירה. בנה מיכאל נרצח בידי אספסוף בכלא „לוקישקי" בווילנה — שני בניה מאיר וצבי ברחו לפרטיזנים מגיטו וורונובה ומצאו את מותם בידי פולנים שהיו בעבר הידידים הטובים ביותר שלנו. היא עצמה, בודדה וגלמודה, היתה נאלצת לשתות את כוס התרעלה עד תומה ולסיים את חייה בגיא ההריגה יחד עם כל קדושי דיבנישוק וורונובה ויתר עיירות הסביבה.

מכל המשפחה הענפה ניצלו מתי מספר. ממשפחתי נשארתי אני לבדי, ממשפחת דודי שמואל נשאר רק בנו הצעיר מיכאל, ומדודי ישראל נשארו שני ילדים הגרים כעת בברית־המועצות.

אני מרים עיני למרומים בהודיה ובתודה, שזיכני להגיע בדרך לא דרך ארצה ולהקים פה משפחה. אלוהים זיכני באשה נאה מינה ושלושה ילדים: הבכור יוסף, השני צבי והשלישי אשר, הנושאים ברמה את זכר משפחתם ובלב דואב וביגון רב מבכים את יקיריהם שלא זכו להגיע לארץ הנכספת, שהיתה משאת נפשם בכל ימי חייהם.

יהי זכרם ברוך ונשמתם תהיה צרורה בצרור החיים!

בנימין דובינסקי

סבי ר' יצחק (איצ'ה) בנימין רודניק ז"ל

סבי איצ'ה בנימין, מוצאו מהעיר נובוגרודק, ממשפחת קובנסקי, אנשי עמל ומסחר. בצעירותו, בגלל התיצבותו לצבא הרוסי, נאלץ היה לשנות את שם משפחתו מקובנסקי — לרודניק, כדי לקבל שיחרור מהצבא הרוסי וכך נשאר בשם זה, למרות שכל אחיו והמשפחה נקראו קובנסקי.

הוא בחר במקצוע הנפחות וייצור כלי־חקלאות ומכשירי עבודה מברזל ונחושת — ובזה עסק והתפרנס בכבוד כל ימי חייו.

הוא זכור לי כאיש גבה קומה, זקוף ותמיר, כולו חוסן ובטחון עצמי, שופע פיקחות וחכמת חיים, ובעל חוש הומור. מעורה הן עם היהודים והן עם האיכרים וגם עם בעלי האחוזות, עבורם ביצע עבודות וניהל עסקי תבואות, ירקות, פירות ובהמות.

ברחוב אושמינה הקים כמה בתים, בית מגורים רב־מידות ובית מלאכה לנפחות ומסגרות, בו העסיק את בניו ופועלים. הקים משפחה ענפה: שני בנים ושבע בנות. בצעירותו התאלמן (סבתי שרה־מלכה נפטרה בלידתה את בנה אלימלך) והשאירה אותו עם חמישה ילדים. הוא התחתן שנית — ומאשתו השניה רבקה לבית קרצ'מר נולדו לו ארבע בנות (שאחת מהן הניה הררי, נמצאת בישראל).

יש לציין, כי סבתי החורגת, רבקה זמל עדינת נפש היתה. היא גידלה וטיפחה ביתום הרך כאֵם במסירות ובאהבה.

בית סבי היה פתוח ושמו כמכניס אורחים הלך לפניו. בעתות מצוקה ובימי מלחמת העולם הראשונה, התחלק עם שכניו באותה מידה כמו עם ילדיו. בחייו, לא ידעה משפחתו מחסור. הצטיין בסגולה של „מתן בסתר".

כאיש אמיץ ובעל כוח, עמד לא פעם בפרץ נגד כל עוכרי ישראל.

היה מגבאי וממתפללי בית הכנסת הישן ובערוב ימיו התעמק ב„שולחן ערוך" ולימודי תורה.

הוא נפטר אחרי מחלה קצרה בשנת 1928. בן 67 היה במותו. עדיין זכורה לי ההלוויה ההמונית שערכה לו הקהילה.

תהא רשימה זו כעין מצבת זכרון לסבי ז"ל. **יעקב בלוך**

ה„תל־חי'ניק"
מ. י. איצקוביץ'

לאחר מאורעות הדמים, שרק עכשיו נתרחשו לעינינו, שחזינו מבשרנו, לאחר אבדן כל היקר והטוב — משפחה, חברים, המוני בית ישראל שהושמדו באלפי מיתות משונות — קשה מאוד לחזור וללבוש בן־לילה צלם אלוהים, לענוד את כתר החופש היקר ולזעוק במלוא הגרון קבל עולם ומלואו וכלפי עצמך, שהנך משוחרר. הקשה ביותר הוא לשכוח! זכרון הדברים — אולי דווקא זהו הנכס היקר ביותר שהחופש הביא עמו. זוהי מתנת הגורל לשרידים והפיצוי היחיד עבור דרך היסורים של תקופת האימים. זכרון הדברים הינו הכוח הדינמי הדוחף, הקורא והמחייב למעשים; זכרון זה הוא שליווה אותנו דרך גבולות ונתיבים עקלקלים על פני יבשת אירופה ספוגת הדמים. מהצפון האפור והקר עד לדרום שטוף־השמש, מהרי אורל הרחוקים עד למעבר האלפים עם ראשי השיבה הנצחיים, דרך מדבריות, יערות, נהרות, מחסומים, זקיפים ומשמרות מעשרות אומות ולשונות, דרך מחנות מגודרים קבועים ומחנות־מעבר ארעיים — על כל מטפליהם הרחמניים, שהעולם „הנאור והמתקדם" זיכה אותנו ביד רחבה.

באותם ימי חורף של שנת 1945 היתה לובלין העיר המרכזית בפולין. אליה נהרו השרידים שנשארו לפליטה מן המחנות, מן המחבואים ומן היערות — פרטיזנים, לוחמים יהודים, שהרימו את נס המרד ויצאו להילחם באוייב הגרמני למען כבוד העם ולנקום את נקמת דם עמנו השפוך.

היו בה, בלובלין, שלושה בתים ציבוריים לקליטת הפליטים, שהוחזקו, כביכול, על־ידי הוועד היהודי. האחד נקרא „בית פרץ", השני ברחוב לוברטובסקה, והשלישי ברחוב נרוטוביצ'ה. בעוד שבבית אחד היו התנאים פחות או יותר מתקבלים על הדעת, כי בו שוכנו גם קבוצות נוער ונתמכו על־ידי מרכז „הבריחה" — הרי בשני הבתים הנותרים היה המצב ללא־נשוא. החדרים היו מלאי־אדם עד קצה גבול היכולת ולמעלה מזה.

האנשים שרועים על הרצפות הקרות ומתחתם קש, שריח רקבון נדף ממנו. הדחיסות היתה גדולה. בכל שטח פנוי, בפינות, בפרוזדורים ובמעברים — גופות אדם, שזה מקרוב יצאו ממחנות-ההשמדה, מזי רעב, ידועי-מחלות ועטופים בלויי-סחבות. מנת המרק הזעומה שחולקה להם לא היה בכוחה לשבור את רעבונם ולחזק את גופם. רוח הפרצים הקרה, שנשבה דרך החלונות הבלתי מזוגגים והדלתות הפרו-מות, הרעידה את העצמות היבשות הק-פואות. הכל משווע לצרי ומזור לפצ-עיהם, ואין מושיע.

האם כך נראה השחרור והחופש עליו כה הרבו לחלום ולהתפלל? האם יש שוני בין צריפי-העץ הדחוסים במחנות-הריכוז לבין הסרחון המתמיד, העומד באוויר מה-לכלוך המחריד הממלא את הבית, הנישא מן הפצעים מלאי-המוגלה ומן הגופות החיים המרקיבים במקום נאלח ועלוב זה?!

לובלין, העיר היהודית לשעבר — עיר בעלת יוחסין, מקום מגוריהם של גדולי ישראל, עיר מגורם של מהרש"ל, מהר"ם, החוזה וגאונים רבים אחרים, העיר בה מצאו מקום כבוד „ועד הארצות" וישיבת חכמי לובלין המפורסמת.

בשלהי שנת 1944 עדיין שלטו ורדו הגרמנים בווארשה. על החלק המשוחרר כבר שלטה ממשלת פולין החדשה. מרבית הניצולים שהגיעו לעיר זו הצטופפו בסימ-טאות הצרות, והתהלכו בין חומותיה הע-תיקות. נדמה היה כאילו באו להעיר מקב-רותיהם את יהודי לובלין שניספו ואת נשמות גאוני העיר וגדוליה, שהשפעתם היתה כה רבה וגדולה ברחבי-הגולה היהו-דית בכל התפוצות. ויהודים אלה אינם עוסקים כעת באידיאולוגיה — הם הול-כים ארצה. הם רוצים להצביע בעד הציו-נות ברגליהם, הם רוצים לקום וללכת — לעזוב את הארץ מכוסת-הדמים, את קב-רות הענק של יקיריהם ושל המוני בית ישראל, שהושמדו בארץ מקוללת זו.

בתקופה זו ובמצב זה של שארית הפ-ליטה הנעה בדרכי אירופה, פגשתי בלוב-לין את הפרטיזאן, ה„תל-חי'ניק", מאיר יוסף איצקוביץ ורעיתו הפרטיזאנית אס-תר.

באותו זמן להיות בפולין בית"רי — סכנת חופש וסכנת חיים היתה כרוכה בכך. הבית"רים היו בבחינת „אנוסים". רק בודדים ידעו מיהו בית"רי, מה עברו והשתייכותו התנועתית. תחת השלטון ה-קומוניסטי העממי בפולין מותר היה אז להיות ציוני השייך למפלגות השמאל, הקרובות מבחינה רעיונית לשלטונות ול-משטר, שהחל לתת את אותותיו בכל שטחי החיים. השתייכות לבית"ר הס מל-הזכיר, כי זה כרוך במאסר, חקירות, עינו-יים ושילוח לארץ גזירה. על אף הסכנות המרובות מופיע לפתע בית"רי, „תל-ח'י-ניק" בראש חוצות ומבלי לגלות סימני פחד וחולשת-דעת. ואכן, מדוע כעת, לאחר השחרור, בהיותו אדם חופשי, לחשוש מלהביע בפומבי את דיעותיו, אם בהיותו ביערות, בגדודי הפרטיזנים, כשהקומוניס-טים שלטו בלא מצרים, לא היסס ולא נמנע מלהתהלך עם הפרטיזנים היהודים והגויים ומפקדיהם הרוסיים, כשברכת „תל-חי" על שפתיו, ברכה בה הורגל לקדם את חבריו מימי נעוריו?!

לא עבר זמן רב, ונודעו לי הפרטים הביאוגרפיים של הבית"רי-הפרטיזן „המו-זר" הזה, שנקרה בדרכי בעצם ימי ההת-חדשות והתקומה של שרידי העם לאחר השואה האיומה.

מוצאו של מאיר יוסף הוא מהעיירה דיבנישוק, מחוז אושמינה, פלך וילנה. בן למשפחה מיוחסת, הילד החמישי במש-פחה. אביו של מאיר, ר' נתן, היה בעל בעמיו, יהודי ירא-שמים ושומר מצוות, עוסק בצרכי-ציבור באמונה, מכובד וא-

הוד על הבריות; עסקן הארגונים היהודיים ומוסדות הצדקה בעיירה, במיוחד היה ידוע כיהודי בעל לב חם, יד פתוחה, התומך בכל נצרך ונזקק — אם זה במתן בסתר או בתרומותיו לצרכי הציבור השונים. אביו של מאיר היה חבר בוועד ההורים של ביה״ס העברי, בהנהלת הבנק העממי, בחברות גמילות חסד, הכנסת כלה, מעות חטים, ובשאר המוסדות, שהעיירה היהודית היתה משופעת בהם. הוא היה גם — משך רוב השנים שבין שתי מלחמות העולם — חבר המועצה הפולנית המקומית כנציגם של יהודי העיירה, ובכך קנה לעצמו מקום כבוד גם בעיני הגויים בפעולותיו הברוכות למען כל האוכלוסיה.

מאיר גדל בבית יהודי שורשי, וספג בנפשו הצעירה והרכה את כל הטוב, היפה והישר, ששרר בבית יהודי זה. מורשת רוחנית־לאומית זו היא אשר הדריכה אותו בדרך חייו על כל התהפוכות והנפתולים וההלקלקות, שהם סימני דורנו. מורשת זו היא ששמרה עליו לבל יסור מדרכו היהודית ולבל תמעדנה רגליו, שיוכל לעמוד איתן וזקוף מול כל רוח מצויה ומול סערות האימים האדירות, שסחפו כל אשר נקרה בדרכן.

ר׳ נתן דאג לתת לילדיו חינוך יהודי מסורתי לאומי על ברכי התורה וההשכלה כאחד. אחר סיום ביה״ס העברי העממי בעיירה הוא שלח את ילדיו לגמנסיה העברית בווילנה, פרט לאחד מבניו, יחזקאל הי״ד, אשר מילדותו דבק בתורה ומצוות ונשלח לקנות תורה בישיבה הקטנה בברנוביץ ולאחר מכן בבית־המדרש של ,,החפץ חיים״ ברדין.

עוד בהיות מאיר תלמיד — בבית־הספר העממי הגיעה לעיירתם הבשורה על הקמתו בארץ של ,,גדוד מגיני השפה״ כתוצאה ,,ממלחמת התרבות״ שהיתה אז באופנה. יחד עם חבריו מחליטים להקים סניף של ,,הגדוד״ בעיירה; הוציאו עתון משוכפל בעברית, ונדרו לקיים את יחסי־החברות ביניהם על טהרת השפה העברית. אהבתו של מאיר לשפה העברית גם היא מלווה אותו בכל דרך חייו.

כאשר סיים את ביה״ס העממי, נשלח לווילנה ללמוד בגמנסיה העברית ע״ש אפשטיין. בווילנה, עיר התורה והגדולה, עיר חכמים וסופרים והיהדות העסיסית, ירושלים דליטא, ספג מאיר לתוכו את חינה ויופיה ועמקותה של היהדות הטהורה והצרופה. כאן התגבש אופיו, כאן התבגר והיה לצעיר יהודי גא, בלתי מתפשר, מודע לערכים הנצחיים של עמו, להתחדשות רוח הגבורה העתיקה של כובשי כנען הקדומים.

אין פלא על כן, שכאשר הגיעו הידיעות על הפרעות בארץ, עזב את ,,השומר הצעיר״, בו היה חבר בהתאם לאופנה ששררה בימים ההם ברחוב היהודי, והצטרף לשורות בית״ר, תנועת הנוער העברית, שהחלה להתפשט וכבשה בסערה את הנוער ברחבי פולין.

בשובו הביתה לחופשת קיץ, הוא אוסף סביבו את חבריו הקרובים ויחד עם הסטודנט למשפטים, בן העיירה, זאב לובצקי, מקים את קן בית״ר במקום. מאיר נבחר כמפקד הראשון של הקן, ופעילותו הברוכה נותנת את אותותיה ותוצאותיה תוך תקופה קצרה.

כשרון ההדרכה מאוד מפותח במאיר. הוא מרגיש, שזהו ייעודו. הוא עוזב את הגמנסיה ועובר ללמוד בסמינריון למורים ע״ש טשרנא בווילנה, ובשנת 1936 מסיים את לימודיו בהצלחה ומקבל דיפלומה של מורה מוסמך. בשנה הקרובה מכהן מאיר יוסף כמורה בעיירה אינדורה שעל יד גרודנו. יו״ר ועד ביה״ס והרוקח של העיירה היה מחסידיו הנלהבים של זאב ז׳בוטינסקי. הוא עמד בכל תוקף על כך, שהמורה המוזמן ללמד את בני

העיירה יהיה צעיר בעל השקפות לאומיות. ומי עוד כמאיר יוסף מתאים לתפקיד זה ? !

שנה לאחר מכן הוא מרביץ תורה לילדי ישראל בעיירה הורודוק שע״י מולודצ׳נה בקרבת הגבול הרוסי. מתקרבת שנת 1939, כיליד 1917 על מאיר יוסף להתייצב לצבא הפולני. אביו ובני משפחתו משדלים אותו, כי ישיגו עבורו תעודות מתאימות, שי־שחררו אותו מגיוס מטעמי בריאות, אך מאיר מודיע בתוקף, שהוא בריא בהחלט וברצונו לשרת בצבא. הוא בוודאי העלים מבני משפחתו את הסיבה האמיתית לרצו־נו לשרת בצבא. כבית״רי עליו לקיים את הצו ולהכין את ידיו לקרב למען שחרור המולדת והקמת מדינה יהודית. וזוהי על כן הזדמנות טובה לרכוש ידע צבאי.

עתידה החלטתו זו להיות לו לעזר ול־הביא לו תועלת רבה בשנים הקרובות, ואולי אף להציל את חייו. פורצת מל־חמת העולם השניה. גדוד ה„85״ של קלעי וילנה, שהיה מוצב בווילייקה־החדשה ע״י עיר זו, נשלח לחזית. הם מצליחים להגיע עד פיוטרוקוב ליד לודז׳; אך בינתיים הובס הצבא הפולני והוכה קשות. רבבות הללים ופצועים. החלה התפוררות הצבא הפולני ובריחה רבתי לעורף. מאיר מגיע לוורשה. בציטדלה מרכיבים גדוד חדש משאריות הצבא המובס. גדודו מוצב להג־נת ורשה הבירה. המצור על העיר מתהדק והולך. המגינים מחזיקים מעמד ימים ספו־רים, אך אין בכוחם לעמוד מול ההפצצות הכבדות והלחץ האדיר של צבא היטלר. העיר נכנעת. מאיר נופל בשבי הגרמנים. הוא מוחזק יחד עם שאר השבויים בבי״ס בסמוך לתחנת הרכבת. פורצת במחנה מג־פת טיפוס ומפילה חללים רבים. הם מוע־ברים למקום אחר ולבסוף הם מועברים לעבר בריסק־ליטובסק. שם יתקיימו חי־לופי שבויים בין הרוסים לגרמנים. הסוב־ייטים מבטיחים, שבקרוב ישוחררו ויוכלו לשוב לבתיהם. ובינתיים הם מועסקים בע־בודות שונות, כשהם משוכנים בקרונות משא. מבקר רכבת פולני לוחש למאיר, שטרנספורט זה מיועד להישלח לעומקה של רוסיה. במוחו של מאיר נרקמת תכנית בריחה, ומבלי לחכות הרבה הוא מבצע אותה בהצלחה. לימים נודע לו, שהטרנס־פורט שלו הובל לקאטין ושם, כידוע, רצחו הרוסים את כל השבויים, ביניהם יהודים רבים.

מאיר מגיע לעיירת מולדתו — כעת בשלטון הסובייטים. הוא מקיים התייעצות עם חבריו הבית״רים בעיירתו ומעיירות הסביבה אושמיאני וורונובה, ומחליטים „לגנוב״ את הגבול ולהגיע לווילנה. מאיר נתפס ע״י שוטר ממשמר הגבול, אך הוא כבר בעל נסיון. גם כעת הוא מצליח להת־חמק מידיו, בורח ממאסרו ומגיע לווילנה. מאיר מוצא את עצמו בווילנה כפליט בצי־בור הפליטים הרבים, שהגיעו לעיר זו מר־חבי פולין.

וילנה נמצאת בשלטון הליטאים, ועד־יין קיים בה משטר חופשי. מאיר הוא מן הבודדים, ואולי היחידי מבין הפליטים, המקבל רשיון עבודה ממיניסטריון החי־נוך הליטאי ומשרת מורה בביה״ס העברי באולקניקי, עיירת מוצאו של הפרופסור קלוזנר, ז״ל. עדיין עמד שם על תילו צריף העץ בו התגורר הפרופ׳ קלוזנר. עדיין שמורה הפרוכת העתיקה רקומת־הזהב, מתנת נפוליאון לביה״כ הישן כהו־קרה על העיטורים ותהריטי העץ הנפלאים של ארון הקודש. עדיין קהילה יהודית קט־נה זו היה ותוססת ומנהלת אורח־חיים רגיל.

מאיר אינו מסתגר באוהלה של תורה. הוא עומד בקשר עם הבית״רים בווילנה. הוא מבקר בעיר זו לעתים מזומנות, ומ־עורה בכל המתרחש בציבור הפליטים.

תקופת השקט של השלטון הליטאי מגי־עה אף היא לקצה. הסובייטים משתלטים

על ליטא. בית״ר יורדת למחתרת. בבית ידידתו של מאיר, ליובה כץ, באולקניקי, הם מאזינים בהסתר לשידורי רדיו מהו״ל. והנה יום אחד הם שומעים את הידיעה המרה על מותו של ראש בית״ר, זאב ז׳בוטינסקי. עולמם חשך עליהם. על מי ישליכו כעת את יהבם?

יחד עם חברו ארליך, בית״רי פליט מלודז׳, הם יוצאים רכובים על אופניים לעבר וילנה. מאיר מביא את הבשורה המרה לידיעתו של ישראל אפשטיין, הי״ד. ישראל שולף מכיסו תמונתו של ראש בית״ר ואומר: „לא, זה לא נכון, זאב ז׳בוטינסקי לא מת, הוא לעולם לא ימות, הוא יחיה לעולמי עד״.

בעוד שבועות אחדים תיראה גם תקופה זו כאידילית לעומת העומד להתרחש. בקיץ 1941 פולשים כוחות היטלר לברית־המוע־צות. תוך ימים ספורים כובשים הקלגסים הגרמנים את ליטא ורוסיה הלבנה. מאיר עוזב את אולקניקי ועושה דרכו לעבר עיירת מולדתו בעוברו את יערות־העד רודניקי. כפריים מן הסביבה מתחקים אח־ריו, גוזלים את כל רכושו הדל, לרבות הבגדים שעליו, ומבקשים לרצחו נפש. כמעט עירום הוא מצליח להתחמק מידיהם ומגיע לביתו. עם התחלת הכיבוש הגרמני החלו הצבא הגרמני ותושבי המקום הגו־יים בהשתוללותם. הם עושים כל שלאל ידם להוכיח ליהודים, שמותר לעשות בהם ככל העולה על רוחם: להתעלל בהם, לפ־גוע בכבודם, לפרוץ לדירותיהם, לגזול ואף לרצוח, בייחוד כשיהודי מעז להגן על משפחתו, על כבודו ועל רכושו. היהודים נחטפים לעבודה; הם מוכים ומושפלים, מעונים ומורעבים — חייהם הפכו להיות הפקר.

יוצאי תנועות הנוער ומאיר ביניהם מראשי המדברים, מתייעצים, מקיימים דיו־נים ומחפשים דרכים להקל על המצב, להגן על כבודם, לעמוד על נפשם מול כל מבקשי חייהם. חיפושי הדרך והקש־רים המחתרתיים מניבים תוצאות. בשנת 1942 יוצא מאיר עם קבוצת חבריו ליע־רות ומתחברים לקבוצות פרטיזניות, המ־הוות לאחר מכן את „גדודי בילסקי״ הנו־דעים לתהילה.

כעת מתחילה אפופיית הוד וגבורה רבת־מעללים, רצופת קרבות, מלחמת נקם בלתי פוסקת באוייב הגרמני, כשמאיר יוסף למוד־נסיון צבאי ובפלדה שבלב הינו אחד הבולטים בין הלוחמים.

זמן רב נדדו בסביבות העיירה נובוגרו־דק ולידה, תוך מאמצים להוציא יהודים מן הגיטאות, לאסוף יהודים שברחו מן השחיטות. הם מקיימים קשרים עם העיי־רות שבאזור ומכינים מקום מקלט לני־צולים.

מאיר יוסף ביחד עם חברו יעקב פטרו־דבורסקי הודרים לגיטו לידה ומוציאים משם קבוצה של 30 יהודים.

לימים נשלח כמקשר בין הגדוד „ביל־סקי״ לגדוד השכן „באלטיעץ״. הוא יוצא לשם עם חברו חיים קלמנוביץ, ומוצא לאחר מכן את מקומו הקבוע בגדוד זה המבוסס על לחימה אקטיבית.

ברבות הימים מכירים כולם את „התל־חי׳ניק״ מאיר יוסף איצקוביץ, המשמש כמקשר בין הבריגדות השונות. כאשר הוא מופיע בפני מפקד, ותהיה דרגתו ככל שתהיה אפילו דרגת גנרל, הוא מברכו ב„תל־חי״, הברכה הבית״רית, ונפרד מהם ב„תל־חי״, וכל זאת בשטח שלטונם של הפרטיזנים האדומים.

מאיר יוסף כמקשר נפגש עם הרבה צעירים יהודים, אוסף אותם בערבים וב־שבתות ומספר להם על ארץ הבחירה; נותן להם שיעורים בתולדות עם ישראל, בידיעת הארץ ומרביץ להם ציונות. הוא מעלה זכרונות מן העבר הלא רחוק ורוקם בפניהם חלומות לעתיד.

וכך מקיים מאיר יוסף את נדר בית״ר „באור ובסתר זכור את הכתר. כי שקט הוא רפש הפקר דם ונפש למען ההוד הנסתר״ הוא קורא „תגר על מעצור ומיצר״. הוא מדביק באמונתו וברעיונותיו את מאות הצעירים שבמחנה ומשמש להם דוגמה ומופת.

בהפשרת השלגים של סוף חורף 1945, כאשר שמש אביבית החלה להאיר את היקום, כאשר דמינו בנפשנו כי גם אל השרידים המוצלים מן החורבן הנורא מגיע האביב — פגשתי את מאיר יוסף איצקוביץ, הבית״רי הנאמן, היהודי הגאה, הלוחם ללא־חת, שופע רעיונות ומרץ ורצון עז להמשיך בפעולות הצלה, בלקיחת חלק במעשי־בראשית של התחדשות האומה. הרגשתי, שעם בחורים כאלה ניתן לחולל פלאות, ומאז לא נפרדו עוד דרכינו. יצאנו לסלול את דרכי „הבריחה״, את הדרך המובילה ציונה.

הנה הוא עם „שרידי החרב״, הנה הם פליטי השואה, האודים המוצלים מאש, חרוכים מתנורי גז, רעבים וצמאים, קרועים ובלויים, שכולים ויתומים, אשר נדדו בדרך לא דרך, עלו הרים עטופי־שלג, קור וכפור, ירדו בקעות צחיחות וחמות, שרכו דרכים, גנבו גבולות והגיעו לאיטליה למען העפל לראש ההר, למחוז חפצם האחד והיחיד, למולדת ישראל. ומי הלך בראשם, מי הגיש להם מלה חמה, רכה, מעודדת, מלטפת, מי נשא אותם בדרכים באהבה אבהית? הלא הם הפרטיזאנים היהודים, שהופעתם היתה כמשב רוח רעננה. הפרטיזן היה גורם יחיד בשארית הפליטה, שעולמו הפנימי לא נהרס כליל, הפרטיזנים היו הגורם התוסס מבחינה רעיונית, מתוך צורך פנימי כהמשך לעברם, בין אם היו אלה תוכניות נקמה בגרמנים או בארגון חייהם של אנשי שארית הפליטה במחנות. הפרטיזן זכה וגורלו העמידו ביום פקודה בעמדה הראשונה, צופה לבית ישראל בדרך נדודיו. הפרטיזן היהודי עמד על גודל ייעודו החדש, הוא חינך את המחנה, חישל את האנשים, התיך אותם כבכור־היתוך, הפיח בהם אש קודש. הוא ידע, כי זוהי הדרך המובילה לציון; ועל כן עשה ימים כלילות ובמסירות נפש ללא גבול דאג לקיומו של השריד, לצרכיו החומריים והרוחניים, ולהכשרתו למלחמה למען הקמת מדינת ישראל.

בהגיענו לאיטליה, לטרבז׳יו — השתרע למרגלות הרי האלפים מחנה רחב־ידיים של יחידות הבריגדה העברית. מקום זה, המרהיב בנופו הנפלא, הפך עד מהרה למקום קליטה למאות ואלפי פליטים, שהובאו לכאן ע״י חיילי הבריגדה או הגיעו בכוחות עצמם בציגורות „הבריחה״ הרגילים. הבאים נתקבלו בשפע אהבת אחים כה נדירה, שלא ידעוה מאז נעקרו מזרועות משפחתם. לפעמים נתקבל הרושם הלא מוצדק, שחיילי הבריגדה משתדלים לגול מעצמם את האשמה הכבדה שרבצה על שכמם על שלא באו לעזרת אחיהם במצוקתם, שלא היו יחד עמם בצר להם, שלא חלקו עמם את סאת היסורים הגדושה שנפלה בגורלם. לפעמים נתקבל הרושם, כי אין הם, חיילי הבריגדה, מסוגלים ליישר מבטיהם לעיניך, תוך נקיפת מצפון על שזיכה אותם גורלם להימצא מעבר מזה של תהום הדמים.

משתאים היינו מסתכלים באיזה רוך ועדנה טיפלו החיילים בבאים. באיזו זהירות היו מורידים את הבאים מעל המכוניות, כאילו היו אלה כלי־זכוכית עדינים ויקרים. איזה אושר נשקף מעיני החיילים, בהתחייך שריד השואה לעומתם. אם עדיין קיימים ספירות אהבה ומסירות נפש כאלה, כדאי היה לעבור את הגהינום הנורא ההוא, כדי לזכות ולהגיע לרגעי התעלות אלה — חשבנו אז בלבנו. ואכן היו אלה רגעי

התעלות מופלאים של תקופת בראשית, של תקופת התחדשות העולה מתוך החר־בות, תקופה אשר — עם פינוי ההריסות והתחלת הבנייה המחודשת — חולפת ועו־ברת מן העולם. התרגשות מיוחדת היתה בין חיילי הבריגדה לפגישתם עם פרטיזנים חברים לנשק ומלחמה. שמע הפרטיזנים, הנוקמים היהודים, כבר הגיע מזמן לאוז־ניהם. הם ידעו כבר מזמן, כי היו צעי־רים וצעירות בערי הגלות ועיירותיה, אשר חרפו נפשם על הצלת כבוד העם, אשר עלו על המיתרסים בגיטאות העולים בלהבות כדי למרוד, להתנגד, להילחם ולנקום; כי היו צעירים וצעירות, שפרצו את חומות הגיטו הגבוהים והשמורים הי־טב, מצאו את דרכם ליערות ולחמו במש־מיד הגרמני המרצח בשצף־קצף, במשטרו, בצבאו, במשטרתו ובחוקיו. כי היו יהו־דים „מכל ימות השנה" שברחו מן השחי־טות והחיסולים הסופיים של קהילותיהם ומצאו אף הם את דרכם ליערות, ואף זכו להימנות בין הלוחמים והנוקמים. כבר הגיעו לאוזני אנשי הבריגדה סיפורים מופלאים על גבורה עילאית של פרטיזנים יהודים, שהפליאו את מכותיהם באויבי עמם והפילו את חתיתם על גויי הארץ, אך עדיין לא נזדמן להם לפגוש את הפר־טיזנים האלה ולשמוע מפיהם על פעולו־תיהם ומעלליהם. והנה הם עומדים בפ־ניהם, כשעל ראשם זרי־התהילה, נחושי החלטה להמשיך במלחמתם ולהתגבר על כל המכשולים, כדי להגשים את המטרה הנכספת — הקמתו מחדש של העם מה־ריסותיו והקמת מדינה, שתאסוף לתוכה את כל שרידי החרב והמוני היהודים מארצות הגולה.

לעומת ימי האידיליה הקצרים בטרביזיו טפחה המציאות המרה על פני הפליטים במחנות, שהקימו עבורם ברחבי איטליה — במודינה, פדואה, מסטרה, בולוניה, צ'ינה־צ'יטה ע"י רומא ובאיזור בארי, בדרום איטליה. ברוב המחנות היו התנ־אים קשים — הזנה לא מספקת, אוכל חד גוני, ללא שמנים וסוכר, ובמיוחד קשה היה מצבם של החולים והתשושים. תנ־אים קשים במיוחד שררו במחנה מודינה, אליו נקלע מאיר איצקוביץ. היה זה מחנה מעבר לפליטים בני עמים שונים החוזרים למולדתם ולבתיהם, וכל הסידורים הם על כן זמניים. מה שהתאים לבני העמים האח־רים היו קשים לשרידי השואה. במחנה המיועד לכ־2500 איש, שהו כחמשת אל־פים איש, ביניהם קרוב לארבעת אלפים יהודים. התנאים היו קשים מאד; חוסר מזרונים ורובם מתגלגלים על רצפות הב־טון והאבן הקרות; התזונה — מנות רעב לאנשים מזי־רעב. המחנה נמצא במרכז העיר בבניין גדול, ששימש לפנים כמקום האקדמיה הצבאית. הבניין, בו נמצאו הפ־ליטים, היה הרוס באופן חלקי מהפצצות בזמן המלחמה, החלונות פרוצים, ועל אף זאת לא היה בלילות אוויר לנשימה כתוצאה מן הצפיפות. מאות ישנו בחצר ללא מזרונים וללא שמיכות. אנשי הוועד היהודי הפעילו לחצים על נציגי הצלב האדום הבריטי, שניהלו את המחנה, ודר־שו את שיפור התנאים. אולם שלטונות המחנה דחו אותם בלך ושוב ובאמתלות שונות. ראשית, אין הם מכירים בוועד כנציג הפליטים, היות ואין הוא מורכב על בסיס ארצות מוצאם של היהודים; שנית, אין הם מכירים ביהודים כעם אלא כיתה דתית; ושלישית, מה בכלל רוצים מהם הפליטים? ישנם במחנה יהודים, אשר להם שני זוגות מכנסיים או חולצה נוספת — שיתחלקו ביניהם לבין עצמם. ההיענות היחידה של אנשי הצלב האדום היתה — תוספת כוס חלב ליום לילדים עד גיל 14. מנות המזון לכל הפליטים היו זעומות: בבוקר — קצת נוזל לבן עשוי מאבקת חלב בלי לחם או כל מזון אחר; בצהריים — מרק ולחמניה, ואותו

דבר לארוחת־ערב. חלוקת מזון קלוקל זה נעשתה אף היא בתנאים שאין הדעת סובלת אותם. בהתחלה היתה רק נקודת חלוקה אחת, ואנשים עמדו שעות רבות, כדי לקבל את מנתם. חדר־האוכל הכיל רק כשלוש מאות איש, והיו נאלצים לאכול בחיפזון ולפנות את המקום לאחרים. רוב הפליטים עדיין היו לבושים בבגדים, אותם לבשו במחנות ההשמדה או בגיטאות וביערות. לא היו תנאים לכביסה. עזרה רפואית כמעט שלא היתה קיימת. יש וחולים שכבו על רצפת אבן. היו רק רופא אחד ואחות אחת.

כזה היה „ירח הדבש" של הפליטים לאחר השחרור. על אף כל אלה לא נפלה רוחם של הפרטיזנים והבית"רים. מאיר יוסף איצקוביץ הוא מן הראשונים ומראשי המחנה, המחליטים להפוך המון הפליטים המוזנחים האלה לכוח ציוני לאומי מאורגן. בכל להט לבו ומרצו כי רב החל בארגון החיים במחנה, כדי להקל את זמן השהייה כאן; והיה גם מן הראשונים לאסוף את הבית"רים הבודדים בין הפליטים ולהקים מחדש את הארגון לתנועת בית"ר מאורגנת ומגובשת. כך הופך איצקוביץ להיות אחד מראשי בית"ר באיטליה בשנתיים הבאות. הוא נמנה עם מארגני הפגישות של בית"ר באיטליה, בפלורנץ ובמילנו, ולאחר מכן — על מארגני כנס בית"ר הראשון של איטליה — שהיה גם כנס בית"ר ראשון בכל אירופה לאחר תקופת השואה — אשר התקיים בקסטל־גונדולפו, מקום משכנו הקיצי של האפיפיור בקרבת רומי, בינואר 1946. בכנס זה נבחר איצקוביץ כקצין הנציבות, ובחלוקת התפקידים נבחר כקצין החינוך וההתרבות, תפקיד קשה במיוחד נוכח המחסור החמור בספרי הדרכה ובחומר הסברה אחר. איצקוביץ היה גם ממניחי היסוד של העתונים „המעפיל" ו„לנצחון", שבית"ר איטליה הוציא לאור (נדפסו בפלורנץ), ואשר היה העתון המודפס הראשון של שארית הפליטה כולה ברחבי איטליה. דבר זה נתאפשר הודות למסירות הגדולה והכרת הייעוד של העוסקים במלאכה, ומאיר יוסף ביניהם. מנהיגי תנועות ציוניות אחרות, שהיו להם אמצעים כספיים וטכניים רבים, לא הצליחו לפעול ולעשות, מה שעשתה הקבוצה הקטנה של הנהגת בית"ר באיטליה, באותה עת. חומר ההסברה שמאיר יוסף מכין מגיע לכל פלוגות בית"ר, הפזורות לכל אורכה ורוחבה של איטליה, ואף מעבר לארץ זו. בית"ר באיטליה מונה כאלפיים איש. מאיר יוסף גם פעיל בקשירת יחסים הדוקים עם אנשי התנועה; יהודים איטלקים מדורי־דורות, ביניהם נציב בית"ר וראש התנועה, עו"ד ליאונה קרפי במילנו, מר טדסקו בפלורנץ, מר בססני ברומא ורבים אחרים. שיתוף פעולה הדוק ויחסי־גומלין התפתחו בין אנשי התנועה משארית הפליטה לבין חוגים אלה של יהודי איטליה.

סיפורו של מאיר יוסף איצקוביץ הוא סיפורה של תקופה רבת־אירועים — ותהפוכות בהיסטוריה של עמנו, שהשאיר את רישומה העמוק על עתידנו וגורלנו. זוהי תקופה של שואה ותקומה, של אבדן שליש מעמנו והגשמת חלום הדורות של הקמת המדינה. בשלבים המרכיבים האלה חלקו של איצקוביץ רב הוא. הוא וחבריו, אותם צעירים יהודים בעלי תודעה לאומית עמוקה, בעלי דמיון ותעוזה, בעלי נכונות הקרבה, לוחמה, מאבק ומעש — הם אשר עמדו לנו בתקופה הנוראה ביותר, והם אשר בדמם סללו את הדרך לעצמאות ישראל. מאז עמד על דעתו ועד עצם הימים האלה מסמלת אותו העקביות וההתמדה בהעמקת רעיון התקומה, בהפצתו ובהגשמתו. כמורה, מדריך ולוחם, ספרא וסייפא, הוא משמש דוגמה ומופת לבני דורו ולאלה שיבואו אחריו.

חיים לזר

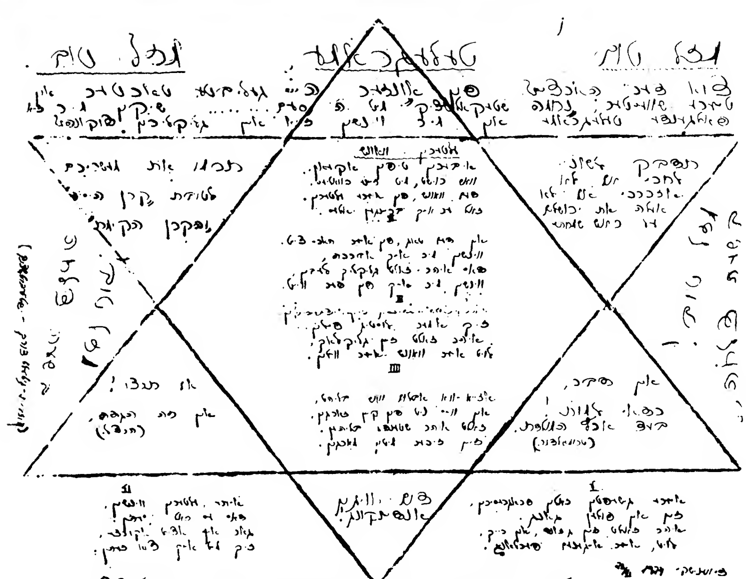
בתמונה מימין: הינדה שרה שניידר הי״ד;
משמאל, למעלה: ר׳ בן־ציון שניידר הי״ד.

התמונה למטה, מימין: יהודה סטקולשציק,
בן־ציון שניידר ואברהם קריווניצקי הי״ד.

משפחת סטקולשצ׳יק.
יושבים: ר׳ משה בר ורעיתו לאה ז״ל וילדיהם.
עומדים מימין: טוניה, יהודה (יודל), רחקה הי״ד ובלהה (תב״ל).

בתמונה למטה:
מברק־ברכה ששלח יודל סט־קולשצ׳יק מדיבנישוק לנשואי אחותו נחמה, בארה״ב, בשנת 1924.

נר נשמה

למשפחה יקרה, שנרצחה על ידי צוררי ישראל בימי השואה
בשנות תש"ד—ה.

ה"ה:

הקדוש מוהר"ר **בן־ציון** ב"ר **שבתאי** ז"ל **שנידר**
אשתו הכבודה מרת **שרה הינדה** בת ר' משה בער ז"ל
לבית **סטיקולשציק**

בנם הבכור הקדוש **יעקב** (שנפל בקרב עם המרצחים ביער ע"י לידא)
ובנותיהם **ליבא** (אהובה), **רוזה ולאה**
מעיר דווענישאק ע"י ווילנא

ה' ינקום לעינינו נקמת דמם ותהיינה נשמותיהם
צרורות בצרור החיים עם נשמות כל קדושי ישראל

מאת בנם המבכה אותם מרה
ר' **שמואל** ב"ר בן־ציון **שרון** (שנידר)
ובני־ביתו, רמת־גן

זכרה לו ה' לטובה, להקדוש ר' בן־ציון שנידר הי"ד, מחשובי העדה בקהלת דווענישאק, אוהב ומוקיר תורה ולומדיה, את החסד והטובה שעשה עמדי, בימי השואה, בהסתירו אותי, יחד עם עוד כמה רבנים, בביתו, בברחי מפני רודפי האמונה והדת, כאשר נכבשה פולין על ידי הצבא האדום. בביתו מצאתי מחסה ובו עזרה רבה לעבור הגבול לליטא, ממנה זכיתי, בחמלת ה' עלי, לעלות לארץ הקודש ולהסתופף בחצרות ה', בתוככי ירושלים תובב"א.

המחבר

(מתוך ההקדשה ל„ספר בראשית" מן חמשה חומשי תורה, עם פירוש אזנים לתורה, מאת זלמן בהרב הגאון הצדיק ר' בן־ציון זצ"ל סורוצקין, לפנים אב"ד דלוצק, ז'יטל וורונובה. מהדורא תנינא — עם הוספות. עה"ק ירושלים ת"ו, תשכ"א).

יידיש-טייל

1

דאס שטעטל
אין אנטוויקלונג

סוף פון דער ווילנער גאַס. • קצה רחוב וילנה.

דיוועניש‏אַק — געשיכטע פון א שטעטל

געאָגראַפישע, דעמאָגראַפישע און סטאַטיסטישע אָנגאַבן

בנימין דובינסקי

א סך נעמען האָט געהאַט דאָס שטעטל, הגם פאָנעטיש איז דער מקור געווען נאָר איינער. אין העברעיש האָט עס געהייסן דיוועניש‏אַק. אין יידיש: דזיוועניש‏אַק. אין רוסיש: דיעוועני‏שקי. אין ענגליש: דיוועני‏שקי. אין פויליש: דזשעוויעני‏שקי. אויף ליטוויש: דעוועניסקאַס.

דאָס שטעטל ליגט אויפן ברעג פון טייכל גאוויא, וועמענס קוואלן פליסן ארויס א 15 קילאָמעטער פון דיוועניש‏אַק. דער גאנצער ראַיאָן איז רייך מיט לעבעדיקע וואסער־קוואלן. דאָס טייכל גאוויא פליסט אינעם טייך ניעמאַן.

דיוועניש‏אַק ליגט אויף א הויכקייט פון 150 מעטער איבערן ים־פלאַך, צווישן דערברייטקייט 43°12' מזרח זייט פון גריניטש.

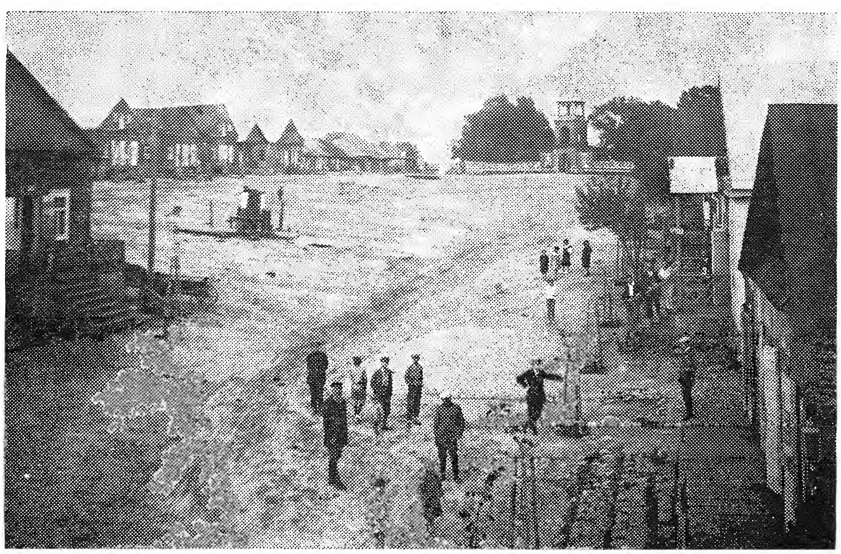
דיוועניש‏אַק איז דערווייטערט דרום־מערבדיק פון אָשמיאַנע א 30 קילאָמעטער, פון ווילנע — 63 קל״מ, פון סובאָטניק — 12 קל״מ, פון דער באַן־סטאַציע בעניאַקאַן 21 קל״מ און פון לידע — 21 קל״מ.

דער מקור פונעם נאָמען פון שטעטל איז ניט גענוג קלאָר, נאָר ער האָט א שייכות צום פוילישן וואָרט „דזוואָן" (גלאָק). אין אלע אָפיציעלע דאָקומענטען איז דער גלאָק דערשינען ווי דער עמבלעם פון שטעטל.

די גרינדונג פון דיווענישאָק און אירע אייגנטימער

לויטן „געאָגראפישן ווערטערבוך", איז דיווענישאָק, צוזאמען מיט נאָך גיטער אין ליטע, איבערגעגאנגען אין יאָר 1433 אין באזיץ פון דער באוווס־טער משפחה גאסטאָלד, לויט א פאראָרדענונג פון ליטווישן גרויספירשט זיגמונט קייסטוטאָוויטש. אין יאָר 1500 איז אין שטעטל אויפגעשטעלט געוואָרן א קלויסטער דורך איינעם פון דער דערמאָנטער משפחה. נאָכן טויט פונעם לעצטן פון די גאסטאָלדס, סטאניסלאוו, איז דאָס שטעטל איבער־געגאנגען אין יאָר 1542 צו דער אפוטרופסות פון קיניג זיגמונט. אזוי ארום איז עס פארוואנדלט געוואָרן אין א מלוכהשע אייגנשאפט, פארוואלטעט פון א סטאראָסטע.

אין יאָר 1782 האָט אין שטעטל געהערשט דער מארשאל יאדקא, אן אָפשטאמיקער פון א משומד, וואָס האָט באקומען דעם אדל־טיטל. דער ארענדע־אָפצאָל האָט אים געברענגט א יערלעכע הכנסה פון 1184 זלאָטעס. אינמיטן 19טן יאָרהונדערט איז פארטיילט געוואָרן דער באָדן פון

פארנאכט אויפן מארק־פלאַץ. אין הינטערגרונט — דער פראוואָסלאווער קלויסטער.
ככר השוק לפנות ערב. ברקע — הכנסיה הפרבוסלבית.

שטעטל. די קריסטלעכע איינוווינערס, וואָס מ'האָט זיי גערופן „מיעשטשא־נעס", האָבן באקומען לאנדווירטשאפטלעכע פארצעלעס, אויסער די הונדערט דיעסאטין ערד, וועלכע ס'האָט באקומען דער מלוכהשער באאמטער נאזארעצקי.

אין יאָר 1880 האָבן געוווינט אין שטעטל 843 קריסטן, וועמענס הויפט־באשעפטיקונג איז געווען לאנדווירטשאפט. די יידן, די מערהייט פון דער באפעלקערונג אין שטעטל, האָט זיך באשעפטיקט מיט האנדל און מלאכה, גוט פארדינט, ספעציעל אין די וועכנטלעכע מארק־טעג און אויף די צוויי גרויסע, יערלעכע יארידן.

די גמינע האָט ארומגענומען 9 דאָרפישע ראיאָנען מיט 90 דערפער און 5,796 איינוווינערס. ס'איז צו שטוינען, הלמאי דער „געאָגראפישער ווערטערבוך" האָט נישט געברענגט וועלכע ס'איז אָנגאבן וועגן דער צאָל יידן אין דיווענישאָק, הגם דאָרט געפינט זיך אינפאָרמאציע וועגן יידן אין אנדערע שטעטלעך.

די אויספאָרמירונג פון יידישע שטעטלעך אין ליטע

דער אָנהייב פון יידישן ישוב אין דיווענישאָק איז איינגעהילט אין א נעפל, ווי דער אויפבלי פון אלע קליינע שטעטלעך אויפן רחבותדיקן פליין צווישן די טייכן ניעמאן, גאוויא און ווילינ. דער דאָזיקער שטח איז אין גרעסטן טייל באדעקט מיט אלטע וועלדער, גרינע פאשע־פעלדער און שטראָ־מיקע וואסער־קוואלן, צעוואָרפענע אויף טויזנטער קילאָמעטער.

פאראן באגלויבלעכע דאָקומענטן, וועלכע באשטעטיקן, אז יידן האָבן נאָך אין 9טן יאָרהונדערט זיך געפונען אין ליטע. דער בישאָף אדעלבערט פון פראג, וואָס איז אין יאָר 997 געשיקט געוואָרן צו לערנען די געצנדינער אין ליטע די רעליגיע לויטן נייעם טעסטאמענט, דערציילט, אז „פיל קריסט־לעכע געפאנגענע זענען פאר געלט פארקויפט געוואָרן צו יידן און ער איז ניט אימשטאנד זיי אויסצולייזן". ס'איז אויך באוווסט וועגן א גרויסער יידישער עמיגראציע פון מערב־אייראָפע קיין ליטע אין 14טן יאָרהונדערט, בעת דער הערשאפט פון געדימין (1316—1341), וואָס האָט אויסגעברייטערט די גרענעצן פון דער ליטווישער מדינה — פונעם ניעמאן ביזן בוג. געדימין איז געווען א געצנדינער, פריי פונעם אנטי־יידישן קאָמפלעקס און ער האָט דאָס געעפנט די טויערן פון זיין לאנד פאר די גערודפטע יידן אין מערב־אייראָפע. אויך זיין אייניקל, דער גרויספירשט פון ליטע, וויטאָלד וויטאָאוטאָס (1392—1430) האָט זיך באצויגן צו יידן מיט פיל סימפאטיע. ער האָט אפילו פארעפנטלעכט א „יידיש געזעץ" פון 37 פאראגראפן, וועלכע גיבן

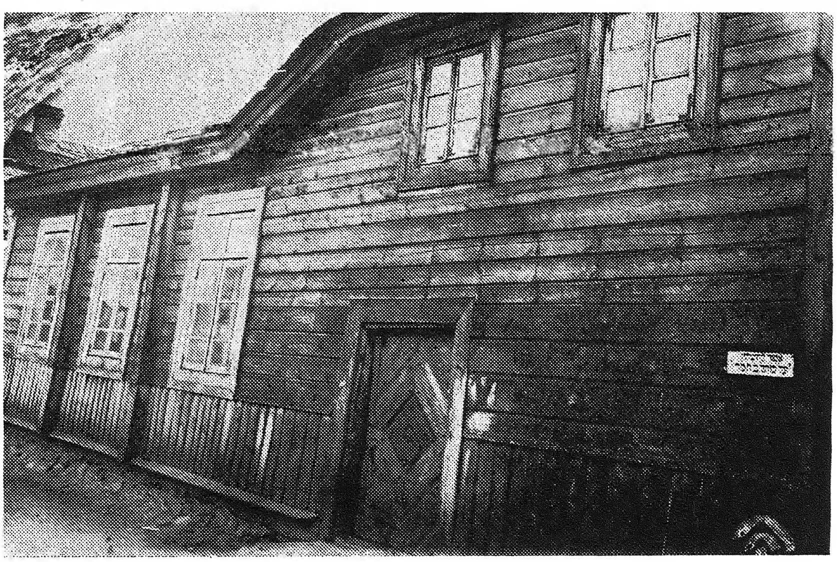
ספעציעלע פריווילעגיעס די יידן. וויטאָלדס פריווילעגיעס פאר די יידן אין פוילן, אנערקענען פאר זיי בירגערלעכע, רעליגיעזע און קאָמערציעלע רעכט, ווי אויך א דערלויבעניש פריי צו באוועגן זיך איבערן גאנצן לאנד.

די ליטווישע באפעלקערונג, וואָס איז ביז דער צווייטער העלפט פון 14טן יאָרהונדערט געווען געצנדינערס, האָט נישט געוווסט וואָס איז אזוינס אנטיסעמיטיזם און באציגן זיך צו די יידן מיט כבוד און טאָלעראנץ.

דער אָנהייב פון יידישן ישוב אין ווילנע און אומגעגנט

ווילנע איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1323 דורכן גרויספירטש פון ליטע, געדימין. פון יענער צייט האָבן יידן ביסלעכווייז זיך אָנגעהויבן באזעצן אין שטאָט און דער עיקר זיך פארנומען מיט מסחר און מעקלעריי. דער וווקס פון דער יידישער באפעלקערונג אין ווילנע איז געווען זייער א פאמע־לעכער. אין יאָר 1520, ווען ס'איז געשאפן געוואָרן דער „ועד ארבע ארצות", זענען אין אים געווען רעפרעזענטירט, פון די ליטווישע יידן, נאָר 3 קהילות: בריסק, האָראָדנע און פינסק. די דעמאָלטיקע צאָל יידישע איינוווינערס אין ווילנע האָט נישט בארעכטיקט קיין פאָרשטייערשאפט אינעם ועד.

ערשט אין יאָר 1623 זענען צום „ועד" פון די ליטווישע יידן איינגעשלאָסן געוואָרן אויך די קהילות פון ווילנע און סלוצק — וואָס מיינט, אז ערשט

די אלטע שיל אויף דער ווילנער גאַס. ● בית הכנסת הישן ברחוב וילנה.

300 יאָר נאָכן אנטשטיין פון ווילנע, איז איר באפעלקערונג באדייטנדיק געשטיגן און באַרעכטיקט איר צושטיין צום ועד פון די ליטווישע יידן.

די אנטוויקלונג פון יידישן ישוב אין דער געגנט פון ווילנע, איז פאַר־געקומען פאראלעל מיט דער אנטוויקלונג פון דער שטאָט גופא. איינצלנע יידן האָבן זיך באזעצט אין יעטוועדן אדמיניסטראַטיוון צענטער און אין יעדן אָרט ווו מ'האָט אויפגעבויט א קלויסטער, ווייל דאָרט האָבן זיי געהאט אן אויסזיכט אויף אן אנשטענדיקער עקזיסטענץ. יידן האָבן זיך אויך באזעצט אין די ארומיקע דערפער און אזוי ארום האָט זיך אָנגעהויבן די פונאנדערשפרייטונג פונעם יידישן ישוב אין ווילנער קרייז.

אן אנטשיידנדיקער פאַקטאָר צום וווּקס פון דער יידישער באפעלקערונג אין ווילנער געגנט זענען געווען די גזירות ת"ח און ת"ט, אין די יאָרן 1648—1649. באַגדאַן כמיעלניצקי האָט זיך דאַן געשטעלט בראש פון די קאַזאַקן צום קאַמף קעגן די פוילישע גיטבאַזיצערס. אויף זייער בלוטיקן שליאַך האָבן די קאַזאַקן אומגעבראַכט גאנצע יידישע קהילות אין אוקראַינע און פּאָדאָליע. א שטראָם יידן־פּליטים האָט א פלייץ געטאָן אויף מערב, א סך פון זיי איז געקומען אין אונדזער ראַיאָן און ניצול־געוואָרענע פון די פּאָגראָמען האָבן זיך אויך באזעצט אין דיווענישאָק.

די רוסיש־שוועדישע מלחמה

שווערע צייטן האָבן דורכגעמאַכט די יידן אין דער געגנט, בעת דער מלחמה צווישן רוסלאַנד און שוועדן סוף 17טן יאָרהונדערט. די רוסישע אַרמיי האָט אַטאַקירט פּוילן און ליטע און אין יאָר 1655 איז ווילנע און איר אומגעגנט אָקופּירט געוואָרן פון דער צאַרישער אַרמיי. אין ווילנע און גראָדנע זענען פאָרגעקומען פּאָגראָמען אויף יידן, ס'איז אָבער ניט פאַראַן קיין היסטאָרישער באַווייז, אז פּאָגראָמען זענען אויך פאָרגעקומען אין די אַרומיקע קליינע שטעטלעך, ווי דיווענישאָק.

דער שוועדישער קיניג קאַראָל גוסטאַוו, וואָס איז געווען מיליטעריש שטאַרק, האָט אויסגענוצט דעם אַנאַרכיע־צושטאַנד אין פּוילן און אדורכ־געפירט א פּלוצומדיקן איבערפאַל אויף רוסלאַנד. זיין אַרמיי האָט מיט שטורעם פאַרנומען גאַנץ ליטע, דערגאַנגען ביז ווילנע און אפילו דרומדיק פון איר. ביזן היינטיקן טאָג זענען פאַראַן עדות פון שוועדישער אַנוועזנהייט אין אונדזער שטעטל. א 5 קילאָמעטער פון דיווענישאָק, אויפן הויפּט־וועג פון ווילנע וואָס ציט זיך ביזן דובינקער וואַלד, געפינט זיך א זומפּיקער באָדן וואָס באַשווערט דעם אדורכפאָר, באַזונדערס אין רעגנדיקע טעג. די שוועדן האָבן זיך מיט דעם אן עצה געגעבן, ווי זיי האָבן זיך געפירט יענע

טעג: אונטערגעזעגט סאָסנע־ביימער אין וואלד און שיכט־אויף־שיכט באדעקט דעם וועג און אזוי געשאפן א בריק איבערן זומפ און בלאָטע. ביז איצט זענען קענטיק די איבערבלייבענישן פון יענער בריק און די אָרטיקע איינוווינער רופן דאָס „שוועדסקא גרעבליא״.

אין דער תקופה פון דער רוסישער אָקופּאציע

דריי מאָל, אין די יאָרן 1772, 1789 און 1795, האָט רוסלאנד, פּרייסן און עסטרייך צעטיילט צווישן זיך די פּוילישע מדינה. נאָך דער דריטער צעטיילונג, איז דער גרעסטער טייל פּוילן ארונטערגעפאלן דער הערשאפט פון רוסלאנד און די יידן פון ליטע — אונטער דער הערשאפט פון יעקאטע־רינע די גרויסע, די „פּאָרגעשריטענע״ קיניגין, וואָס האָט גלייך באשטימט א תחום המושב פאר די יידן און ארויסגעגעבן קעגן זיי הארבע גזירות, ווי דער אבסאָלוטער פארבאָט צו וווינען אין דערפער. די יידן, וואָס זענען אין משך פון דורות געווען פארוואָרצלט אין די דערפער און באזיצט אייגענעם באָדן, האָבן געמוזט דאָס אלץ פארלאָזן און מיט ליידיקע הענט איבער־וואנדערן אין די שטעטלעך.

אין יאָר 1804 האָט זיך אָנגעהויבן דער גירוש, וועלכער איז נישט אדורכגעפירט געוואָרן ביזן סוף, צוליב דער אינוואזיע פון נאפּאָלעאָנס ארמייען אין רוסלאנד. דער גירוש איז באנייט געוואָרן נאָך נאפּאָלעאָנס מפּלה און זיך געצויגן אין משך פון 19טן יאָרהונדערט. צוליב דעם האָט זיך

דער קלויסטער. ● הכנסיה הקתולית.

אַנגעהויבן אַן איבערוואַנדערונג אין די שטעט און שטעטלעך און דערמיט דערקלערט זיך איינע פון די סיבות פונעם וווקס פון דער יידישער באַפעלקערונג אין דיוועניש‎אַק.

די רוסישע אָקופּאַציע האָט געהאַט פּאָזיטיווע דערשיינונגען: פאַר די יידן פון ליטע האָבן זיך געעפנט ברייטע אָפּזאַץ־מערק אין רוסלאַנד, וואָס האָט דערפירט צום עקאָנאָמישן אויפשטייג אין די ליטווישע שטעטלעך. ס׳איז אויך אויסגעברייטערט געוורן די רעליגיעזע און קולטורעלע פאַרבינדונג צווישן די יידן פון רוסלאַנד און ליטע, וואָס איז געקומען צום אויסדרוק אין פאַרשפּרייטן צייטונגען, ביכער און רעליגיעזע ספרים.

די תקופה פון איבערקערענישן און ענדערונגען

די יאָרן פון 1914 ביז 1945 זענען געווען פול מיט שוועריקייטן און פּורעניותן, ווייל די מאַכט איז איבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט. אין יאָר 1915 האָבן די דייטשן פאַרנומען דאָס שטעטל און דאָרט געהערשט 2 יאָר. דערנאָך זענען געקומען די באָלשעוויקעס און דאָ געוועלטיקט אַ קורצע צייט, ביז די פּאָלאַקן האָבן זיי פאַרטריבן. אין 1919 האָט זיך סטאַביליזירט די פּוילישע הערשאַפט און אָנגעהאַלטן ביז סעפּטעמבער 1939, ווען די סאָוויעטן האָבן פאַרנומען דיוועניש‎אַק. אין יאָר 1941 האָבן ווידער די דייטשן אָקופּירט דאָס שטעטל און אין יאָר 1943 איז עס אַריבער צו די ליטווינער. מיטן פאַרנעמען דורך די רוסן דעם ראַיאָן אין יאָר 1945, אין רעזולטאַט פון די היטלעריסטישע מפּלות אויף די פראָנטן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז דיוועניש‎אַק איינגעשלאָסן געוואָרן אין דער ליטווישער סאָוויעטישער רעפּובליק.

אַנטוויקלונג פון דער יידישער קהילה אין דיוועניש‎אַק

צוליב די איבערגעריסענע דיפּלאָמאַטישע באַציונגען מיט פּוילן, האָבן מיר נישט קיין דאָקומענטן וועלכע זאָלן דערציילן וועגן אָנהייב פונעם יידישן ישוב אין דיוועניש‎אַק. דער איינציקער מאַסגעבנדיקער מקור וועלכן מיר באַזיצן, איז די „יעווריעיסקאַיאַ ענציקלאָפּעדיאַ" פון ד״ר קאַצענעלסאָן און גינזבורג, וועלכע דערציילט, אַז אין יאָר 1766 זענען געווען אין דיוועניש‎אַק 94 יידישע משפחות. אין 1847 האָט דאָס שטעטל געציילט 240 יידישע משפחות און אין יאָר 1897 האָבן געוווינט אין דיוועניש‎אַק 1897 איינוווינערס, פון זיי — 1225 יידן.

דערפון איז נישט צו דרינגען, אַז אַ יידישער ישוב אין דיוועניש‎אַק האָט נישט עקזיסטירט מיט אַ סך יאָרן פריער. דער עצם פאַקט וואָס אין יאָר

1500 איז דאָרט אויפגעשטעלט געוואָרן א קאטוילישע קירכע און דאָס אָרט איז באשטימט געוואָרן ווי א ראיאָן־צענטער, איז מעגלעך, אז איינצלנע יידן האָבן דאָרט געווינט נאָך אין זעכצנטן יאָרהונדערט, ווייל זיי האָבן דאָרט געהאט א באַקוועם אָרט צו וווינען און זיך אנטוויקלען. עס לייגט זיך אויפן שכל, אז אין די ארומיקע דערפער האָבן געוווינט איינצלנע יידן, וואָס האָבן זיך באשעפטיקט מיט מעקלעריי און לאנדווירטשאפט.

אין יאָר 1652, מיטן איינשליסן ווילנע ווי א זעלבשטענדיקן קרייז אינעם קאָמיטעט פון ליטווישן יידנטום, איז פאראן א גרונט צו גלויבן, אז מיטן גלייכצייטיקן וווקס פון דער באפעלקערונג אין ווילנע, איז אויך געוואקסן די צאָל איינוווינערס אין דער געגנט, אריינגערעכנט אונדזער שטעטל, הגם דאָס לאָזט זיך נישט באווייזן מיט היסטאָרישע אָנגאבן, ווייל דער קאָפּ־שטייער וועלכן ס'האָבן געצאָלט די קליינע שטעטלעך, איז אריין אינעם אלגעמיינעם חשבון פון ווילנער קרייז.

אייניקע אָנגאבן קענען אין א געוויסער מאָס באלייכטן דעם אָנהייב פון א יידישן ישוב אין אונדזער שטעטל. ווי עס פירט זיך, איז דער בית־הקברות געווען דערווייטערט פונעם ישוב. אין דיוועניִשאָק האָט דער בית־עלמין זיך געפונען אין „מאגאזין", א קילאָמעטער ווייט פון שטעטל. אָבער גלייכצייטיק

די דריי פרויען: מיכלא קריזאָווסקי, אסתר אינגעל און לאה קאפלאן, זענען געווען די באפולמעכטיקע פאָרשטייערינס פונעם „דיווענישקער לײדיס אָקזילערי" אין ניו־יאָרק, אויף צו פארטיילן אין שטעטל די הילף, וועלכע איז געשיקט געוואָרן פון די לאנדסלייט אין אמעריקע.

הגברות: מיכלה קריזובסקי, אסתר אינגל ולאה קפלן, הנציגות המוסמכות מטעם ה„ליידיס אוקזילרי" בניו־יורק, לחלוקת העזרה שנשלחה מארה"ב, בין הנצרכים בדיבנישוק.

האָט אין צענטער פון שטעטל, עטלעכע צענדליק מעטער ווייט פונעם מארק, זיך געפונען אן אלטער בית־הקברות, וועלכן מ'האָט נישט גענוצט מערער פון הונדערט יאָר. די מצבות זענען האלב געווען איינגעזונקען אין דער ערד און פארוואַקסן. דער פאקט באווייזט אָן שום ספק, אז דאָס שטעטל איז צומערשט אויפגעשטעלט געוואָרן ווייט פון איצטיקן אָרט און צוליב אומבאוווסטע סיבות, איבערגעפירט געוואָרן דאָרט ווו ס'האָט זיך געפונען דער שטעטלדיקער בית־עלמין. אפילו די סאמע עלטסטע האָבן נישט געקענט אָנווייזן דאָס אָרט פון פריערדיקן שטעטל. זיי האָבן נאָר געוווסט צו דערציילן, אז אויפן בית־עלמין זענען פאראן מצבות פון יאָר ת"נ, ד. ה. מיט 300 יאָר צוריק.

איך געדענק, אז אין דיווענישאָק האָט זיך געפונען א ספעציעלע שול צו דאוועגען אין זומער און אין איר „עזרת נשים" איז אין האָלץ געווען אויסגעקריצט אזא אויפשריפט: „דער בית הכנסת איז געבויט געוואָרן אין די יאָרן ת"ק לפ"ק" — ד. ה. מיט 235 יאָר צוריק. דער פאקט באווייזט דעם ווירטשאפטלעכן כוח און גייסטיקע קראפט פונעם יידישן ישוב אין שטעטל, וואָס האָט פאר זיך אויפגעשטעלט א באזונדערע זומער־שול.

די שול איז איינגעפאלן אין די צוואנציקער יאָרן און אויף יענעם אָרט איז אויפגעשטעלט געוואָרן א העברעישע שול. כדי נישט מפקיר זיין די הייליקייט פון דעם אָרט, האָט דער רב געפסקנט אוועקצושטעלן אין איינעם פון די קלאסן פון דער שול אן ארון קודש מיט א ספר־תורה, ווו מ'האָט פון צייט צו צייט געדאווגט.

איך געדענק, אז אין בית־המדרש זענען געשטאנען עטלעכע שענק מיט אלטע ש"ס ספרים, וואָס זענען געדרוקט געוואָרן אין ליוואָרנאָ, איטאליע, מיט סימנים פון אָנגעטריפטן חלב פון וואקסענע ליכט, וואָס באווייזט, אז מיט הונדערטער יאָרן צוריק האָבן געוווינט אין שטעטל תלמידי־חכמים וואָס האָבן געלערנט תלמוד און משנה.

פון דעם פריער דערמאָנטן דרינגט ארויס, אז א יידישער ישוב אין דיווענישאָק האָט אָנגעהויבן זיך אויסצופאָרמירן אין זעכצנטן יאָרהונדערט. אין אָנהייב — אין א קליינעם פארנעם, בלויז צענדליקער משפחות אין שטעטל און אומגעגנט. צוליב די רדיפות אויף יידן אין מזרח און אין מערב, האָט דער ישוב זיך אנטוויקלט אין א טיפיש שטעטל. ס'איז שווער פעסטצושטעלן, צי די דאָמינירנדיקע מערהייט אין שטעטל איז באשטאנען פון יידן וואָס זענען געקומען פון מזרח, פון רוסלאנד, אָדער פון דייטשע יידן וואָס זענען געקומען פון מערב. לויט דער מיינונג פון הרב מאָוושאָוויטש, איז דער שטראָם יידן אין דיווענישאָק געגאנגען פון דייטשלאנד. א באווייז —

די גרויסע צאָל פאמיליע־נעמען מיט א דייטשן קלאנג, ווי: לעווין, קון, בעקער, פלודערמאכער און אנדערע. דער רב האָט אויך געהערט, אז דער זיידע פונעם ריכטער פון העכסטן געריכט אין די פאר. שטאטן, ד"ר פראנק־פורטער, האָט אמאָל געוווינט אין דיווענישאַק און דער פאַלווארק „פושפעשק" האָט געהערט צו אים. אָבער א סך יידן האָבן געטוישט זייערע נעמען, כדי נישט דינען אין דער צארישער ארמיי — און אזוי איז פארשוווּנדן זייער אמתדיקע אידענטיטעט.

נאָך מער, די יידן אין דייטשלאנד האָבן געהאט ענגע האנדלס־באַציונגען מיט די יידן אין די באלטישע לענדער און אין אן עת צרה האָבן זיי אוודאי געפונען א מקלט אין די שטילע ליטווישע שטעטלעך.

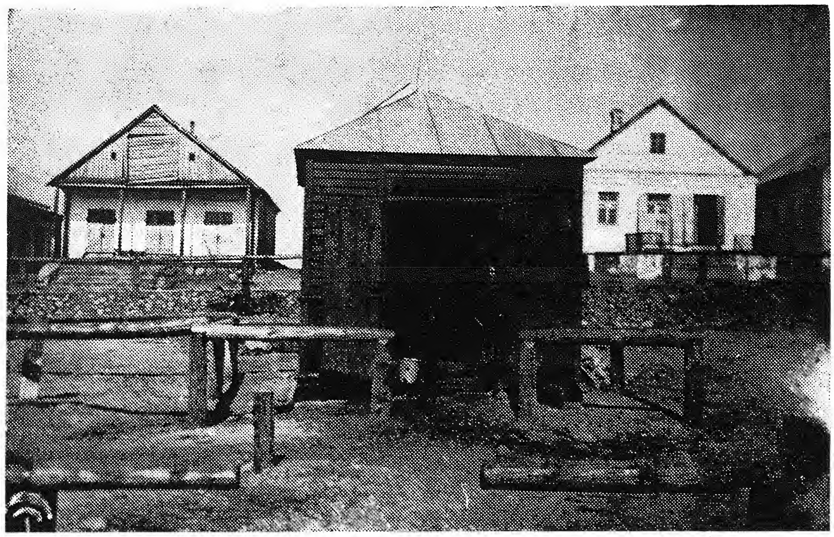
אין זיבצנטן יאָרהונדערט איז דאָס שטעטל געווען אין די וויקעלעך און ערשט אנטקעגן דעם אכצנטן יאָרהונדערט, אָנגעהויבן זיך אויסקריסטאַ־ליזירן אין א נאָרמאלן יידישן ישוב. אין דעם יאָרהונדערט איז די אנטוויק־לונג פון שטעטל געווען א דינאמישע, אויך עקאָנאָמיש פארפעסטיקט און אין 19טן יאָרהונדערט איז דאָס שטעטל געוואַקסן אין כמות און אין איכות צוליבן פארטרייבן די יידן פון די דערפער. אָבער דערנאָך איז די באפעלקערונג „שיטערער געוואָרן" צוליב דער עמיגראַציע קיין אמעריקע, וועלכע האָט געדויערט אויך אין צוואנציקסטן יאָרהונדערט.

איבער 400 יאָר האָט דאָס שטילע, חנעוודיקע שטעטל עקזיסטירט אין די געדיכטע וועלדער פון ליטע, ביז ס'איז געקומען דער דייטשער מערדער און דאָס אָפּגעווישט פון דער ערד. זאָל די קללה פון דורות באגלייטן די היטלעריסטישע רוצחים.

מוניציפאלע אָנגעהעריקייט

בעת דער פויליש־ליטווישער „אוניע", האָט דיווענישאַק אדמיניסטראַטיוו געהערט צום לידער ראיאָן און אונטערליגן דעם געריכט אין ליפנישאַק. די פאָסט האָט זי באקומען דורך סובאָטניק, ווייט פון אונדזער שטעטל 12 קילאָמעטער.

נאָך דער לעצטער פארטיילונג פון פוילן (1795), האָט די רוסישע מאכט אלץ געטאָן אויף צו רוסיפיצירן די געגנט. אויפן מארק־פלאַץ אין אָשמיאַנע איז אויפגעשטעלט געוואָרן א פראוואָסלאווישע קירכע און א רוסישע שול. אָשמיאַנע איז באשטימט געוואָרן ווי א קרייז־שטאָט, וועלכע האָט ארום גענומען פינף שטעטלעך, אריינגערעכנט דיווענישאַק. לויט דער ציילונג אין יאָר 1880, האָבן אין גאנצן אָשמיאַנער קרייז געוווינט 11,131 יידן.

דער פלומפ אויפן מארק־פלאץ, אויפגעשטעלט פון די דייטשן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה.
משאבת המים בככר השוק, שהוקמה ע״י הגרמנים במלחמת העולם הראשונה.

זינט דער רוסישער אָקופּאַציע, האָט דיווענישאָק געהערט צו דער ווילנער גובערניע און אָשמיאַנער אויעזד. אז ס׳האָט אָנגעהויבן פונקציאָנירן די באַן־ליניע ווילנע־באַראַנאָוויטש, האָט די פּאָסט קיין דיווענישאָק אָנגע־הויבן קומען פון דער באַן־סטאַציע בעניאַקאָן, 21 קילאָמעטער ווייט פון שטעטל.

אין דער תקופה פון פּוילנס הערשאַפט (1919—1939), האָט דיווענישאָק באַלאַנגט (אַדמיניסטראַטיוו) צו דער ווילנער וואָיעוואָדסטווע און אָשמיאַנער פּאָוויאַט. דאַקעגן בעת דער סאָוויעטישער הערשאַפט — צום ראַיאָיספּאָלקאָם (ראַיאָן־אויספיר־קאָמיטעט) פון אָשמיאַנע און צו דער אָבלאַסט (געגנט) פון גראָדנע, אין די ראַמען פון דער וו. ס.ס.ר. (ווייסרוסישע סאָציאַליסטישע סאָוויעטעשע רעפּובליק), וועמענס הויפּטשטאָט איז מינסק.

זינט דער סאָוויעטישער הערשאַפט, געהערט דיווענישאָק צו ליטע און אַדמיניסטראַטיוו — צו איר הויפּטשטאָט ווילנע.

באַשעפטיקונג און ווירטשאַפט

די ווירטשאַפט פון שטעטל האָט הויפּטזעכלעך זיך געשטיצט אויף האַנדל און מלאכה. די לאַנדווירטשאַפט האָט געדינט ווי אַ צוגאָבע צו דער פּרנסה פון די ערד־באַזיצערס.

אינעם „סלאָוויק געאָגראַפיטשני" („געאָגראַפישער ווערטערבוך") ווערט דערציילט: דאָס שטעטל האָט ארומגענומען 9 דאָרפישע ראיאָנען מיט 90 דערפער. דער האנדל איז איינגעשטאנען ביי יידן, וואָס זענען געווען א דאָמינירנדיקע מערהייט אין שטעטל. דער מסחר האָט זיי געגעבן שיינע פאַרדינסטן, אין די טעג פון די געוויינלעכע יארידן און פון די צוויי גרויסע יאַרמערק 2 מאָל אין יאָר.

די לאגע האָט זיך נישט געענדערט אויך אין 20סטן יאָרהונדערט. דער האנדל מיט די ארומיקע דערפער האָט געדינט ווי אן עיקרדיקע באזע פאַרן יידישן קיום אין שטעטל. אזא לאגע איז געווען כאראקטעריסטיש פאַר אלע אין ליטע, זינט זייער אנטשטייונג.

די מארק־טעג זענען געווען פארבונדן מיט א סך אקטיוויטעטן, עקאָנאָמישע און פיזישע, וואָס האָבן דעצידירט וועגן די פאַרדינסטן אויף אַ גאנצער וואָך. יידן מיט בערד זענען אויף די שוועלן פון זייערע קלייטן געשטאנען און אויסגעקוקט קונים. סוחרים, בעלי־עגלות און פארשידענע הענדלערס האָבן זיך געאיילט צו די אָנגעפּאָרענע פויערן, כדי קויפן ביי זיי די געברענגטע סחורות, איידער א צווייטער וועט זיי אויסקויפן. קליינהענדלער און פאַרקויפערס פארבעטן צו זיך קונים — מיט אלערליי קולות און באוועגונגען. יידן קויפן און פארקויפן אלץ וואָס קומט אונטער. אין די אנדערע טעג פון דער וואָך איז שטיל אין שטעטל און דאָס לעבן שלעפט זיך פּאַוואָליע. אלע גרייטן זיך צום נאָענטסטן מארק־טאָג.

ביזן 20סטן יאָרהונדערט האָבן מיר נישט קיין אָנגאבן וועגן צוזאמענשטעל פון דער באפעלקערונג לויט די פאכן. אין דער „יידישער ענציקלאָפּעדיע" איז פאראן אינפאָרמאציע, דער עיקר בנוגע דעם סוף פון 19טן און אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט.

די ציילונג פון יאָר 1898 גיט איבער וועגן דער אלגעמיינער צאָל איינוווינערס — 1,877, דערפון 1,283 יידן. אין שטעטל זענען געווען 277 בעלי־מלאכות. 66 פרויען האָבן געצויגן זייער חיונה פון שטריקן זאָקן מיט שקארפעטן, וועלכע זענען פארקויפט געוואָרן אין ווילנע. 93 זענען געווען באשעפטיקט ביי טאָג־ארבעטן און די אנדערע טיילן פון דער באפעלקערונג — מיט האנדל. אין שטעטל האָבן עקזיסטירט צדקה־אינסטיטוציעס, ווי: הכנסת־אורחים, א גמילות־חסדים קאסע, ביקור־חולים און אנדערע. ס'איז אויך געווען א יידישע ביבליאָטעק, א שול מיט 84 שילערס, א תלמוד־תורה מיט 20 תלמידים און פינף חדרים מיט 56 קינדער.

מען דארף אונטערשטרייכן, אז דאָס שטריקן זאָקן איז געווען אן אויסנאמווייזע דערשיינונג אין שטעטל און טאקע א פאַריבערגייענדיקע.

מיט דעם האָבן זיך באשעפטיקט נאָר 3 שטעטלעך : מאַלאַדעטשנע, קאָביעל־ניק און דיווענישאָק — ביז עס זענען אנטשטאנען גרויסע טריקאָטאזש־פאבריקן אין ווילנע און אין אנדערע ערטער.

די באשעפטיקונג און מאטעריעלע לאגע האָבן באשטימט דעם מעמד פון יעדן איינעם אין דער געזעלשאפט. די פארמעגלעכע און גוט איינגעאָרדענטע סוחרים האָט מען געהאלטן פאר בכבודיקע יידן. דער רוב איינוווינער אין שטעטל האָבן זיך געיאָגט נאָך פרנסה און געלעבט פון שווערער פראצע. נישט געקוקט אויף די הארבע פרנסה־פראָבלעמען, זענען יידן געווען שטאָלץ, מיט א סך יידישן און נאציאָנאלן באוווסטזיין. פיל פון זיי האָבן עמיגרירט, זוכנדיק בעסערע לעבנס־באדינגונגען.

די שריפות

אונדזער שטעטל האָט אדורכגעמאכט צוויי גרויסע און עטלעכע קלענערע שריפות. אין יאָר 1912 איז אין מארק אויסגעבראָכן א גרויסע שריפה און כמעט פארלענדט דאָס גאנצע שטעטל. א צווייטע שריפה איז געשען אין יאָר 1932, אין וועלכער א סך הייזער אין מארק זענען אוועק מיטן רויך. די שריפות האָבן נאָך אָרעמער געמאכט דאָס שטעטל, אָבער א דאנק דער קעגנזייטיקער הילף, זענען די נשרפים צוריק געשטעלט געוואָרן אויף די פיס. אין די ליטווישע שטעטלעך איז געווען איינגעפירט דאָס העלפן איינע די אנדערע אין אן עת צרה. אזוי געפונען מיר אין „המליץ" פון יאָר 1891, דאָס שטעטל דיווענישאָק אין דער רשימה פון ישובים וועלכע האָבן געגעבן עפעקטיווע הילף די יידן אין לידע, נאָך דער גרויסער שריפה אין יענער שטאָט.

אין דער ערשטער וועלט-מלחמה

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה, איז די לאגע אין שטעטל געוואָרן פארערגערט, באזונדערס נאָכן ארייִנמארש פון די דייטשן, וואָס האָבן געכאפט די יונגטלעכע אין שטעטל צו צוואנג־ארבעט (אין די א. ג. „פאַניע־באטאליאָנען") און געטריבט שפייז אין די דערפער. פון טאָג צו טאָג איז געוואָרן ביטערער די לאגע, דערצו נאָר האָט געבושעוועט די טיפוס־קראנקייט און עס זענען געפאלן קרבנות.

אין פנקס י. ק. פ. פון יענער תקופה, געפונען מיר א באריכט פון דיווענישאָק :

מ. און ש., 10 און 13 יאָר אלט. דער פאָטער איז געשטאָרבן פון פלעקן־טיפוס. די מאמע איז בלינד. די שטוב־ווירטשאפט פירט ש., די 13־יאָריקע טאָכטער. מיט געבעט באקומט דאָס מיידל א ביסל האָלץ צום

הייצן ביי גוטהארציקע שכנים, כדי דערוואַרעמען די אויסגעפרווירענע קער־פערס. אין שטעטל הערשט נויט,ליידן און צרות.

די י.ק.פ., באוווסטע פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציע, האָט זיך אנגאַזשירט צו העלפן דעם שטעטל. עס זענען איינגעאָרדנט געוואָרן דרינגענדיקע צוזאַמענטרעפן אין ווילנע, מיטן אנטייל פון אריה לייב ראָגאל און הרב מאָוושאָוויטש, דעלעגירטע פון דיוועניש אָק. הילף איז געשיקט געוואָרן פאַר די שטעטלעך, אויך פאַר דיוועניש אָק. מ'האָט געעפנט א פאָלקס־קיך פאַר אָרעמע און די נויטבאַדערפטיקע באַקומען שפּייז און קליידונג. די לאַגע האָט געדויערט ביזן ארייַנקומען פון די באָלשעוויקעס אין שטעטל און האָט זיך פאַרבעסערט, ווען פוילן האָט איבערגענומען די מאַכט.

די פוילישע הערשאפט

די פוילישע הערשאפט לאָזט זיך איינטיילן אין צוויי תקופות: איינע, ווען עס האָט געוועלטיקט דער מאַרשאַל פּילסודסקי, וואָס האָט זיך באַצויגן צו יידן מיט טאָלעראַנץ און די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער יידישער באַפעל־קערונג האָט זיך אין א גרויסער מאָס סטאַביליזירט; און די צווייטע, די תקופה נאָך אים, ווען די לאַגע פון די יידן איז געוואָרן ערגער צוליב דעם שטייגנדיקן אנטיסעמיטיזם. די פּאָלאַקן האָבן אָנגעהויבן ארויסנעמען דעם

דאָס הויז פון דער מוניציפּאַלער פאַרוואַלטונג אין דיוועניש אָק.
בית המועצה המקומית בדיבנישוק.

דאס הויז אין וועלכן ס׳האָט זיך געפונען די פּאָסט און א פוילישׂ קאָאָפּעראַטיוו געשעפט צו קעמפן מיטן יידישן האנדל.
הבית עם סניף הדואר והחנות הקואופרטיבית הפולנית שהוקמה ע״י האנטישמים במלחמתם נגד יהודי העיירה.

האנדל פון יידישע הענט, געעפנט קאָאָפּעראַטיוון אין די שטעטלעך און דערפער, אָרגאניזירט א בויקאָט אונטערן לאָזונג „סוויי דאָ סוועגאָ״ („יעדער אייגענער פאר זיין אייגן פאָלק״).

וועגן דער לאגע פון די יידן אין דיוועניִשאָק אין יענער תקופה, לייענען מיר אינעם באריכט פון י.ק.פּ.: אין שטעטל דיוועניִשאָק געפינען זיך 250 משפחות, דערפון 140 יידישע. די הויפּט־באשעפטיקונג — געשעפטן, האנדל מיט די דערפער, האנטווערקעריי, ניי־וואַרשטאַטן און קאָנפעקציע. אין שטעטל זענען פאראן 60 געשעפטן וועלכע געהערן צו יידן און צוויי פוילישע קאָאָפּעראַטיוון וועלכע באקומען פינאנסילע הילף פון די אָרטיקע מאכט־אָרגאנען. די סחורה אין פוילישן קאָאָפּעראַטיוו ווערט געברענגט פונעם צענטראלן מאגאזין אין בעניאַקון.

די יידישע סוחרים האָבן זייערע סחורות געברענגט צו פירן אויף וועגענער פון ווילנע. צוליב דער טייערקייט פון אזא סאָרט קאָמוניקאציע,

די גרויסע צאָל קראָמען און ווילדע קאָנקורענץ, איז די לאגע פון יידישע קרעמערס געווען זייער א שווערע. דער וועכנטלעכער יאריד איז פאַרגעקומען יעדן דאָנערשטיק. א 20—30 משפחות האָבן געלעבט פון איינקויפן ביי די פויערן לאנדווירטשאפטלעכע פראָדוקטן (קאראבעלניקעס). אין שטעטל האָבן זיך געפונען 5 ניי־ווארשטאטן פאר קאָנפעקציע, וועלכע האָבן באשעפטיקט 40 מענער און פרויען, וואָס האָבן פארדינט 20—30 זלאָטיס א וואָך. די פארטיקע פראָדוקציע איז פארקויפט געוואָרן אין די שטעטלעך ווישניעווע, טראָק, אָלשאַן, אַשמיאנע און אנדערע.

אויך האָבן געארבעט אין שטעטל צווי פוילישע שוסטערס־ספעציאליסטן, 1 סטאָלער. 5 יידישע משפחות האָבן לאנדווירטשאפלעכן באָדן, צו צוויי דיעסאטין יעדער. זיי באארבעטן אליין די ערד און מיט דער הילף פון געדונגענע לוין־ארבעטער (אויפן טאָג). פאראן אויך יידן מיט „לופט״־באשעפטיקונגען, ווי: מעקלערס, שדכנים, אויפקויפערס.

אין די יאָרן 1939—1941 איז דאָס שטעטל געווען אונטער סאָוויעטישער הערשאפט. אין משך פון געציילטע טעג האָט די רויטע ארמיי אויסגעליידיקט אלע געשעפטן. דער האנדל האָט זיך אין גאנצן אָפגעשטעלט און יידן האָבן געלעבט אין דחקות. פארנומען זיך מיט אומלעגאלן האנדל, און פון פארקויפן די פארבליבענע רעשטלעך פון דער פוילישער הערשאפט. דאָס לעבן איז געווען מאָנאָטאָן, איינטאָניק און דערדריקט.

אין יוני 1941 זענען די דייטשן געקומען קיין דיווענישאָק און אומגע־ברענגט אונדזער קהילה אויף א גרויזאמען אופן.

(די ביבליאָגראפיע זע אויף ז׳ 27, נאָכן העברעישן טעקסט פון דעם אַרטיקל).

שטעטעלע דיוועניִשאָק

מאיר יאָשקע נתנ׳ס (איצקאוויטש)

מיט דער הילף פון דער פעדער און זכרון, וויל איך ארויסברענגען אויפן פאפיר, טיילווייז אין פערזן, טיילווייז אין פראָזע, מיינע דערינערונגען פון דיוועניִשאָק — אירע גאסן און געסלעך, די היימען און מענטשן. דאָס איז מיין לעצטער שפאציר איבערן שטעטל, ווו מיר זענען געבאָרן, אויסגעוואָקסן,

געלערנט אין חדר און אין שול, געשפּילט זיך, געטרוימט און געקעמפט — ביז די דייטשע רוצחים האָבן אַלץ אָפּגעווישט. וויל איך דעריבער אויפלעבן אויפן פּאַפּיר פאַרשידענע געשטאַלטן און געשעענישן פון דיווענישאָק.

1

געווען א שטעטל מיטן נאָמען דיווענישאָק, נעבן טייך גאַוויע, ווו ס'האָבן געלעבט יידן, פאַרשידן, אָרעם און רייך, אַלע זענען געווען גלייך: אבע דער שוסטער, לייבל דער שמיד, בענטשע דער גביר. איינער האָט אין דחקות געלעבט, געהאָפּט אויף א בעסערן מאָרגן און צו דעם טאָקע געש־טרעבט. נאָר דערוויל זיך באַגנוגנט מיט באָטשינע און שטשאַוויע, וועלכע האָבן ניט אויסגעפעלט ביים טייך גאַוויע. דער צווייטער האָט דערוויל הנאה געהאַט, ס'האָט אים גאָרנישט געפעלט, ר'האָט געגעסן צו דער זעט.

אָבער שבת אין בית־המדרש, איז די קליינע פּרומע פון הקדש, און כיענע די פרוי פון נתן, פון זעלבן סידור געדאַוונט און פון די תפילות גענאָסן. און ניט נאָר שבת, ווען אלע יידן האָבן געגעסן חלות, האָט אפילו יאַנקל דער עראָפּלאַן, פאַרזוכט א שטיקל עוף און פאַרגעסן, אַז ער איז דער אמתער אָרעמאַן...

ווי געזאָגט, א שטעטעלע דיווענישאָק געווען — און מיר וועלן עס מער שוין ניט זען. שטעטעלע מיין קליינס, א סך ווי דו זענען ענלעך געווען,

דער וואַסערטרעגער עלקע דער שטומער. ● שואב המים אליהו האילם.

נאַר ביי מיר ביסטו איינס. דיך וועל איך ניט פארגעסן אין פרייד און אין ווילטאָג, אין צאָרן, אין דייטשישן פלען, אָן עסן, ווען כ׳בין פול מיט זכרונות וועגן דיר געזעסן, געחלומט, געהאָפט און קיינמאָל נישט פאַר־געסן. אין די לאנגע, שלאָפלאָזע נעכט, פון קעלט דיביינער עס ברעכט, אויפן הארצן איז ביטער שלעכט, האָב איך תמיד א תפילה געהאט: גאָטינקע, איך בעט: אפשר קען איך ווידער מיין שטעטעלע זען?

דיִ שווארצע יאגעדעס אין די גרויסע ליימענע קרוגן, די מיט מאָך באדעקטע שטרויענע דעכער, און אויף זיי — זאנגען פון קאָרן און ווייסע ציגן. ברוישניצעס רויטע, ביטערע נאָר זאפטיק, מאלינעס זיסע, באווערמט, אָבער נארהאפטיק. אויך רויטע פאָזשאָמקעס, מיט בעקעלעך עטוואָס ווייס, בעטן זיך ממש: נעם מיך און רייס! און ווו זענען די פיאניצעס נעבן מיכאל דעם סלעפאק, געוואָקסן אויף קוסטעס אין בלאָטע, אָבער געהאט אינערלעכן געשמאק. אויך די פיש, העכט און שלייען — גאָטינקע, ווי קאָן מען נאָך אמאָל זייער טעם באנייען?

און די געלינקע ליסיצקעס און אנדערע שוואָמען (איך האָב שוין פארגעסן זייער נאָמען!). דאָס קוועלנדיקע וואסער פון דער קרעניצע, די געפרעגלעכצן פון דער קופערנער מיעדניצע. די זאראזע פלאוושקע, הוקשע דער קוימענקערער מיטן בעזים און יושקע.

אונדזערע בעלי־עגלות, קצבים מיט פעטע פאָלעס, די שניידערס־טאנדייט־ניקעס, זאקאזנע, מיט נאָדלען און קאמיזעלקע און דער וואסערטרעגער דער שטומאק עלקע.

2

אָט קומט דער ערב פסח, מען גרייט זיך צום סדר. נאָר ביז וואָס ווען, איידער מ׳האָט זיך גענומען פארניכטן די וואנצן, וועלכע פלעגן אין די בעטן פריי ארומטאנצן, טוט עס יעדער איינער לויט זיין „פאטענט“: בעת איינער האָט מיט א ליכט געזוכט און געברענט, האָט א צווייטער מיט קעראָסין, געשמירט מיט פענדזל אהער און אהין. ערשט שפעטער אין דער נאכט, האָט זיך ווער באטראכט, צו מאכן מיט חברה לצים א שפאס און אוועקשלעפן אייניקע בעטן אויף א צווייטער גאס.

דאָנערשטיק, אין טאָג פון מארק, האָבן יידן, רייך, אָרעם אָדער קארג, אין שותפות געקויפט פרוכט. און ווער, מיינט איר, זענען געווען די שותפים? שאיע קאפלאן (מיטן צונאָמען דער קאָט), קהלת דער שמש, וואָס האָט קיינמאָל קיין גראָשן ניט געהאט — האָבן שותפות געמאכט. איינער האָט

געצאָלט, און דער צווייטער האָט דעם זאַק געשלעפּט. און נישט נאָר פּרוכט האָבן יידן געזוכט.

אַז ס׳איז געקומען דער ווינטער מיט זיין בייסיקער קעלט, האָבן יידן געקערט א וועלט און געזוכט א שותף אויף א שנאפּס צי א קאַלב. דער גביר האָט געצאָלט און דער אָרעמאַן האָט באַקומען האַלב.

לאָמיר איצט פון מאַרק געבן א שפּרונג אין דער ווייבערישער שול, וועלכע איז שבת און יום־טוב געווען פול, מיט ווייבער און מיידלעך, אָנגעטאָן אין קליידלעך, פון אמעריקאַנער פּעקלעך (ווייל ניט יעדער האָט זיך געקענט דערלויבן אויף א נייעם בגד). האָט מען די צוגעשיקטע קליידער אויסגעפּאַקט פון נאַפטאַלין, וועלכע ס׳האָט באַזאָרגט אן אָנקל, טאַנטע, צי א קוזין. דאָס דאַווענען, די תפילות — נישט אַלעמען באַקאַנט, אָבער די פּנימער תמיד פאַרקוקט צו דער מזרח־וואַנט. ווען מוניע דער שניידער האָט אָנגעהויבן די תפילה, איז געוואָרן שטיל ווי אין יום־כיפור צו נעילה. נישט קיין וווּנדער וואָס זיין דאַווענען האָבן אַלע געגאַרט, ווייל זיין שטים איז געווען זיס און צאַרט.

3

אַז א ייד פון שטעטל האָט זיך אוועקגעלאָזט מעבר לים, איז עס געווען א געשעעניש, נישט אזוי סתם. מ׳האָט גענומען דעם באַגאַזש פּאַקן, אויף צום געזעגענען זיך — זיסוואַרג באַקן. נו, און זוכן א טשעמאָדאַן? ווער האָט עס דאַן אין שטעטל געהאַט? צי א קאַרזינקע? איך געדענק, ווי אַזעלכעס איז געשטאַנען ביי ריווע לאַהס טאָכטער, מינקע. נאָר צום איינפּאַקן איז פּסח דער שוסטער געווען א ספּעץ, ער האָט געקענט טאָן דעם ריכטיקן קוועטש. אַלץ איז ביי אים אריין, פאַרמאַכט און פאַרבונדן — שיין און פיין.

געדענקט איר לייבל דעם שמיד מיט זיין ווייב מאַנקע, וואָס האָט פון איר האַנט ניט אַרויסגעלאָזט דעם שווערן האַמער, געשטאַנען אין קוזניע און דאָס פייער צעבלאָזן, אויך אויף דער קאָוואַדלע געקלאַפּט — און דעם מאַן ניט צוגעלאָזן. ווייל לייבל, ווי נאָר ער האָט פאַרדינט ביי א פויער א זלאָטי, האָט אויף א גלעזל שנאַפּס גלייך באַקומען די אָכאָטע, און איינס־צוויי, דורכן גאָרטן, געגעבן א שפּאַן — און ער איז שוין ביי צאַלקע הינדעס אין רעסטאָראַן, אויסגעטרונקען אן אַכטל ליטער אַקרוט־שאָק, ביז דער קאָפּ האָט זיך פאַרדרייט און זיך געשאָקלט ווי א גלאָק.

ווו זייט איר מיינע יידן, די טראַפּיזעס און לאַגיזעס, ווו איז יאַנקל דער אַרטשאָם, און די מאַנופאַקטורנע יאַטקע פון סעלזן? ווו איז לייזער דער ווייזער, ווו זענען די הילצערנע הייזער, לאָלקע סוקעווער דער פּומפּע־

דיקל, און די שבתדיקע לייכטער באפוצט מיט ניקל ? איך דערמאָן זיך אין דאָבקע ריוועלעס און מינקע, זייערע ווענט באפוצט מיט קארטינקע. עלי די מאד און שייע דער קאט, סלאָווע די קליינע און סלאָווע די גרויסע, זייער געוויין, טרערן, און געלעכטער און שפּאַט — ווער קען דען אלץ אויסרעכענען, מיין גאָט !

4

זומער פלעגן מיר, יינגלעך, שלאָפן ביי עלקע מיישעס אויפן גאניק, און ווען וויקטע די גויע איז געגאנגען פארטאָג צום טייך מיט וועש און אונדזערע טאטעס האָבן זיך געלאָזט דאווענען מיטן ערשטן מנין, האָבן מיר, להבדיל, געפונען אן ענין אין זאָשקען דעם פלאטאווערס... אויפן וועג געקויפט ביי איטע־סימע בייגעלעך אויף אייער. נישט וויכטיק ווער ס'האָט געצאָלט : אלטליק, ארקע אָדער מאיר. דערנאָך איז מען אריין געשפרונגען אין וואסער, נישט ווייט פון דער פלאקס־סושארניע, אין דער קליאטקע. דאָרט האָבן געקוקט די חברה אויף דער שיקסע זאָשקע, און איבערהויפּט — מאיר־יאָשקע.

פון די דיוועניִשקער געשטאלטן : אליעזר מינץ, זיין טאָכטער איטקע ז״ל און משה מינץ (אין ישראל) ; זייערע שוועסטערס : גאָלדע, גיטל, רבקה און פסח מינץ (געשטאָרבן אין אמעריקע).

מדמויות העיירה : משפחת מינץ.

זי איז געווען בלאַנד און שיין, ניט אונטערשיידעט צווישן ייד און קריסט. איר האָט ניט געשטערט מיין לאנגע נאָז און פראַפּיל. זי האָט געוווסט וואָס איך מיין — און דעצידירט האָט ביי איר דאָס געפיל. זאַשקעס פאַטער, דער פלאטאווער, איז ניט געווען קיין יידן־פריינד, צי חבר, אָבער יידן פון שטעטל האָבן צו אים געפירט זייערע קי (זייט מוחל, נישט צו אים, נאָר צו זיין בוהיי).

אויב מען רעדט שוין וועגן באָדן, איז ניט קיין ווונדער, וואָס אין אזא שטעטל ווי אונדזערס, האָט מען זיך געבאָדן ווייבער און מענער באזונדער. ריישקע דעם רבס, שיין ווי די וועלט, האָט זיך געבאָדן אין די היצן און אויך אין דער קעלט. מיר, יונגלעך, פארבאהאלטענערהייט, האָבן באוווּנדערט איר קערפּער פון דער ווייט.

זאָל מיר דערלויבט זיין צו דערמאָנען אלתר יאָשע נאשעס, וואָס האָט געהאט „רעצעפּטן" אויף אלע קראנקייטן און חלושת. האָט א יידן געטראָפן אן אומגליק, א בראָך, האָט אים ווער געגעבן א ביס צי א שטאָך, אָדער ניט פאר אונדז געדאכט, ס'האָט געטראָפן אינמיטן נאכט, אז א בת־יחידה האָט זיך געכאַפּט ארויס, איז דאָך משוגע געוואָרן דאָס גאנצע הויז — האָט מען זיך געווענדעט צו ר' אלתרן, און ער איז צוגעגאנגען צום חולה, שטיל און געלאסן, אָנעם פרעגן א קשיה, מיט אן אָפּגעקאָכטער פון מעל קאשע, געשמירט אהער און אהין, און נאָך עטלעכע טעג, איז פון דער רויז געבליבן אן אָנדענק בלויז. אָדער אנשטאט אָפּשפּרעכן אן עין־הרע, האָט ר' אלתר געשלאָגן מיט א שווארצער הון די כפרה און באלד איז פארשוואונדן די צרה.

איטשע לעווין איז געווען א טייערער ייד, נאָר געשטראָפט, נעבעך, מיט א הויקער. אויף אים פלעגט זיידקע לובעצקי זאָגן: ויהי ערב ויהי בוקר... פון פאָרנט א האָרב און פון הינטן א הויקער.

משה דער בלעכער, אפילו אינמיטן דער ארבעט, קלאפּנדיק אין ריבאייזן די לעכער, פלעגט ארויפּרוקן די ברילן וואָס העכער, ביזן היטל, און דערווייל אריינכאפּן פון אויסנווייניק תהילים א קאפּיטל. נאָר ווען עמעצן האָט ווי געטאָן א צאָן, האָט ער געוווּסט וואָס צו טאָן: אין וועטערל געטונקען א שטיקל וואטע, און דאָס פארשטעקט אין צאָן־לאָך, ווי געלייגט א לאטע. אין מויל האָט געברענט, אָבער די ווייטיק האָט זיך אָפּגעשטעלט. משה דער בלעכער איז געווען א ייד א צדיק, אָפּגעהיטן די הייליקע תורה, געטאָן בלויז מצוות, אויסגעהיט זיך פון אן עבירה. ווען יידן האָבן פרייטיק־צו־נאכטס נאָכן דאווענען געאיילט א היים צום עסן, האָט ער קיינמאָל צו נעמען אן אורח אויף שבת ניט פארגעסן.

הירשל קריזאַווסקי, א קרוב פון אונדזער משפחה, דער גאון פון שטעטל און ראַמאַנטיקער מיט הצלחה, פון פאך — א פאָטאָגראַף, האָט מיטן רעטוש געקענט פארוואנדלען א ייד אן אביון אין א — גראף. הערשל איז אויך געווען א רעוואָלוציאָנער, אָבער אָרנטלעך, מיט אידעאליזם. נאָך מער — געשפילט טעאטער, אויך רעזשיסירט און זיין טעטיקייט אין קאָנספיראציע געפירט. געווען א ייד א רואיקער, באשיידן און קאָרעקט, אז אפילו ערב שבת, ווי נאָר ר'האָט באמערקט אז דער רב שפרייזט איבערן שטעטל און רופט „יידן, בענטש ליכט!", האָט הערשל זיך פארדרייט, גלייך אין בית־המדרש ער גייט.

איך געדענק ווי הירשל פלעגט זוכן אין יעדן פנים דעם „פאָטאגעניש פראָפיל", דרייען דאָס געזיכט אין אלע זייטן, אז ס'איז געוואָרן ווארעם און קיל, און דערנאָך זיך געבעטן: „קוקן אין לעכל"! — און אלע האָבן אים געפאָלגט. אויפן הארצן ווערט שווער, זייער שווער, ווען איך גיב וועגן הערשלען א קלער. דער יונגערמאן מיט דער געקרייזלטער טשופרינע, קלוגע אויגן און ערנסטע מינע, וואָס האָט געשטרעבט אויסצובעסערן די וועלט — ביז זי איז געוואָרן פארניכטעט און צעשטערט.

5

אָ, כ'האָב ניט שיער ניט פארגעסן, ווי אזוי אין אונדזער שטעטל מען פלעגט א שריפה לעשן. די פייערלעשער־קאָמאנדע איז באשטאנען פון יידן בלויז, איז ניט קיין וואונדער אז ס'האָט אָפגעברענט מערער ווי איין הויז. ווייל ווי נאָר ס'איז אויסגעבראָכן א פאָזשאר, א שריפה, צי עפעס אן ענלעכע מגיפה, איז אָדער ס'האָט פארפעלט די באָטשקע צום פערד, גלייך ס'וואָלט זי איינגעשלונגען די ערד, און רייד צום לאָמפ אָדער צו דער וואנט, ווייל די שריפה האָט געברענט, ווי באקאנט. דער איינציקער וואָס האָט גענאָסן און געכאפט, ווי מען זאָגט, א פעטן גראָשן, איז געווען דער אגענט פון דער סטראכאָוועקע, אניסימס זון פון מאלינאָווקע. איך געדענק מיט א סך יאָרן צוריק, איז וועלוועקע לובעצקי דער נאטשאלניק אויף א קורס געפאָרן, אויסגעפוצט אין רויטן מונדיר, די קנעפלעך האָבן געגלאנצט, אז די יידן אין שטעטל האָבן אזש פון פרייד געטאנצט. ער איז געקומען צוריק פון קורס פול מיט התפעלות, דערציילט וואָס געלערנט דאָרט, דערביי געלויבט זיינע מעלות:

— מען האָט אוועקגעשטעלט א לייטער פינף שטאָק די הייך און געפרעגט: ווער איז גרייט קלעטערן ארויף? קיינער האָט ניט געענטפערט, אלע זענען געבליבן ווי פארשטומט. דער איינציקער וואָס האָט זיך אָנגענומען

געזעגענונג־מסיבה פאר משה יעקב און רייזיל ראָגאל צו זייער עמיגרירן קיין אמעריקע (1933).
מסיבת פרידה למשה יעקב ורייזיל רוגל לרגל הגירתם לארה"ב (1933).

מיט מוט און געענטפערט מיט א הויכן „גוט", בין געווען איך, וועלוועקע. אויפן לייטער געקומען גיין געלאסן, בעת אלע ארום האָט א קאלטער שוויס באגאָסן. נאָר מ'האָט געקוקט אויף מיר מיט רעספעקט — און ניט קיין וואונדער, ווייל העלדן האָבן תמיד די קינדערישע פאנטאזיע געוועקט.

נאָך יענער דערציילונג איז א שטיק צייט פארלאָפן, האָט פלוצום זיך געטראָפן, אז די אלארם־סירענע האָט זיך צעפייפט. ווייבער נעמען ברעכן די הענט: „ווי איז מיר, גאָטינקע, ווו ברענט? ווער ברענט?" קיינער האָט קיין פייער נישט געזען — און ס'איז טאקע ניט געווען קיין פאָזשאר (ווי זאָגט מען דאָרט: לא דובים ולא יער...). מ'האָט פשוט געמאכט א פרובע אויף צו זען, וואָס א יידישער פאָזשארניק באווייזן קען. דאָס האָט דער הויפט־אינספעקטאָר, וואָס איז געקומען פון ראיאָן אויף א באזוך, פאראָרדענט א פאלשן אלארם. אריינגעקוקט אין בוך, וועלכע קורסאנטן דאָרט פארשריבן. דערזען אז די פאָזשארניקעס זענען נישט אזעלכע שנעלע ווי ער האָט געמיינט, איז ביי אים געוואָרן אָנגעצונדן די בלוט, ער האָט זיך גענומען שרייען און שפייען, זידלען און שעלטן, איינגעלייגט וועלטן, מיטן פוילישן „פשיאקרעוו" און „כאָלערא", געפרעגט זיך: וואָס איז דען דער וואונדער, אז די פאס און דער פערד זענען גאָר באזונדער? די קישקע איז

צעריסן, וואסער דורך איר לאָזט זיך ניט גיסן. די מכשירים ניט פאַרגעברייט, נישט אלץ ליגט אויפן אָרט. ווי דער נאטשאלניק — אזוי די סטראזש. אפילו ניט געקענט ארויף אויפן לייטער פון איין עטאזש...

6

אין דיוועניש אַק, ווו נאָר א שטוב, אונטערן קוך־אויוון איז געווען א מין גרוב. דאָרט האָט מען הינער געהאלטן, אויף צו לייגן אייער און האָבן א שטיקל פלייש. איצט, אז עס זענען שוין פארלאָפן אזוי פיל יאָר, דערציילן דעם סוד מעג מען שוין יאָ — איך טאָר:

ביים טאטן נתן און מאמע כיענע אין קאטוך, איז א פרעמדער האָן צו די הינער געקומען אויף א באזוך. איז געוואָרן א טומל א געשריי, הינער האָבן צעקוועטשט ניט איין איי. „קוקעריקו, קווא, קוואָ? ווער איז דער פרעמדער דאָ?" א קלוגע הינדל, ניט קיין נאר, האָט צום האָן זיך געגעבן א שאר. געכאפט א ציפ אין אויבערשטן ליפ, צו דעם נאָך עפעס צו און אוועק צופרידן, אין רו. אן אנדערע, א ראבע, געמיינט אז זי איז שיין ווי א פאווע, האָט גענומען דרייען מיטן עק. אָבער דער האָן האָט געגעבן א קוק, א שמעק — און איז פון איר שנעל אוועק. א הון א צווייטע, אויף אלץ א גרייטע, נאָר געהאלטן זיך גרויס, מיט א פאריסענער נאָז — האָט דער האָן ארום איר א ביסל זיך געדרייט, דערנאָך מיט די פליגלען געגעבן א פאָכע, א בלאָז — און ביזן היינטיקן טאָג עסט דאָס הונדל... גראָז.

ס'איז טאקע מיט הינער דער פאל — אָבער אויך מענטשן קענען דערפון לערנען א ביסל מאָראל!

7

אין יעדער שטעטל איז איינמאָל אין וואָך פאָרגעקומען דער מארק־טאָג. אויך דיוועניש אַק איז ניט געווען קיין אויסנאם. אין באשטימטן טאָג זענען צענדליקער (און אמאָל — הונדערטער) פויערים געקומען אין שטעטל מיט זייער פראָדוקציע פון די פעלדער, גערטנער, סעדער און לעבעדיקן אינווענטאר. באלד פון די פרימאָרגן־שעהן האָבן זיך געצויגן קאראוואנען וועגענער, געש־פאנטע אין איינעם צי אין צוויי פערד. ס'האָבן אויך ניט געפעלט קיין פוסגייער מיט זייערע פעק אויף די פלייצעס, צי קוישלעך אין די הענט.

ביים אריינפאָר אין שטעטל האָבן באאמטע פון דער גמינע איינקאסירט א ספעציעלן אָפּצאָל, לויט דעם קוואנטום סחורות וועלכע מ'האָט געברענגט צום פארקויפן. פון דער סובאָטניקער גאס זענען אָנגעקומען די טאָטערן, וואָס האָבן געלעבט נישט ווייט פון איוויע. זייער ספעציאליטעט איז געווען

אין א מאַרק־טאָג. • ביום השוק בעיירה.

פעלן און לעדער־אויסארבייטונגען, הגם מ׳האָט אויך געברענגט צום פאַרקויפן גרינוואַרג. יעדער פון זיי האָט נאָכן אויסשפאַנען די פערד, זיי צוגעדעקט מיט אַדזערושקעס, כדי די פליגן זאָלן ניט בייסן, דערנאָך אויפגעהויבן די האָלאָבלעס און אויף זיי אויפגעהאָנגען א פעל צי א שטיק פּאָדעשווע, אז מ׳זאָל זען פון דער ווייטנס וואָס זיי האָבן צו פאַרקויפן.

פון דער אָשמיאַנער און דובאָטשיסקער גאַסן, זענען אָנגעפאָרן די פורן, צו וועלכע ס׳זענען געווען צוגעבונדן קי, קעלבער אָדער פערד צום פאַרקויפן. אין די פורן זענען אויך געשטאַנען קוישן מיט אייער און צוגעבונדענע הינער. דאַקעגן פון דער ווילנער גאַס איז די באַוועגונג געווען א שוואַכערע, ווייל אין יענער געגנט איז די צאָל דערפער געווען א קליינע.

עס אונטערליגט נישט קיין ספק, אז אויפן מאַרק־טאָג האָט געוואַרט כמעט דאָס גאַנצע שטעטל סוחרים, קרעמערס, בעלי־מלאכות, קאַראַבעל־ניקעס, זאַדאַרמעניקעס און אפילו גנבים וואָס זענען געקומען „גאַסטראָלירן״ פון ווילנע, כדי צו „באַקלאַפּן״ די קליינשטעטלדיקע יאָלדן און פויערן. יידן האָבן געבעטן ביי גאָט עס זאָל ניט רעגענען, ווייל דער מאַרק וועט זיין א שוואַכער, דאַקעגן אין א שיינעם טאָג איז דער פדיון גאָר אַן אַנדערער. געווען אייניקע יידן וואָס האָבן געהאַט זייערע סימנים אויף א רעגן :

אויב מיטוואָך, א טאָג פארן מארק, האָבן די קי זיך אומגעקערט פון דער פאשע און פּאַרויס פון דער סטאדע איז געגאנגען מאיר דעם נאָז'ס שווארצע קו — האָט מען געוווּסט אז צומאָרגנס וועט רעגענען. נאָר אויב ס'וועט ארויסלויפן פּאַרויס א טעליצע — וועט באשטימט זיין א שיינער טאָג. ביי אונדז אין שטוב איז געווען א וואזאָן, וואָס האָט מיט א טאָג פריער אָנגעזאָגט א רעגן, מיטן באווייזן זיך אויף זיינע בלעטער טראָפּנס וואסער ווי די טרערן... מעגלעך, אז עס זענען געווען נאָך אנדערע סימנים.

אז די אנטיסעמיטן אין פוילן האָבן אויפגעהויבן די קעפּ און זענען נאָך דערמוטיקט געוואָרן דערצו דורך דער רעגירונג, איז אין דיווענישאָק געעפנט געוואָרן א קריסטלעכע קאָאפּעראטיווע שפּייז־קראָם, די א.ג. „ספּול־דזשעלניע" אויף דער סובאָטניקער גאס, אויסער א פּויליש קאָלאָניאל־געשעפט אויף דער ווילנער גאס און אפילו א פּוילישער רעסטאָראן — כדי אָפּצושוואכן דעם יידישן האנדל, קאָנקורירן מיט יידישן סוחר און מארק־הענדלער. די אנטיסעמיטן האָבן אויך געפּאָדערט איבערצופירן דעם מארק אויסערן שטעטל, מיטן מאָטיוו, אז דער מענטשן־אָנגעלויף און דער שמוץ וועלן ארויסרופן קראנקייטן ביי די איינוואוינערס, שוין אָפּגערעדט פון דער צעשטערטער רו. נאָר אין דער אמתן זענען זיי אויסן געווען צו דערווייטערן דעם מארק פונעם צענטער פון שטעטל, וו עס האָבן זיך געפונען יידישע

א גרופּע יידן, יוגנטלעכע און קינדער פארן הויז פון מאיר זלמן סלאָבאָדאַ ז"ל אויפן מארק־פּלאַץ.
קבוצת יהודים, נוער וילדים בפני ביתו של זלמן סלובודה ז"ל בככר השוק.

געשעפטן. נאָר א דאנק דער ענערגישער אינטערווענץ פון יידישע פאָרשטייערס ביים סטאראָסטע, און דערנאָך ביים וואָיעוואָדע, איז דער מארק געבליבן אויפן אלטן אָרט. בלויז די פארטיילונג פון די ערטער איז שוין געווען אן אנדערע:

ביי די הייזער אין וועלכע ס׳זענען פאראן געשעפטן, וועלן שטיין נאָר די פורן מיט הינער, אייער, פרוכט גרינס אדג״ל. אינמיטן מארק איז געוואָרן אָפּגעצוימט א גרויסער פלאץ פאר קי, קעלבער און שעפסן. אן אנדער אָרט — פאר חזירים. אינמיטן פלאץ האָט מען אוועקגעשטעלט א ספעציעלע הייזקע מיט א גרויסער וואָג אויף צו וועגן די פירפיסיקע באַשעפענישן. דאקעגן דעם פערד־מארק האָט מען איבערגעפירט הינטערן קלויסטער, אויף א גרויסן שטח, וועלכער האָט זיך געצויגן פון דער אָשמיאנער גאס, נעבן חזירישן געסל, ביז דער דובאָטשיסקער גאס. דאָ האָבן זיך ארומגעדרייט אלע פערד־הענדלערס, באקאנט גיכער אונטערן נאָמען קאָניוכעס, קריסטן מיט זייערע פערד, און דער עיקר — ציגיינער, וואָס זענען דאָך באוווסטע ספעציאליסטן פון פערד־האנדל.

8

דאָס פארקויפן א פערד איז פאָרגעקומען אויף אזא אופן: צומערשט האָט מען אים אריינגעקוקט אין די אויגן, צי ר׳איז נישט בלינד; דערנאָך — אין די ציינער, כדי פעסטצושטעלן דעם עלטער און צום סוף האָט מען אים גענומען אונטערטרייבן ער זאָל לויפן, כדי זיך איבערצייגן אז ער הינקט נישט אונטער. אינטערעסאנט, אז די פערד פון די ציגיינערס האָבן ביים אויספרובירן זיי, ממש גאלאָפּירט. אפילו א קאָנינע (אזוי האָט מען גערופן א פערד מיט הויט און־ביין) איז געלאָפּן. מבינים האָבן דערציילט, אז מיט דער הילף פון פעפער אָדער ספירט אויף אן אומדיסקרעטן אָרט, האָבן די ציגיינער געקענט באוועגן די פערד צום לויפן.

דער דיוועניִשעקער ייד איטשע גיטליץ (מיטן צונאָמען זשאגין) איז אָבער געווען נאָך א גרעסערער ספעציאליסט צו פארקויפן פערד ווי די ציגיינערס. הגם א שיקלדיקער, וואָס אויף אים האָט מען געזאָגט, אז איין אויג קוקט אויף דער אָשמיאנער גאס און דאָס צווייטע — אויף דער דובאָטשיסקער גאס, פלעגט ער לויפן מיט זיין פערדל געשווינד, אין א גלייכער ליניע, קיינמאָל נישט אָפּנויגן פון וועג. א געוויסן שמחת תורה, ווען חברה לצים זענען געווען בגילופין, האָט מען איטשען צוגעזאָגט א פלאש בראָנפן, אויב ער וועט איבערזעצן אויף ציגיינעריש „אין כאלהנו״. ער האָט מסכים געווען און טאקע באקומען דעם שנאפס — ווייל ווער

איז דען געווען אימשטאַנד צו קאָנטראָלירן, אויב די איבערזעצונג איז א ריכטיקע ?

צו די געניטע פערד־הענדלערס האָבן אויך געהערט די דזשאַרעס. פייסע דער דזשאַר מיטן זון ברוינע, וואָס א גאַנץ יאָר, אפילו זומער, האָט ער געטראָגן שטיוול און קיינמאָל ניט ארויסגעלאָזט פון האַנט די בייטש, אויסער שבת, פארשטייט זיך. א גאַר באַזונדערער טיפּ פון דער פערד־בראַנזשע איז געווען לייבל דער ווארשעווער. זיין נאָמען אליין זאָגט שוין, אז ר׳איז ניט געווען קיין דיווענישקער. א הויכער, ברייטפּלייציקער ייד, וואָס האָט אין זיך פארמאָגט אויסערגעוויינלעכן כוח. די קריסטן אין שטעטל האָבן פאר אים מורא געהאַט און קיינער פון זיי וואָלט ניט געוואגט אָנצוהייבן מיט לייבלען. נאָר זיין גרעסטע קענטעניש איז געווען פערדישע קראַנקייטן און די מבינות ווי אזוי זיי צו היילן. אָט דער „לייבל ווארשאווסקי״, ווי עס פלעגן אים רופן מיט דרך־ארץ די פּאָלאַקן, האָט אמאָל זיך געוועט מיט א צען קריסטן — ווער פון וועמען וועט זיין שטאַרקער. פון א פּאָר לייצעס האָט מען געמאַכט א גרויסע רייף, פון איין זייט האָבן 10 קריסטן זיך געשטעלט אויף די קני און די קעפּ אריינגעשטעקט אין די לייצעס. פון דער אנדערער זייט האָט דאָס זעלבע געטאָן לייבל. פון דעם גרויסן עולם וואָס האָט זיך פארזאמלט ארום, האָבן די פּאָלאַקן געמונטערט זייערע ברידער, בעת די יידן האָבן געבעטן אויף א נס, אז לייבל זאָל ניט דורכפאַלן. אָט הערט זיך א באַפעל „ציען!״ — און אונדזער לייבל גיט א שלעפּ די לייצעס, אז אלע צען קריסטן פאַלן־אום אין זאַמד...

לייבל פלעגט אויך צערייסן אייזערנע קייטן. איך געדענק, ווי ר׳האָט איינמאָל, מיט א האַלאַבליע אין האַנט, צעטריבן א מאַרק פויערים. פאר אונדז קינדער, האָט ער געוויזן, ווי אזוי ער שטעכט מיט א שפּיציק מעסער זיין אָנגעצויגענעם מוסקול פון דער האַנט — און דאָס מעסער איז צוריק געשפּרונגען ווי א פּרוזשינע.

אויך פארן פערד־הענדלער הירשל דער הויכער האָבן די פּאָלאַקן געהאַט א סך דרך־ארץ און... מורא. א בלאָנדער, א הויכער, גאָרניט ענלעך צו א ייד, מיט רויטע, פּולבלוטיקע באַקן. גערעדט פּויליש ווי א געבוירענער פּאָלאַק און אין שטעטל האָט מען געשמועסט, אז ער נעמט אמאָל אין מויל אריין א שטיקל „דבר־אחר״. הירשל איז תמיד ארומגעגאַנגען מיט אויסגעפּוצטע שטיוול און מיט א קאַנטשיק אין האַנט.

אויף דעם טייל פון מאַרק וואָס איז געווען באַשטימט פאר חזירים־האַנדל, האָט מען נישט געזען קיין ייד. דאַקעגן האָבן די חזירים־הענדלערס, צוזאַמען מיט די אנדערע פויערן און צוגעפּאָרענע קריסטלעכע קויפערס

די געשעפטן צווישן דער מארק־גאס און דער סובאָטניקי־גאַס.
החנויות בין רחוב השוק ורחוב סובוטניקי.

און פארקויפערס, פארפולט די יידישע קראָמען און ביידלעך, ווו זיי האָבן איינגעקויפט מלבושים, פוטערווארג, שיך, שטיוול, היטלען, מאנופאקטור, בלעך־ און מעטאל־אויסארבייטונגען, שטוב־כלים, עסנווארג.

9

דעם גרעסטן פארדינסט אין א מארק־טאָג האָבן געהאַט די רעסטאָראַנען. צאלקע הינדעס איז א פארשוויצטער און פארהאָרעוועטער געלאָפן פון איין טיש צום צווייטן, דערלאנגט דעם בראָנפן מיט צובייס און ניט געשעמט צו הייסן זיך גלייך באַצאָלן, וויל ער האָט געוווּסט, אז נאָך אלעמען איז שוין נישטאָ צו וועמען צו ריידן. ער האָט אויך ניט מורא געהאַט צו זאָגן א שיכורן גוי „גענוג" — און ניט דערלאנגען מער קיין גלעזל.

ביי איטשע לעווין האָבן געגעסן און געטרונקען לייטישערע קריסטן. אויך דאָ האָט מען געזויפט בראָנפן און געפרעסן, נאָר צו קיין סקאנדאלן און געשלעגן איז נישט דערגאנגען.

דאקעגן ביי יאנקעלע אָלקעניצקי אין פיוויארניע האָט מען דער עיקר געטרונקען ביר פון פאפירמייסטערס און פופקאָס ברויערייען אין לידע.

אז ס׳איז צוגעפאלן די נאכט, האָבן פּאָליציאַנטן געגומען טרייבן די פארבליבענע פויערים א היים. ווען זיי זענען שוין געלעגן אין זייערע דאָרפישע היימען אויף די געלעגערס און געכראָפּעט, האָבן יידן אין דיוועניקשאָק געציילט דעם פּדיון און דערנאָך זיך געווונטשן, אז דער צווייטער מארק זאָל זיין א בעסערער...

10

אויף הערשל קריזאָווסקי האָט מען געזאָגט אין שטעטל, אז ער האָט א מיניסטער־קאָפּ. ער האָט טאקע געהאט זעלטענע פעיקייטן, געלייענט א סך ביכער און אויך געלערנט פון זיי. א דאנק דעם איז אים געלונגען אליין צונויפצושטעלן א ראדיאָ־אפּאראט — דעם ערשטן אין שטעטל. דאָס קעסטל איז אוועקגעשטעלט געוואָרן אין לאָקאל פון „ווילביג". פון דעם קעסטל האָבן זיך געצויגן צוויי דראָטן צו צוויי שטאנגען אויפן דאך. דערנאָך האָט מען פון ווילנע געברענגט א גרויסע באטעריע מיט אן אקומולאטאָר — און דאָס קעסטל האָט באקומען לשון: גערעדט און געשפּילט, אז מ׳איז געלאָפן קוקן און הערן ווי אויף א בייזן וואונדער. ווער שמועסט נאָך, אז דער ראדיאָ האָט אויך אָנגעגעבן א וואָסער וועטער וועט זיין מאָרגן — איז עס גאָר געווען א סענסאציע; נאָר יידן זענען געווען קלוגער פונעם ראדיאָ און תמיד פּאָרויסגעזען, אז אויב די מעטעאָראָלאָגישע סטאציע זאָגט אָן א רעגן — וועט אוודאי זיין א שיינער טאָג...

11

דער אָשמיאנער וואלד האָט באקומען זיין נאָמען צוליבן וועג, וועלכער האָט געפירט דורך אים אין דער קרייז־שטאָט אָשמיאַנע, ווו ס׳האָבן זיך געפונען די וויכטיקסטע מלוכהשע אמטן, אין וועלכע יידן האָבן תמיד געהאט צו דערליידיקן צענדליקער ענינים אין פּאָוויאָט.

אָבער די יוגנט, פריי פון זאָרגן, האָט אויסגענוצט דעם געדיכטן סאָסנאָווע וואלד צו שפּאצירן, פארוויילן זיך און פארברענגען. באזונדערס שבת נאָכן טשאָלנט, ווען טאטע־מאמע האָבן זיך צוגעלעגט כאפּן א דרימל אין שטוב, האָבן יינגלעך און מיידלעך זיך אוועקגעלאָזט אין וואלד — ווער גרופּענווייז, ווער — אין פּאָרלעך, ווער — באזונדער. די גרופּעס האָט מען גערופן „קאָמפּאניעס", וואָס דער עיקר זענען זיי באשטאנען פון מיידלעך: פּערקע אלטע נח׳ס קאָמפּאניע, ביילקע פייסי דעם דזשאָרס קאָמפּאניע און אנדערע.

דער וואלד איז געווען אן אידעאל אָרט צו שפּילן זיך אין באהעלטעניש, אָדער ארומיאָגן זיך צווישן די ביימער, צי אוועקלייגן זיך אויפן גראָז און

א גרופּע יוגנטלעכע פון שטעטל. ● קבוצת נוער בעיירה.

לייענען א בוך, אָדער סתם זיך אָפּרוען. די וואָס זענען געוואָרן מיד פונעם ארומלויפן און פון די שפּילערייען, האָבן זיך אוועקגעלאָזט רייסן און עסן יאגעדעס, וואָס זענען געוואקסן אין קוסטעס אין דעם טייל וואלד ווו ס'איז געווען פייכט און טונקל, ווייל די זון איז דאָרט נישט דערגאנגען צוליב דער געדיכטקייט פון די ביימער. מיט די געשמאקע יאגעדעס האָט מען זיך גאָרניט געקענט אָנזעטיקן, ווייל די הנאה פון זיי איז אויך געווען גרויס דערמיט, וואָס זיי האָבן נישט געקאָסט קיין געלט. אָבער אָן זארג איז עס אויך נישט געווען, ווייל דאָס רייסן און עסן די יאגעדעס האָט אויף אונדזערע הענט איבערגעלאָזט שווארצע פלעקן וואָס האָבן א לאנגע צייט ניט געוואָלט פארשווינדן. אויך אויף די ליפּן זענען געבליבן קענטיקע סימנים פון די יאגעדעס. אזוי ווי דאָס פארגעניגן אין וואלד האָט מען געהאט נאָר אין די שבתים, איז געווען א מורא צו קומען א היים, ווו פרומע עלטערן וועלן זיך שטראָפן פאר מחלל שבת זיין צוליבן רייסן די יאגעדעס. איז מען טאקע פריער אוועק צום טייך גאוויע, ארויסגענומען פונעם וואסער נאסע זאמד און מיט דעם געריבן די פארפלעקטע הענט. נישט איינער האָט זיך אפילו אָפּגעריבן די הויט און דערפירט צו ווונדן.

מיט דער צייט, ווען אויך קיין דיווענישאָק האָט אָנגעהויבן ארייַנדרינגען דער פּראָגרעס, האָט יאנקעלע נאמיאָט, דעם פּראָוויזאָרס זון פון ראגאלס אפּטייק, וואָס האָט געלערנט אין גימנאזיע, געברענגט אין שטעטל א נייע

דערפינדונג — א ספעציעל וואש־מיטל פון זויער־זאלץ, וואָס נאָכן באנוצן עס, איז דער פלעק אין גאנצן פארשוווּנדן. נאָר ווו נעמט מען זויער־זאלץ? דער רוב אונדזערע מאמעס האָבן זיך ניט געקענט דערלויבן צו קויפן ציטרינען (לימענעס), און אויף צו קאָכן שטשאַוויע אָדער בוריקלעך, האָט מען אין אפטייק־סקלאַד פון ראובן קארטשמער געקויפט זאלץ־זויער. האָבן מיר, קינדער, דערשנאַפּט ווו די מאמעס האָבן אוועקגעלייגט די דאָזיקע „סחורה" און ווען מ'איז אוועק אין וואלד צו די יאגעדעס, האָט מען מיטגענומען עטלעכע שטיקלעך זויער־זאלץ אין די קעשענעס. אָבער ניט שטענדיק איז געלונגען צו ברענגען די זויער־זאלץ אין וואלד, ווייל די קעשענעס זענען געווען צעלעכערט, צוליבן וואשן אָפּט די הויזן...

איך דערמאָן זיך, אז ווען די מאמע האט אמאָל געוואָלט אָפּקאָכן א שטשאַוויע און באדארפט צולייגן א ביסל זויער־זאלץ, האָט זי דאָס נישט געפונען. אין שטוב איז געוואָרן א טומל. דער טאטע האָט זיך געבייזערט אויף דער מאמען און אלע מאָל איבערגעחזרט:

— אזא בעל־הביתטע ביסטו, וואָס פארגעסט ווו האָסט עפּעס אוועק־געלייגט?

די מאמע האָט נישט געוווּסט וואָס צו ענטפערן, הגם זי איז געווען טיף איבערצייגט, אז זי געדענקט יאָ ווו זי האָט געלייגט די זויער־זאלץ. איך ווידער האָב נישט געהאט דעם מוט זיך מודה צו זיין אין דער גניבה. האָט מען דערנאָך געשמועסט אין שטעטל, אז דאָס זויער־זאלץ האָט טאקע געהאָלפן אָפּוואשן די פלעקן פון די הענט, אָבער ניט איינמאָל צעשטערט דעם שלום־בית...

א יידיש לעבן וואָס איז מער נישטאָ...

מאָטקע (משה לייזערס) קארטשמער

א ר י י נ פ י ר

איך דארף זיין דאנקבער די לאנדסלייט אין ישראל, וואָס האָבן מיך באוויגן צו דערציילן פארן דיווענישקער יזכור־בוך מיינע זכרונות פון שטעטל, פון די מענטשן, די היים און משפחה. למען האמת, קומט עס מיר נישט

אַן אזוי לייכט, ווייל איך האָב פארלאָזט דיוועניש‏אָק מיט 45 יאָר צוריק, ווי א בחור פון 18 יאָר און נישט קיין סך דערינערונגען זענען געבליבן אין זכרון. אָבער דאָס וואָס כ׳וויל דערציילן, הגם ס׳זענען איבערלעבונגען פון א יחיד, שפיגלען זיי אָבער אָפּ, אין א באדייטנדיקער מאָס, דאָס געזעל־שאפטלעכע, אלגעמיין־יידישע לעבן, אויף וויפל איך האָב זיך אָנגעהערט צו אייניקע אָרגאניזאציעס. איך בין אויך ביי דער מיינונג, אז מיין ביאָגראפיע איז דאָך זייער ענלעך און כאראקטעריסטיש פארן רוב יונגעלייט אין דער תקופה פארן חורבן.

איצט וווין איך אין פלאָרידא, אמעריקע. א דאנק א טוריסטישן באזוך אין מדינת ישראל, איז מיר דערמעגלעכט געוואָרן א צוזאמענטרעף מיט פיל חברים און פריינד פון דער אלטער היים. פון זיי האָב איך זיך דערוווּסט וועגן די צוגרייטונגען ארויסצוגעבן אן אָנדענק־בוך אויף צו פארייביקן דאָס אומגעבראכטע שטעטל און אירע יידן. זיצן איך טאקע אין א תל־אביבער האָטעל און אין א געמיטלעכן שמועס מיטן רעדאקטאָר פון „ספר דיוועני־שאָק״ באמי איך זיך ארויס צו ברענגען וואָס מערער פּרטים פון א יידיש לעבן וואָס איז געווען — און איז מער נישטאָ.

די היים און משפחה

איך וויל אָנהייבן פון דער היים און משפחה. איך בין געבוירן אין יאָר

די יידישע פוטבאָל־מאנשאפט „גלאָריא״ (1925). • קבוצת כדורגל „גלוריה״ (1925).

1912, אין דיווענישאָק, ביי מיינע עלטערן משה־לייזער און איטע — ביידע אויך געבוירענע אין דיווענישאָק. דער טאַטע איז געשטאָרבן, ווען איך בין אלט געווען 6 יאָר. איך געדענק נישט דעם טאַטן, נאָר יידן אין שטעטל פלעגן דערציילן, אז משה־לייזער קארטשמער איז געווען א הארציקער מענטש, דאָס וואָס מען רופט ביי יידן — א גוטע נשמה. ווען ער איז מיט זיין וואָגן געפאָרן צו דער באַן־סטאַציע, האָט ער אויפן וועג אויפגענומען מענטשן, אָן באלוינונג.

די מאמע איז געווען א שטילע, איידעלע פרוי און אויך א שטארק פרומע. זי האָט געדאוונט דריי מאָל אין טאָג, אָפּגעהיטן אלע מצוות. נאָכן טויט פון מאַן, איז דער גאנצער עול פון פרנסה געפאלן אויף איר.

מיר זענען געווען דריי שוועסטערן און דריי ברידער. דער עלטסטער ברודער, מאירקע, איז אוועק קיין אמעריקע אין דעם יאָר ווען איך בין געבוירן. דער ברודער שמואל, איז אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה געשטאָרבן פון טובערקולאָז. די קראנקייט האָט ער באקומען נאָכן אָפּארבעטן עטלעכע וואָכן ביים גראָבן אָקאָפּעס פאר די דייטשן, וועלכע האָבן געהאט אָקופּירט דאָס שטעטל. פון דער פייכטקייט און קאטאָרגע־ארבעט איז ער קראנק געוואָרן און יונגערהייט געגאנגען פון דער וועלט. די שוועסטערן קילקע, ביינקע און חייהקע זענען מיט זייערע מענער און קינדער דערמאָרדעט געוואָרן דורך די דייטשע רוצחים און זייערע העלפערס אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. איך האָב נאָך באוויזן צו דערהאלטן פון זיי א קארטל אין יאָר 1941, אז אין חודש כסלו איז די מאמע געשטאָרבן. זי איז פשוט אויסגעגאנגען אין נויט, ווי אויך דערפאר וייל עס זענען נישט געווען אין געטאָ קיין רעצעפּטן זי צו היילן.

די שוועסטערן זענען געווען פון פאך שניידערינס און געהאָלפן דער מאמען אין דער פרנסה, ביז זיי האָבן חתונה געהאט. אויך דער ברודער פון אמעריקע פלעגט אָפּט שיקן עטלעכע דאָלאר. מיר האָבן געוווינט אויף דער אָשמיאנער גאס.

איך האָב געלערנט אין חדר, ביי קלמן שעפּסל, ווען כ׳בין אלט געוואָרן 5 יאָר. מיין צווייטער מלמד איז געווען לייב באָרע און שפּעטער זענען מיינע לערערס געווען: אייזיק האָראָוויץ און ראָגולסקי פון ווילנע.

אין דער אָרגאניזאציע און פאראיין

אין יאָר 1926 בין איך אריינגעטרעטן אין „החלוץ״. איך בין דאן אלט געווען 14 יאָר, נאָר מיך האָט געצויגן צו די חברים, צום ליכטיקן לאָקאל, צום געזאנג און צו דער ארץ־ישראלדיקער אטמאָספער וואָס האָט

די „החלוץ" אָרגאניזאציע אין דיווענישאָק (1925). • סניף „החלוץ" בדיבנישוק (1925).

געהערשט אויף אלע אונדזערע צוזאמענטרעפן און פארזאמלונגען. איך דערמאָן זיך נישט איצט צוליב וועלכע סיבות איך האָב מיט אמאָל אויסגעטוישט דעם „החלוץ" אויפן „השומר הצעיר" און געוואָרן אקטיוו אין דער פאר מיר נייער יוגנט־אָרגאניזאציע. זייער לאָקאל האָט זיך געפונען אויף דער ווילנער גאס. דאָרט פלעגן זיך צונויפקומען א 30—40 קינדער און יוגנטלעכע. בראש פונעם „השומר הצעיר" איז געשטאנען שרגא בלעכער, איצט אין ישראל. אונדזער ציל איז געווען צו פאָרן קיין ארץ־ישראל און העלפן אויפבויען דאָס לאנד. אויף די קרייזן און לעקציעס האָט מען געלערנט יידישע געשיכטע, ציוניזם און אויך סקויטינג.

בערך א יאָר צייט בין איך געווען אין „החלוץ" און א 2 יאָר — אין „השומר הצעיר". די דאָזיקע תקופה איז געווען געגוג אויף איינצופלאנצן אין מיר ציוניסטישע באוווסטזיין, ליבשאפט צו ארץ־ישראל און די שטרעבונג עולה צו זיין. ליידער, די צאָל סערטיפיקאטן וועלכע די ענגלישע מאנדאט־רעגירונג האָט צוגעטיילט פאר יידן איז געווען אזא קליינע, אז טויזנטער

האָבן נישט געקענט פאַרווירקלעכן זייער טרוים. דאָך האָט מען אַלץ געלעבט מיט דער האָפענונג אָנצוקומען קיין ארץ־ישראל.

אזוי ווי כ׳האָב געהאַט א נייגונג צו שפּילן טעאַטער, בין איך צוגעשטאַנען צום דראַמאַטישן קרייז און אויפגעטרעטן אויף דער בינע אין אייניקע ראָלן. איך געדענק, אַז אין שטעטל איז אָנגעגאַנגען א ויכוח און קאַמף צווישן די א. ג. יידישיסטן, וואָס זענען געווען אונטער דער השפעה פֿון די לינקע, און די העברעיסטן, די אָנהענגערס און מיטגלידער פון די פאַרשידענע ציוניס־טישע גרופּירונגען.

איך וויל נאָך אונטערשטרייכן, אַז בדרך כלל איז דאָס צוזאַמענלעבן מיט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג אין דיווענישאָק געווען א דערטרעגלעך, אָן באַזונדערע קאָנפליקטן און צוזאַמענשטויסן. ערשט נאָכן חורבן האָב איך זיך דערוווּסט, אַז די דאָזיקע ניט יידישע שכנים האָבן אַרויסגעוויזן זייער שנאה צו יידן, ווען די דייטשן האָבן געהערשט אין שטעטל און זיי געהאָלפן אַקטיוו אומצוברענגען די יידישע באַפעלקערונג אין דיווענישאָק.

ס׳איז אָבער ניט קיין סוד, אַז דער יידישער יוגנט אין פּוילן האָט געברענט דער באָדן אונטער די פיס נאָך פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. דער וואָס האָט ניט זוכה געווען צו באַקומען דעם געגאַרטן סערטיפיקאַט — האָט געזוכט אַלע וועגן צו עמיגרירן מעבר לים, אָדער איבערוואַנדערן אין דער גרויסער שטאָט. אויך מיין גורל איז געווען אַזא.

אין לעצטן יאָר פון מיין זיין אין שטעטל, האָב איך זיך אָנגעשלאָסן אין דער „פאָזשאַרנע קאָמאַנדע״ (פייערלעשער) פון דיווענישאָק. בעצם בין איך געווען צו יונג אויף צו לעשן שריפהס, נאָר א דאַנק מיין הויכן וווּקס האָט מען מיך אַריינגענומען צו די פאָזשאַרניקעס. איך דערמאָן זיך ווי א פּרייטיק־צו־נאַכט איז אין דערבייאיקן ישוב אָלשאַן אויסגעבראָכן א שריפה. מ׳האָט אויך אַלאַרמירט די דיווענישקער פייערלעשער. מיר האָבן דאָרט שווער אָפּגע־אַרבעט עטלעכע שעה און זיך אומגעקערט א היים ערשט שבת פאַרטאָג, ווען אונדזערע יידן זענען געגאַנגען דאַווענען. מיין מאַמע האָט א גאַנצע נאַכט נישט צוגעמאַכט קיין אויג, זי האָט געוואַרט אויפן גאַס, אַז די פאָזשאַרניקעס זאָלן זיך בשלום אומקערן. ס׳איז זיך פאָרצושטעלן איר פרייד, אַז זי האָט מיך דערזען צוריק א געזונטן און גראָד א פריילעכן, ווייל ווער האָט געקענט זיך צו מיר גלייכן. א קליינינקייט — א 15־יאָריקער בחור און שוין א פייערלעשער!

ווי נאָר אין שטעטל האָט זיך געגרינדעט א ספּאָרט־קלוב, האָט זיך אויך מיר געוואָלט קאָפּען דעם באַלעם. איך האָב באַלאַנגט צו דער קינדער־גרופּע און שטאַרק הנאה געהאַט וואָס מיר פאַרנעמען זיך אויך מיט ספּאָרט.

יוגנטלעכע פון דיווענישאָק, זעלנער פון דער פוילישער ארמיי וואָס האָבן געדינט אין ווילנע (1936).

צעירים יהודיים מדיוונישוק, כחיילים בצבא הפולני בווילנה. בשנת 1936. מימין: דב בלוך ז״ל, יוסף לוין, זיידל לובעצקי, מענדל ז״ל, חנן אייסישקי שיבד״ל.

מיין מאמע האָט אָבער פארשטאנען, אז לעשן שריפהס צי פוטבאָל, איז נאָך אלץ נישט קיין תכלית און צוקונפט פאר איר זון. האָט זיך מיך אוועקגעגעבן צו גרונם מלמד, ווו כ׳האָב באדארפט זיך לערנען א פאך — שניידעריי. נאָר ווי דער שטייגער אין יענע יאָרן, בין איך פאר אלעמען געווען באשעפטיקט מיטן ניאנטשען דעם שניידערס קינד, אויפרוימען די שטוב, ברענגען וואסער און טוען אנדערע ארבעטן — צו דעם וואָס די מאמע האָט נאָך באדארפט צוצאָלן דעם שניידער ער זאָל מיך לערנען האלטן די נאָדל אין האנט.

דערנאָך איז דער מאמען איינגעפאלן א געדאנק, אז עס וואָלט געווען א יושר צו שיקן מיך לערנען אין א ישיבה. נאָר איך האָב איר דערקלערט מיט דער גאנצער אנטשלאָסנקייט, אז כ׳האָב נישט בדעה צו „עסן טעג״ ביי יענעם — און פון דעם פלאן איז גאָרנישט געוואָרן. איך דעצידיר זיך צו עמיגרירן, בפרט נאָך, אז עס האָט זיך אָנגערוקט די צייט צו מאָביליזירן זיך אין דער פוילישער ארמיי.

איך פארלאָז דיוועניש
אַק

אין יאָר 1930 געלונגט מיר צו עמיגרירן קיין קובא, א דאנק מיין קוזין פינקע מוניס. מיין ערשטע באשעפטיקונג אין האוואנא איז געווען — ארבעטן פאר 5 דאָלאר א וואָך. אז מיר איז געלונגען אָפּצושפּאָרן די ערשטע 70 דאָלאר, האָט מען זיך געקויפט א וואָגן אויף צו... פעדלען. נאָך 2 יאָר פעדלען, געפינט זיך א קליינעם „כל־בו געשעפט", עטוואָס זיך ארויפגעארבעט און אריינגעשיקט קיין דיוועניש
אַק פאפירן פאר שרהקע כץ — און מיט איר חתונה געהאט אין האוואנא אין יאָר 1935.

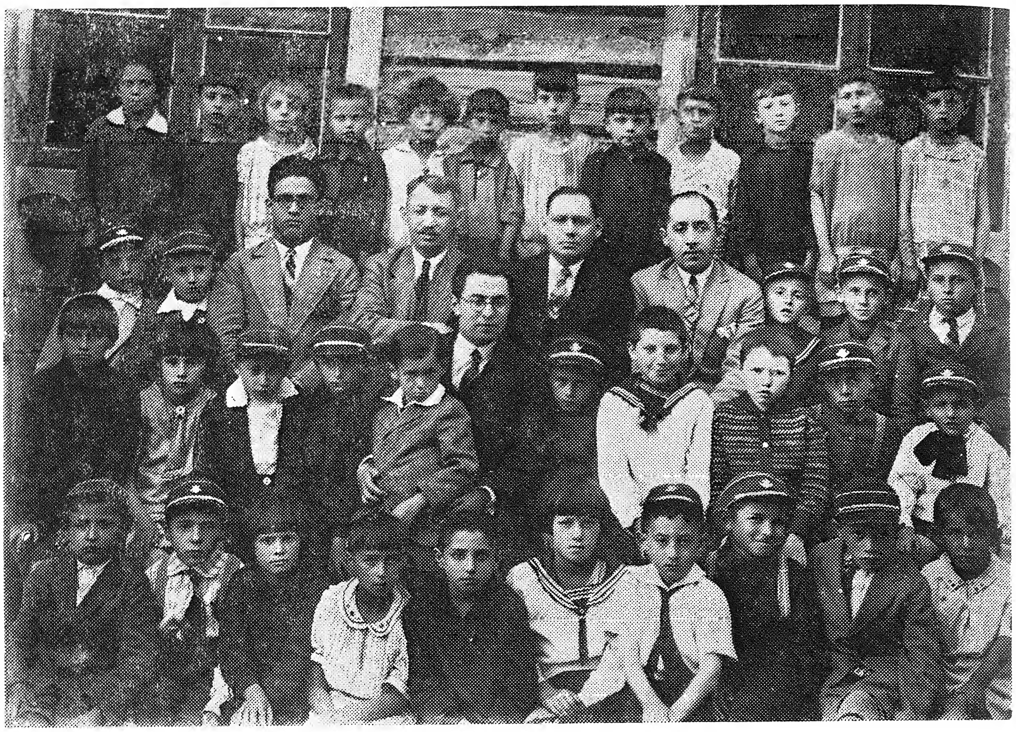
אין יאָר 1941 האָט מיין ברודער געשיקט אונדז די נייטיקע דאָקומענטן אויף צו קענען אריבערפאָרן אין די פאראייניקטע שטאטן. איך האָב דעם ברודער נישט געקענט, ווייל ער איז ארויסגעפאָרן פון דיוועניש
אַק, ווען איך בין אלט געווען... זעקס חדשים. ס'איז זיך פאָרצושטעלן אונדזער באגעגעניש אין טרענטן (ניו־דזשערסי). דערנאָך זענען מיר איבערגעפאָרן קיין ניו־יאָרק, ווו כ'האָב זיך געעפנט א געשעפט פון קינדער־זאכן.

אין די יאָרן 1943—1945 געדינט אין דער אמעריקאנער ארמיי, אין דער דריטער ארמיי פון גענעראל פעטן און זיך באטייליקט אין די שלאכטן קעגן היטלעריסטישן שונא אין אייראָפּע. אין דייטשלאנד האָב איך זיך אָפּגעפרוירן די פיס אויפן פראָנט און געלעגן אין שפּיטאָלן אין ענגלאנד און אמעריקע במשך 4 חדשים. איך געהער היינט צום פאראיין פון די יידישע מלחמה־וועטעראנען אין די פאר. שטאטן.

אין יאָר 1956 איז נפטר געוואָרן דער איינציקער ברודער מאירקע און מיט א יאָר שפּעטער איז געשטאָרבן מיין פרוי, ווענען דיוועני
שקער לאנדסלייט האָבן גערופן „די מאמע", ווייל נאָכן גרויסן חורבן האָט זי באזאָרגט די שארית הפליטה פון שטעטל מיט פעקלעך, בריוו און הילף.

קנאפע 30 יאָר (פון 1942 ביז 1973) בין איך געווען אקטיוו אין דער דיוועני
שקער סאָסייטי אין ניו־יאָרק, פארנומען דעם אמט פון פרעזידענט פון דער אָרגאניזאציע און אין משך פון דער לאנגער תקופה געהאָלפן דעם שטעטל יידן ביזן חורבן און אלץ געטאָן צוריק שטעלן אויף די פיס די פארבליבענע רעשטלעך אין די די. פּי. לאגערן אין דייטשלאנד, אין פוילן און אין ישראל.

איצט וווין איך אין מיאמי־ביטש און בין אויך אריינגעטאָן אין דער ארבעט לטובת הכלל, ווי איך פלעג עס טאָן אין דער אמאָליקער דיוועניש
אַק...

א קלאַס שילערס פון דער „תרבות־שול" אין דיוועניִשאַק (1930), מיט די לערערס באַלאל פעטוכאָווסקי און סיונעזאָן, בעתן באַזוך פון לאנדסלייט פון אמעריקע: מאיר באלינסקי און ג. ליוואי.

כיתת תלמידים של בי"ס „תרבות" (1930), עם המורים בצלאל פטוחובסקי וסונזון, בעת ביקורם של יוצאי דיבנישוק מארה"ב: מאיר בלינסקי וג. ליוואי.

דאָס געזעלשאַפטלעכע און פּאַרטייאישע לעבן

שרגא בלעכער

א קליין, שטיל שטעטל איז געווען דיוועניִשאַק. אין יאָר 1934 האָב איך עס פאַרלאָזט און עולה געווען קיין ארץ־ישראל. איך האָב ליב געהאַט דאָס שטעטל מיט אירע גאַסן, הייזער און אינסטיטוציעס. ווי יעדער איינוווינער דאָרט, האָב איך גוט געקענט כמעט יעדן ייִד.

א

די יידן אין שטעטל האָבן געצויגן חיונה פון האנדל און פון פארשידענע מלאכות: שוסטעריי, שניידעריי, סטאָלעריי, בלעכעריי און שמידעריי. געווען אזעלכע וואָס האָבן געלעבט פון געלט־שטיצע און פעקלעך, וועלכע זיי האָבן דערהאלטן פון קרובים פון אמעריקע. און געווען אויך אזעלכע וואָס האָבן נישט געוואָלט לערנען זייערע קינדער א פאך, ווייל זיי האָבן געטראכט, אז ס׳איז אונטער זייער כבוד צו האָבן אין דער משפחה א בעל־מלאכה... א טייל יידישע יוגנטלעכע האָבן פאָרגעזעצט זייערע לימודים אין ווילנע, אָדער אין די ישיבות אין ראדון און וואָלאָזשין, צי גאָר ארומגעדרייט זיך פוסט־און־פאסט.

אין שטעטל זענען געווען טעטיק פארשידענע פילאנטראָפישע אינסטי־טוציעס: גמילות־חסדים, ביקור־חולים און לינת הצדק, וואָס האָבן דערלאנגט הילף נויטבאדערפטיקע. איך געדענק די רביצין רודניק און די פרוי שרה־דישע, וואָס יעדן פרייטיק האָבן זיי געשיקט פאָרלעך יונגטלעכע צונויפזאמלען געלט פאר אָרעמע. די קעגנזייטיקע הילף פאר נויטבאדערפטיקע איז טיילמאָל געווען א באדייטנדיקע. צום ביישפיל: אז א בעל־עגלה איז אוועקגעפאלן זיין פערד, האָט מען אים צומאָרגנס געקויפט אן אנדערן פערד.

יעדן דאָנערשטיק, אין יאריד־טאָג, זענען די סוחרים, קליינהענדלערס און בעלי־מלאכות געווען זייער אקטיוו מיטן קויף־פארקויף, ווייל יענער טאָג האָט באַזאָרגט דאָס שטעטל מיט פרנסה אויף א גאנצע וואָך. אין די אנדערע טעג פון דער וואָך האָט מען געקענט זען ווי באבערדלטע יידן זיצן אויף די שוועלן פון די הייזער פון זלמן אָרטשיק, זלמן קושעס אָדער פון נתן דעם שניידער און פירן געשפרעכן איבער פארשידענע ענינים. אויך קיין רכילות האָט נישט אויסגעפעלט.

אויפן שול־הויף האָט זיך געפונען דאָס אלטע און נייע בית־המדרש און דעם רבם הייזקע. אין אלטן בית־המדרש האָט געדאוונט מיין פאָטער ז״ל, אויף זיין שטענדיקן אָרט, אנטקעגן דעם ארון קודש, און אין נייעם בית־המדרש — רעכטס פון ארון קודש, נעבן רב ר׳ יוסף רודניק זצ״ל. אין דער ערשטער ריי זענען געזעסן די בכבודיקע יידן פון שטעטל, און צווישן זיי — דער גבאי מונע דער שניידער. אויף די טישן נעבן אויוון אין אלטן בית־המדרש, האָט מען געלערנט משניות, ש״ס און דעם קיצור פון שולחן ערוך. יעדן פארנאכט, צווישן מנחה־מעריב, האָבן די סוחרים פארלאָזט זייערע קראָמען, די בעלי־מלאכות — זייערע ווארשטאטן און געקומען אין בית המדרש לערנען א בלאט גמרא אָדער משניות.

ס׳איז אויך כדאי צו דערמאָנען דאָס באָד וואָס האָט זיך געפונען

חנוכה־פאַרשטעלונג פון די קינדער פון ערשטן קלאַס פון דער „תרבות־שול (1930).
הצגה לכבוד חנוכה של ילדי כיתה א' בבי"ס „תרבות" (1934).

אין שול־הויף. מיר פלעגן דאָרט באַזוכן יעדן פרייטיק און שטאַרק הנאה געהאַט פונעם הייסן, דערפרישנדיקן דאַמף וואָס איז געקומען פון אויוון און אויך פונעם שמייסן מיט די בעזימלעך אויפן רוקן. יידן, נאַקעטע ווי אין טאָג פון געבוירן, זענען געלעגן אויף די בענק און איינגעאָטעמט די פאַרע פון די אָנגעגליטע שטיינער אין אויוון. זומער האָבן מיר צורו געלאָזט די באָד און אוועק זיך באָדן אינעם טייך אויף דער אָשמיאַנער גאַס. געווען דאָרט באַזונדערע ערטער פאַר פרויען און מענער (אָן באָד־קאָסטיומען). אַז א נייגיריק אויג האָט דאָרט געכאַפּט א בליק, האָבן די מיידלעך זיך באַהאַלטן צווישן די קוסטעס.

ב

אינעם שול־הויף איז אויך געווען די העברעישע שול „תרבות", ווו אַלע קעגנשטאַנדן זענען געלערנט געוואָרן אין העברעיש. אין דער שול האָבן אויך געפירט זייער טעטיקייט דער „השומר הצעיר" און „החלוץ". נאָכן פאַרענדיקן די פאַרזאַמלונג, בין איך און מיין ברודער טוביה ז"ל אוועק

אין דער שול זאָגן א קאפיטל תהילים. אין שטעטל איז אויך געווען אן אָרגאניזאציע פון „בונד", וועלכע האָט באקעמפט דעם ציוניזם, אָבער זיין השפעה אויף דער יוגנט איז געווען א קליינע. דער יונגער דור איז אין זיין מערהייט געווען ציוניסטיש געשטימט.

די ציוניסטישע אָרגאניזאציעס האָבן מיט בשותפותדיקע כוחות אויפגעשטעלט דעם „החלוץ", וואָס האָט געגרייט די יוגנט צו עליה קיין ארץ־ישראל. דער „השומער הצעיר" און „החלוץ" האָבן א סך אויפגעטאָן פארן קרן קיימת און קרן היסוד. איך דערמאָן זיך, אז איין מאָל האָבן מיר פארבעטן אין אונדזער שטעטל שמעון ווישניצקי פון „השומר הצעיר", וועמענס רעדע אין שול האָט אויפגערודערט די צוהערערס.

מען דארף אויך דערמאָנען די לערערס אברהם אלוני און דאָבקין, וואָס האָבן א סך געהאָלפן די דערמאָנטע צוויי יוגנט־אָרגאניזאציעס און געפירט א פארצווייגטע טעטיקייט. עס דארף אויף אונטערגעשטראָכן ווערן דער נאָמען פון ר' אריה לייב ראָגאל, דער פאָרזיצער פון דער ציוניסטישער אָרגאניזאציע אין דיווענישאָק, וואָס איז געווען פאראנטוואָרטלעך כלפי די מאכט־אָרגאנען פאר אַלע ציוניסטישע אקטיוויטעטן אין שטעטל. בעת צוזאמענטרעפן מיט אים האָבן מיר גערעדט נאָר העברעיש. ער האָט תמיד געשטרעבט עולה צו זיין. כבוד זיין אָדענק!

א גרופע יוגנטלעכע פון „החלוץ" סטודענטען און לערערס (1925).
קבוצת נוער מ„החלוץ", סטודנטים ומורים (1925).

באזונדערס איז נייטיק צו דערמאָנען דעם הרב הגאון ר׳ יוסף רודניק זצ״ל, וואָס האָט נישט ווינציק געהאָלפן דער ציוניסטישער טעטיקייט. דאָס איז געווען אן איידעלע געשטאלט, באליבט ביי אלעמען אין שטעטל, ווייל מ׳האָט אים געקענט פאר א יושרדיקן דיין וואָס זאָרגט פאר די געליטענע. געווען איבערגעגעבן דעם אידעאל פון קאָלאָניזירן ארץ־ישראל און פרומע ווי וועלטלעכע יידן האָבן אים זייער געשעצט. ער האָט זיך אויסגעצייכנט ווי א גוטער רעדנער און גערירט הערצער מיט זיינע רייד. אין דער נאכט נאָך זיין פטירה, בין איך און מיין ברודער טוביה געזעסן א גאנצע נאכט און געזאָגט תהילים. זיין אָנדענק וועט אונדז תמיד באגלייטן!

איך מוז אויך דערמאָנען דעם דראמאטישן קרייז פון אמאטאָרן, וואָס האָט געשטעלט פארשידענע פאָרשטעלונגען, ווי: „מכירות יוסף״, „די מכ־שיפה״, „די פוסטע קרעטשמע״, „דער ווילדער מענטש״, „דער בטלן״ און אנדערע. די ראָל פון דער אלטער פרוי האָט געשפילט ביילקע נתנ׳ס און אסתר רחקע ז״ל.

ג

אין זכות פון דער געבענטשטער טעטיקייט פון „השומר הצעיר״ און „החלוץ״, האָבן פיל עולה געווען קיין ארץ־ישראל און אזוי ארום ניצול געוואָרן פון אומקום אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. כדאי צו דערמאָנען דעם פאל מיט עטלעכע יוגנטלעכע, וואָס יעקב בלאָך, שלומה׳קע און איך, קאָמיטעט־מיטגלידער פון „החלוץ״, האָבן זיי ארויס גענומען פון דער קאָמוניסטישער יוגנט־אָרגאניזאציע און זיי געשיקט אויף הכשרה. היינט זענען זיי דאָ מיט אונדז אין ישראל.

איך דערמאָן זיך וואָס ס׳האָט פאסירט מיט שלמה׳קען, דער זון פון איטשע און פעשע די גירנאָנער. ווען מיר האָבן אים געשיקט אויף הכשרה, זענען זיינע עלטערן געזעסן „שבעה״. זענען זיי געקומען צו מיר און צו יעקב בלאָך, געוויינט און געבעטן זיך מיר זאָלן ניט שיקן זייער קינד צו שמד... שלמהקע אָבער האָט זיך צעבונטעוועט, אדורכגעמאכט די הכשרה — און געפינט זיך היינט מיט אונדז אין ישראל.

דער אנטיסעמיטיזם אין פוילן האָט פון טאָג צו טאָג זיך געשטארקט און אויך דער־גרייכט אונדזער שטעטל. מיר האָבן זיך איבערצייגט, אז אונדזער אָרט איז נישט אין יענעם לאנד און אָנגעהויבן זיך באשעפטיקן מיט עליה־פראגן. איך, יעקב בלאָך, אסתר ראָחקה, נחמקע און מינקע, זענען אוועק אין די הכשרה־קיבוצים אין לאָמזשע און אין גראָדנע און דערנאָך עולה געווען קיין ארץ־ישראל. דאָ זענען צו אונדז דערגאנגען ידיעות, אז אין

די „החלוץ"־אָרגאניזאציע אין 1925, בעתן געזעגענען די עולים קיין ארץ־ישראל: נתן קאפלאן, שלום ראָזענבלום, א. איצקאָוויטש, משה מינץ, דב זאנדמאן ז"ל, חיה גרבי, דוד לייב בערקאָוויטש א"א.

הסתדרות „החלוץ" בשנת 1925, בעת מסיבת־פרידה לעולים ארצה: נתן קפלן, שלום רוזנבלום, א. איצקוביץ, משה מינץ, דב זנדמן, חיה גרבי, דוד ליב ברקוביץ ואחרים.

שטעטל פירט זיך ווייטער די טעטיקייט פון „השומר הצעיר" און „החלוץ". אויך זעליג ראָגאל איז געקומען קיין ארץ־ישראל און מיר האָבן געהאָפט, אז נאָך אים וועלן אויך אנדערע קומען אהער. צום באדויערן, האָבן זיי נישט זוכה געווען...

ד

נאָך א יוגנטלעכער, בין איך געווען אן איבערגעגעבענער ציוניסט און מיט דער אנטשטייונג פון „השומר הצעיר", האָב איך זיך אין גאנצן איבער־געגעבן דער באוועגונג. אין „השומר הצעיר" האָבן זיך אויסגעצייכנט: יעקב בלאָך, שלמה לעווין, אהרון קאגאנאָוויטש, ליאָווקע נאַמיאָט. זיי האָבן צוזאמען מיט אונדז געפירט די קולטורעלע און אָרגאניזאציאָנעלע טעטיקייט פון דער באוועגונג.

נאָך א געוויסער צייט, איז פאָרגעקומען א שפאלטונג אין „השומר הצעיר". דער חבר פונדאק (איצט — בריגאדיר אין דער ישראל־ארמיי),

איז געקומען קיין דיוועניש אַק און א טייל חברים פון „השומר הצעיר" אריבערגעצויגן צום „החלוץ הצעיר". דער אונטערשיד צווישן די צוויי באוועגונגען איז ניט געווען קיין גרויסער, אָדער דאָך זענען געווען אידעישע מיינונג־פארשידנהייטן. דער „השומר הצעיר" האָט געלייגט דעם טראָפּ אויף דער דערציערישער און אידעאָלאָגישער טעטיקייט, בעת דער „החלוץ הצעיר" איז געווען נוטה צו פראקטישע ארבעט.

נאָך נישט באוויזן צו קומען צו זיך פון דער שפּאלטונג, און אין שטעטל באווייזט זיך משה לובאַצקי (דער זון פון חיים־דוד), סטודענט אויפן יורידישן פאקולטעט פון ווילנער אוניווערסיטעט — און גרינדעט דעם בית"ר, צו וועלכן ס'האָבן זיך אָנגעשלאָסן שמואל שרון, מאיר יוסף איצקאָוויטש, די ברידער סאָלאָדוכע און די זין פון פנחס און בצלאל מינץ.

ה

מיט דער אנטשטייונג פון בית"ר, האָבן זיך פארשארפט די באציונגען צווישן דער יידישער יוגנט אין שטעטל. די בית"ריסטן פלעגן טיילמאָל זיך ארייַנרייסן אין דער שול און צווישן די עלטערן פון די קינדער וואָס האָבן באלאנגט צום „השומר הצעיר" און צום בית"ר — זענען אויסגעבראָכן געשלעגן.

איין מאָל איז פאָרגעקומען א פארזאמלונג פון „השומר הצעיר", מיטן אנטייל פון שמעון ווישניצקי, פון דער קרייז־אָנפירונג אין ווילנע. מעגלעך, אז די בית"ריסטן האָבן געמסרט — פלוצום באוויזן זיך פוילישע פּאָליציאנטן וואָס באפעלן אלעמען זיך פונדאנדערצוגיין. איין פּאָליציאנט ארעסטירט מיד, ארקע קאגאנאָוויטש, ליאָווקע נאמיאָט און יעקב בלאָך. שפּעטער איז אריה לייב ראָגאל געקומען אין דער פּאָליציי, בארויאיקט די געמיטער און אויף זיין אחריות זענען די ארעסטירטע באפרייט געוואָרן.

אלע אָרגאניזאציעס און אינסטיטוציעס האָבן באדארפט האָבן אן אָפיציעלע לעגאליזאציע פון די מאכט־אָרגאנען צו קענען פירן זייער טעטיקייט. באזונדערס איז עס געווען נוגע יידישע אָרגאניזאציעס. דעם „השומר הצעיר" האָ מען געמאכט א סך שוועריקייטן באם ארויסגעבן די דערלויבעניש, ווייל די פּאָלאקן האָבן נישט ליב געהאט דאָס וואָרט סאָציאליזם און דערפאר נישט געאיילט זיך צו געבן די לעגאליזאציע. כל זמן די פארזאמלונג איז פאָרגעקומען אין דער שול־געביידע, איז נאָך אלץ געווען „כשר". ווען אָבער מ'האָט באדארפט אדורכפירן אן אסיפה אונטערן פרייען הימל — איז עס געוואָרן פארדעכטיקט ביי דער פּאָליציי.

ווען יעקב בלאָך און איך זענען אוועק געפאָרן אויף הכשרה, זענען

אין דער אָנפירונג פון „השומר הצעיר" אויסגעוויילט געוואָרן: חייקל קצב, משה לעווין, טוביה בלעכער, שרהקע לעווין און שרה טייבקע גערשאָוויטש. די קולטור־ארבעט האָבן געפירט די לערערס: אברהם אלוני, ש. דאָבקין, בצלאל פעטוכאָווסקי און אנדערע.

זייער אָפט פלעגן מיר אדורכפירן א „בלימל־טאָג" אויף די גאסן פון שטעטל. די געזאמלטע געלטער זענען געווען באשטימט פארן קרן קיימת. אזא „בלימל־טאָג" פלעגט מען אָנהייבן מיט א פאָלקס־פארזאמלונג, אויף וועלכער עס זענען ארויסגעטרעטן די ציוניסטישע מנהיגים אין דיווענישאָק.

אין יאָר 1934 האָב איך מיט דער הילף פון הכשרה־קיבוץ עולה געווען אין לאנד, אָבער מיינע פארבינדונגען מיט די חברים אין דיווענישאָק האָבן זיך ניט אָפגעשטעלט. איך האָב מיט אינטערעס נאָכגעפאָלגט נאָך דעם וואָס עס קומט פאָר אין שטעטל און באזונדערס — אין „השומר הצעיר".

ו

אָ, מיין קליין שטעטעלע, וויגעלע פון מיין לעבן און היים. רעשטלאך זענען פון דיר געבליבן, ווי עלנטע בלעטער פון א שיינעם בוים. איך געדענק דעם גרויסן מארק און די הייזער ארום, מיט זייער שיינקייט און חן. אינמיטן — דער הויכער וויסער סלופ מיט זיין קאָפול, וועלכע האָט געשיינט ווי א גאָלדענע קרוין. פון אלע זייטן מארק האָבן זיך געצויגן גאסן און געסלעך, וווּ עלטערע יידן, יוגנט און קינדער, האָבן דאָרט געזשומעט ווי אין א בינשטאָק און געבליט ווי בלומען.

אין די שבתים איז פארשווונדן דער יאָך און טומל און אויף זייער אָרט האָט געשוועבט דער רוח הקודש. די יוגנט, וואָס האָט פארלאָזט דאָס בית־המדרש, האָט אויסגענוצט אזא טאָג אויף שפאצירן, טרעפן זיך אויף קרייזלעך, ראָמאנסירן און וועלן מיט איינמאָל דערלערנען אלע פראָבלעמען פון דער וועלט. דאָס איז געווען די יוגנט, וואָס האָט געשטרעבט צו וויסן און געחלומט א חלום פון א בעסערן מאָרגן.

אויב דער שיל־הויף איז פאר די קינדער געווען אן אָרט צום שפילן זיך און פארברענגען, אזוי איז ער פאר דער יוגנט געווען א גייסטיק ווינקל, וווּ מ'האָט געפירט דיסקוסיעס און ארומגערעדט די נייעסן פון שטעטל, פון ארץ־ישראל און פון אנדערע לענדער. אינעווייניק, אין בית־המדרש, האָבן חסידישע יונגעלייט זיך געפלפולט איבער א בלאט גמרא.

איך געדענק די קאלטע אָסיען־טעג, ווען איבערן שטעטל האָט אין די נאָך פינצטערע באגינענס זיך געטראָגן דער רוף פון שמש, באגלייט מיט קלאפן אין די לאָדנס:

— שטייט אויף, יידעלעך, צו סליחות!

ז

נאָר אלץ איז פארשוונדן אין גרויסע יסורים, פיין, רדיפות און צעשיסונגען. קיין זכר ניט געבליבן פון די קרבנות פון די דייטשישע רציחות, אויסער די שטיינער און שטומע ווענט וואָס האָבן נישט געקענט דערציילן. אויך די ביימער פון וועלדל, ניט ווייט פון שטעטל, האָבן געהערט דעם לעצטן וויי־געשריי פון די אומגליקלעכע, נאָר מיט גאָרניט געקענט זיי העלפן. דער פארבליבענער מאסן־קבר איז דער איינציקער מאָנומענט נאָך די קדושים.

אויף די פארצווייפלטע געשרייען און געוויינען, אויף די תחינות נאָך רחמים צו גאָט — האָבן די רוצחים געענטפערט מיט שפּאָטישן געלעכטער און טייוולאָנישן סאדיזם.

מיר, די שארית הפליטה, וועלן תמיד געדענקען די מארטירערס פון דיווענישאָק. זיי וועלן קיינמאָל נישט פארשווונדן פון אונדזער זכרון. אייער אָנדענק וועלן מיר טראָגן טיף אין הארצן און ער וועט אונדז שטענדיק באגלייטן.

צוויי יידישע פרויען אין דיווענישאָק: ליבע־איטע (רעכטס) און שיינע־איטע, מיט אן אייניקל.
שתי נשים יהודיות בדיבנישוק. ליבה־איטה (מימין) ושיינה־איטה, עם נכד.

אברהם אלוני, ברוריה ז״ל מיט נאָך לערערס. ● אברהם אלוני, ברוריה ז״ל עם חבריהם המורים.

ציוניסטישע און קולטורעלע טעטיקייט

אברהם אלוני

אזוי ווי איך האָב פארנומען דעם אמט פון פארוואלטער פון דער העברעישער שול אין דיווענישאָק, האָב איך געהאט א געלעגנהייט פון צייט צו צייט צו לייענען דעם פנקס פון דער קהילה, וועלכן ס׳האָט געהאלטן ביי זיך מרדכי קאפלאן. א געוויסן טאָג איז ער צו מיר געקומען מיטן פנקס און געזאָגט: „גיב א קוק אויף מיין ,פּאָטשאָרק׳ ״ (האנטשריפט). ווייל אין דעם פנקס פלעגט מרדכי קאפלאן פארשרייבן מיט זיין געציקלטן כתב־יד אלע געשעענישן אין שטעטל. ביי דער געלעגנהייט האָט ער מיר איבער־געגעבן דעם נאָמען פון דעם וואָס האָט פאר אים פארשריבן אין פנקס, נאָר איך דערמאָן זיך נישט ווער דאָס איז געווען.

צום גרויסן באדויערן איז דער פנקס פארלוירן געגאנגען און אויך מרדכי קאפלאן איז אוועק אין דער אייביקייט. אויסער דעם, איז אויך פארלוירן געגאנגען דער פריערדיקער פנקס, אין וועלכן עס זענען געווען פארשריבן אלע געשעענישן אין שטעטל זייט איר אנטשטייונג. דעריבער זענען וויכטיקע פאסירונגען פארגעסן געוואָרן און קיינער געדענקט זיי שוין נישט.

איבער 40 יאָר זענען פאַריבער פון יענע צייטן, דאָך וועל איך פרובירן ארויסברענגען אויפן פאפיר געוויסע דערינערונגען.

וואָס דערציילט דער פנקס

„די בתולה פייגע ל. איז אראָפּגעפאלן פון בוידעם און פארלוירן איר בתולהשאפט. מיר, די עלטסטע פון דער עדה, האָבן קאָנטראָלירט די זאך און זאָגן עדות, אז די בתולה פייגע ל. האָט פארלוירן איר בתולהשאפט. אונטערגעשריבן"...

געווען נאָך א פאל פון ענלעכן כאראקטער.

אין יאָר 1912 איז אין שטעטל אויסגעבראָכן א שריפה און אין פנקס איז פארשריבן: „צום אייביקן אָנדענק און פאר די צוקונפטיקע דורות: אין אונדזער שטעטל איז אויסגעבראָכן א גרויסע שריפה, וועלכע האָט פארלענדט די גאנצע שטאָט און די מענטשן זענען געבליבן נאקעט און באָרוועס. קיין מענטשלעכע קרבנות זענען נישט געווען, נאָר מאטעריעלע פארלוסטן זענען געווען א סך".

און נאָך א פאל וואָס ווערט דערמאָנט אין פנקס: „א פיל־קינדער משפחה האָט געקליבן אין וואלד שוואָמען און דערנאָך זיי אָפּגעקאָכט. די גאנצע משפחה האָט געליטן פון שרעקלעכע בויך־ווייטיקן און אלע זענען געשטאָרבן אין מוראדיקע יסורים".

נאָך מיין עולה זיין קיין ארץ־ישראל, איז א פאָרשטייער פון ייוואָ געקומען אין שטעטל, כדי פארשרייבן די געשעענישן אין דיוועניִשאָק. די פנקסים פון שטעטל און אנדערער וויכטיקער היסטאָרישער מאטעריאל זענען געשטעלט געוואָרן אין זיין רשות, נאָר ווייזט אויס, אז די ארבעט איז איבערגעריסן געוואָרן אין מיטן, ווייל וועגן דיוועניִשאָק איז ניט דער־שינען קיין שום מאָנאָגראפיע.

איך באדויער זייער וואָס די אויטענטישע מקורות וועגן די געשעענישן אין שטעטל זענען פארלוירן געגאנגען, ווייל דאָרט האָבן זיך געפונען א סך פארצייכענונגען צו דער געשיכטע פון שטעטל און איר אנטוויקלונג.

די העברעישע שול

ארום דער העברעישער שול האָט זיך קאָנצענטרירט דאָס קולטורעלע לעבן אין שטעטל: אלע ציוניסטישע אינסטיטוציעס, די ביבליאָטעק מיט אירע העברעישע און יידישע ביכער, די גמילות־חסדים קאסע, דראמאטישער קרייז און אנדערע. אפילו די רעפעטיצעס צו די פאָרשטעלונגען זענען פאָרגעקומען אין דער שול.

די שול האָט פארמאָגט 7 קלאסן און כמעט אלע קינדער פון שטעטל האָבן דאָרט געלערנט. איינצלנע האָבן געלערנט אין דער פוילישער („פּאָוו־

די העברעישע פאָלקס־שול („תרבות") אין דיווענישאָק (1934).

שעכני") שול, באַזונדערס די קינדער פון יענע עלטערן, וואָס זענען געווען קעגן העברעיש, ווי די טעכטער פון קריזאָווסקין.

די העברעישע שול איז געשטאַנען אויף א הויכן פעדאַגאָגישן און דערציע־רישן ניוואָ און אפילו איבערגעשטיגן די פוילישע שול. איך האָב דער עיקר זיך געווידמעט די לעקציעס פאַר נאַטור־וויסנשאַפט און געלערנט די קינדער ווי אזוי כאַפן שלאַנגען, יאַשטשערקעס און זומער־פייגעלעך. איין מאָל איז מיר אין שול פאַרלוירן געגאַנגען א שלאַנג — און ביז איך האָב אים געכאַפּט, האָב איך מיט די תלמידים איבערגעלעבט א סך שרעק.

די אקציע פון פלאַנצונגען

אזוי ווי דאָס שטעטל האָט נישט פאַרמאָגט קיין ביסל גרינס אָדערביימער, האָב איך איניציאירט א ווענדונג צו דער גמינע און געבעטן פלאַנצונגען פאַר ביימער. ווי נאָר מ'איז אנטקעגנגעקומען מיין פאַרלאַנג, בין איך מיט

די קינדער אוועק פארפלאנצןביימער אויף די גאסן פון שטעטל, באזונדערס אויף דער ווילנער גאס, וווּ ס׳האָט זיך געפונען די שול. מיר האָבן פארפלאנצט א שיין גערטנדל ארום דער שול און באם רב׳ס הויז. דאָס גערטנדל איז זייער געלונגען, אלע האָבן עס באוווּנדערט, וואָס האָט געגעבן א שטויס צו פלאנצן ענלעכע גערטנדלעך ארום די הייזער. מלכה׳לע, די שוועסטער פון יעקב בלאָך, האָט מיר שפּעטער געשריבן א בריוו, ווען כ׳בין שוין געווען אין לאנד: „מיר קושן די פארצאמונג וועלכע האָסט איינגעשטעלט ארום דעם הויף פון דער שול״.

אויף נאָך א געביט האָב איך ארויסגעוויזן איניציאַטיוו: מעדיצינישע אונטערזוכונגען. איך האָב זיך פארבונדן מיטן ד״ר וויזענפעלד, דער שטעטל־דיקער דאָקטער און ער איז יעדע וואָך געקומען אין שול כדי באטראכטן די קינדער. די וואָס האָבן זיך געניייטיקט אין רעצעפּטן, האָבן באקומען א הנחה אין דער איינציקער אפּטייק פון אריה לייב ראָגול. אזוי איז פארבעסערט געוואָרן דער געזונט־צושטאנד פון די קינדער.

אזוי ווי מיט פרנסה איז נישט געווען גוט, האָבן מיר געשאפן א קיך, וווּ אָרעמע קינדער האָבן יעדן טאָג באקומען א פרישטיק און מיטאָג. דאָס געלט אויסצוהאלטן די קיך האָבן מיר געשאפן פון די פאָרשטעלונגען פון דראמאטישן קרייז פון די לאנדסלייט אין אמעריקע, פון באנק, סובווענצן און באשטייערונגען. אינעם קאָמיטעט פאר דער קיך זענען געווען: שלום יעקב ראָגול, בן־ציון שניידער, ש. י. שקאָלניק און אנדערע.

פאָרשטעלונגען און אויספלוגן

צו יעדער יום־טוב פלעגן מיר צוגרייטן א פאָרשטעלונג, אין וועלכער די לערערס האָבן ארייגעלייגט א סך ארבעט. אזוי ווי איך האָב געקענט שפּילן פידל, האָב איך צוזאמען מיט יאָסעלע לעווין דעם מולערס און זיין ברודער לייבקע צוגעגרייט מוזיק און געזאנג. די פאָרשטעלונגען זענען פאָרגעקומען אין זאל פון דער שול. ווי ארטיסטן, האָבן זיך באזונדערס אויסגעצייכנט: חנהלה ליפּקונסקי, צבי נאָוואָפּלאנסקי, זיין שוועסטער און דער זון פון חנה אינגעל.

נאָך פסח האָבן מיר איינגעאָרדענט אויספלוגן אין די ארומיקע שטעט־לעך: אָשמיאנע, טראב, וואָראָנאָווע, אָלשאן און אפילו אין דאָרף קאלוויצע, וווּ ס׳האָט זיך געפונען די סמאָלע־ברענעריי פון צבי אהובי. מיר האָבן אויך באזוכט אלע היסטאָרישע און אנדערע ערטער, וועלכע האָבן אינטערעסירט די קינדער.

דער רימער אברהם גליאט ז"ל אין זיין ווארשטאט (1931).
הרצען אברהם גליאט בבית המלאכה שלו (1931).

עפנטלעכע עקזאמענס

כדי די שול זאָל אנערקענט ווערן דורך אלע יידן אין שטעטל, ווייל עס זענען געווען אזעלכע יידישיסטן וואָס האָבן אונדז באקעמפט, האָבן מיר אדורכגעפירט עפנטלעכע עקזאמענס. מ'האָט צוגעגרייט פראגן וועגן געלערנטן מאטעריאל און אין יעדער קלאס, אין דער אנוועזנהייט פון די עלטערן, זענען פאָרגעקומען די עקזאמענס. אויך די עלטערן איז דערלויבט געווען צו שטעלן פראגן און עקזאמינירן די קינדער. דער דערפאָלג איז געווען אן אויסערגעוויינלעכער און די דאָזיקע קולטור־געשעעניש איז תמיד דערווארטעט געוואָרן מיט אומגעדולד מצד די קינדער ווי מצד די עלטערן.

די אויסגעצייכנטע ארביטורענטן פון דער שול זענען דערנאָך געפאָרן לערנען קיין ווילנע אָדער אין די ישיבות אין ראדון און בארנאָוויטש. די וואָס האָבן נישט געקענט פאָרזעצן זייערע לימודים, האָבן זיך גענומען לערנען א פאך.

אין די יאָרן 1930—1934 האָב איך פארוואלטעט מיט דער העברעישער שול אין דיווענישאָק. דאָס זענען געווען ליכטיקע טעג, מיט א סך מאָראלישער

סאטיספאקציע און גייסטיקער באפרידיקונג. איך האָב גענאָסן פון דער העפלעכער און פריינטלעכער באציונג פון די שטעטלדיקע יידן צו די לערערס, פון דער ווארעמער אטמאָספער און פון דער שטרעבונג צו וויסן און קולטור, ווי אויך פון דער ליבשאפט פון די קינדער צו זייערע לערערס און צו דער שול. די דאָזיקע געפילן באגלייטן מיך תמיד.

קולטורעלע טעטיקייט

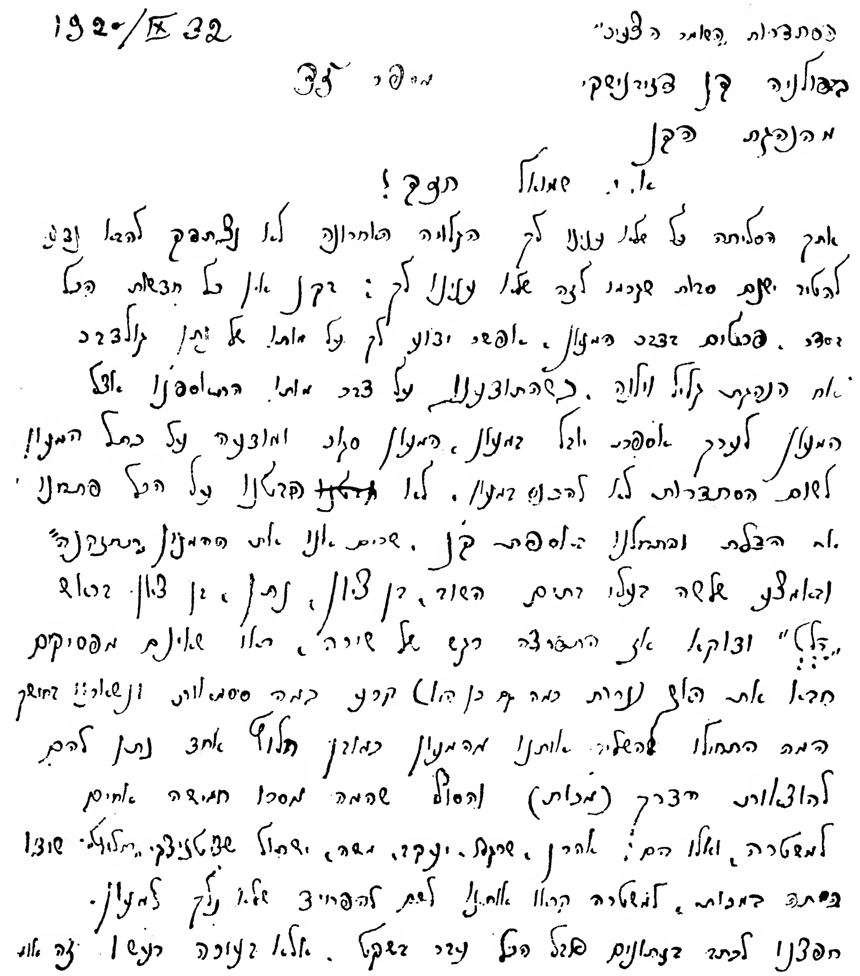
אונדזער קולטורעלע ארבעט איז באשטאנען אויך פון עפנטלעכע משפטים איבער ציוניסטישע און ליטעראַרישע טעמעס. אזא „משפט" פלעגט פאַרקומען אין אן עפנטלעכן זאל און דאָס גאנצע שטעטל איז פארבעטן געוואָרן צו קומען דורך מעלדונגען אין די שולן און אין די גאסן. די „משפטים" זענען געשטאנען אויך א הויכן ניוואָ און צוגעצויגן א גרויסן עולם וואָס האָט געפרעגט און אויך באקומען ענטפערס.

די לערערס האָבן רעפערירט פאר די שילערס אויף אקטועלע טעמעס. אן אנדערש מאָל האָט מען איינגעלאדן דעם מנהיג פון די יידישיסטן, ראובן קארטשמער, א מאן מיט א סך וויסן, אינטעליגענץ און מיט א וואונדערבארן זכרון. זיינע רעפעראטן זענען געווען טיפזיניקע און אינטערע־סאנטע, הגם ער האָט גערעדט פאמעלעך.

דער „השומר הצעיר" פלעגט אָרגאניזירן פאָרשטעלונגען און אנדערע קולטור־אונטערנעמונגען. די פאָרשטעלונגן האָב איך מיט נאָך לערערס רעזשיסירט. פאר יעדער פאָרשטעלונג פלעגט קומען דער זון פונעם אדוואָקאט דילינסקי פון אָלשאן און זי „צושלייפן". די פאָרשטעלונגען זענען אדורך מיט דערפאָלג און געווינען די יידן פון שטעטל פאר די ציוניסטן. די השפעה פון די יידישיסטן איז געפאלן. זיי האָבן אָנגעהויבן אונדז באקעמפן.

קריזאָווסקי איז געווען א גוטער ייד, אָבער א שארפער קעגנער פון ציוניזם. ער איז געווען פאראנטוואָרטלעך פארן באראק פון די פייערלעשער. נישט איין מאָל, פאר יעדער פאָרשטעלונג, האָבן מיר זיך געקריגט מיט אים, ווייל ער האָט נישט געוואָלט איבערגעבן דעם שליסל פון דער שאָפע און מ'האָט געמוזט אויף אים אויסאיבן א דרוק מצד אנדערע פאקטאָרן.

איין מאָל האָט קריזאָווסקי געדראָט, אז ער וועט מיך פארטרייבן פון שטעטל. אויף צו מאכן אן איינדרוק, האָבן די יידישיסטן אראָפ געברענגט א גרופע יוגנטלעכע פון דער ווילנער „ווילביג" צו באווייזן, אז אויך זיי פארמאָגן יוגנט — אָבער דאָס האָט נישט געהאָלפן. דער ציוניסטישער באוווסטזיין איז געווען טיף פארוואָרצלט ביי דער יידישער יוגנט אין דיווענישאָק.

הסתדרות "השומר הצעיר" 20/IX 32

בפולניה קן דווינסק מספר 35

מהנהגת הקן

א. י. שמואל תחזק!

אתך הסליחה על שלא ענינו לך [illegible] האחרונה [illegible] להגיד [illegible]
[illegible] ישנם סבות שגרמו לזה שלא ענינו לך: הקן אין כל חדשות הכל
[illegible]. בכלום דבר המעון. אפשר ידוע לך על אותו [illegible]
את הנהגת [illegible]. כשהתוכנו על דבר אותו המוסדנו אצל
המעון לערך אספה וגם במעון. המעון סגור ומודעה על כתל המעון
לשום הסתדרות לא להכנס במעון. לא ~~[illegible]~~ הרצנו על הכל פתחנו
את הכלות ופתחנו האספה בקן. שכרנו אנו את המעון [illegible]
והוצגו אשר בעלי [illegible] השור, בן ציון, נתן, בן ציון [illegible]
"[illegible]" ודוקא אז התחילה רגש של שירה, ולא שאינם מפסיקים
חברו את [illegible] כמה [illegible] קרע כמה ססמאות ונשארו רחוק
המה התחילו להשליך אותנו מהמעון כמובן תלמיד אחד נתן להם
להוצאות הדרך (מכות) והסוף שהמה מסרו חבורה אחים
למשטרה, ואלו הם: אהרן, שרגא, יעקב, משה, ושמואל שפיטניצקי "חלוצי" שוב
[illegible] במכות, למשטרה [illegible] אותנו לשם להפריד שלא נלך למעון.
הפצנו לכתב בעתונים אבל הכל עוד בספק. אולי בעזרה רעש [illegible]

אויסצוג פון א בריוו פון „השומר הצעיר" אין דיווענישאָק צום לערער ש. דאָבקין (20.9.32).
קטע ממכתב מקן „השומר הצעיר" בדיבנישוק למורה שמואל דובקין (20.9.32).

יעדער פרייטיק זענען פאָרגעקומען אונטערנעמונגען באַם „השומר הצעיר". אויף אזא צוזאמענטרעף האָט א לערער רעפערירט וועגן אן אקטועלער, פאָליטישער טעמע אָדער וועגן קולטור־פּראָבלעמען. עס דארף אונטערגעשטראָכן ווערן די אקטיוויקייט פון די לערערס דאָבקין און אליהו מאזה.

נאָך יעדן רעפעראט, האָבן זיך אָנגעהויבן פראגן און ענטפערס. אזא צוזאמענטרעף האָט זיך פארענדיקט מיט ארץ־ישראלדיקע לידער און א „האָראַ"־טאנץ. דערנאָך איז מען אוועק פארברענגען אין וואלד.

דער שולהויף

דער שולהויף איז בעצם געווען דער „נערוון־צענטער" פון שטעטל. דאָרט האָבן זיך געפונען: דער נייער און אלטער בית־המדרש, די שול, דעם רב׳ס הייזל, דער „הקדש" (די שול פון הכנסת אורחים), ווו עס פלעגן נעכטיקן אָרעמע אורחים פון אנדערע ערטער. מיטן הקדש האָט אָנגעפירט אברהמל דער שוסטער. אין הויף האָט זיך אויך געפונען דער סקלאד פון אייז, פון וואנען מ׳האָט גענומען שטיקלעך אייז פאר א קראנקן.

דער שולהויף איז תמיד געווען פול מיט יידן וואָס האָבן זיך געאיילט מתפלל צו זיין און פון שילערס וואָס האָבן געוואָלט לערנען, ווי אויך פון פארשידענע מענטשן וואָס זענען געקומען דערליידיקן זייערע ענינים. אין די נעכט איז אויף דעם אָרט אָנגעגאנגען א טעטיקייט פון די יוגנט־אָרגאניזאציעס.

אזוי דערמאָן איך דיך, דיוועני‎שאָק...

חנן לעווקאָוויטש

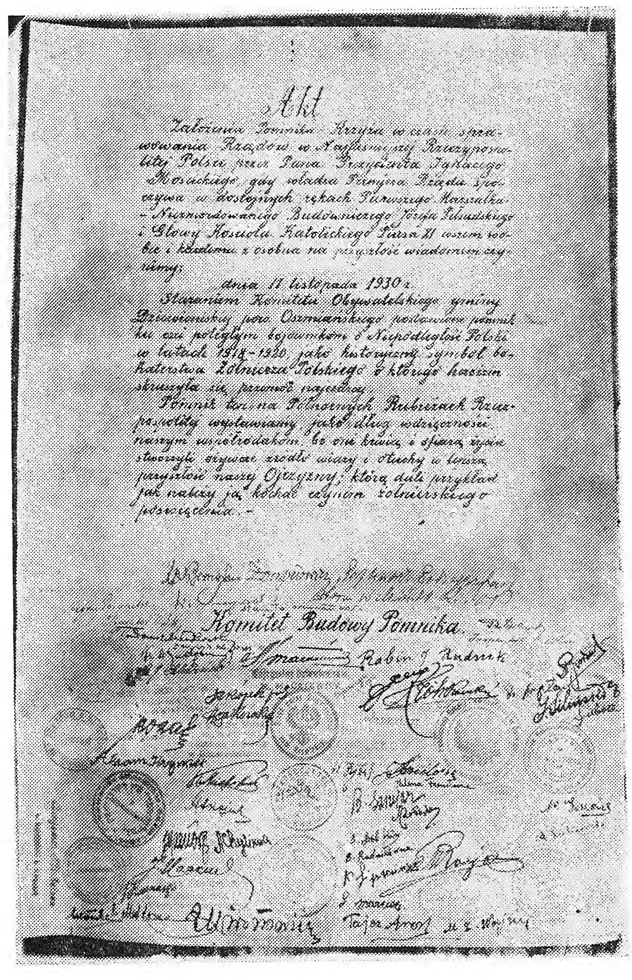
מעגלעך דערפאר וואָס איך אליין בין ניט פון דיוועני‎שאָק, בין איך מסוגל מיט מער אָביעקטיוויקייט צו שרייבן פון דעם דאָזיקן שטעטל. ניט וויכטיק צי איך שטאם פון אָשמיאנע צי איוויע. גענוג צו דערמאָנען, אז ווי נאָר כ׳האָב באזוכט דיוועני‎שאָק און דאָרט פארברענגט א גרויסע צייט, בין איך פשוט פארשיכורט געוואָרן פון דער שיינקייט און מערקווירדיקע לאנדשאפט.

איך האָב אויך באוואונדערט די שיינע יידישע יוגנט מיט אירע פארשידענע אָרגאניזאציעס, די יידישע שול מיט די שפרודלדיקע קינדער. פון דער לאנדשאפט איז דאָך אָפגערעדט: דער סטאוו, די לאָנקעס, די פעלדער און שיינער וואלד, ווו מען פלעגט זיך צוזאמען קומען, כדי צו פארברענגען, זינגען, טאנצן און זיך משמח זיין.

דאָס אלץ טאָר מען ניט פארגעסן, נאָר דערציילן, באשרייבן און פאראייביקן די יידישע דיוועני‎שאָק.

*

ווי שיין וועט דאָס אויסזען, אויב זיפעס אייניקל וועט אמאָל לייענען, ווי איר באָבע האָט באשריבן דאָס שטעטל, אָדער ווי זי איז געגאנגען אין וואלד, געקליבן דאָרט שווארצע און רויטע יאגעדעס און דערנאָך זיי געקאָכט אויפן פריפעטשאָק אין א מעדניצע — און דערפון איז ארויס די בעסטע ווארעניע, וואָס היינט וועט מען עס נישט באקומען פון בעסטן עלעקטרישן

Akt
Założenia Pomnika Krzyża w czasie sprawowania Rządów w Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polski przez Pana Prezydenta Ignacego Mościckiego, gdy władza Premjera Rządu spoczywa w dostojnych rękach Pierwszego Marszałka - Niezwyciężonego Budowniczego Józefa Piłsudskiego i Głowy Kościoła Katolickiego Piusa XI wszem wobec i każdemu z osobna na przyszłość wiadomem czynimy;
dnia 11 listopada 1930 r.
Staraniem Komitetu Obywatelskiego gminy Dziewieniskiej pow. Oszmiańskiego postawiono pomnik ku czci poległym bojownikom o Niepodległość Polski w latach 1918-1920 jako historyczny symbol bohaterstwa Żołnierza Polskiego o którego krwi skruszyła się przemoc najeźdźcy.
Pomnik ten na Północnych Rubieżach Rzeczypospolitej wystawiamy jako dług wdzięczności naszym współrodakom, bo oni krwią i ofiarą życia stworzyli żywe źródło wiary i otuchy w lepszą przyszłość naszej Ojczyzny, która daje przykład jak należy ją kochać czynem żołnierskiego poświęcenia.-
Komitet Budowy Pomnika
Rabin

דער אקט פונעם בוי־קאָמיטעט אויפצושטעלן א דענקמאָל די געפאלענע קעמפערס פאר פוילנס אומאָפהענגיקייט, אונטערגעשריבן פון די פוילישע און יידישע ראטמענער אין דיווענישאָק (1930).
תעודת הוועד להקמת האנדרטה לזכר הלוחמים שנפלו למען פולין עצמאית, חתומה ע״י חברי המועצה פולנים ויהודים (1930).

אויוון. באזונדערס געשמאק איז געווען די ווארעניע פון טרוסקאווקעס, וואָס האָט געדינט ניט בלויז פאר א באטעמטן מאכל, נאָר געווען די בעסטע מעדיצין צו א גריפע, וואָס האָט גורם געווען צום אויסשוויצן זיך פון קראנקן און געזונט ווערן.

אזוי דערמאָן איך דיך, דיווענישאָק...

יענע טעג געדענקען זיך גוט

יעקב בלאָך

דעם 25סטן יאנואר 1975 איז געוואָרן 40 יאָר זייט איך האָב פארלאָזט די היים און מיין מוטער ז״ל, ברודער און שוועסטער, די משפחה, חברים פון דער שול־באנק, די באוועגונג („השומר הצעיר״) אין מיין געבורט־שטעטל דיווענישאָק אין ווילנער קרייז — און עולה געווען קיין ארץ־ישראל. ביזן היינטיקן טאָג געדענקען זיך יענע גוטע טעג פונעם פארברענגען מיט די עלטערן, מיט דער פאמיליע, אין א היימישער ווארעמער שטוב, אויסגעמישט אויך מיט דאגות. נאָך איצט איז שטארק די נאָסטאלגיע צו יענעם קליינעם שטעטל אין וועלכן ס׳איז ניט געבליבן קיין איין ייד, גענוי ווי אין די הונדערטער שטעטלעך אין פוילן און ליטע, וואָס האָבן זיך אויסגעליידיקט פון די יידישע איינוווינערס, נאָך דעם ווי די מערהייט איז דערמאָרדעט געוואָרן פון די נאצישע רוצחים און זייערע העלפערס אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. בלויז א קליין הייפל פון די יידן איז געלונגען צו אנטלויפן פון די מערדערס און די מערהייט פון דער שארית הפליטה געפינט זיך אין ישראל.

די משפחה

מיין מאמע פרידא, צוויי שוועסטערן, מלכה און דאָבע, דער יונגערער ברודער שאול, זענען אומגעקומען צוזאמען מיט די קדושים פון שטעטל. דער עלטסטער ברודער דב, וואָס האָט באוויזן צו אנטלויפן אין ראטנפארבאנד, איז געפאלן אין שלאכט מיט די דייטשן הינטער מאָסקווע.

מיין מאמע, פרידא בת יצחק בנימין און שרה מלכה פון דער היים

אהרון און פרידא בלאָך ז״ל מיט זייער פאַמיליע. רעכטס: יעקב בלאָך ווי א סקויט (1930).
אהרון ופרידה בלוך ז״ל והמשפחה. מימין: יעקב בלוך כ„צופה״ (1930).

בערנשטיין, איז געבוירן אין דיווענישאָק. מיין פאָטער אהרון ז״ל איז א געבוירענער אין איוויע. איך בין געבוירן אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, דער צווייטער זון אין דער משפחה. דער עלטערער ברודער דב איז געבוירן געוואָרן מיט 2 יאָר פריער. ווען ס׳האָט אויסגעבראָכן די מלחמה, איז מיין פאָטער מאָביליזירט געוואָרן אין דער רוסישער ארמיי, אין וועלכער ער האָט אָן איבערייס געדינט 5 יאָר. מיין מוטער איז געבליבן מיט די צוויי זין.

דער עול פון פרנסה און פון דערציען די קינדער איז געפאלן אויף איר. אונדזער גורל איז געווען דער זעלבער ווי פון אלע איינוווינערס אין שטעטל. די מאמע האָט געפירט דעם ווארשטאט פון היטלמאכעריי און אויך געשטיצט געוואָרן פון אונדזער זיידן דעם שמיד, יצחק בנימין, וואָס האָט דער עיקר געארבעט פאר די פויערן און דערפאר באקומען פון זיי קארטאָפל, תבואה, גרינווארג און פרוכטן, וואָס איז גענוג געווען צו באשפייזן די משפחה און אויך העלפן נויטבאדערפטיקע.

מיין פאָטער — אין דייטשער געפאנגענשאפט

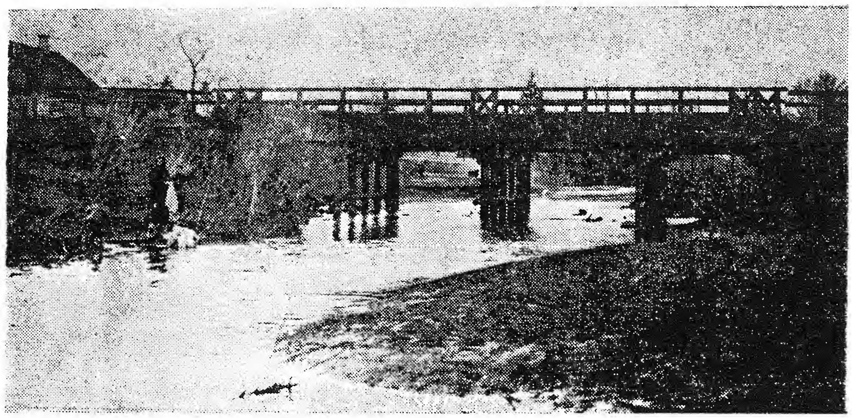
אין די טרויעריקע טעג פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט זיך זייער

פארערגערט די עקאָנאָמישע לאגע פון די יידן אין די קליינע שטעטלעך. א סך יידישע ישובים אין מזרח־אייראָפּע זענען פארוואנדלט געוואָרן אין שלאכט־פעלדער, אויף וועלכע ס'האָבן געקעמפט די ארמייען פון ניקאָליי דעם צווייטן און פון קיסר ווילהעלם און פראנץ יאָזעף. די באפעלקערונג איז געווען דערשלאָגן, באזונדערס אין די קליינע שטעטלעך. דער מסחר און מלאכה האָבן אויפגעהערט, נישט געווען צו באקומען רוישטאָף און ברענשטאָף. מלחמה־פליטים האָבן געוואנדערט איבער די וועגן פון פוילן און ליטע, זוכנדיק שוץ און עסן. די רוסישע סאָלדאטן, באזונדערס די קאָזאקן, האָבן זיך ארייגעריסן אין די היימען, גערויבט וואָס נאָר ס'האָט זיך געלאָזט און ווער ס'האָט זיך קעגנגעשטעלט — האָט באקומען שווערע קלעפּ. די פראָנטן האָבן זיך דערנענטערט צו מזרח. ביי טאנענבערג, אין מזרח פּרייסן, האָט די צארישע ארמיי געליטן א גרויסע מפלה, פוילן און ליטע זענען אָקופּירט געוואָרן דורך די עסטרייכישע און דייטשע ארמייען. די דייטשע אָקופּאציע־ארמיי האָט ווייניקער אונטערדריקט די יידישע באפעלקערונג, וואָס האָט פארשטאנען דייטש. אז די שלאכטן האָבן זיך דערווייטערט, זענען אָבער געבליבן די באגרענעצונגען אויפן פּריוואטן האנדל. די קאָמוניקאציע איז באנייט געוואָרן און ס'האָבן זיך באוויזן דייטשע און עסטרייכישע אויסאר־בייטונגען פון הויכער קוואליטעט. די באציונגען מיט די מאכט־אָרגאנען זענען געווען נאָרמאלע.

אין די ערשטע צייטן האָבן מיר נישט געהאט פון טאטן קיין שום ידיעות. דערנאָך האָט זיך פארשפּרייט א קלאנג, אז ער לעבט און געפינט זיך אין געפאנגענשאפט ביי די דייטשן. די דאָזיקע ידיעה האָט זיך באשטע־טיקט, ווען מיר האָבן פון אים באקומען א פּאָסט־קארטל מיט דער הילף פון רויטן קרייץ. ער איז ארייגעפאלן אין געפאנגענשאפט ביי טאנענבערג, וווּ די ארמיי פון רוסישן גענעראל סאמסאָנאָוו האָט געליטן א צעשמעטערנ־דיקע מפלה. דערנאָך איז אָנגעקומען א בריוו־אויסטויש צווישן מיין מאמען אין דיווענישאָק און דעם טאטן אין א געפאנגען־לאגער. מיין מאמע פלעגט אויף די בריוו צום פאָטער פּירן מיט די הענטלעך פון מיר און מיין ברודער, כדי אים באווייזן ווי ווייט מיר זענען אויפגעוואקסן. מיר האָבן אים אויך געשיקט בילדער, וועלכע ס'האָט פאָטאָגראפירט דער דייטשער מיליטערישער קאָמענדאנט אין דיווענישאָק, וואָס האָט ארויסגעוויזן א באזונדערע באציונג צו קינדער פון א קריגסגעפאנגענעם.

דייטשישע „אנשטענדיקייט"

הגם די דייטשן האָבן כלומרשט גוט זיך באצויגן צו די שטעטלדיקע

די בריק אויפן טייך גוואיע • הגשר על נהר גביה

ווי אזוי האָט עס זיך אָנגעהויבן? אין אונדזערע טעג, ווען מ׳רעדט פון א פּאָליטישער באַוועגונג, ווייסן מיר איר אידעישע פּלאַטפאָרם און אויך די נעמען פון די אָנפירערס. אין אַזא שטעטל ווי אונדזערס, איז שווער געווען צו דערגיין צו קלאָרע דעפיניציעס. אזעלכע געשטאַלטן ווי הערצל, זשאַבאָ־טינסקי, גרינבוים, בן גוריון, בערל קאַצענעלסאָן און אַנדערע, האָבן געלעבט אינעם באַוואוסטזיין פון דער יוגנט. די קעגנערס זענען נישט תמיד געווען פעיק צו פאָרמולירן קעגן וועמען אָדער קעגן וואָס זיי קעמפן — צי קעגן א פּאָליטישער שטרעמונג, אָדער קעגן א באַשטימטע פּערזענלעכקייט.

נאָר איין אינסטיטוציע איז געווען קלאָר פאַר אַלעמען: קרן קיימת לישראל, וועמענס ציל האָבן אַלע געוווּסט: צונויפזאַמלען גראָשנס אויף פּייערונגען, צוזאַמענטרעפן און פאַרשידענע געשעענישן; אויסליידיקן די קרן קיימת פּושקעס, וועלכע האָבן זיך געפונען אין רוב יידישע היימען אין שטעטל. און דאָס אַלץ — כדי אויסצולייזן דעם באָדן פון היימלאַנד.

צו די יוגנט־אָרגאַניזאַציעס האָבן געהערט יוגנטלעכע וואָס האָבן געלע־

רנט אין דער העברעישער „תרבות־שול, אין דער פוילישער („פּאָווושעכני״) שול און אין אנדערע ערטער.

דער „השומר הצעיר״

דער קן פון דער יוגנט־אָרגאניזאציע „השומר הצעיר״ איז אנטשטאנען אין יאָר 1929, א דאנק דעם לערער בצלאל פּעטוכאָווסקי פון ווילנע, וואָס האָט פארוואלטעט מיט דער „תרבות״־שול אין דיווענישאָק. איך האָב דאן געלערנט אין 7טן קלאס. ער האָט צונויפגערופן אלע שילערס פון קלאס, ווי אויך ארביטורענטן, וואָס אייניקע פון זיי האָבן שוין געלערנט א פאך אין שטעטל אָדער אין ווילנע. די באוועגונג האָט שוין געפירט איר טעטיקייט

א גרופּע יוגנטלעכע פון השומר הצעיר אין דיווענישאָק (1932).

קבוצת חברים מהשומר הצעיר (1932). עומדים מימין: נחום לוין (כעת בארה״ב), משה מינץ (פתח־תקוה) והמורה ש. דובקין (ישראל). יושבים: יעקב בלוך (תל־אביב), א. אלוני ז״ל (תל־אביב) ואריה־ליובקה (ניספה בשואה).

אין גאנצן ווילנער קרייז. עס זענען פארבעטן געוואָרן אינסטרוקטאָרן פון דער ראיאָן־אָנפירונג און נאָך דעם ווי זיי האָבן זיך באקענט מיט אונדזער קן, איז געשיקט געוואָרן דער אנטשפּרעכיקער אויפקלער־מאטעריאל. אין יענער באוועגונג זענען געווען אלע מעגלעכקייטן צוצוציען די יוגנט אין אירע רייען: מונדירן, פענער, סקויטינג און די פליכט צו זעלבסטפּארווירק־לעכונג דורך קיבוצישער הכשרה (צוגרייטונג).

פון די ערשטע גרינדערס פונעם קן, דארפן מיט דאנקבארקייט דערמאָנט ווערן: מיין ברודער דב בלאָך, ליאָווקע נאמיאָט, אסתר רחל שקאָלניק, מינקע מינץ, נחמקע קצב, יקותיאל זשיזשעמסקי (די געהערן שוין ניט צו די לעבעדיקע) — און זיי צו לאנגע יאָר: שרגא בלעכער (אין ישראל), נחום לעווין און ש. לעווין (פאר. שטאטן) און דער שרייבער פון די שורות. אלע זענען געווען איבערגעגעבן דעם אידעאל פון פארווירקלעכונג און פון דערציע־רישער ארבעט. אונדז האָט פאראייניקט די התלהבות פאר דער באוועגונג און יעדער האָט געגעבן זיין ביישטייער ווי נאָר ר׳האָט געקענט.

דער קן האָט געציילט 150 יוגנטלעכע און געווען דער צענטער פון געזעלשאפטלעכער אקטיוויטעט פאר דער יוגנט. זייער שטרעבונג איז געווען צו פארווירקלעכן דעם ציוניסטיש־סאָציאליסטישן אידעאל און דאָס לעבן אין שטעטל איז באטראכט געוואָרן ווי א„קאָרידאָר״ צום צוקונפטיקן לעבן אין ארץ־ישראל. ווען נישט די דאָזיקע שטרעבונג פון דער יוגנט צום לאנד פון די אבות, כדי צו אנטלויפן פון דער גלות־ווירקלעכקייט מיט אירע פינצטערע באגלייט־דערשיינונגען, וואָלט אונדזער לעבנס־פרייד געווען א פארשטערטע. די ברויזנדיקע יוגנט האָט אָנגעשטעקט כמעט אלעמען אין שטעטל: די עלטערן, די לערערס און אויך דעם רב, ר׳ יוסף רודניק זצ״ל.

דער אויספלוג אין ל״ג בעמר, די מאניפעסטאציע אין די גאסן אין טאָג פון 3טן מאי (א פוילישער נאציאָנאלער יום־טוב) — אין די מונדירן און פענער פון קן, איז פארוואנדלט געוואָרן אין אן איינדרוקספולער איבער־לעבונג און אלע, אָנהענגער ווי קעגנער, האָבן זיך באצויגן מיט פאָטערלעכער באציונג און ווארעמקייט.

דער קן האָט געברויזט מיט געזעלשאפטלעכער און קולטורעלער אקטי־וויטעט. דער רוב מיטגלידער פון קן און זיינע מדריכים האָבן אויסגעברייי־טערט זייער בילדונג, געקויפט און געלייענט ביכער מיט התלהבות און פארשטענדעניש. מיט דער אטמאָספער האָבן זיך אָנגעשטעקט די יונגערע חברים און אויך זיי האָבן געלעכצט נאָך וויסן און בילדונג.

די באוועגונג האָט אין אלעמענס הערצער איינגעפלאנצט א געפיל פון אחריות און אָנגעהעריקייט צו א קאָלעקטיוו, געגעבן א ציל און אינהאלט

ראיאָן־צוזאמענפאר פון די השומר־הצעיר אָרגאניזאציעס פון דיווענישאָק, אָלשאני, ווישניעווע, טראבי און סמאָרגאָן, זומער 1933.

כנס אזורי בוגרי השומר הצעיר מדיבנישוק, אולשני, וישניבה, טרבי וסמורגון, בקיץ 1933.

אין לעבן, געשאפן מאָמענטן פון פרייד און דערהויבונג. מיר, די איינצלנע וואָס האָבן באוויזן עולה צו זיין, געדענקען די גייסטיקע און פיזישע פארגיטי־קונג, וועלכע ס'האָט אונדז געגעבן דער קן, וואָס איז געוואָרן די צווייטע היים.

דער קן אין דיווענישאָק איז געשטאנען אין ענגער פארבינדונג מיט די אָרגאניזאציעס אין די ארומיקע שטעטלעך. מיר האָבן אדורכגעפירט אויס־פלוגן, געשיפט זיך אויפן וואסער און זיך באטייליקט אין סקויטישע אקציעס. אונדזערע חברים האָבן אנטייל גענומען אין אלע ראיאָן־צוזאמענפליען אין ווילנער קרייז און אדורכגעפירט די אקציעס, וועלכע עס האָט אָרגאניזירט די הויפט־אָנפירונג אין ווארשע.

זומער 1933 זענען עטלעכע חברים פון קן, צוזאמען מיט דער אָנפירונג, אוועק אויף הכשרה און אין די יאָרן 1934 און 1935 האָבן זיי זוכה געווען עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. די וואָס זענען געבליבן אין שטעטל, האָבן פאָרגעזעצט די ארבעט און אזוי האָט זיך אָרגאניזירט א צווייטע שיכט, וועלכע האָט איבערגענומען די אָנפירונג, הגם מיט קלענערער התלהבות ווי זייערע פאָרגייערס.

א גרופע יידישע שילערינס־ספאָרטלערינס (נעצבאָל) פון דער פוילישער שול („פּאָווּשעכני״) אין 1929.

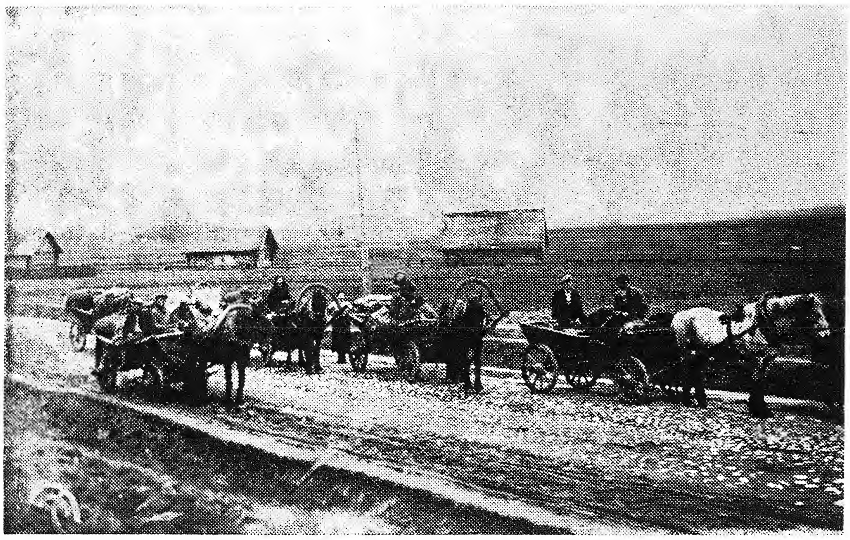
קבוצת תלמידות מבית־הספר הפולני הממלכתי, ששיחקו בכדורעף (1929).

זייערע נעמען דארפן דערמאָנט ווערן: יקותיאל זשיזשעמסקי ז״ל, ארביטורענט פונעם „תרבות״־סעמינאר אין ווילנע, וועלכער האָט אָנגעפירט מיטן קן אין יאָר 1936; מינקע ראָגול, יהודית און סימע־עטקע לעווין, צוויי שוועסטערן, ארביטורענטינס פון דערמאָנטן סעמינאר; טוביה בלעכער ז״ל, אומגעקומען ווי א פארטיזאנער און מלכה בלאָך ז״ל.

דער קן פון בית״ר

די ערשטע גרינדערס פון בית״ר אין שטעטל זענען פאקטיש געקומען פון „השומר הצעיר״, ווי מאיר איצקאָוויטש און אנדערע. אויף וויפל איך געדענק, איז איינער פון די איניציאטאָרן געווען ישראל בערקאָווסקי, פון דערבייאיקן שטעטל וואָראָנאָווע. ער איז געווען קאָמענדאנט פון בית״ר אין יענעם שטעטל. באזוכנדיק אין 1933 דיווענישאָק, האָט ער א טייל פון דער יוגנט איבערצייגט אין די אידעאלן אין וועלכע ס׳האָט געגלויבט זאב זשאבאָטינסקי — וועגן אן ארץ־ישראל פוןביידע זייטן ירדן.

דער קן פון בית״ר אין אונדזער שטעטל האָט געציילט עטלעכע צענדליק חברים און סימפאטיקערס. דער קן איז געווען אינערלעך קאָנסאָלידירט

יידישע באלעגאַלעס פון דיווענישאַק מיט אַנגעלאַדענע פורן סחורות אויפן וועג קיין ווילנע (1932).
עגלונים יהודיים מדיבנישוק עם מרכולתם בדרך לווילנה (1932).

ארום דעם רעוויזיאָניסטישער אידעאָלאָגיע. זיי פלעגן איינאָרדענען אָפטע צוזאמענטרעפן און קרייזן, אויף וועלכע מ'האָט געשמועסט וועגן פראָבלעמען פון דער באוועגונג, יידישע געשיכטע און אקטועלע פראגן פון ציוניזם. פון די אקטיוויסטן האָבן זיך אויסגעצייכנט: מ. איצקאָוויטש, שניידער (שרון), סאָלאָדוכא אהרון, י. קאָטלאר (ביידע איצט אין די פאר. שטאטן), לובעצקי־לוסקי, און אנדערע.

פונעם געזעלשאפטלעכן לעבן

לאָליק סוצקעווער

דיווענישאַק האָט געהערט צו דער קאטעגאָריע פון קליינע שטעטלעך. די יידישע באפעלקערונג איז געווען זייער אָרעם, קיין רייכע מענטשן זענען אין דיווענישאַק ניט געווען. פארמעגלעכע האָבן זיך גערעכנט פאר גרויסע גבירים.

באשעפטיקונגען

די יידן האָבן זיך מפרנס געווען פון פאָלגנדע קוועלן:

די קראָמען זענען געווען אלע אין מארק־פלאץ און האָבן באדינט די שטעטלדיקע באפעלקערונג און די ארומיקע דערפער. איין מאָל אין וואָך, דאנערשטיק, איז פאָרגעקומען דער מארק־טאָג, ווו עס פלעגן זיך צוזאמענ־קלייבן די פויערן פון די ארומיקע דערפער — און דאָס פלעגט געבן פרנסה א גאנצע וואָך.

צווישן דיווענישקער יידן האָבן זיך געפונען פיל שניידערס, שוסטערס, בלעכער, שמידן, אין ארעמע ווערקשטעלן וואָס זענען אין 90% באשטאנען פון דעם בעל־הבית אליין, אָן א באהעלפער. אויך די בעל־מלאכה׳ס האָבן געצויגן זייער חיונה פון דעם מארק־טאָג, ווייל זיי פלעגן צוגרייטן פארטיקע כלים צו פארקויפן. די קאראבעלניקעס (דאָרפס־הענדלער) האָבן געארבעט זייער שווער. א גאנצע וואָך — אין וועג, ניט קיין טאָג און ניט קיין נאכט, נאָר שטענדיק וואנדערן פון איין דאָרף אין צווייטן אויף צו פארדינען א שטיקל ברויט. נאָר אויף שבת פלעגן זיי קומען א היים אויסצוגלייכן די ביינער. זיי זענען געווען זייער אָרעם. אז עס פלעגט פאלן ביי א קאראבעלניק דאָס פערד, האָט ער ניט געהאט פאר וואָס צו קויפן אן אנדערן. פלעגט מען צונויפזאמלען געלט צו קויפן א נייעם פערד.

די גאנצע געגנט איז באשטאנען פון אָרעמע פויערן מיט א צוריק־געשטאנענער לאנדווירטשאפט, אויף זאמדיקן באָדן. דעריבער איז די פרנסה פון די שטעטלשע יידן אָנגעקומען אזוי שווער. פון דעסטוועגן האָט דאָס שטעטל געפירט א זייער אינטענסיוו געזעלשאפטלעך לעבן.

דער שילהויף

אין שילהויף האָבן זיך געפונען די שיל און די בתי־מדרשים.

אין דיווענישאָק איז געווען א העברעישע שול, אין וועלכער ס׳האָבן געלערנט 100% פון די יידישע קינדער, טראָץ דעם וואָס ס׳איז געווען א פוילישע פאָלקסשול, ווו מען האָט געלערנט אומזיסט. דאקעגן אין דער העברעישער שול האָט מען געדארפט צאָלן שכר־לימוד, דאָך האָבן די יידן אלץ געטאָן, כדי צו שיקן זייערע קינדער אין דער העברעישער שול, וועלכע האָט זיך געפונען אין א נייעם בנין, אויסגעבויט מיט גרויסע שוועריקייטן, אויפן אָרט פון אן אלטער שיל, מיט א ספעציעלן היתר פון רבנים. א געוויסן אנטייל אין בויען די שול, האָבן געהאַט די אמעריקאנער לאנדסלייט.

אין די 2 בתי־כנסת, א נייער און אלטער, זענען פאָרגעקומען תפילות 3 מאָל א טאָג. אויך פלעגט מען דאָרט לערנען א פרק משניות, עין יעקב

אדג״ל. אין שולהויף איז געווען דעם רב׳ס וווינונג, די בית־דין שטוב, א באָד און א מקוה.

דאָס געזעלשאפטלעכע לעבן

אין שטעטל זענען געווען טעטיק פאָלגנדע אָרגאניזאציעס, אינסטי־טוציעס און געזעלשאפטן: חברה קדישא, יידישע פאָלקסבאנק, לינת הצדק, ביקור חולים, הכנסת כלה, ביבליאָטעק, מתן בסתר, פייערלעשער, קרן קיימת, אפטיילונג פון ווילנער ווילביג, מעות־חטים, גמילות־חסד קאסע, בית״ר און השומר הצעיר.

די חברה קדישא איז געווען גוט אָרגאניזירט. די אָנגעזעענסטע יידן אין שטעטל האָבן זיך אין איר באטייליקט, ווייל זיי האָבן עס גערעכנט פאר א גרויסע מצווה. אלטע יידן פלעגן זיך פרייוויליק מעלדן צו גראָבן א קבר, אפילו אין א רעגן, שניי, פראָסט אָדער זאווערוכע. די חברה קדישא האָט זיך אויסגעהאלטן פון אייגענעם בודזשעט. אז ס׳איז געשטאָרבן א גביר, האָט מען ביי די יורשים גענומען א סך קבורה־געלט, כדי באזאָרגן אן אָרימאן מיט תכריכים אומזיסט.

יעדעס יאָר, אין כ״ט בכסלו, איז געווען דער טאָג פון חברה קדישא. אלע חברים פלעגן דעם טאָג ניט ארבעטן, פאסטן און זאָגן תחנון. ביינאכט האָט מען געפראוועט א סעודה כיד המלך, געפרעגלט גענדז און קאטשקעס און שנאפס מיט וויין האָט זיך געגאָסן ווי וואסער.

✡

די פאָלקס־באנק איז געווען א קאָאָפעראטיווע געזעלשאפט, געגרינדעט נאָך פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה. די באנק האָט ארויסגעגעבן הלוואות, אויפגענומען פקדונות, דורכגעפירט וועקסל־אינקאסע, האנדל מיט אויס־לענדישער וואלוטע, ווערט־פאפירן. דאָס איז געווען די איינציקע אינסטיטוציע וואָס האָט געהאט א געצאָלטן פארוואלטער.

✡

ווען איינער אין שטעטל איז געווען קראַנק א לענגערע צייט און די פאמיליע־מיטגלידער זענען שוין געווען מיד פון פארנעמען זיך מיטן חולה, האָט מען געשיקט א מאן, צי א פרוי צו זיצן ביי זיין בעט א גאנצע נאכט, כדי פארגרינגערן די שטוביקע מענטשן. אויף וויפל איך געדענק, האָט ניט

געטראָפן א פאל פון אַפּזאָגן זיך צו קומען נעכטיקן ביי א קראנקן. די חברים פון לינת הצדק האָבן דאָס אלץ געטאָן פרייוויליק. מיטן לינת הצדק האָט אָנגעפירט גד לוין (גוטקע איטשעס).

קיין קראנקן־קאסע האָט ניט עקזיסטירט אין שטעטל. א פריוואטער דאָקטער פלעגט נעמען 5 זלאָטעס פאר א וויזיט — צי אָרעם, צי רייך. די אָרעמע האָבן ניט געהאט קיין מעגלעכקייט צו באצאָלן פאר א וויזיט. ביקור חולים האָט געהאט אן אָפּמאך מיטן דאָקטער ער זאָל באהאנדלען די אָרעמע לייט און דערפאר איס באצאָלט פאר די נויטבאדערפטיקע. אויך פלעגט ביקור חולים אויסבאָרגן א גומי־פלאש אויף צולייגן אייז צום קאָפּ, באנקעס און טערמאָמעטערס. אין גאָר שווערע פאלן פלעגט ביקור־חולים זיך באשטייערן אויף צו שיקן דעם חולה קיין ווילנע.

מיטן ביקור־חולים האָט אָנגעפירט חיים עליאשקעוויץ מיט נאָך עטלעכע פרייוויליקע יוגנטלעכע, ווי בנימין דובינסקי, חייקל קצב, גד שקאָלניק און אנדערע. ביקור־חולים האָט זיך געניייטיקט אין א סך געלט. א טייל האָט געדעקט דער רעליף פון אמעריקע, א טייל — פון שפענדונגען, ווי אויך פון די אזוי גערופענע „פרייטיק אקציעס". יעדן פרייטיק פלעגן צוויי יוגנטלעכע ארומגיין מיט א פושקע פון שטוב צו שטוב און זאמלען געלט. ביקור חולים איז געווען די איינציקע אינסטיטוציע אין שטעטל, וואָס פלעגט ניט נאָר נעמען, נאר אויך געבן. כמעט יעדער ייד אין שטעטל האט געמוזט ווען ס'איז אָנקומען צו די ביקור־חולים.

הכנסת כלה האָט געהערט צו די שטילע און באשיידענע אָרגאניזאציעס וואָס האָט געשאפן מיטלען צו פראווען א חתונה פאר אָרעמע מיידלך, צי קויפן אן אויסשטייער פאר דער כלה. ווער עס זענען געווען די עסקנים — איז שווער געווען זיך צו דערוויסן.

☆

די יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק האָט זיך געפונען אין א געדונגענעם לאקאל (אין די לעצטע יאָר — ביי אברהם מאיר לובעצקי אין סובאטניקער גאס). די ביבליאָטעק האָט פארמאָגט איבער 6000 ביכער אין יידיש און עברית פון די גרעסטע קלאסיקער. א ספעציעלע איינקויף־קאָמיסיע האָט צוזאמענגעשטעלט די רשימות און לויט דער רעקאָמענדאציע פון מומחים, זענען באשטעלט געוואָרן נייע ביכער. איינער פון די מומחים איז געווען דער פארוואלטער פון שמעון פונק'ס ביכער־געשעפט אין ווילנע. דאָרט פלעגן מיר אויך קויפן די מערהייט ביכער.

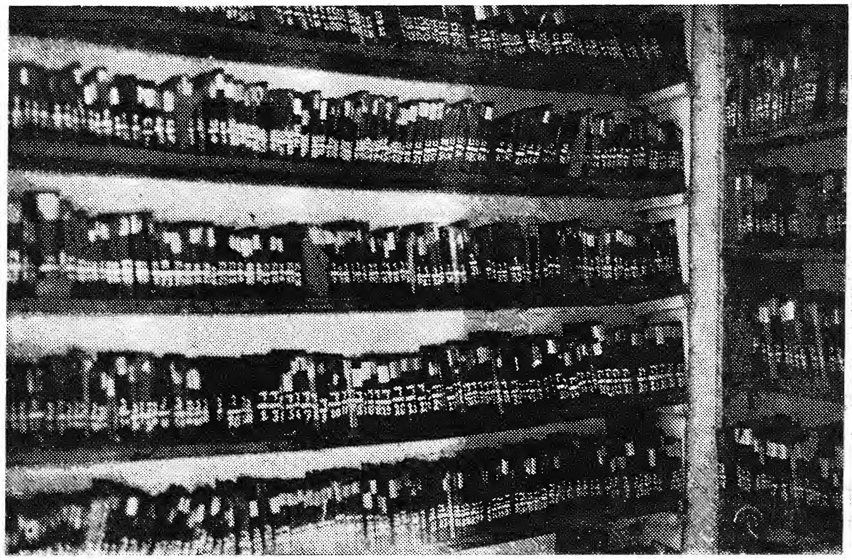

ההנהלה והמועצה של הספריה בדיבנישוק (1933).

די ביבליאָטעק האָט אריינגעבראכט ליכט אינעם גרויען לעבן פון שטעטל. אויף דער ביבלאָטעק האָבן זיך דערצויגן דורות יוגנטלעכע, וואָס האָבן ניט געהאט קיין בילדונג, אָבער דערגרייכט א סך וויסן א דאנק דער ביבליאָ־טעק און דעם לייען־זאל. דאָרט פלעגט מען פון צייט צו צייט האלטן פאָרטראגן אויף פארשיידענע טעמעס וועגן קולטור, ליטערראטור, מעדיצין, פאָליטיק און וויסנשאפט. דאָרט איז אויך געווען צו באקומען פארשיידענע פעריאָדישע אויסגאבן.

יעדן יאָר האָבן מיר געדארפט דערלאנגען א רשימה פון די ביכער צו דער צענטראלער מאכט. אין יאָר 1935 איז אָנגעקומען א בריוו פון בילדונג־מיניסטעריום, אין וועלכן ס'איז געווען געשריבן, אז זיי קענען ניט פארשטיין, אז אזא ערנסטע און רייכע ביבליאָטעק האָט ניט קיין פוילישע ביכער. דעריבער שיקן זיי אונדז, אומזיסט, אויף אַן אָנהייב, 200 עקזעמפלארן פון די בעסטע פוילישע קלאסיקער — און זיי גלויבן, אז להבא וועלן מיר צוקויפן נאך פוילישע ביכער. און אזוי איז טאקע געווען: מיר האָבן צוגע־קויפט יעדעס יאָר אויך פוילישע ביכער און א דאנק דעם האָבן מיר געהאט א פאר צענדליק לייענערס פון דער קריסטלעכער אינטעליגענץ.

ביזן יאָר 1930 איז די ביבליאָטעק געווען פאר אלעמען. נאָר יענעם יאָר

א טייל פּאָליצעס מיט ביכער פון דער ביבליאָטעק (1933).
חלק מן האצטבעות עם ספרים בספריה (1933).

האָבן די ציוניסטן געפאָדערט מערער העברעישע ביכער. די מחלוקת האָט זיך געצויגן ביזן יאָר 1933. יעדער מיטגליד פון ביבליאָטעק האָט געהאט שטים־רעכט. אויף דער אלגעמיינער פארזאמלונג האָבן די יידישיסטן באקומען א מערהייט — און די ביבליאָטעק איז אריבער אין זייערע הענט. פייווקע בלעכער האָט פון גרויס ווייטיק אויסגעבראָכן אין א היסטעריש געוויין...

☆

געווען אין דיווענישאָק א ווילטעטיקע אָרגאניזאציע וואָס פלעגט אין דער שטיל אונטערטראָגן א הלוואה א פאראָרעמטן בעל־הבית, וואָס האָט זיך געשעמט אויסצושטרעקן די האנט. אין שטעטל זענען געווען אזעלכע געפאלענע בעלי־בתים, וואָס וואָלטן בעסער געשטאָרבן פון הונגער, איידער בעטן שטיצע. מיט די דאָזיקע מענטשן האָט זיך פארנומען אין געהיים די געזעלשאפט מתן־בסתר.

☆

די „פאַזשארנע קאַמאנדע" (פייערלעשער) איז באשטאנען פון פרייוויליקע יידן, הגם דער פרעזעס איז געווען דער אָרטיקער גלח. צו דער פארוואלטונג האָבן געהערט: נתן איצקאָוויטש, בן־ציון שניידער, דוד־חיים לובעצקי און אנדערע. די פייערלעשער־קאַמאנדע האָט זיך אויסגעהאלטן פון „קוימען־שטייער". נאָך דעם האָט מען זייער בודזשעט אריבערגעפירט אין דער גמינע, כדי ארויסצונעמען פון יידישע הענט די אנפירונג מיט די פייערלעשער.

שעף פון דער „פאַזשארנע קאַמאנדע" איז געווען זאב לובעצקי (וועלוועקע דוד חיימס). אויך איך האָב באלאנגט צו די אָנפירערס פון די פייערלעשער, געאיבט די פאַזשארניקעס און דורכגעמאכט פארשיידענע קורסן, כדי צו הויבן דעם ניוואָ פון דער קאַמאנדע.

די פייערלעשער האָבן אויך געשאפן א בלאָז־ארקעסטער, וואָס איז געווען די שטאָלץ פון דער יוגנט. די פאָלאקן האָט ניט געשמעקט, וואָס א יידישער אָרקעסטער שפילט אויף יעדן פוילישן נאציאָנאלן יום־טוב און דעפילאדעס. זיי האָבן ניט גערוט, ביז זיי האָבן איבערגענומען פון יידישע הענט די „פאַזשארנע קאַמאנדע".

ווילביג (ווילנער בילדונג-געזעלשאפט)

אין אָנפאנג פון די דרייסיקער יאָרן, ווען דער קריזיס אין ארץ־ישראל איז דערגאנגען צו א הויכפונקט און פיל יוגנטלעכע האָבן זיך פון דאָרט צוריק געקערט קיין דיוועניש אָק, האָט זיך פארשטארקט די קאָמוניסטישע השפעה אין שטעטל. דאן איז געשאפן געוואָרן דער ווילביג, וואָס האָט אויך איבערגענומען די ביבליאָטעק. ווילביג האָט געפירט א פארצווייגטע קולטור־ארבעט. די פוילישע מאכט האָט „געהאלטן אן אויג" — און א געוויסן פרימאָרגן האָבן מיר באקומען א מעלדונג פון סטאראָסטע, צוריק צו שיקן אים די לעגאליזאציע. דאָך איז דער ווילביג געווען טעטיק ביזן אויסברוך פון קריג, אין סעפטעמבער 1939.

קעגנזייטיקע הילף

יעדעס יאָר פלעגט דער דיווענישקער רעליף אין אמעריקע שיקן געלט פאר אלע אינסטיטוציעס אין שטעטל. א געוויסע סומע פון דעם איז געווען באשטימט פאר מעות־חטים. נאָר די הויפט־פאָנדן פאר דעם צוועק פלעגן געשאפן ווערן אין שטעטל גופא. יעדער ייד האָט זיך באשטייערט פאר מעות־חטים, כדי די אָרעמע יידן זאָלן קענען פראווען ווי געהעריק דעם יום־טוב פסח.

די גמילות־חסד קאסע איז געגרינדעט געוואָרן סיי פון אמעריקאנער

זומער־קאָלאָניע פון בית״ר, אָנגעפירט פון מ. י. איצקאָוויטש (1935).
מחנה־קיץ של בית״ר, בהדרכתו של מ. י. איצקוביץ (1935).

געלטער, סיי פון מיטגליד־אָפּצאָל. די גמילות־חסד קאַסע איז געווען זייער וויכטיק פאר די אָרעמע יידן. איך שטעל מיר ניט פאָר, ווי אזוי וואָלטן זיי געקענט עקזיסטירן אָן דער דאָזיקער אינסטיטוציע. יעדער ייד פלעגט באקו־מען אַן הלוואה פון 500 זלאָטעס, וואָס איז בשעתו געווען א גרויסע סומע. ווי נאָר דער ייד האָט אויסגעצאָלט איין הלוואה, האָט ער תיכף באקומען א נייע.

איינער פון די פארוואלטונג־מיטגלידער פון דער גמילות חסד קאַסע, אברהם קריוויצקי, פלעגט לייען געלט ביי זיינע באקאַנטע און יעדן מוצאי־שבת פארטיילן א גמילות־חסד די אָרעמע קאראבעלניקעס, ווי א צוגאָב צו די הלוואות וואָס זיי פלעגן קריגן. קריוויצקי איז אויך געווען א שטענדיקער בעל־קורא אין נייעם בית המדרש, אַן אָנגעזענער בעל־הבית אין שטעטל.

השומר הצעיר און בית״ר

דער השומר הצעיר אין שטעטל איז געווען זייער שטאַרק, צו אים האָט באלאנגט די מערהייט פון דער ציוניסטישער יוגנט, אידעאַליסטן, וואָס האָבן ניט נאָר שיין גערעדט, נאָר אויך געטאָן. פיל פון זיי זענען געפאָרן

אויף הכשרה און דערנאָך עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

דאָ מוז דערמאָנט ווערן, אז דער רב פון שטעטל, הרב יוסף רודניק, האָט געגעבן זיין פולע אוטערשטיצונג דעם השומר הצעיר, וואָס האָט פארשטארקט דעם אָנזען פון דער אָרגאניזאציע.

משה לובעצקי (משה'קע דוד חיימ'ס), א סטודענט אין ווילנע, האָט געשאפן דעם בית״ר אין דיווענישאָק. חשובע בעלי־בתים האָבן זיי געהאָלפן. די פארזאמלונגען זייערע זענען פאָרגעקומען אין דער שולע.

קרן־קיימת טעטיקייט

הגם ניט אלע ציוניסטישע אָרגאניזאציעס האָבן געלעבט צווישן זיך בשלום, אָבער בנוגע דעם קרן קיימת לישראל, זענען אלע געווען פאראייניקט. כמעט אין יעדער יידישער שטוב איז געהאָנגען די בלוי־ווייסע פושקע פון ק.ק.ל. יעדע וואָך האָבן יוגנטלעכע פון די ציוניסטישע אָרגאניזאציעס אויסגעליידיקט די פושקעס. פאָרזיצער פון ועד ק.ק.ל. איז געווען אריה לייב ראָגאל.

✡

מיט דעם קורצן, אלגעמיינעם איבערבליק פונעם געזעלשאפטלעכן לעבן אין שטעטל, האָב איך געוואָלט אויך פארייביקן די עסקנים, אידעאליסטן און אקטיוויסטן, וואָס האָבן געהאָלפן דער קולטורעלער און פאָליטישער טעטיקייט צווישן דער יידישער באפעלקערונג.

„בין״ און „ווילביג״

חיה־רבקה קריזאָווסקי

דער „בין״ אין דיווענישאָק איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1930. אָפיציעל האָט זי פיגורירט אלס סקויטישע אָרגאניזאציע, אָבער פאקטיש איז עס געווען א לינקע יוגנט־גרופירונג וועלכע האָט דערצויגן אירע מיט־גלידער אין קאָמוניסטישן גייסט. פאר דער פוילישער מאכט האָט עס געהייסן אן אומפארטייאישע סקויטן־אָרגאניזאציע, אנדערש וואָלט מען דעם „בין״ געשלאָסן.

בעת צום „בין" האָבן געהערט יוגנט, זענען די עלטערע געווען אַנגעשלאָסן אין „ווילביג", וואָס האָט געהאט די זעלבע פּאָליטישע איינשטעלונג וואָס דער „בין". „ווילביג" און „בין" זענען געגרינדעט געוואָרן דורך די יידישיסטן, אָדער ווי מ'האָט זיי גערופן אין ווילנע — פּאָלקיסטן. איינער פון די פירער פון די פּאָלקיסטן איז געווען ד"ר צמח שאבאד און זיין איידעם — ד"ר מאקס וויינרייך, פּאָרזיצער פון „ייוואָ" אין ווילנע.

בראש פון „ווילביג" איז געשטאַנען הערשל קריזאָווסקי, משה סטול (היינט אין מינסק) און אנדערע. און בראש פון „בין" — ישראל חערסאָן. ער האָט אנגעפירט אויך מיט די קולטורעלע טעטיקייטן פון „בין".

„ווילביג", „בין" און די פּאָלקס־ביבליאָטעק האָבן זיך געפונען אין הויז פון אברהם מאיר לובעצקי, אויף סובאָטניקער גאַס. דאָרט פלעגן אויך פּאָרקומען די פארזאמלונגען פון „ווילביג" און די טעטיקייטן פון „בין". דאָס איז געווען דער קולטורעלער צענטער פון דעם קרייז יידישיסטן אין שטעטל.

„בין" האָט זיך געפירט ווי אלע סקויטן־אָרגאניזאציעס און פלעגט איינאָרדענען זומער און ווינטער־לאַגערן. איך בין דאָרט געווען א טעטיקע מיטגלידערין און אנטייל גענומען אינטענסיוו אין אלע אקטיוויטעטן.

איינמאָל האָבן מיר איינגעאָרדנט א ווינטער־לאגער אין דאָרף רענקאַצינסקי. עס האָט אונדז דאַן באזוכט דער דיכטער אברהם סוצקעווער מיט זיין פרוי. איר האָט דאָרט פאסירט אַן אומגליק און זי האָט צעבראָכן א פוס.

עס איז כדאי צו באמערקן, אז די גרופּע דיכטער פון „יונג ווילנע" האָבן אונדז געשטיצט מאָראליש און גייסטיק.

איך בין דעמאָלט אלט געווען 16 יאָר. מיר האָבן אין לאגער פארוויילט צוויי וואָכן. מיר פלעגן שלאָפן אויף דער ערד, קאָכן און בראָטן קארטאָפל, גיין אויף אויספלוגן און זיך שליטלען.

אין זומער 1932 איז אין דיוועניש אָק פּאָרגעקומען א זומער־לאגער פון ווילנער, אַשמענער און דיווענישקער „בין"־ארגאניזאציעס.

אין יאָר 1933 איז אין אַשמענע פּאָרגעקומען א צוזאמענפלי פון די „בין"־אָרגאניזאציעס פון ווילנער געגנט (אין בוך־אלבום „ירושלים דליטא" פון לייזער ראן זענען פאראן די בילדער פון דיוועני שקער לאגער און אַשמענער צוזאמענפלי).

טראָץ דעם וואָס די פוילישע מאכט־אָרגאנען האָבן געקוקט מיט א שלעכט אויג אויף דער טעיקייט פון „ווילביג" און „בין", האָבן מיר פארמאָגט א היפשע צאָל יוגנטלעכע און געפירט א פארצווייגטע טעטיקייט

אין שטעטל. מיר האָבן געקעמפט פאַר ייִדיש און פאַר ייִדישער דערציִונג.
נאָך דעם ווי די סאָוויעטן האָבן פאַרנומען אונזער שטעטל אין יאָר 1939, איז דער „ווילביג" און „בין" ליקווידירט געוואָרן און אייניקע אָנפירנדיקע חברים פון „ווילביג" זענען אַריינגעטראָטן אין דער קאָמוניס־טישער פּאַרטיי. צווישן זיי — אויך מיין פאָטער, וואָס איז נאָמינירט געוואָרן אַלס פאָרזיצער פון שטאָטראַט.
די „בין"־מיטגלידער זענען אַרייַנגעטראָטן אין קאָמסאָמאָל. די טעטיקייט פון אַלע יוגנטלעכע אָרגאַניזאַציעס זענען געוואָרן פאַרבאָטן. צווישן זיי — אויך די טעטיקייט פון „ייִוואָ" און פון אַנדערע ייִדישע קולטור־אינסטיטוציעס.

אָפּגעהאַלטן די קריאה...

אליהו איצקאָוויטש (נתנאלי)

זומער, אַ שבת־פרימאָרגן אין חודש מאַי.
דער טוי ליגט נאָך אויף די פעלדער, וועלכע שמעקן מיט אָפּגעקאָסיעטער היי. רואיק איז אין שטעטל. די בהמות זענען אַוועק אין פעלד.
דער עולם גייט דאַווענען. דער ערשטער מנין האָט אָפּגעדאַוונט און מען שטעלט זיך שוין צום צווייטן. אָבער אַלע, אויך די פון ערשטן מנין, בלייבן. מען גייט נישט אַהיים. מען פילט, אַז עפּעס וועט געשען. דערווייל שטעלט זיך דער עולם דאַווענען. אָט דערגייט מען צו קריאת התורה. מיט אַמאָל ווערט שטיל. מיכל דער שמש גיט אַ קלאַפּ אין עמוד — נו, נו! קיינער רירט זיך נישט פון אָרט.
דער רב קוקט צו די בעלי־בתים, די פון דער מזרח־וואַנט. וואָס טוט זיך דאָ? די שטימונג איז אַ געדריקטע. אָפּגעהאַלטן דאָס לייענען. מונע כערסאָן, דער שטענדיקער בעל־תפילה, שטייט זיך געלאַסן, נאָר ווישט דעם שווייס פון שטערן, וואַרט אויף אַ באַפעל.
פּלוצלונג הערט זיך פון יענער זייט אויוון אַ מורמל, אָפּגעהאַקטע ווער־טער:
— מיר וועלן נישט דערלאָזן אַרויספירן... אָפּהאַקן פּרנסה... ביסלעכ־ווייז איינער דעם צווייטן... קופּקעס... קופּקעס...

דערנאָך — מען שרייט העכער, עס הערן זיך אויסרופן:

— רבותי, רבותי...

משה קלמן, א פארסאפעטער, א פארשוויצטער, מיט שוים אויף די ליפן, אים ציטערן די הענט, שרייט אויס:

— רבותי... עס דארף דאָך זיין א שגץ, זאָל מען וויסן וואָס עס טוט זיך דאָ, ניין... עס וועט נישט זיין... ארויספירן פלייש פון שטעטל, קצבים זאָלן אָנזאמלען געלט, עוקר מן השורש זאָל מען זיי!

משה קלמן פארענדיקט נישט, דער טומל ווערט גרעסער. די טירן עפענען זיך ברייטער און די „גווארדיע" פון אלטן בית־מדרש קומט אריין.

דער קאמף ווערט שטארקער. עס פלעכטן זיך הענט, עס פליען פעטש.

אז דער רב האָט דערזען אז ס'איז שלעכט, גייט ער ארויס פון די כלים:

— רבותי, א חלול הקודש, דער ספר ליגט שוין אויפן טיש א שעה צייט! ווי קאָן מען דאָס אָפּהאלטן די קריאה, לאָמיר רופן אן אסיפה! — שרייט ער מיט זיין שוואכן קול.

אנדערע קוקן אויפן גרויסן וואנטזייגער. יונגע בעל־הביתלעך וואגן נישט ארויסצורייידן א וואָרט. דער עולם טומלט, שרייט, עס ווערט א שפאנונג.

פלוצלונג הערט זיך א קול אלץ העכער און העכער: „ויהי בנסוע הארן"... און צענדליקער שטימען הויבן אָן: ויפוצו אויביך. מען הייבט אָן לייענען. נאָר ווער ס'האָט אָפּגעהאלטן די קריאה — ווייסט מען נאָך נישט.

איין זאך איז יאָ געווען באוווסט — און א גאנצע וואָך האָט מען גערעדט וועגן דעם — נישט איין טשאָלנט איז צוליב דעם פארברענט געוואָרן יענעם שבת...

יידישע פרנסות אין דיוועניש‏אָק

פון בוך „אויף די חורבות פון מלחמות און אומרוען", ווילנע, אפריל, 1931.

באריכט וועגן ארבעטס־קאָמיטעט „יעקאפא", אין ווילנע און פראָווינץ, אין די יאָרן 1919—1931, אונטער דער רעדאקציע פון משה שאליט, אויס־גאבע 1931.

דיוועניש‏אָק (אָשמענער קרייז):

520 פאמיליעס — פון זיי 140 יידישע. הויפט־באשעפטיקונג — קרעמעריי, דאָרף־האנדל, האנטווערקער פון ווארשטאטן און טאנדעטן. אין שטעטל — 60 יידישע קראָמען; צוויי פוילישע קאָאָפעראטיוון פון באקאליי, גאלאנטע־ריע, לעדער, שוכווארג. זיי האָבן שטיצע פון די גמינע. סחורה ברענגען זיי פון פוילישן קאָאָפעראטיוו אויף דער באן־סטאציע בעניאקאָן (21 קילאָ־מעטער ווייט).

די יידישע קרעמערס פירן סחורה מיטן פור פון ווילנע (63 קילאָמעטער). די קרעמעריי שטייט שלעכט צוליב דער טעטיקייט פון קאמוניקאציע און אויך צוליבן איבערפלוס פון קראמען. א מארק — איין מאָל אין וואָך.

25—20 פאמיליעס לעבן פון דאָרף־האנדל (קאראבעלניקעס). אין שטעטל ארבעטן 5 יידישע ווארשטאטן טאנדייט (מאנסבילשע אנצוגן און מאנטלען און פוטערס פון מאנסבילן און ווייבער). ביי דעם זענען באשעפ־טיקט 40 ארבעטער, מענער און פרויען. זיי פארדינען פון 20 ביז 30 זלאָטעס א וואָך. די סחורה ווערט אָפגעזעצט אין די ארומיקע שטעטלעך ווישניעווע, טראק, אלשאן, וואָלאָזשין, אָשמענע אאנ״ד.

אין שטעטל גופא זענען פאראן צווי קריסטלעכע שוסטער־ספעציאליסטן. יידישע בוי־ארבעטער, אויסער איין סטאָלער — זענען אין שטעטל נישטא.

פינף יידישע פאמיליעס אין שטעטל באזיצן אייגענע ערד, יעדערער צו 2 דעסיאטין. זיי באארבעטן זייער באָדן אויפן אייגענעם חשבון, דער גרעסטער טייל — געדונגענע ארבעט. אויסער דער ערד־ארבעט, האָבן זיי זייטיקע באשעפטיקונג.

צווישן די יידן זענען פאראן אויך „לופט־מענטשן". זיי לעבן פון יאריד. אויך די יידן וואָס האנדלען מיט חזיר־האָר, לעבן פון שדכנות, פון נעמען פאַשע־געלט, האָדעווען קעלבער און — ישובניקעס.

תשעה באב שפילט מען אין בערעלאך. עס איז געוואָרן א פארכאפעניש מיט פוטבאל, עס איז דאָ א לערער, א מלמד, דער חדר איז פון פרי ביז שפעט אין אָוונט.

טעטיקייט פון „יעקאפא" אין 1918 — 1917

אין 1918 קערן זיך אום אנטלאָפענע פון רוסלאנד. ווילנע ווערט אָקופירט פון דעם פוילישן מיליטער.

צווישן די שטעטלאך וואָס האָבן זיך אונטערגענומען צו העלפן די געליטענע מלחמה־קרבנות, ווערט דערמאָנט דיוועניִשאָק, פון וואנען עס

דניאל שניידער „פּאַקט״ די הינער און אייער, כדי זיי פאַרקויפן אין ווילנע.
דניאל שניידר „אורז״ את התרנגולות והביצים, המיועדים למכירה בעיר וילנה.

איז געווען א דעלעגאַט צווישן די 83 דעלעגאַטן פון 74 שטעטלעך, אויף א קאנפערענץ אין ווילנער געגנט.

די הילף האָט זיך אויסגעדריקט אין שאפן קאָאָפּעראַטיוון, קינדער־היימען, שולן, שפּיטאָלן, הילף־קאָמיטעטן ביי די קהילות, הילף פון „אָרט״, „אָזע״. דער פאַרטרעטער פון „דזשאָינט״ איז געווען איסאַדאָר הירשפעלד.

צו דער ערשטער געגנט־קאָנפערענץ פון „יעקאפּא״ אין ווילנע אין יאָר 1919, איז דער דעלעגאַט פון דיווענישאָק געווען אריה־לייב ראָגאל. די צווייטע געגנט־קאָנפערענץ — ווילנע, 5, 6 און 7 דעצעמבער, 1921. דעלעגאַט פון דיווענישאָק — הרב ישראל מאָוושאָוויטש. אויך אויף דער דריטער געגנט־קאָנפערענץ (9 און 10 מערץ, 1924), איז געווען דעלעגאַט אויך דער פריער דערמאָנטער רב.

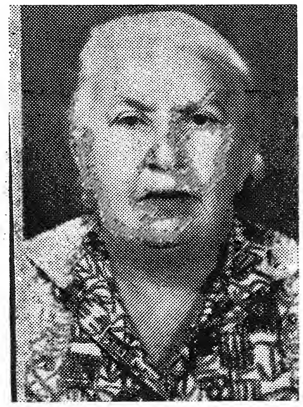
2

אומקום
און גבורה

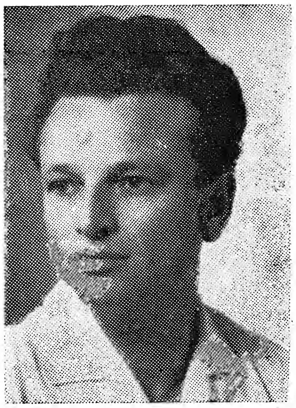
אַנדענק־טאָוול פאר די קדושים פון דיוועני־שאָק, אינעם הויז פון די עולי ווילנע אין תל־אביב.

לוח־זכרון לקדושי דיבנישוק, בבית עולי וילנה בתל־אביב.

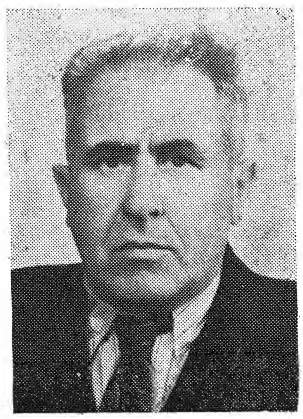
די פארטיזאנערין שרה הינדע מאָוושאָוויטש

הפרטיזנית שרה הינדה מובשוביץ.

פנחס ליפקונסקי, פארטיזאנער פון דער ביעלסקי בריגאדע.

פנחס ליפקונסקי, פרטיזן מברי־גדת האחים בילסקי.

דער פארטיזאנער שלום בער בערנשטיין, איצט אין ישראל.

הפרטיזן שלום בר ברנשטיין, כעת בישראל.

חיים דאנויקער, פון א דאָרף נעבן דיווענישאָק.

חיים דנויקר, מישוב כפרי ליד דיבנישוק.

דער פארטיזאנער חנן לעווקאָ־וויטש, געבוירן אין טראבי.

הפרטיזן חנן לבקוביץ, יליד טרבי.

געבליבן איז נאָר א נאָמען

סאלאמאן לעווין

ערגעץ ווייט, אויפן ליטווישן פלאַך, באַגאַרטלט מיט גרינע וועלדער, פעלדער און קרישטאָל־קלאָרע טייכלעך, האָט גאָר נישט לאַנג א קליין שטעטעלע עקזיסטירט — א יידיש שטעטעלע, פול מיט לעבן.

פאר דורות און דורות האָבן זיך אונדזערע טאַטע־מאַמע, ברידער, שוועס־טער און ליבע משפחות, אין יענעם שטעטעלע אויסגעלעבט.

טייער איז אונדז אלמען געווען אָט יענער געבורט — און שטאַם־אָרט.

אָבער מיטן חורבן פון א דריטל פון אונדזער פאָלק, דורך די פארבלו־טיקטע הענט פון דעם עמלק־היטלער־פאָלק, איז אונדזער שטעטעלע פארטי־ליקט און אויסגעוואָרצלט געוואָרן.

געבליבן איז אונדז נאָר א נאָמען (ד־י־וו־ע־נ־י־ש־אָ־ק), געקריצט אין אָט דעם מצבה־שטיין לזיכרון לדורות.

דער אומקום פון דיוועגישקער יידן אין וואראנאווע

פונעם בוך „חורבן ווילנע", רעדאגירט פון ש. קאטשערגינסקי, ניו־יאָרק 1947.
ארויסגעגעבן פונעם פאראייניקטן ווילנער הילפס־קאָמיטעט אין ניו־יאָרק. ציק"אָ ביכער־פארלאג.

וואראנאווע

לויטן געזעץ פון לידער געביטס־קאָמיסאַר האַנוועג, זענען אין וואָראָנאָווע אריינגעטריבן געוואָרן די יידן, פון די אַרומיקע שטעטלעך דיוועניש־אַק, בעניאַקאָן, גרויס־סעלעטשניק, יאַשון, קאלעלישאָק. צוזאַמען זענען דאַן געווען אין שטעטל 3000 יידן.

דעם 9־טן מאַי 1942 יאָר איז דאָס שטעטל געוואָרן ארומגערינגלט פון אַ דרייפאַכיקער קייט פון ס. ס., פאָליציי און אָרטיקע איינוווינער. דריי טעג זענען מיר געווען אַרומגערינגלט. יידן האָבן אפילו פון שטוב ניט געטאָרט ארויסגיין, ווייל מען האָט כסדר געשאָסן.

פאר די יידן איז שוין געווען קלאָר, וואָס דאָס מיינט. טייל האָבן פרובירט אנטלויפן, אָבער אַ סך זענען אויפן וועג דערשאָסן געוואָרן. געווען

פאַלן, ווען די וואך האָט געגומען ביי די יידן געלט זיי דורכצולאָזן, אָבער ווי נאָר די וואך האָט באקומען געלט, האָבן זיי די צאָלערס דערשאָסן.

דעם 10טן מאי פארנאכט האָבן זיך די יידן אָרגאניזירט צו אנטלויפן. אָבער מעשה שטן (ספעציעל — ש.ק.), איז געקומען אין דעם אָוונט דער שטאבס־לייטער פון לידער געביטס־קאָמיסאריאט ווינצוס, וואָס האָט געמאָלדן דעם יודענראט, אז מארגן וועט פאָרקומען א דאָקומענטן־קאָנטראָל ביי אלע יידן, וועלכע זאָלן אין פולער אָרדענונג ארויסגיין אויפן מארק, ווייל אין ראדון זיינען פאָרגעקומען מיספאַרשטייענישן היינטיקן טאָג מיט די יידן, וואָס האָבן זיך דאָרטן ניט גוט פאַרהאַלטן (זיי האָבן געשטעלט א ווידערשטאנד — ש. ק.).

אויף מאָרגן פארטאָג 5 אזייגער, איז אָנגעפאָרן אין וואראנאווע א שכורע ליטווישע ס. ס. אָפטיילונג און האָט אַלע יידן געטריבן אויפן מאַרק.

אויפן מאַרק האָבן זיך די יידן געדאַרפט אויסלייגן מיט די קעפ צו דער ערד.

אויף די קרייץ־וועגן, וואָס פירן צו לידע, באנוועג און הערמאנישקער געסל, האָט זיך אוועקגעשטעלט האנוועג, ווינצוס מיט נאָך הויכע באַאמטע פון געביטס־קאָמיסאריאט און א פאָרשטייער פון ס. ד. (זיכערהייט־דינסט). א באפעל איז ארויסגעגעבן די יידן, זיי זאָלן ליגן משפחהווייז. נאָכדעם האָט מען אויסגעשטעלט גרופעס און געפירט צו א סאָרטירונג אויפן קרייצוועג.

יעדע משפחה פלעגט צוגעפירט ווערן צו ווינצוסן, וואָס פלעגט דעצידירן וועגן זייער גורל. ווינצוס פלעגט גלייך פרעגן דעם מאַן פון דער משפחה זיין פאַך־קענטעניש און לויט דעם געמאכט דעם אויסקלייב. גרעסערע משפחות פלעגט ער בכלל ניט פרעגן. ער האָט סאָרטירט אויף 3 ריכטונגען:

„גלייך, לינקס און רעכטס.״

„גלייך״ — איז געווען צום מאַסן־קבר ביים רעכטן לידער טראַקט, אַנדערהאַלבן קילאָמעטער פון שטעטל לעבן באלעראָווסקיס וואלד. דאָרטן זענען שוין געווען פארטיק אויסגעגראָבענע גריבער 4 מעטער די טיף, 50 מעטער די לענג, וואָס פויערים האָבן אויסגעגראָבן אין דער צייט, ווען די יידן זענען געווען ארומגערינגלט. די, וואָס זענען געגאנגען אהין, האָבן געדארפט דורכגיין א שפאליער פון פויערים, וועלכע האָבן מיט ווילעס און אייזנס די יידן שווידערלעך געשלאָגן.

„לינקס״ — האָט געהייסן, אז אויב די יידן וואָס זענען פארמשפט אויף „גלייך״, וועלן אָנהויבן לויפן, אָדער שטעלן א ווידערשטאנד, וועלן אויך די יידן פון „לינקס״ דערשאָסן ווערן, ווי ערוביניקעס.

„רעכטס" — דאָרט זענען אָפּגעסאָרטירט געוואָרן די קלענסטע צאָל. קליינע משפחות און אזעלכע ספּעציאַליסטן, אין וועלכע די דייטשן האָבן זיך שטאַרק גענויטיקט.

איך האָב זיך אָנגעגעבן ווי א מולער און בין מיט מיין פרוי און קינד אוועקגעשיקט געוואָרן אויף לינקס, אָפּרייסנדיק אויף גלייך פון מיר מיינע עלטערן און מיין שוועסטער שרה.

נאָך דער סאָרטירונג, האָבן מיר דערהערט א גרויסע שיסעריי און כדי די קולות פון די אומגליקעכע זאָלן זיך ניט דערהערן אין שטעטל, האָבן די דייטשן אוועקגעלאָזן אין גאַנג א מאָטאָר פון א מאַשין, וואָס זיין רויש האָט פאַרהוזשעט די יללות.

די שיסונג איז פאָרגעקומען אזוי: מ'האָט די קרבנות געהייסן אויסטאָן אינגאַנצן נאַקעט. בלויז אלטע האָבן געקענט זיין אין די וועש (די דייטשן האָבן זיך געעקלט, קוקנדיק אויף זיי). די נאַקעטע האָבן אין גרופּעס געדאַרפט אריינגיין אין קבר, זיך אויסלייגן מיטן פּנים אראָפּ, קאָפּ צו פוס און פוס צו קאָפּ און אזוי האָט מען זיי אויסגעשאָסן. אויף דער גרופּע האָט מען געהייסן זיך לייגן א צווייטע, אאז"וו. אזוי זענען דערשאָסן געוואָרן 1800 יידן — מענער, פרויען און קינדער.

די, וועלכע פלעגן זיך אָפּזאָגן צו גיין, פלעגן צו זיי צולויפן שטעטלדיקע איינוווינער מיטווילעס, אריינשטעכן אין לייב פון קרבן און אריינשליידערן אין גרוב. אויך קינדער האָבן זיי אויף די ווילעס ארויפגעשטעקט און געוואָרפן אין גרוב.

די איבערגעבליבענע פון רעכטס און לינקס האָט מען גענוי איבער־געציילט. ס'זענען געווען 840 יידן. מען האָט אונדז אוועקגעפירט אויפן מאַרק־פּלאַץ, אויסגעשטעלט אויף די קני. גמינע־באַאַמטע האָבן דאַן יעדן איינעם פון אונדז פאַרשריבן אין א ליסטע.

אין דער צייט זענען פון מאַסן־קבר געפאָרן זייער א סך פורן מיט די בגדים פון די דערמאָרדעטע. אנדערע פון אונדז האָבן אפילו דערזען די בגדים פון זייערע נאָענטסטע. איך האָב דערקענט דעם קאַפּטל פון מיין טאַטן.

ס'איז געקומען האַנוועג, ווינצוס מיט דער סוויטע. ווינצוס האָט פאַר אונדז געהאַלטן א רעדע:

— איר יידן זייט שולדיק אין אַלע מלחמות און דעריבער מוזט איר פאַרניכטעט ווערן. דאָס יידישע פאָלק איז ווי א שלאַנג, וואָס ווערט פון איר אייגענעם גיפט פאַרסמט ווערן. די איבערגעבליבענע פון אייך בלייבן פאָרלויפיק לעבן און וועלן איבערגעשיקט ווערן אויף ארבעט אין לידע. —

אין אייניקע טעג ארום האָט מען די פארבליבענע אריבערגעשיקט אין לידער געטאָ, ווי זיי זענען אומגעקומען בעת דער ליקווידאציע פון געטאָ, אין אָקטאָבער 1943.

דערציילט פון שאול בן נאָטל קאַפּלאַן
(וואָראַנאָווע). ווילנע, 31־טן אויגוסט, 1944.

די שארית הפליטה פון דיוועניִשאָק ביים דענקמאָל אין וואָראַנאָווע, לזכר די קרבנות פון די נאַצישע רציחות.

ניצולי השואה מדיבנישוק ליד מצבת זכרון לקדושי העיירה שנרצחו בוורונובה.

דער גידם* פון דיוועניִשאָק

מאיר־יוסף איצקאָוויטש

דאָס שטעטל דיוועניִשאָק ווו איך האָב געוווינט (קרייז אָשמיאַנע, ווילנער וואָיעוואָדסטווע) איז געלעגן אויפן וועג ווילנע־מינסק, ווייט פון א באַן־ליניע, ווי אויך פון א שאָסיי. דער אריינפאָר איז געווען דורך א ליים־וועג און דאָס איינציקע קאָמוניקאַציע מיטל — פערד־און־וואָגן.

* איין־האַנטיקער.

אָבער טראָץ דעם ווייטן מרחק פון דער גרויסער שטאָט, האָבן די יידישע איינוווינערס פון שטעטל זיך אויסגעצייכנט מיט א סך מעלות: אָפּגעהיטענע אין פרומקייט, האָרעפּאשניקעס און ליב געהאט מענשטן, באגינען אויפגעשטאנען צו דינען גאָט און געאיילט זיך העלפן א נויטבאדערפּ־טיקן. יידישע אינסטיטוציעס און אנשטאלטן האָבן זיך געפירט אויף א מוסטערהאפטן אופן.

אין דעם דאָזיקן שטעטל און אין זיין ספּעציפישער קולטור איז אויס־געוואקסן יעקב, דער עלטסטער זון פון דער בכבודיקער משפחה שניידער, בארימט מיט אירע מעשים טובים, צדקה און זאָרג פאר אנדערע.

יעקב האָט באקומען א נאציאָנאל־טראדיציאָנעלע דערציונג. איז ניט קיין וואונדער, אז ווי נאָר ר'איז דערגאנגען צום באוווסטזיין, האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין די רייען פון בית"ר און דאָרט געפונען דאָס צו וועלכן ער האָט געשטרעבט — אן אויסדרוק פון זיינע הארץ־פארלאנגען, טרוימען און אידעאלן. דעם בית"ר האָט ער אוועקגעגעבן זיין פרייע צייט, אין דעם לאָקאל און ביי די חברים האָט ער געפונען גייסטיקע באפרידיקונג. די תורה וועלכע ער האָט דערלאַנגט אין בית"ר, האָט ער איבערגעגעבן זיינע דערצוי־גלינגען און צוזאמען מיט זיי געהאָפט זוכה צו זיין צו פארווירקלעכן די וויזיע פון דער מלחמה פאר ווידערבאנייען מלכות ישראל.

גאָר שנעל האָט יעקב זיך אויסגעצייכנט פון זיינע חברים, אוואנסירט אין דער אָנפירונג און צום סוף באשטימט געוואָרן אלס מפקד פון קן — דער לעצטער מפקד אין דעם שטעטל, איידער ס'האָט זיך אויפגעהויבן די האק איבערן יידנטום פון מזרח־אייראָפּע.

ווי דעם ערשטן מפקד פון בית"ר אין דיווענישאָק געדענק איך גוט דעם טרוימערישן בחור, דער שווייגער, אָבער גלייכצייטיק אן ענערגישער, מיט א פעסטן כאראקטער, וועלכער איז אים בייגעשטאנען ווען ס'איז געקומען דער טאָג.

מיטן אויסברוך פון דער דייטשיש־רוסישער מלחמה איז דער גורל פון די יידן אין שטעטל געווען ווי דער גורל פון אלע יידן אין די שטעטלעך — נגישות, פארפאָלגונגען, פייניקונגען, דערנידעריקונגען און שחיטות.

די לעבן־געבליבענע יידן פון די אויסזידלונגען און אקציעס פון די דערבייאיקע שטעטלעך, נאָך דער גרויסער שחיטה וועלכע איז אדורכגעפירט געוואָרן אין מאי 1942, צווישן זיי די שארית הפליטה פון דיווענישאָק — זענען אוועקגעשיקט געוואָרן אין לידער געטאָ.

אין דער פריזירעריי פון געטאָ מיט וועלכער ס'האָט אָנגעפירט גאָרדאָן (א געבוירענער אין וואסילישאָק), געוו. מיטגליד פון „החלוץ" און מורשה

פון קרן קיימת, פלעגן זיך טרעפן די חברים פון די יוגנט־באוועגונגען פון בית״ר, הנוער הציוני, השומר הצעיר און אנדערע. אויף די צוזאמענטרעפן האָט מען ארומגערעדט די געשאפענע לאגע, ארויסגעברענגט מיינונגען, פאַרגעלייגט טעמעס צום באהאנדלען וועגן דער געשיכטע פון אונדזער פאָלק, כדי צו שעפן מוט, דרייסטקייט, גלויבן און זיכערקייט פאר א בעסערער צוקונפט.

איין־און־איינציקער באשלוס איז געפאלן: אין וואלד אריין!

איינער אזא צוזאמענטרעף האָט מיט אלע זיינע פרטים זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון: ס'האָבן זיך געפירט שטורמישע דיסקוסיעס וועגן טערמין צו פארלאָזן דאָס געטאָ. בלויז איינער האָט ניט גענומען קיין וואָרט. ר'איז געזעסן שטיל, געשוויגן, פארזינקען אין מחשבות. קיינער האָט אים ניט ווי באמערקט. איך האָב אים אָבסערווירט. נאָך דער זיצונג בין איך צו אים צוגעגאנגען און געפרעגט:

— יאנקעלע (אזוי האָט מען אים גערופן אין שטעטל), וואָס איז דאָס פאר א מין שווייגן?

ער האָט מיר געענטפערט אין יידיש:

— איר האָט צופיל גערעדט און גאָרנישט געטאָן — און איז אנטשוויגן געוואָרן.

צומאָרגנס אין דער פרי איז מיר באקאנט געוואָרן, אז די זעלבע נאכט האָט ער פארלאָזט דאָס געטאָ און אוועק אין וואלד.

מיט 2 טעג שפעטער איז דערהאלטן געוואָרן א ידיעה, אז פון א דום־דום קויל וועלכע מ'האָט צו אים געשאָסן, איז יעקב שווער פארוואונדעט געוואָרן אין אקסל, אין דובינקער וואלד, אויפן וועג צו די פארטיזאנער. מיט דער הילף פון א פארבינדלער האָט מען אים צוריק געברענגט אין געטאָ. כ'האָב אים באזוכט, געשטאנען ביי זיין בעט און אויך זיין מאמע האָט זיך געפונען מיט אונדז, א וויינענדיקע און כליפענדיקע. ער האָט מיר געזאָגט שטילערהייט:

— מפקד מיינער, דערקלער מיין מאמען, אז אויך טרומפעלדאָר האָט געלעבט מיט איין האנט און ווען ס'איז געווען נייטיק, האָט ער ארויסגעוויזן וואונדערבארן מוט און גבורה, אפילו מיט איין האנט...

דאָס זענען געווען זיינע לעצטע ווערטער וועלכע איך האָב פון אים געהערט, שטייענדיק ביי זיין בעט אין לידער געטאָ.

אין די באדינגונגען פון געטאָ האָט מען אפילו ניט געקענט טראכטן וועגן דערלאנגען די נייטיקע מעדיצינישע הילף. ער ווערט איבערגעפירט אינעם שטאָטישן שפיטאָל, ווו מען האָט אים אמפוטירט די האנט. די

ידיעה אז א שווער פאַרווונדעטער ייד געפינט זיך אין שטאַטישן שפּיטאָל, האָט זיך שנעל דערטראָגן צו דער דייטשער זשאַנדאַרמעריע. גלייך נאָך דער אמפּוטירונג, האָט מען אים גענומען אויף אַן אויספאָרשונג אין דער אָרטי־קער תפיסה. מ׳האָט אים געשטעלט די פראַגן: ווי אַזוי און ווו איז ער פאַרווונדעט געוואָרן? ווער זענען די פאַרבינדלערס, זייערע נעמען, וווינונגען? ווער פירט אָן מיט די פּאַרטיזאַנער?

יעקב איז אָפּגעגאַנגען אין בלוט. אָן באַנדאַזשן אויף די ווונדן, אָן נאַרקאָטיק, האָט ער איבערגעטראָגן די איבערמענטשלעכע פּייניקונגען און קיין שום ענטפער האָט ער זיי ניט געגעבן. די רוצחים האָבן ניט אויפגעהערט צו שטעלן די זעלבע פראַגן, די פּייניקונגען האָבן זיך פאַרשטאַרקט, די ווייטיקן זענען געוואָרן גרעסער, זיין בלוט האָט געטריפט — נאָר יעקב האָט ניט גערעדט. די זשאַנדאַרן איז ניט געלונגען פון אים עפּעס אַרויסצובאַקומען, ווייל יעקב האָט פאַרמאַכט זיינע אויגן אויף אייביק.

וועגן דער משפּחה שניידער, ווו יעקב איז געבאָרן, אויסגעוואַקסן און דערצויגן געוואָרן, געפינען מיר אין דער הקדמה צום ספר „אזנים לתורה״ (בראשית), דערשינען אין ירושלים, תשכ״א וואָס ס׳האָט אַרויסגעגעבן דער הרב הגאון זלמן בן הרב בן־ציון סאָראָצקין, דער רבי פון לוצק:

„איך געדענק צום גוטן דעם קדוש ר׳ בן־ציון שניידער הי״ד, פון די אָנגעזעענסטע פון דער עדה אין דער קהילה דיוועניש־אַק, א ליבהאָבער און קענער פון דער תורה און פון אירע לערנערס. אין די טעג פון אומקום האָט ער געטאָן מיר א חסד און אויסבאַהאַלטן, צוזאַמען מיט נאָך אייניקע רבנים אין זיין הויז, בעת כ׳בין אַנטלאָפן פון די פאַרפאָלגערס פון אונדזער גלויבן און רעליגיע, ווען פּוילן איז אָקופּירט געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי. אין זיין שטוב האָב איך זוכה געווען צו געפינען שוץ און הילף אויף אריבערצוגיין די גרענעץ קיין ליטע. פון איר האָב איך זוכה געווען, מיט גאָטס דערבאַרעמדיקייט, עולה צו זיין אין הייליקן לאַנד און וווינען אין ירושלים״.

דער הרב סאָראָצקין האָט אין צווישנצייט אויסגעהויכט זיין נשמה און די משפּחה שניידער, וועמען ער האָט אויסגעדריקט אַנערקענונג און דאַנקבאַרקייט, איז אויף אַן אכזריותדיקן אופן אומגעבראַכט געוואָרן דורך „פריינדלעכע״ פּויערים אין די טעג פון אומקום, אויסער איין געראַטעוועטן, שמואל (א יונגערער ברודער פון יעקבן), א דערצויגענער אין בית״ר, מיטגליד פון אצ״ל און א פּאַרטריבענער קיין קעניא דורך דער ענגלישער מאַנדאַטאָרן־מאַכט.

דער נאָמען פון יעקבן הי״ד וועט אייביק לויכטן צווישן די נעמען פון די קדושים פון פאָלק און זיינע העלדן.

(פון דער אויסגאבע „פרסומי מוזיאון הלוחמים והפרטיזנים״. באנד 2, נומ׳ 1 (16), תל־אביב, סעפטעמבער 1972).
(ערב ראש־השנה תשל״ג).

א חלום...

מאיר־יוסף איצקאָוויטש

כ'האָב געחלומט א חלום, / ענדלעך איז געקומען דער שלום! / נישטאָ מער קיין פחד, קיין מורא / משיחס צייטן — וגר זאב עם כבש / ווי געשריבן אין דער הייליקער תורה. / א מענטש צו א מענטש איז נישט מער קיין חיה. / דאָס לעבן פול מיט פרייד און גענוס, ממש א מחייה...

האָב איך באקומען חשק, ווי באלד מען קען / מיין געבורט־שטעטעלע דיווענישאָק ווידער צו זען. / מיט טאטעס, מאמעס, שוועסטער און ברי־דער — / צו טרעפן זיך ווידער. / בין איך געפאָרן דורך וועלדער, / געררייזט איבער פעלדער / געשלעפט זיך טאָג־און־נאכט מיטן באן / און געזען פנימער בלויז — פון סטעפאן און איוואן.

געקומען אין ווילנע, ירושלים דליטא, / געשפרייזט איבער גאסן — איינע, א צווייטע, א דריטע. / געזוכט א פריידל, א שיינדל, א פרומע, א איטע, / א כיענע־רייזל, א חייה־שיטע / און געבליבן ביי מיין פארלאנג און ביטע. / ווייל טרעפן א יידן קענסטו נאָר אפשר— — — — איין מאָל אין א שמיטה.

אומזיסט געזוכט כ'האָב אויף דער סטאנציע ביעניאקוני / די פאָטשט־פירערס משה־אהרון און בערעלע־זלמן, / אָבער געזען האָב איך נאָר — א פרצוף פון א פאָני.

אריין געפאָרן אין דיווענישאָק מיין שטעטל, / דאָרט ווו ס'איז געשטאנען מיין וויגעלע און מיין בעטל. / ס'האָט מיך באגעגנט די קודרע, פול מיט וואסער, נישט טרוקן, / די זשאבעס מיט בולטע אויגן טוען אויף מיר קוקן. / זיי ליגן אין דעם בלאָטע־וואסער, / רעכאָטשען פאמעלעך און מיד / קוואַ,

קוואַ, קוואַ — וואָס טוסטו דאָ, רעב ייד ? !... און אַלטע זשאַבע האָט געגעבן א ברום, / ס'איז געוואָרן שאַ־שטיל ארום. / זי האָט געגעבן א זאָג צו אירן א יונג : / „רייד נישט צו פיל, האַלט דיין צונג ! / דעם ייד גיב אָפּ דרך־ארץ און כבוד, / ווייל זיין טאַטע־מאַמע האָבן מיינע עלטערן דאָ, אין קודרע, געכאַוועט"...

פון קודרע געגאַנגען פאַרביי ווילנער גאַס, / די הייזער אַלטע און נייע. / געקוקט נאָר אויפן רעכטן זייט און געציטערט, / די אויגן זאָלן, חלילה, נישט מאַכן א בייט, / ווען דאָס הארץ איז פול מיט ווייטיק און ביטער, / קוקנדיק לינקס, צום שיל־הויף — / פון דעם חורבן כאַפּט ארום א טויטער ציטער...

איך הייב אָן ווייטער גיין — און באַם שוחט'ס הילצערנע שטוב כ'בלייב שטיין. / דערמאָן זיך זכרונות פון קינדערישע יאָרן, / זומער אין פעלד, ווען מ'האָט געשניטן דעם קאָרן, / האָבן מיר זיך פאַרגנבעט אין זיין סאָד, ווו אויף די ביימער / זענען געוואָקסן בארנעטשקעס קליינע און שיינע, / זאַפטיקע, געשמאַקע און זיס / אז דאָס עסן זיי איז קיינמאָל נישט געוואָרן מיאוס. / נאָכן שוחט — עלטשיק דער בלעכער, / און אלי די מאַד — עטוואָס העכער. / אנטקעגן — דאָס פוילישע געוועלב פון שפייז, / ווען כ'גיב זיך א דערמאָן — גיט באַם הארץ א רייס. / ווער איז דען מסוגל אלץ צו געדענקען ? / דעם גרויסן גערודער פון אונדזערע טייערער ברידער ? / דאָס אומגליק אין שטעטל, די גרויסע בראָך, / ווען א דראָט האָט עלטשיקן דעם בלעכער אין אויג געמאַכט א לאָך ?

און איך גיי אלץ ווייטער, לויף. / אָט איז שרה־הינדעס און בן־ציונס הויף. / פון פאַרנט א געשעפט פון אייזן און געוואַנט, / דערנאָך די גרויסע סטאָלאָווע איבערן וואַנט, / וועלכע האָט אָפּט פאַר גויים געדינט ווי א רעסטאָראַן. / אָ, נישט באַמערקט, פאַרגעסן צו כאַפּן א בליק, / אז איך בין פאַרביי די דירה פון פייגעלע און יאַנקל דרוק.

אויף סובאָטניקער גאַס בלייב איך שוין שטיין / ווייל איך קאָן נישט מערער ווייטער גיין. / נישט ווילנדיק האָט מיך געצויגן אהין, / אפשר וועל איך געפונען א זכר פון "ווילביג" און „בין". / איך זוך ביי לייבקע אַלקאַניצקיס רעסטאָראַן / דעם לאָקאַל פון בית"ר. / זוך און זוך — און בלייב שטיין / ווי א טיפּש, א נאַר — איינער אליין. / נישט געבליבן קיין זכר, קיין אָנדענק... / בלויז אין הארצן א ווייטיק, א קרענק.

אויפן מאַרק בלייב איך שטיין שטום / קוק זיך גוט ארום און ארום. / איך זוך דאָס הויז פון משה דעם בלעכער, / איך זוך זיין שבת־קודש מיטן זילבערנעם בעכער. / עס ווילט זיך זען זיין שבת־טיש, / סערווירט מיט די

געשמאקע, געפילטע פיש / און א סך אורחים און סתם געסט. / אָבער נישט מען טרינקט, נישט מען עסט. / נישטאָ קיין קידוש... / נאָר דער איינציקער חידוש / וואָס אויף משה׳ס שטול / זיצט אן איוואַן מיט שמחה פול.

איך זוך ווידער אויפן מארק / די קורצע, שמאָלע לאווע, / איך זוך דאָרט מיין גאָלדענע פאווע — / די חברטעס: שיינקע דעם רב׳ס, ביילקע דעם דזשארס. / איך דריי זיך אהין און אהער, / בלויז אָנקוקן זיי — איז מיין באגער. / איך רעד, רוף זיי, אָבער קיין ענטפער איך הער.

**
*

ווי דערמאָנט, האָב איך געחלומט א חלום, / געזען אינעם טרוים — אָט איז געקומען דער שלום. / בין איך לאנג געשטאנען דאָרט אויף איין אָרט, / געוואַרט אויף א תשובה — ליידער, נישט געהערט קיין וואָרט...

די פארצווייגטע משפחה אָלקאניצקי, אומגעקומען פון די היטלעריסטישע רוצחים. דאָס בילד, פאָטאָגראפירט אין יאָר 1935, האָט צוגעשטעלט דער ניצול־געוואָרענער לייב אָלקאניצקי (דער דריטער פון רעכטס, זיצט) פון רמת־גן.

משפחת אולקניצקי העניפה, שניספתה ע״י הרוצחים ההיטלראיים. התמונה, משנת 1935, נמסרה ע״י ליב אולקניצקי, מניצולי השואה (השלישי מימין, יושב).

3

געשטאלטן

הרב הגאון
ר' יוסף רודניק ז"ל

(„דאָס וואָרט", אָרטאָדאָקסיש וואָכנבלאַט, ווילנע, א' סיון תרצ"ג — 22.5.1933).

פאַריקן פרייטיק איז נאָך א לענגערער און שווערער קראנקייט נפטר געוואָרן אין עלטער פון 58 יאָר דער דעווענישקער רב, הרב הגאון מוה"ר יוסף רודניק ז"ל.

דער נפטר איז געווען איינער פון די אָנגעזעענסטע רבנים אין ווילנער קאנט און א טיכטיקער געזעלשאפטלעכער עסקן. אין אלע רבנישע און סתם אָרטאָדאָקסישע קאָנפערענצן וועלכע זענען פאָרגעקומען אין די לעצטע נאָך־מלחמה יאָרן אין ווילנע, האָט ער גענומען אן ענערגישן, אקטיוון אנטייל און איז אויך געווען פארטראָטן אין א גאנצער ריי פארשידענע אָרטאָדאָקסישע צענטראלע קערפערשאַפ־טן אין אונדזער געגנט.

אלס רב איז ער געווען זייער טייער און באליבט ביי דער גאנצער באפעלקע־רונג, אָן אונטערשייד פון ריכטונג און איבערצייגונג. ער איז באמת געווען פאר זיין עדה ווי א טרייער פאָטער, אינטערע־סירנדיק זיך מיט יעדן איינעם און זאָרגנ־דיק וועגן די נויטן און באדערפענישן פון יעדן יחיד, אָן אויסנאַם. ער איז אויך געווען זייער באליבט אין אלע קהילות פון גאנצן אומגעגנט, וועלכע האָבן אויך געגאָסן פון זיין טעטיקייט און גוטסקייט.

אין זיין לוויה, האָבן אויסער דער גאנצער שטאָט, אויך אנטייל גענומען גרויסע מאסן פון די ארומיקע שטעטלעך: פון בעליצע, ווו ר'איז פריער געווען רב, זענען געקומען צו פאָרן אלע בעלי־הבתים מיט זייער איצטיקן רב, הרב ר' שבתאי פיין שליט"א בראש. אויך פון דער נאָענטסטער ביניאקאָן, ווו דער נפטר האָט לאנג איינגעריכטעט א מקווה, זענען גע־קומען פיל בעלי־הבתים צו דער לוויה.

עס האָבן זיך אויך באטייליקט אלע רב־נים פון אומגעגנט, ווי: הרב ראבינאָ־וויטש פון לידע, הרב ראָזאָווסקי פון איישישאָק, הרב פערלמאַן פון איוויע, הרב שמואלזאָן פון אָשמיאַנע,ביידע רבנים פון וואָראָנאָווע, הרב סאכאראָוו פון טראַב, הרב חדש פון אָלשאַן, דער משגיח פון ישיבת ראדון הרב ר' אליעזר קאפלאַן, דער אָשמיאַנער מגיד הרב ר' יהודה לייב פארפעל און אנדערע.

אין נאָמען פון ועד הישיבות, פאר וועלכע דער נפטר איז געווען אן איבער־געגעבענער עסקן, האָט אנטייל גענומען אין דער לוויה הרב ר' יוסף שוב נ"י.

עס האָבן אים מספיד געווען די אלע אויבנדערמאָנטע רבנים, ווי אויך זיין זון ר' אברהם רודניק. אין רירנדיקע ווערטער האָבן זיי געשילדערט די גרויס פון דער אבידה, זיין גדלות, מידות און מעשים טובים.

אלס ממלא מקום פון נפטר, איז בהסכם כל העיר, נתמנה געוואָרן זיין שטיף־זון ר' אהרון טייץ נ"י.

מיט דער פטירה פון דיוועניטקער רב האָט אונדזער געגנט פארלאָרן איינעם פון אירע בעסטע און איידלסטע רבנישע פערזענלעכקייטן. זיין אָפוועזנהייט וועט זיך ווייטיקלעך פילן ביי די אלע וואָס זענען געקומען מיט אים אין בארירונג.

חבל על דאבדין. תנצב"ה.

נ.

באראן אהרן-לייב

געבוירן אין יאָר 1886 אין קאלעלישאָק (א דאָרף נעבן דיוועניטאָק). זיינע ערשטע לידער געדרוקט אין א. רייזענס דאָס „יוד. וואָרט" 1904, דאן אין „וועקער" — „פאָלקסצייטונג". 1906 אויסגעוואנ־דערט קיין אמעריקע, ווו אחוץ לירישע לידער אין „פאָרווערטס" און „צוקונפט",

געשריבן אויך הומאָריסטישע לידער אונ־טערן פסעוודאָנים דער ליטווישער באראָן. אן אויסוואל פון זיינע לידער אין בוכפאָרם „ליבע און בענקשאפט“ (ארויסגעגעבן פון ה. שייפער, ז״ז 32), איז דערשינען אין ניו־יאָרק, 1910. שפעטער זיך אינגאנצן צוריקגעצויגן פון דער ליטעראטור.

ש. ניגער, „פריינד“ 1910; י. ס. „פארשפרעכענדע פראָבען“, זמ״ב „ליטעראטור“ I; „דאָס נייע לע־בען“ 1910 V; „דער שטראהל“ 1910, 13; באסין, אנטאָלאָגיע, II.

ר׳ משה בן-ציון חאסמאן ז״ל

(דער ערשטער חלוץ פון דיווענישאָק וואָס האָט 3 יאָר צייט געוואנדערט צופוס קיין ארץ־ישראל)

ר׳ משה קאָוואל האָב איך געקענט פון מיינע פריסטע קינדער־יאָרן. דאָס זענען געווען די ערשטע טעג פון תל־אביב. אין צענטער איז געשטאנען די ווייסע געביידע פון דער גימנאזיע, ווי דער מישכן אין מדבר, און ארום דעם בנין — ווייניק קליינע הייזקעס, הינטער וועלכע עס האָט זיך געצויגן א ים פון זאמד. ווייט פון די הייזער, אויפן זאמד, האָט זיך אָנגעזען א שווארצער פונקט. דאָס איז געווען די שמידעריי פון ר׳ משה, פון וועלכער עס האָבן זיך געטראָגן די שטארקע קלעפ פונעם האמער אויף דער קאָוואדלע.

דאָס איז געווען די איינציקע קוזניע אין דער קליינער תל־אביב און ר׳ משה האָט דעריבער געהאט פולע הענט מיט ארבעט. באלוסטראדעס און אָנהאלטן אויף טעראסן, באלקאָנען און טרעפ, ווי אויך פארצאמונגען און טויערן, זענען געמאכט געוואָרן פון אייזן — און ר׳ משה איז עס געווען זייער באשאפער.

א פלינקער אין דער ארבעט, א קרעפ־טיקער. די וואָס האָבן אים געזען אויסער דער קוזניע דערציילן, אז תמיד האָט ער זיך געאיילט, אפילו ניט געהאט קיין צייט רויק אָפצועסן זיינע מאָלצייטן. א גאנץ ברייטל האָט ער אויפגעגעסן ביי יעדער מאָלצייט, פון אָנהייב ביזן סוף און אין די הייסע טעג, ווען ער איז געשטאנען ביים פלאם־פייער און געק־לאפט אינעם צעגליטן אייזן, האָט ער אויסגעטרונקען א טוץ פלעשער גאזאָז.

אינמיטן דער ארבעט פלעגט ער מיט אונדז, קינדער, כאפן א שמועס. ער האָט זייער ליב געהאט קינדער. אויך ער איז געווען א טאַטע פון קינדער, אָבער ניט געהאט זיי מיט זיך אין ארץ־ישראל. ער איז געקומען קיין ארץ־ישראל איינער אליין, געלעבט אן איינזאמען לעבן, אפילו ניט אויפגעשטעלט זיך דאָ א היים, אונדז האָט ער דערציילט, אז ער האָט געלאָזן אין דער אלטער היים צוויי קליינע טעכ־טערלעך און ער גרייט זיך צו ברענגען זיי קיין ארץ־ישראל, אז עס וועט קומען די צייט. דערווייל איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה, וועלכע האָט א סוף געמאכט צו אלע חלומות און האָפענונגען.

מיטן אריינטריט פון די טערקן אין קריג, האָבן די רוסישע בירגער באדארפט פארלאָזן ארץ־ישראל, אויב זיי האָבן ניט

אַנגענומען די טערקישע בירגערשאַפט.
ר׳ משה, ווי צענדליקער טויזנטער אנדערע
יידן, האָבן ניט פארלאָזט דאָס לאנד,
נאָר באַזאמען מיט א קליינער מינדער־
הייט, געוואָרן טערקישע בירגער און געב־
ליבן אין לאנד, זייענדיק אויסגעשטעלט
אויף אלע מלחמה־געפארן, ווי הונגער,
קראנקייטן, נע־ונד, גירושים און פארש־
קלאפונג צו א צעקראָכענער מאכט.

*

ר׳ משה האָט עולה געווען קיין ארץ־
ישראל, כדי אנטקעגנגיין דעם מלך המ־
שיח. ער האָט געגלויבט באמונה שלימה,
אז אינגיכן קומט משיח און דאָס ערשטע
לאנד זיינס וועט זיין ארץ־ישראל. מיט
וועמען ער האָט זיך געטראָפן, איז די
טעמע פונעם געשפרעך געווען דאָס נאָענ־
טסטע קומען פון משיחן. ער האָט געטראָגן
מיט זיך די אגדות און מדרשים וועלכע
דערציילן וועגן משיחן. זיין טענה איז
געווען, אז דער טערקישער גלות („גלות
ישמעאל״) אין דער לעצטער און אז נאָך
אים וועט קומען די גאולה.

איך דערמאָן זיך א שמועס וועלכן ער
האָט מיט אונדז, קינדער, געפירט בעת
דער ארבעט. ער האָט דערציילט:

— היינט בין איך געווען ביים הער
בלאָשטיין וואָס בויט אויף דער לילענ־
בלום־גאַס צוויי 2־שטאָקיקע הייזער. ער
נייטיקט זיך אין אן אייזערנער פארצאַ־
מונג ארום די טרעפ. כ׳האָב אים געזאָגט
וויפל עס דארף קאָסטן. ‚אָבער מאַך עס
גוט׳ — זאָגט ער מיר. ער האָט צונויפגע־
ביילט זיין פויסט און מיט איר געפאָכעט
אין דער לופט: ‚עס זאָל שטיין פעסט,
אויף אייביק!׳...

— און וואָס האָט איר געענטפערט? —
איז געווען מיין פראגע.

— דער מלך המשיח וועט קומען פריער
— האָב איך אים געענטפערט.

ר׳ משה איז געווען פון נידעריקן וווקס,
מיט א געדיכטער, שווארצער באָרד, א
פעסט געבויטער, מיט שטארקע מוסקולן.
אונדז, קינדער, האָט ער געלאָזט טאפן
זיינע מוסקולן — און מיר זענען פון
זיי שטארק נתפעל געוואָרן. מיר האָבן
געזען ווי ער בייגט מיט זיינע הענט
דיקע אייזן־שטאבעס און מיט גרויס נייגיר
האָבן מיר זיך צוגעהערט צו זיינע דער־
ציילונגען ווי אזוי ער האָט זיך געשלאָגן
אָדער געראַנגלט מיט אנדערע מענער.
לויט אונדזערע באגריפן, איז ער געווען
דער אמתער גיבור און מיר האָבן פאר
אים געהאט בלויז שטוינונג און פארערונג.

אז די טערקן זענען צוגעשטאנען צום
קריג אויפן זייט פון די דייטשן, האָט ר׳
משה זיך באדארפט מאָביליזירן אין דער
טערקישער ארמיי און דינען דעם סולטאן.
אָבער דאָס האָט ער ניט געוואָלט. „ער
וועט עס ניט דערלעבן, דער טערק, אז
איך זאָל דינען אין זיין מיליטער״ —
האָט ער געזאָגט און טאקע זיך אויסבא־
האלטן און ארויסגעדרייט ווי נאָר ס׳האָט
זיך געלאָזט.

אינעם בונד צווישן טערקיי און דייטש־
לאנד, האָט ער געזען די שותפות צווישן
אדום און ישמעאלן — א בפירושער צייכן,
ווי עס ווערט געברענגט אינעם מדרש
הגאולה, אז עס דערנענטערט זיך די
גאולה. און דאָרט ווו יידן זענען זיך
צונויפגעקומען און פארזאָרגטע באהאנ־
דלט די געשאפענע לאגע, האָט זיך באווי־
זן ר׳ משה מיט א סך פרייד, אפילו גענו־
מען טאנצן און זינגען „כלה שור וחותנו״.

די לאגע איז אָבער געוואָרן אלץ ערגער
און ערגער. נאָך דער פרשה נילי און
דעם טויט פון שרה אהרונסון ז״ל, האָט
די טערקישע מאכט אין ארץ־ישראל גע־
נומען זיך יאָגן נאָך שפּיאָנען — און
ר׳ משה איז אריינגעפאלן. מ׳האָט אים
אוועקגעשטעלט אין איין ריי מיט נאָך

צענדליקער דעזערטירן פון דער ארמיי און צופוס האָט מען זיי געטריבן קיין דמשק און דאָרט זיי פארשפארט אין תפיסה, אונטער דער באשולדיקונג פון שפיאָנאזש לטובת דעם שונא.

איך ווייס ניט גענוי וויפל צייט זיי זענען געזעסן אין תפיסה, נאָר ס'איז פאַריבער בערך א יאָר נאָך דעם ווי מ'האָט אים געכאפט און איך בין געשטאנען אינעם איילבירטן גאָרטן אין זכרון־יעקב און כ'הער ווי עמעץ רופט מיך ביים נאָמען. דאָס איז געווען ר' משה — א צעבראָכענער און מידער, אין א טרויע־ריקן צושטאנד.

כ'האָב אים ניט געפרעגט צי ר'איז אנטלאָפן פון תפיסה — און וואָס איז געווען וויכטיק? כ'האָב פאר זיך דערזען א מאן מיט אן אָנגעשוואָלן פנים ווי פון א קראנקן. ער האָט מיר דערציילט, אז מער ווי א העלפט מענטשן וואָס מ'האָט זיי געטריבן קיין דמשק, זענען געשטאָרבן. מיט אים איז געשען א נס וואָס ר'איז געבליבן צווישן די לעבעדיקע. דעם וועג צוריק פון דמשק האָט ער אויך אדורכ־געמאכט צופוס.

דאָס איז געשען עטלעכע טעג פארן אריינמארש פון די ענגלענדער קיין ארץ־ישראל. איך האָב פרובירט אים דערמו־טיקן. „טאפ אָן מיין מוסקול" — האָט ער געזאָגט און אויסגעצויגן צו מיר זיין אָרעם. ווען כ'האָב דערפילט זיין פארלאנג, רופט ער זיך אָן: „זעסט, איצט איז עס א שמאטע"... און שווער אָפּגעזיפצט. ניט זיין פארלוירענעם געזונט האָט ער באַ־דויערט, נאָר דעם אוועקגעקומענעם כוח זיינעם.

*

וועמענס אמונה איז גרעסער — פונעם שטארקן, צי פונעם שוואכן? איך מיין, אז פונעם שוואכן. ווייל אויסער גלויבן, קאָן ער זיך שוין ניט שטיצן מער אויף די אייגענע כוחות. דאָס זעלבע האָט פאסירט מיט ר' משהן. נאָך דעם ווי ר'איז ארויס פון תפיסה אין דמשק, האָט ער זיך ניט מער אומגעקערט צו זיין פעסטקייט. אמת, ער האָט צוריק אויפגעשטעלט זיין קוז־ניע, געקויפט נייע ארבעט־כלים — אָבער יענע טעג פון גבורה פון ר' משה בן־ציון האסמאן, וועמען מ'האָט גערופן משה דער שמיד — האָבן זיך שוין ניט אומגע־קערט.

מיט יאָרן שפעטער האָבן איך אים געטראָפן אין די ירושלימער געסלעך, אָנגעטאָן אין א לאנגער קאַפּאָטע און זייער לאנגע פיאות. ער האָט שוין ניט געארבעט, נאָר זיין פרומקייט האָט זיך פילפאך פארשטארקט. „מען דארף תשובה טאָן און ברענגען משיחן" — האָט ער מיר געזאָגט.

די ענגלענדער האָט ער ניט ליב געהאַט, אָבער די אמונה אין משיחן קיינמאָל ניט פארלוירן. ר'איז געווען זיכער, אז יעדן טאָג דארף ער אָנקומען און טאַקע אויף אים געוואַרט...

זיין לעצטער שריט איז געווען דאָס קויפן א פלאַץ אויף א הויך אָרט אין בני־ברק, ניט ווייט פונעם הויפט־שאָסיי קיין פתח־תקוה, ווו ר'האָט אויפגעשטעלט א הייזקע. דערנאָך האָט ער דאָס הויז און דעם פלאַץ אוועקגעגעבן אן אנש־טאַלט, וועלכער האָט אים געהאַלטן ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבן.

מיטן טויט פון ר' משהן איז אוועק אין דער אייביקייט איינער פון יענע טייערע יידן־חלוצים וואָס זענען געגאנגען פאָרויס, פאר דער מחנה; יידן וואָס האָבן געהאַט א משיח און געהאַט א נצח און א דאנק זייער אמונה, טריישאפט און קרבנות־גרייטקייט, איז אנטשטאנען דער גרויסער אויפטו וואָס טראָגט דעם שטאָלצן נאָמען מדינת ישראל.

כבוד דעם אָנדענק פון ר' משהן!

קריזאָווסקי אהרון יעקב ז״ל

געבוירן אין דעווענישקי, דעם 20סטן מאי 1891. אלס אווטאָדידאקט זיך אויס־געלערנט יידיש. צו 12 יאָר אָנגעהויבן שרייבן לידער. זינט 1908 פארעפנטלעכט לידער און דערציילונגען אין די אויסגאבן פון ווילנע און ווארשע. אין יאָר 1913 אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע, ווו זיך באטייליקט אין פארשידענע צייטונגען און זשורנאלן. אין בוכפאָרם ארויסגעגעבן א לידער־זאמלונג א.נ. „מיינע הארציקע געזאנגען" און נאָך ביכער לידער.

(לויטן לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראטור, פון אברהם רייזין).

מיר ברענגען דאָ 2 לידער פון פאר־שטאָרבענעם דיכטער, וואָס באווייזן זיין צוגעבונדענקייט צו דיווענישאָק.

2 לידער פון אהרון יעקב קריזאָווסקי

###ביים בריק פון שטעטל דיווענישאָק

אין סטאַוו־רעפלעקט, מיט הימל, וואַלד און — וועלט אַרום,
שטייט קאָפּ־אַראָפּ, מיט פּראַלניק, רויטע קני, די וועשן.
דאָס וואַסער ברענט — און ברענט — קאָן ס׳וואַסער ניט פאַרלעשן!
ניט ס׳קוקט זיך אום צי זון קוקט גלייכגילטיק, צי קרום.

ווייך, קעציש, לאשטשעט זיך דער הימל אונטערן בריק,
און שיפט מיט שיפן גאָלד, בורשטין, אין גרין — צערינען,
לויפט זיך געפינען ביים „אַן זין", וואָס פרעגט דעם זינען:
וואָס פּראַלניק פּראַלט צום וואַלד? וואָס וואַלד פּראַלט־אָפּ צוריק?

און שוואַלבן קעמען, פליגלען, אויף־און־אָפּ דעם וואַסער,
און נאָשן פלינקע נאָשער־שפינען, פליגן־האָסער,
וואָס נאָשן חן־גריבלעך, וואָס ס׳קושט דעם טייך דער ווינט, —
די זון גייט־אויס אין רויט, דער הימל בלייכט זיך בלאַסער.

ס׳גייט־אויף מיט אתרוג־אַראָמאַט, מיט בלוט־צעצינד, —
פון זון־לאַנד, נאָנט, אין בלוט, צעבליט דער טאַמאַרינד — — —

„צוריק א היים״...

פון אלוועלט טייכן ווערבעס — הארף געהאנג־געזאנגען,
מיט מענדעליס קלאטשע — לידער־בויד — מיט קרומען פישקע,
פון זיידנס מיל, ביים ווערבעס טייכגאנג „דעוועניסקי״
פראכט שטעטל, טייך, פון אונטער בארגקוואל פעלז־אַפהאנגען.

צו יהודהס וונדן־בערג, געוויין־יאַר צוואנציק־הונדערט,
פון מאמעס שויס, דיך מאמע־לאנד, ארומגענומען;
„פארגעס איך דיך — זאָל צו־וואקסן מיין צונג צום גומען,
פרעמד־וועלט — סאנקט־וויטוס־טאנץ״ צעזייט —
פארשפארט־צעזונדערט.

מיט ארץ־ישראל־ערד צו דיר — דורך דר׳ערד געקייקל,
פון קרייצס „מחילה״־אַנשטעל באק — דורך בלוט־בילבולים,
פון „קוילען גאַט״ ביז פונט־פלייש הארץ — דורך סקליעפ — געהיים...

דורך נביאס רוף, צום טאנץ פון נביאהס האָפנונג־פייקל,
אויפן קארג פון בארג — דורך בראנדמארק־קרעץ־און קרייץ־זילזולים,
פון „פליישטאָפ״ „שמעלצטאָפ״ קנעכטשאפט־גענג, דורך פלאם —
א היים...

**(פונעם בוך „סאָנעטן״, דערשינען אין ניו־יאָרק,
תשי״ג — 5713).**

דער דיכטער אהרון קריזאָווסקי

מיין פעטער, דער דיכטער אהרון קריזאָווסקי, איז געווען דאָס דריטע קינד אין דער משפחה פון מיין זיידן קלמן שעפסל דער מלמד. דאָס פינפטע קינד איז געווען מיין פאָטער הירשל.

אהרון האָט שוין אין די קינדער־יאָרן זיך אויסגעצייכנט אלס גוטער שילער און ארויסגעוויזן טאלאנט צו דיכטונג. די אָרעמקייט אין שטוב איז אָבער געווען זייער גרויס און דער פאָטער האָט ניט געלייגט קיין אכט אויף זיינע דיכטערישע פעיקייטן. אויך די ספעציפישע, קליינשטעטלשע אטמאָספער אין דיוועניִשאָק האָט ניט מיטגעהאָלפן צו אנטוויקלען זיין טאלאנט. ווען ער פלעגט פאָרלייענען פאר די מיידלעך זיינע לידער, האָבן זיי פון אים געלאכט: „קוקט אָן דעם בחור, ער רעדט נאָר וועגן די זון און לבנה, און כסדר מיט גראמען״. די יוגנט האָט אים ניט פארשטאנען, דער פאָטער האָט זיך ניט וויסן געמאכט פון זיינע פעיקייטן און נייגונגען און אים געשיקט לערנען שניידעריי אין ווילנע.

מיט דער צייט האָט אהרון זיך באקאנט מיט א סולעצניקער מיידל און זיך אין איר פארליבט. אוועק פאָרנדיק קיין אמעריקע, האָט ער איר צוגעזאָגט אריבער צו נעמען. ער האָט געהאלטן וואָרט און זי

אראָפּגעבראכט קיין אמעריקע. אבער ווען זי איז געקומען קיין ניו־יאָרק, האָט זי אים פאַרלאָזט און חתונה געהאט מיט אן אנדערן.

אין אמעריקע האָט מיין פעטער אהרון זיך פאַרנומען מיט שניידעריי און אין די פרייע צייט — געשריבן לידער. ער האָט ארויסגעגעבן עטלעכע ביכער. אין זיין ערשטן בוך „מיינע הארציקע געזאַנ־גען", ווידמעט ער פיל לידער זיין געבורט־שטעטל דיווענישאַק; ער שילדערט די יוגנט אין שטעטל, אין „פעליקס שייער", ווו עס פלעגן פאַרקומען די פאַרשטע־לונגען. ער ווידמעט אויך לידער זיין געוועזענער געליבטע פון סאָלעצניק.

אין אמעריקע האָט ער לאַנגע יאָרן געלעבט אליין. אין יאָר 1937 האָט ער זיך פאַרבונדן מיט א פרוי, א יינגערע פון אים. זי האָט ביי אים אלץ צוגענומען און פאַרלאָזט. דאָס האָט אים צעבראָכן, ער איז געוואָרן קראנק, דורכגעמאכט עטלעכע אָפּעראציעס און געשטאָרבן אין ניו־יאָרק.

די פאַרבינדונג מיט אים איז געווען א שוואכע. פיל צייט האָט ער ניט געש־ריבן צום פאָטער. נאָר ווען עס פלעגט זיך ביי אים „צעשפּילן די מוזע", איז אָנגעקומען א בריוו פון 20 זייטן...

אלע זיינע יאָרן איז ער געווען לינק געשטימט, נאָר אין די לעצטע יאָרן האָבן זיך ביי אים געשטאַרקט די נאַציאָנאַלע געפילן און ער האָט זיך געקליבן צו פאָרן קיין ישראל.

מיין פעטער איז געבוירן געוואָרן אָן מזל. ער האָט שווער געאַרבעט אויף דעם שטיקל ברויט. אויך אויפן ליטעראַ־רישן געביט, האָט ער ניט געהאט קיין מזל, זיינע ווערק האָבן ניט געמאכט קיין שטאַרקן רושם און ניט פאַרנומען דאָס געהעריקע אָרט אין דער יידישער דיכטונג.

אלע זיינע ביכער האָט ער ארויסגע־געבן אויף זיין אייגענעם חשבון, אליין זיי פאַרשפּרייט אין אמעריקע און אין אנדערע לענדער.

מנוחה פייקאָווא (קריזאָווסקי)

אונדזער דיכטער א. י. קריזאָווסקי

ביים לעבן פון א. י. קריזאָווסקי, זענען דערשינען אין ניו־יאָרק פיר זיינע ביכער לידער: „מיינע הארציקע געזאַנגען" (1919); „בלוט וויין" (1933); „דאָס טעגלעכע ברויט" (1946) און „סאָנעטן" (1953).

אויסער דעם, שרייבט דער דיכטער אין פאָרוואָרט צום בוך „סאָנעטן" אז עס זענען גרייט צום דרוק נאָך 2 בענד סאָנעטן, אויסער נאָך פינף בענד באלאדן, עסייען און לידער. ווארשיינלעך, אז אין עזבון פון דיכטער געפינען זיך נאָך ווערק, וואָס ווארטן אויף ארויסצוגעבן.

פאר אלעמען וויל איך אויסוואָרצלען דעם גרייז אין רייזנס „לעקסיקאָן", וואו עס ווערט געשריבן, אז א. י. קריזאָווסקי איז געבוירן אין וואָראָנאָווע. דער דיכ־טער איז א געבאָרענער אין דיווענישאָק. דאָרט האָט ער באקומען זיין בילדונג און דערציונג, דאָרט האָבן געלעבט זיינע עלטערן און זיידעס מדורי־דורות.

אלע ווערק זיינע זענען פול מיט ביאָ־גראפישע פּרטים וועגן זיין משפּחה, די יידן און ניט־יידן, דער טייך, „פעליקס שייער", דער וואלד, די שריפה, דאָס שטעטל, וואָס גיבן אונדז א קלאָר בילד, מיט וועלכע שטאַרקע פעדים דער דיכטער איז געווען געבונדן מיט זיין היים־שטעטל. וואָראָנאָווע ווערט קיין איין מאָל ניט דערמאָנט אין זיינע ביכער.

שוין ווי א יינגל, פלעגט ער זיך ארומ־טראָגן מיט צעטלען פאַרשריבענע לידער און זיי פאָרלייענען פאר חברים. די יוגנט

האָט זיך באַצויגן מיט ביטול צום „גראַמען־שרייבער” און פון אים חוזק געמאַכט. ער האָט ניט געלייגט קיין אכט אויף די אָפּלאַכערס און פאַרגעזעצט זיין וועג.

ער פארלאָזט זיין אָרעם הויז אין שטעטל אין די יוגנט־יאָרן און פאָרט זוכן גליק אין ווילנע, ווו ער נעמט זיך לערנען שניידעריי. פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה פאָרט ער אוועק קיין אמעריקע, ווו ער האָט געלעבט אלע זיינע יאָרן. אויך אין אמעריקע האָט ער זיך אויסגעהאלטן פון שניידעריי און אין די פרייע שעה׳ן געשריבן לידער.

אין יאָר 1919 גיט ער ארויס די ערשטע לידער־זאמלונג, אין וועלכע עס קומען צום אויסדרוק אייניקע ביאָגראפישע מאָטיוון, ווי דאָס בענטשן חנוכה־ליכטלעך פון אלטן זיידן. אין א צווייטן ליד באשרייבט דער דיכטער זיין מאמען, ווי זי צינדט אָן די שבת־ליכט און א טרער ציטערט אויף איר בלאסן געזיכט.

אין יאָר 1908 איז אין דיווענישאָק אויסגעבראָכן א גרויסע שריפה, וואָס האָט פארברענט דאָס גאנצע שטעטל, און מאַטעריעל און מאָראליש צעבראָכן די איינוווינער. אין שארפע שטריכן שטעלט פאָר דער דיכטער די שריפה, ווי דאָס גאנצע שטעטל שטייט אין חורבות, די מענטשן דרייען זיך ארום פארצווייפלט צווישן די שטארצנדיקע קוימענס און באוויינען דעם אומגליק. ר׳ לייב באלבירישקער איז פון גרויס צער משוגע געוואָרן, זיין פרוי האָט זיך אויפגעהאָנגען. די שיל מיט צען ספרי־תורות זענען פארברענט געוואָרן, אויך פעליקס שייער.

אין צווייטן בוך, „בלוט וויין”, דערשינען אין יאָר 1933, קומען ניט צום אויסדרוק קיין ביאָגראפישע מאָטיוון. אין אמעריקע הערשט דאן א גרויסער קריזיס. סאָציאלע לאָזונגען דרינגען אריין צווישן די יידישע ארבעטער־מאסן. דער בירגער־קריג אין שפאניע און די אלגעמיינע לאגע, ווירקן שטארק אויף דעם לינק־געשטימטן דיכטער — און דאָס בוך טראָגט א סאָציאַלן כאראקטער.

די צווייטע וועלט־קריג און די גרויסע טראגעדיע וואָס האָט געטראָפן אונדזער פאָלק פון די היטלעריסטישע רוצחים, האָט געבראכט אן איבערקערעניש אינעם ארט דענקען פון דיכטער. עס דערוועקן זיך ביי אים געפילן פון בענקשאפט נאָך דער פארלאָרענער משפחה און דעם אומגעקומענעם שטעטל.

אין זיין דריטן בוך, „דאס טעגלעכע ברויט”, דערשינען אין יאָר 1946, געפינען מיר א סך לידער געווידמעט דער משפחה, דעם שטעטל, ווי אויך שילדערונגען פון דער שיינער נאטור ארום דיוועשניאָק.

אין זיין ליד „מיין יחוס מאָנט די קרוין”, באשרייבט ער זיינע אָרעמע קינדער־יאָרן: זיין פאָטער קלמן שעפסל דער מלמד איז געווען א מטופל מיט דרייצן קינדער. ער אליין, דער דיכטער, האָט צו פיר יאָר געמוזט זיין א בייזיצער ביי קינדער, כדי צו פארדינען א שטיקל ברויט. ער האָט אויך געמוזט גיין קלויבן ביינער וועלכע האָבן זיך געוואלגערט אויף די פעלדער און וועלדער, כדי זיי פארקויפן ר׳ לייב דעם קרעמער, וואָס האָט פאר זיי געצאָלט „א שלל מיט געלט” — א הערינגל מיט א ביסל ליאַק (די ליאַק איז געווען ניט ווייניקער וויכטיק ווי דער הערינגל, וועלכער האָט בשום אופן ניט געקלעקט פאר דרייצן מיילער, דאקעגן אינעם ליאק האָט מען געטונקען די קארטאָפל און זיי געשלונגען מיט הנאה)...

די עלנט און נויט אין שטוב האָבן באווירקט די פּאָליטישע אנשויונגען פון די קינדער. זיי אלע זענען געווען לינק געשטימט, אקטיוו זיך באטייליקט אין

רעוואָלוציאָנערע אָרגאַניזאַציעס וואָס האָבן געקעמפט קעגן צאַר. זיין עלטערער ברודער ווערט פאַרשיקט אין א לאַגער, זיין שוועסטער ווערט אַרעסטירט פאַר נעמען אנטייל אין א פאַרבאָטענע 1־מאַי דעמאָנסטראַציע און לויט די דעמאָלס־דיקע געזעצן אין צאַרישן רוסלאַנד, באַ־קומט זי דרייסיק שמיץ אין הויף פון דער טורמע.

זיין פאָטער איז געווען א דרדקי־מלמד, אָבער נישט קיין שטרענגער פרומאַק. ער פלעגט לייענען די „הצפירה" און פרי אויסגיין שמונה־עשרה. אין בית־המדרש פלעגט ער זיך באַוואָפענען מיט אותיות און פסוקים, כדי דערוויזן דעם רב, אַז „אָט־אָט, משיח מוז קומען". קלמן שעפּסל איז געווען א תלמיד־חכם, און ווי עס דריקט זיך אויס דער דיכטער — „מיט תורה אויסגעווייקט".

די מאָטיוון פון חורבן און אומקום ווערן אַרויסגעברענגט אין דעם ערשטן קאַפּיטל פון דעם בוך „דאָס טעגלעכע ברויט" און פאַרנעמען 25 זייטן. די ער־שטע ליד הייסט „נחמו נחמו עמי". דער דמיון פון דיכטער טראָגט זיך אַריבער קיין אייראָפּע, ווו עס קייקלען זיך ווי שלאַנגען די פייער־קללות פון גאָט, און די קייטן־רעדער פון די טאַנקען קייקלען זיך איבער שטעט און שטעטלעך. וואַרשע ברענט — און די געטאָ־ווענט פאַלן איין.

דער דיכטער גיסט אויס זיין צאָרן אויף דער וועלט, וואָס האָט אונדז פאַר'הפקר'ט און געוואָרפן אין די נעגל פון דער נאַצי־חיה. די וועלט קוקט און שווייגט, אונזער בלוט גיסט זיך ווי וואַסער, בעת דאָס וועלט־געוויסן כאַפּט א דרימל...

הגם דער דיכטער זיצט אין ניו־יאָרק, איז ער מיט זיין נשמה און וועזן מיט די ברידער אינעם היים־שטעטל — און גייס־טיק שפּאַנט ער מיט זיי דעם לעצטן וועג, צום אומקום: „איך גיי מיט אייך, מיט אייערע פרויען און קינדער / באַרג אַרויף אין שטעטל, מיט רידלען צו גראָבן די גריבער...

די שרעקלעכע טראַגעדיע האָט ביי אים אויפגעוועקט דעם נאַציאָנאַלן פונק — און ער שרייבט אָן דאָס ליד „פאָרויס מיט ספר־תורות": „פאָרויס מיט אונדזער באַרימטן לייכט־שווער געווער / אָן מורא, אין האַנט דעם תלית / און אין אויג א טרער".

אַזוי ווי די שואה און אומקום־מאָטיוון הויבט אָן דער דיכטער מיטן ליד „נחמו נחמו עמי", אַזוי פאַרענדיקט ער די מאָ־טיוון מיט צוויי לידער־עלעגיעס: „מיין פאָלק" און „איך קום צו דיר, מיין פאָלק" — א צוזאַמענגוס פון וואַרעמע, נאַציאָ־נאַלע מאָטיוון. „מיין קליין־גרויס פאָלק, מיט דיין תורה־סיני־ליכט, וועסטו די וועלט באַשיינען, און איך קער זיך אום צו דיר מיט מיין גאַנצן וועזן, אין פולן נביא־ליכט"...

דעם דיכטערס אַנשויאונגען האָבן נאָך דעם אומקום פון אייראָפּעאישן יידנטום ראַדיקאַל זיך געביטן. ער האָט זיך געק־ליבן צו פאָרן קיין ישראל. אָט איז זיינער א בריוו צו זיין ברודערס טעכטער מנוחה און חיה־רבקה קיין רוסלאַנד, דאַטירט שבת, דעם 19 טן אַפּריל 1958, ברוקלין. אין דאָזיקן בריוו שרייבט ער צווישן אַנדערן: „ווי איך האָב שוין מיטגעטיילט, איז מיין פאַרמעגן א פאָנד, וואָס איז געשאַפן געוואָרן פון מיינע ליטעראַרישע חסידים אַרויסצוגעבן מיין ליטעראַרישע ירושה. נאָר אויב איך באַזעץ זיך אין ישׂ־ראל, שיקט מען מיר דעם פאַרמעגנס אַהינצו".

א. י. קריזאָווסקי איז געווען א פילפאַר־ביקער דיכטער. ער האָט איבערגעלאָזט, ווי איך האָב שוין דערמאָנט, א באַדייטנ־דיקע ירושה, וואָס איז ניט דערשינען

אין דרוק. ס'זענען אויך צעזייט און צעשפרייט א. י. קריזאָווסקיס לידער און אַרטיקלען אין פערשיידענע פעריאָדישע אויסגאבן.

בנימין דובינסקי

שלמה קאזשימיראָווסקי

שטעטעלעך

געשטאמט ט'מיין טאטע פון באָברויסק,
געלעבט האָט שטענדיק אין גערויש,
דער מאַמען פון א שטעטל גראָד —
גענומען האָט ער אין דער שטאָט.
געהייסן האָט א שטעטל „שאַק" —
האָב איך משפחה דאָרט פארמאָגט,
דריי מומעס כשרע און פרום.
א טויב א פעטער ווי א בלום.

א רבקה אין קאַלעלישאַק
אויך ליבע אין סובאָטנישאַק,
א לאה אויך אין ליפניעשאַק.
און הירשל אין דיווענישאַק.

אלס קינד קיין האָניק ניט געלעקט,
נאָר צרות פון דעם אם, א שרעק!
נאָך פרייד, געלעכטער כ'האָב געבענקט,
ביז היינט איך האָב עס פארגעדענקט.
א שווערע קינדהייט כ'האָב געהאט,
געוואָלט זיך זען מיט א „נאש־בראט",
משפחה טרעפן, ביי די פריינט
געפונען האָב איך זון און שיין.

אין שטעטעלע קאלעלישאָק
א כאפ טאָן זיך אין ליפנישאַק,
א שפרונג טאָן אין סובאָטנישאַק,
ניט אויסגעמיידט דיווענישאַק.

(פונעם בוך „שאָטן און ליכט",
לידער און פאָעמעס. פארלאג
„ביי לעבן", תל־אביב, 1973).

מ'קאָן זיי ניט פארגעסן

שוין 35 יאָר ווי כ'בין אוועק פון אונדזער שטעטל, פון דער פאמיליע און פריינד. שווער זיך אלץ צו דערמאָנען. ווי אין א חלום געדענקט זיך אונדזער דיווענישאָק.

פארגעסן קאָן מען נישט די טאטע־מאמע, שוועסטער־ברידער, יוגנט־פריינד. שווער אָפּצושאצן אָביעקטיוו די פערזענלעך־נאָענטע, מיט וועלכע מ'איז געווען פארבונדן מיט פעדים פון ליבשאפט און איבערגעגעבנקייט.

איך וויל אָנשרייבן עטלעכע דערינערונגען וועגן דער פאמיליע פון מיין מאן נחום.

זיין פאָטער פסח לעווין, די מאמע ריינע און די שוועסטער שרה־רבקה און ליבע־מערקע, דער זון מאירקע — זענען פריצייטיק אומגעקומען פון די היטלעריסטישע הענקערס.

מיין שוויגער ריינע איז געווען א שטילע, צוריקגעהאלטענע און זייער רעליגיעזע פרוי. זי האָט קיין הויך וואָרט נישט ארויסגערעדט. מיין שווער איז געווען אן אינטעליגענטער מענטש, מיט ליבעראלע איבערצייגונגען. זיי האָבן ביידע געלעבט ווי צוויי טויבן, הגם אין גאנץ שווערע באדינגונגען און קוים געהאט פרנסה — זענען זיי געווען אריינגעטאָן אין די ענינים פון שטעטל. אז עמעצער האָט געדארפט א טובה, זיך געניי־טיקט אין אן עצה — איז מען געקומען צו פסחן. אז א נויטבאדערפטיקער האָט געדארפט אונטערשרייבן א וועקסל, האָט פסח געגעבן זיין חתימה און דערנאָך שטילערהייט אָפּגעצאָלט. ביי זיי איז געווען אן אָפענע שטוב, וווּ נישט נאָר עלטערע, נאָר אויך יוגנטלעכע פון שטעטל האָבן געפונען ראַט און טאַט און פריינדלעכע שמועסן. זייער טאָכטער צפורה מיטן מאן שלמה, צוויי טעכטער און

א זון, און אייניקלעך — געפינען זיך אין ישראל.

מיין מאן (זייער זון נחום) און איך, מיט אונדזער טאָכטער און צוויי אייניקלעך, געפינען זיך אין קאַליפאָרניע. אויך זייער זון משה און פרוי פערל מיט א זון און צוויי טעכטער געפינען זיך אין אמעריקע.

מיר האלטן זייער טייער, זייער אלעמענס אָנדענק, די אומגעקומענע קדושים אין אונדזער שטעטל, בעיקר אונדזערע אלע טייערסטע און נאָענטסטע וואָס האָבן מיט זייער אָנשטענדיק און ערלעך לעבן אונדז איבערגעלאָזן זכרונות — און זיי וועלן ווי א ירושה איבערגיין פון זייערע קינדער צו די ווייטערדיקען דורות.

כבוד זייער אָנדענק!

שרה טייבקע און נחום לעווין

מיין שטעטל, היים און משפחה

צום סוף פון יאָר 1939, אין א קאלטן ווינטער־פרימאָרגן, האָב איך פאַרלאָזן

נח און אלטע קארטשמער ז״ל.

מיין היימשטעטל, ווי אויך מיין ליבן טאטן און מאמען און מיינע דריי שוועסטער. מיין עלטסטע שוועסטער לאה האָט שוין דאן געוווינט אין אמעריקע און מיין ברודער אברהם — אין פראנקרייך.

מיט א טיפן געפיל פון בענקשאפט און ליבע, נעם איך זיך שרייבן די שורות וועגן מיין פאָטער נח קארטשמער און מיין מוטער ע״ה. געוווינט האָבן זיי אויפן מארק, נישט ווייט פון קלויסטער, צוזאמען מיט זייערע טעכטער און דעם בן־יחיד.

מיין פאָטער איז געווען א באשיידענער מענטש, א רויקער און אינטעליגענטער, א פלייסיקער תלמיד פון שולחן ערוך. מיין מוטער — זייער א קלוגע פרוי, וועלכע האָט שווער געארבעט, אָבער אין דער פרייער צייט האָט זי געלייענט א בוך אָדער א צייטונג.

צום באדויערן זענען שוין מיינע עלטערן צווישן די אומגעקומענע. צוזאמען מיט זיי זענען פארטיליקט געוואָרן דורך די היטלעריסטישע באנדיטן מיין שוועסטער דבורה מיט איר מאן יוסף גיטליץ און זייערע צוויי קינדערלעך — א מיידעלע חיהלע און א ייִנגעלע שמואליקל; מיין שוועסטער באשקע, מיין שוועסטער ברײנע מיט איר מאן און זייער טעכטערל.

מיין שוועסטער לאה (איר מאן איז שוין געשטאָרבן) וווינט אין אמעריקע מיט אירע צוויי פארהייראטע טעכטער און פיר אייניקלעך; מיין ברודער אברהם, מיט זיין סימפאטישער פרוי טאמארע, וווינען אין פראנקרייך, זיי האָבן א טאָכטער מיט אן איידעם. זייער אייניקל, א מיידל, שטודירט מעדיצין. מיין ברודער אברהם איז אן אויסערגעוויינלעכער מענטש — א טרוים פאר יעדן טאטע־מאמע צו האָבן אזא זון. אברהם האָט זייער פיל בייגעטראָגן צום געזעלשאפטלעכן און קולטורעלן לעבן אין דיוועני־

שאַק. קומענדיק אויף וואַקאַציעס אין שטעטל, פלעגט ער צוגרייטן פאַרשטעלונגען און האלטן רעפעראטן.

איך, פערעלע, בין די ייִנגסטע. די מעזינקע. איך בין פאַרהייראַט צו פסחס און רײַנע לעווינס זון און מיר וווינען אין אמעריקע, אין פרעסנא — קאַליפאָרניע. מיר האָבן צוויי טעכטער, און איידעם, א זון.

שווער ארויסצוברענגען אין ווערטער אַלץ וואָס מײַן האַרץ פילט — די קינדער־יאָרן, די היים, אונדזער קליין שטעטעלע דיוועניש֫אַק מיט איר פּראַכט. דאָס שטעטעלע איז געווען ארומגערינגלט מיט גרינע פעלדער, לאָנקעס און א שיינעם סאָסנאָוון וואַלד. פון ווילנע פלעגט מען קומען צו אונדז אויף זומער־וווינונג (דאַטשע), ווײַל בײַ אונדז האָט מען געקאָנט זיך גוט אָפּרוען און זיך אָפּפרישן אין טײַך אין די הייסע טעג.

איך טראָג אין מײַן האַרצן א גרויסע ליבע און בענקשאַפט צו מײַן היים־שטעטעלע דיוועניש֫אַק.

כ׳וויל אויך דערמאָנען מײַן באָבע חיה. זי איז געווען א גרויסע צנועה, שטענדיק גרייט צו געבן א נדבה. זי איז געשטאָרבן ווען איך בין נאָך געווען א קליין מיידל; מײַן מומע ראָדל מיט איר מאַן גרשון און זייער טאָכטער זלאַטקע; מײַן מומע דבורהקע מיט איר מאַן אשר און זייערע צוויי קינדערלעך; מײַן פעטער ראובן און זײַן פרוי. ער איז געווען א מענטש מיט הויכער אינטעליגענץ און שאַרפן געדאַנק. ווען ער פלעגט רעפערירן וועגן עפּעס א פראַגע, פלעגט ער אָנגעבן פאַרשיידענע דאַטעס פון זכרון, ווי „א גייענדיקע ענציקלאָפּעדיע״.

זאָלן די פּאָר ווערטער וועגן מײַנע נאָענטסטע און ליבסטע, זײַן אַן אייביקער אָנדענק פאַר זיי אַלע.

משה און פערקע לעווין־קאַרטשמער

צום אָנדענק פון טאַטע־מאַמע און משפחה

מײַן טאַטע חיים גערשאָוויטש, איז געבוירן אין ליפּניש֫אַק, א שטעטל אומגעפער 30 קלמ. פון דיוועניש֫אַק. פון זעקס קינדער — דרײַ זין און דרײַ טעכטער — זענען פאַרבליבן פינף. זיי זענען אַלע מיט זייערע פאַמיליעס אומגעקומען אין דער היטלער־תקופה. איך ווייס נישט אין וועלכע אומשטענדן.

אין זײַן גאָר פריער יוגנט, האָט מײַן טאַטע געלערנט אין דער מירער ישיבה, וווּ כ׳האָט זיך געפונען צוזאַמען מיט זײַנעם א פעטער. מײַן טאַטע האָט נישט ליב געהאַט צו שטיין אויף איין אָרט, נאָר געשטרעבט צו פרײַהייט און געהאַט א נייגונג צו האַנדל. ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט מײַן מאַמען, האָט ער זיך באַזעצט אין דיוועניש֫אַק און זיך פאַרנומען מיט מסחר. ער פלעגט פאָרן אויף יאַרידן און מערק. אַהיים פלעגט ער קומען נאָר אויף שבת. ער איז געווען א ייִד פון א גאַנץ יאָר, א גוטער מאַן און א ליבנדיקער טאַטע.

מײַן מאַמע, רחל־לאה גלעזער (אָדער שקלאַר), איז געווען די טאָכטער פון אַלטער דעם גלעזערס. זי האָט געהאַט פינף ברידער: אײַזיק און טעוויע אין אמעריקע, משה און לייבע אין אַרגענטינע, עלציק דער בלעכער — אין דיוועניש֫אַק.

אין דער יוגנט איז מײַן מאַמע געווען א שניידערין.

מײַנע עלטערן האָבן געהאַט זיבן קינדער. איך בין געווען די עלטסטע. דרײַ קינדער זענען געשטאָרבן זייער יונג. א שוועסטער מײַנע, חיה, איז געשטאָרבן אין עלטער פון 10 אָדער 11 יאָר. מײַנע צוויי ברידער, דער עלטערער אַלטערקע און זלמנקע דער ייִנגערער, זענען נאָך נישט געווען אין בר־מצווה עלטער, ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן.

די משפחה לעווין באם געזעגענען נחום, שרה, משה און פערל צו זייער עמיגרירן קיין אמעריקע (1938).

משפחת לוין במסיבת פרידה להגירתם של נחום, שרה, משה ופרלה לארה"ב (1938).

מיין מאמע רחל-לאה איז געווען זייער א קלוגע פרוי, א גוטע נשמה, אן אישת חיל. זי האָט זיך קיינמאָל נישט באקלאָגט, געווען גרייט צו העלפן אנדערע, האָט זיך קיינמאָל נישט בארימט און קיינעם נישט בארעדט. „קוקט, מיינע קינדער, אראָפּ — אין איר וועט זיין צופרידן אין לעבן. אויב איר וועט קוקן ארויף, וועט איר שטענדיק זיין אומצופרידן" — איז געווען מיין מאמעס זאָג, וואָס האָט מיך טאקע דורכן לעבן געפירט. ווען מיין מאמע איז קראנק געוואָרן, איז אונדזער קליין וועלטל געוואָרן צוזאמענגעבראָכן. מיר זענען פארבליבן ווי א שיף אָן א רודער.

מיין עלטערער ברודער אלטערקע, איז געווען א גוטמוטיקער, פון קיין זאך נישט גענומען זיך צום הארצן, אויפגענומען דאָס לעבן אזויווי עס גייט. ער איז שטענדיק געווען צוזאמען מיטן יינגערן ברודער, ווי א צווילינג, אויף קיין מינוט זיך נישט געשיידט.

זלמנקע, מיין יינגערער ברודער (מיט צוויי יאָר), איז געווען זייער אן עמפינדלעכער, מיט אלץ זיך איבערגענומען. שוין אין דער פריסטער יוגנט געווּסט וועגן פאראנטוואָרטלעכקייט אין לעבן, גענומען אלץ זייער ערנסט. דער טרויער פון לעבן און די שווערע אומשטענדן האָבן זיך אָפּגעשפיגלט אין זיינע טרויעריקע אויגן.

מיט ליבשאפט דערמאָן איך מיין קינדהייט. מיין פריסטע יוגנט, די איבערגעגעבנקייט און צוגעבונדנקייט פון אונדזער פאמיליע.

נחום און איך האָבן געהייראט אין 1938. צוויי וואָכן שפעטער איז ער אוועקגעפאָרן קיין אמעריקע און זיך באזעצט אין פרעס-

נא, קאַליפאָרניע. ווען די רוסישע ארמיי האָט אריינגעמארשירט קיין דיווענישאָק, האָב איך דורך פארשידענע הינטערוועגן זיך דערשלאָגן קיין ווילנע, וועלכע איז שוין געווען אונטער דער רוסיש-ליטווישער הערשאפט. נאָך 9 חדשים נע-ונד, האָב איך ווי דורך א נס זיך דערשלאָגן קיין אמעריקע — דורך מאָסקווע, וולאדיוואָסטאָק, יאפאן און בין אָנגעקומען צו די ברעגעס פון סאַן-פראנציסקאָ, אין נאָוועמבער 1940. מיר האָבן א טאָכטער ראָזאלין לעווי-בלום, צוויי אייניקלעך, וועלכע פאָלגן נאָך די יידישע טראדיציע.

שרה-טובה גערשאָוויץ-לעווי

צום אָנדענק פון מיין פאָטער

איך, שרה שקלאר פון בוענאָס-איירעס, די טאָכטער פון משה בן אלתר און שרה, וויל דערמאָנען צום גוטן דעם אָנדענק פון מיין גאָטזעליקן פאָטער, וואָס האָט זיין גאַנצן באוווסטזיניקן לעבן געווידמעט לטובת הכלל — פארן נויטבאדערפטיקן. ער איז געווען א גוטהארציקער מענטש, א טייערער ייד, וואָס האָט נאָר געזאָרגט פאר אנדערע און געקענט דינען ווי א ביישפיל פאר פיל יידן אין דיווענישאָק, און דערנאָך — אין ארגענטינע. ער האָט בכבודיק מפרנס געווען די משפחה און זיין ערלעכקייט און געפיל פאר יושר זענען געווען א שם-דבר ביי די אלע פריינד און משפחה, וואָס האָבן אים געקענט פון דער נאָענט.

אונדזער מאמע פאולינא, די טעכטער שרה און רויזע-לאה, די איידעמס כוליאָ און מאריאָ, ווי אויך די אייניקלעך גראַסיעלאַ, דינאַ, כעראַרדאָ און וויוויאנא, וועלן תמיד געדענקען די איידעלע געשטאלט פונעם מאַן, פאָטער, שווער און זיידע משה שקלאַר.

כבוד זיין אָנדענק!

שרה שקלאַר

הרב חיים יהודה הורוויץ ז"ל

פירער פון משגיחים יוניאָן

פאראן אמאָל גאָר גרויסע זאכן, וואָס פאסירן אלס רעזולטאט פון עפעס אזוינס וואָס מענטשן באצייכענען מיטן נאָמען — צופאל.

דער צופאל אליין קען זיין א קליינע אומבאדייטנדיקע געשעעניש, אויף וועלכער קיינער קוקט זיך ניט אום, אָבער פון דער דאָזיקער קלייניקייט וואקסט אמאָל ארויס א גאָר-גאָר וויכטיקע אנטוויקלונג, וואָס באווייזט שוין צו ציען אלעמענס אויפמערקזאמקייט.

פאר יידן מאמינים, ביי וועמען עס איז ניטאָ אזא זאך ווי א צופאל בכלל, איז באזונדערס כדאי אמאָל אויפצוזוכן די אומבאמערקבארע און באהאלטענע סיבה, וועלכע איז אין תוך געווען דאָס ערשטע רינגעלע פון אלע ווייטערדיקע פאסירונגען.

אין דעם פאל פון דער „אגודת המשגיחים", וואָס איז היינט א וויכטיקער פאקטאָר אויפ'ן געביט פון כשרות און אין לעבען פון הונדערטער יידן משגיחים, זענען דאָ געווען לאָגישע טעמים פארוואָס כשרות דארף האָבען השגחה און פארוואָס משגיחים דארפען זיין אָרגאניזירט.

ווען איר שמועסט אמאָל געמיטלעך מיט'ן לעבענס-נערוו פון דער „אגודת המשגיחים" און איר מנהל, הרב ר' חיים יהודה הורוויץ, שטויסט איר זיך אָבער אָן — אויסער אין די אלע אָפענע, לאָגישע טעמים — אויך אויף א קליין-קלייניקייט, וואָס האָט פאסירט מיט אים צופעליק מיט עטלעכע און צוואנציק יאָר צוריק — א פארבייגייענדיקער צופאל, וואָס

האָט זיך ארויסגעוויזן צו זיין פון אומגע־הייערער וויכטיגקייט פאר דער געשיכטע פון כשרות אין אמעריקע און אין לעבן פון הרב הורוויץ, וועמס צוואנציק יערי־קער יובילעום, אלס גרינדער און פירער פון דער משגיחים־יוניאָן, עס פארצייכנט די אויסגאבע פון „אמעריקאנער".

דער יונגער הרב הורוויץ, איז בעת ער איז געווען א חתן, געגאנגען זוכן א האָל וו צו מאכן זיין חתונה. ער האָט אָבער אין קיין סך חתונה־זאלן ניט געדארפט גיין, ווייל דער ערשטער פלאץ וו ער איז אריין, האָט אים איבערצייגט, וואָס אזוינס ער האָט דאָרט צו דערוואַרטן.

א ייד מיט א ווייסער באָרד און מיט רבנישע קנייטשן אויפן שטערן, איז ארויסגעקומען פון קיך, מיט א פארטוך אויף די לענדן. דער באלעבאָס פון האָל האָט אים געוואָלט ווייזן אז ביי אים איז כשר, והראיה — אָט איז דער משגיח.

— איר זעט אים דעם ראבאי ?... — האָט אים דער באלעבאָס, א פרעג געטאָן, מיטן זיגערישן שמייכל פון א צירק־מענטש, ווען די מאלפע טאנצט צום ריטם פון זיין שטעקעלע.

— גייט ראבאי, גייט צוריק אין קיטשען און פארגעסט ניט וואָס איר דארפט טאָן: אָנשיילען דעם גאנצן קעסל מיט פּאָטיי־טאָס... דאָנ׳ט פאָרגעט ראבאי...

אָט אזוי האָט דער באלעבאָס צוריק־געשיקט דעם משגיח אין קיטשען אריין און זיך אליין גענומען גרייטן אונטער־צושרייבן דעם קאָנטראקט פאר דער פּארטי.

דער אלטער משגיח מיט דער ווייסער באָרד האָט ווי א טרייער שקלאף זיך צו־ריקגעקערט צו די בולבעס אין קיך. ער האָט אָבער באוויזן צו ווארפן א בליק צום חתן־בחור, א בליק, וואָס האָט אויס־געדריקט אזויפיל צער פון אן אלטן, צעבראָכענעם תלמיד־חכם — און דער דאָזיגער בליק האָט באגלייט הרב הור־וויצן די גאנצע צוויי־יאָרצענדליק וואָס ער פירט אָן מיט דער משגיחים־יוניאָן.

די קעמפערישקייט וואָס ער האָט אין זיך איינגעזאפט יונגערהייט ביי די נע־ווארידקער אין סטוטשין, אונטער דער השגחה פון ר׳ לייבטשע טעלזער, די נעווארידקער עקשנות פון ניט נתפעל ווערן פון דער גרעסטער אוממעגלעכקייט, דאָס אלץ האָט אין אים אויפגעוואכט יענעם אָוונט, אָנקוקנדיק דעם משגיח מיטן פארטעך. ער האָט באשלאָסן צו געבן א זעץ אין טיש און א געשריי טאָן:

— געוואלד יידן, דער משגיח איז אויך א מענטש !...

א קליין־קלייניקייט האָט אָנגערירט א סטרונע אין א טיף־פילנד יידיש הארץ, וואָס האָט אויסגעבראָכן אין א רעוואָלט קעגן דעם בזיון פון א תלמיד־חכם און באשלאָסן, אז אזוי קאָן עס ווייטער נישט גיין.

כשרות איז בעיקר א מצוה פון „בין אדם למקום", ס׳איז געבאָט וואָס האָט צו טאָן נאָר מיטן כביכול אליין. אָבער מיט וואָס פאר א רעכט — האָט הרב הורוויץ געפרעגט — מעגן זיך יידן באזאָרגן מיט מצוות אויף דעם חשבון פון א משגיח, וואָס דארף סקראָבען פלאָרס און גיין אהיים מיט מער בזיונות ווי מיט געלט ?!...

ר׳ ישראל סאלאנטער האָט דאָך אפילו ניט געוואָלט נוצן ביים וואשן זיך צום עסן אן איבעריקן טראָפּן וואסער, אויס רחמנות אויף דעם אָרעמען דינסט־מיידל, וואָס דארף נעבעך שלעפּן דאָס וואסער...

וו איז דאָס הארץ פון די יידן וואָס היטן אָפּ כשרות — האָט הרב הורוויץ געמאָנט ביי זיך אליין — ווען זיי לאָזן יידן תלמידי־חכמים אויסשטיין אזעלכע בזיונות און דערצו נאָך ליידען הונגער אויך ?!...

הרב הורוויץ האָט זיך גענומען צו דער ארבעט. און די ארבעט איז באשטאַנען ניט בלויז פון איינטענהן מיט די באלעבאטים, אז עס וועט זיך זיי לוינען בעסער און מענטשן וועלען צו זיי האָבן מער צוטרוי, אויב דער משגיח וועט זיין פריי, אומאָפהענגיק און א טרייער יוניאָן־מעמבער. די ארבעט איז הויפטזעכלעך באשטאַנען פון פועלן ביי די משגיחים, אז זיי זאָלן וואגן צו ווערן פרייע מענטשן, וואָס טוען א מלאכת־הקודש מיט ווירדע און ערע.

כאָטש פון כאראקטער א מזג־טוב, א מענטש אָן א גאל, איז אָבער הרב הורוויץ גאָר היפש פארעקשנט, ווען עס קומט צו כשרות. דאָ העלפען ניט קיין תחנונים, דאָ מוז אלץ זיין לויט דעם דין.

עס קאָכט זיך ביי הרב הורוויצן א גרויסער פלאַן פון א „קאָמיטעט פאר דער פארשפרייטונג פון כשרות", מיט דער מיטהילף פון רבנים און באלעבאטים, וועלכע זאָלן צוגיין צו דער ארבעט מיט אן אמתן באגער אויסצולייזן כשרות פון איר געפאנגענשאפט און אוועקשטעלען עס אין צענטער פון עפנטלעכן יידישן לעבן.

ווען איר גיט א קוק אויף צוריק און זעט וואָס דער דאָזיקער קוועק־זילבערדיקער ייד האָט אויפגעטאָן ביז היינט, איז רעכט צו גלויבן, אז די אלע טרוימען, מיט וועלכע ער טראָגט זיך ארום, וועלן אויך איניגכן פארווירקלעכט ווערן.

דער אָנגעלייגסטער מענטש ביי אים איז דער משגיח.

*

געבוירען געוואָרן איז אונדזער בעל־היובל אין א קליין שטעטעל, מיט'ן נאָמען דיוועניסאָק, ווילנער גובערניע. זיין טאטע איז געווען א ציגעלניק, אָבער אחוץ דעם געשעפט, האָט ער זיך נאָך געגוייטיקט, אז זיין זון זאָל, זייענדיק אין ישיבה, אונטערקנעלן צוביסלעך און שיקען די פאָר רובל אהיים.

פון סטוטשין, ביי די נעוואַרידקער, איז ער געפאָרן לערנען אין סלאבאָרקע, פונוואנען ער האָט מיטגענומען דעם מוסר־ניגון פון דעם „אלטן". גאנץ אָפט, זיצנדיק אין אָפיס, פארציט ער דעם „אלטנס" טרויעריקן ניגונדל, אין א מאָמענט ווען עס פאלן ציגל אין קאָפּ... און גראָד פון א ריכטונג, וואָס האָט געדארפט דערמוטיקן א משגיח און אים העלפען אָרגאניזירן כשרות אויף א מער אומאָפהענגיקן באזיס...

ער איז א מענטש מיט אן אומבאגרענעצטן דינאמיזם.

אזוי איז ער געווען יונגערהייט אויף יענער זייט ים, ווען ער האָט אָרגאניזירט א „סאמאָ־אָבראָנע", א יידישע זעלבשוץ קעגן דעניקינס און פעטלוראס באנדעס. דער כבוד פון א יידן איז ביי אים אלעמאָל געווען הייליק און ער איז גרייט געווען צו גיין אין קאמף פאר דעם.

דער פארשטאָרבענער ציון־פירער, חיים גרינבערג ע"ה, האָט ניט איינמאָל דערציילט, ווי חיים יודל הורוויץ איז אריינגעקומען אין דער טורמע ווו ער איז געזעסן און אים געראטעוועט פון ווער־ווייסט וויפל יאָרן אין סיביר, אָדער נאָך ערגערס.

יענע בין־השמשות'דיקע יאָרן ווען יידישע קיבוצים פלעגן איבערנאכט אריבער פון איין מאכט צו דער אנדערער, איז דער יונגער חיים יודל הורוויץ געווען א מלאך המושיע פאר פיל משפחות, וועמען ער האָט, צוזאמען מיט אנדערע יידישע יונגעלייט, געראטעוועט פון באנדיטישע אטאקעס.

איידער ער איז געקומען אין אמעריקע, אין יאָר 1922, האָט ער באוויזן צו לערנען א געוויסע צייט אין לידע, ביי הרב

רייניעס ז״ל, אזוי, אז זיין ישיבה־הינטער־גרונט שטעלט מיט זיך פאר א צונויפגוס פון נעווארידעק, סלאָבאָדקע און לידע.

ער האָט פון יעדן פון זיינע רביים פיל געלערנט און ניט בלויז אין תורה, נאָר אויך אין דער גאנצער אויפפאסונג פון וועלט און מענטש. טאָן א יידן א טובה איז א מידה, וואָס איז ביי אים איינגעקריצט אין הארצן, ווייל דער בין אדם לחברו אין דער באהאנדלונג פון דעם משגיח, זענען ביי אים געקנופט און געבונדן.

ער האָט אריינגענומען אין דער יוניאָן א שארית־הפליטה, פיל פון זיי רבנים, וואָס האָבן פארנומען וויכטיקע רבנות־שטעלעס פארן חורבן, ער האָט די דאָזיקע תלמידי־חכמים געגעבן א מקור אויף פר־נסה, בדרך כבוד, און צו דער זעלבער צייט האָבן די תלמידי־חכמים געהאָלפן הויבן דעם פרעסטיזש פון כשרות און די ווירדע פון דעם משגיח.

הרב חיים יהודה הורוויץ קוקט צוריק אויף די פארגאנגענע צוואנציג יאָר פון זיין לעבן, ווי זיי וואָלטן געווען א טייל פון דער גרעסערער ראם, וואָס הייסט אגודת־המשגיחים.

ווייל די צוקונפט פון דער אגודת המשגיחים איז געוואָרן ביי אים א טייל פון זיין אייגענער פערזענליכקייט.

ער לעבט פיר־און־צוואנציג שעה א מעת־לעת מיט די פראָבלעמען, דער־פאָלגן און דורכפאלן פון דער אגודת המשגיחים.

און ער איז פול מיט צוטרוי, אז די קומענדיקע צוואנציק יאָר וועלן נאָך מער ברענגען צו דער יידישער עפנטלעכקייט די איבערצייגונג, אז כשרות פאָדערט השגחה און השגחה פאָדערט א משגיח, וואָס ווערט באטראכט אלס אן עוסק במלאכת הקודש און איינער וואָס איז אונטערגעוואָרפען, אַנשטאָט די קאפריזן פון א באלעבאָס, נאָר און בלויז צו דער אויטאָריטעט פון שולחן־ערוך.

און דאָס — גיט צו הרב הורוויץ — קאָן אונטער די היינטיקע אומשטענדן אין וועלכע מיר לעבען, ניט זיין, סיידן דורך א שטארק אָרגאניזירטער יוניאָן פון משגיחים, א יוניאָן וואָס איר ענדציל איז — אָרגאניזירטע כשרות פון, דורך און פארן כלל.

ניסן גאָרדאָן

(דער אמעריקאנער״, ניו־יאָרק, 8.1.1960).

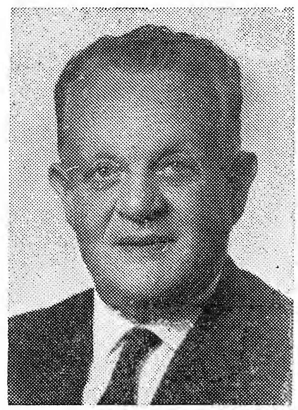
ביילאגע ● נספח

דיוועגישקער יידן, עסקנים און קעמפערס, וואס לעבן אין ישראל און אין אמעריקע

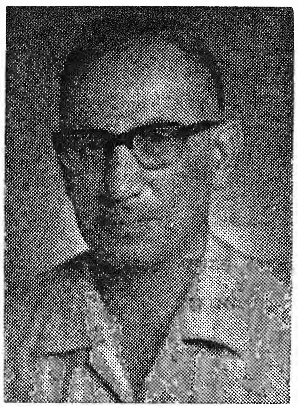
יהודי דיבנישוק, עסקנים ולוחמים, החיים במדינת ישראל ובארצות־הברית.

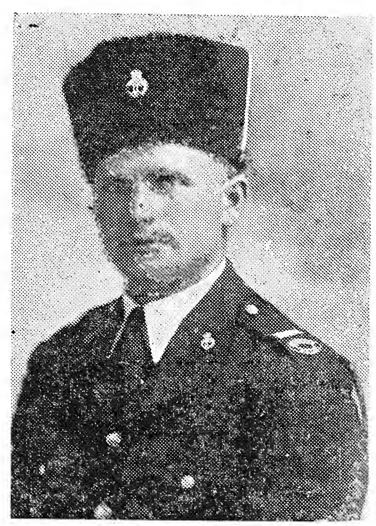
מיכאל דובינסקי
(בנו של שמואל), פרטיזן

ד"ר מנחם ויזנפלד
רופא העיירה

אליהו נתנאלי (איצקוביץ),
מייסד „החלוץ" בעיירה, הגיע ארצה עם העליה השלישית

נתן קפלן,
קצין משטרה בתקופת המנדט הב. יטי ובמדינת ישראל

מהנדס גצל מינץ
טורונטו, קנדה

סייבה גרינר,
פרטיזנית

אליהו בלכר,
פרטיזן מאוטריאד „ביילסקי"

צבי אהובי (עומד משמאל) במיפגש בניו־יורק
עם פעילי ארגון יוצאי דיבנישוק

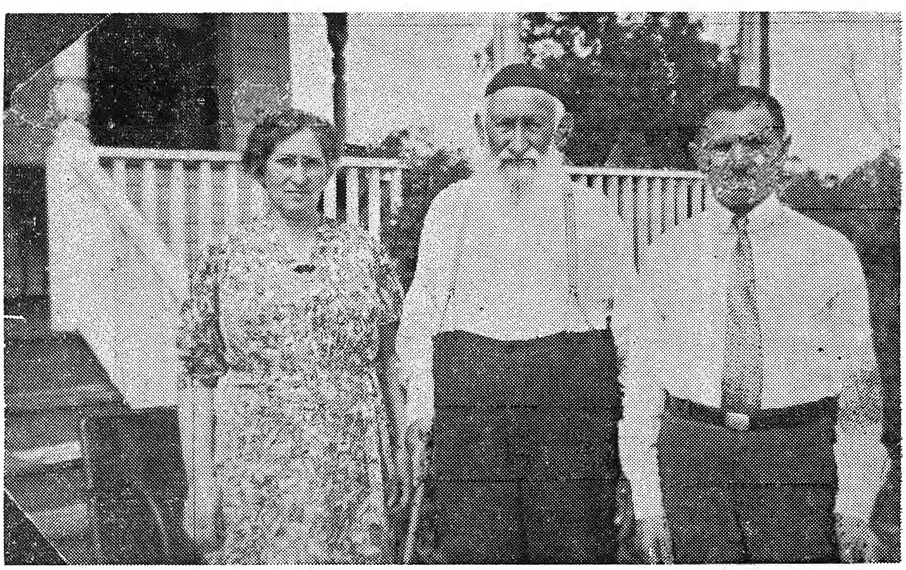
ר' גדליהו הורביץ, ז"ל, **פיליפ מינץ** ומשפחתו

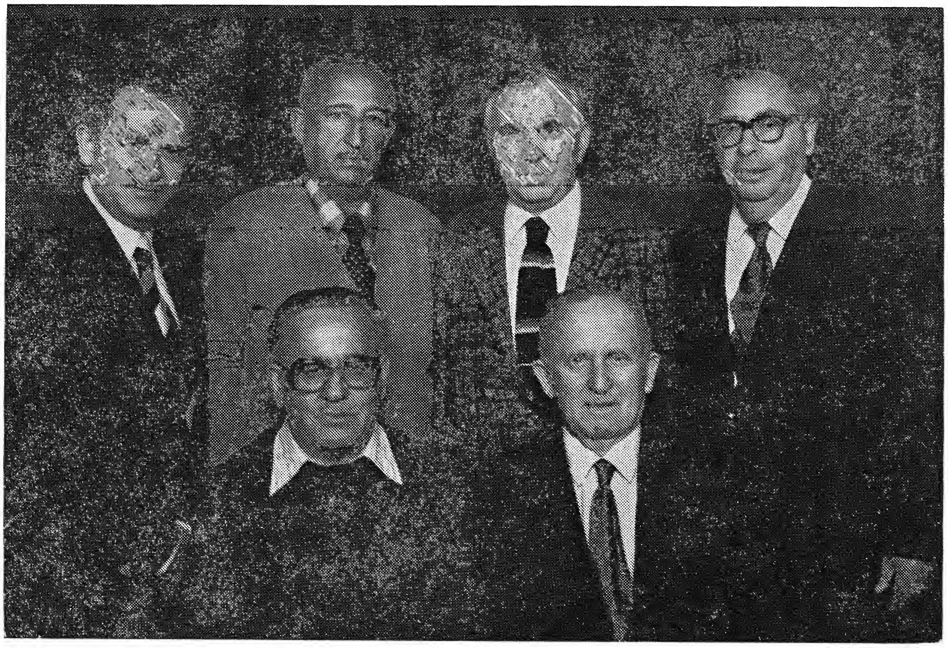
מנוחה קריזובסקי
קצינה בצבא האדום

פיליפ מינץ, רעייתו **ואידה לוין,** ארה'

ר' גדליהו הורוביץ ז"ל (באמצע) **וסם וויטה ברנט** בארה"ב

המערכת של ספר דיבנישוק. עומדים, משמאל: שמואל שרון, מאיר־יוסף איצקוביץ,
יעקב בלוך, בנימין דובינסקי. יושבים: דוד שטוקפיש (עורך הספר) ושרגא בלכר

יוצאי דיבנישוק בישראל בחתונה של רחל ושמואל שרון (תל־אביב, 1949)

4

לאנדסמאנשאפטן

יזכור־אָוונט פאר די קדושים פון דיווענישאָק, אין בית ווילנע אין תל־אביב (1975).
ערב אזכרה לקדושי דיבנישוק בבית וילנה בתל־אביב (1975).

אונדזער לאנדסמאנשאפט אין ישראל

חיה גארבי

איך וויל דערציילן וועגן אונדזערע לאנדסלייט אין ארץ־ישראל, די ערשטע פּיאָנערן וואָס האָבן פארלאָזן אונדזער שטעטעלע. אין 1925 זענען א קליינע גרופּע געקומען קיין ארץ־ישראל — אליהו (אלקע) איצקאָוויטש, נתן קאפלאן (לייבע), זילפה בליאכער, משה מינץ (פון מאגאזין), דוד־ליפּע בערקאָוויטש, חיה שיפרה בליאכער, מירקע מזאה, דב זאנדמאן ז״ל.

דב איז געווען איינער פון די פיינסטע לייט, דער ערשטער פּיאָנער פון דער קאָמוניקאציע אין ירושלים. א מענטש מיט הויכער בילדונג. ער האָט אָרגאניזירט די ביבליאָטעק אין קאָאפּעראטיוו „המקשר״, וואָס עקזיסטירט ביזן הייַנטיקן טאָג. ער איז אומגעקומען אויף קידוש השם, אויפן וועג צום אוניווערסיטעט אויפן הר הצופים און דעם שפּיטאָל „הדסה״, פארן אויפקום פון דער מדינה. ער איז אומגעקומען מיט פיל צענדליקער

אנדערע געלערנטע — פראָפעסאָרן און דאָקטוירים, קראנקן־שוועסטער א״א. אויטאָבוסן זענען דאן געפאָרן — און אלע פאסאזשירן זענען אומגעקומען. גאנץ ירושלים געדענקט עד היום „אונדזער דב״, (ווי זיי האָבן אים גערופן).

אייניקע פון די ערשטע זענען געפאָרן צוריק אהיים, ווייל שווערע צייטן זענען דעמאָלט געווען אין ארץ־ישראל, ווי אין דער תורה שטייט: „והארץ אוכלת את יושביה״. שווער געווען, זייער שווער. און נישט אלע האָבן געקאָנט די דאָזיקע שוועריקייטן איבערטראָגן. אָבער מיט די שוועריקייטן האָט זיך דאָס לאנד געבויט, ביז מיר האָבן דערגרייכט אונדזער אייגענע מדינה.

אונדזער קליינע גרופע לאנדסלייט האָט זיך קאָנצענטרירט אין איין אָרט און מיר פלעגן זיך תמיד טרעפן און העלפן איינער דעם צווייטן מיט וואָס יעדער האָט געקאָנט. ווען היטלער האָט באהערשט אייראָפּע און אונדזערע אלע ליבסטע און טייערסטע פון דער אלטער היים זענען אכזריותדיק אומגעקומען, זענען צו אונדז דערגאנגען אָפּרופן פון איבערגעבליבענע לאנדסלייט — צעבראָכענע פיזיש און גייסטיק, פון די וואָס האָבן דורכגעלעבט די שוידערלעכקייטן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. האָבן די לאנדסלייט אין אמעריקע זיי געהאָלפן מיט פעקלעך, מיט געלט און מיט ווארעמע ווערטער. דאָס איז די פיינע, נאָבעלע טעטיקייט וואָס ציט זיך נאָך פון אונדזער אלטער היים, ווען דיווענישקער אין ניו־יאָרק האָבן אלע מאָל געשטיצט אונדזער שטעטל, ווו די אָרעמקייט איז געווען גרויס — ווען מען א בגד, שיך, צי קויפן א פערד, ביי ווען דאָס אלטע איז געפאלן, געהאָלפן דער שיל, דעם גמילת־חסד און אלע קולטורעלע אנשטאלטן.

אונדזער קליין הייפעלע אין ארץ ישראל האָט געלעבט צווישן זיך פריינדלעך און גוט. מיר זענען דאָך געווען עלנטע, דעריבער האָבן מיר זיך קעגנזייטיק געהאָלפן, סיי מאטעריעל און סיי מאָראליש.

נאָך דער מלחמה האָבן גענומען צו אונדז קומען לאנדסלייט, אָפּגעראטעוועטע פון דער שואה, עולים חדשים — און מען האָט זיי געדארפט העלפן. דאן איז געבוירן געוואָרן דער געדאנק צו גרינדן א גמילות־חסד קאסע, ווייל די ניי־געקומענע האָבן געדארפט האָבן א דירה — און דאָס זענען גרויסע סומעס. האָבן מיר געשאפן א קאסע, יעדערער האָט געגעבן וויפל ער האָט געקאָנט. און אז א חבר איז געקומען, האָבן מיר באצאָלט שליסל־געלט פאר דריי חדשים פאָרויס און דערצו נאָך באזאָרגט דאָס נייטיקסטע אין דער דירה, ביז דער ניי־געקומענער האָט אָנגעהויבן ארבעטן, זיך געשטעלט אויף די פיס. אונדזער קאסע עקזיסטירט שוין א שיינע פאָר יאָר.

פון יאָר 1944 קלייבן מיר זיך צענויף אויף אונדזער יערלעכער אזכרה נאָך די אומגעקומענע קדושים.

יזכור־אָוונט אין תל־אביב (מאי 1963) צום אָנדענק נאָך די קדושים פון דיווענישאָק.
ערב אזכרה בתל־אביב (מאי 1963) לקדושי דיבנישוק.

דער אמעריקאנער רעליף שאפט די גמילות־חסד קאסע אין ישראל

צבי אהובי (ליב)

נאָכן פראקלאמירן די יידישע מדינה, האָבן דיווענישקער לאנדסלייט פון אמעריקע אָנגעהויבן באזוכן ישראל. דער ערשטער איז געווען הערי לעווין, וואָס האָט ביי מיר באקומען דעם לעצטן גרוס פון זיין פאָטער יצחק־לייב. ער איז געשטאָרבן פון גרויס צער, דריי טעג נאָכדעם ווי די סאָוויעטן האָבן מיך ארעסטירט.

הערי לעווין האָט זיך אינטערסירט מיט דער לאגע פון די דיווענישקער אין ישראל און געפרעגט אין וואס מיר נייטיקן זיך. איך האָב אים דערקלערט, אז דאָס וויכטיקסטע פראָבלעם איז — א דאך איבערן קאָפּ; אז מען דארף שאפן א פאָנד, פון וועלכן יעדער דיווענישקער וואָס נייטיקט זיך, זאָל קענען באקומען אן הלוואה אויף איינצוצאלן פאר א דירה.

פרעזידיום פונעם יזכור־אָוונט אין תל־אביב, 1975.

נשיאות האזכרה בתל־אביב, ב־1975. מימין: מאיר יוסף איצקוביץ (יואה), בנימין דובינסקי, נתן קפלן, צבי אהובי, שמואל שרון, שרגא בלכר ויעקב ברוך.

אין א קורצער צייט ארום איז געקומען פון אמעריקע זיין זון לעאָ לעווין און געבראכט פון רעליף 1,500 דאָלאר, כדי צו גרינדן א גמילות־חסד קאַסע. נאָכדעם האָבן אונדז באזוכט מאיר באלינסקי (צוויי מאָל), סאלאמאָן לעווין (רפאל'ס זון), קאמעניצקי שמואל, חיים־יידל הורוויץ און אנדערע, וואס האָבן געבראכט געלט פאר אונדזער ליי־קאַסע.

שפעטער האָבן געברענגט שטיצע מילטאָן קארטשמער און קאפלאן דזשעק.

ס'איז אויך כדאי צו דערמאָנען די פאמיליע בארנעט — פיר ברידער וואס באטייליקן זיך אקטיוו אין דיוועניסקער רעליף. זיי זענען מיינע נאָנטע פריינד, דערפאר האָב איך פאר זיי אויפגעהויבן די פראגע פון דער גמילות־חסד קאסע און זיי האָבן אונדז געהאלפן.

א דאנק דער קאסע האָבן פיל לאנדסלייט דערגרייכט אן אייגענע דירה. אויסער דעם האָבן מיר אויך געגעבן שטיצע דיוועניסקער נויט־באדערפטיקע.

אזוי ווי איך שטיי בראש פון דער גמילות־חסד קאסע, קען איך ריכטיק אָפּשאצן די וויכטיקייט פון דער דאָזיקער אינסטיטוציע, וואָס אונדזערע ברידער אין אמעריקע האָבן אויפגעשטעלט אין ישראל.

(דאָקומענט)

אויפרוף

פון דיוועניִשקער לאַנדסלייט אין ארץ־ישראל צו זייערע שטעטישע אין אמעריקע

ברידער, שוועסטער, יידן!

די דיוועניִשקער לאנדסלייט אין ארץ־ישראל ווענדן זיך צו אייך:

די קריג איז פאַריבער, דער אייראָפּעשיער קאָנטינענט וואָס איז אָפּגע־ריסן געוואָרן אין זי מלחמה־יאָרן — איז ווידער אָפן, נאָר מיט די פאָלגן פון 5־יאָריקן היטלעריסטישן רעזשים אין די אָקופּירטע לענדער: חורבן און טויט, עס זענען אָפּגעמעקט געוואָרן שטעט, הונדערטער שטעטלעך — געדיכטע יידישע ישובים. צווישן זיי, אויך אונדזער קליין שטעטעלע דיווע־נישאָק, וועלכע איז געשטאַנען הונדערטער יאָרן, איינגעהילט אין שטילקייט און רו, ווו יידן האָבן געפירט א לעבן אויף א הויכער שטופע, אין געזעל־שאפטלכן זין, ווי אין קולטורעלן זין, מיט שולן, ביבליאָטעקן, ליי־און שפּאָר־קאסעס, אָרגאניזאציעס. דאָרט איז אויפגעוואקסן א יוגנט, דערצויגן

די יערלעכע אזכרה (1955) אין בית החלוצות אין תל־אביב, מיטן אנטייל פון סאָלאָמאָן לעווין און פרוי פון ניו־יאָרק.
האזכרה השנתית (1955) בבית החלוצות בתל־אביב, בהשתתפות אורחים מניו־יורק: סלומון לוין ורעיתו.

אויף נאַציאָנאַלע און קולטורעלע ווערטן. נאָר אלץ איז געוואָרן אָפּגעווישט, אונטערגעגאנגען.

אונדזער שטעטל איז פארניכטעט געוואָרן אין חודש אייר תש״ב, 11 מאי 1942. אונדזערע עלטערן, ברידער און שוועסטער זענען דערמאָרדעט געוואָרן אויפן ברוטאלסטן אופן: פארברענט, דערשאָסן, דערשטיקט די קליינע קינדער. א שווארצע שיכט אש פארדעקט די ערד, די תבואה בליט און שפּראָצט אויף די פעטע פעלדער פון אונדזערע ברודערס בלוט און פלייש.

פון דער גרויזאמער קאטאסטראָפע זענען געראטעוועט געוואָרן פון אונדזער שטעטל איבער 40 פערזאָן, א טייל — פארטיזאנער, וועלכע זענען איצט צעשפּרייט אין די אלע זאַנעס פון דער מיליטערישער אָקופּאציע אין דייטשלאנד, עסטרייך, איטאליע.

זיי שטרעקן אויס זייערע הענט נאָך הילף, זייער איינציקער ציל איז — ארץ־ישראל, דאָס אָרט ווו זיי וועלן געפינען א היים נאָך זייערע פיינלעכע יסורים. מיר האָבן דערלעבט דעם מאָמענט אויפצונעמען די ערשטע שוואלבן פון אונדזער שטעטל, א געוועזענעם פארטיזאן, וועלכער האָט נאָך לאנגע וואנדערונגען פון די ווייסרוסישע וועלדער, דורך איטאליע, דערגרייכט צו אונדז. אלע לאנדסלייט האָבן אים גלייך איינגעאָרדנעט און געשטעלט אויף די פיס. מיר דערווארטן אויך די אנדערע וואָס וועלן זיכער קומען אין פארלויף פון דער צייט. מיר דארפן פאר זיי הילף.

היינט, דעם 11 מאי 1946, אין פערטן יאָרצייט פון אונדזערע קדושים, שטייען מיר אלע דיווענישקער לאנדסלייט אין ארץ־ישראל, טיף צעבראָכן אויף א טרויער־מיטינג, מיט טרערן אין די אויגן, מיט ווערטער וואָס זענען אָרעם צו שילדערן דעם גרויסן אומגליק.

מיר האָבן באשלאָסן, אין הייליקן זכר פון אונדזערע קדושים, צו העלפן מיט אלע מעגלעכקייטן, די פארבליבענע פון אונדזער שטאָט, וועלכע וואנדערן נאָך אין אייראָפּע, כדי צו דערגרייכן צו אונדז.

מיר האָבן אויך באשלאָסן אויפצושטעלן א מצבה, אין וועלכער ס׳וועט ווערן פארקערפערט דאָס שטעטל. מיר זענען דאָ ווייניק און דעריבער באגרענעצט אין דער מעגלעכקייט דאָס אלץ דורכצופירן.

איר, דיווענישקער לאנדסלייט אין אמעריקע, וואָס האָט מיט אייער מי און זאָרג אויפגעשטעלט א שול, א ביבליאָטעק און אלע קולטור־אנשטאלטן אין די לעצטע צוואנציג יאָר דורך אייער פינאנסיעלער אונטערשטיצונג — מיר ווענדן זיך צו אייך: העלפט אונדז, רופט צונויף א מאסן־מיטינג, פירט אדורך אן אקציע צו דערמעגלעכן, אז די שארית־הפליטה זאָל צו אונדז קומען.

קאָרעספּאָנדענץ און געלט־איבערווייזונגען קענען ווערן געשיקט לויט דעם פאָלגנדיקן אדרעס:

אליהו איצקאָוויץ וחיה לוין, שכונת בורוכוב, רח' המפנה. PALESTINE

די צוויי פערזאָנען זענען באפולמעכטיקט פון אלע אנטיילנעמערס אין דער פארזאמלונג צו פארוואלטן מיט אלע געלעגנהייטן און שטיין אין נאָענטן קאָנטאקט מיט אייך, ברידער אין אמעריקע.

אין יעדן יאר י' אייר וועלן מיר זיך צונויפקומען אויף דעם אָרט וו ס'וועט געשטעלט ווערן דער מאָנומענט. מיר דאָ, אין ארץ־ישראל, און איר אין אמעריקע, וועלן זיך טרייסטן מיט דער שארית־הפליטה וואָס איז געבליבן.

העלפט אונדז אויפריכטן אונדזערע אָרעמע ברידער.

אין נאָמען פון די דיווענישקער לאנדסלייט אין ארץ־ישראל —
אליהו איצקאָוויטש.

א לאנדסמאן פון ישראל וועגן דער לאנדסמאנשאפט אין אמעריקע

יעקב בלאָך / תל־אביב

דעם 31סטן יולי 1950 בין איך אָנגעקומען קיין ניו־יאָרק פון תל־אביב, וו איך לעב זינט דעם יאָר 1935 (ד. ה. אומגעפער 15 יאָר). איך האָב מיטגעמאַכט אלע געשעענישן, וועלכע זענען פאָרגעקומען אין לאנד — ביז דער אנטשטייונג פון מדינת ישראל.

מיט אייניקע יאָרן צוריק האָב איך פארלוירן מיין רעכטע האנט אין אן ארבעט־קאטאסטראָפע און צוליב דער נויטווענדיקייט דורכצוגיין אן אָפּעראציע צו קענען אָנטאָן א קינסטלעכע האנט, בין איך געקומען אהער, א דאנק דער נאָבעלער הילף פון מיינע לאנדסלייט און דער א. ג. „ליידיס אָקזילערי", וואָס האָבן געמאכט און מאכן אלע באמיונגען מיר נאָכצו־קומען און בייהילפיק זיין אין די ספּעציפישע באדינגונגען אין שפּיטאָל, וו איך געפין זיך איצט.

קאָמיטעט פון דיווענישקער לאנדסלייט אין די פאר. שטאטן, בעת דעם באזוך פון יעקב בלאָך פון ישראל אין יאָר 1950.

ועד אירגון יוצאי דיבנישוק בארה"ב, בעת ביקורו של יעקב בלוך מישראל בשנת 1950.

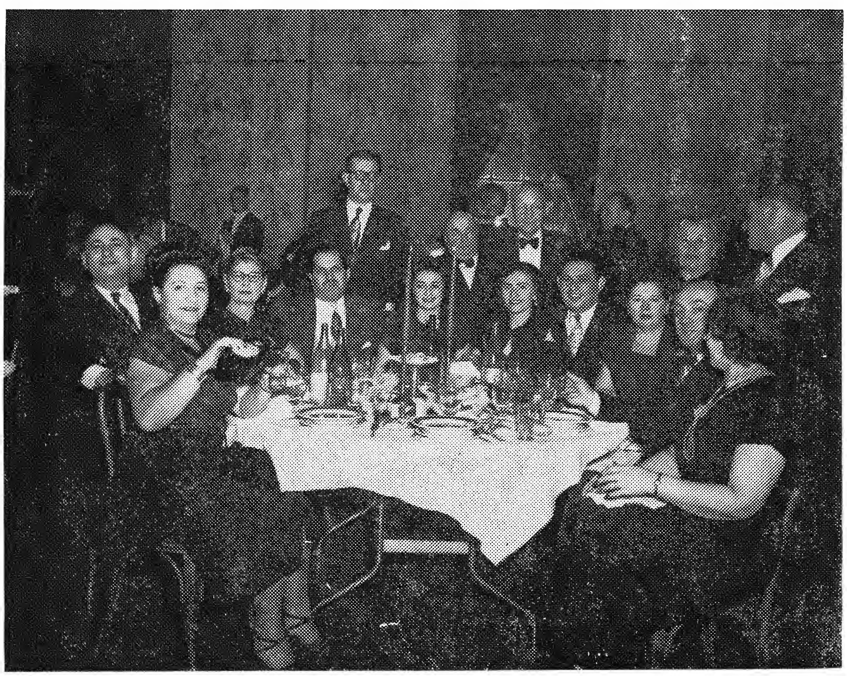
ווייסנדיק וו'עגן די אקציעס וואָס זענען דורכגעפירט געוואָרן דורך די „דיווענישקער ליידיס אָקליזערי" אויף פארשידענע צוועקן זינט זייער 20־יאָריקער עקזיסטענץ; ווייסנדיק וועגן דער הילף וואָס ס'איז דורך זיי געגעבן געוואָרן פאר די געראטעוועטע היטלער־קרבנות און פליטים אין די לאגערן פון דייטשלאנד און איטאליע, און שפעטער — די ניי־געקומענע קיין אמעריקע און קיין ישראל, און די דאָזיקע הילף פאָלגט זיי נאָך ביז היינטיקן טאָג; ווייסנדיק וועגן זייער ווארעמען אָפרוף פארן „יונייטעד דזשואיש אפיל" און אנדערע אויפטוען — קאָן איך זיך נישט באפרייען פון דער פליכט צו געבן א געוויסע אָפשאצונג און אָנערקענונג פאר די „אומבאקאנטע זעלנער" וואָס דינען טריי, שוין לאנגע יאָרן די נויטבאדערפטיקע ברידער־לאנדסלייט און זייער פאָלק.

ווער זענען זיי? פון וואנען קומען זיי? וואָס האָט זיי באוויגן צו אָרגאניזירן זיך און פירן אזא פרוכטבארע טעטיקייט?

דאָס שטעטל דיווענישאָק געפינט זיך ווייט־ווייט פארשטויסן, אויפן גרענעץ פון ווייסרוסלאנד און ליטע, א מרחק פון 60 וויאָרסט פון ווילנע, אמאָליקע ירושלים דליטא. לויט געוויסע היסטאָרישע פאָרשונגען, האָבן

דאָרט יידן געלעבט זינט דעם 17טן יאָרהונדערט און געשאפן די יידישע קהילה, וואָס האָט עקזיסטירט אונטער פארשידענע רעגירונגען און רעזשימען, ווי די ליטווישע, רוסישע, דייטשע, סאָוויעטישע. און פון 1921 ביז אויגוסט 1939 — צו דער פוילישער מלוכה.

אין פארלויף פון די עטלעכע הונדערט יאָר, האָט די יידישע קהילה געהאט פיל אויסצושטיין פון די קריסטלעכע שכנים. נישט איין מאָל זענען די יידן פאָגראָמירט געוואָרן, פארברענט און חרוב געוואָרן. אָבער נאָך יעדער חורבן, האָבן די יידישע איינוווינערס זיך ווידער איינגעקלאמערט אינעם באָדן און מיט געמיינזאמע כוחות געבויט דאָס שטעטל און צוריק אויפגעשטעלט דאָס יידישע לעבן, אויסגעבויט שילן, בתי־מדרשים, חדרים — און אזוי פאָרגעזעצט דור נאָך דור. זיי האָבן אין דער קליינער געמיינדע געפירט זייער יידישן לעבנס־שטייגער, ווייט פון דער ברייטער וועלט. די רענעסאנס־תקופה איז אָבער דערגאנגען צו די קלענסטע ישובים, אויך צו דעם שטעטל. די יידישע יוגנט האָט געלעכצט נאָך אויפלעבונג, נאָך באניייונג, נאָך השכלה, און געעפנט א פענצטער צו דער וועלט. גלייכצייטיק

א מסיבה פון דיווענישקער לאנדסלייט אין ניו־יאָרק (1949).

מסיבה של יוצאי דיבנישוק בניו־יורק (1949).

האָט אויפגעלעבט א דראנג צו עמיגראציע און מיטן שטראָם קיין אמעריקע, זענען מיטגעצויגן געוואָרן, אין די אכציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט, אויך יידישע יונגעלייט און מיידלעך פון דיוועניִשאָק, די ערשטע פּיאָנערן און טרוימער וועגן א ניי, פריי לעבן צו וועלכן דער סאָציאַליסטיש־דעמאָקראַטישער געדאנק האָט זיי געשטויסן.

אין אמעריקע האָבן פיל פון זיי זיך אָנגעשלאָסן אין דער יידישער ארבעטער־באוועגונג און געקעמפט פאר ארבעטער־רעכט. קליין אין צאָל, נאָר שטארק אין ווילן אָנצוהאלטן א פארבינדונג מיט דער אלטער היים, האָבן זיי אלץ געטאָן, כדי צו שטיין אין קאָנטאקט מיט זייער געבורט־שטעטל וועלכן זיי האָבן איבערגעלאָזן אין גרויס אָפגעשטאנענקייט און אָרעמקייט. זיי האָבן געדענקט אין דער גרויסער נויט פון זייערע ברידער, שוועסטער, עלטערן און חברים אויף יענער זייט ים.

אין יאָר 1903 האָבן זיי געגרינדעט דעם „דיוועניִשקער פאראיין" אין אמעריקע, וועלכער האָט זיך געשטעלט פאר א ציל: געמיינזאמע הילף פאר לאנדסלייט ; הילף פאר ניי־געקומענע און פאר נויטבאדערפטיקע פון שטעטל און אירע אינסטיטוציעס. די אלטע היים איז פאר זיי געווען ווי א הייליקע וואנט, א קוואל פון טרייסט. זיי האָבן געבענקט נאָך די יוגנט־יאָרן, נאָך אלע דערינערונגען פון שטעטל.

קודם כל האָבן זיי געשיקט געלט די נויטבאדערפטיקע. א סך קרובים האָבן זיי אראָפּגעבראכט קיין אמעריקע. א דאנק זייער הילף האָט מען אין שטעטל געשאפן ביבליאָטעקן, אויפגעבויט א שול מיט מאָדערנע איינריכטונגען. אין שול האָט די יוגנט באקומען בילדונג און א יידישע דערציונג און זי האָט געשטרעבט זיך צו באזעצן אין ארץ ישראל, כדי ווידער אויפלעבן אונדזער פאָלק און לאנד. א גרויסער טייל פון אָט די יוגנטלעכע האָבן טאקע פארווירקלעכט זייער שטרעבונג און עולה געווען קיין ארץ־ישראל, געקעמפט פארן אויפבוי פון אונדזער לאנד.

איך דערמאָן זיך, אז אין יאָר 1929 זענען געקומען אויף א באזוך אין שטעטל אייניקע פון די לייטערס פון דיוועניִשקער רעליעף — דער ה' מאיר באלינסקי, זיין פרוי פעני און פאמיליע, דער ה' יוסף ליוואי און זיין פרוי ז"ל. זיי זענען אלע זייער ווארעם אויפגענומען געוואָרן אין שטעטל. די געסט האָבן ארויסגעוויזן ממש פאָטערלעכע ליבע און גרויס איבערגעגעבנקייט.

ס'איז נישט געווען אין שטעטל קיין אינסטיטוציע וואָס זאָל דורך זיי נישט געשטיצט ווערן. זיי האָבן אלע באזוכט און אויפגעלעבט די טעטיקייט. פיל, פיל האָט מען זיי צו פארדאנקען, ווייל א דאנק זיי איז

אריינגעבראכט געוואָרן דער פאָרשריט אין יידישן דיוועענישאָק אין יענע יאָרן.

נאָכן צוריק קומען קיין אמעריקע, האָט מאיר באלינסקי און פרוי, מיט דער הילף פון די חשובע נעלי בראון, סבייסקי פעני און מאן, מיסטער דייווי, קאָהען לינע, ראָוז בעקער און אנדערע, געשאפן די „דיוועענישקער ליידיס אָקזיליערי״, וועלכע האָט זיך געשטעלט פאר א ציל צו העלפן די אָרעמע שיכטן פון דער יידישער באפעלקערונג אין דיוועענישאָק אויף אלע געביטן — מיט שפייז און באהייצונג, מיט רפואות און פארשידענע מאטעריאלן, שטעלן אויף די פיס מלחמה־קרבנות אאז״וו. אזוי האָבן זיי פאָרגעזעצט זייער הייליקע ארבעט — ביזן אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג, וועלכע האָט א סוף געמאכט צום יידישן לעבן. צווישן אנדערע יידישע ישובים אין ווילנער געגנט, חרוב געוואָרענע פון די היטלעריסטישע בעסטיעס און זייערע מיטהעלפערס, איז אויך חרוב געוואָרן אונדזער טייערע אלטע היים, אונדזער געבורט־שטעטל דיוועענישאָק. די נאָענסטע און טייערסטע עלטערן, ברידער, שוועסטערס זענען מערדערלעך און טראגיש אומגעקומען דורך די בלוטיקע מערדערס דעם 11טן מאי 1942, צוזאמען מיט 2.000 יידן פון דערבייאיקן שטעטל וואָראָנאָווע.

דער יאוש איז גרויס. ס'איז איבערגעריסן געוואָרן יעדע פארבינדונג מיטן שטעטל. דער קריג דויערט און די באקומענע גרוסן זענען זייער טרויעריקע. מען הערט וועגן אומקום און מען קאָן גאָרנישט העלפן. אָבער

צוזאמענקונפט פון דיוועענישקער לאנדסלייט אין ניו־יאָרק • כנס יוצאי דיבנישוק בניו־יורק.

די „לײדיס אַקזילערי״ גיט נישט אויף איר ארבעט, טראָץ דער אפאטיע וואָס האָט ארומגענומען געוויסע מיטגלידער. פארקערט! זי ווערבירט נײע מיטגלידער און שאפט נײע מעגלעכקײטן. אין יענער צײט שטײען צו די יונגע טוערס — מילטאָן און שרה קארטשמער, וואָס זענען געקומען (רעעמיגרירט) פון קובא. זײ ווארפן זיך אריין אין דער ארבעט פון זאמלען געלט און פון זוכן און נאָכפרעגן אומעטום: אפשר האָט זיך עמעצער גערעטעוועט פון אומקום? זײ געלונגט צו פאלן אויף שפורן פון געראטעוועטע לאנדסלײט פון שטעטל און אומגעגנט. מען שיקט זײ פעקלעך שפײז, מלבושים און געלט. מען שרײבט צו זײ טרײסט־בריוו, וועלכע ווירקן ווי א באלזאם אויף די פארוווּנדעטע הערצער פון די לעבן־געבליבענע. ס׳ווערן אויפגעזוכט העכער דרײסיק געראטעוועטע און די „לײדיס אַקזילערי״, דורך דער פאר־מיטלונג פון ה׳ באלינסקי, ה׳ קארטשמער, מיס שרה ק., פירט קאָרעס־פאָנדענץ מיט יעדן אײנעם פון זײ.

איך האָב געהאט א געלעגנהײט איבערצוקוקן די צענדליקער בריוו פון די געראטעוועטע, וועלכע זײ האָבן געשיקט צו דער „לײדיס אקזילערי״. די בריוו קאָנען דינען ווי בלעטלעך געשיכטע פונעם טראגישן אומקום, לײדן, אנטוישונג, קרבנות, ווונדערלעכע רעטונג און טרײסט פאר די פליטים, וואָס זענען ווי נאָך אמאָל געבוירן געוואָרן און צוריק געוווּנען די אמונה אין מענטשן און אין פרײנדשאפט. די הילף־אקציע פאר די פליטים ווערט פאָרגעזעצט אויך פאר די, וואָס זענען געקומען קײן אמעריקע, קאנאדע און ארץ־ישראל.

די „דיוועניש קער לײדיס אקזילערי״ גײט אריין אין 21סטן יאָר פון איר עקזיסטענץ. זי טראָגט אויף אירע פלײצעס א באגאזש פון פיל יאָרן טעטיקײט און ווילטעטיקע טאטן, וואָס האָט פיל געהאָלפן דער שארית הפליטה. אין נאָמען פון די לאנדסלײט אין מדינת ישראל און אין נאָמען פון די געראטעוועטע פליטים, וועלכע האָבן געפונען א הײם בײ אונדז אין לאנד, באגריס איך אײך, טײערע פרײנד, און ווינטש אײך פאָרצוזעצן אײער הײליקע ארבעט — נאָך פיל יאָרן. מיט באנײטע כוחות, מיט א געשטארקטן גלויבן, לײגן ציגל נאָך ציגל און דערגרײכן און געניסן פון אײער פרוכטבארער ארבעט פארן אויפבוי, באנײונג און ווידעראויפלעבונג פון אונדזער פאָלק אין מדינת ישראל.

✡

איך האָב דאָ געברענגט דעם בריוו, וועלכן כ׳האָב פארעפנטלעכט אין ניו־יאָרקער „פאָרווערטס״ דעם 18טן סעפטעמבער 1950. דעם בריוו האָב

איך געשריבן אין „האָסברוך העיגהטס האָספיטאל" און ס'איז פאר מיר געווען א גרויסע סאטיספאקציע, וואָס די דערמאָנטע וויכטיקע יידישע טאָג־צייטונג אין ניו־יאָרק האָט אָפּגעדרוקט די דאָזיקע ווארעמע ווערטער אויפן אדרעס פון אונדזער לאנדסמאנשאפט, וועלכע זי האָט זיך ערלעך פארדינט.
דאָס בילד פון דער געבענטשטער טעטיקייט פון די ד׳ווענישקער וועט אָבער ניט זיין פול, אויב ניט דערציילן בפרטיות פון זייערע אקטיוויטעטן, בפרט נאָך, אז ס'איז פאראן א רייכע דאָקומענטאציע, אין דער פאָרם פון פארשי־דענע יובל־אויסגאבן. דעריבער וועל איך דערגאנצן דעם בריוו אין „פאָרווערטס" מיט א מער דעטאליזירטער דערציילונג פון די דיווענישקער אקטיוויטעטן אין די פאר. שטאטן, געשטיצט אויף די ארכיוו־מאטעריאלן. און ס'איז דאָ פון וואָס צו דערציילן!

☆

אָט איז זייערס אן איינלאדונג צום געזעגענונגס־אָוונט לכבוד מיין צוריק פאָרן קיין ישראל:

„ווערטע שוועסטער, ברידער און לאנדסלייט!

מיט פרייד לאדן מיר אייך איין בייצוזיין א ספעציעלן מיטינג, וואס וועט פארקומען זונטיק נאכט, דעם 4טן פעברואר אין אונדזער לאָקאל פון סענטראל פלאזא אנעקס, 40 איסט 7טע סטריס, ניו־יאָרק.

דער מיטינג ווערט געגעבן לכבוד פון יעקב בלאָך, צו דער געלעגנהייט פון זיין אָפּפאָרן צוריק אין מדינת ישראל.

די דעווענישקער ליידיס אָקזילערי דריקט אויס איר שטאָלץ און פרייד מיט איר דערגרייכונג, וועלכע שטייגט אריבער אלע אירע פריערדיקע דערגרייכונגען.

גלייכצייטיק שיקן מיר אונדזערע הארציקסטע לויב־געזאנגען און דאנקען אונדזערע ווירדיקע שוועסטער און ברודער פעני און מאיר באָלינסקי, פאר זייער טרייער גאסטפריינדלעכקייט און מי, וועלכע האָבן געמאכט יעקבן פילן זיך היימלעך און נאָענט. דעריבער לאָמיר אלע צוזאמען מאכן דעם הערלעכן אָפּשייד אָוונט א פריילעכן און אומפארגעסלעכן. פיינע רעפרעש־מענטס וועלן סערווירט ווערן".

☆

און איצט — וואָס דערציילן זייערע אויסגאבן און דאָקומענטן:

10־יאָריקער יובילײ פון דיוועגישקער לאַנדסלײט אין ניו־יאָרק

מעסעדזש פון פרעזידענט מארטהא זאלקין

הײנט, דעם 7טן דעצעמבער 1913, פײַערן מיר דעם צענטן יובילעום פון אונדזער דיוועגישקער לײדיס אַקזילערי. 10 יאָר זענען פארלאָפן שנעל, ווײל מיר זענען געווען פארטאָן אין גוטער, וויכטיקער ארבעט. קען דען זײַן וויכטיקער, ווי העלפן נויטלײדנדיקע צו שטילן זײער הונגער און דערוואַרעמען זײערע פארפרוירענע גלידער? די אַקזילערי האָט ניט געוואַרט אז די לײדנ־דיקע זאָלן בעטן. די אַקזילערי האָט אימער אויפגעפאסט, אז די נויטבאדערפ־טיקע זאָלן קריגן זײער הילף אין צײַט. איצט פרײט מיך צו זאָגן, אז די אַקזילערי גיט הײנט כבוד דעם ברודער און שוועסטער מאיר און פעני באַלינסקי — מיט א טעסטימאָניאל דינער. ווען ניט מאיר באַלינסקיס גרויסע בײַטראַגן צו דער אַקזילערי, וואָלטן מיר ניט געהאַט קײן 10טן יובילעום. די צווײ גוטע מענטשן האָבן פון קײן זאַך געשפאָרט: צײַט, געלט און שווערע ארבעט. דעריבער פײַערן מיר הײנט אונדזער 10־יאָריקן יובילעום מיט א דינער פאר אונדזערע באליבטע גוטע פרײַנד מאיר און פענע. זײ האָבן דאָס כשר פארדינט. מיר ווינטשן זײ געזונט און רײַכטום אויף לאנגע, לאנגע יאָרן.

ס׳איז פון גרויס וויכטיקײט צו באמערקן, אז אזוי ווי די אַקזילערי קען ניט קומען אין בארירונג מיט דיוועגישאָק, האָבן מיר זיך אָנגעשלאָסן צו די פאָלגנדיקע ײדישע אינסטיטוציעס: האיאס, דער ײדישער קאָנגרעס, דזשאָינט. דער האיאס קומט אין בארירונג מיטן גאנצן ײדישן פאָלק אין אײראָפּע. אויב אונדזערע לאנדסלײט נײטיקן זיך אין הילף, ווערן זײ געוויס געהאָלפן. די אַקזילערי האָט בײגעשטײערט א שײנע סומע צו די אינסטי־טוציעס און וועלן בײַשטײערן, ווי לאנג עס וועט זײַן נײטיק. אויך העלפן מיר דעבאָראַ סאניטאריאום פאר קאָנסאָמפשאָן און די גילד פון די בלינד. ווי איר זעט, פרײַנד, זיצט ניט די אַקזילערי מיט פארלײגטע הענט. זי גיט און העלפט ווי ס׳איז נײטיק.

לאָמיר אלע צוזאמען, די מעמבערס און די וואָס איר זײַט הײנט פארזאמלט — דערלעבן דעם 25סטן יובילעום.

באגריסונג פון די ארענזשמענט קאָמיטע צום 10טן יובילײ פון דיוועגישקער לײדיס אַקזילערי

די ארענדזשמענט קאמיטע שטײט איצט אונטער א גרויסער פאראנט־

וואַרטלעכקייט. מיר פייערן דעם צענטן יובילעום פון אונדזער אַקזילערי מיט א באַנקעט און טעסטימאָניאל דינער. מיר זעען די געשטאלט פון אונדזער באליבטע פרעזידענטין, שוועסטער מארטהא זאלקין. מיר האָבן ניט געוווּג ווערטער ווי אָפּצושאַצן די גוטע און שווערע ארבעט וואָס איר האָט אדורכגעפירט אונטער אייער 9־יאָריקער אדמיניסטראַציע. א דאנק אייער ענערגיע און לאָגיק, האָט די אַקזילערי געהאלטן אין איין שטייגן. דעריבער, ליבע און טייערע שוועסטער מארטהא, מיר דריקן אויס אונדזערע טיפסטע ווינטשן פון אונדזערע הערצער, איר זאָלט שטענדיק זיין מיט אונדז. זייט געזונט און שטארק און דערלעבט א טיפּן שיינעם עלטער, צוזאמען מיט אייער גוטן מאַן.

מיט שוועסטערלעכע גרוסן: מרס. פענע סוואירסקי, טשערמאַן פון די ארענדזשמענט קאָמיטע; מרס. ראוז לענד, עדיטאָר.

א הארציקע באגריסונג צום צענטן יובילעום

איך וויל אויסדריקן מיינע יום־טובדיקע געפילן צו דער היינטיקער פייערונג. מיין הארץ קוועלט אָן פון פרייד, וואָס די אַקזילערי האָט דערלעבט צו פייערן איר צענטן יאָר. ניט לייכט זענען פארלאָפן די יאָרן. די אַקזילערי איז דורכגעגאנגען קריטישע מאָמענטן. איך געדענק, ווי מען האָט באדארפט אפעלירן צו אלעמענס הערצער, כדי איבערצייגן, וואס פאר א גוטע ארבעט עס פירט די אַקזילערי. די ארבעט איז טאקע געווען פרוכטבאר — דעריבער איז מיין הארץ אָנגעפילט מיט פרייד.

א ספעציעל גוט וואָרט דער פרעזידענטין מארטהא זאלקין. איר האָט ווירקלעך פארדינט דעם קרעדיט פארן דערפאָלג פון דער אַקזילערי.

אייער פריינד מאיר לענד.

דריי טעטיקע פרויען אויף יענער זייט ים
(אין דער אלטער היים)

מיט א סך פרייד און גרעסטן כבוד ברענגען מיר אין אונדזער זשורנאל דריי בילדער פון פרויען־קאָמיטעט אין דיווענישאָק, וואָס זענען טעטיק אויף יענער זייט ים. זיי היטן אָפּ, אז יעדער זאָל באקומען די נייטיקע שטיצע. דאָס זענען די דריי: מיכלע קריזאָוסקי, אסתר אינגעל און ציפּע לאה קאפלאן. די דריי שוועסטערס זענען א פארקערפערונג פון אונדזער אַקזילערי. זיי זענען דריי צווייגן פון דעם זעלבן בוים. מיר טיילן זיך מיט אונדזער גרויסער פייערונג. מיר טרינקען צו אייך א טאָוסט פאר אייער געזונט — איר זאָלט פאַרזעצן אייער גוטע ארבעט פאר אונדזערע אומגליק־לעכע.

ס׳איז א הייליקע פליכט אויסצונוצן די געלעגנהייט און אויסדריקן טויזנטער דאנקען אונדזער ליבן פריינד הירש קריזאַוואָסקי, וואָס האָט אונדז דערמעגלעכט צו ווייזן די בילדער פון דיוועניש׳אָק. היינט, צום באנקעט, וועלן מיר ווייזן אלע פיקטשערס און מיר גלויבן, אז אלע וועלן זיין באגייסטערט.

מיט הארציקע ווונטשן פון אלע אָקזילערי באאמטע און מעמבערס — מרס. ראוז לענד, עדיטאָר.

עקסטרא מעלדונג

חשובע פריינד און לאנדסלייט,

אונדז איז געלונגען צו באקומען פאָטאָגראפיעס פון אונדזער אלטער היים, אונדזערע פאָטערס, מוטערס, ברידער, שוועסטער, פריינד און גוטע פריינד. די אלע פיקטשערס זענען זייער גוט פאָטאָגראפירט געוואָרן און איר קענט די פיקטשערס קריגן ביי דעם מיטינג, און אויך ביי דער דיוועניש־קער ליידיס אָקזילערי מיטינגען.

קומט צום מיטינג און קריגט איין בילד פון אייערע ליבסטע. ווענדעט זיך צו דזשייקאָב זאלקין.

דאָס זענען די פאָטאָגראפיעס :

פאצלופ, די מיל, שרה דישע, בערע הירש, דער הקדש, דער רימער, איציק לייב, זלמן קושעס, דער אפטייק, דער קלויסטער, סורלעס פאלאץ, גראנענער גאס, פסח דער שמש, דניאל שלמהס, דעם רבס שטוב, מאיר זלמן ווײנער, די פוילישע שול, שרה דישעס שטוב, יום־טובדיק קלייד, לייבע דובינס הויז, די באָד מיטן ברונים, דער דאך־קוימען, די ביבליאָטעק־הויז, משה דער בלעכער, דער מארק ברונים, אבא דער שוסטער, מאיר דער שניידער, מאיר זלמנס שטוב, איציק לייבס שטוב, זלמן קושעס שטוב, עלקע דער שטומער, שרה פייגעל מיכעלס, משה מאמקעס הייזער, דאָס שטעטל פון ווייטנס, דער נייער בית־המדרש, איטע אברהמלס שטוב, יאנקל ארצאמס שטוב, דער טויער פון בית־עולם, די קודרע אין ווילנער גאס, זעלדע פסחס דעם דזארס, חנה לאה צירעוועט א זאָק, דער אלטער בית־המדרש, שבת ווען מען גייט אין שול, עלקע מאגאזינערס שטוב, חנה לאהס קאפלאנס שטוב, גדליהו דעם מויערניקס שטוב, ווינצע דער וואסערטרעגער, וועלוול חייקלס ביי דער יאטקע, דער וואלד און די אָשמענער גאס, שמואל דעם קאָטלערס שטוב, דער שניידער מיט דער פרוי, נתן דער שניידער מיט זיין ווייב, שמואל יאנקל דעם דזארס שטוב, ליבע איטע — לינקס, שיינע איטע, די בעלי־עגלות פאָרן קיין ווילנע, דובעציסקער גאס מיטן מאָהילניק, עלקע

די מאגאזינערקעביים שטוב, פיישע דער דזאר מיט בערל קלמנס, זלמן אהרון מיט א גרופע יידן, די פאַטשט און מאַטעלע ראַשקעס מויער, די העברעישע שול מיט די לערערס, הירשל דער גלעזער ביי דער ארבעט, אלטער שלמה מיט א קאלב אויפן מארק, שלמה דעם קצבס שטוב מיט דער פאמיליע, בארטנאַווסקיס שטוב, לייבע דער איזוואַשטשיק, ארע יאנקל קריזאַווסקי ביים פלאנצן טאַמייטיס, רייזל לייבעס בארטנאַווסקי ביי זיך אויפן גאניק, לייבע דער שמיד מיט נחומקען ביי דער ארבעט, עלי דער בלעכער לאָזט ארויס דעם ערשטן מאָל די קו, יאנקל דער עראָפליין, עלינקע דעם בלעכערס און איידעם, קהת מיט דער מאמען און דוד דער שוסטער מיט דעם ווייב.

א באגריסונג צום 10טן יובילעום

א פאָר ווערטער צו אונדזער הארציקן ברודער און איבערגעגעבענעם פריינד דזשעק זאלקין.

מיר אלע זענען זיכער, אז דער יום־טוב איז ביי אונדזער ברודער זאלקין איינער פון זיינע טיפסטע און איינדרוקספולע יום־טובים. מיר אלע וואָס ארבעטן מיט אים צוזאמען די אלע יאָרן, דריקן אויס אונדזער הארציקסטע אָפשאצונג פאר זיין שטענדיק טרייע, אומדערמידלעכע ארבעט, וועלכע ער טוט ביי יעדער געלעגנהייט. עס קומט פיל קרעדיט צו אונדזער מוטער, ווי מיר רופן איר — מארטא. נאָר מיר זענען זיכער, אז עס וואָלט פאר איר אוממעגלעך געווען אדורכצופירן א סך זאכן, וועלכע זענען אזוי געלענצד און פינקטלעך אדורכגעפירט געוואָרן, ווען ניט אונדזער ברודער און איבערגעגעבענער פאַלקס־מענטש דזשעק זאלקין. זיין גאנץ וועזן איז אריינגעטאָן אין דער ארבעט. ער טוט אלץ מיט הארץ און נשמה, ער שפּאָרט ניט קיין מי און קיין צייט, פאר אים איז קיין זאך ניט צו שווער און קיין שטונדע — צו שפעט. נעכט איז ער ניט דערשלאָפן און טעג ניט דערעסן, לויפנדיק פון איין עק ניו־יאָרק צום צווייטן, אלץ פארן וויל פון דער ליידיס אָקזילערי צו שאפן הילף פאר נויטבאדערפטיקע. ער האָט קיינמאָל ניט פארלאנגט קיין כבוד. דערפאר ווינטשן מיר דעם ברודער זאלקין געזונטע און לאנגע יאָרן.

מיט שוועסטערלעכן גרוס: דיוועניש אַק ליידיס אָקזילערי, איידע סילווערבליינק.

30-יאָריקער יובילעום פון דיווענישקער פאראיין אף גרייטער ניו-יאָרק

באגריסונג פון יוסף ל. ליוויי, ערשטער און איצטיקער פרעזידענט.

אלס ערשטער פרעזידענט פון דער דיווענישקער סאָסייטי, באגריס איך אייך, מיינע ברידער, צום 30-יאָריקן יובילעום און ווינטש א הארציקן וועלקאָמען.

איך פיל, אז די שווערע אָבער אנגענעמע ארבעט וועלכע איך האָב אויף זיך גענומען, וועל איך מיט ליבע און איבערגעגעבנקייט פאָרזעצן, נאטירלעך, אז מיט אייער מיטהילף, צו דער פראָגרעסירונג און פארשענערונג פון אונדזער סאָסייטי.

30 יאָר עקזיסטענץ פון אונדזער דיווענישקער סאָסייטי, דערמאָנט מיר די שווערע ארבעט, מי און אפפער וואָס איך, ווי דער גרינדער און נאָכפאָלגער, האָב אוועק געגעבן צו פארווירקלעכן אונדזערע שטרעבונגען און צו דערגרייכן אונדזער ציל. מיר זעען, אז אונדזער ארבעט איז ניט פארלוירן געגאנגען. פארקערט. אונדז איז געלונגען אויפצושטעלן א בנין, וואָס איז א כבוד פאר די דיווענישקער לאנדסלייט.

מיר קומען צום 30טן יובילעום, ווען דער דיווענישקער פאראיין געפינט זיך אין א בליענדיקן צושטאנד מיט א מעמבערשיפ פון 150 פערזאָן, מיט א געזיכערטן פינאנסיעלן דערפאָלג, מיט א שיינעם נאָמען און פול מיט ענטוזיאזם און האָפענונג אויף דער צוקונפט.

בן שלושים לכוח

פון מאיר זוסמאן, עקס־פרעזידענט.

מיט יראת הכבוד טרעט איך צו צו דער עבודה צו באשרייבן אין קורצן די היסטאָריע פון דעם פרעכטיקן מאָנומענט, וועלכן מיר זעען איצט און שטאָלצירן מיט אים — דער דיווענישקער פאראיין אין ניו־יאָרק. 30 יאָר ארבעט איז געוואָרן ארייגעלייגט אין דעם פראכטפולן מאָנומענט.

קוקנדיק אויף א פירמע וועלכע עקזיסטירט שוין 30 יאָר, פרעגט נישט קיינער קיין שאלות וועלכע זענען אירע מעשים, נאָר מיטן פולן צוטרוי פארלאָזט זיך דער אלגעמיינער עולם אויף דער פירמעס אקטיוויטעט, אננעמענדיק פאר א סימן איר 30-יאָריקע עקזיסטענץ.

אייניקע פון אונדזערע ברידער וואָס זענען אין א געוויסער מאָס געווען ביז איצט גלייכגילטיק צו דער אקטיוויטעט פון פאראיין — און כ׳וועל וואגן צו זאָגן — אפילו זיך באצויגן מיט גלייכגילטיקייט צום פאראיין

און זיינע טוערס, וועלן איצט, ווילנדיק צי ניט ווילנדיק, מוזן אים פולשטענדיק רעספעקטירן, אויב דער און יענער וויל אליין רעספעקטירט ווערן. ווייל מיר זענען איצט א בן שלושים לכוח. און פאר א מאכט מוז מען, אלס א כלל — האָבן דרך־ארץ.

לזכר עולם

צום 30־יאָריקן יובל פון דיוועניטקער פאראיין אף גרייטער ניו־יאָרק, איז אין דער ספעציעלער אויסגאבע אויך דערשינען א רשימה צום אָנדענק פון די פארשטאָרבענע מיטגלידער :

מאָריס גאָלדפיין, חיים אלתר האָרוויץ, סעם טראקעל, ראובן ראבינאָ־וויטש, ישעיהו קארצמער, אייק לעווין, מאיר פרוזאן, בענדזשאמין טובליצקי, דזשאָזעף ראָסס, משה יעקב דייטש, נייטען סמיט, מאָריס אנדעלאָוויטש, אייזיק לעווין, מאָריס גאָלדבערג, פיליפ לעווין, אייבי טאלעל, דזשייקאָב גערשאָנאָוויטש, לואיס ראָטמאן, בענדזשאמין אלתר דובין, סערע רודניק, יעטע לעווין, איידע דובין, לובע לעווין, יעטע בייעוויטש, ראָזע קאָהען, בעסי פאָרמאן, ראָזי פארסאָן, לינע בלומגארדען, פריידע קארצמער, איידע לעווין, ענע קראוס, בעלא לעווין, פעני הורוויץ, יעטע באליט הורוויץ, חייה דבורה סמיט, פייגע טויבע הורוויץ, רעבעקא ראבינאָוויטש, מרס. טושיטצקי.

35 יאָריקער יובילעום פון דיוועניטקער פאראיין

באגריסונג פון יוסף ל. ליוויי, ערשטער און איצטיקער פרעזידענט.

נאָך אמאָל פאלט מיר אויס, אלס פרעזידענט פון דיוועניטקער פאראיין, צו באגריסן אלע אונזערע פריינד און מעמבערס צו אונזער 35־יאָריקן יובילײ. איך בין געווען פון דער לאסט וועלכע דער דיוועניטקער פאראיין האָט אויף מיר ארויפגעלייגט. אָבער די ארבעט איז געווען אנגענעם. וואָס שווערער די ארבעט איז געוואָרן, אלץ מער נייטיקער איז זי — און זי מוז געטאָן ווערן. העלפן די נויטבאדערפטיקע איז געווען א פרייד און הנאה.

פאר די 35 יאָר, האָט דער דיוועניטקער פאראיין דורכגעמאכט פארשי־דענע תקופות. פאר די לעצטע 5 יאָר, האָבן מיר געהאט שווערע צייטן פון ארבעטלאָזיקייט. אין די 5 יאָר האָבן מיר אויסגעצאָלט פאר טויטן־בענעפיט ענדאָומענטס און קראנקן־בענעפיטס — א 5 טויזנט דאָלאר. מיר האָבן אויך בייגעשטייערט צו אלגעמיינע טשאריטערס, ווי די פעדערייישאָן פאר די יידישע פילאנטראָפישע סאָסייטיס, דעם אמעריקאנער יידישן קאָנגרעס, דעם דזשאָינט און פיל אנדערע אנשטאלטן. מיך פרײט זייער, וואָס מיר וועלן עפענען אונזער „אָלד איידזש פאָנד". אָנהייבנדיק פון יאָר 1939,

וועט איין אלטער, נויטבאַדערפטיקער מעמבער, נישט דאַרפן אָנקומען צו קיינעמען אויף צו באַצאָלן זיינע דיוס, ווען נייטיק.

דער דיוועניִשקער פאַראיין האָט אויך באַצאָלטע סעמעטעריס, וואָס איז ווערט א 10 טויזנט דאָלאַר און איז אין א געזונטן פינאַנסיעלן צושטאַנד. מיר האָבן ביי 160 מעמבערס. ווען מען רעכנט צו פאַמיליעס צוזאַמען, קען מען זאָגן, אז די מעמערשיפ איז איבער 300.

עס פרייט מיך, וואָס ס'איז געוואָרן שלום אין אונדזערע אָרגאַניזאַציעס. עס זאָלן מערער ניט פאָרקומען קיין צאַנקערייען. זאָלן מיר אַלע אַרבעטן אין האַרמאָניע. אז ביי אונדז וועט הערשן פרידן, וועלן מיר האַלטן אין איין פּראָגרעסירן.

באַגריסונג פון מאיר לענד

ס'איז פאַר מיר אַן אויסערגעוויינלעכער מאָמענט צו שרייבן די דאָזיקע באַגריסונג, מיינע חשובע ברידער. ווידער קומען מיר זיך צונויף כדי פייערן אונדזער 35־יאָריקן יובילעום — מיט פּראַכט און גלאַנץ.

פאַר אונדז, מיטגלידער, איז עס א היסטאָרישער מאָמענט, ווייל דורך די 35 יאָר האָבן זיך איבערגעקערט וועלטן. מעכטיקע הערשער זענען פאַרניכטעט געוואָרן. א סך פעלקער האָבן פאַרשפּילט זייער ציוויליזאַציע און פאַרשטויסן געוואָרן מיט א גאַנצן דור אויף צוריק. פיל סאָסייטיס זענען אונטערגעגאַנגען. נאָר דער דיוועניִשקער פאַראיין האַלט אין איין שפּאַנען פאָרויס. פון יאָר צו יאָר איז אונדזער פאַראיין געוואָקסן.

עס קלינגט פאַנטאַסטיש: פון דיוועניִשאָק, א קליין שטעטעלע, זענען געקומען אין ניו־יאָרק עמיגראַנטן, געגרינדעט דעם פאַראיין אין 1903 מיט א הייפּל מענטשן. ווער האָט זיך דאַן געקענט פאָרשטעלן, אז פון דעם קליינעם צווייגעלע וועט אויסוואַקסן א ריזיקער בוים מיט א הונדערט און זעכציק צווייגן. יאָ, דער פאַראיין איז דער שטאָלץ פאַר דיוועניִשאָק. דער פאַראיין האָט מעגלעך געמאַכט, אז אַלע דיוועניִשקער זאָלן זיין צוזאַמען.

צו 13 יאָר האָט דער פאַראיין א קינד געבוירן — דאָס איז דער רעליעף. פאַר די עטלעכע צוואַנציק יאָר זינט דער רעליעף איז געגרינדעט געוואָרן, זענען איבערגעשיקט געוואָרן קיין דיוועניִשאָק טויזנטער דאָלאַרן, וועלכע האָבן געראַטעוועט הונדערטער מענטשן פון נויט. ווען ניט דער רעליעף, וואָלטן צענדליקער קינדער געבליבן אָן בילדונג. ביז היינט צו טאָג העלפט דער רעליעף אונדזערע אומגליקלעכע. דאָס איז די פרוכט פון פאַראיין.

נאָך א גרויסע באַשאַפונג איז אַרויס געקומען פון דיוועניִשקער פאַראיין: צו די 27 יאָר פון זיין עקזיסטענץ, איז אַנטשטאַנען די דיוועניִשקער ליידיס

אַקזילערי. דאָס איז אן אייניקל פון פאראיין. אויך די אַקזילערי האָט זיך ניט וואָס צו שעמען מיט אירע אויפטוען. זי שיקט איבער הונדערט דאָלאר א יאָר פאר ברויט און האַלץ. מיט איין וואָרט — אלע צווייגן טוען אויף נאָבעלע ארבעט.

ס'איז וויכטיק צו דערמאָנען, אז דער פאראיין האָט אויך אַן אור־אייניקל — דער „דזשוניאָר ליעג". דאָס זענען אונדזערע קינדער. זיי האָבן זיך פאראייניקט און פארפליכטעט צו העלפן די אומגליקלעכע אין דיווענישאָק.

די טעטיקייט פון פאריין
(אין שיכות מיט זיין 35-יאָריקן יובילעום)

פון הרב ישראל מאָושאָוויץ, איבער 20 יאָר רב בדיווענישאָק ולע"ע רב בבראָנקס, נ. י.

אין א צייט פון פאָליטישן בין השמושת, איז אויפגעשוווּמען דער געדאנק וועגן גרינדן א דיוועניׄשקער פאראיין, וואָס זאָל פאראייניקן די ברידער און שוועסטער וועלכע האָבן דערזען די ערשטע ליכט אין א קליין שטעטל אין דער אמאָליקער רוסלאנד און צונויפבינדן די אלע, וועמענס וויגעלעך זענען געשטאנען אין קליינע, אָרעמע און פינצטערע הייזער אין דיווענישאָק. דער געדאנק פון די גרינדערס איז געווען: אויף ברודערלעכע צוזאמענטרעפן דערציילן פון די פריידן און ליידן. צום באדויערן, זענען די ליידן געווען מערער פון די פריידן, באזונדערס ביי די שווער ארבעטנדיקע אימיגראנטן.

ס'איז ניט לייכט צו געבן אן איבערזיכט, בפרט א קורצן, פון דעם אלעמען וואָס דער פאראיין האָט אויפגעטאָן. נאָר איין זאך איז פריש אין זכרון: אין דער צייט ווען די באפעלקערונג פון דיווענישאָק האָט איבער־געלעבט די שרעקלעכסטע צרות פון דער מלחמה, די עוואקואציע בעת די רוסן, דעם הונגער בעת די דייטשן, די גרויזאמע צוואנג־ארבעט, פאָגראָמען און נגישות און א סך יאָרן געווען איזאָלירט פון דער גרויסער וועלט און אפילו פון דער נאָענטסטער סביבה, האָט מיט אמאָל זיך באוויזן א ליכטיקער שטראל: די פירערס פונעם פאראיין האָבן באשלאָסן צו גרינדן א רעליעף מיטן ציל צו העלפן די געפאלענע בעלי־בתים, צו געבן יידישע דערציונג פאר אָרעמע קינדער און פארגרינגערן דעם מצב פון די נויטליידנדיקע אלמנות און יתומים.

מיט דעם קורצן איבערזיכט איז מיר אפשר געלונגען צו פארצייכענען א ביסל זכרונות, אָבער ס'איז נאָך זייער ווייט פון ארומצונעמען די אלזייטיקע טעטיקייט פונעם פאראיין פאר די 35 יאָר פון זיין עקזיסטענץ.

באגריסונג צו דעם 45־יאָריקן יובילעום פון דעם דיוועניִשקער פאראיין אף גרייטער אין ניו־יאָרק

געפייערט דעם 18טן דעצעמבער 1948, אין פאראמאונט מענטאָן, 183 סטריט און סעינט ניקאָלאס עוועניו, ניו־יאָרק.

פון פרעזידענט **יוסף ל. ליוואי.**

טייערע ברידער און שוועסטער,

מיט שטאָלץ און ליבשאפט באגריס איך אייך אלעמען, ברידער און שוועסטער, צו דער פייערונג פון אונדזער ליבן דיוועניִשקער פאראיין. 45 יאָר זענען פאַריבער זייט אונדזער פאראיין איז געגרינדעט געוואָרן — גרויסע, שטורמישע יאָרן אין דער געשיכטע פון אונדזער פאָלק.

עס איז געווען אין אָנפאנג פון צוואנציקסטן יאָרהונדערט. אונדזערע עלטערן און ברידער אין דער אלטער היים זענען געווען געדריקט און שטראָמענווייז האָבן זיי זיך געצויגן אלס אימיגראנטן אין דער נייער, פרעמדער וועלט — אמעריקע. עלנדע האָבן זיי דאָ ארומגעבלאָנדזשעט איבער די גאסן פון ניו־יאָרק און געזוכט ווי צו פארדינען אויף ברויט און אויך געזוכט אן אָנהאלט און פריינדשאפט, כדי צוזאמען שטילן די גייסטיקע בענקשאפט נאָך דער אלטער היים, נאָך עלטערן, נאָך ווייב און קינד.

און דאן האָט זיך געגרינדעט דער דיוועניִשקער פאראיין פון ניו־יאָרק. קליין איז געווען אונדזער אָנהייב. זיבן לאנדסלייט האָבן דעם 7טן אָקטאָבער 1903 זיך אויפגעקליבן אין הויז פון סיימאָן לעווין אויף 137 מארקעט סטריט אויף דער איסט סייד פון ניו־יאָרק און געלייגט דעם פונדאמענט פון אונדזער דיוועניִשקער לאנדסמאנשאפט.

דער ציל פון דעם פאראיין איז געווען: קראנקן־בענעפיט און קבורה, קרקע און לווייה, נאָר פאר די מיטגלידער האָט עס געמיינט — מערער ווי די מאטעריעלע הילף. עס האָט באדייט ברודערלעכע, גייסטיקע הילף, קעגנזייטיקע שטיצע, באטייליקונג אין שמחות און, חס וחלילה, אין צייטן פון טרויער. עס האָט געמיינט הילף פאר קראנקע, פאר פאראָרעמטע, הילף און געלט אויך מיט ראט און טאט.

גיך איז אונדזער פאראיין געוואָרן באליבט און געוואקסן אין צאָל. ארום דעם פאראיין האָבן זיך געזאמלט לאנדסלייט און פריינד מיט זייערע פרויען און קינדער. מיטן וווקס פון דער צאָל, האָבן זיך אויך געמערט די טעטיקייטן פון פאראיין צו צדקה און נאָבעלע מעשים.

אריבער געלאָפן זענען צענדליקער יאָרן, אָנגעקומען איז די ערשטע וועלט־מלחמה און דער דיוועניִשקער פאראיין האָט זיך געוואָרפן אין דער ארבעט פון רעליעף; ער האָט געהאָלפן אויפבויען די חורבות אין דער

אלטער היים און געבראכט צוריק צום לעבן, געשטעלט אויף די פיס די ליידנדיקע ברידער, זיי געהאָלפן מיט געלט, שפייזונג און קליידונג.

צום פאראיין זענען צוגעשטאנען אונדזערע פרויען און שוועסטער. עס האָט זיך געגרינדעט די ליידיס אָקזילערי און צוזאמען מיטן רעליעף זיך געוואָרפן מיט איבערגעגעבנקייט אין דער ארבעט צו טאָן גוטע מעשים. זיי האָבן געהאָלפן אריבער ברענגען אימיגראנטן און פון די אריבער געקומענע געזוכט מקרב צו זיין, זיי צו שטיצן און באזאָרגן מיט ארבעט.

ווידער זענען אריבער א ביסל יאָרן און באלד איז אָנגעקומען דער גרויסער אומגליק פאר אונדזערע אייראָפעישע ברידער — די צווייטע וועלט־מלחמה. פארברענט און פארוויסט איז געוואָרן אונדזער אלטע היים, אונדזערע אומגליקלעכע ברידער זענען אומגעבראכט געוואָרן אכזריותדיק פון די הענט פונעם שונא. דרינגענד איז ווידער געוואָרן די גרויסע באדערפעניש פאר הילף און רעטונג. דאן האָט אונדזער רעליעף, מיט דער הילף פון דער ליידיס אָקזילערי, באוויזן זייער איבערגעגעבנקייט צו לייסטן הילף פאר די אומגליקלעכע.

די טעטיקייט פון אונדזער רעליעף וועט פארשריבן ווערן מיט גאָלדענע אותיות אין דער געשיכטע פון דיוועניסקער פאראיין. מיר מעגן זיין שטאָלץ פאר אונדזערע קינדער און די צוקונפטיקע דורות און זיי דינען ווי א מוסטער פון ווילטעטיקייט און הארציקע ברודעשאפט.

איך דריק אויס מיין ווינטש, אז אונדזער איצטיקע גרויסע צאָל פון 150 מעמבערס זאָל פארגרעסערט ווערן. אונדזער טייערע, ליבע משפחה זאָל וואקסן אין פארנעם און באדייטונג. זאָלן אלע ברידער און שוועסטער מיט זייערע פאמיליעס לעבן גליקלעך און זען נחת ביי זייערע קינדער און אייניקלעך פאר דעם זכות פון טאָן מעשים טובים.

לאָמיר אלע דערלעבן זען אין איינעם אונדזער פאָלק אויפגעלעבט אין אונדזער אייגענער מדינה — אין שלום, רואיקייט און גליק און דערמיט באקרוינט ווערן פאר אונדזערע ליידן און צער.

זייט געגריסט, טייערע ברידער און שוועסטער פון דיוועניסקער פאראיין אין טאָג פון אונדזער גרויסן יום־טוב — די 45־יאָריקע פייערונג פון אונדזער דיוועניסקער פאראיין אין ניו־יאָרק.

✡

הגם דער עלטערער דור טוערס פון די דיוועניסקער לאנדסלייט אין ניו־יאָרק, איז שוין אויפן עולם האמת, זענען זייערע קינדער ממשיך די שיינע טראדיציע און גייען ווייטער אָן מיט זייער געבענטשטער טעטיקייט, הגם נישט מיט דעם פארנעם און התלהבות, ווי זייערע טאטעס און זיידעס...

מרדכי מילטאָן־קארטשמער, זיין פרוי שרה ז״ל און ראָזא בעקער־ווינער אין ניו־יאָרק.
מרדכי מילטון־קרצ׳מר, רעיתו שרה ז״ל ורוזה בקר־וינר.

יענטע ספיוואק ז״ל (געב׳ קאגאנאָוויטש), איר מאן, ברודער און זיין פרוי, פון די פאר. שטאטן, בעת זייער באזוך אין ישראל.

יינטה ספיוואק ז״ל (מבית קגנוביץ׳), בעלה, אחיה ורעיתו מארה״ב, בעת ביקורם בישראל.

צום זיבעציקסטן יובילײ פון דיװעניִשקער רעליף אין אמעריקע (1903—1973)

בנימין דובינסקי

ס׳איז שװער פעסטצושטעלן, װען זענען די ערשטע עמיגראַנטן פון דיװע־ניִשאָק אָנגעקומען אין אמעריקע. נאָר דער עצם פאַקט, אַז דער רעליף איז געגרינדעט געװאָרן אין יאָר 1903, איז אַ בולטער באַװײַז, אַז די עמיגראַציע פון דיװעניִשקער אין די פּאָר. שטאַטן האָט זיך אָנגעהױבן נאָך אין 19טן יאָרהונדערט. אין אָנהײב פון איצטיקן יאָרהונדערט איז געװען אַ באַדײַטנ־דיקע צאָל דיװעניִשקער אין אמעריקע, װאָס האָט באַרעכטיקט צו שאַפן אַ רעליף.

דער דאָזיקער פאַקט באַװײַזט, אַז אונדזערע לאַנדסלײַט דאָרט זענען געװען באַשאָנקען מיט איניציאַטיװ, אינטעליגענץ, טעמפּעראַמענט — און פעיִקײטן, װי אױך מיט אַ געזונטן חוש צו געזעלשאַפטלעכער און פילאַנטראָפּישער טעטיקײט.

☆

צוזאַמענקונפט פון דיװעניִשקער לאַנדסלײַט אין ניו־יאָרק. ● כנס יוצאי דיבנישוק בניו־יורק.

דריי סיבות האָבן געבראַכט צום גרויסן עמיגראַציע־שטראָם קיין אמע־ריקע. די ערשטע — די גרויסע אָרעמקייט פון די יידן אינעם „תחום־המושב" פון צאַרישן רוסלאַנד. די אָרעמקייט איז געווען גרויס, איבערהויפּט צווישן די אַרבעטער. נישט קיין וווּנדער, וואָס די אַרבעטער־יוגנט האָט געזוכט אַ וועג זיך אַרויסצורייסן אין דער פרייער וועלט.

די צווייטע סיבה איז געווען — די רעוואָלוציאָנערע כוואַליע אין סוף פון 19טן יאָרהונדערט, וואָס האָט זיך ווי אַ שטורעם צעטראָגן איבער דער צאַרישער אימפּעריע און אויך דערגאַנגען צו אונדזער קליין שטעטעלע. אין דיווענישאָק האָט זיך געשאַפן אַן אָפּטיילונג פון „בונד" — און פיל באַלעבאַטישע בחורים און מיידלעך, ווי אויך די אינטעליגענץ האָבן זיך אַריינגעוואָרפן מיטן גאַנצן ברען אין דער רעוואָלוציאָנערער אַרבעט. די יידישע יוגנט האָט געפאָדערט גלייכהייט, פרייהייט און גערעכטיקייט — און דאָס אַלץ האָבן זיי אין דיווענישאָק ניט געהאַט. נישט קיין וווּנדער, וואָס אַ גרויסער טייל פון דער יוגנט האָט געזוכט אַ וועג אַרויסצורייסן זיך אין דער פרייער וועלט.

די דריטע סיבה וואָס האָט געבראַכט צום פאַרשטאַרקן דעם עמיגראַציע־שטראָם קיין אַמעריקע, איז געווען די עקסטערמינאַציע־פּאָליטיק פון דער צאַרישער מאַכט כלפּי דער יידישער באַפעלקערונג. ס'איז געווען שטרענג פאַרבאָטן אויפצונעמען אַ יידן אויף אַ מלוכהשן אָדער מוניציפּיאַלן אַמט; אַ ייד האָט ניט געטאָרט וווינען אין מאָסקווע אָדער פּעטערבורג. די דאָזיקע דיסקרימינאַציע האָט אַרויסגערופן גרויס שנאה צום צאַרישן רעזשים און יידן האָבן זיך באַמיט אַרויסצודרייען פון צו דינען אין דער אַרמיי. ווער ס'האָט נאָר געהאַט די מעגלעכקייט, האָט זיך דורך דער „גרינער גרעניץ" אַרויסגעכאַפּט אומלעגאַל קיין אויסלאַנד.

אין רעזולטאַט פון די אויבן־דערמאָנטע סיבות, האָט זיך צוזאַמענגעקליבן אַ היבשע צאָל דיווענישקער אין אַמעריקע. די מערהייט עמיגראַנטן איז באַשטאַנען פון ניט קוואַליפיצירטע אַרבעטער און זיי האָבן זיך אָנגעשטויסן אויף גרויסע שוועריקייטן. די באַדינגונגען זענען געווען שווערע, דער סיסטעם פון „שוויץ־שעפּער" האָט געהערשט אומעטום, מענטשן האָבן געאַרבעט לאַנגע שעהען ביי נידעריקע לוינען — און זיי זענען טאַקע אַרומגעגאַנגען פאַר־ביטערטע און נידערגעשלאָגענע.

האָבנדיק דערפאַרונג אין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט, האָבן אייניקע דיווענישקער יונגעלייט גענומען אויף זיך די איניציאַטיוו און געשאַפן אין אַמעריקע דעם דיווענישקער רעליף. מיר איז שווער פעסטצושטעלן, ווער זענען געווען די ערשטע גרינדערס, ווייל די אַרכיוון פון רעליף זענען

ניט ביי מיר — זיי געפינען זיך אין אמעריקע. עס אונטערליגט אָבער ניט קיין ספק, אז די בכורה געהערט צו יוסף ליוואי און מאיר באלינסקי, וועמענס פּרוכטבארע טעטיקייט האָט זיך געצויגן, אָן איבעררייס, זייער גאנצן לעבן.

אין דער ספּעציעלער אויסגאבע צום פופציק־יאָריקן יובל פון דיוויש־נישקער רעליף אין אמעריקע (1953—1903) ווערט פיל געווידמעט דער טעטיקייט פון ערשטן פּרעזידענט פון אונדזער רעליף, יוסף ליוואי, וואָס שרייבט דאָרט אויך וועגן די צילן און אויפגאבן וואס האָבן אים באוויגן צו שאפן דעם רעליף:

צו העלפן די נייע אימיגראנטן מיט מאטעריעלער שטיצע, הילף;
הילף צו באקומען ארבעט;

און דער עיקר — שאפן א געזעלשאפטלעכע באזע פאר אַן ענגער צוזאמענ־לעבן פון די אריבערגעקומענע ברידער פון דער אלטער היים.

דער רעליף האָט מיט גרויס דערפאָלג דערפילט די אויפגאבן וואָס ער האָט אויף זיך גענומען, געפירט אַן אינטענסיווע און פארצווייגטע ארבעט אויף פארשיידענע געביטן, כדי צו פארגרינגערן דאָס איינאָרדענען זיך פון די נייע אימיגראנטן. פאר דעם צוועק זענען איינגעאָרדנט געוואָרן קאמפּיינס לטובת די אומבאשעפטיקטע; מ׳האָט ערטיילט מעדיצינישע הילף פאר נויט־באדערפטיקע, ווי אויך באזוכט קראנקע מיטגלידער אין דער היים אָדער אין שפּיטאָל. דער רעליף האָט אויך דורכגעפירט דיסקוסיע־אָוונטן, פארשי־דענע אונטערנעמונגען, פארוויילונגען און קולטור־אימפּרעזעס.

די דאָזיקע פּרוכטבארע ארבעט פון רעליף האט געגעבן גוטע רעזול־טאטן. ביז היינט דערמאָנען מיט גרויס דאנקבארקייט די געוועזענע „גרינע״ די וויכטיקע הילף וואָס זיי האָבן באקומען מיטן באטרעטן די ערד פון אמעריקע, און זיי זענען טאקע צוגעבונדן מיט שטארקע פעדים צו זייער רעליף.

☆

1914. דער שאָס אין סאַראַיעוואָ צינדט אָן א בלוטיקן וועלט־קריג, וועלכער ציט זיך פינף יאָר. די מאכט־אָרגאנען אין שטעטל האלטן זיך אין איין טוישן. אָט פארלאָזן די רוסן און זייער אָרט פארנעמען די דייטשן. דער הונגער אין שטעטל איז גרויס, די דייטשן כאפּן אונדזערע יוגנטלעכע און שיקן זיי אין „פּאניע־באַטאַליאָן״ — אויף צוואנגס־ארבעט. נאָך צוויי יאָר הערשן אנטלויפן די דייטשן און זייער אָרט פארנעמען די פּאָלאקן.

די „האלערטשיקעס" שניידן בערד ביי יידן און ווארפן אָן א שרעק אויף דער יידישער באפעלקערונג. פלוצלונג פארלאָזן די פּאָלאקן אונדזער שטעטל און עס קומען די באָלשעוויקעס. ווידער הונגער און קראנקייטן. דער טיפוס פארשפרייט זיך איבערן שטעטל, עס פאלן פיל קרבנות. די באָלשעוויקעס

מרדכי מילטאָן קארטשמער, פרעזידענט פון די דיווענישקער לאַנדסלייט אין אמעריקע, מיט זיין פרוי שרה ז"ל, אין ניו־יאָרקער ביוראָ פונעם מגבית פאר ישראל.

מרדכי מילטון קרצ'מר, יו"ר אירגון יוצאי דיבנישוק בארה"ב ורעיתו שרה ז"ל, במשרד הניו־יורקי של המגבית למען ישראל.

אנטלויפן, און אין שטעטל קומען אריין ליטווישע רייטערס. עס דויערט ניט לאנג און די פּאָלאקן פארנעמען ווידער דיווענישאָק — און סוף־כל־סוף סטאביליזירט זיך די מאכט.

דער אמעריקאנער רעליף האָט זיך באלד אָפּגערופן אויף די הילפס־רופן פון זייערע ברידער אין דיווענישאָק און מיט א ברייטער האנט אנגעהויבן שיקן געלט צו יחידים און אינסטיטוציעס. אין ניו־יאָרק איז אויך געשאפן געוואָרן א „ליידיס אקזילערי" ביים רעליף, און מיט בשותפות־דיקע כוחות האָבן הונדערטער דאָלארן געשטראָמט יאָר־יערלעך קיין דיווענישאָק. פון דער דאָזיקער הילף האָבן גענאָסן אלע אינסטיטוציעס אין שטעטל, ווי: די תלמוד־תורה, באנק, ביבליאטעק, בתי־מדרשים, די „תרבות"־שול, וועלכע איז כמעט פולשטענדיק אויסגעהאלטן געוואָרן פונעם רעליף, מעות־חיטים, בקור־חולים, הכנסת־כלה, חברה־קדישה, הכנסת־אורחים און אנדערע.

אז די אמעריקאנער שטיצע איז ניט אזוי גיך אָנגעקומען, פלעגט דער רב יוסף רודניק זצ״ל און די חשובע בעלי־בתים ארומגיין פארזאָרגט און פארדאגהט: וואָס וועט זיין? פון וואנען וועלן מיר נעמען געלט צו באצאָלן די לערער? אָט קומט שוין אָן דער פסח — ווו נעמט מען אויף מעות־חטים פאר די אָרעמעלייט?

☆

צוויי פרעזידיום־מיטגלידער פון רעליף, יוסף ליוואי ז״ל און מאיר באלינסקי ז״ל, זענען אין יאָר 1930 געקומען באזוכן די אלטע היים און געווען דערשיטערט פון דער גרויסער אָרימקייט און נויט אין שטעטל.

צוריקקערנדיק זיך קיין אמעריקע, האָבן זיי מיט מער התלהבות פארשטארקט די שטיצע פאר זייערע ברידער אין דער אלטער היים. אין רעזולטאט פון זייער באזוך, איז מיט אמעריקאנער געלטער געשאפן געוואָרן די גמילות־חסד קאסע, וואָס האָט געבראכט ערנסטע הילף די דיווע־נישקער יידן. יעדער סוחר, קאראבעלניק, א בעל־עגלה וואָס ביי אים איז געפאלן א פערד, אדער סתם א ייד וואס האָט זיך געפונען אין א צרה — איז געלאָפן נאָך אן הלוואה אין דער גמילות־חסד קאסע.

אזוי איז די שטיצע פון רעליף אָנגעגאנגען יאָר־יערלעך. די אמעריקאנער ברידער האָבן מיט גרויס מי געשאפן די נייטיקע פאָנדן פאר זייער היים־שטעטל.

☆

דאָס יאָר 1939. דעם 1טן סעפטעמבער איז היטלער־דייטשלאנד באפאלן פוילן. דאָס אייראָפעשיע יידנטום ווערט פארפייניקט און אויסגעראָטן. זייער פארצווייפלטער און הארצרייסנדער ווייגעשריי ,,העלפט אונדז, ראטע־וועט אונדז״ — איז צו דער פרייער וועלט ניט דערגאנגען.

דער גורל האָט געוואָלט, אז איינער פון די אקטיווסטע מיטגלידער פון פרעזידיום פון רעליף, מילטאָן קארטשמער, איז מאָביליזירט געוואָרן אין דער אמעריקאנער ארמיי און אקטיוו זיך באטייליקט אין די שלאכטן אין פראַנקרייך און איז מיט דער זיגרייכער ארמיי דערגאנגען ביז די טויערן פון בערלין. ער האָט מיט זיינע אויגן געזען די גרויסע טראגעדיע וואָס האָט געטראָפן דעם אייראָפעשן יידנטום, זיין יידיש הארץ האָט אויפגעציטערט פון ווייי און צאָרן און ער האָט באשלאָסן צו טאָן אלץ כדי צו העלפן די

מרדכי מילטאָן־קארטשמער ווי אן אמעריקאנער סאָלדאט אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, מיט זיין פרוי שרה ז״ל.

מרדכי מילטון־קרצמ׳ר במדי צבא ארה״ב במלחמת העולם השניה, עם רעיתו שרה ז״ל.

דיווענישקער יידן וואָס זענען געבליבן לעבן.

קומענדיק קיין אמעריקע, האָט ער זיך געשטעלט בראש פון אונדזער רעליף און זיך איינגעשפאנט אין דער פילאנטראָפישער ארבעט צו העלפן דער שארית הפליטה פון אונדזער שטעטל, צעשפרייטע אויף די וועגן און לאגערן אין אייראָפע. ווי נאָר מען האָט זיך דערוווּסט ווו ס׳געפינט זיך א דיווענישקער, האָט מען זיך מיט אים באלד פארבונדן און געשיקט די נייטיקע הילף. יעדער דיווענישקער האָט געפונען א ווארעם הארץ, אַן אָפענע האנט און ברודערלעכע שטיצע.

שפעטער, ווען די מערהייט פליטים האָט זיך קאָנצענטרירט אין ישראל, האָט דער רעליף געשאפן א גמילות־חסד קאסע. א דאנק דעם האָבן א סך לאנדסלייט געהאט די מעגלעכקייט צו קויפן זיך א דירה, וואָס איז דאן געווען איינע פון די וויכטיקסטע פראָבלעמען פאר די נייע עולים אין ישראל.

✡

זיבעציק יאָר איז א גענוג לאנגע תקופה ניט נאָר אין לעבן פון יחיד, נאָר אפילו אין לעבן פון אן ארגאניזאציע — דעריבער מעגן זיין שטאָלץ

אונדזערע ברידער אין אמעריקע מיט זייער רעליף, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט געזעלשאַפטלעכע און פילאַנטראַפּישע אַרבעט, מיט אַ סך ענערגיע, ענטוזיאַזם, ליבע און פריינדשאַפט.

מיר וואָלטן זיך געווונטשן, אַז דער יונגער דור אין אַמעריקע זאָל ניט פאַרשעמען זייערע עלטערן און פאָרזעצן די וויכטיקע אַרבעט פון פרייהייט און פריינדשאַפט צו זייערע ברידער אין ישראל. אונדזער תפילה איז די, אַז דער יונגער דור זאָל ניט פאַרשעמען זיינע עלטערן.

באַריכט פון „דיוועניִשקער ליידיס עקסזילערי"

פון נעללי בראַון

אַרום ווילנע געפינט זיך דאָס שטעטעלע דיוועניִשאָק, ווו איך בין געבוירן געוואָרן. מיין פאָטער האָט געהייסן אלתר סאַלאַדיק. ער האָט געלערנט מיט קליינע קינדער און אויך מיט דערוואַקסענע. מיין מוטער האָט געהייסן איטע, בערל זעליקס אַ טאָכטער. אונדזער משפחה איז געווען, ווי מען זאָגט, „צו גאָט און צו לייט".

איך בין שוין אין אַמעריקע לאַנגע יאָרן און דאָרט אַדורכגעמאַכט פאַרשידענע צייטן, אָבער כסדר זיך געטוליעט צו מיינע לאַנדסלייט.

אין יאָר 1930 האָבן די לאַנדסלייט זיך פאַראייניקט און געשאַפן אַ פרויען־אָרגאַניזאַציע — „ליידיס עקסזילערי". אונדזער אַרבעט איז דאַן באַשטאַנען אין שיקן געלט קיין דיוועניִשאָק אויף באַהייצונג, ברויט, רעמאָנטירן די הייזקעס און גמילת־חסדים. אונדזער ערשטע פאַרוואַלטערין איז געווען לינע שוואַרץ, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט איר אַקטיווקייט — ביזן היינטיקן טאָג. די צווייטע איז געווען ליבע באַלינסקי, שטענדיק אַ פריינדלעכע און טרייע, צוזאַמען מיט דער אויסגעצייכנטער ראָז אַראָנסאָן (שוועסטער פון מאיר באַלינסקי), וועלכע האָט אַ גרויסן חלק אין בויען די עקסזילערי. ס'איז אויך געווען מאַרטע זאַלקין און איר פינאַנס־סעקרעטאַר, מיין שוועסטער מאַלי קריץ און איך אַלס ריקאָרדינג־סעקרעטאַר. מיר האָבן געהאַלטן דעם אַמט 10 יאָר.

אין משך פון די 10 יאָר וואָס מאַרטע זאַלקין איז געווען פּרעזידענטין, איז אונדזער טעטיקייט געשטיגן פון טאָג צו טאָג. פאַרשטייט זיך,

אז מיט דער מיטהילף פון אלע מיטגלידער, באזונדערס די באלינסקיס, וואָס זענען שטענדיק געווען די גרעסטע כלל טוערס אין דער אָרגאניזאציע.

מארטע זאלקין האָט זיך שטארק אויסגעצייכנט אין איר ארבעט. ווען זי איז געוואָרן אויס פרעזידענטין האָבן מיר איר אָפּגעגעבן גרויס כבוד און צוגעטראָגן דעם טיטל פון ערן־פרעזידענטין פון דער „דיוועניסקער ליידיס עקסזילערי״. זי האָט עס כשר פארדינט פאר איר טיכטיקער ארבעט. אויך איר מאן, יעקב זאלקין, האָט פיל בייגעטראָגן צו דער געזעלשאפטלעכער טעטיקייט.

אין יאָר 1943 איז סאָרע און מאָטל קארצמאר געקומען פון קובא. עס האָט לאנג נישט געדויערט און זיי האָבן מיט לייב־און־לעבן זיך אריינגעצויגן אין דער טעטיקייט פון דער דיוועניסקער ליידיס עקסזילערי, ווייל זיי האָבן זיך איבערצייגט, אז די עקסזילערי פירט אן ערנסטע און שיינע ארבעט.

אין יאָר 1944 בין איך אויסגעוויילט געוואָרן אלס פארוואלטערין פון אונדזער ליידיס עקסזילערי, צוזאמען מיט די אויסגעצייכנטע פעני סבייסקי אלס פיינענשיל־סעקרעטערי און די טרייע ראָוז בעקער אלס פראָטאָקאָל־סעקרעטערי. געווען איז עס בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה. אונדזערע זין האָט מען מאָביליזירט אין דער ארמיי, אויך אונדזער ברודער מאָטעל קארצמער. יעדערער איז ארומגעגאנגען פארצווייפלט און אָן מוט. פארשטייט זיך, אז דאָס האָט זייער געשטערט אין דער ארבעט און מען האָט געהאט דעם איינדרוק, אז די עקסזילערי וועט אונטערגיין. אָבער דאָ מוז אונטערגעשטראָכן ווערן, אז די באלינסקיס האָבן צו דעם נישט דערלאָזן, ווייל פאר דער פרוי באלינסקי איז העלפן נויטבאדערפטיקע — א טייל פון איר לעבן. זי, צוזאמען מיט איר מאן, האָבן באשלאָסן אז די דיוועניסקער ליידיס עקסזילערי מוז און דארף עקזיסטירן, נאָך מער ווי פריער.

אלס פארוואלטערין האָב איך אלץ געטאָן, כדי צו דערמוטיקן, אויפקלערן די מיטגלידער אז מיר מוזן איצט זיין פאראייניקט, קומען צו די מיטינגען, אקטיוו זיך באטייליקן אין דער ארבעט און לעבן מיט דער האָפענונג, אז דער טאָג פון שלום וועט קומען. עס האָט געווירקט. מיר האָבן ווידער מיט מוט אָנגעהויבן צו ארבעטן, שיקן פעקלעך. מיר פלעגן באקומען ענטפערס פול מיט דאנקבארקייט, וואָס האָט זייער גוט געווירקט אויף אונדזערע מיטגלידער.

שפעטער האָבן מיר געשיקט גוטע פעקלעך פון שפייז און קליידונג צו יעדער לאנדסמאן ווו ער האָט זיך נאָר געפונען. די דאָזיקע פעקלעך, לויט ווי מען האָט אונדז איבערגעגעבן פון די לאגערן, האָבן אונדזערע דזשי־

ווענישקער ממש אויפגעהאלטןביים לעבן. אזוי האָבן מיר געטאָן ביז דער לעצטער לאנדסמאן אונדזערער האָט פארלאָזן די לאגערן אין דייטשלאנד.

די קאָרעספאָנדענץ מיט די, וועלכע האָבן זיך געפונען אין די לאגערן, האָבן געפירט סארע קארצמער און מאיר באלינסקי. זיי פלעגן שיקן בריוו פול מיט טרייסט און האָפענונג. ווען די פליטים האָט זיך איינגעגעבן צו עמיגרירן קיין אמעריקע האָבן מיר זיי געגעבן מתנות, געלט און אנדערע נייטיקע זאכן צום איינאָרדענען זיך.

ווען מיר האָבן זיך דערוווסט אז אונדזער לאנדסמאן, יעקב בלאָך, וואָס געפינט זיך אין ישראל, האָט פארלוירן א האנט ביי דער ארבעט, האָט אונדזער פרויען־עקסזילערי באשלאָסן צו ברענגען אים קיין אמעריקע און העלפן אים מיט וואָס נאָר מיר וועלן קאָנען, כדי ער זאָל באקומען א „האנט". אלע מיטגלידער האָבן זיך פלייסיק גענומען צו דער ארבעט. די הויפט־ראָלן האָבן „געשפילט" די פרוי און מאן באלינסקי, די פרוי און מאן קארצמער. די באלינסקיס האָבן אויף אים אכטונג געגעבן ווי אויף אן אייגן קינד. נאָך 8 חדשים האָט יעקב באקומען זיין „האנט" און פון דער ווייטנס וויינטשן מיר אים, אז ער זאָל מיט איר קאָנען ווי צום בעסטן באוועגן.

יעקב האָט אונדז פארלאָזן. עני לעווין, זיין מומע, גלויבט נאָך, אז זי וועט זיך מיט אים טרעפן אין בעסערע אומשטענדן. די דיווענישקער ליידיס עקסזילערי, אלע מיטגלידער, האָבן אים באגלייט צום שיף, מיט פרייד און פריינטשאפט, צו זיין לאנד און פאמיליע.

איך פארענדיק מיין באריכט מיט א הארציקער באגריסונג צו אלע מיטגלידער פאר זייער פלייסיקער ארבעט אין משך פון די 21 יאָר פון דער עקזיסטענץ פון אונדזער „דיווענישקער ליידיס עקסזילערי".

ארגון יוצאי דיבנישוק בישראל

צבי אהובי

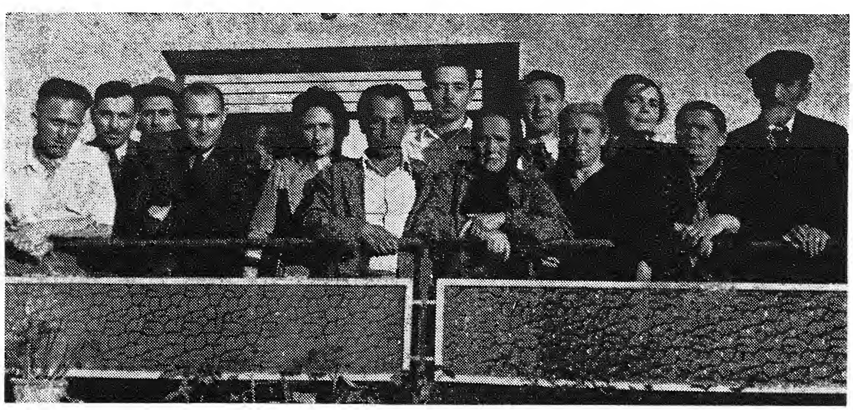
עד אחרי השואה היו מעטים מאנשי עיירתנו בארץ. הם היו נפגשים מפעם לפעם, קשרי אחווה וידידות היו שורים ביניהם, אך לא היו מאורגנים כארגון כלשהו.

כשהגעתי ארצה עם „צבא אנדרס" הפולני, החל זרם גדול של אנשי עיירתנו לזרום ארצה, ונוצר הכרח להקים ארגון של אנשי עיירתנו.

ימי האזכרה הראשונים לזכר קדושי עיירתנו נערכו בביתו של שלמה לוין ברחוב בר־כוכבא בתל־אביב. על השולחן הדליקו נרות, כל אנשי העיירה היו יושבים מסביב על המיטות, וכך היו עורכים את האזכרה. הדבר עשה עלי רושם מדכא, מה גם שהתחילו להגיע שרידים נוספים של עיירתנו, והמקום היה צר מלהכיל את כולם.

יזמנו ועד פעולה, והחלטנו לערוך את יום האזכרה בבית־החלוצות.

בכ"ג באייר 1946 נערכה האזכרה לזכר קדושי עיירתנו בבית־החלוצות בתל־אביב, ובה היו נוכחים כל אנשי עיירתנו, איש ואשה, זקן וטף. היה זה מעמד מרומם, כי במקום נפגשו אנשים שלא ראו אחד את השני זה עשרים וחמש שנה. ההתלהבות ורגש ההשתייכות היה מעל למשוער. ומאז

האזכרה הראשונה לקדושי דיבנישוק, קרבנות הרציחות של הגרמנים. האזכרה התקיימה במאי 1946 בתל־אביב, בדירתה של משפחת לשצינסקי — ש. לווין.

ערשטע אזכרה נאָך אונדזערע קדושים, די קרבנות פון די נאצי־רציחות. די אזכרה איז פאָרגעקומען אין מאי 1946 אין תל־אביב, אין דער וווינונג פון דער פאמיליע לעשטשינסקי — ש. לעווין.

התחזקו הקשרים בין אנשי העיירה, שהזכירו את הימים הטובים בעיירתנו־מכורתנו.

מאז מתקיימים ימי האזכרה של עיירתנו בבית החלוצות מדי שנה בשנה בכ״ג באייר, שהוא יום השמדת קהילתנו על ידי הנאצים, יי״ש. אנו מתייחדים עם קדושי עיירתנו ומחליפים זכרונות מהעבר.

אחר־כך ביקרו בארץ החברים מאיר בלינסקי, חיים יודל הורביץ, מילטון קרצ׳מר, קמניצקי ואחרים, שתרמו רבות למען ביסוס הגמ״ח מבחינה כספית. הגמ״ח חילק הלוואות לרבים מאנשי העיירה, וזה חיזק עוד יותר לגמילות חסדים).

אחר־כך ביקרו בארץ החברים מאיר בולינסקי, חיים יודל הורביץ, מילטון קרצ׳מר קמניצקי ואחרים, שתרמו רבות למען ביסוס הגמ״ח מבחינה כספית. הגמ״ח חלק הלוואות לרבים מאנשי העיירה, וזה חיזק עוד יותר את קשרי האחווה בין אנשי עיירתנו.

יוצאי דיבנישוק בישראל, בערב אזכרה לקדושינו, שהתקיים בתל־אביב, במאי 1949.
דיוועני שקער לאנדסלייט אין ישראל אויף דעם אָנדענק־אָוונט פאר אונדזערע קדושים, פאַרגעקומען אין מאי 1949, אין תל־אביב.

נשיאות בערב אזכרה בתל־אביב, בהשתתפות אורחים מארה״ב: סלומון לוין ורעיתו ז״ל.
פרעזידיום פון דער אזכרה אין תל־אביב, מיטן אנטייל פון געסט פון אמעריקע: סאלאָמאָן לעווין און פרוי.

נר זכרון

א יאָרצייט-ליכט

לזכר הקדושים,
הלוחמים והנפטרים
מדיבנישוק

צום אנדענק פון די
קדושים, קעמפערס
און געשטארבענע פון
דיווענישאק

על אלה אנו בוכים,
ביחד עם כל קדושי ישראל,
שנפלו על קידוש השם
ע״י הרוצחים הגרמנים ימ״ש ועוזריהם

✶

זיי באַווייַנען מיר,
באַזאַמען מיט אַלע קדושי ישראל,
וואָס זענען אומגעקומען אויף קידוש השם
דורך די דייטשע רוצחים ימ״ש
און זייערע העלפערס

הרשימה כוללת רק השמות של ראשי המשפחה.

הרשימה הורכבה על־פי הזכרון — לאחר יותר מ־30 שנה. יתכנו מאוד השמטות של שמות — לפיכך השארנו מקומות ריקים להוספת השמות החסרים.

די רשימה אַנטהאַלט נאָר די נעמען פון די משפחה־עלטסטע.

די דאָזיקע רשימה איז געוואָרן צונויפגעשטעלט פון זכרון — נאָך העכער 30 יאָר. מעגלעך, אַז עס זענען אַדורכגעלאָזט געוואָרן נעמען, האָבן מיר איבערגעלאָזט ליידיקע ערטער צוצושרייבן דעם פעלנדיקן נאָמען.

רשימת הקדושים

א

אברמוביץ צבי ומשפחתו

אושיסקי צבי ומשפחתו

איצקוביץ נתן וחיינה־מטלה ומשפחתו

אינגל ראובן ומשפחתו

אולקניצקי חיים ומשפחתו

אולקניצקי יוסף ומשפחתו

....

....

....

ב

באראן משה

באקשט בנימין

בזורא ובריינה ומשפחתו (לבית חיים נח קרצמר)

בלוך פרידל ומשפחתה

בלאכר גרשון

בלאכר טוביה

בלאכר מאיר ומשפחתו

בלאכר מיכאל ומשפחתו

בלאכר משה ומשפחתו

בלאכר רפאל

בלאכר שמעון לייב

בנדר נפתלי ומשפחתו

בן־ציון שניידר ושרה הינדה ומשפחתו

בקר דוד וחנה

ברטינובסקי חיה רייזל

ברמן מרדכי ומשפחתו

ברנשטיין בלומה ומשפחתה

ברנשטיין חיה איטה

ברנשטיין חיה ומשפחתה

ברנשטיין מרים

ברנשטיין וילדיה (אחות זלמן יוסף)

....

....

....

ג

גול מאשה ובתה

גורדון רבקה ומשפחתה

גיטליץ דבורה וילדיה

גיטליץ יצחק ומשפחתו

גינזבורג אביגדור ומשפחתו

גינזבורג אלתר ומשפחתו

גליוט אפרים ומשפחתה

גרביה שלום ומשפחתו

גראבר קהת ומשפחתו

גרשוביץ חיים ומשפחתו

....

....

....

ד

דובינסקי יוסף ובלומה ובניהם מאיר, מיכאל וצבי

דובינסקי שמואל ומשפחתו (מביניאקוני)

דויטש לייב ומשפחתו

דייכס חיים ומשפחתו

דלטיצקי נפתלי ומשפחתו

....

....

....

ו

ויינר מאיר זלמן ומשפחתו

ויינר ישעיהו ומשפחתו

וולפוביץ רבקה ומשפחתה (מקוללישוק)

....

....

....

ז

זאיקה בן־ציון ומשפחתו

זוסמן בר בר׳ לייב ומשפחתו

זוסמן חיים בר׳ לייב ומשפחתו

זוסמן משה ומשפחתו

זוסמן לייבה ומשפחתו

זיז׳מסקי יוסף ומשפחתו

זליבינסקי זאב ומשפחתו

....

....

....

ח

חרסון אהרון ומשפחתו

חרסון יוסף ומשפחתו

הרסון מיכל ומשפחתו

הרסון יעקל ומשפהתו

....

....

....

ט

טייץ אהרון (רב העיר) ומשפחתו

....

....

יוטן אטל וילדיה

יוטן ישראל ומשפחתו

ינקלביץ אליהו ומשפחתו

ינקלביץ יעקב ומשפחתו

יהודה ומערע ובנם יוסף (חתן של שרה דישע)

....

....

....

כ

כץ איטה

כץ דוד ומשפחתו

כץ זלמן ומשפחתו

כץ יעקוב בר' דוד ומשפחתו

כץ ישעיהו משה (נפל במלחמה עם הגרמנים)

כץ לייבה בר' אידל ומשפחתו

כץ מאיר ומשפחתו

....

....

....

ל

לובצקי דוד חיים ומשפחתו

לובצקי זאב בר' דוד חיים ומשפחתו

לובצקי זיידל ומשפחתו

לובצקי שרה לאה ובנותיה

לוין אייזיק ומשפחתו

לוין אלטר ומשפחתו (מכפר דאנויקע)

לוין אלטר ומשפחתו (מכפר גיראניוני)

לוין אלטר ומשפחתו (דזיאר)

לוין אליהו ומשפחתו

לוין בתיה בר' יקותיאל

לוין בריינה מסובוטניק

לוין גד (גוטקע) בר' יצחק ומשפחתו

לוין הירשל בר' פסח ומשפחתו

לוין הירשל (הסנדלר) ומשפחתו

לוין צבי (הסנדלר מטראב) ומשפחתו

לוין וולוול מסובוטניק ומשפחתו

לוין זלמן בר' אהרון ומשפחתו

לוין חיים (הטוחן מפאצלופ)

לוין משה (הטוחן מפאצלופ)

לוין חיים העשל ומשפחתו

לוין ברוינע ואשתו פייגע ובתם ליבה

לוין יהודה בר' ברוינה ומשפחתו

לוין יעקב ומשפחתו

לוין יצחק בר' בצלאל

לוין יצחק מגיראניון ומשפחתו

לוין לייבע בר' משה ומשפחתו

לוין לאה ומשפחתה

לוין מאיר ומשפחתו

לוין מינה ורחל (האחיות)

לוין משה

לוין משה ומשפחתו (חותן שרה דישע)

לוין נתן

לוין פייבל

לוין פסח ומשפחתו

לוין פיבל

לוין פעשקה (מסובוטניק)

לוין רבקה ובתה

לוין רחל לאה

לוין שמחה בר' זלמן ומשפחתו

לוין שמעון לייב ומשפחתו

ליב דוד ואשתו

ליב דבורה וילדיה

ליב זלמן לייב ומשפחתו

ליב צילה, בעלה וילדיהם מסובוטניק

לייבמן לייב ומשפחתו

ליפקובסקי יקותיאל ומשפחתו

ליפקונסקי נחום ומשפחתו

לפידה ישראל ומשפחתו

....

....

....

מ

מאזה אליהו ואשתו
מאזה מיכאל ומשפחתו
מאיעבסקי יהושע ומשפחתו
מארוך לייב ומשפחתו
מיכלסון בנימין
מינץ איטקע
מינץ אלקה
מינץ בצלאל ומשפחתו
מינץ הינדה
מינץ הירשל (החיט)
מינץ יהודה (אחיו של מינץ הירשל)
מינץ יוסף ומשפחתו (מאגאזין)
מינץ פינחס ומשפחתו
מלמד אליהו ומשפחתו
מלמד אליהו ומשפחתו
מלמד גבריאל ואשתו
מלמד גרונם ומשפחתו

....
....
....

נ

נובופלנסקי אבא-לייב ומשפחתו
נמיוט הרוקח ומשפחתו

....
....

ס

סוינטלסקי אבא
סולץ הירש ומשפחתו
סולץ לייבה
סולודוכה ז׳ניה ומשפחתה
סוצקובר שיינה וילדיה
סטול שיינה
סטקולשציק יהודה ומשפחתו
סטקולשציק טניה
סידוריסקי פרומה
סידוריסקי לייזר ומשפחתו
סמולקין יוסף
סרולוביץ יצחק ומשפחתו

....
....
....

פ

פורטנוי אליהו (עלציק האלם)

....
....

ק

קגנוביץ אהרון בר׳ אליהו
קובנסקי איסר ומשפחתו
קוטלר אלטר ומשפחתו
קוטלר יעקוב ומשפחתו
קוטלר לייב ומשפחתו
קוטלר שלמה ומשפחתו
קוניאק גדליהו ומשפחתו
קופשיץ מנדל ומשפחתו (מהכפר גרידזבצה)

קוסביצקי מרים בת צבי אושינסקי בעלה וילדיה

קפלן ישעיהו ומשפחתו

קפלן משה ומשפחתו

קפלן נתן בר׳ יוסף ומשפחתו

קפלן נתן ומשפחתו (אלטער יאשע נאשעס)

קצב זאב ומשפחתו

קרישבסקי שטירקע, בעלה מאיר ומשפחתה

קריזובסקי הירשל ומשפחתו

קריביצקי אברהם ומשפחתו

קרמר משה קלמן ומשפחתו

קרצ׳מר איטה

קרצ׳מר בערל

קרצ׳מר הינדה (אשת קלמן) וילדיה

קרצ׳מר נח ומשפחתו

קרצ׳מר ראובן ואשתו

קרצ׳מר פייבל ומשפחתו

קוזלובסקי אבע (אבע הסנדלר)

....

....

....

ר

רוגול אריה לייב ומשפחתו

רודניק אלטר בר׳ גדליה ומשפחתו

רודניק רבקה ומשפחתה

רודניק רבקה ומשפחתה (אשת איטשע בנימין)

הרבנית רודניק

שיינה בת הרב יוסף רודניק

רוזנבלום מנוחה (מפאצלופ)

....

....

....

ש

שווארץ זאב ומשפחתו

שולץ משה (מכפר גרידזעבצה)

שלובסקי גרשון

שלובסקי גרשון ומשפחתו

שלומוביץ אברהם נח (שוב) ומשפחתו

שמידט הירש ומשפחתו

שנידר אשר ומשפחתו

שנידר דניאל ומשפחתו

שנידר יעקוב

שנידר מאיר ומשפחתו (זעקעלע)

שנידר מרדכי ומשפחתו

שנידר קלמן ומשפחתו

שקולניק אליהו חיים ומשפחתו

שציטניצקי אליהו ומשפחתו

שקולניק אלטר בר׳ אליהו חיים ומשפחתו

שקולניק טייבה ומשפחתה

שקליאר אליהו ומשפחתו

שרירא מינה ומשפחתה

....

....

....

הפרטיזנים שנפלו בקרבות עם הרוצחים הגרמנים

בלאכר טוביה, נפל ביער סטוקי

בלוך דוב, נפל בהגנה על מוסקבה

בלכר גרשון, נפל בהגנת ורשה

גרשוביץ חיים ובניו, בסביבות דיבנישוק

דובינסקי מאיר, נפל בכפר בלטוביצה

דובינסקי מיכאל, נפל בוילנה

דובינסקי צבי, נפל בכפר בלטוביצה

דובינסקי נחמן, נפל בקוללישוק

כץ ישעיהו משה, נפל בהגנת ורשה

לוין יצחק מדנויקע, נפל ביער סטוקי

לוין חיים מדנויקע, נפל ביער סטוקי

ליפקונסקי, בנו של יקותיאל, נפל ביער בסביבות דיבנישוק

לוין גד (גוטקע), נפל בסביבות גיעראניון

לייבל דער ווארשעווער, נפל בסביבות דיבנישוק

סגל יצחק, נפל ביערות ליפצאנסק

קוטלר שלמה, נפל ביער סטוקי

שניידר יעקב בר׳ בן־ציון, נורה ביער דובינקע

סציטניצקי זלמן, נפל בכפר סורקאצי

שציטניצקי פייוול, נפל בכפר סורקאנצי

שקליאר אליעזר, נפל ביער סטוקי

האחים שולץ מגידזבצע, נפלו ביער בסביבות דיבנישוק

אנשי העיירה שנפטרו בארץ

אלוני ברוריה (בת הרב רודניק)

אלוני אברהם (מורה ומנהל בי"ס)

בלאכר איטה

בלאכר מרדכי (בנו של הירשל הנפח
מפאצלופ)

בלאכר מינה (בת שמעון לייב)

בלאכר מינה (בת שמעון לייב)
בת שמעון לייב)

בלאכר סימה (אשתו של שרגא בלאכר)

בן־דוב שושנה (בת אליהו חיים)

זנדמן דוב (נפל במלחמת השחרור עם
השיירה להר הצופים)

ניוביסקי רחל בת לייב דובין

חאסמן משה בן־ציון (עלה לארץ ברגל
לפני כ־60 שנה)

יודנפריינד צפורה (בתו של פסח לוין)

לוין יוסף (יאסעלע) בר' משה לוין

ספיבק יונה (בתו של אליהו הקצב)

קפלן חיה־שיטה

קפלן מרדכי

שנידר אהרון בן אליעזר נחום (מכפר
יאנישבציזנה) נפל במלחמת יום
הכפורים

שנידר אליעזר בן בצלאל (וואיעוואדע)

שנידר אליעזר (בנו של יאקל לייזערס)
(נפטר בנהריה)

אנשי העיירה שנפטרו בחוץ לארץ

באלינסקי מאיר, יו״ר הרעליף בארה״ב

באלינסקי פעני (אשת מאיר באלינסקי)
יו״ר ליידיס עקזילערי בארצות הברית

באלינסקי יהודית (אחות באלינסקי מאיר)

בארנעט סם, מהפעילים החשובים ברעליף
בארצות הברית

דובין שמואל, דרום אפריקה

דרוק יעקוב, קנדה

הורביץ חיים יודל, ניו־יארק

כץ בערל, קנדה

לוין הארי, מהפעילים החשובים ברעליף
ובבונדס, ארצות־הברית

לוין ליוואי, ממייסדי הרעליף ויושב ראש
הראשון של הרעליף במשך שנים,
ארצות־הברית

לוין סלומון בן רפאל, ממייסדי הרעליף

ומפעיליו החשובים, ארצות־הברית

לוין העשע (העני) בת יצחק בנימין,
ארצות־הברית

מובשוביץ ישראל, הרב של דיבנישוק,
ארצות־הברית

מובשוביץ רחל לאה (הרבנית) אשת הרב
ישראל מובשוביץ

מובשוביץ נחום, בן הרב ישראל מובשוביץ

מינץ פסח בר׳ אליעזר, ארה״ב

סאלאדוכה מיכאל, נין לזלמן אהרון
לוין, ארה״ב

סטקולשציק פייגין נחמה, פיטסבורג,
ארה״ב

קרצמר אברהם־גוטל

קמנצקי שמואל, מהפעילים החשובים
ברעליף, ארה״ב

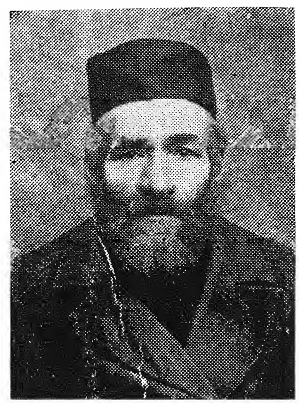
קרצ׳מר סם

שקולניק חיים, בנו של זוסיע יעקוב,
(קובה)

שקולניק צבי (הירשקע) בנו של זוסיע
יעקוב, ארה״ב

שקליאר משה (דוד של שרה טייבקע),
ארה״ב

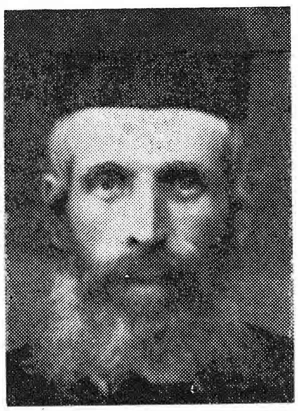
לזכרם

אליהו קגנוביץ' (הקצב)

סימה קגנוביץ', אשת אליהו

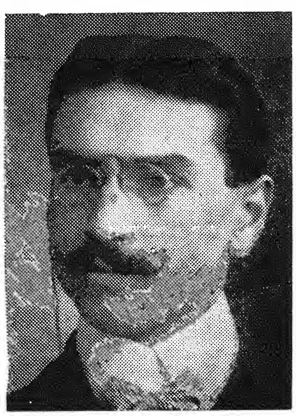
יהודה ברנשטיין

דניאל ברנשטיין

יוליוס הורביץ

שמואל הורביץ

לזכרם

אימיק הורביץ

אידה לווין

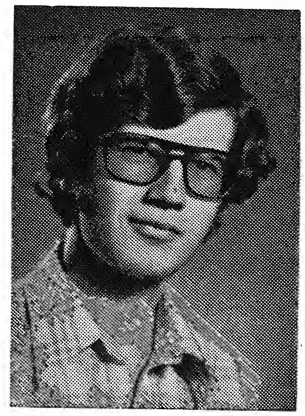

פרידה בלוך וילדיה: מלכה, דובה ושאול.

שושנה קובנסקי

לזכרם

יוסף אהרון שניידר
נפל במלחמת יום הכיפורים

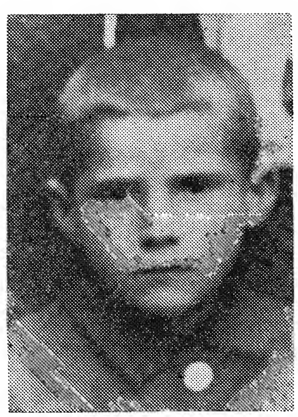
אברהם אלוני,
מנהל בי"ס תרבות בדיבנישוק
נפטר בתל-אביב, **1976**

שמואל דובינסקי
(בן דודו של בנימין דובינסקי)
נרצח ע"י הפולנים

חיה רבקה דובינסקי
(רוגוב), נרצחה ע"י הפולנים

צבי דובינסקי,
פרטיזן, נפל ביערות ליד
דיבנישוק

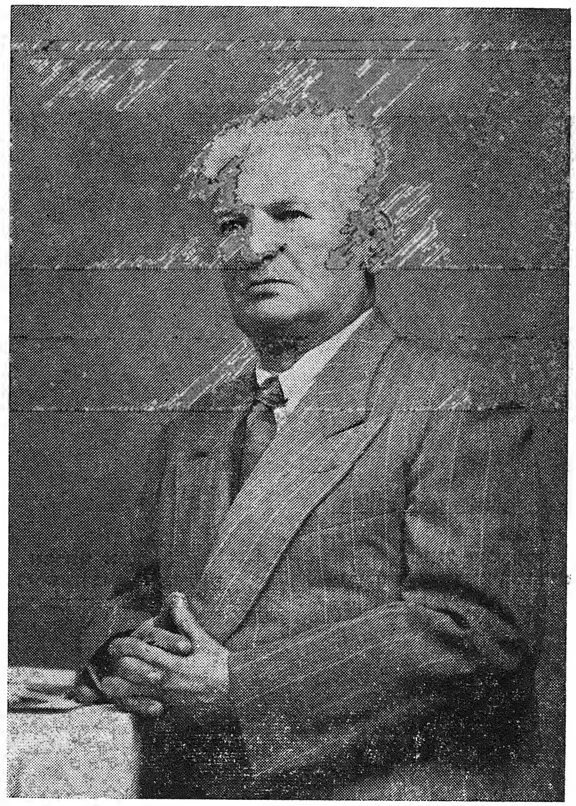

משה שקלאר ז"ל
מארגנטינה (ראה עמ' 472)

לזכרם

צבי (הירשל) קריזובסקי (למעלה), נפל במלחמה נגד הנאצים ליד מינסק.
בתמונה מימין:
אחיו **אהרון קריזובסקי,** משורר, נפטר בארה"ב.

חנה ליפקונסקי וליבקה שנידר הי"ד

ליפקונסקי סלובה, נחום ובנימין הי"ד
פנחס ואחים לוין יב"ל.

לזכרם

ר׳ גדליהו הורביץ ז״ל ובנו יב״ל בארה״ב

סוניה ברנשטיין ז״ל
(בת שרה) מניו־יורק

פוקס הרמן ז״ל
(בעלה של שולמית תב״ל)

פוקס לילי
(בתם של הרמן ז״ל ושולמית
יב״ל)

ועד נשים („ליידיס אוקזילרי״) בארה״ב, לפעולה
למען יוצאי דיבנישוק. ששה מהן — נפטרו.

מצבת־זכרון לקדושי דיבנישוק, שהוקמה בניו־יורק